C. No. 4.

BERETNING

OM

SUNDHEDSTILSTANDEN OG MEDICINALFORHOLDENE I NORGE

I

1860.

UDGIVEN AF

DEPARTEMENTET FOR DET INDRE.

CHRISTIANIA.

TRYKT I DET STEENSKE BOGTRYKKERI.

1863.

Indhold.

Pag.

I. Beretning om Sundhedstilstanden og Medicinalforholdene i Riget i Aaret 1860.
(Rapport sur l'état sanitaire et médical en Norvège pendant l'année 1860) . . . . . 1—121.
1. Generalberetning for hele Riget.
(Rapport général pour tout le royaume) . . . . . 1.
2. Beretninger for de enkelte civile Overøvrighedsdistrikter.
(Rapports spéciaux pour les différentes préfectures) . . . . . 15—121.
a. Christiania By . . . . . 15.
b. Akershus Amt . . . . . 26.
c. Smaalenenes Amt . . . . . 33.
d. Hedemarkens Amt . . . . . 39.
e. Christians Amt . . . . . 45.
f. Buskeruds Amt . . . . . 51.
g. Jarlsberg og Laurvigs Amt . . . . . 56.
h. Bratsbergs Amt . . . . . 62.
i. Nedenes og Raabygdelagets Amt . . . . . 66.
k. Lister og Mandals Amt . . . . . 71.
l. Stavanger Amt . . . . . 76.
m. Søndre Bergenhus Amt . . . . . 80.
n. Bergens By . . . . . 84.
o. Nordre Bergenhus Amt . . . . . 88.
p. Romsdals Amt . . . . . 93.
q. Søndre Throndhjems Amt . . . . . 99.
r. Nordre Throndhjems Amt . . . . . 105.
s. Nordlands Amt . . . . . 110.
t. Finmarkens Amt . . . . . 116.

II. Oversigt over Husdyrenes vigtigste Sygdomme m. v. i 1860.
(Compte-rendu des maladies principales des animaux domestiques etc. pendant l'année 1860) . . . . . 122.

III. Bilag . . . . . 130—162.
1. Afskrifter af 6 rets-medicinske Forretninger, udførte af Universitetslæreren i Retsmedicin, Lector J. Voss . . . . . 130.
2. Nogle Bemærkninger om de hygiæniske Forholde blandt Arbeiderne ved Kongsbergs Sølvværk, Uddrag af Berglæge P. Klouman's Medicinalberetning . . . . . 135.
3. Chorea Sti Viti i Sætersdalen, Uddrag af Distriktslæge J. C. Lunds Medicinalberetning . . . . . 137.
4. Uddrag af en Beretning om Sindssygeforholdene i det flekkefjordske Lægedistrikt, af Distriktslæge J. A. Kraft . . . . . 138.
5. Uddrag af Aarsberetning fra Bergens Sindssygeasyl, afgiven af den ved samme autoriserede Læge F. T. Rosenberg . . . . 143.
6. Afskrift af Contract angaaende en fattig Sindssygs Anbringelse i privat Forpleining i nordre Bergenhus Amt, overensstemmende med Indre-Departementets Circulaire af 30te April 1850 § 2 . . . . . 145.
7. Uddrag af Aarsberetning fra Throndhjems Sindssygeasyl, afgiven af den ved samme autoriserede Læge F. W. Bødtker . . 146.
8. Om Livsforholdene i Stegens Lægedistrikt i Nordlands Amt, af Distriktslæge P. A. Ekroll's Medicinalberetning . . . . . 147.
9. Om Husdyrrøgt og Husdyravl i Vos og Hardanger, Uddrag af Dyrlæge C. Schmidt's Beretning . . . . . 161.

IV. Tabeller.
1. Fortegnelse over de i Norges almindelige Sygehuse behandlede Syge i 1860.
(Tableau des malades traités dans les hôpitaux ordinaires de Norvège en 1860).
2. Fortegnelse over de i Norges Sindssygeasyler behandlede Syge i 1860.
(Tableau des malades traités dans les hospices d'aliénés de Norvège en 1860).
3. Fortegnelse over de af Læger (og fra Sygehusene) anmeldte Dødsaarsager i 1860.
(Tableau des causes de la mortalité fournies par les médecins).

Pendant l'année 1860 l'état sanitaire de plusieurs contrées septentrionales du Royaume a été moins bon, mais dans la partie plus étendue du Sud il a été généralement satisfaisant, surtout pendant l'été qui s'est fait remarquer par sa température froide et par des pluies extrêmement abondantes. Comme en 1859 la constitution pathologique n'a pas eu de caractère bien prononcé; toutefois à Christiania et sur quelques autres points du Sud elle a pris un caractère un peu adynamique. Quant aux maladies épidémiques, voici celles qui ont eu le plus de gravité: la diphthérite qui, après avoir été pendant 11 à 12 ans purement sporadique, avait commencé en 1859 à devenir plus générale, et qui pendant le cours de 1860 s'est répandue encore davantage, de manière à dégénérer sur plusieurs points du Royaume, et notamment dans le diocèse de Throndhjem, en grandes épidémies qui ont enlevé une foule d'enfants; - la fièvre typhoïde dont la fréquence a été à peu près la même que pendant les années précédentes, néanmoins avec ce changement que sur le littoral où sévit le plus souvent cette maladie, son apparition a été plus rare que d'habitude, tandis que dans d'autres parties du pays, par exemple à Christiania, elle a été plus fréquente que de coutume; - la variole qui s'est principalement manifestée dans les mêmes lieux que l'année précédente, bien que moins répandue et intense, - enfin la coqueluche, la fièvre scarlatine et la dysenterie, desquelles maladies la première tout en étant assez répandue a été généralement d'un caractère bénin, tandis que lex deux autres n'ont que rarement dégénéré en épidémies, mais généralement peu répandues.

De même qu'en 1859 la mortalité a été un peu plus forte que d'habitude; calculée sur la population présumée de la fin de l'année, soit 1,617,564 individus, elle a été de 16,9 sur 1000 (non compris les morts-nés; ceux-ci compris la mortalité a été de 18,4 sur 1000). Le nombre des décès a été de 27,398, celui des morts-nés de 2338. Le nombre des naissances a dépassé de 25,676 celui des décès. Parmi les 6547 décès, dont les médecins ont indiqué la cause, les maladies suivantes figurent pour le plus grand nombre: la phthisie et les tubercules pulmonaires pour 964, le croup et la diphthérite pour 698, la fièvre typhoïde pour 492, la pneumonie pour 392, la décrépitude pour 290, la méningite pour 245, la spédalskhed pour 242, l'hydropisie pour 216, les maladies cancéreuses pour 192, les maladies organiques de l'abdomen pour 182, l'apoplexie cérébrale pour 169, la fièvre puerpérale etc. pour 153, la coqueluche pour 152. En outre ont péri par des accidents malheureux 937 individus, dont la plupart se sont noyés.

Il existait 38 hôpitaux; dans les 33 hôpitaux ordinaires ont été traités 7006 malades, parmi lesquels la mortalité a été de 1 sur 10,8. Dans 7 hospices d'aliénés ont été traités pendant une période plus on moins longue de l'année 756 aliénés.

L'administration médicale du pays se trouvait divisée en 108 districts civils; en outre le Storthing réuni pendant 1859 à 1860 a voté le crédit nécessaire pour la création de 8 nouveaux districts. — Le nombre total des médecins autorisés était de 334. — La vaccination a été pratiquée sur 40,275 individus, soit par les médecins, soit par des aides-vaccinateurs non-médecins, dont le nombre a été de 641. Il existait 484 sages-femmes examinées.

Le nombre des pharmacies était de 53.

Sundhedstilstanden i 1860 maa ansees som i det Hele taalelig god, dog vise enkelte Egne af Landet, ligesom de forskjellige Tider paa Aaret i saa Henseende store Afvigelser. Tildels modsat hvad der var Tilfældet i 1859, synes den at have været gunstigst i Rigets 3 sydlige Stifter, derimod slettest i Throndhjems og igjen noget bedre i Tromsø Stift, dog saaledes, at ligesom der i sidstnævnte tvende Stifter fandtes Egne med meget god Sundhedstilstand, saaledes i den sydligere Del af Landet igjen andre, hvor Sygeligheden var ikke ubetydelig. Forholdet hidrører væsentlig fra den ulige Optræden af nogle faa epidemiske Sygdomme, blandt hvilke Diphtheritis, navnlig for Throndhjems og Tromsø Stifters Vedkommende, indtager den mest fremtrædende Plads; næst samme turde nævnes Nervefeber, Børnekopper, Skarlagensfeber og Blodgang, der hver især i enkelte Distrikter betingede en større Sygelighed, men med Undtagelse af den førstnævnte ligeover for Landet i det Hele vare af underordnet Betydning. Mere jævnt udbredt forekom Kighoste ligesom de hvert Aar almindelige inflammatoriske, catarrhalske, rheumatiske og gastriske Sygdomme, sidstnævnte dog med den Særegenhed, at de i flere af Landets sydlige Egne om Sommeren vare langt sjeldnere end sædvanligt og derved vistnok for en væsentlig Del bidrog til den gode Sundhedstilstand, som da sammesteds gjorde sig gjældende. Mange Læger - især maaske i Christians, Buskeruds, Jarlsberg og Laurvigs samt Bratsbergs Amter — gjøre opmærksom paa dette Forhold, og enkelte erklære, selv fra en længre Række foregaaende Aar neppe at kunne mindes noget, der for Sommeren og tildels Begyndelsen af Høsten havde frembudt en saa ringe Sygelighed som dette.

Antallet af **Døde** i 1860, nemlig 27398, er større end i noget foregaaende Aar ligesiden 1848, da der døde 27916 eller, naar sees hen til den mindre Folkemængde, forholdsvis et langt større Antal. Beregnet i Forhold til den sandsynlige Folkemængde ved Udgangen af hvert af de nævnte Aar udkommer for 1860 en Mortalitetsprocent af 1,69, hvorimod for 1848 en af 2,03. Sammenholdt med den tilsvarende Folkemængde vil Dødligheden ogsaa for et Par af de mellemliggende Aar, navnlig Cholera-Aaret 1853, vise sig større end for 1860, men uden at derfor Dødligheden i dette Aar kan betvivles at have været større end sædvanligt. De enkelte Stifter fremvise dog i denne Henseende en betydelig Forskjel, saaledes som maaske tydeligst vil fremgaa af nedenstaaende Tabel, i hvilken Middeltallet af Døde i Femaaret 1851—55 er taget til Maalestok for Sammenligningen, men Forandringen i Folkemængde ladt ude af Betragtning.

Stift.	Middeltal af Døde i Femaaret 1851—55.	Døde i 1860.	Forøgelse eller Formindskelse.	Procentvis Forøgelse eller Formindskelse i		
				1860.	1859.	1858.
Christiania . .	10,983	11,902	+ 919	+ 8,37	+10,33	÷ 3,80
Christiansand	4,068	4,268	+ 200	+ 4,92	+13,50	÷ 0,95
Bergen	4,082	4,318	+ 236	+ 5,78	+ 1,57	÷ 4,34
Throndhjem .	3,503	4,447	+ 944	+ 26,95	+ 4,45	+ 0,97
Tromsø	2,318	2,463	+ 145	+ 6,26	÷ 5,18	+19,02
Hele Riget . .	24,954	27,398	+2,444	+ 9,79	+ 7,15	÷ 0,64

Hvad der ved denne Tabel nærmest falder i Øinene, er den store Dødlighed i Throndhjems Stift, der vel saa meget som Lægernes Beretninger godtgjør, at denne Del af Landet har været hjemsøgt af en indgribende Sygelighed. Hvilken eller hvilke Sygdomme denne fornemlig er at tilskrive, synes ifølge Medicinalberetningerne væsentlig at være Diphtheritis, hvilket ogsaa stemmer med den Omstændighed, at den forøgede Dødlighed sees især at have rammet Børnealderen. For i det Hele at oplyse, saavel for Throndhjems som de øvrige Stifters Vedkommende, inden hvilke Aldere Dødligheden har været størst i heromhandlede Aar, er udarbeidet følgende Tabel, hvoraf vil sees, hvormange af 1000 Døde der falder paa de enkelte Aldersclasser gjennemsnitlig for Tiaaret 1846—55 og for det særskilte Aar 1860. Til lettere Oversigt er, hvor Overvægten i 1860 udgjør 1,0 eller derover, Tallene trykte med udhævede Typer.

	Hele Riget.		Christiania Stift.		Christiansands Stift.		Bergens Stift.		Throndhjems Stift.		Tromsø Stift.	
	Tiaaret 1846—55.	1860.	Tiaaret 1846—55.	1860.	Tiaaret 1846—55.	1860.	Tiaaret 1846—55.	1860.	Tiaaret 1846—55.	1860.	Tiaaret 1846-55	1860.
Under 1 Aar	190,5	**197,6**	175,1	**188,6**	208,7	188,6	221,8	**245,5**	158,3	**160,1**	219,3	**240,0**
mell. 1-3 -	84,0	**93,2**	99,2	**116,5**	92,3	86,2	59,0	**61,1**	71,8	**81,9**	67,1	**69,4**
— 3-5 -	40,5	**47,4**	47,1	**55,8**	36,9	37,3	32,5	27,1	40,4	**57,3**	31,8	**42,2**
— 5-10 -	41,1	**46,6**	47,0	**50,7**	38,0	**39,1**	32,8	29,7	42,0	**58,2**	34,1	**47,9**
— 10-20 -	48,7	**50,4**	49,6	50,2	50,9	**62,6**	40,8	38,9	48,0	**51,7**	56,6	48,7
— 20-30 -	70,7	68,0	66,9	65,8	68,0	**69,4**	67,5	65,3	70,0	62,5	99,9	91,0
— 30-40 -	63,2	63,6	63,1	61,4	60,9	**66,5**	64,7	56,5	57,8	**63,9**	72,9	**81,2**
— 40-50 -	61,9	61,8	58,7	58,8	59,7	**72,9**	66,9	67,6	61,1	53,8	71,6	61,7
— 50-60 -	83,0	63,1	82,7	58,6	74,8	59,3	87,1	67,4	87,8	71,1	83,8	70,2
— 60-70 -	108,0	104,6	110,2	102,2	100,6	92,5	111,6	**118,3**	112,8	112,4	96,9	**99,5**
— 70-80 -	116,9	111,7	111,8	103,2	116,0	**125,1**	123,2	**130,2**	137,6	115,8	97,9	89,7
— 80-90 -	74,9	**76,4**	73,2	**74,9**	77,2	**83,6**	76,5	77,1	89,8	88,2	51,8	47,9
—90-100 -	16,0	15,3	14,9	13,1	15,3	**16,4**	15,3	15,1	22,1	22,9	15,2	10,2
over 100 Aar	0,6	0,3	0,5	0,2	0,7	0,5	0,3	0,2	0,5	0,2	1,1	0,4

I Henseende til Dødlighedens forskjellige Styrke til de enkelte Tider paa Aaret oplyses, at de fleste Dødsfald indtraf i Januar (2766), April (2511), December (2496), Marts (2473), Mai (2414) og Februar (2324), de færreste i August (1919), September (1978), Juni (1981), Juli (2048), October (2199) og November (2289).

Nogen stationær **Sygdomsconstitution**, der gjorde sin Indflydelse gjældende for større Strækninger af Landet, lod sig ligesaa lidt i dette som foregaaende Aar paavise. I de fleste Beretninger betegnes den vistnok som catarrhalsk, tildels med en eller anden Bicharacter som catarrhalsk-rheumatisk, catarrhalsk-inflammatorisk osv., men, sammenholdt med Beretningernes øvrige Oplysninger om Sygdomsforholdene, synes hermed i Regelen neppe at være ment Andet, end at de catarrhalske Sygdomme, ligesom sædvanligt, saaledes ogsaa i dette Aar leverede det største Antal Tilfælde. Nogen stærkere Fremtræden af dette Forhold end ellers lader sig derimod neppe antage, ialfald kan en saadan kun for faa Steder med Bestemthed paavises. Af de tvende Hovedrepræsentanter for den inflammatoriske og adynamiske Sygdomsconstitution var i Christiania og Christiansands Stifter Lungebetændelse noget sjeldnere, Nervefeber igjen noget hyppigere end sædvanligt. I det Hele angives i denne Del af Landet oftere en vis adynamisk Sygdomstilbøielighed at have givet sig tilkjende for en kortere eller længre Tid af Aaret, saaledes foruden i Christiania, hvor den endog var stærkt udtalt, endvidere paa øvre Romerike, i Follo, enkelte Egne af Smaalenene, Soløer og Odalen, Hedemarken, Skien, Arendal, Stavanger og vestre Ryfylke. I de øvrige 3 Stifter var Nervefeber tildels sjeldnere end sædvanligt, og snarere end en adynamisk Sygdomsconstitution, der kun omtales fra faa Steder, væsentlig ytre Søndhordland, Bergen og Vesteraalen, synes her den inflammatoriske i enkelte Distrikter at have havt nogen Overvægt. Som allerede foran berørt, var den almindelige Sommergastricisme i mange af Rigets sydligere Egne dette Aar kun lidet udtalt.

Veirliget var i flere Henseender et ganske usædvanligt, iøvrigt i enkelte af sine Hovedtræk fælles for det hele Land, i andre med store Afvigelser for sammes sydlige og nordlige Del. Hvad der i sidstnævnte Henseende betingede den største Forskjel, ligesom det i det Hele maa ansees som den mest iøinefaldende Særegenhed ved dette Aars Veirlig, var Forholdet om Sommeren, der i de tre sydlige Stifter udmærkede sig som ualmindelig regnfuld, kold og ugunstig for Vegetationen, i de tvende nordlige derimod som snarere tør (paa enkelte Steder indtil Vandmangel) samt varm, behagelig og mere eller mindre rig paa Jordens Afgrøde. Aarets første Maaneder, altsaa den egentlige Vintertid, medførte overalt en temmelig vedholdende Kulde, men ved Siden deraf i Rigets nordlige og vestlige Kystegne et ualmindelig stormfrit, klart og tildels tørt Veir, medens Vinteren sønden- og østenfjelds udmærkede sig ved en i Mands Minde næsten ukjendt stor Snemængde. Aarets sidste Maaneder, navnlig December, vare ligeledes i Regelen kolde, saa at Vinteren 1860—61 maatte siges at indtræde tidligere og strengere end sædvanligt. Aarets Middeltemperatur var for den sydlige Del af Landet ikke alene meget lavere end de tvende foregaaende Aars, da den paa Grund af de milde Vintre havde været

usædvanlig høi, men formedelst dette Aars ringe Sommervarme tillige lavere end almindeligt. En lignende Forskjel som den i meteorologisk Henseende mellem Landets nordlige og sydlige Del fandt ogsaa Sted med Hensyn til Aarsvæxten, der, som allerede anført, i hine Egne i Regelen faldt meget gunstig, i disse derimod som oftest høist mislig. Især var Afgrødens Kvalitet her meget slet; Kornet blev paa mange Steder ikke modent og kom næsten overalt raabjerget i Hus. Føies saa hertil, at allerede det foregaaende Aar for mange af de samme Egne havde medført Misvæxt, bliver det ikke forunderligt, at Befolkningen navnlig i de mere afsidesliggende, fattige Fjeldbygder i Aarets sidste Maaneder maatte leve under mislige Kaar. Saa meget mærkeligere bliver derfor den af flere Læger fremhævede Kjendsgjerning, at Sundhedstilstanden desuagtet vedblev at holde sig noksaa god selv ved den Tid, da Beretningerne - i Regelen først nogle Maaneder henne i det paafølgende Aar - bleve afgivne. Undtagelse i denne Henseende gjøres vistnok for enkelte Distrikter, hvor fornemlig gastriske Forstyrrelser mod Aarets Slutning vare hyppigere end ellers, men nogen større ondartet Sygelighed, der kunde formodes at have sin Oprindelse fra knappe og daarlige Fødemidler, omtales ikke. Ligesaa lidt øvede Sommerens fugtige og kolde Veirlig i og for sig nogen skadelig Indflydelse paa Sundhedstilstanden, som meget mere til den Tid i mange af Landets sydlige Egne erklæres at have været særdeles god. Snarere ledes man da til at sætte de nordlige Egnes tildels ganske modsatte Veirlig i Aarsagsforbindelse til den dersteds herskende større Sygelighed, skjønt det i nærværende almindelige Oversigt vel neppe er muligt i saa Henseende at gaa videre end til at paapege begges Samtidighed.

Nervefeber (Typhus) udviser for Riget i det Hele omtrent samme Antal Angrebne som i de nærmest foregaaende Aar, nemlig . . . . . 4871, hvoraf 492 døde,
mod i 1859 . . . 4936, — 505 —
i 1858 . . . 4683, — 462 —
i 1857 . . . 4389, — 370 —

Af det nævnte Antal, 4871, falder henved en Trediedel paa Christiania By samt Akershus og Smaalenenes Amter, hvilke Dele af Riget i dette Aar sammenlignet med tidligere vel tør antages at have været de af Sygdommen stærkest hjemsøgte. Paa den anden Side vise begge de throndhjemske samt Romsdals og Nordlands Amter, altsaa den væsentligste Del af det Nordenfjeldske, et ikke ubetydelig ringere Antal Nervefebertilfælde end i de tre foregaaende Aar, hvorved Forøgelsen paa hine førnævnte Steder tildels opveies. I de øvrige Amter enten er Forskjellen i Antallet det ene og andet Aar saa ringe, at nogen Sammenligning derefter neppe kan anstilles, eller ogsaa falder Antallet i 1860 mellem de foregaaende Aars, saaledes i søndre Bergenhus Amt med Bergen, hvor Antallet er mindre end i 1859 og 1857, derimod større end i 1858. For Stavanger Amt viser sig dog en saa stor Overvægt i heromhandlede Aar, at Sygdommen der maa antages at have været hyppigere end sædvanligt. Iøvrigt henvises til nedenstaaende Tabel, der giver en Oversigt over Nervefebers Forekomst i de forskjellige Egne af Landet i dette Aar*).

*) Det i Tabellen udregnede Mortalitetsforhold stiller sig for enkelte Amter maaske vel ugunstigt. Det hender nemlig, at en og anden Læge kun anfører de for ham Døde, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede, og under saadanne Omstændigheder har det, naar alle bekjendte Tilfælde skulde indtages i Tabellen, været nødvendigt alene at tage Hensyn til de Døde, hvis Antal blev at opføre uforandret ogsaa blandt de Angrebne. Den herved fremkomne Feil udjævnes dog for en stor Del ved, at paa den anden Side ikke alle Dødsfald blandt de Behandlede komme til Lægernes Kundskab, ligesom det vel ogsaa tør forudsættes at mange af de opførte Tilfælde kun have været lette Abortivtilfælde. Paa det for hele Riget udregnede Mortalitetsforhold vil Feilen derfor neppe være af stor Indflydelse, men vel for en Del ved Sammenligningen mellem de enkelte Amter.

Amt.	Folkemængde ved Udgangen af 1855.	Angrebne.	Angrebne af 1000 Indvaanere.	Døde.	Døde af 100 Angrebne.	Lægedistrikt, Præstegjeld eller By, hvor Nervefeber især forekom.
Akershus med Christiania . .	127770	1114	$8,_7$	77	$6,_9$	Christiania 874 Angrebne, 58 Døde. Næs Pgld. 52 A. 7 D.
Smaalenene	84416	437	$5,_2$	53	$12,_1$	Smaalenenes Amtsphysicat 263 A. 37 D. Rakkestads Distrikt 133 A. 12 D.
Hedemarken	101394	125	$1,_2$	21	$16,_8$	Hedemarkens Amtsphysicat 72 A. 14 D.
Christian	115149	59	$0,_5$	8	$13,_6$	
Buskerud	90343	133	$1,_5$	22	$16,_5$	Buskeruds Landphysicat 83 A. 13 D.
Jarlsberg og Laurvig . . .	73223	111	$1,_5$	12	$10,_8$	Jarlsbergs Landphysicat 97 A. 8 D.
Bratsberg	76546	108	$1,_4$	12	$11,_1$	Bratsbergs Landphysicat 91 A. 8 D.

Amt.	Folkemængde ved Udgangen af 1855.	Angrebne.	Angrebne af 1000 Indvaanere.	Døde.	Døde af 100 Angrebne.	Lægedistrikt, Præstegjeld eller By, hvor Nervefeber især forekom.
Nedenes og Raabygdelaget . .	59112	218	3,7	29	13,3	Østre Nedenes Dstr. med Arendal 142 A. 17 D. Vestre Nedenes Dstr. 65 A. 9 D.
Lister og Mandal	67370	202	3,0	31	15,3	Mandals Dstr. med Christiansand 138 A. 21 D.
Stavanger	91539	363	4,0	33	9,1	Jæderen og Dalernes Dstr. 75 A. 4 D. Stavanger Dstr. 164 A. 20 D. Vestre Ryfylkes Dstr. 67 A. 3 D.
Søndre Bergenhus med Bergen	129275	398	3,1	49	12,3	Ytre Nordhordlands Dstr. 65 A. 2 D. Midthordlands Dstr. 78 A. 6 D. Ytre Søndhordlands Dstr. 81 A. 4 D. Bergens By 88 A. 23 D.
Nordre Bergenhus	81496	421	5,2	36	8,6	Indre Søndfjords Dstr. 99 A. 8 D. Ytre Søndfjords Dstr. 84 A. 13 D. Midtre Sogns Dstr. 70 A. 4 D. Ytre Sogns Dstr. 65 A. 2 D. Indre Nordfjords Dstr. 55 A. 5 D.
Romsdal	90283	284	3,1	16	5,6	Søndre Nordmøres Dstr. 76 A. 2 D. Indre Nordmøres Dstr. 164 A. 11 D.
Søndre Throndhjem	96318	208	2,2	20	9,6	Throndhjems By 71 A. 10 D. Søndre Fosens Dstr. 52 A. 1 D.
Nordre Throndhjem	73571	186	2,5	19	10,2	Indre Namdals Dstr. 58 A. 5 D.
Nordland.	77587	226	2,9	25	11,1	Vesteraalens Dstr. 71 A. 7 D. Stegens Dstr. 46 A. 2 D.
Finmarken	54655	278	5,1	29	10,4	Varangers Dstr. 102 A. 4 D. Lyngens Dstr. 54 A. 4 D. Kistrands Pgld. 13 Døde.
Hele Riget	1490047	4871	3,27	492	10,10	

Af **Barselfeber** (Febris puerperalis) nævnes fra Christiania og Christiansands Stifter et noget mindre, fra de tre øvrige Stifter derimod et noget større Antal Tilfælde end for det foregaaende Aar. I Alt anføres 433 Tilfælde med 136 Dødsfald; Aaret forud opgaves 422 med 145 Dødsfald. Nogen betydeligere epidemisk Optræden af Sygdommen omtales ikke. Som Døde paa Barselseng ere fra Præsterne opgivne 389, hvoraf 3 i Alder under 20 Aar, 144 mellem 20—30 Aar, 181 mellem 30—40 Aar og 61 mellem 40—50 Aar. Fordelingen paa de enkelte Stifter af ovenfor nævnte Opgaver stiller sig saaledes:

Stift.	Efter Præstelisterne døde paa Barselseng.	Af Lægerne: iagttagne Tilfælde af Barselfeber.	Af Lægerne: indberettede Dødsfald af Barselfeber.	Af Lægerne: hvilket giver følgende Dødsprocent af Behandlede.
Christiania . .	130	224	56	25 pCt.
Christiansand .	52	51	12	23,5 —
Bergen. . . .	83	44	22	50 —
Throndhjem . .	76	69	32	46,4 —
Tromsø . . .	48	45	14	31,1 —
Hele Riget . .	389	433	136	31,4 pCt.

Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsaarsagen for 188, nemlig 136 døde af Barselfeber (deraf flere efter foregaaende obstetriciske Operationer), 16 efter foregaaende obstetriciske Operationer uden at nogen bestemt Sygdom kunde paavises, 7 af Hæmorrhagi under eller efter Fødselen (deraf 3 uforløste), 15 af Eclampsi, 3 af Ruptura uteri (deraf 1 uforløst) og 11 af forskjellige andre Sygdomme. 19 Fødende sees dels ifølge Medicinalberetningerne, dels ifølge Præstelisterne at være døde uforløste, nemlig 1 i hvert af Akershus, Christians, Bratsbergs, Nedenes og Raabygdelagets, Lister og Mandals samt Nordlands Amter, 2 i hvert af Buskeruds, nordre Bergenhus og søndre Throndhjems Amter, 3 i Stavanger Amt samt 4 i søndre Bergenhus Amt. Ved 6 af de nævnte Uforløste var der forgjæves anstillet Forsøg paa Forløsning ved Kunstens Hjælp.

Børnekopper (Variolæ), der i de nærmest foregaaende Aar og fornemlig i 1859 var optraadt med en i længere Tid ukjendt Styrke, vedblev fremdeles at ytre sig paa forskjellige Steder i Rigets tre sydlige Stifter, hvorimod de tvende nordlige - paa et Par Tilfælde i Vardø nær - vare ganske forskaanede. Sygdommen, der paa nogle Steder var en uafbrudt Overleverelse fra det foregaaende Aar, holdt sig, ligesom tidligere, fornemlig til et Par Strøg, nemlig af Østlandet til den sydligere Del af Smaalenene samt Christiania og paa Vestkysten til begge de bergenske Amter, fra hvilke Steder de øvrige mindre Epidemier i Regelen kunde paavises at have sit Udspring. Sygdommen var i det Hele af mindre Betydning end tidligere, og Antallet af de Lægerne bekjendte Tilfælde overstiger kun lidet Halvparten af det Aaret forud opgivne. For enkelte Egne maa dog Antallet antages at have

været betydelig større end Lægerne bekjendt; i et Distrikt, indre Sogn, havde saaledes Distriktslægen alene havt 17 Koppepatienter under Behandling, hvoraf 5 døde, medens for Sognepræsterne inden samme Distrikt vare opgivne 58 Døde af denne Sygdom. I Medicinalberetningerne nævnes i Alt som behandlede 1024 Tilfælde med 72 Dødsfald, hvoraf de fleste falde paa efternævnte Overøvrighedsdistrikter: Smaalenenes Amt 456 Tilfælde med 20 Dødsfald, Christiania 179 Tilfælde med 22 Dødsfald, søndre Bergenhus Amt 137 med 6 Dødsfald, Bergen 32 med 4 Dødsfald, nordre Bergenhus Amt 42 med 12 Dødsfald, Lister og Mandals Amt 58 med 1 Dødsfald, Akershus Amt 37 med 2 Dødsfald, Christians Amt 29 med 2 Dødsfald og Buskeruds Amt 26 med 1 Dødsfald. Næsten overalt, hvor Sygdommen viste sig, blev Vaccinationen, og tildels Revaccination, snarest muligt sat i Gang, og hvor det ikke ved streng Afspærring fra først af lykkedes at hindre Smittens Udbredning, synes disse Midler i Regelen at have været de virksomste til at forebygge større Epidemiers Udvikling.

Vandkopper (Varicellæ) nævnes fra forskjellige Steder saavel i den sydlige som nordlige Del af Landet. Sygdommen synes næsten overalt kun at være forekommen sporadisk, ved hvilken Antagelse dog maa bemærkes, at Sygdommen i Landdistrikterne vel i Regelen høist sjelden kommer til Lægernes Behandling, og at derfor disses Kjendskab til samme som oftest er lidet fuldstændig. I Ladestedet Hølen angives den at have hersket epidemisk om Sommeren, og fra vestre Nedenes at have været temmelig udbredt i en stor Del af Distriktet.

Skarlagensfeber (Scarlatina) var af mindre Betydning dette Aar, idet den for det Meste kun optraadte sporadisk, og hvor den antog Character af Epidemi, gjerne viste et temmelig mildt Forløb. Det eneste Sted, for hvilket der i denne Henseende maa gjøres en bestemt Undtagelse, er Soløer og Odalens Lægedistrikt, hvor Sygdommen, efter at være begyndt i Slutningen af det foregaaende Aar, efterhaanden udviklede sig til en udbredt og ondartet Epidemi. Blandt 250 Behandlede nævnes herfra 30 Døde; men samtidig tilføies, at Antallet baade af Angrebne og Døde i Virkeligheden var meget større. Rimeligvis i Forbindelse med denne stod en anden, mindre Epidemi, der senere paa Aaret optraadte i Eidsvolds Præstegjeld, og hvorunder til Aarets Udgang behandledes 43 Syge, hvoraf 4 døde. Foruden paa disse Steder forekom Sygdommen epidemisk i Ullensaker, her som Fortsættelse fra det foregaaende Aar, i Laurvig med Omegn samt i Bergen og flere Distrikter af søndre Bergenhus Amt, navnlig i sidstnævnte Egne af Landet dog meget mild. Fra Throndhjems Stift omtales ikke Skarlagensfeber i Beretningerne for dette Aar, og for Tromsø Stifts Vedkommende alene fra Alstahaug Distrikt. I de tre sydlige Stifter viste den sig derimod foruden i ovennævnte Epidemier ogsaa oftere sporadisk, hyppigst maaske i Jarlsberg og Laurvigs Amt. Af 75 i Beretningerne anførte Dødsfald af denne Sygdom falde 69 paa Christiania Stift, 2 paa Christiansands, 3 paa Bergens og 1 paa Tromsø Stift. Den dødlige Udgang angives i flere Tilfælde bevirket enten ved diphtherisk Svælgbetændelse, som overhovedet oftere stødte til under Sygdommens Forløb, eller ved hydropiske Følgelidelser, der hos Mange skulle have udviklet sig saa godt som uden foregaaende bemærkbart Exanthem.

Mæslinger (Morbilli) vare ligesom i 1859 sjeldne. Fra Vaaren til hen paa Høsten forekom de epidemisk, men meget milde i enkelte Distrikter af Nordlands Amt, fornemlig Vestlofotens og Vesteraalens, hvorefter de i sidste Halvdel af November pludselig optraadte som Epidemi i Stavanger, og her med en temmelig ondartet Character, saa at af 94 behandlede Tilfælde 25 medførte Døden. De nævnte Steder synes at have været de eneste, hvor Sygdommen naaede en tydelig epidemisk Udbredning, og som sporadisk forekommende omtales den heller ikke fra ret mange, saaledes aldeles ikke fra Bergens Stift, af Throndhjems Stift kun fra søndre Indherred samt af Christiansands Stift (naar undtages Epidemien i Stavanger) kun fra Arendal. For Christiania Stifts Vedkommende nævnes Mæslinger fra 7 Lægedistrikter, men fra hvert af dem alene nogle faa Tilfælde.

Kighoste (Tussis convulsiva) var ogsaa i dette Aar en af de mere udbredte epidemiske Sygdomme, især i Rigets tre sydlige Stifter. Sees nærmest hen til Byerne, hvor Lægerne maa forudsættes at have et nøiere Kjendskab til denne Sygdoms Forekomst end i Landdistrikterne, hvor den ialfald sjeldnere bliver Gjenstand for Behandling, træffes større eller mindre Epidemier i Frederikshald, Sarpsborg, Christiania, Lillehammer, Drammen, Holmestrand, Horten, Tønsberg, Aasgaardstrand, Østerrisøer, Arendal, Christiansand, Flekkefjord og Throndhjem, medens blandt de øvrige Byer Sygdommen fra enkelte aldeles ikke nævnes, fra andre alene som sporadisk forekommende. Af Landdistrikterne synes fornemlig den sydlige Del af Smaalenene, søndre Østerdalen, Jarlsberg, nedre Thelemarken, større Strækninger af Nedenes og Raabygdelagets samt Lister og Mandals Amter ligesom næsten hele nordre Bergenhus Amt at have været Sæde for mere udbredte Epidemier. Af Throndhjems Stift omtales Kighoste fra Guldal, Selbo og den sydligere Del af Indherred, af Tromsø Stift fra Brønø og Stegens Lægedistrikter. Med Hensyn til Character angives Sygdommen i Almindelighed at være optraadt temmelig mild, men uagtet dette antages den dog for flere Distrikter at have medvirket ikke lidet til en større Dødlighed inden Børnealderen, navnlig ved den

Ligegyldighed og Uforsigtighed, Almuen som oftest udviser ligeover for denne Sygdom. Som Døde af Kighoste ere af Lægerne opgivne 152, hvoraf 57 i Christiania Stift, 50 i Christiansands, 34 i Bergens, 5 i Throndhjems og 6 i Tromsø Stift.

Diphtherisk Svælgbetændelse (Diphtheritis faucium), der allerede i 1859 havde vist sig almindeligere end paa flere Aar, optraadte i 1860 med end større Styrke og maa overhovedet for flere Strøg af Landet betragtes som den dette Aar mest ødelæggende Sygdom. Navnlig tør dette antages for Rigets to nordlige Stifter, hvor den tidligere i denne Beretning omtalte forholdsvis store Dødlighed i Alderen under 10 Aar vistnok nærmest maa tilskrives samme, en Antagelse der synes at have saa meget mere for sig, som disse Stifter kun lidet vare hjemsøgte af de egentlige Børnesygdomme. Ogsaa for Christiania Stift var Sygdommen en af de mest fremtrædende, og blandt flere mindre fortjener navnlig en større Epidemi i Akershus Amt her Opmærksomhed. For Christiansands og Bergens Stifter nævnes derimod kun faa, for det Meste sporadiske Tilfælde, saa Sygdommen for dem maa antages at have været uden Betydning. Nogen endog kun tilnærmelsesvis rigtig Opgave over de Angrebnes og Dødes Antal lader sig imidlertid for de fleste Lægedistrikter ikke give; i saa Henseende er denne Sygdom maaske ugunstigere stillet end nogen anden af tilsvarende Farlighed, væsentlig vel som Følge af, at den ved sin lumske Optræden og ofte hurtig dødlige Udgang i de enkelte Tilfælde først saa sent vækker Vedkommendes Opmærksomhed, at der neppe levnes Tid til at budsende Lægen. Des mere gjør naturligvis dette sig gjældende i Distrikter, hvor Adgangen til Lægehjælp er sparsom og besværlig, og under saadanne Omstændigheder hender det da ofte, at kun en liden Brøkdel af de virkelig indtrufne Tilfælde kommer til Lægens Kundskab og end mindre til hans Behandling. I Vesteraalens Distrikt havde saaledes Distriktslægen kun behandlet 24 Syge med Diphtheritis, hvoraf 4 døde, medens fra Distriktets Sognepræster vare ham opgivne 43 Døde deraf.

Med disse Forhold for Øie vil enhver Sammenligning mellem Sygdommens Forekomst i de forskjellige Egne af Landet neppe blive at betragte anderledes end som et Forsøg. Af diphtherisk Svælgbetændelse og Strubehoste, hvilke tvende Affectioner, paa Grund af den sidstes hyppige Optræden som en secundær Lidelse af hin, rettest slaaes sammen under Et, nævnes i Medicinalberetningerne, tildels alene efter Meddelelse til Lægerne fra vedkommende Sognepræster, i Alt 698 Døde, hvoraf 261 i Christiania Stift, 35 i Christiansands, 39 i Bergens, 243 i Throndhjems og 120 i Tromsø Stift. Sammenstilles disse Tal med Lægernes Opgaver over de dem bekjendte Døde i det Hele taget, stiller Forholdet mellem Døde af de nævnte tvende og af samtlige Sygdomme sig i ethvert Stift saaledes:

i Christiania Stift . .	261	af 3166	d. e.	$8,_2$ pCt.
i Christiansands Stift .	35	af 1022	d. e.	$3,_4$ —
i Bergens Stift . . .	39	af 964	d. e.	$4,_0$ —
i Throndhjems Stift .	243	af 899	d. e.	$27,_0$ —
i Tromsø Stift . . .	120	af 496	d. e.	$24,_0$ —
i hele Riget	698	af 6547	d. e.	$10,_7$ pCt.

Udenfor Tromsø Stift haves fra efternævnte Lægedistrikter de fuldstændigste Opgaver over Sygdommens epidemiske Forekomst:

Indre Namdal	122	Behandlede,	16 Døde.
Søndre Indherred . . .	108	—	19 —
Throndhjem med Omegn	559	—	61 —
Indre Nordmøre . . .	178	—	20 —
Christiansund	98	—	16 —
Faaberg	100	—	8 —
Thoten	101	—	25 —
Akershus Amt . . . . (fornemlig øvre Romerike)	474	—	83 —
Kragerø Distrikt . . .	42	—	13 —
	1782	Behandlede,	261 Døde.

Beregnet efter Opgaverne fra de her nævnte Steder viser sig altsaa for samme en Dødlighed af $14,_6$ pCt. eller 1 af $6,_{83}$, hvilket Forhold, om det kunde ansees som et det hele Land gjældende Udtryk for den diphtheriske Sygdoms Ondartethed i dette Aar, vilde for ovennævnte 698 Døde, der dog paa langt nær ikke udgjøre det hele, virkelige Antal, fremvise en Sum af 4767 Angrebne. Hyppigst og mest ondartet viste Sygdommen sig blandt Børn, men iøvrigt gik ingen Alder fri for at angribes. De enkelte Tilfældes Forløb og Symptomer angives i Regelen at have været de samme som i tidligere Epidemier af samme Slags; som en hyppig Eftersygdom iagttoges Paralyser paa forskjellige Steder af Legemet.

Kusma (Parotitis) omtales i det Hele fra faa Steder og fra dem alle som meget mild, saa Sygdommen kun sjelden blev Gjenstand for Lægebehandling.

Catarrhalske Sygdomme vare, som gjerne hvert Aar Tilfældet, de hyppigst forekommende især i Aarets første og sidste Maaneder, hvorimod de, ialfald for enkelte Egne af Christiania Stift, om Sommeren og i Begyndelsen af Høsten angives at have været sjeldnere end sædvanligt. Deres Optræden synes iøvrigt ikke at have havt noget for dette Aar Eiendommeligt ved sig, dog berettes catarrhalsk Svælgbetændelse fra flere Distrikter at have været almindeligere end ellers og tildels - saaledes som navnlig fremhæves fra Malangens Distrikt i Finmarkens Amt - at være optraadt aldeles

epidemisk. Ligeledes tillægges der de catarrhalske Affectioner undertiden Præg af Influenza, men naar undtages et Par Egne i Finmarkens Amt, synes de intetsteds at have vundet nogen epidemisk Udbredning som saadan.

Lungebetændelse (Pneumonia) opgives fra flere Egne i den sydlige Del af Landet at have været sjeldnere end sædvanligt, og en Sammenligning mellem Antallet af behandlede Tilfælde i dette og de nærmest foregaaende Aar bestyrker ogsaa denne Udtalelse. Ser man nemlig hen til, at der anmeldtes

i 1857 af 136 Læger tilsammen 2686 Tilfælde,
i 1858 - 156 — — 2736 —
i 1859 - 176 — — 2842 —
og i 1860 - 199 — — 2714 —

skulde saaledes hver enkelt Læge have havt i det første af de 4 Aar omtrent 20, i det andet omtrent 17, i det tredie omtrent 16 og i det sidste omtrent 14 Tilfælde under Behandling, eller med andre Ord Sygdommen i samme Forhold kunne antages at have været sjeldnere i det sidste fremfor i de tidligere Aar. Undersøges derhos Forholdet nøiere, viser det sig, at Formindskelsen efter foranstaaende Beregning i Pneumoniernes Antal netop er tilstede for Christiania og Christiansands Stifter, derimod, naar bortsees fra Influenza-Aaret 1857, da Antallet overalt var størst, ikke for Rigets tre øvrige Stifter, hvor Antallet meget mere sees at have været i Stigende. Ved Fordelingen af ovennævnte Opgaver for hele Landet sees der nemlig at være anmeldt

for Christiania og Christiansands Stifter
i 1857 af 91 Læger 1937 Tilf. d. e. af hver Læge $21_{,3}$
i 1858 af 106 Læger 2196 Tilf. d. e. af hver Læge $20_{,7}$
i 1859 - 116 — 2137 — d. e. - — — $18_{,4}$
i 1860 - 131 — 1761 — d. e. - — — $13_{,4}$

hvorimod

for Bergens, Throndhjems og Tromsø Stifter
i 1857 af 45 Læger 749 Tilf. d. e. af hver Læge $16_{,6}$
i 1858 - 50 — 540 — d. e. - — — $10_{,8}$
i 1859 - 60 — 705 — d. e. - — — $11_{,8}$
i 1860 - 68 — 953 — d. e. - — — $14_{,0}$

Hvorvidt det virkelige Forhold i alle Puncter har stemt overens med den her givne tabellariske Fremstilling, hvorpaa rene tilfældige Omstændigheder vel ogsaa kunne tænkes at have øvet nogen Indflydelse, lader sig ikke afgjøre, men i det Hele taget synes dog Fremstillingen at være et Udtryk for den i Beretningerne givne Skildring af Forholdet. — Af de for 1860 anførte 2714 Tilfælde endte 326 dødlig, og til disse Dødsfald maa endvidere lægges 66, hvortil det tilsvarende Antal Behandlede ikke findes opgivet. Det samlede Antal Dødsfald bliver derefter 392, hvoraf 213 i Christiania Stift, 45 i Christiansands, 42 i Bergens, 62 i Throndhjems og 30 i Tromsø Stift. Iøvrigt henvises betræffende de anmeldte Tilfældes Fordeling paa de enkelte Amter til nedenstaaende Tabel, hvorved dog, som ogsaa i de foregaaende Beretninger anført, maa erindres, at denne Sygdom, da den ikke behandles paa Amtscommunernes Bekostning, i Landdistrikterne i Regelen sjeldnere kommer under Behandling, og at saaledes det af Lægerne opgivne Antal dels langtfra svarer til det virkelige, dels kun tilnærmelsesvis kan tjene til Sammenligning mellem de enkelte Landsdele indbyrdes.

Amt.	Af hvormange Læger opgivet.	Behandlede.	Døde.	Døde af 100 Behandlede.	
Akershus med Christiania . .	36	578	67	$11_{,6}$	Christiania og Aker tilsammen 424 Behandlede, 41 Døde, hvoraf paa Rigshospitalet 85 Indkomne og 11 Døde.
Smaalenene	17	246	26	$10_{,6}$	
Hedemarken	10	156	11	$7_{,1}$	
Christian	8	65	6	$9_{,2}$	
Buskerud	9	114	19	$16_{,7}$	
Jarlsberg og Laurvig . . .	16	175	21	12	
Bratsberg	8	117	21	$17_{,9}$	
Nedenes og Raabygdelaget . .	11	137	20	$14_{,6}$	
Lister og Mandal	9	72	7	$9_{,7}$	
Stavanger	7	101	7	$6_{,9}$	
Søndre Bergenhus med Bergen	13	140	27	$19_{,3}$	
Nordre Bergenhus.	8	38	5	$13_{,2}$	
Romsdal	9	88	12	$13_{,6}$	
Søndre Throndhjem	15	376	30	$8_{,0}$	Throndhjem og Strinde Distrikt tilsammen 302 B. 21 D., deraf paa Throndhjems Sygehus 23 Indkomne og 2 Døde.
Nordre Throndhjem	7	203	23	$11_{,3}$	
Nordland.	9	44	15	$34_{,1}$	
Finmarken	7	64	9	$14_{,1}$	
Hele Riget	199	2714	326	$12_{,0}$	

Acute **rheumatiske** Lidelser berettes fra nogle Steder, saaledes Smaalenenes Amtsphysicat, Lom i Gudbrandsdalen, Holmestrand, et Par Distrikter i Ryfylke samt Byerne Bergen og Throndhjem at have til sine Tider paa Aaret været hyppigere end sædvanligt. Omvendt lader det til, at de i andre Strøg af Landet have vist sig snarere sjeldnere end ellers. Udtalt acut Ledderheumatisme tør i det Hele, efter hvad flere Læger anføre, neppe antages at være nogen hyppig Sygdom, vel derimod chronisk Rheumatisme, der i enkelte Distrikter endog skal være saa almindelig, at kun faa voxne Individer kunne siges ganske fri for samme.

Koldfeber (Intermittens) kom ogsaa dette Aar oftere til Behandling i den sydlige Del af Christiania Stift samt i Nedenes og Raabygdelagets Amt af Christiansands Stift. De fleste Tilfælde forekom imidlertid hos fremmede eller indfødte Søfolk, der havde erhvervet Sygdommen i Udlandet, hvorimod Antallet af inden Landet opstaaede Tilfælde i det Hele ikke var stort og navnlig, som det synes, mindre end Aaret forud. Af de tre i Beretningen for 1859 omtalte Epidemier, nemlig paa Hvaløerne, i Lier og i Østerrisøer, kunde de tvende førstnævnte ansees som næsten ophørte, medens den tredie fremdeles holdt sig gjennem første Halvdel af heromhandlede Aar. Tilfælde af endemisk Oprindelse inden Landet omtales vel ogsaa fra enkelte andre Steder, men viste sig, naar undtages Onsø og Nøtterø Præstegjelde, hvor deres Antal var noget større, ellers overalt som faa og enkeltstaaende. Udenfor Christiania og Christiansands Stifter var Koldfeber uden al Betydning med Hensyn til Aarets Sygelighed; de faa Tilfælde, som forsaavidt anføres, kom næsten alle til Behandling i Byerne og for det Meste hos Sømænd.

Blodgang (Dysenteria), der i 1859 havde tildraget sig særlig Opmærksomhed ved den Styrke, hvormed Sygdommen om Sommeren og Høsten optraadte i Bratsbergs samt en Del af Nedenes og Raabygdelagets Amt, viste sig ligeledes i 1860 oftere, men kun sjelden i Epidemier, hvoraf derhos ingen vandt nogen særdeles Udbredning. De væsentligste af disse indtraf, i Løbet af andet Halvaar, i Fet og Blakjer Sogne paa Romerike, hvor af 55 Behandlede 15 døde, i Soløer og Odalens Lægedistrikt, 70 Behandlede og 11 Døde, samt i nordre Nordmøres Distrikt, 69 Behandlede og 2 Døde. Mindre Epidemier, enkelte kun med nogle faa, men inden en snæver Kreds opstaaede Tilfælde, omtales endvidere fra Raade Præstegjeld i Smaalenene, fra Stor-Elvedalen og Ringsaker i Hedemarkens Amt, Gjerestad Sogn i Nedenes, Jelsø Strandsted i Ryfylke, Bremsnes Sogn i Nordmøre, Throndhjem samt enkelte Steder i søndre og nordre Indherreds samt indre Namdals Lægedistrikter. Fra sidstnævnte Distrikt anføres 40 Behandlede og 5 Døde, men Tilfældene vare indtrufne til meget forskjellige Tider paa Aaret og alene i September kunde Sygdommen siges at have havt et epidemisk Anstrøg. I det den foregaaende Sommer og Høst saa stærkt hjemsøgte Bratsbergs Amt indtraf, tildels hele Aaret, sporadiske Tilfælde, ligesom gastriske Forstyrrelser i det Hele taget her vare meget almindelige, især hos Personer, der havde været angrebne under Epidemien. Som Døde af Blodgang opgives i Beretningerne 67, hvoraf 37 i Christiania Stift, 3 i Christiansands, 4 i Bergens og 23 i Throndhjems Stift.

Diarrhoe og **Cholerine** vare ikke overalt lige hyppige dette Aar. Paa Grund af Beretningernes undertiden mindre fuldstændige Omtale af disse Sygdomme lader Forholdet sig vistnok ikke nøiagtig bestemme, men i sin Almindelighed vil det dog kunne antages, at de have været hyppigere i Landets nordlige og vestlige, fremfor i dets sydlige og østlige Del. Blandt andre Steder især fra Smaalenenes samt Jarlsberg og Laurvigs Amter bemærke saaledes flere Læger, hvad ogsaa tidligere i denne Beretning er anført, at den almindelige Sommergastricisme var meget svagere udtalt end sædvanligt, Noget hvortil de antage Grunden at ligge i Sommerens fugtige og kjølige Veirlig med deraf følgende mindre bratte Overgange i Temperaturen. Sees derimod hen til de nordlige Egne, fremhæves her fra Throndhjem, Røros, Stjørdalen, Indherred samt indre Namdal ligesom for Tromsø Stifts Vedkommende fra Brønø og Alstahaug Distrikter samt Byerne Tromsø og Hammerfest Diarrhoe og Cholerine som mere eller mindre almindelige om Sommeren og Høsten, hvorhos der, som et muligt Aarsagsmoment hertil, gjøres opmærksom paa, at man samtidig, under en langvarig Hede, flere steds led af Mangel paa godt Drikkevand. Af Landets vestlige Egne er det især Bergens By og søndre Bergenhus Amt, hvorfra disse Sygdomme skildres som hyppigere forekommende, tildels gjennem hele Aaret, men især sidst paa Sommeren. Den midtre og nordlige Del af Christiania Stift synes, naar undtages Østerdalen og Hedemarken, hvor Diarrhoe og Cholerine om Sommeren vare mere almindelige, iøvrigt i sit Forhold til disse Sygdomme nærmest at slutte sig til Stiftets sydlige Del, idet den almindelige Sommergastricisme intetsteds kan sees at have været stærkere udpræget end sædvanligt. Derimod viste sig i Aarets sidste Maaneder flere steds nogen Tilbøielighed til gastriske Forstyrrelser, delvis betinget, som det antoges, af Fødemidlernes Beskaffenhed, idet Almuen da begyndte at leve paa Aarets, flere Steder umodne og slet indbjergede Korn. Saavel hvor dette Aarsagsmoment laa til Grund, som i Tilfælde af anden Oprindelse synes Diarrhøerne dette Aar oftere end ellers at have været forbundne med Blodafgang, uden dog i det Hele at antage nogen farlig Character. Som Døde af Diarrhoe og Cholerine omfatte Beretningernes Opgaver tilsammen et Antal af 138, hvoraf 55 falde paa Chri-

stiania Stift, 18 paa Christiansands, 34 paa Bergens, 19 paa Throndhjems og 12 paa Tromsø Stift.

Skjørbug (Scorbutus) iagttoges i Throndhjem undertiden som Eftersygdom efter Diphtherit. Iøvrigt anføres kun enkeltstaaende Tilfælde deraf.

For **Syphilis** indlagdes i Rigets 33 paa Sygehuslisten opførte Sygehuse i Alt 677 Individer, hvoraf, naar bortsees fra 20, for hvem Oplysning om Kjøn mangler, 306 vare af Mandkjøn og 351 af Kvindekjøn. Antallet er noget, men ubetydelig større end i det foregaaende Aar, da der indlagdes 662. I det Hele udvise af ovennævnte Sygehuse de fleste, nemlig 20, en Formindskelse eller Lighed i Antallet, hvorimod følgende 13 en Forøgelse: Christiania Byes Sygehus (en Forøgelse af 3), Moss Byes Sygehus (2), Christians Amts Sygehus (4), Lister og Mandals Amts Sygehus (4), Stavanger Amts og Byes Sygehuse (respective 11 og 13), Bergens Byes Sygehus (17), Reknes Hospital (11), Throndhjems Byes Sygehus (11), nordre Throndhjems Amts Sygehuse i Skogn og Namdal (resp. 13 og 4), Nordlands Amts Sygehus i Alstahaug (9) og Finmarkens Amts Sygehus i Tromsø (1). Fra denne Forøgelse for enkelte Sygehuse i de indkomne Tilfældes Antal at slutte til nogen hyppigere Forekomst af den syphilitiske Sygdom i de tilsvarende Byer og Landdistrikter er imidlertid neppe paalideligt, da Tilvæxten for hvert enkelt Sygehus dertil er for liden, ligesom Oplysningerne om de Syges Hjemstavn samt andre Forholde for ufuldstændige. Snarere end selve Forøgelsen turde den Omstændighed fortjene Opmærksomhed, at der blandt de dette Aar indlagte Tilfælde var langt flere primære end Aaret forud. Sættes nemlig 246 i Rigshospitalet, Christiania Byes Sygehus samt nordre Throndhjems Amts Sygehus i Skogn indlagte Tilfælde, for hvilke Oplysning i denne Henseende mangler, ud af Betragtning, sees blandt de tilbageværende 431 Tilfælde at have været 90 primære og 341 secundære, altsaa et Forhold af 1 : $3{,}_8$, medens Forholdet Aaret forud var 1 : $7{,}_2$. Forskjellen fra Aar til andet i denne Henseende er især fremtrædende for Throndhjems Byes Sygehus, og det bemærkes ogsaa udtrykkelig fra denne By, at primære Tilfælde her i nogen Tid efter den dette Aar i Anledning af Kroningshøitidelighederne stedfundne større Tilstrømning af Mennesker fra flere Egne af Landet vare usædvanlige hyppige. Næst Throndhjem viser Bergen og Stavanger forholdsvis de fleste primære Tilfælde. Maaske som Følge af dette forandrede Forhold mellem de primære og secundære Tilfælde viser den gjennemsnitlige Behandlingstid for en syphilitisk Sygehus-Patient sig i dette Aar noget kortere, nemlig kun at have været $76{,}_5$ Dag mod $88{,}_6$ Dag Aaret forud. Udelades nemlig Rigshospitalet, Lungegaardshospitalet og Stavanger Amts Sygehus, fra hvilke Liggedagenes Antal ikke haves opgivne særskilt for hver Sygdomsart, bliver for de øvrige Sygehuse at opføre et Antal af 34651 Forpleiningsdage, ved hvis Fordeling paa 453 i Aaret Udskrevne det ovennævnte Dagantal for hver enkelt udkommer.

Af **Spedalske** kjendtes ved Udgangen af

Aaret	1856	tilsammen 2079.
—	1857	— 2062.
—	1858	— 2087.
—	1859	— 2095.
—	1860	— 2068.

Nogen sikker Formening om den spedalske Sygdoms Af- eller Tiltagen i dette Tidsrum og navnlig fra det ene Aar til det andet lader sig imidlertid, som i foregaaende Beretning paavist, ikke heraf udlede. Til en saadan Bedømmelse vilde udfordres et fuldstændigt Kjendskab til alle i hvert Aar opstaaede Tilfælde, Noget der neppe lader sig opnaa. Gaar man derimod, for dog tilnærmelsesvis at kunne anstille en Sammenligning, frem paa den i foregaaende Beretning angivne Maade, nemlig saaledes, at man til de i et Aar som nye iagttagne Tilfælde endvidere lægger dem, der i det næste Aar befindes at være tidligere overseede, men ligesaa igjen fradrager dem, der vise sig at have været feilagtig opførte, stiller Forholdet sig for de 5 Aar 1857—61, for hvilke fuldstændige Lister haves, saaledes: der opførtes

Aar.	som virkelig nye Tilfælde.	som tidligere overseede Tilfælde.	som feilagtig opførte Tilfælde.
i 1857	44	222	7
i 1858	77	163	13
i 1859	110	168	56
i 1860	98	169	46
i 1861	112	173	16

Beregnet herefter, nemlig ved f. Ex. til de 44 nye Tilfælde i 1857 endvidere at lægge 163, der i 1858 viste sig at være tidligere overseede, men igjen at fradrage 13, der i sidstnævnte Aar erklæredes at være feilagtig medregnede — findes Antallet af nyopstaaede Tilfælde at have været

i 1857	194
i 1858	189
i 1859	233
i 1860	255

Saa lidet sikker Beregningsmaaden end maa indrømmes at være, lader det udkomne Resultat dog befrygte, at den spedalske Sygdom i dette og det foregaaende Aar har været i Tiltagende. At alligevel Antallet af kjendte Spedalske ved Udgangen af 1860 viser sig mindre end i 1859 og 1858, tør væsentlig være en Følge af Aarets større Dødlighed. Medens der nemlig i de tvende sidstnævnte Aar kjendtes resp. 206 og 211 Dødsfald blandt Spedalske, steg Antallet i 1860 til 242, altsaa til et ikke saa lidet større end i hine Aar, om

end et mindre end i 1857, da der døde 283 spedalske Individer. — 4 Spedalske opførtes i heromhandlede Aar som helbredede og 1 som udvandret til Amerika; 1 af de tidligere Udvandrede var igjen vendt tilhage.

Af **Svindsot** (Tuberculosis pulmonum) ere anmeldte 964 Dødsfald, hvilket i Forhold til det hele Antal Tilfælde, hvori Dødssygdommen er opgiven, nemlig 6547, svarer til 14,7 pCt. I de tvende foregaaende Aar var Forholdstallet i det ene 12,6, i det andet 12,5, altsaa for begge et gunstigere end det, Aar 1860 udviser. Hvori Forskjellen er begrundet, om i en virkelig større Hyppighed af Sygdommen, eller i Aarets særegne Sygelighedsforholde eller i mere tilfældige Omstændigheder saasom en i den sidste Tid vakt større Opmærksomhed fra Lægernes Side for Sygdommens Forekomst, er saameget vanskeligere at afgjøre, som Sammenligningen kun kan omfatte et saa kort Tidsrum som fra Aar til andet. Tidligere i denne Beretning er paavist, at Dødligheden i 1860 for Landet i det Hele var større end i de to foregaaende Aar, og da en større Dødlighed vel i Regelen vil være hidført af forekommende acute Sygdomme, skulde man nærmest have ventet, at den procentvise Beregning af Svindsots Hyppighed som Dødsaarsag var falden gunstigere ud for dette end de to foregaaende Aar. Saavel denne Omstændighed som ogsaa at ikke faa Læger allerede i flere foregaaende Aar have erklæret Sygdommen at være i Tiltagende, kunde derfor muligvis anføres til Støtte for den første Antagelses Rigtighed; men paa den anden Side, ligesom der med Hensyn til Lægernes Erklæring maa anvendes saa meget større Varsomhed, som det jo for en Del netop er den, Beregningen skal søge at controllere, saaledes tør ogsaa det noget uventede Resultat af denne lade sig forklare paa en Maade, der maaske gjør det ligesaa rimeligt indtil videre at antage, at Aarets særegne Sygelighedsforholde i Forbindelse med en skjærpet Opmærksomhed hos Lægerne for netop denne Sygdoms Forekomst have bidraget til den udkomne større Mortalitetsprocent. Det maa nemlig erindres, at Beregningen er støttet alene til det Lægerne bekjendte Antal Dødsfald, der kun udgjør omtrent en Fjerdepart af den hele Sum, og at i dette, hvad her er det Væsentlige, Aarets Hovedsygdom, den diphtheriske Svælgbetændelse, vistnok uforholdsmæssig svagt er repræsenteret. Det er ikke nok at vide, at Sygdommen har en væsentlig Del i Aarets forøgede Dødlighed i det Hele, men dens Indflydelse maa ogsaa gjenfindes i tilsvarende Grad i det Antal Dødsfald, som ligger til Grund for Beregningen. Men i saa Henseende kommer det vistnok ved enhver større Epidemi meget an paa, hvilke Dele af Landet den især hjemsøger, om saadanne, hvor Lægeforholdene ere mere udviklede, og hvor altsaa det forøgede Antal Dødsfald ved Epidemien i tilsvarende Grad vil komme til Lægernes Kundskab, eller andre hvor dette ikke er Tilfældet. Blodgangsepidemien i 1859 i Bratsbergs Amt og Diphtheriepidemierne dette Aar i Landets nordligere Egne kunne i denne Henseende opstilles som Modsætninger, idet, medens under hin vel det største Antal Dødsfald kom til Lægernes Kundskab, for disse det modsatte Forhold i Regelen maa antages at have været tilstede. At den ovenfor fremsatte Formening ialfald delvis tør have sin Rigtighed, bestyrkes ved en Sammenligning af Forholdet i de enkelte Stifter, til hvis Belysning hidsættes nedenstaaende tvende Tabeller, der begge ere udarbeidede paa samme Maade som tidligere, nemlig den ene omfattende samtlige de Dødsfald, hvortil Lægerne have opgivet Dødssygdommen, uden Hensyn til om Opgaven for hver Læge har været fuldstændig eller ikke:

Stift.	Antal Tilfælde hvori Dødssygdommen er opgiven i 1860.	Dødsfald af Svindsot i 1860.	Procentvis Angivelse af Svindsots Hyppighed som Dødsaarsag		
			i 1860.	i 1859.	i 1858.
Christiania . . .	3166	536	16,9	12,7	12,9
Christiansand . .	1022	213	20,8	18,5	22,2
Bergen	964	99	10,3	9,4	5,6
Throndhjem . .	899	84	9,3	8,9	9,5
Tromsø	496	32	6,5	7,8	7,4
Hele Riget . . .	6547	964	14,7	12,6	12,5

den anden kun støttende sig til Opgaverne fra de Læger, der selv angive eller efter Beretningernes hele Affattelsesform kunne antages at meddele en for deres Praxis fuldstændig Oplysning om Mortaliteten:

Stift.	Antal Læger, som opgive fuldstændig Mortalitet.	Døde i Alt efter førnævnte Lægers Opgaver.	Døde af Svindsot efter førnævnte Lægers Opgaver.	Procentvis Angivelse af Svindsots Hyppighed som Dødsaarsag		
				i 1860	i 1859	i1858
Christiania .	113	2663	447	16,8	12,7	14,3
Christiansand	36	965	213	22,1	19,7	23,3
Bergen . .	23	734	96	13,1	11,9	8,1
Throndhjem .	27	806	84	10,4	11,6	15,5
Tromsø . .	17	399	31	7,8	10,0	10,4
Hele Riget .	216	5567	871	15,6	13,8	15,1

Efter begge Tabeller sees den høiere Mortalitetsprocent for Svindsot i dette Aar at falde paa Christiania, Christiansands og Bergens Stifter, altsaa paa de Dele af Riget, hvor Sygeligheden og for de tvende førstnævnte Stifters Vedkommende tillige Dødligheden ovenfor er paavist at have været mindre i 1860 end i 1859. For Tromsø Stift er derimod Forholdstallet gunstigere end forhen og ligesaa efter sidstnævnte Tabel for Throndhjems Stift, skjønt for begge Stifter

vistnok ikke i den Grad, som Tilfældet vilde været, om den diphtheriske Sygdom her var kommen til sin fulde Ret i Opgaverne. — Paa Spørgsmaalet om i hvilket Stift Svindsot maa antages at være hyppigst forekommende, give Tabellerne samme Svar som tidligere, nemlig at Christiansands Stift i denne Henseende er det ugunstigst stillede. — Med Hensyn til de af denne Sygdom Dødes Kjøn og Alder er Kjønnet opgivet for 811, nemlig 398 af Mandkjøn og 413 af Kvindekjøn, samt Alderen for 611, nemlig 29 under 5 Aar, 16 mellem 5—10 Aar, 67 mellem 10—20 Aar, 148 mellem 20—30 Aar, 160 mellem 30—40 Aar, 98 mellem 40—50 Aar, 46 mellem 50—60 Aar, 34 mellem 60—70 Aar, 12 mellem 70—80 Aar og 1 mellem 80—90 Aar.

Af **Kræft** (Cancer et Fungus) ere af Lægerne opgivne 192 Dødsfald.

Af **rets-medicinske** Forretninger kunne sees at være udførte 167, hvoriblandt 82 Obductioner. En Oversigt over sammes Formaal ligesom over deres Fordeling stiftsvis vil erholdes af følgende Tabel:

Sammendrag af Lægernes Indberetninger om i 1860 udførte rets-medicinske Undersøgelser.

Stift.	Undersøgelser af Døde betræffende			Undersøgelser af Levende til Bestemmende af					Undersøgelser og Erklæringer i anden Anledning.	Forretninger, som paa Grund af mangelende Oplysninger ikke nøiere kunne classificeres.	Tilsammen.
	Selvmord, Død ved Ulykkestilfælde, Drab og Mord, ell. pludselig Død af anden Aarsag.	nyfødte og spæde Børns Dødsmaade: ianledning Fostermord samt Fødsel i Dølgsmaal	nyfødte og spæde Børns Dødsmaade: ianledning formentlig Ihjelliggen i Søvne.	Undersøgelser af fundne Ben.	Svangerskab, forudgaaet Fødselosv.	Voldtægt.	anden Mishandlings Beskaffenhed og Følger.	legemlig Helbredsforfatning iøvrigt.	Sindstilstand.			
Christiania . .	21	13	1	1	4	1	10	14	9	3*)	3	80
Christiansand .	7	6	4	-	5	-	-	1	5	-	1	29
Bergen . . .	6	3	2	-	2	-	4	1	3	-	3	24
Throndhjem . .	6	7	2	-	-	-	-	-	-	-	2	17
Tromsø . . .	4	4	1	1	2	-	1	-	1	2**)	1	17
Hele Riget .	44	33	10	2	13	1	15	16	18	5	10	167

*) 3 Undersøgelser, nemlig en af en Mola, en af Blodpletter, og en af en Mand, der var anklaget for Kjønsomgjængelse med Dyr.
**) 1 Undersøgelse af nogle Saar paa Fingrene hos en Mand, der var mistænkt for Indbrudstyveri, og 1 Betænkning om et i sjette Maaned født Barns Vitalitet samt om nogle under Svangerskabet af Moderen anvendte Midlers mulige Indflydelse paa dette.

Antallet af **Vaccinerede** var mindre end i de nærmest foregaaende Aar, væsentlig som Følge af at Vaccinationen i disse paa Grund af den endda omsiggribende Børnekoppeepidemi var bleven fremmet med mere end almindelig Iver. I de til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Opgaver findes opført for hele Riget 37,775 Vaccinerede (i Aarene 1859 og 58 resp. 47,214 og 45,869), i Embedslægernes Indberetninger ligesaa et Antal af 40,275 (i 1859 og 58 resp. 48,704 og 52,251). Af nævnte Hovedsummer falder paa de enkelte Stifter:

	efter Præsternes Opgaver.	efter Lægernes Opgaver.
Christiania Stift	18,693	20,718
Christiansands —	6,486	6,947
Bergens —	4,914	5,395
Throndhjems —	4,661	4,265
Tromsø —	3,021	2,950
	37,775	40,275

Ved Siden af Vaccinationen sattes paa flere Steder, hvor Børnekopper forekom, tillige Revaccination i Gang, men naar undtages i enkelte Byer blev den i det Hele kun lidet søgt.

Over udførte **chirurgiske Operationer** hidsættes nedenstaaende Tabel, ved hvilken det dog bør oplyses, dels at Opgave i denne Henseende savnes fra enkelte Læger, dels at vel ikke Lægernes Bedømmelse af, hvorvidt en Operation er Omtale værd eller ikke, altid falder ens, dels endelig at de fleste Læger kun anføre, hvor mange Gange de have udført en Operation, men ikke tillige de opererede Individers Antal, hvorfor ogsaa Tabellens Tal ere at forstaa efter førstnævnte Angivelsesmaade, naar undtages ved Paracentesis abdominis, for hvilken Operation man har foretrukket at angive de opererede Individers Antal, idet man, hvor ikke vedkommende Lægers Beretninger udtrykkelig have oplyst, at den udførtes paa Flere, stedse har taget Udtrykket Gange i Betydning af Operationens Gjentagelse hos et og samme Individ.

C. No. 4.

Vigtigere chirurgiske Operationer udførte i 1860.

Operation.	Rigshospitalet.	Christiania Stift.	Christiansands Stift.	Bergens Stift.	Throndhj.s Stift.	Tromsø Stift.	Tilsammen.	Anmærkning.
Amputation af Overarmen . . .	1	1	-	-	-	1	3	
— - Underarmen . .	1	1	1	1	-	1	5	
— - Laaret	2	2	-	-	1	1	6	
— - Skinnebenet . .	2	2	2	1	3	2	12	
Exarticulation af Overarmen . .	-	1	-	1	-	-	2	
— - Haanden . . .	-	1	-	1	-	1	3	
Amputation eller Exarticulation af Fingre og Tæer	3	35	7	13	10	6	74	Antallet i Virkeligheden ikke lidet større, da flere Læger anføre at have udført Operationer af dette Slags men uden at opgive Antallet.
Resection	-	1	-	-	1	-	2	d. e. 1 Gang af Tibia og 1 Gang af Maxilla superior.
Borttagelse af store necrotiserede Benstykker	-	2	-	-	-	-	2	
Exstirpation af Kræft i Mamma .	-	5	2	1	2	-	10	
— - Læbekræft . . .	1	19	7	4	1	3	35	
— - Kræft i andre eller ikke nøiere betegnede Organer .	2	6	-	-	1	-	9	
Exstirpation af andre Svulste . .	8	42	16	7	8	4	85	
— af en eller begge Tonsiller	-	flere	-	-	1	-	-	
— - en Negl	1	2	-	-	-	-	3	
Operation for Hygroma patellæ .	1	1	-	-	-	-	2	
Punction af store Pusansamlinger	-	-	1	-	-	1	2	
Paracentese af Antrum Highmori	-	-	1	-	-	-	1	
Paracentesis abdominis	-	13	2	4	4	6	29	Hos de fleste af disse 29 Individer Operationen oftere gjentagen.
Punction af Hydrops ovarii . .	1	3	-	-	-	-	4	
Polypoperation	3	22	4	1	5	2	37	Polypens Sæde ved 26 i Næsen, ved 5 i Livmoderen, ved 2 i Svælget, ved 1 i Øret, ved 1 i Rectum - for 2 ikke angivet.
Underbinding af Arterier . . .	-	-	2	1	-	1	4	2 Gange af Art. radialis, 1 Gang af Art. cruralis og 1 Gang af Art. peronæa.
Subcutan Gjennemskjæring af Nervus mentalis	-	1	-	-	-	-	1	
Tenotomi	8	16	-	2	-	1	27	
Forceret Bevægelse af Led . .	-	2	-	-	-	-	2	
Operation for Klumpfod . . .	-	5	2	1	-	-	8	
— - Platfod	2	-	-	-	-	-	2	
— - Hareskaar . . .	2	10	2	4	1	-	19	
Plastiske Operationer af anden Art	2	2	-	-	-	-	4	d. e. 16 ved Angina membranacea, hvoraf 14, for hvem Udfaldet er angivet, alle med dødlig Udgang; 1 ved Abscessus laryngis, dødlig Udgang; 1 ved fremmed Legeme i Larynx, heldigt Udfald.
Tracheotomi	9	7	-	1	1	-	18	
Operation for Hydrocele . . .	-	11	2	5	6	8	32	5 G. Radicaloperation, 23 G. Punction med eller uden Indbringen af fremmede Stoffe, for 4 Op. Fremgangsmaaden ikke angiven.
Herniotomi	1	4	3	1	-	-	9	4 med heldigt og 4 med dødligt Udfald, medens for 1 Udfaldet ikke angivet.
Lithotriti	1	-	-	-	-	-	1	
Extraction af Urinsten	-	1	-	-	-	-	1	
Operation for Paraphimosis . .	-	-	-	1	2	-	3	
Amputatio penis	-	-	-	1	-	-	1	
Operation for Fistula vesico-vaginalis	1	-	-	-	-	-	1	
— - Fistula ani . . .	-	-	-	1	-	1	2	
— - Atresia ani . . .	-	2	-	1	-	-	3	
Forceret Dilatation eller Gjennemskjæring af Sphincter ani .	1	3	-	-	3	-	7	

Operation.	Rigshospitalet.	Christiania Stift.	Christiansands Stift.	Bergens Stift.	Throndhjems Stift.	Tromsø Stift.	Tilsammen.	Anmærkning.
Øienoperationer:								
Extractio cataractæ	5	9	-	1	-	-	15	
Reclinatio —	3	4	1	-	-	-	8	
Depressio —	-	1	-	3	-	-	4	
Discisio —	6	6	-	1	-	-	13	
Cataractoperation ikke nøiere angiven	-	3	3	-	3	-	9	
Iridectomi	13	30	-	1	8	4	56	
Operation for Strabismus . . .	3	18	-	-	-	-	21	
— - Staphylom . . .	-	-	1	-	-	-	1	
— - Ectropium . . .	1	-	-	-	-	-	1	
— - Ptosis palpebræ .	-	1	-	-	-	-	1	
Blepharoplastik	-	1	1	-	-	-	2	
Exstirpation, Amputation af Bulbus	1	2	-	-	1	-	4	
Spaltning af Bulbus	-	1	-	-	-	-	1	
Operation for Taarefistel . . .	-	3	1	-	-	-	4	
Andre Øienoperationer	-	8	-	-	-	-	8	
Tilsammen	85	310	61	59	61	43	619	

Af **obstetriciske Operationer** omtale Lægerne i sine Beretninger at have udført, foruden enkelte Extractioner ved Sædefødsel eller efter foregaaende Vending af Jordemoderen samt en Del Gange kunstig Løsning og Udbringen af Efterbyrden, endvidere 63 Vendinger, 345 Tangforretninger, 34 Operationer med skarpe eller andre paa voldsom Maade virkende Instrumenters Anvendelse paa Fosteret, 2 Gange Keisersnit samt 4 Gange Fremkaldelse af Partus præmaturus artificialis. Med Hensyn til disse Operationers Udfald for Mødrene og Børnene hidsættes Følgende:

Af 63 Vendinger sees Fosteret ved 13 at være bragt levende og ved 36 dødfødt til Verden, medens for 14 Forholdet i denne Henseende ikke findes oplyst. Lades de sidste ude af Betragtning, findes for de øvrige 49 Vendinger 73,5 pCt. af Børnene at have været dødfødte eller paa hver 1,36 Fødsel at komme 1 dødfødt Barn (4 : 3). Af Mødrene, for hvem Opgaverne dog rimeligvis heller ikke ere ganske fuldstændige, berettes 14 at være døde.

Med Hensyn til Tangforretningerne angive Medicinalberetningerne Udfaldet for 294 af Børnene, hvoraf 215 vare levende og 79 dødfødte. 26,9 pCt. af Børnene vare efter dette dødfødte, eller der kom 1 dødfødt Barn paa hver 3,72 Fødsel. Af Mødrene kunne 21 sees at være døde, deraf 2 uforløste.

Blandt de 34 Operationer med skarpe eller andre paa voldsom Maade virkende Instrumenter vare 20 Perforationer, 4 Kephalotripsier, 8 Embryotomier og 2 Gange Perforation og Embryotomi samtidig. 16 af Mødrene vare Førstefødende, 8 Flerfødende, for 10 kan Forholdet ikke sees. 19 Mødre gjennemgik Barselsengen heldig, 12 døde, for 3 findes Udfaldet ikke oplyst; blandt de døde vare 4 uforløste, 1 døde 7 Timer og de øvrige fra 1—14 Dage efter Operationen.

De 2 Keisersnit udførtes, det ene strax efter Konens Død for mulig at redde Barnet, hvilket dog ikke lykkedes, det andet for at forløse en Kone, hos hvem Fødselen paa Grund af en stor Svulst i Bækkenet ikke kunde fuldendes paa anden Maade, Barnet var allerede dødt, og Moderen døde 40 Timer efter Operationen.

I de 4 Tilfælde, hvori Partus præmaturus artificialis blev fremkaldt, var Fosteret i 3 dødfødt, hvorimod det i et Tilfælde forblev ilive; alle Mødre kom sig.

Af det i 1859—60 forsamlede Storthing bevilgedes Gager til Oprettelse af 8 nye Distriktslægeembeder, nemlig 1 i hvert af Hedemarkens, Buskeruds, søndre Bergenhus og søndre Throndhjems Amter samt 4 i Finmarkens Amt. Kun de tvende førstnævnte bleve imidlertid besatte i heromhandlede Aar.

Af **Sygehuse** fandtes, ligesom Aaret forud, 38, nemlig den kliniske Undervisningsanstalt Rigshospitalet, 4 Hospitaler for Spedalske, 4 militære Sygehuse, 17 Amtssygehuse og 9 communale Bysygehuse samt 3 mindre Sygehuse i Nordland og Finmarken, der kun benyttedes i Fisketiden. Ved Rigets Strafanstalter fandtes derhos særskilte Sygeafdelinger. Antallet af Sindssygeasyler var 7, nemlig 1 Stats-Asyl og 6 communale Asyler.

Noget nyt **Apothek** blev ikke aabnet dette Aar. Antallet var, som i det foregaaende Aar, 53, af hvilke 39 med

reelt Privilegium, 13 med personligt Privilegium og 1 der er priviligeret Rigshospitalet som saadant.

6 **examinerede Læger** udgik fra Universitetet. Antallet af autoriserede Læger var ifølge Fortegnelsen derover for samme Aar 334, hvoraf 4 havde stadigt Ophold i Udlandet.

10 **Pharmaceuter** udholdt den pharmaceutiske Examen.

Jordemoderexamen toges af 21 Fruentimmer. Disse medregnede vare i Alt 693 Jordemødre udgaaede fra Jordemoderskolen i Christiania. Ifølge vedkommende Embedslægers Indberetninger fandtes i Landet tilsammen 484, dels ansatte, dels privat practiserende Jordemødre, hvoraf 234 i Christiania Stift, 41 i Christiansands Stift, 77 i Bergens Stift, 83 i Throndhjems Stift og 49 i Tromsø Stift.

Hjælpevaccinatørernes Antal udgjorde 641, hvoraf 209 i Christiania Stift, 107 i Christiansands Stift, 115 i Bergens Stift, 113 i Throndhjems Stift og 97 i Tromsø Stift.

Antallet af **Fødte** (Dødfødte uberegnede) i Aaret 1860 udgjorde, ifølge de til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Opgaver over Fødte og Døde, i Alt 53,074, hvilket er 1482 færre end i 1859, men 1403 flere end i 1858. Hvor stor Del af det hele Antal der falder paa hvert enkelt Stift, vil sees af nedenstaaende Tabel, hvor ogsaa Forholdet mellem ægte og uægte fødte Børn, Tvilling- og Trillingfødsler samt Dødfødte i ethvert af Stifterne findes angivet.

Aar 1860.	Fødte (Dødfødte uberegnede)			Tvillingfødsler.	Trillingfødsler.	Dødfødte			Der kom 1 uægte Barn paa følgende Antal Fødsler (Dødfødte medregnede).	Dødfødte forholdt sig til levende Fødte som
	ægte.	uægte.	Tilsammen.			ægte.	uægte.	Tilsammen.		
Christiania Stift . .	22355	2104	24459	292	4	914	139	1053	$11,_{2}$	1 : $23,_{2}$
Christiansands Stift	8047	286	8333	105	3	323	28	351	$27,_{3}$	1 : $23,_{7}$
Bergens Stift . . .	7549	499	8048	104	4	353	42	395	$15,_{4}$	1 : $20,_{4}$
Throndhjems Stift .	6153	1048	7201	91	2	269	55	324	$6,_{7}$	1 : $22,_{2}$
Tromsø Stift . . .	4537	496	5033	62	-	174	41	215	$9,_{7}$	1 : $23,_{4}$
Hele Riget . .	48641	4433	53074	654	13	2033	305	2338	$11,_{6}$	1 : $22,_{7}$

Forholdet 1 uægte Barn paa $11,_{6}$ Fødsler er $0,_{2}$ ugunstigere end for det foregaaende Aar, da det var = 1 : $11,_{8}$, og ligesaa Forholdet 1 Dødfødt paa $22,_{7}$ levende Fødte $1,_{3}$ ugunstigere end Aaret forud, da det var = 1 : $24,_{0}$. For at imidlertid Sammenligning kan finde Sted med et noget længre Tidsrum, hidsættes i nedenstaaende Tabel de samme Forholde udregnede for Femaaret 1856—60:

Stift.	I Femaaret 1856—60 kom der 1 uægte Barn paa følgende Antal Fødsler (Dødfødte medregnede).	I Femaaret 1856—60 forholdt Dødfødte sig til levende Fødte som.
Christiania	$11,_{11}$	1 : $23,_{48}$
Christiansand	$27,_{77}$	1 : $24,_{15}$
Bergen	$15,_{39}$	1 : $20,_{32}$
Throndhjem	$6,_{79}$	1 : $22,_{86}$
Tromsø	$9,_{94}$	1 : $23,_{95}$
Hele Riget	$11,_{60}$	1 : $23,_{00}$

Det sees heraf at Forholdet med uægte Børn i 1860 for alle Stifter meget nær svarede til Middelforholdet i det nævnte Femaar. Forholdet i Christiania Stift stemmer næsten med det for hele Riget gjældende, hvorimod Antallet af uægte Børn i Bergens og navnlig i Christiansands Stift er forholdsvis meget mindre, ligesom i Tromsø og navnlig i Throndhjems Stift meget større end i Riget i det Hele taget. Forholdet mellem Dødfødte og levende Fødte viser sig mere ens i alle Stifter; Bergens Stift er i denne Henseende det ugunstigst stillede.

Antallet af **Døde** i ethvert af Stifterne og det hele Rige siden Aaret 1853 vil sees af følgende Tabel:

	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.
i Christiania Stift . .	12,667.	10,085.	10,934.	10,931.	11,231.	10,566.	12,118.	11,902.
i Christiansands — . .	4,139.	3,785.	4,117.	4,477.	4,398.	4,029.	4,617.	4,268.
i Bergens — . .	3,878.	3,930.	4,436.	4,284.	4,075.	3,905.	4,146.	4,318.
i Throndhjems — . .	3,594.	3,292.	3,571.	3,131.	3,564.	3,537.	3,659.	4,447.
i Tromsø — . .	2,113.	2,270.	2,304.	2,521.	2,749.	2,759.	2,198.	2,463.
	26,391.	23,362.	25,362.	25,344.	26,017.	24,796.	26,738.	27,398.

Overskuddet af levende Fødte over Døde var efter ovenstaaende Angivelse 25,676 eller 2142 færre end i det foregaaende Aar, da det udgjorde 27,818, og 1199 færre end i 1858, da det udgjorde 26,875, derimod noget flere end i 1857 og 1856. I hvert af Aarene 1856—60 kom der paa hvert 100 levende Fødte følgende Antal Døde:

i 1856 . . . $52_{,46}$
i 1857 . . . $51_{,83}$
i 1858 . . . $47_{,99}$
i 1859 . . . $49_{,01}$
i 1860 . . . $51_{,62}$

Lægges Overskuddet af Fødte over Døde i Femaaret 1856—60 til den ved sidste Folketælling fundne Folkemængde ved Udgangen af 1855, nemlig 1,490,047, skulde Folkemængden, uberegnet Ind- og Udvandrede, ved Udgangen af 1860 udgjøre 1,617,564. Mortalitetsprocenten beregnet efter denne Folkemængde bliver $1_{,69}$ eller et Forhold af henimod 17 Døde for hvert Tusinde Mennesker, som levede ved Aarets Udgang. Forholdet i 1859 var = $1_{,68}$, i 1858 = $1_{,59}$, i 1857 = $1_{,69}$ og i 1856 = $1_{,68}$. Lægges de levende Fødte i 1860 til den beregnede Folkemængde ved Udgangen af 1859 — 1,591,888 + 53,074 = 1,644,962 — bliver Mortalitetsprocenten $1_{,67}$ eller et Forhold af mellem 16 og 17 Døde for hvert Tusinde Mennesker, som levede i Aarets Løb. — Medtages Antallet af Dødfødte, bliver Mortalitetsprocenten efter den første Beregningsmaade $1_{,84}$ og efter den anden $1_{,81}$.

Den i ovenstaaende Generalberetning for hele Riget givne Oversigt over Sundhedstilstanden og Medicinalforholdene i 1860 vil nedenfor findes udførligere fremstillet for hvert af Rigets Overøvrighedsdistrikter, ligesom der i trende Beretningen vedføiede Tabeller vil findes et Sammendrag af Opgaverne over de i Rigets offentlige Sygehuse og Sindssygeasyler behandlede Syge samt af de af Lægerne (og fra Sygehusene) anmeldte Dødsaarsager. En - efter de ifølge Indre-Departementets Circulære af 23de April 1858 fra Dyrlægerne indkomne Beretninger - affattet Oversigt over Sundhedstilstanden blandt Husdyrene i 1860, ligesom en Del Bilag, indeholdende fuldstændigere Uddrag af Lægernes Beretninger angaaende forskjellige Sundhedstilstanden og Medicinalforholdene vedkommende Gjenstande, ere ligeledes vedføiede.

I. Christiania By.

Sundhedstilstanden i 1860 tør efter Dødlighedsforholdene antages at have været bedre end Aaret forud, om end i det Hele mindre god end sædvanligt. Hermed stemme ogsaa de fleste fra Lægerne indkomne Beretninger, forsaavidt de udtale sig om dette Punct, overens; enkelte af dem angive for Sommerens og Høstens Vedkommende Sygeligheden som temmelig ubetydelig. Ved Siden heraf udvise dog det medicinske Selskabs Lister over epidemiske Sygdomstilfælde ikke alene omtrent det samme Antal Syge for begge Aar, men for enkelte Sygdommes, og deriblandt Nervefebers, Vedkommende endog et større Antal Tilfælde i 1860 end i 1859. Kommer hertil, at Antallet af Syge indlagte paa Rigshospitalets medicinske Afdeling var noget om end ubetydelig større i 1860 end i 1859, en Tilvæxt, der skyldtes Nervefeber, tør det muligens komme Sandheden nærmest at antage, at de Sygdomme, der i Almindelighed betegnes som epidemiske, samlet betragtede og for Aaret i det Hele have været nok saa hyppige i 1860 som i 1859 uden dog at medføre en saa betydelig Mortalitet som i sidstnævnte Aar.

Antallet af **Døde** i Christiania By udgjorde 1263 eller - uden Hensyn til Forandringen i Folkemængden - 10,6 pCt. mindre end Aaret forud, da det beløb sig til 1413. Forholdet mellem

Døde og Byens Befolkning kan ikke med Nøiagtighed angives, da der mangler paalidelige Data om Folkemængden; kun for den Del af Byen, som ligger indenfor den tidligere, før 1859 existerende Bygrændse, kan det dog maaske tilnærmelsesvis bestemmes. Folkemængden paa Byens Grund udgjorde nemlig:

den 31te Decbr. 1845 . . 25,677
den 31te Decbr. 1855 . . 31,715

Forøgelsen i Tiaaret altsaa = 6,038
eller i hvert Aar 603,8.

Antages den aarlige Forøgelse af Folkemængden fra 1855 til 31te December 1860 for den samme Del af Byen fremdeles at have været lige stor som i det foregaaende Tiaar, skulde altsaa, naar til Folkemængden i 1855 lægges Summen af denne aarlige Forøgelse i 5 Aar (604 × 5 = 3020), samme ved Udgangen af 1860 være stegen til 34,735. Det til denne Folkemængde svarende Antal Døde i 1860 kan, da den nuværende Deling af et Par af Byens Menigheder (Gamle Aker og Garnisonen) ikke falder sammen med den tidligere Bygrændse, vistnok ikke med fuld Nøiagtighed opgives; men uden nogen stor Feiltagelse vil det dog kunne opstilles, at hvad der tidligere laa inden den gamle Bygrændse, for Nærværende i geistlig Henseende svarer til Vor Frelsers, Trefoldigheds, Garnisons, Tugthusets og Slaveriets Menigheder samt til den Del af Gamle Akers Menighed, som ligger vestenfor Akerselven. I de 5 førstnævnte Menigheder døde i heromhandlede Aar 747 Individer, og i den nævnte Del af Gamle Akers Menighed - saavidt det kan udfindes af de af Stadsphysicus besørgede Udskrifter af vedkommende Ministerialbog - omkring 137. Det hele Antal Døde, der her kommer i Betragtning, bliver altsaa 884, hvilket, i Forhold til den ovenfor beregnede Folkemængde, giver en Mortalitet af 25,5 af Tusinde. For hele Provstiet viser samme Beregningsmaade en Mortalitet af 27,7, hvilket ugunstigere Forhold vel kan antages begrundet i, at her alle Forstæderne, i hvilke Dødligheden tør forudsættes størst, ere komne med i Betragtning. — Med Hensyn til de Dødes Alder og Dødsfaldenes Fordeling paa de enkelte Maaneder stiller Forholdet for Byen sig saaledes:

Af 1259 Døde (for 4 af de ovenfor nævnte 1263 kjendtes ikke Alderen) vare i Aldersclasserne

under 1 Aar.	mellem 1—3.	mellem 3—5.	mellem 5—10.	mellem 10—20.	mellem 20—40.	mellem 40—60.	over 60 Aar.
311	202	73	47	58	217	189	162
eller 24,7 pCt.	16,1	5,8	3,7	4,6	17,2	15,0	12,9

Af 1263 Dødsfald indtraf i

Januar.	Febr.	Marts.	April.	Mai.	Juni.	Juli.	Aug.	Septbr.
122	124	123	114	110	94	93	92	88
Octbr.	Novbr.	Decbr.						
93	106	104						
eller pCt.								
9,66	9,82	9,74	9,03	8,71	7,44	7,36	7,28	6,97
7,36	8,39	8,24.						

Den stationære **Sygdomsconstitution** for Aaret characteriserede sig ved en udbredt Typhusepidemi som stærkt udtalt adynamisk. Af Aarstidsconstitutionerne var den inflammatoriske af ringe Intensitet, ligesom ogsaa den catarrhalske og gastriske vare mindre fremtrædende end sædvanligt. Som mellemløbende Epidemier af mindre Varighed og Styrke kunne nævnes Børnekopper, Skarlagensfeber, Strubehoste, Diphtherit og Kighoste (A. Conradi, „Sygdomsconstitutionen i Christiania i Aaret 1860“ i Norsk Magazin for Lægevidenskab XV Bd. Side 499). En Oversigt over Sygdomsconstitutionen vil iøvrigt erholdes af følgende tabellariske Fremstilling, for hvilken de til det medicinske Selskab fra Byens Læger indkomne Maanedslister over epidemiske Sygdomme, og for Lungebetændelses og Nervefebers Vedkommende tillige Opgaverne fra Rigshospitalets medicinske Afdeling samt for Børnekopper de til Stadsphysicus herom indløbne Anmeldelser ere lagte til Grund. Ligesom ved foregaaende Beretning er for hver Maaned anført Antallet af anmeldende Læger, og ved Lungebetændelse og Nervefeber det Antal Tilfælde, der falder paa Rigshospitalet, særskilt tilføiet i Parenthes under Hovedsummen*).

*) Tabellen angiver, udenfor Opgaverne fra Rigshospitalet, alene de i Byen indtrufne Tilfælde, derimod ikke de, der ere anmeldte for Aker. Da imidlertid Dødsfaldene ikke i Selskabets Lister ere ordnede særskilt for By og Land, har det været umuligt, at opgive de Døde alene for Byen. De enkelte Sygdommes Dødlighed maa derfor beregnes efter Listernes Opgaver for Christiania og Aker tilsammen.

Maaned.	Januar.	Febr.	Marts.	April.	Mai.	Juni.	Juli.	August.	Septbr.	Octbr.	Novbr.	Decbr.	Tilsammen.
Antal Læger.	30	32	29	23	16	14	11	16	22	24	25	27	
Nervefeber	102	60	34	28	29	25	25	56	66	99	154	174	852
	(40)	(21)	(15)	(14)	(22)	(16)	(15)	(33)	(31)	(45)	(78)	(87)	(417)
Børnekopper	60	32	29	13	13	12	2	-	1	2	6	9	179
Vandkopper	27	15	18	4	7	21	2	-	3	2	11	13	123
Skarlagensfeber . . .	9	5	12	12	7	9	6	6	5	6	2	-	79
Mæslinger	2	1	4	2	4	8	-	-	-	3	2	1	27
Rosen	14	8	11	6	12	5	4	7	7	2	7	4	87
Kighoste	67	56	46	45	7	13	6	6	13	14	18	10	301
Strubehoste	18	7	3	-	1	3	2	1	2	9	4	3	53
Diphtherit	23	18	20	7	9	4	3	4	5	11	11	9	124
Kusma	5	3	2	6	14	7	1	1	3	10	9	18	79
Catarrhalske Tilfælde .	255	342	276	115	85	43	22	41	59	81	138	180	1637
Lungebetændelse . . .	20	46	48	46	43	23	13	12	32	32	29	29	373
	(3)	(6)	(9)	(10)	(8)	(9)	(7)	(1)	(10)	(6)	(11)	(5)	(85)
Diarrhoe og Cholerine .	79	58	73	126	90	98	67	122	152	137	127	128	1257
Blodgang	-	2	8	4	-	-	3	1	9	7	2	6	42

Blandt de epidemiske Sygdomme var **Nervefeber** dette Aar den vigtigste og i det Hele af større Betydning end i et længere foregaaende Tidsrum. Den kan siges at have hersket epidemisk saa godt som det hele Aar, mest udbredt i dets Begyndelse og Slutning, men derimod ligesom i 1859 mindre fremtrædende i Maanederne Marts til Udgangen af Juli. Paa Rigshospitalet indlagdes 417 Nervefebertilfælde, til det medicinske Selskab anmeldtes af Lægerne som indtrufne i Byen 435, i Christiania Byes Sygehus indlagdes 1, i Tugthuset indtraf 17, i Bodsfængslet 2 og i Slaveriet 2, saa det hele bekjendte Antal Tilfælde bliver 874 (Aaret forud 599 for Byen og Aker tilsammen). Sygdommen var ifølge den af Stadsphysicus afgivne Beretning udbredt over den hele By, uden at nogen enkelt Del af denne kunde fremhæves som dens væsentligste Arnested. De Angrebne henhørte imidlertid fortrinsvis til de fattigere Samfundsclasser, og de største Contingenter leveredes følgelig fra de Bydele, hvor disse have sine Boliger. Af de 435 af Lægerne anmeldte Patienter vare 129 hjemmehørende i 1ste Fattiglægedistrikt, 50 i 2det, 97 i 3die, 42 i 4de og 117 i 5te Distrikt. At mange Medlemmer af samme Familie angrebes, eller at enkelte Huse især vare inficerede, indtraf kun sjelden, og Stadsphysicus er derfor tilbøielig til at tro, at Sygdommen ei i nogen væsentlig Grad har været smitsom, ihvorvel paa den anden Side den Kjendsgjerning, at der ligesaa lidt i dette som i det foregaaende Aar forekom noget Tilfælde af Nervefeber blandt de talrige Arrestanter i Politiarresten, hvor de hygiæniske Forholde ere mindre end gode, heller ikke synes ham at stemme med Antagelsen af en almindelig udbredt Sygdomsconstitution som den hovedsagelige Kilde til de typhøse Febre. — Dødligheden var mindre end i det foregaaende Aar. Paa Rigshospitalet døde 33 for Nervefeber indlagte Syge (deraf dog 1 af Børnekopper, 1 af Endocardit og 2 af acut Tuberculose), hvilket i Forhold til de Udskrevnes Antal (407) svarer til 1 af $12,_3$ eller $8,_1$ pCt. For de til det medicinske Selskab anmeldte Tilfælde viser sig en Mortalitet af $4,_9$ pCt. eller 1 af $20,_3$ *). I Alt kjendes efter Opgivende fra Lægerne og Sygehusene 58 i Byen indtrufne Dødsfald af Nervefeber, hvilket i Forhold til det bekjendte Antal indtrufne Tilfælde, 874, giver en Mortalitet af $6,_6$ pCt. eller 1 af $15,_1$.

Af **Barselfeber** anmeldtes til det medicinske Selskab 10 Tilfælde i Februar, 5 i Marts, 2 i April, 3 i Mai, 1 i Juni, 6 i August, 1 i September, 4 i October, 1 i November og 8 i December, tilsammen 41 (foruden 3 Tilfælde i Aker, i Alt altsaa 44, hvoraf 7 endte dødlig). Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom 3 Tilfælde, hvoraf 2 udskreves helbredede og 1 i Bedring. Paa Fødselsstiftelsen, hvor der forefaldt 148 Fødsler, viste sig Feber med lettere Irritation af Underlivet i 28 Tilfælde, samt Feber med stærkere Affectioner i 13 (foruden 2 Tilfælde af Mastitis og 1 af Mania puerperalis). 7 Barselkvinder døde paa Fødselsstiftelsen, nemlig 5 af Barselfeber, 1 af Hæmorrhagi og 1 af ubekjendt Dødsaarsag (Section i dette Tilfælde negtet).

En fra den foregaaende Høst overleveret liden **Koppeepidemi** fortsatte sig ogsaa i første Halvdel af dette Aar, men fra Januar af, da den naaede sin Høide, i stadig Aftagende, saa at den i de første Dage af Juli kunde ansees som ophørt. Fra Midten af October viste sig dog paany enkelte Tilfælde, i Begyndelsen næsten udelukkende i et Par Huse ved Saugene, senere paa forskjellige Steder; de Angrebnes Antal var dog i denne Tid ubetydeligt. Til Stadsphysicus anmeldtes i Aarets Løb 179 Tilfælde, hvis Fordeling paa Maanederne vil sees af ovenstaaende Tabel. De

*) Foruden de i Byen indtrufne 435 Tilfælde anmeldtes 31 for Aker, tilsammen 466, hvoraf 23 endte dødlig.

Angrebne vare for det Meste voxne Individer; sættes nemlig 5, for hvem Forholdet ikke findes angivet, ud af Betragtning, sees blandt de øvrige 174 alene 36 at have været under, Resten derimod over 15 Aar. For 156 findes bestemt Aldersangivelse: 7 vare under 1 Aar, 10 mellem 1—3 Aar, 5 mellem 3—5 Aar, 11 mellem 5—10 Aar, 3 mellem 10—15 Aar, 14 mellem 15—20 Aar, 69 mellem 20—30 Aar, 23 mellem 30—40 Aar, 9 mellem 40—50 Aar, 4 mellem 50—60 Aar og 1 mellem 60—70 Aar. 22 Individer angives døde af Børnekopper, deraf 6 under 1 Aar, 4 mellem 1—3 Aar, 1 mellem 3—5 Aar, 1 mellem 10—15 Aar, 1 mellem 15—20 Aar, 3 mellem 20—30 Aar, 1 mellem 30—40 Aar og 5 mellem 40—50 Aar. Saafremt det nævnte til Stadsphysicus anmeldte Antal omfatter alle indtrufne Tilfælde, vilde altsaa Dødligheden udgjøre $12_{,3}$ pCt. eller 1 af $8_{,1}$, og navnlig være meget stor i Alderen under 5 Aar og mellem 40—50 Aar. De Syge hørte hjemme i forskjellige Dele af Byen; følgende Strøg vise de fleste Tilfælde: Oslo, Galgebjerg, Bodsfængslet, Enerhaugen, Grønland og Lakkegaden tilsammen 32; Pipervigen, Munkedamsveien og Ruseløkbakken tilsammen 24; Grünerløkken, Maridalsveien og Saugene 17; Vaterland 13; Rigshospitalet (blandt der for andre Sygdomme henliggende Patienter og blandt Personalet) 13; Hammersborg og Fredensborgveien tilsammen 9. For at standse Sygdommens Udbredning bleve de Angrebne i Regelen indlagte i et i Bygningen „Toftes Gave" indrettet Lazareth, der var i Virksomhed til de første Dage af Juli. Af ovennævnte 179 Tilfælde bleve omtrent to Trediedele behandlede her, de øvrige dels i de Syges Hjem (omtrent 40), dels paa Rigshospitalet eller i sammes Underafdeling i den forrige Universitetsbibliotheks-Bygning, paa hvilket sidste Sted der i Januar Maaned, forinden det egentlige Lazareth var oprettet, indlagdes 17 Koppetilfælde. Sygdommens fornyede Optræden i October syntes at maatte tilskrives Smitte fra Frederikstad.

Af **Vandkopper** forekom spredte Tilfælde hele Aaret, fornemlig i de første og sidste Maaneder.

Af andre exanthematiske Sygdomme var **Skarlagensfeber** ikke saa ganske sjelden, især i første Halvaar, hvorimod **Mæslinger** i dette ligesom i foregaaende Aar viste sig alene i enkeltstaaende Tilfælde. Begge Sygdomme optraadte meget mildt, og intet Dødsfald af samme findes opgivet.

Af **Rosen** anmeldtes til det medicinske Selskab 87 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom 8 Syge, hvoraf 3 i Januar, 1 i Juni og 2 i hver af Maanederne Juli og September; 6 led af Ansigtsrosen, alle helbrededes. I Christiania Byes Sygehus indlagdes 3 Syge, og af Fangerne i Strafanstalterne behandledes i Slaveriet 7, i Tugthuset 1 og i Bodsfængslet 2.

Kighoste, der fra den foregaaende Høst var tiltagen i Hyppighed, viste sig hele Aaret, men alene i de fire første Maaneder saa almindelig, at dens Optræden kunde betegnes som Epidemi. 21 Børn ere i Ministerialbøgerne opgivne døde af denne Sygdom, men alene om 9 af disse haves Lægeanmeldelse.

Diphtheriske Affectioner vare, ligesom Aaret forud, temmelig hyppige. Til det medicinske Selskab anmeldtes af Strubehoste 53 Tilfælde (foruden 4 i Aker, tilsammen 57, hvoraf 38 endte dødlig) og af exsudativ Svælgbetændelse 124, (foruden 11 i Aker, tilsammen 135, hvoraf 8 endte dødlig). Paa Rigshospitalets chirurgiske Afdeling indkom, foruden 1 - dødligt - Tilfælde af Diphtheritis conjunctivæ, 10 Børn med Strubehoste, hvoraf 8 døde, og paa Børnehospitalet 3, hvoraf 1 døde. Af Strafanstalternes Lister sees et Par Tilfælde af Diphtherit at være indtrufne i Tugthuset og Bodsfængslet. Sidstnævnte Sygdom viste sig i alle Aarets Maaneder, men ligesom Strubehoste hyppigst i de tre første og tre sidste. Med Hensyn til begge Sygdommes større og mindre Hyppighed i de forskjellige Dele af Byen, sees blandt de til det medicinske Selskab anmeldte 53 Tilfælde af Strubehoste 15 at tilhøre første, 6 andet, 7 tredie, 1 fjerde og 24 femte Fattiglægedistrikt, og af de 124 anmeldte Tilfælde af Diphtherit 50 første, 39 andet, 22 tredie, 6 fjerde og 7 femte Distrikt. Flere Læger iagttoge Tilfælde af Paralysis diphtherica, undertiden selv efter en tilsyneladende ubetydelig primær Affection; hos en 5 Aar gammel Dreng, der i nogen Tid havde lidt af en Affection i Næsen, hvis Beskaffenhed imidlertid ikke nøiere kunde iagttages, angives endog Paralysen at have været det første sikre Tegn paa Sygdommens Natur. Foruden det ovenfor nævnte Tilfælde af Diphtheritis conjunctivæ, der indlagdes i Rigshospitalet, omtales et lignende hos et Barn, der efter at være opereret for Hareskaar, først fik Diphtherit i det næsten tilhelede Saar, der igjen gik op, og et Par Dage senere tillige i begge Øine med hurtig indtrædende Affection af Corneæ. Uagtet Tilfældets Heftighed lykkedes det ved vedholdende Isomslag paa Øinene og indvendig Brug af Calomel at standse Sygdommens Udvikling, og da Barnet, som hidtil var indlogeret paa et Sted, der maatte ansees usædvanlig gunstigt for Udviklingen af Diphtherit, nemlig over en fuld Gjødselbinge, havde faaet et sundere Opholdssted, kunde ogsaa Operationen paany gjentages og nu med paafølgende Tilheling per primam (Budde). Med Hensyn til Behandlingen af Diphtherit anser O. Lund, som ogsaa allerede i foregaaende Beretning udtalt, den locale med Touchering som det kraftigste Middel til at forebygge Exsudaternes videre Udbredning og en farlig Infection. Selv fra de Lægers Standpunct, der anse Sygdommen for fra sin Begyndelse af at være en Almenlidelse, antager han det

utilraadeligt at opgive den locale Behandling, idet Erfaring med Bestemthed synes at tale for, at Almenlidelsen oprindelig ikke er saa særdeles farlig, men først senere bliver det, og da rimeligvis netop derved, at dens locale Afsætning lades upaavirket og saaledes gives Anledning til at udbrede sig og volde Absorption af et bedærvet Stof. — Tracheotomi kan sees at være foretagen i 13 Tilfælde, nemlig i 1 paa Børnehospitalet, i 7 paa Rigshospitalets chirurgiske Afdeling og i 5 i privat Praxis; Udfaldet, der ikke er angivet ved 2, var i de øvrige 11 dødligt.

De af og til hele Aaret men fornemlig i sidste Kvartal forefaldende Tilfælde af **Kusma** synes ikke at have frembudt noget Særeget.

Blandt de til det medicinske Selskab anmeldte Sygdomme fremvise de **catarrhalske** de fleste Tilfælde. Antallet er noget større end for det foregaaende Aar, men uagtet dette antages de dog ikke at have været mere udbredte end almindeligt (Steffens). Tildels angives de endog at have været ikke lidet sjeldnere end i de to foregaaende Aar og navnlig meget sjeldne i Tidsrummet fra Begyndelsen af Mai til Udgangen af October (O. Lund).

Lungebetændelse tør antages at være forekommen omtrent med samme Hyppighed som i de nærmest foregaaende Aar. Til det medicinske Selskab anmeldtes 288 Tilfælde i Byen (og 29 i Aker, tilsammen 317, hvoraf 27 med dødlig Udgang). Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indlagdes 85, hvilket er noget mindre end i 1859, da der indkom 93, men derimod noget mere end i 1858, da Antallet var 76; 11 Syge døde her af Lungebetændelse, hvorefter Mortalitetsforholdet, beregnet efter de Udskrevnes Antal (82), bliver 1 af $7{,}_5$ eller $13{,}_4$ pCt. Paa Byens Sygehus behandledes 4, hvoraf 2 døde, i Tugthuset 7 og i Slaveriet 1, hvilke sidste kom sig. Ligesom i foregaaende Beretninger oplyser O. Lund ogsaa for dette Aar, hvor i Brystet han ved den physicalske Undersøgelse har fundet de første Tegn paa Hepatisation i de af ham behandlede (17) Tilfælde, og sammenstilles disse Opgaver med lignende fra samme Læge for de foregaaende otte Aar, viser det sig, at blandt 143 for Lungebetændelse Behandlede var Hepatisationens oprindelige Sæde hos 43 i Basis, hos 14 i Midten og hos 10 i Spidsen af høire Lunge, hos 54 i Basis, hos 19 i Midten og hos 1 i Spidsen af venstre Lunge samt hos 2 bilateralt i Basis af begge Lunger. — For Pleurit indkom paa Rigshospitalet 20 Syge, hvoraf 1 døde.

Rheumatiske Sygdomme forekom maaske noget sjeldnere end Aaret forud. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indlagdes 23 Syge med Rheumatismus acutus (Aaret forud 49), hvoraf 3 døde, nemlig to af Hjerteaffection og en af Pyæmi, og til det medicinske Selskab anmeldtes 62 Tilfælde. Chronisk Rheumatisme synes ikke at være saa hyppig, som den efter Medicinalberetningerne maa antages at være i mange andre Egne af Landet; blandt 3418 Sygdomstilfælde, der kom til Behandling for Fattigvæsenets Regning enten som indlagte paa Rigshospitalet og i Christiania Byes Sygehus eller som behandlede i Fattiglægernes Praxis udenfor disse Steder, nævnes 155 af chronisk Rheumatisme eller et Forhold af $4{,}_5$ pCt.

For **Koldfeber** anmeldtes til det medicinske Selskab 25 Syge, og paa Rigshospitalet indkom for samme Sygdom 15. Ifølge et Par Lægers Medicinalberetninger kunne enkelte af Tilfældene sees at være opstaaede inden Byen, de fleste derimod, som det synes, paa andre Steder.

Diarrhoe og **Cholerine** kunne antages at være forekomne omtrent med samme Hyppighed som Aaret forud, maaske noget sjeldnere. Paa det medicinske Selskabs Lister findes opførte 1257 Tilfælde for Byen (og 69 for Aker, tilsammen 1326, hvoraf 13 medførte Døden). Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom 12 Syge for Diarrhoe, der helbredes, og 1 for Cholerine, der døde. Ikke ganske sjelden synes Diarrhoe at have været i Slaveriet, paa hvis Sygestuer der for samme indlagdes 98 Fanger, hvoraf 2 i første, 8 i andet, 46 i tredie og 42 i 4de Kvartal; 1 døde. Ogsaa blandt Fangerne i Bodsfængslet var Diarrhoe og Cholerine de hyppigst optrædende Sygdomme (106 Tilfælde af i Alt 584), hvorimod de i Tugthuset synes at have været sjeldnere, ialfald indlagdes paa dettes Sygestuer alene 23, der helbredes. Ligesom tildels Aaret forud antog Diarrhoerne oftere en dysenterisk Character, og Tilfælde af udtalt **Blodgang** findes enkeltvis opførte, saaledes paa det medicinske Selskabs Lister 42 Tilfælde i Byen (og 2 i Aker, tilsammen 44, hvoraf 2 endte dødlig) samt paa Listerne fra Rigshospitalets medicinske Afdeling og Byens Sygehus tilsammen 7, hvoraf 1 endte dødlig.

Venerisk Sygdom kom oftere til Behandling. Paa Rigshospitalets Hudsygeafdeling indkom 195 Individer for Syphilis (100 af Mandkjøn og 95 af Kvindekjøn), 65 Mænd for Gonorrhoe og 21 for Epididymit samt 12 Kvinder for Leucorrhoe og 68 for Urethrit. Af 196 for Syphilis behandlede men igjen udskrevne Syge vare 6 døde. Af de nævnte Patienter vare indlagte for Christiania Fattigvæsens Regning 140 for Syphilis (64 af Mandkjøn og 76 af Kvindekjøn), 42 for Gonorrhoe, 12 for Epididymit, 11 for Leucorrhoe og 62 for Urethrit. Paa Byens Sygehus indkom 13 Personer med Syphilis, og blandt Fangerne i Slaveriet, Tugthuset og Bodsfængslet behandledes 3 for samme Sygdom. Ved den 2 Gange ugentlig anstillede Visitation af de offentlige Fruentimmer fandtes 47 Gange blennorrhoiske Affectioner, 25 Gange primær og 7 Gange constitutionel Syphilis; de Visiteredes Antal

var i første Halvaar i Gjennemsnit 19, i andet 26. Desuden foretoges mange Visitationer i Hjemmet af Fruentimmer, som ikke egentlig kunde regnes til de offentlige. I Medicinalberetningerne nævnes fra Lægernes private Praxis 47 Tilfælde af Gonorrhoe, samt 32 af primær og 45 af secundær eller hereditær Syphilis. Flere Læger berøre dog ikke disse Sygdomme i sine Beretninger, saa Antallet rimeligvis i Virkeligheden er noget større. Et fortidlig født Barn, hvis Moder var bleven syphiliseret under sit foregaaende Svangerskab, viste Symptomer af Syphilis og levede kun i 20 Timer (O. Lund). Et andet Barn, hvis Fader var syphiliseret to Aar forud, døde atrophisk sex Maaneder gammelt; det havde lige fra Fødselen af ei villet trives, men frembød aldrig tydelige Tegn paa Syphilis (A. Holst).

1, i Bergens Stift hjemmehørende, **Spedalsk** indlagdes i Rigshospitalet, hvor 2 saadanne Patienter laa tilbage fra det foregaaende Aar; af de 3 Behandlede udskreves 2 uhelbredede, og 1 laa tilbage ved Aarets Udgang.

Chroniske Hudsygdomme synes ikke at være meget almindelige. Blandt de ovenfor nævnte 3418 for Fattigvæsenets Regning behandlede Sygdomstilfælde findes anført 26 af Eczem, 21 af Scabies, 17 af Favus, 11 af Impetigo og 5 af Psoriasis foruden nogle enkeltstaaende Tilfælde af andre lignende Sygdomme.

Af **Svindsot** haves Lægeanmeldelse*) om 118 Dødsfald, hvoraf 59 indtrufne paa Byens Sygehus. I det Hele haves fra Sygehusene, Strafanstalterne og Læger Oplysning om 688 Døde, hvoraf altsaa 118 - eller 17,2 pCt. - skulle være døde af Svindsot. Af Strafanstalterne udviser Tugthusets Sygeliste 7 Tilfælde af Hæmoptysis, Slaveriets 22 Tilfælde af Brystsvaghed, hvoraf 3 endte dødlig, og 6 af Hæmoptysis, samt Bodsfængslets 8 af Svindsot.

Med Hensyn til enkelte andre Sygdommes Forekomst turde maaske følgende Uddrag af Fattigvæsenets Sygelister give nogen Oplysning: blandt de nævnte 3418 Sygdomstilfælde leverer Blegsot 18, Hysteri 34, Uterindeviationer 8; Kjertelsyge 37, Arthrocace i forskjellige Led 19; Kræft 15; Cardialgi 136 (19 Mænd, 115 Kvinder, 2 Børn), Kolik 23; Vatersot 21, Bright's Sygdom 21; Brok 16, Benbrud 55, aabne Saar 64 samt forskjellige Øiensygdomme 124. — Af Drankersygdomme indkom paa Rigshospitalets medicinske Afdeling 2 Tilfælde af Alcoholismus acutus og 34 af Delirium tremens, samt paa Byens Sygehus 1 af Alcoholismus chronicus. Som privat behandlede nævnes 6 Tilfælde.

Som et Tilfælde, der paa Grund af sit Aarsagsforhold mulig kunde have nogen Interesse, anføres følgende. Et aarsgammmelt Barn blev om Natten, medens det laa i Vuggen, bidt af en Rotte i den venstre Tinding og Lillefinger. Saaret i Tindingen tilhelede, hvorimod der i det andet kom Suppuration, samtidig med at Fingeren hovnede noget, dog uden Tegn til Lymphangit. Tre Dage efter Beskadigelsen fik Barnet Brystbetændelse i Spidsen af venstre Lunge og døde paa fjerde Dag, efterat det i de to sidste Døgn havde ligget i en Dvale. (W. Schmidt).

*) I Begyndelsen af Aaret udgik der fra det medicinske Selskab Opfordring til Byens Læger om at indsende særlige Anmeldeldelser til Præsterne om de Dødsfald, som maatte indtræffe i deres Praxis. Disse Anmeldelser i Forbindelse med Dødsopgaver fra de inden Byen værende Sygehuse og Strafanstalter ligge til Grund for dette Aars Beregninger af Svindsots Hyppighed som Dødsaarsag ligesom for de Opgaver, der nedenfor ville gives om Dødsaarsagerne i Byen i det Hele taget. Vistnok meddele ogsaa Medicinalberetningerne, der for dette Aar ere indkomne fra flere Læger end nogensinde forhen, Opgaver over omtrent det samme Antal Døde (317, anmeldte af 23 Læger og hvoriblandt 46 af Svindsot) som hine til Præsterne indsendte Anmeldelser, men de kunne, da de ikke skille mellem Dødsfaldene, eftersom de ere indtrufne i Byen eller paa Landet, og heller ikke meddele nogen Navnefortegnelse over de Døde, hverken selvstændig danne noget Grundlag for en Dødsaarsagsstatistik, der ønskes alene at skulle omfatte Byen, eller tjene til at fuldstændiggjøre de fra Præsterne indkomne Anmeldelser.

Over de **meteorologiske Forholde** i 1860 betræffende Temperatur, Barometerstand og Regnmængde give nedenstaaende fra Christiania Observatorium meddelte Iagttagelser en Oversigt.

Maaned.	Middeltemperatur i Aarene 1837—58.	1860. Temperatur (Réaumur). Middel.	Høiest.	Lavest.	Forskjel.	Barometerstand (i franske Linier). Middel.	Høiest.	Lavest.	Forskjel.	Regnhøide.
Januar . . .	÷ $4^{0}{}_{2816}$	÷ $3^{0}{}_{997}$	+ $2^{0}{}_{77}$	÷ $12^{0}{}_{32}$	$15,_{09}$	$333'''_{625}$	$344'''_{23}$	$321'''_{59}$	$22,_{64}$	$1,_{616}$ D. T
Februar. . .	÷ $4,_{4134}$	÷ $5,_{238}$	+ $2,_{82}$	÷ $17,_{25}$	$20,_{07}$	$33,_{942}$	$45,_{05}$	$21,_{31}$	$23,_{74}$	$0,_{567}$
Marts . . .	÷ $1,_{1720}$	÷ $2,_{179}$	+ $4,_{96}$	÷ $13,_{42}$	$18,_{38}$	$33,_{840}$	$41,_{80}$	$26,_{45}$	$15,_{35}$	$0,_{733}$
April	+ $3,_{0129}$	+ $2,_{662}$	+ $10,_{74}$	÷ $2,_{45}$	$13,_{19}$	$36,_{406}$	$45,_{49}$	$26,_{00}$	$19,_{49}$	$1,_{094}$
Mai	+ $8,_{1276}$	+ $7,_{140}$	+ $15,_{63}$	+ $0,_{87}$	$14,_{76}$	$34,_{791}$	$42,_{32}$	$29,_{27}$	$13,_{05}$	$1,_{645}$
Juni	+ $11,_{7488}$	+ $11,_{428}$	+ $20,_{65}$	+ $7,_{15}$	$13,_{50}$	$33,_{729}$	$37,_{16}$	$29,_{10}$	$8,_{06}$	$4,_{875}$
Juli	+ $13,_{2379}$	+ $12,_{973}$	+ $20,_{80}$	+ $9,_{04}$	$11,_{76}$	$35,_{178}$	$37,_{93}$	$32,_{09}$	$5,_{84}$	$2,_{262}$
August . . .	+ $12,_{3966}$	+ $11,_{109}$	+ $15,_{88}$	+ $7,_{66}$	$8,_{22}$	$32,_{320}$	$35,_{92}$	$26,_{94}$	$8,_{98}$	$4,_{581}$
September .	+ $9,_{0659}$	+ $8,_{733}$	+ $15,_{74}$	+ $1,_{87}$	$13,_{87}$	$34,_{498}$	$41,_{84}$	$29,_{34}$	$12,_{50}$	$1,_{653}$
October . .	+ $4,_{3587}$	+ $3,_{952}$	+ $8,_{85}$	÷ $5,_{59}$	$14,_{44}$	$34,_{398}$	$43,_{35}$	$24,_{52}$	$18,_{83}$	$4,_{284}$
November .	÷ $0,_{6162}$	÷ $0,_{735}$	+ $5,_{16}$	÷ $9,_{22}$	$14,_{38}$	$37,_{858}$	$45,_{68}$	$25,_{48}$	$20,_{20}$	$0,_{703}$
December. .	÷ $2,_{6085}$	÷ $7,_{067}$	+ $0,_{34}$	÷ $16,_{14}$	$16,_{48}$	$36,_{417}$	$43,_{49}$	$29,_{28}$	$14,_{21}$	$0,_{480}$
Hele Aaret	+ $4^{0}{}_{1397}$	+ $3^{0}{}_{2529}$	+ $20^{0}{}_{80}$	÷ $17^{0}{}_{25}$	$38,_{05}$	$334'''_{7451}$	$345'''_{68}$	$321'''_{31}$	$24,_{37}$	$24,_{493}$ D. T. eller $2,_{4493}$ norsk Fod.

Ligesom i det foregaaende Aar foretoges ogsaa i dette hyppige Husundersøgelser af Stadsphysicus og Bylægerne, og adskillige Ulemper i sanitær Henseende antoges paa denne Maade fjernede. Fra Byens Side var der skredet kraftig frem med Vandledning og Anlæg af Kloaker og som Følge deraf med Paabud til Gaard- og Grundeiere om Afledning af Grund- og Overvand. Skjønt Byggelysten ikke var liden, og mange nye Huse vare opførte, havde der dog, især for den fattigere Del af Befolkningen, været Trang paa Husrum. Der var saaledes ikke indtraadt nogen væsentlig Forbedring med Hensyn til de mange usle Boliger, i hvilke ofte en Masse Mennesker fandtes sammenstuvede. I den sidste Del af Aaret steg Priserne paa Livets Fornødenheder temmelig høit. (Steffens).

Fattigsygepleien. Efter en det foregaaende Aar truffen Foranstaltning indsendte de ansatte 5 By- og Fattiglæger maanedlige Lister til Stadsphysicus over de af dem behandlede fattige Syge, hvis Antal udgjorde 1969, nemlig i første Fattiglægedistrikt 407, i andet 352, i tredie 256, i fjerde 226 og i femte 728. Af de Behandlede døde 78. Paa Rigshospitalets 3 Hovedafdelinger behandledes for Fattigvæsenets Regning, naar de fra foregaaende Aar Tilbageliggende medregnes, tilsammen 1413 Syge, hvoraf 75 døde, paa Børnehospitalet 54, hvoraf 6 døde, paa Fødselsstiftelsen 23, hvoraf 2 døde, paa Byens Sygehus 449, hvoraf 124 døde, og paa Koppelazarethet 113, hvoraf 9 døde, - altsaa tilsammen paa Sygehus 2052, hvoraf 216 døde. Det hele Antal Syge, for hvilke Fattigvæsenet havde at drage Omsorg, var saaledes 4021, heri dog ikke indbefattet de i Sindssygeasyler og i Mangelsgaardens Arbeidsanstalt Behandlede. Af det nævnte Antal døde 294, hvortil kommer 4 Døde i Arbeidsanstalten, altsaa i Alt 298. Af samtlige i Byen Døde havde saaledes mindst 23 pCt. eller 1 af $4,_{2}$ hørt under Fattigvæsenet. Herved er dog at bemærke, at en ikke ringe Del af de paa Rigshospitalet behandlede Syge tilhørte fremmede Communer, for hvilke der tilkom Fattigvæsenet Refusion. Fattigvæsenets Udgifter (efter det endda ikke reviderede Regnskab) vare

til Rigshospitalet:		
for veneriske Syge . .	2588 Spd.	
for andre Syge . . .	6194 —	
for fremmede Syge. .	7956 —	
		16738 Spd.
til Byens Sygehus		8000 —
til Sindssygeasylet		3700 —
til Gaustad Asyl for Byen tilhørende Sindssyge		1890 —
for fremmede Sindssyge		1136 —
til Fødselsstiftelsen		100 —
til Koppelazarethet		1658 —
til Medicin, Igler, Kopper osv. . . .		1382 —
Sum . . .		34604 Spd.

Trækkes herfra de 9092 Spd., der ere udlagte for fremmede Syge, have altsaa Byens fattige Syge kostet 25512 Spd., heri ikke indbefattet Lønninger til Læger og Pengeunderstøttelser paa Grund af Sygdom. Naar hertil lægges, hvad Opførelse af Sygehusbygninger og Anskaffelse af Inventarium har kostet og fremdeles koster, og endvidere tages Hensyn til Statens store Bidrag til Rigshospitalet, maa man, bemær-

ker Stadsphysicus, formentlig komme til den Anskuelse, at Fattigsygepleien har krævet meget betydelige Summer i Forhold til Byens Befolkning, og at der heri indeholdes en kraftig Opfordring til ved hygiæniske Foranstaltninger saavidt muligt at formindske Sygeligheden og saaledes til ikke at spare paa de Udgifter, som i saa Henseende kunne fremme Øiemedet.

1460 Børn bleve **vaccinerede** af den som offentlig Vaccinatør ansatte Læge, og af andre Læger, efter Medicinalberetningerne, 128, altsaa i Alt 1588. For at fremme Vaccinationen saavidt muligt foretoges den i Sommermaanederne foruden i det almindelig dertil benyttede Locale (i Nærheden af Fæstningen) ogsaa paa bestemte Steder ved Saugene og paa Grønland. Koppernes Nærværelse gav derhos Anledning til at Revaccination flittig anstilledes saavel af den beskikkede Vaccinatør (omtrent 1500—2000) som af Byens practiserende Læger, der dog kun undtagelsesvis opgive Antallet.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 1 Obduction over Liget af en Pige, der blev fundet i en Vandpost, 1 af en ukjendt Kone, som var falden død om paa Gaden, 1 af en ukjendt Mand, der fandtes druknet i Bjørvigen, 1 af en Mand, der antoges ihjelslaaet i et Slagsmaal, 1 af en Mand, der overstadig beruset blev nedbragt i Raadstuarresten og her kort efter døde, 1 over et i en Privetbinge fundet Fosterlig, 1 af en Mand, der fandtes død i et Gaardsrum samt 2 Undersøgelsesforretninger, den ene over et ikke fuldt 4aarsgammelt Pigebarn „til Oplysning om, hvorvidt det kunde antages, at nogen Mandsperson havde forsøgt at pleie Samleie med hende", den anden af en Mand betræffende, hvorvidt han led af Gonorrhoe. De sex sidstnævnte Forretninger, der udførtes af Universitetslæreren i Retsmedicin, ville findes meddelte under Bilag 1.

Nogle indtrufne Tilfælde af Forgiftning, især hos Børn, med Fiskelud eller Sæbelud, som af Vanvare var drukken istedetfor Øl, foranledigede Udfærdigelsen af en Politiplacat, hvori advares mod skjødesløs Opbevaring af deslige giftige og farlige Stoffe, og lagdes Forbud mod at afhænde og opbevare de nævnte Substantser i almindelige Ølflasker.

Om **Sindssyge**, behandlede eller forpleiede udenfor Sindssygeasyler, gives følgende Oplysninger: paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom 3 Syge med Melancholi, hvoraf en igjen udgik helbredet og to uhelbredede; paa Byens Sygehus 3 med Fatuitas, hvoraf en døde, en udgik uhelbredet, og en laa tilbage ved Aarets Slutning. I Slaveriet behandledes 5 sindssyge Fanger, hvoraf tre tilbageliggende fra det foregaaende Aar; en af dem døde, en indlagdes i Gaustad Asyl, og tre laa tilbage ved Aarets Slutning. I Bodsfængslet forekom 4 Tilfælde af udviklet Sindssygdom, hvoraf de trende indlagdes i Gaustad Asyl, medens det fjerde, der opstod i de sidste Dage af Aaret, behandledes i Fængslet, indtil den Syges Straffetid udløb i Midten af Januar Maaned, da han førtes til sin Hjembygd, hvorfra han nogle Dage senere indkom paa Gaustad. Fra Tugthuset blev 1 Fange overflyttet til det nævnte Asyl.

Over udførte **chirurgiske Operationer** giver følgende Tabel en Oversigt:

Operation.	Paa Rigshospitalet.	Udenfor Rigshospitalet.
Amputation af Overarmen	1	-
— - Underarmen	1	-
— - Laaret	2	-
— - Skinnebenet	2	-
Exarticulation af Fingre	3	1
Borttagelse af store necrotiserede Benstykker	-	2
Borttagelse af Kræft i Mamma	-	3
— - Læbekræft	1	1
— - Kræft i andre eller ikke nøiere betegnede Organer	2	-
— af andre eller ikke nøiere betegnede Svulste	8	8
— af indgroet Negl	1	1
Operation for Hygroma patellæ	1	1
Paracentesis abdominis	-	1
Punction ved Hydrops ovarii	1	1
Polypoperation	3	12
Subcutan Gjennemskjæring af Nervus mentalis	-	1
Tenotomi	4	15
Gjennemskjæring af Processus falcatus fasciæ latæ	4	-
Udskjæring af Cicatrice	1	1
Forceret Bevægelse af Led	-	1
Operation for Platfod	2	-
— - partiel Mangel af Urethra	1	-
— - Hareskaar	2	1
Rhinoplastik (partiel)	-	1
Tracheotomi	9	5
Operation for Hydrocele	-	2
Herniotomi	1	-
Lithotriti	1	-
Extraction af Urinsten	-	1
Dilatation af Strictura urethræ	3	flere
Forceret Dilatation af Sphincter ani	1	3
Operation for Fistula vesico-vaginalis	1	-

Operation.	Paa Rigshospitalet.	Udenfor Rigshospitalet.
Øienoperationer:		
Extractio cataractæ	5	7
Reclinatio cataractæ	3	3
Discisio cataractæ	6	6
Iridectomi	13	27
Operation for Strabismus	3	16
— - Ectropium	1	-
— - Ptosis palpebræ	-	1
Blepharoplastik	-	1
Exstirpation, Amputation af Bulbus . .	1	2
Spaltning af Bulbus	-	1
Operation for Taarefistel	-	3
Andre Øienoperationer	-	8

Foruden de i Tabellen anførte Operationer nævnes fra Rigshospitalet 9 Gange Cauterisatio actualis, 2 Gange Cauterisation med Porte-caustique, 3 Gange Galvanopunctur, 3 Gange Reposition af Luxationer, 4 Gange af Brok, 3 Gange Sutura perinæi og 1 Gang Incision af Frenulum præputii. Udenfor Hospitalet udførtes ligeledes flere Operationer, der som mindre væsentlige ikke ere optagne i Tabellen. En Læge angiver hos Mange at have foretaget Amputation af Tonsillerne. — Den nævnte Gjennemskjæring af Nervus mentalis foretoges for at hæve en haardnakket Neuralgi i denne Nerve med paroxysmevis indtrædende Kramper i Hagens og Læbernes Muskler paa den syge Side. Alle Phænomener ophørte fuldstændig, og Patienten var et halvt Aar efter fremdeles helbredet for sit Onde. (Budde).

Af **obstetriciske Operationer** udførtes paa Fødselsstiftelsen 1 Gang Vending og Kephalotripsi samt 7 Gange Forløsning med Tang; ved 5 af disse var Fosteret levende, ved 2 dødfødt; alle Mødre kom sig. Indication for førstnævnte Operation var væsentlig en Haands Leie ved Siden af Hovedet, og for Tangforretningerne i et Tilfælde Fremfald af Navlesnoren, i tre Vemangel og i tre Eclampsi. Hos en af de Fødende var forud for Tangens Anvendelse fremkaldt Partus præmaturus artificialis. Af Byens Læger er efter de indsendte Medicinalberetninger udført: 5 Extractioner ved Fodleie af Tvillingfostre, hvoraf tre levende og to umodne. 6 Vendinger, ved fire af hvilke Fosteret kan sees at have været dødfødt og ved en levende, medens Forholdet ved den sjette ikke findes angivet; Indicationerne vare i to Tilfælde Fremfald af Navlesnoren, i de øvrige Tværleie. 33 Tangforretninger, hvoraf over Halvparten hos Førstefødende og indicerede for det Meste ved Vemangel, Synken af den Fødendes Kræfter eller Hensyn til Barnets Liv, i to Tilfælde ved Eclampsi og i et ved Placenta prævia; efter Beretningerne, sammenholdte med Dødfødteanmeldelserne, vare 25 af Børnene levende, 8 dødfødte; af Mødrene døde, saavidt Forholdet kan sees, en; hos en anden frembragtes en Perinæalruptur, der gik halvanden Tomme ind i Rectum, men desuagtet fuldkommen tilhelede efter anlagt Metalsutur (H. Vogt). 2 Perforationer, begge med heldigt Udfald for Mødrene; den ene foretoges paa Grund af stærkt udviklet Hydrocephalus (Steffens), den anden, ved hvilken Forløsningen fuldendtes ved Kephalotrib, formedelst manglende Fremgang af Fødselen uagtet gode Veer, og efter forgjæves Forsøg med Tang; Fosterets Liv var forinden udslukket (H. Vogt). Løsning og Udbringelse af Efterbyrden omtales i 9 Tilfælde, for det Meste foretagen paa Grund af stærk Blødning.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel*):

	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen under 1 Aar.	i Alderen mel. 1-10 Aar.	paa Barselseng.	
Christiania Stadsphysicat . . .	1957	1263	311	322	15	123

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 26.
Selvmordere . . . . . 7.

Der bliver altsaa for Byen et Overskud af 694 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 64,5. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : $6_{,3}$ (i 1859 = 1 : $5_{,1}$) og til Antallet af samtlige Døde = 1 : $4_{,1}$ (i 1850 = 1 : $3_{,7}$). Blandt de anførte 1957 Fødte vare 1645 ægte og 312 uægte, blandt de Dødfødte ligesaa 88 ægte og 35 uægte. Slaaes de levende Fødte og de Dødfødte sammen, bliver Antallet af uægte Børn i Alt 347, hvilket, naar Hensyn tages til at der i Aaret forefaldt 15 Tvillingfødsler, giver et Forhold af 1 uægte Barn paa hver $5_{,95}$ Fødsel.

Til Oplysning om Dødsaarsagerne har Stadsphysicus udarbeidet tvende Lister, der angive saavel de indtrufne Døds-

*) Det bemærkes for denne og de lignende Tabeller, som senere ville anføres ved de enkelte Overøvrighedsdistrikter, at Opgaverne over Fødte og Døde, over Døde paa Barselseng, Omkomne ved ulykkelige Hendelser og Selvmordere ere uddragne af de til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Fødte og Døde-Lister, hvorimod for Opgaverne over Dødfødte, hvorunder ogsaa er medregnet Børn, der dø inden 24 Timer efter Fødselen, de til Medicinalcontoret indkomne Dødfødteanmeldelser ligge til Grund. Med Hensyn til Opgaverne over Døde paa Barselseng bemærkes endvidere, at, da Dødsfald i Barselseng ikke altid anmeldes som saadanne for vedkommende Sognepræster, ere Opgaverne undertiden mindre fuldstændige end samme kjendes efter Medicinalberetningerne.

aarsager som de Afdødes Kjøn og Alder. Den ene er udarbeidet efter Præsternes Dødsprotocoller og omfatter saaledes samtlige Døde i Byens Menigheder, men er forsaavidt mindre paalidelig, som den for en større Del kun støtter sig til vedkommende Paarørendes Meddelelser om den Afdødes Sygdom. Den anden Liste omfatter derimod alene de Dødsfald, i hvilke Dødsaarsagen kan ansees for constateret, nemlig de, der ere forekomne paa Byens Sygehuse og i Strafanstalterne, samt de, om hvilke Lægerne have leveret særlige Anmeldelser til Præsterne. Denne sidste Liste gjengives her, dog noget mindre vidtløftig end den oprindelige, idet enkelte med Hensyn til Statistiken mindre væsentlige Dødsaarsager ere slaaede sammen i en fælles Gruppe under Rubriken: Andre Dødsaarsager*).

Efter Tabellen har Svindsot af alle Sygdomme krævet de fleste Ofre, nemlig 17,2 pCt. eller 1 af 5,8. Sættes de Dødsfald, som ere indtrufne før 5aarsalderen, ud af Betragtning, stiger Procentforholdet endog til 23,4 pCt. eller 1 af 4,3. Til Sammenligning med Forholdet i andre Stæder anfører Stadsphysicus, at efter Andral skal Mortaliteten af Svindsot være:

i Stockholm . . .	1 : 16
i Berlin	1 : 15
i Wien	1 : 14
i München . . .	1 : 10
i London	1 : 5
i Paris	1 : 5
i Marseille . . .	1 : 4
i Genf	1 : 6
i Neapel	1 : 8
i Rom	1 : 20
i Algier	1 : 25

og - ifølge Beregninger, som han selv har anstillet efter Mortalitetslisterne for de tre Aar 1856, 57 og 58 - i Frankfurt am Main 1 af 6,6 eller 14,7 pCt., og naar de Døde under 5aarsalderen sættes ud af Betragtning, 1 af 4,9 eller 19,2 pCt.; samt i Kjøbenhavn for de fire Aar 1854—57 1 af 8,3 eller 12 pCt. og i Alderen over fem Aar 1 af 5,7 eller 16,7 pCt. Med Hensyn til Kjønnet var blandt de af Svindsot Døde forholdsvis flere Mænd end Fruentimmer, nemlig af de første 20,7 pCt. eller 1 af 4,8, af de sidste 13,1 pCt. eller 1 af 7,6. Ogsaa i Kjøbenhavn er Dødligheden af denne Sygdom blandt Mænd større, nemlig 14,5 pCt. eller 1 af 6,8, medens den for Fruentimmer stiller sig som 1 af 10,7 eller 9,3 pCt. Derimod er Forholdet i Frankfurt am Main omvendt, nemlig for Mænd 14 pCt. eller 1 af 7,1 pCt. og for Fruentimmer 15,3 pCt. eller 1 af 6,5. Sees hen til de Dødes Alder falder efter Tabellen de fleste Dødsfald i Livsperioden mellem 20—30 Aar, nemlig - naar tre Døde i Slaveriet, for hvem Aldersopgave mangler, udelades af Beregningen - 23,5 pCt., dernæst mellem 30—40 Aar, nemlig 18,3 pCt. I Kjøbenhavn falder paa Alderen mellem 20—30 Aar 17,6 pCt. og mellem 30—40 Aar 22,7 pCt.; i Frankfurt paa Alderen mellem 20—30 Aar 20.6 pCt. og mellem 30—40 Aar 22,4 pCt. Efter dette ene Aars Iagttagelse synes det saaledes som om Svindsot i Christiania ender tidligere dødlig end i de tvende nævnte Stæder.

Af Lungesygdomme døde efter Tabellen 213 Individer eller 31,0 pCt. og - naar medtages Angina membranacea og Laryngitis - af Sygdomme i Aandedrætsorganerne 246, eller 35,8 pCt. (Steffens).

Sygehuse. Om Rigshospitalet, Christiania Byes Sygehus samt om Christiania og Oslo Sindssygeasyler henvises, hvad Belæg osv. angaar, til Sygehuslisten. Paa Tugthusets Sygestuer behandledes 283 Sygdomstilfælde, det daglige Middelbelæg udgjorde 18,9, den gjennemsnitlige Behandlingstid 26,7 Dag, og Forholdet af syge Fanger til det samlede Antal 5,5 pCt.; 2 døde, hvorefter Mortalitetsforholdet, naar 24 tilbageliggende Syge lades ude af Betragtning, bliver som 1 : 129,5. Medicamentudgifterne til samtlige Syge paa og udenfor Sygestuerne, Betjent- og Vogterpersonalet medregnet, beløbe sig til 499 Spd. 116 Skilling. Paa Akershus Slaveries Sygestuer, hvor det daglige Middelbelæg udgjorde 45,7, og den gjennemsnitlige Behandlingstid 45,3 Dag, behandledes i Alt 435, hvoraf 67 laa tilbage ved Aarets Udgang; 12 døde, hvilket giver en Mortalitetsprocent af 1 : 30,7. I Bodsfængslet, hvor Middeltallet af Fanger var 221,05, behandledes af mere betydelige Sygdomstilfælde 63, hvoraf 10 tilbageliggende fra det foregaaende Aar, og af lettere Tilfælde 521. Paa Fængslets Sygeafdeling henlaa 6 Fanger, hvoraf 1 døde, i tilsammen 311 Dage eller 51,8 Dag for hver. Fuldstændig Arbeidsfrihed paa Grund af Sygdom var nødvendig i 950 Dage, og delvis Arbeidsfrihed paa Grund af mindre Onder eller i Reconvalescentsen efter Sygdomme tilstodes i 478 Dage. Af fuldstændig arbeidsfrie Dage kom, naar de nævnte 950 Dage fordeles efter Fangebelæggets Middelstørrelse, paa hver Fange 4,3 Dag. Udgifterne til Medicin ved Fængslet, Medicin til Betjenterne deri iberegnet, udgjorde 223 Spd. 5 Skill.

Byens 5 **Apotheker** fandtes ved Visitationen forsynede med gode Medicamenter og i forsvarlig Stand. Ligesom Aaret forud foretoges en chemisk Undersøgelse af enkelte Præparater. Personalet var: i Svaneapotheket 3 examinerede og 2

*) Rubriken omfatter følgende Sygdomme: Hydrocephalus chronicus 1 Død, Atelectasis pulmonum 2, Vitia conformationis 2, Rheumatismus chronicus 2, Diabetes mellitus 1, Atrophia 1, Noma 1, Epilepsia 1, Hernia 1, Hepatitis 2, Cholelithiasis 1, Catarrhus vesicæ 3, Ischuria 1, Polypus uteri 1, Phlegmone 1 og Suicidium 1.

Tabel over de af Læger meddelte Dødsaarsager i Christiania i 1860, med Angivelse af de Dødes Kjøn og Alder.

	Sum af begge Kjøn.	deraf		I 1ste Maaned.		i 2og3 Maaned.		i 4, 5 og 6 Maaned.		i 2det Halvaar.		i 2 og 3Aar.		i 4 og 5Aar.		mellem 5-10 Aar.		mellem 10-15 Aar.		mellem 15-20 Aar.		mellem 20-30 Aar.		mellem 30-40 Aar.		mellem 40-50 Aar.		mellem 50-60 Aar.		mellem 60-70 Aar.		mellem 70-80 Aar.		mellem 80-90 Aar.		mell. 90—100 Aar.		over 100 Aar.	
		M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.
Debilitas senilis	22	10	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	5	3	2	5	-	1	-	-
Debilitas congenita	7	2	5	2	3	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Typhus	58	34	24	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1	1	3	3	3	21	8	5	1	-	3	-	2	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Variolæ	22	11	11	-	-	1	1	-	-	3	1	2	2	-	1	-	-	-	1	-	1	1	2	-	1	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Erysipelas	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Febris rheumatica	4	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Tussis convulsiva	9	3	6	-	-	-	-	-	1	2	1	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Angina membranacea	29	14	15	-	-	-	-	-	-	1	2	5	3	4	5	3	4	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Diphtheritis	7	5	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Febris puerperalis	15	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-	5	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dysenteria	3	2	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Diarrhoea et Cholerine	15	10	5	-	1	3	1	2	1	1	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Syphilis	10	2	8	-	2	2	3	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Scrophulosis et Rachitis	6	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tuberculosis pulmonum	119	76	43	-	-	-	-	2	-	-	-	2	2	1	2	3	2	1	2	6	5	20	7	12	11	14	4	11	3	4	3	-	1	-	1	-	-	-	-
Cancer	28	10	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	5	7	4	6	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-
Hydrops	12	4	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	2	-	2	-	1	-	3	-	-	-	-	-	-
Pyæmia	10	8	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	1	-	-	1	-	1	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Delirium tremens	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Meningitis et Meningitis tuberculosa	60	32	28	-	-	1	-	3	6	7	9	9	9	4	2	2	1	1	1	1	-	2	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Apoplexia cerebri	13	7	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	2	1	2	1	1	2	1	-	-	-	-	-
Vitium organicum cerebri	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Trismus et Tetanus	4	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eclampsia parturientium	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Convulsiones	20	11	9	2	1	1	1	1	2	3	3	4	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Paralysis	9	5	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	2	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Insania	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Laryngitis	4	1	3	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bronchitis acuta	8	5	3	-	-	-	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
— chronica	7	5	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Pneumonia	61	26	35	1	2	-	2	-	4	3	7	4	6	1	2	1	1	-	1	-	-	3	3	2	2	6	-	2	2	1	-	2	3	-	-	-	-	-	-
Apoplexia pulmonum	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Oedema pulmonum	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Asthma	3	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Pleuritis et Pneumothorax	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vitium organicum cordis	19	9	10	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1	1	1	2	1	2	1	-	-	1	1	1	2	1	-	-	2	-	-	-	-
Aneurisma aortæ	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Strictura œsophagi	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gastritis et Enteritis	8	3	5	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Peritonæitis	11	7	4	2	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Vitium organicum abdominis	13	8	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	4	1	3	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nephritis, Morbus Brigthi	14	9	5	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1	1	2	1	-	1	1	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Mors accidentalis	12	7	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	1	-	-	1	-	2	-	-	-	1	3	-	1	-	-	-	-
Causæ mortis aliæ	22	16	6	-	4	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	4	-	4	1	1	-	2	-	-	-	-	-
Tilsammen	688	367	321	8	14	12	8	11	16	23	29	39	32	16	14	15	10	4	12	16	10	63	37	36	39	44	24	34	26	28	19	13	20	5	10	-	1	-	-

uexaminerede Medhjælpere; i Elephantapotheket, hvis Eier i Aarets Løb afgik ved Døden, 1 Provisor, 1 examineret og 2 uexaminerede Medhjælpere; i Løveapotheket 2 examinerede og 1 uexamineret Medhjælper samt 2 Disciple; i Hjortapotheket 2 examinerede Medhjælpere og i Rigshospitalets Apothek 2 examinerede og 1 uexamineret Medhjælper samt 2 Disciple.

Af **Badeindretninger** fandtes de samme som Aaret forud, nemlig, foruden Rigshospitalets, 5 større Søbade og 2 større Styrtebade samt enkelte mindre af begge Slags. I Rigshospitalets Badeindretning toges, foruden af Hospitalets Syge, 2024 Dampbad, 13 Styrtebad og 4918 Karbad, af hvilke sidste 173 vare Gytjebad.

Medicinalpersonalet. Lægefortegnelsen for 1860 udviser det samme Antal Læger bosatte i Christiania som Aaret forud, nemlig 59, hvoraf 27 vare ansatte i Embede, og 9 ikke practiserede. Jordemødrenes Antal opgives til 30.

II. Akershus Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele mindre god, navnlig flere steds paa Romerike, hvor især en udbredt Epidemi af Diphtheritis bidrog til den forøgede Sygelighed. Ved Siden af denne forekom ogsaa andre Epidemier inden Amtet, saaledes af Nervefeber, Skarlagensfeber, Blodgang, Kighoste og Kusma, men sees hen til de Angrebnes Antal ligeover for Folkemængden, vare disse Sygdomme alle af mindre Betydning, om end enkelte af dem undertiden viste sig temmelig ondartede. Børnekopper iagttoges hist og her, men kun i faa og for det Meste lettere Tilfælde. Fra Bærum og Hurdalen betegnes Sundhedstilstanden som meget god. **Dødligheden** maa ansees for temmelig betydelig, idet den ikke lidet oversteg det foregaaende Aars Dødlighed, der igjen var større end sædvanligt. Der døde

	i 1859	i 1860
i Aker og nedre Romerikes Distrikt . .	664	687
i øvre Romerikes Distrikt	642	733
i Follo Distrikt	355	416
tilsammen i Akershus Amt	1661	1836.

Den procentvise Forøgelse i sidste Aar var altsaa for førstnævnte Distrikt $3,_5$ pCt., for øvre Romerike $14,_2$ pCt., for Follo $17,_2$ pCt. og for det hele Amt $10,_5$ pCt. Undersøges Forholdet med de Afdødes Alder, hvilket særlig tør være af Interesse ved dette Aars Sygdomsforholde, sees af samtlige Døde at have været under 10 Aar: i Aker og nedre Romerike $50,_7$ pCt., i øvre Romerike $49,_4$ pCt. og i Follo $36,_8$ pCt.*).

*) Af de enkelte Præstegjeldes Døde vare under 10 Aar:

i Aker . . .	$50,_4$ pCt.	i Nitedal . .	$46,_9$ pCt.
i Asker. . .	$48,_4$ —	i Skedsmo .	$44,_3$ —
i Sørum . .	$68,_2$ pCt.	i Urskog . . .	$53,_3$ pCt.
i Fet	$45,_6$ —	i Høland . . .	$48,_4$ —
i Ullensaker	$48,_5$ —	i Enebak . . .	$28,_3$ —
i Gjerdrum	$55,_7$ —	i Kraakstad. .	$17,_0$ —
i Nannestad	$48,_7$ —	i Vestby . . .	$37,_9$ —
i Hurdalen.	$46,_6$ —	i Aas	$45,_1$ —
i Eidsvold .	$47,_4$ —	i Drøbak . . .	$31,_0$ —
i Næs . . .	$48,_2$ —	i Næsodden. .	$23,_8$ —

Sygdomsconstitutionen angives fra øvre Romerike i Aarets 5 første Maaneder at have været almindelig catarrhalsk-inflammatorisk, derefter om Sommeren indifferent indtil hen i September, da en adynamisk-gastrisk Sygdomsconstitution gjorde sig gjældende, der fremdeles var den herskende ved Aarets Slutning (Jacobsen, Thoresen). Ogsaa fra Follo Distrikt gjøre flere Læger opmærksom paa den herskende Tilbøielighed til Adynami, især udtalt i andet Halvaar, men tildels ogsaa allerede tidligere paa Aaret, saaledes i Høland og Urskog, hvor Betændelser den hele Tid skulle have været sjeldne, medens derimod næsten alle Sygdomme viste Tilbøielighed til at trække i Langdrag (Sparre).

Nervefeber forekom paa forskjellige Steder, dels sporadisk, dels i smaa Epidemier, der dog sjelden strakte sig udenfor en enkelt eller et Par Gaarde. Alene i Næs Præstegjeld og paa Morskoven i Eidsvold antog Sygdommen en mere almindelig epidemisk Character, især paa førstnævnte Sted. Sygdommen tog her sin Begyndelse i Juli Maaned paa en Gaard beliggende omtrent midt i Hovedsognet, hvorfra den stadig udbredte sig, først inden en snævrere Kreds af nærliggende Gaarde, senere ogsaa videre omkring, saa at den ved Aarsskiftet herskede fra øverst i Næs Skovbygd til yderst i Udenæs Annex og paa begge Sider af Glommen. 52 Tilfælde med 7 Dødsfald kom dette Aar til Behand-

ling, og Antallet forøgedes end mere i det næste, da Epidemien fremdeles vedvarede. Paa Morskoven optraadte Nervefeber i November Maaned, efter og samtidig med en saavel i denne som andre Trakter stærkt fremtrædende gastrisk Sygdomsconstitution, der ogsaa gav Nervefeberen et særeget Præg. Diarrhoe, tildels blodblandet, ledsagede saaledes de fleste Tilfælde allerede fra deres Begyndelse af, idet den dels indtraadte pludselig efter et tydelig udtalt Feberanfald, dels udviklede sig uden noget saadant og efterhaanden gik over i en typhøs Tilstand, almindelig med stærk Synken af Kræfterne og Afmagring, undertiden med Petechier, sjelden derimod med Bevidstløshed. Foruden 23 udtalte Tilfælde af dette Slags, alle med heldigt Udfald, iagttoges endvidere mange, i hvilke Sygdommen ikke kom til noget egentligt Udbrud men ytrede sig alene ved almindelig Gastricisme og Tab af Kræfter, ligesom ogsaa flere, i hvilke Diarrhoe, om end optraadt med voldsom Feber og Blodafgang, dog gik over uden nogen paafølgende adynamisk Tilstand. Samtlige Tilfælde antoges væsentlig at maatte tilskrives Nydelsen af umodent, raabjerget og frosset Korn, hvilket Aarsagsforhold i mange Tilfælde faldt saa tydeligt, at de Syge selv, uden Tilspørgsel, gjorde opmærksom derpaa. (Thoresen). Iøvrigt anføres de fleste Tilfælde af Nervefeber fra enkelte Egne af Follo Lægedistrikt, hvor Sygdommen fornemlig viste sig i sidste Fjerdingaar; blandt 69 af dette Distrikts Læger behandlede Tilfælde endte 7 dødlig. For Aker og nedre Romerike haves Oplysning, foruden om 31 af Læger i Christiania til det medicinske Selskab anmeldte Tilfælde i Aker, endvidere om 7, der behandledes af vedkommende Distriktslæge og hvoraf tre i October paa en Plads i Sørkedalen, om 2 i Bærum i November og December, samt om 30 i Maanederne Juli—August behandlede Tilfælde med 1 Dødsfald i en større Arbeiderbolig ved Lillestrømmen, der i en længre Tid under de i Forsommeren stedfundne Oversvømmelser havde staaet under Vand. Føies hertil enkelte sporadiske eller i smaa Epidemier indtrufne Tilfælde i øvre Romerike, kjendes i Alt 240 Angrebne og 19 Døde af Nervefeber i dette Amt.

Af **Barselfeber** nævnes 4 Tilfælde fra Aker og nedre Romerike, 17 fra øvre Romerike og 5 fra Follo, tilsammen 26, hvoraf 6 endte dødlig. En af de Døde led tillige af Svindsot, der væsentlig bidrog til den uheldige Udgang.

Spredte Tilfælde af **Børnekopper** iagttoges af og til det hele Aar. Distriktslægen i Aker og nedre Romerike nævner i Alt 15, hvoraf 7 i Aker fra Begyndelsen af Januar til Udgangen af April, 6 i Bærum i Marts og April samt 2 i Skedsmo i October. Distriktslægen i øvre Romerike behandlede 2 Tilfælde i Sørum i Juli og October og 2 i Gjerdrum i November, en Privatlæge i Fet ligesaa 8 i dette Præstegjeld i Juni og Juli og 10 i Blakjer i Januar og April. 2 af de nævnte 37 Angrebne døde, nemlig en i fjerde Maaned svanger Kone i Bærum, der døde meget pludselig, efter Jordemoderens Opgivende under Tegn paa en forestaaende Abort (betydelig Blødning), og et voxent Fruentimmer i Fet. De Angrebne vare alle paa faa Undtagelser nær voxne Individer, hvoraf flere havde Sygdommen i meget mild Grad. Et uvaccineret Barn gjennemgik den heldig, og et andet, der først blev vaccineret efterat Sygdommen var udbrudt paa samme Plads, hvor det opholdt sig, gik fri. Smitten kunde paa flere Steder eftervises directe paaført fra Christiania.

Vandkopper forekom epidemisk i Hølen om Sommeren, men blev sjelden Gjenstand for Behandling. Sporadiske Tilfælde nævnes fra flere Steder.

Af **Ansigtsrosen** opgive 6 Læger at have behandlet 22 Tilfælde.

Skarlagensfeber, der ved Udgangen af 1859 herskede epidemisk i Ullensaker, vedvarede dersteds, skjønt mindre udbredt, indtil August Maaned samtidig med enkelte Tilfælde af Mæslinger og Rødlinger. Distriktslægen i øvre Romerike nævner 5 Døde, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Til samme Tid og senere forekom Sygdommen paa forskjellige andre Steder, men naar undtages Eidsvold, i det Hele sjelden. En Privatlæge i Høland og Urskog behandlede i Januar, Februar og April 15 Syge, der helbrededes, skjønt alle tillige led af diphtherisk Svælgbetændelse, enkelte endog i stærk Grad (se nedenfor under denne Sygdom). I Eidsvold kom det første Tilfælde til Behandling i Slutningen af Juni, i den østlige Del af Præstegjeldet paa Grændsen til Odalen, hvorfra Sygdommen, der den hele Tid holdt sig paa Østsiden af Vormen i omtrent en Mils Udstrækning, antoges overført. 43 Børn i dette Strøg, det ældste tretten Aar gammelt, bleve til Slutningen af December tagne under Behandling, og af disse døde 4; men ligesom Antallet af Angrebne i Virkeligheden var rimeligvis det dobbelte, saaledes havde ogsaa vedkommende Læge erholdt Kundskab om flere Døde, for hvem ingen Hjælp var søgt. Sygdommens Gang og Udvikling var den sædvanlige, Exanthemet dog undertiden mindre characteristisk, mere lignende Mæslinger eller Rødlinger, hvorimod Halsbetændelsen var tilstede overalt fra Begyndelsen af. Som Eftersygdomme optraadte, foruden store Glandelabscesser paa Halsen, i Almindelighed Brystaffectioner og hydropiske Tilfælde, der indfandt sig hos de fleste af de Behandlede og altid, saavidt Urinen blev undersøgt, i Forbindelse med Albumen i denne. (Thoresen).

Kighoste omtales fra Bærum, hvis Privatlæge behandlede 49 Tilfælde, hvoraf 5 i Juli, 28 i August, 10 i September, 3 i October og 3 i December, alle med heldigt Forløb, samt fra enkelte Præstegjelde paa øvre Romerike, fornemlig Gjerdrum, hvor Sygdommen var meget almindelig i de sidste

Maaneder af Aaret, men mild, saa Almuen kun undtagelsesvis søgte Lægeraad.

Diphtherisk Svælgbetændelse, der dette Aar var den mest udbredte og ondartede epidemiske Sygdom inden Akershus Amt, herskede, som i foregaaende Beretning anført, ved Udgangen af 1859 epidemisk i Blakjer og Ullensakers Sogne af øvre Romerikes Lægedistrikt. Paa begge Steder fortsatte Sygdommen sig i Begyndelsen af heromhandlede Aar og optraadte derhos dels samtidig, dels senere, med mere og mindre Styrke ogsaa i forskjellige andre Egne af Amtet. I Slutningen af Februar viste Sygdommen sig i Urskog Hovedsogn og udbredte sig her i smaa begrændsede Epidemier i Retning mod Øst og Syd, saa at den ved October Maaneds Midte havde gjennemløbet Urskog og Hølands Hovedsogne, medens det sydligere beliggende Annex Hemnes, der ligesom Hølands Hovedsogn hører til Follo Lægedistrikt, paa ganske enkelte Tilfælde nær endda var forskaanet (Sparre, der i October fraflyttede dette Distrikt). Naar undtages Hølands Sogn gik Follo Lægedistrikt i det Hele mere fri for diphtheriske Affectioner, ialfald til i Aarets sidste Maaneder, da de rigtignok ogsaa her begyndte paa flere Steder at vise en epidemisk Character. I Aker og nedre Romerikes Distrikt fremvise Fet og Sørums Præstegjelde flere Tilfælde deraf; men sin overveiende største Udbredning opnaaede dog Epidemien i øvre Romerikes Distrikt, nemlig foruden i Urskog endvidere i Ullensakers, Gjerdrums, Nannestads og Næs Præstegjelde, hvorimod de nordligere Præstegjelde Eidsvold og Hurdalen næsten ganske gik fri. I Ullensaker var Epidemien begyndt i August Maaned Aaret forud og vedvarede her til Udgangen af Mai dette Aar, i hvilket Tidsrum den efterhaanden udbredte sig først i vestlig Retning gjennem hele det midterste Strøg af Hovedsognet, medens sammes sydligste og nordligste Trediedel aldeles forskaanedes, og derpaa tillige ind i Hovin Annexsogn. I Juli optraadte Sygdommen pludselig og ondartet i den sydligste Del af Sørum paa en enkelt Gaard, hvor i kort Tid 11 angrebes og 4 døde, udbredte sig dog ikke her videre denne Gang, men viste sig paany i Præstegjeldet udover Høsten paa den saakaldte Sørum Sand og i nogle Pladse ved Bingen. I Slutningen af September indtraf samtidig flere Tilfælde i den nordvestligste Del af Gjerdrum, hvorefter Sygdommen her med megen Hurtighed forplantede sig dels mod Nord ind i Holter og Nannestad, dels mod Øst gjennem den nordligste Del af Gjerdrum indtil Lerelven, hvor den standsede.

Epidemiens forskjellige Udbredning paa ovennævnte angrebne Steder vil formentlig kunne bedømmes af følgende Oversigt over de Behandledes Antal. Efternævnte Læger behandlede i dette Aar for Diphtherit og Strubehoste:

Distriktslæge Jacobsen			
i Ullensakers Præstegjeld. .	33,	hvoraf	3 døde.
i Gjerdrums — . .	59,	—	8 —
i Sørums — . .	25,	—	6 —
Privatlæge Heidenreich			
i Nannestad og Hovin . . .	143,	—	11 —
Privatlæge Aabel			
i Næs Præstegjeld	22,	—	4 —
Privatlæge Borchsenius			
i Fet	16,	—	5 —
i Blakjer	40,	—	11 —
Privatlæge Sparre			
i Urskog og Hølands Sogne .	52,	—	12 —
Distriktslæge Krabbe.	39,	—	7 —
4 andre Læger i Follo Distrikt .	21,	—	9 —
Tilsammen	450	Bhdl.	76 Døde.

Hertil bliver endvidere at føie, foruden nogle faa Tilfælde af Diphtherit og Strubehoste i Eidsvold, Hurdalen og Skedsmo, endvidere 4 af Distriktslægen i øvre Romerike opgivne Døde af Strubehoste, der paa Grund af manglende Opgave om Hjemsted ikke have kunnet medtages i den ovenfor givne Fremstilling, samt endelig 11 Tilfælde af Diphtherit og 4 af Strubehoste, der ifølge Opgaver til det medicinske Selskab i Christiania ere behandlede af denne Byes Læger inden østre og vestre Akers Præstegjelde. Det kjendte Antal behandlede Tilfælde af nævnte tvende Sygdomme kan i det Hele for Akershus Amt ansættes til 474, hvoraf 83 endte dødlig. Af Dødsfaldene ere 20 opførte som bevirkede af Strubehoste og 63 af Diphtheritis, hvorved dog bør bemærkes, at ligesom de fleste Læger ikke iagttage denne Adskillelse paa sine Mortalitetslister, saaledes erklæres ogsaa den førstnævnte Lidelse i Almindelighed at have været en Følge af den sidste, idet Exsudaterne i Svælget efterhaanden udbredte sig til Luftrøret.

Sygdommen forekom for det Meste i smaa begrændsede Epidemier, indskrænket til enkelte Strøg af et Præstegjeld eller Sogn, undertiden endog til en eneste Gaard, hvor flere eller færre, ofte Størsteparten af Beboerne kunde angribes, uden at Sygdommen iøvrigt sporedes i Bygden. Nogen særlig Indflydelse af locale eller hygiæniske Forholde kunde ikke paavises; den herskede ligesaa ondartet og udbredt paa tørre, luftige Steder og i renlige Boliger, som paa fugtige og hvor Smuds og Urenlighed hørte hjemme, ligesaa stærkt i fugtigt og koldt, som i tørt og mildt Veir. Paa samme Gaard, i tæt ved hinanden staaende Bygninger og, som det syntes, under samme hygiæniske og locale Forholde angives Børn og Voxne i den ene Bygning at være blevne angrebne, medens Beboerne af den anden forskaanedes, og det uagtet begge

Familier under Sygdommens Vedvaren færdedes sammen. (Jacobsen).

Med Hensyn til sine Symptomer angives Sygdommen at have stemt overens med tidligere beskrevne Epidemier af samme Slags. Den ledsagedes næsten altid af Feber, der som oftest og navnlig, hvor Tilfældene ikke snart kom under Behandling, var af adynamisk Character. Hvor denne var stærkere udtalt, viste sig ikke sjelden Petechier, Blødninger fra Næse og Mund samt gangrænøse Halsaffectioner med stærkt stinkende Aande. I de Strøg, Epidemien hjemsøgte, udviklede sig ofte hos Børn ondartede Saar med diphtherisk Belæg ved Anus, i Lyskerne, bag Ørene eller paa andre Steder af Legemet, altid ledsagede af adynamisk Feber og med den Særegenhed, at de samme Individer ikke angrebes af Diphtherit i Halsen. En egen snøvlende Tale vedvarede ofte hos Børn i flere Maaneder efter den egentlige Sygdoms Helbredelse, og ligesaa iagttoges enkeltvis bagefter langvarige Paralyser i Extremiteterne, saaledes i 6 Tilfælde under Epidemiens Forløb af Distriktslægen i øvre Romerike. (Jacobsen, Heidenreich). I Høland og Urskog bemærkedes hos Nogle et kortvarigt scarlatinøst Udslag og nogle Gange uden foregaaende Udslag Afskalling af Overhuden og lette hydropiske Tilfælde. Som ovenfor omtalt, forekom samtidig paa disse Steder udtalte Tilfælde af Skarlagensfeber, der altid vare forbundne med diphtherisk Halsaffection, og begge Sygdomme angives i det Hele at have været complicerede med hinanden paa en Maade, der turde gjøre det rigtigst at betragte det Hele som en herskende Epidemi af Scarlatina anomala. Fra dette Synspunct havde det da tillige vist sig som en sikker Regel, at i alle Tilfælde, hvor det scarlatinøse Udslag kom frem og bestod paa en nogenlunde regelmæssig Maade, der kom det, hvor stærk end den diphtheriske Udsvedning i Svælget maatte være, aldrig til Affection af Struben, og Sygdommens Udgang var da altid i Helbredelse. (Sparre).

Sygdommens dødlige Udgang betingedes i det store Flertal af Tilfælde ved Strubeaffection; blandt 12 Døde i en Læges Praxis angives saaledes de 11 at være bortrykkede heraf og alene 1 at være død i en typhøs Tilstand af Blodforgiftning. De Døde tilhørte for det Meste Børnealderen, idet blandt 79, for hvem Forholdet er oplyst, alene 8 vare voxne Individer, de øvrige derimod Børn. For 51 haves nøiagtig Aldersangivelse: 1 var under 1 Aar, 28 mellem 1—5 Aar, 14 mellem 5—10 Aar, 5 mellem 10—15 Aar og 3 mellem 15—20 Aar. At Flertallet af de Døde var Børn tør formentlig tilskrives ikke alene at Sygdommen fornemlig holdt sig til Børnealderen, men ogsaa den Omstændighed, at Sygdommen i denne Periode af Livet var saa meget farligere end senere hen. Bestemte Opgaver til at belyse dette Forhold meddeles dog alene af en enkelt Læge, der anfører at have havt blandt 16 behandlede Voxne 3 Døde og blandt 40 behandlede Børn 13 Døde; af Voxne døde altsaa 1 af $5{,}_3$, medens af Børn 1 af $3{,}_1$.

Med Hensyn til Sygdommens Behandling erklærer Distriktslægen i øvre Romerike Toucheren med Argentum nitricum i Substants eller hos mindre Børn i Opløsning (℥j. — ℥ß.) hver anden, hver Dag eller to Gange daglig for Hovedmidlet ved Siden af den øvrige Behandling med Gurglevande, Brækmidler, Afledningsmidler osv. I Epidemiens Begyndelse anvendte han hyppig til indvendig Brug Chloras kalicus, men saa liden eller ingen Nytte deraf. Ligesaa tror han at maatte anse Brugen af Igler, der anvendtes hos enkelte stærke, blodrige Individer med heftig Feber, for snarere skadelig end gavnlig. Et Middel derimod, som senere i Epidemien stadig blev brugt saavel hos Børn som Voxne og, som det syntes, med særdeles gunstig Virkning, var Tinctura ferri muriatici i Doser fra 15—35 Draaber 3 eller 4 Gange daglig efter Alderen. Midlet virker efter den nævnte Læges Erfaring gavnlig ikke alene mod den adynamiske Tilstand, men ogsaa localt paa Halsaffectionen, hvis Exsudater derved hurtigere end ellers begrændses og forsvinde. Selv hos Børn, hvor Strubeaffection allerede var tilstede, og Døden antoges uundgaaelig, lykkedes det oftere at opnaa Helbredelse, som det syntes, væsentlig ved disse Draaber, om end vistnok almindelig Croupbehandling ved Siden deraf anvendtes. (Jacobsen). Samme Behandling sees ogsaa at være brugt af en anden Læge, der dog ikke udtaler nogen Formening om Chloras kalicus eller Jerndraaberne, men derimod stærkt fremhæver Nødvendigheden af den locale Behandling med Argentum nitricum eller andre Ætsmidler, der i Tilfælde, hvor den Syge kunde tilsees et Par Gange daglig, blev anvendt alene uden anden Behandling og altid med heldigt Resultat, hvorimod enkelte Tilfælde, hvor Toucheren blev negtet, alle endte dødlig tiltrods for de øvrige Midlers Anvendelse. (Heidenreich).

Kusma forekom i første Halvaar og udover Sommeren epidemisk i Drøbak, Soon og Hølen, men var af mild Character, saa Lægehjælp i Almindelighed ikke blev søgt. Blandt de Behandlede iagttoges ingen Metastase.

Catarrhalske Sygdomme kunne maaske antages at have været noget sjeldnere end Aaret forud. I ingen af Beretningerne fremhæves deres Forekomst, og ved at sammenligne tre Lægers Sygelister for Aarene 1859 og 60, findes i førstnævnte Aar omtrent 11 pCt., i sidste derimod kun 9 pCt. af samtlige Behandlede at have lidt af Catarrhalfeber, Catarrh, Bronchit og simpel Halsbetændelse. (Thoresen, Krabbe, Gedde).

Af **Lungebetændelse** ere anmeldte fra Follo Distrikt af

5 Læger 48 Tilfælde med 5 Dødsfald, fra øvre Romerike af 5 Læger 106 Tilfælde med 17 Dødsfald, og af Distriktslægen i Aker og nedre Romerike samt af en Privatlæge i Bærum tilsammen 10 med 1 Dødsfald, i Alt 164 Tilfælde med 23 Dødsfald, hvortil endvidere maa føies 29 Tilfælde, som anmeldtes til det medicinske Selskab i Christiania. Sygdommen forekom især i de første Maaneder og var i det Hele meget sjelden i andet Halvaar, naar undtages i December, da igjen pludselig flere Tilfælde kom til Behandling. Blandt de Døde er Kjøn og Alder opgivet for 17, hvoraf 4 af Mandkjøn og 13 af Kvindekjøn, 4 mellem 1—5 Aar, 1 mellem 5—10 Aar, 2 mellem 20—30 Aar, 1 mellem 30—40 Aar, 3 mellem 40—50 Aar, 1 mellem 50—60 Aar, 2 mellem 60—70 Aar og 3 mellem 70—80 Aar.

Acut Rheumatisme viste sig af og til, især i første Halvaar. 7 Læger nævne tilsammen 55 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig.

For **Koldfeber** opgives at være behandlede 18 Personer, hvoraf 11 kunne sees at have været Indflyttede fra Sverige. 7 opholdt sig paa Aas Landbrugsskole.

Diarrhoe og **Cholerine** omtales af flere Læger paa øvre Romerike at have været sjeldne i den egentlige Sommertid, derimod hen i September og i de paafølgende Maaneder ualmindelig hyppige. Blandt 117 fra Eidsvold opførte Tilfælde af disse Sygdomme angives saaledes de fleste at være indtrufne i November og December. Aarsagen til dette afvigende Forhold formenes tildels at kunne søges i Veirliget, idet dette Aars Sommer var ualmindelig fugtig og kjølig og derved ogsaa fri for stærke Temperaturvexlinger mellem Dag og Nat, der først gjorde sig gjældende i September og October, da ogsaa en anden Omstændighed af Indflydelse paa de gastriske Sygdommes Optræden kom til, nemlig den at Mange, især fattige Folk, allerede om Høsten maatte ty til Aarets mislige Afgrøde (Thoresen, smlg. ovenfor under Nervefeber). Lægerne i Amtets tvende andre Distrikter fremhæve vistnok ikke især nogen lignende Iagttagelse fra deres Praxis, men paa den anden Side omtaler heller ingen af dem gastriske Sygdomme som hyppige om Sommeren, og Antallet af behandlede Tilfælde af Diarrhoe og Cholerine, forsaavidt samme er anført, sees for alle at have været meget lidet. De indtrufne Diarrhøer angives derimod oftere at have været blodige, og paa flere Steder forekom Tilfælde, der maatte betegnes som udtalt **Blodgang**. I Fet og Blakjer viste denne Sygdom sig om Sommeren og Høsten endog som en temmelig ondartet Epidemi, der saavel i sin Begyndelse, som senerehen rimeligvis hidrørte fra Smitte, fra først af indbragt ved en svensk Jernbanearbeider. 55 Syge bleve i Alt behandlede, deraf 14 i Blakjer og 41 i Fet, samt med Hensyn til Tiden 11 i Juli, 24 i August, 15 i September og 2 i October, for 3 er Maaneden ikke anført. 22 vare Voxne og 33 Børn, og af det hele Antal døde 15, nemlig 2 voxne Mænd og 13 Børn. Dødligheden beløb sig altsaa til $27,_3$ pCt. eller 1 af $3,_7$. (Borchsenius).

Af **Skjørbug** nævnes 2 Tilfælde fra Næs og Drøbak. Paa sidstnævnte Sted døde i Juli tvende 6aarsgamle Tvillingsøstre af Purpura hæmorrhagica.

For **venerisk Sygdom** vare under Behandling paa Rigshospitalet fra Aker og nedre Romerike 12 Individer lidende af Syphilis (2 Mænd og 10 Kvinder), 4 Kvinder med Urethrit og 1 Mand med Gonorrhoe; fra øvre Romerike indlagdes sammesteds 5 for Distriktslægen anmeldte Personer med Syphilis. Distriktslægen i Follo behandlede i Hjemmet 5 Sømænd for secundær Syphilis og 6 Syge for Gonorrhoe; iøvrigt nævnes af 5 Privatlæger tilsammen 7 Tilfælde af Syphilis og 6 af Gonorrhoe.

Af **Hudsygdomme** opgive 7 Læger at have behandlet tilsammen 19 Tilfælde af Eczem, 6 af Herpes, 11 af Impetigo, 1 af Lichen, 6 af Urticaria, 4 af Prurigo, 2 af Lupus, 13 af Scabies, 1 af Favus og 2 af Pityriasis.

2 i foregaaende Beretning omtalte **Spedalske** opholdt sig fremdeles inden Amtet, nemlig en i Næs og en i Eidsvold.

Kjertelsyge, Svindsot og **Blegsot**, ligesom ogsaa **Cardialgi**, hørte fremdeles til de hyppigst forekommende chroniske Sygdomme. Blandt 1061 af Privatlæge Thoresen i Eidsvold Behandlede, de Syge ved Eidsvoldsbadet heri ikke iberegnede, ere 20 opførte lidende af Scrophulosis, 18 af Phthisis, 20 af Chlorosis, 8 af Anæmi og 27 af Debilitas nervosa; scrophuløse og anæmiske Sygdomsformer antoges i det Hele af den nævnte Læge at være i stadig Tiltagen hos den opvoxende Ungdom, hos hvem de senere ofte forbinde sig med nervøse Symptomer af forskjelligt Slags. Af Svindsot ere anmeldte 46 Døde, hvoraf fra 12 Læger 41 - eller $14,_3$ pCt. af samtlige paa deres Mortalitetslister Opførte (287) -; blandt 38 Døde, for hvem Kjøn og Alder findes anført, vare 18 af Mandkjøn og 20 af Kvindekjøn, 4 mellem 15—20 Aar, 9 mellem 20—30 Aar, 11 mellem 30—40 Aar, 6 mellem 40—50 Aar, 4 mellem 50—60 Aar, 1 mellem 60—70 Aar og 3 mellem 70—80 Aar. En Læge i Follo vil have fundet Sygdommen især hyppig i Enebaks Præstegjeld (Schulze).

Et Tilfælde af **Drankergalskab** nævnes fra Eidsvold.

Forhenværende Batterichirurg Chr. A. Egeberg meddeler, foruden et dødligt Tilfælde efter Bid af Coluber. berus, hvorom henvises til Norsk Magazin for Lægevidenskab XV Bd. S. 41, tillige et Par andre Sygehistorier, den ene omhandlende et Tilfælde af Periostitis maxillæ inferioris, fremkaldt af en cariøs Tand og ledsaget af stærk ødematøs Opsvulmen af Cellevævet i Mundens og Svælgets Organer med gjentagne truende Kvælningsanfald og dødlig Udgang, der dog syntes

nærmest fremkaldt ved Pyæmi; - den anden omhandlende et Tilfælde*) af Polypus naso-pharyngeus, hvor Polypen, der opfyldte begge Næsehuler og venstre Antrum Highmori, paa hvilken Side Øiet var trykket ud af sin Hulhed, rimeligvis tillige havde destrueret Basis cranii. Under den foretagne Operation faldt nemlig den Syge, da Fingeren, efter at have udbragt større Portioner af den foranliggende Masse, skulde bringes saa høit op som muligt gjennem den spaltede Gane, pludselig hen i en dødlignende Syncope, der ikke kunde tilskrives Blødningen, som dertil havde været for ringe, men rimeligvis et Tryk paa Hjernen med Fingeren. Den Syge kom efterhaanden til sig selv, men var saa svag, at den øvrige Del af Operationen maatte indskrænkes til at udsprøite de løsnede Rester af Polypmassen. Hermed fortsattes ogsaa i den paafølgende Tid, hvorunder Tilstanden i flere Henseender noget bedredes; men Kræfterne aftog dog efterhaanden, og 8 à 9 Maaneder senere døde den Syge. Obduction negtedes.

Veirliget udmærkede sig det hele Aar igjennem ved jævnlige Omvexlinger og betydelige Nedslag. Vinteren var jævnt kold og meget stormfuld, Vaaren sen og kold, Sommeren paa nogle Dage nær regnfuld, raa med stadig lav Temperatur, der kun i en meget kort Tid steg til vanlig Sommervarme, Høsten kort med hurtig indtrædende Nattekulde og snart afløst af en tidlig Vinter. Vaarflommen var større end i Mands Minde og bevirkede paa flere Steder ødelæggende Oversvømmelser, saaledes især omkring Øieren. Aarsvæxten faldt meget mislig; Sæden kom sent i Jorden, blev sildig moden og daarlig bjerget, paa enkelte Steder frøs endog Kornet bort. Især mislykkedes Potetes, der ofte gav et saa daarligt Udbytte, at det neppe lønnede sig at tage dem op. (Thoresen, Krabbe, Løvestad).

Med Hensyn til Almuens **Levemaade** bemærkes fra øvre Romerike, at Nydelsen af bayersk Øl Aar for Aar syntes at tiltage, rimeligvis for største Delen paa Grund af den lette Adgang til at erholde samme. Den tiltagende Øldrikken var for en væsentlig Del Skyld i, at Arbeidsmanden uagtet de forhøiede Arbeidspriser i Almindelighed befandt sig i samme mislige økonomiske Forfatning som forhen. (Jacobsen, Thoresen). Hurdalens climatiske og topographiske Forholde antoges meget gunstige for Befolkningens Sundhedstilstand, der ogsaa i flere foregaaende Aar havde været særdeles god. Præstegjeldet har en temmelig aaben Beliggenhed mod Syd, og er paa de andre Kanter omgivet af lavere skovbevoxede Aaser, det støder til Mjøsen og Hurdalssøen, har rigelig Anledning til godt Drikkevand, derhos en tør, tildels stenig Jordbund i Regelen fri for større Sumpe og Myrer. Flere tidligere gode Aaringer - Aaret 1860 faldt her som andetsteds misligt ud for Landmanden - en jævn god Fortjeneste for Almuen, taalelig gode Boliger og en i Almindelighed god Beklædning havde dog ogsaa havt sin Indflydelse paa den gode Sundhedstilstand. En større Renlighed, en bedre Omgang med Næringsmidlernes Tilberedning og disses større Afvexling især ved Hjælp af et forbedret Havevæsen var dog høist ønskelig. (Gløersen).

Fattigsygepleien var, som tidligere, i flere Præstegjelde og Sogne overdragen til de privat practiserende Læger.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde ifølge Distriktslægernes Indberetninger

i Aker og nedre Romerikes Distrikt . . .	826
i øvre Romerikes Distrikt	1290
i Follo Distrikt	722
Tilsammen	2838.

Fra Bærum omtales et Barn der døde af Koldbrand efter Vaccinationen. I Drøbak vaccinerede Distriktslægen i Follo, i Vestby en Privatlæge i Soon.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 1 Obduction over Liget af en i Søen funden Mand (Wisbech), 2 Obductioner af i Dølgsmaal fødte og dræbte Børn samt 1 Erklæring om en Persons Sindstilstand og Tilregnelighed (Jacobsen), 1 Undersøgelse af en for Fødsel i Dølgsmaal mistænkt Pige (Krabbe), samt 1 Undersøgelse af Mave- og Tarmcontenta hos en Kone, død under Omstændigheder, der gave Mistanke om Forgiftning.

Af **Sindssyge** opgiver Distriktslægen i Aker og nedre Romerike at have undersøgt og foranstaltet indlagte i Gaustad Asyl 2, hvoraf en i Aker og en i Fet, samt derhos at have undersøgt de for Amtscommunens Regning til privat Forpleining udsatte, i Alt 4, hvoraf en i hvert af Præstegjeldene Aker, Fet, Skedsmo og Nitedal; den Sindssyge paa sidstnævnte Sted fandtes i den Grad bedre, at en fra sædvanlig Fattigforsørgelse særegen Behandling ikke længer ansaaes nødvendig. Til Distriktslægen i øvre Romerike anmeldtes 3 Sindssyge fra Ullensaker og 1 fra Nannestad, hvilke meddeltes Attest til Gaustad; ved Aarets Slutning forpleiedes 24 Sindssyge inden dette Distrikt med Tilskud af Amtscommunen, 4 vare overgaaede til almindelig Fattigforpleining og 1 var død; af Distriktets Privatlæger nævnes som behandlede 4 Tilfælde af Mani og 5 af Melancholi. Fra Follo Distrikt bleve 4 Syge for Amtets Regning indlagte i Gaustad, og som udsatte i Privatforpleining for Amtets Regning tilsaaes 13, hvoraf tre

*) Tilhører egentlig 1859, men er beskrevet i Beretningen for 1860, i hvilket Aar den Syge døde.

i Aaret tilkomne; 1 døde. Distriktets Privatlæger omtale 4 Sindssyge, hvoraf tre indsendtes til det nævnte Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** anføres 1 Gang Borttagen af en overtallig Finger; 1 Exstirpation af et Epitheliom ved Causticum, 1 af Chalazion og 1 af Tumor cysticus; 1 Tracheotomi hos et tre Fjerdingaar gammelt Barn paa Grund af en i Luftrøret indkommen hel Kaffebønne, heldigt Udfald (Jebe); 1 Punction af Vandbrok i Forbindelse med Iodindsprøitning samt hos 1 Individ Paracentesis abdominis.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af de inden Amtet boende Læger: 5 Vendinger, alle paa Grund af Tværleie med Fremfald af Arm eller Navlesnor og i et Tilfælde med Ruptur af Livmoderen; 4 af Børnene vare dødfødte, 1 levede; to af Mødrene døde, nemlig en af Ruptur og en af Barselfeber, den sidste tre Dage efter Operationen. 20 Tangforretninger, de fleste indicerede ved langvarigt Fødselsarbeide, Vemangel, Afkræftelse hos Moderen samt i tre Tilfælde ved Eclampsi; ingen af Mødrene kan sees at være død, hvorimod 5 af Børnene vare dødfødte, deriblandt to ufuldbaarne Tvillinger, som bleve extraherede formedelst Eclampsi hos Moderen; i de tvende andre Tilfælde af Eclampsi kom Børnene levende til Verden, men det ene døde efter to Timer. 1 Perforation, hos en ældre Førstefødende, formedelst Vemangel efter længre Tids Fødselsarbeide og efter forgjæves Forsøg med Tang (Thoresen); 1 Mutilation, ved stærkt indkilet Tværleie med fremfalden Arm, hvor Vending ikke lod sig udføre (Heidenreich), samt 2 Exviscerationer, ligeledes ved forsømte Tværleier og efter forgjæves Vendingsforsøg (Sparre); Fosterets Død var i de fire sidstnævnte Tilfælde godtgjort, forinden Operationen foretoges, Mødrene gjennemgik alle heldig Barselsengen. Kunstig Løsning og Udbringen af Efterbyrden omtales i 3 Tilfælde.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Aker og nedre Romerike . . .	1182	687	131	217	8	62
Øvre Romerike .	1412	733	118	244	6	53
Follo	841	416	55	98	6	42
Akershus Amt .	3435	1836	304	559	20	157

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 38.
Selvmordere . . . . . 8.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1599 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : $53_{,4}$ (Aaret forud = 100 : $47_{,5}$). Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : $11_{,3}$ (Aaret forud = 1 : $13_{,0}$) og til Antallet af samtlige Døde = 1 : $6_{,0}$ (Aaret forud = 1 : $6_{,2}$). — Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsaarsagen for 10, nemlig 6 døde af Barselfeber, 1 af Lungebetændelse, 1 af Ruptura uteri og 2 af Metrorrhagi, deraf en tre Dage efter Forløsningen og en uforløst i 36te Uge af Svangerskabet; denne sidste var allerede døende ved Lægens Ankomst, Modermunden havde ei begyndt at aabne sig, hvorfor Tampon strax anlagdes men forgjæves. Med Hensyn til Tiden naar Døden indtraadte, sees, dels af Medicinalberetningerne dels af Præsternes Opgaver, blandt 7 Fødende 1 at være død en Time efter Forløsningen og 6 respective 3, 3, 6 og 8 Dage samt 6 og $8\frac{1}{2}$ Uge efter. — Af i Alt 39 Døde i Drøbak By er Dødsaarsagen opgiven for 27, hvoraf 5 døde af Svindsot, 3 af Alderdomssvaghed, 3 af Strubehoste, 2 af diphtherisk Svælgbetændelse, 2 af Purpura hæmorrhagica samt 1 af hver af efternævnte Sygdomme: Nervefeber, Laryngit, Gulsot, Hjerneslag, Lungeslag, acut Hjernevatersot, Miltsygdom, Koldbrand, Kræft og Forbrænding.

Af **Sygehuse** fandtes foruden Gaustad Sindssygeasyl, om hvis Belæg henvises til Sygehuslisten, endvidere tvende smaa midlertidige Sygehuse for Arbeiderne ved det nye Jernbaneanlæg, nemlig et ved Fetsund med 52 Behandlede i Aaret, og et ved Blakjer-Sund med 27 Behandlede. I Akers Arrester var ingen Syg under Behandling i dette Aar.

Apotheket i Drøbak fandtes ved Visitationen i Orden.

Badeindretninger: Eidsvoldsbadet blev dette Aar lidet besøgt – i det Hele af 42 Patienter – hvortil den væsentligste Grund var den store Vandflom i Forsommeren, der satte Badehusene en lang Tid under Vand. Til Forebyggelse af denne Ulempe for Fremtiden blev et nyt Badehus opført i Reserve paa et Sted, hvor ingen hidtil kjendt Vandstand nogensinde havde naaet hen. Ved Grefsens Vandcuranstalt behandledes 71 Syge, i Beretningen opførte under 23 Sygdomsformer, hvoraf flest under Hysteria, nemlig 15, Rheumatismus 11, Hypochondria 9, Congestiones cerebri 6, Debilitas nervosa 5. Omtrent 80 pCt. af de Syge behandledes med heldigt Resultat, idet 16 helbredes og 40 i betydelig Grad bedredes. (Se iøvrigt vedkommende Badelæges Aarsberetning, indtagen i Norsk Magazin for Lægevidenskab XV Bind Side 97).

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Aker og nedre Romerikes Distrikt: 9 Læger, hvoraf tre ansatte ved Gaustad Sindssygeasyl; Distriktslægen var bosat i Christiania, af de øvrige Læger boede fire i Aker, to i Asker, en i Skedsmo og en i Fet. 7 ansatte Jordemødre; 11 Hjælpevaccinatører.
2. Øvre Romerikes Distrikt: 5 Læger, hvoraf to i Ullensaker, en i Næs, en i Eidsvold og en i Hurdal. 12 Jorde-

mødre, hvoraf ti offentlig ansatte; 13 Hjælpevaccinatører.

3. Follo Distrikt: 6 Læger, hvoraf to i Drøbak, en i Soon, en i Vestby, en i Aas og en i Høland. 7 Jordemødre (to Distrikter stode ledige); 6 Hjælpevaccinatører.

III. Smaalenenes Amt.

Sundhedstilstanden angives forskjellig fra de enkelte Egne, men tør dog antages i det Hele at have været noget mindre god end sædvanligt. Fra Byerne Frederikstad og Sarpsborg betegnes den som meget tilfredsstillende, og heller ikke i Moss kan nogen større Sygelighed sees at have hersket, hvorimod Frederikshald det hele Aar var hjemsøgt af Børnekopper og en lang Tid tillige af Kighoste. Begge disse Sygdomme forekom ogsaa almindelig udbredte i Hvaløernes Distrikt, og sidstnævnte desuden i Amtsphysicatet og Rakkestads Distrikt, hvor den dog var af mindre Betydning, navnlig i Sammenligning med enkelte andre Sygdomme, hvoraf især Nervefeber i flere Præstegjelde optraadte med ikke ringe Styrke. Diphtheriske Affectioner viste sig til forskjellige Tider, baade i Byerne og paa Landet, og krævede flere Ofre. **Dødligheden** svarede omtrent til det foregaaende Aars, der igjen var større end den sædvanlige. Dødsfaldenes Antal udgjorde nemlig 1760, der sammenlignet med de i Aarene 1859, 58 og 57, da der døde respective 1745, 1475 og 1507 Individer, overstiger disse Tal med $0{,}_{9}$, $19{,}_{3}$ og $16{,}_{8}$ pCt. For de enkelte Lægedistrikter stiller Forholdet sig ved en Sammenligning med de tvende nærmest foregaaende Aar saaledes: der døde

	i 1858	i 1859	i 1860
i Rakkestads Distrikt .	677	703	764
i Amtsphysicatet . .	476	675	579
i Hvaløernes Distrikt med Frederikshald .	322	367	417

Nogen almindelig stationær **Sygdomsconstitution** omtales ikke i Beretningerne, men den i enkelte Egne hyppigere Forekomst af Nervefeber sammenholdt med flere Lægers Erklæring om, at Lungebetændelser dette Aar vare sjeldnere end sædvanligt, lader dog formode, at den nærmest har havt en Tilbøielighed til Adynami, især i Aarets sidste Maaneder. Den i de fleste Aar almindelige gastriske Sygdomsconstitution om Sommeren gjorde sig kun lidet gjældende.

Nervefeber forekom i Amtsphysicatet med større Hyppighed end i en længre foregaaende Aarrække. Sygdommen, der var begyndt Høsten forud, herskede ved Aarsskiftet foruden i Borge og en Del af Tunø Præstegjelde, paa hvilke Steder Amtsphysicus i Januar og Februar behandlede 21 Tilfælde med 4 Dødsfald, endvidere og især i Onsø og den tilstødende Del af Raade, hvor en Privatlæge i Frederikstad, hvem Behandlingen her var overdragen, opgiver at have fra Midten af December 1859 til Begyndelsen af Juli heromhandlede Aar tilseet 92 Nervefeberpatienter, hvoraf 9 døde (E. Ebbesen). Endnu forinden Sygdommen ganske var ophørt i Onsø, begyndte den paany at vise sig i Borge ligesom kort efter tillige i Skjeberg, paa begge Steder i stadig Tiltagende til Aarets Slutning, da Amtsphysicus, iberegnet nogle faa Tilfælde i Onsø og Tunø, havde havt under Behandling 84 Tilfælde med 14 Dødsfald, deraf 4 i Juni, 3 i Juli, 12 i August, 12 i September, 10 i October, 8 i November og 35 i December. Samtidig med de større Epidemier i Onsø, Borge og Skjeberg forekom Nervefeber i Mai og Juni i et Par Huse i Sarpsborg, hvor af 10 Angrebne 1 døde, dernæst fra Begyndelsen af Juni til Midten af September paa og i Nærheden af Soli-Brugene i Tunø, hvor 26 angrebes og 4 døde, samt endelig i November og December i Frederikstads Forstad og sammes nærmeste Omegn, hvor et Par Læger nævne tilsammen 30 Behandlede og 5 Døde. Sygdommen herskede her fornemlig i fattige, under slette hygiæniske Forholde levende Arbeiderfamilier og viste sig i Regelen meget smitsom, hvilket Sidste ogsaa fremhæves at have været Tilfældet paa de andre ovenfor nævnte Steder. Flere Individer angrebes gjerne i hvert Hus, og paa enkelte, selv større Bøndergaarde angives næsten samtlige Beboere at være indsygnede, enten samtidig eller den ene efter den anden. Characteren var derhos temmelig ondartet, især paa enkelte Gaarde, blandt hvilke Amtsphysicus nævner en i Borge, hvor der døde 5 af 6 Angrebne. For Amtsphysicatet i det Hele viser sig efter ovenstaaende Opgaver 37 Døde af 263 Angrebne, altsaa en Dødlighed af 14 pCt. eller 1 af 7. Med Hensyn til de Angrebnes Alder opgives blandt de 92 Behandlede i Onsø og Raade 20 at have været under 10 Aar, 16 mellem 10—20 Aar, 32 mellem 20—30 Aar, 10 mellem 30—40 Aar, 4 mellem 40—50 Aar og 10 mellem 50—60 Aar. — I Rakkestads Distrikt, hvor Nervefeber ligeledes var hyppigere end sædvanligt, herskede den ifølge Di-

striktslægens Beretning i de tre første Maaneder i Spydeberg, Skipthvet og Svendal og i de to sidste i Rakkestad. 63 Syge, hvoraf 3 døde, kom under hans Behandling, og af Distriktets Privatlæger nævner en i Eidsberg 26 Behandlede og 3 Døde i Oos Sogn, hvor Smitten i September skulde være indbragt fra Tunø, en i Thrøgstad, ligeledes for Aarets sidste Maaneder, 20 Behandlede og 2 Døde, hvoraf dog, som det synes, enkelte tilhørte Hølands Præstegjeld i Akershus Amt, samt endvidere Lægerne i Moss tilsammen 24 Behandlede og 4 Døde, hvoraf de fleste angrebne i sidste Fjerdingaar, men uden at det kan sees, hvorvidt de Syge hørte hjemme i Byen eller paa Landet. I Hvaløernes Distrikt med Frederikshald var Sygdommen sjeldnere, idet det hele Antal herfra opgivne Tilfælde udgjør alene 41 med 4 Dødsfald, optraadte til meget forskjellig Tid og Sted, naar undtages 11 Tilfælde der i October og November indtraf paa en enkelt Gaard i Bergs Præstegjeld. For det hele Amt kjendes i Alt 437 Angrebne og 53 Døde af Nervefeber i dette Aar.

Af **Barselfeber** nævnes fra forskjellige Steder tilsammen 20 Tilfælde, hvoraf 5 medførte Døden.

Børnekopperne vedvarede, efter allerede i de 2 foregaaende Aar at have hersket almindelig udbredte over større Strækninger af Amtet, fremdeles gjennem hele det heromhandlede Aar i Frederikshald og Hvaløernes Distrikt, medens Amtsphysicatet, der Aaret forud havde været stærkest hjemsøgt, og Rakkestads Distrikt næsten forskaanedes. Sammenstilles de enkelte Beretningers Opgaver efter Lægedistrikterne, fremkommer

for Rakkestads Distrikt. .	21	Bhdl.	1	Død
- Amtsphysicatet	28	—	1	—
- Hvaløernes Distrikt. .	192	—	6	—
- Frederikshald	215	—	12	—
tilsammen .	456	Bhdl.	20	Døde.

Tilfældene i Rakkestad indtraf næsten alle i Præstegjeldet af samme Navn, fornemlig i Annexet Digernes, hvor Sygdommen begyndte at ytre sig mod Aarets Slutning. De nævnte Tilfælde i Amtsphysicatet falde derimod med Undtagelse af et Par alle paa første og tildels andet Kvartal og kunne i det Hele ansees som den sidste Rest af det foregaaende Aars større Epidemi; 5 af dem behandledes paa Frederikstads Byes Sygehus hos indvandrede svenske Arbeidere, de øvrige, spredte paa forskjellige Steder, af Amtsphysicus. I Frederikshald ligesom i de omliggende Præstegjelde af Hvaløernes Distrikt holdt Epidemien sig det hele Aar dog med forskjellig Styrke og, ialfald for Landdistriktets Vedkommende, med længre Pauser, der oftere lode haabe at den var ophørt, indtil nye Tilfælde viste sig, ikke sjelden i Miles Afstand fra de sidst angrebne Steder. Lades 55 af en Privatlæge i Tistedalen blandt de derværende Arbeiderfamilier behandlede Tilfælde, hvis Fordeling paa Aaret ikke kan sees, uden forsaavidt Sygdommen angives her at være ophørt ved Udgangen af August, ude af Betragtning, findes de øvrige 137 af Distriktslægen behandlede Tilfælde ligesom de fra Frederikshald gjennem Byens Stadslæge anmeldte opførte for de enkelte Maaneder med følgende Tal:

	Frederikshald.					Hvaløernes Distrikt.		
Januar . .	25	Bhdl.,	ingen	Død	. . .	35	Bhdl.	
Februar. .	40	—	2	—	. . .	-	—	
Marts . . .	26	—	2	—	. . .	3	—	
April . . .	29	—	1	—	. . .	6	—	
Mai	23	—	2	—	. . .	19	—	
Juni . . .	18	—	1	—	. . .	42	—	
Juli	3	—	-	—	. . .	24	—	4 Døde.
August . .	2	—	1	—	. . .	3	—	
September	11	—	-	—	. . .	2	—	
October . .	20	—	2	—	. . .	-	—	
November	9	—	1	—	. . .	-	—	
December.	9	—	-	—	. . .	3	—	
	215	Bhdl.	12	Døde	. . .	137	Bhdl.	4 Døde.

Sygdommen angives fra Frederikshald i Almindelighed at være optraadt med voldsom Feber og stærke Smerter i Lumbarregionen, men saasnart Udbruddet var indtraadt, i Regelen at have antaget et temmelig mildt Forløb (Zimmer). Saavel her som i Landdistriktet var Størsteparten af de Angrebne voxne Individer, saaledes blandt de 137 af Distriktslægen i Hvaløernes Distrikt Behandlede 104 Voxne (55 af Mandkjøn og 49 af Kvindekjøn) og 33 Børn under fjorten Aar. Af de fra Frederikshald Anmeldte led

	Md.	Kv.				Md.	Kv.
af Variolæ	54	64	tils.	118,	hvoraf døde	4	8
- Varioloides	42	24	—	66	—	—	- -
- Varicellæ	14	17	—	31	—	—	- -
	110	105	tils.	215,	hvoraf døde	4	8.

Blandt de Døde er Alderen opgiven for 17, hvoraf 7 vare under 1 Aar (deraf mindst tre uvaccinerede), 1 mellem 15—20 Aar, 4 mellem 20—30 Aar, 2 mellem 30—40 Aar, 2 mellem 40—50 Aar og 1 mellem 50—60 Aar.

Nytten af Vaccination og Revaccination fremhæves ogsaa i dette Aars Indberetninger, og det bemærkes, at Landalmuen mere og mere paaskjønnede den førstes Værd, medens den rigtignok fremdeles vanskelig lod sig bevæge til Revaccination (Reymert). I Frederikshald var blandt de Angrebne 2 Barselkoner, der heldig overstode Sygdommen, og hvis spæde Børn strax vaccineredes og gik fri for at angribes.

Andre **exanthematiske Febersygdomme** vare sjeldne. Mæslinger viste sig til forskjellige Tider, mest i August og September, i Bergs Sogn, men blev ikke Gjenstand for Læge-

behandling. Af Skarlagensfeber nævner Distriktslægen i Hvaløernes Distrikt og to andre i Frederikshald bosatte Læger tilsammen 21 Tilfælde, alle indtrufne i sidste Fjerdingaar; enkelte Tilfælde af samme Sygdom kunne derhos sees at være behandlede tidligere paa Aaret af tvende Læger i Moss og i Ødemark. Rosen kom oftere til Behandling, 6 Læger nævne deraf 31 Tilfælde.

Kighoste, der af epidemiske Sygdomme opnaaede den største Udbredning, herskede ved Aarets Begyndelse i Amtsphysicatet, især, som det synes, i Onsø Præstegjeld, hvor der fra Midten af December Aaret forud til omtrent Midtsommers dette Aar behandledes for offentlig Regning af en Privatlæge i Frederikstad 56 Syge, der alle kom sig, hvorimod enkelte Børn skulde være døde, forinden Sygdommen toges under Behandling. Saavel fra Sarpsborg som Frederikstad angives Kighoste at have vist sig hele Aaret, i førstnævnte By med Omegn temmelig udbredt (Radich), i sidstnævnte sjeldnere, saa at den her neppe fortjente Navn af Epidemi (Jebe, 30 Bhdl. 1 Død). I Rakkestads Distrikt var Sygdommen ligeledes temmelig almindelig især fra August af (Koht, 40 Bhdl. 2 Døde), dog synes enkelte Egne ligesom Moss By kun at have fremvist sporadiske Tilfælde. I de sidste Dage af Mai iagttoges de første Tilfælde i Frederikshald, hvor Sygdommen hen paa Sommeren udviklede sig til en meget udbredt Epidemi, samtidig med at den ogsaa forekom almindelig i de omliggende Præstegjelde af Hvaløernes Distrikt, her dog sjeldnere Gjenstand for Behandling (Reymert, 31 Behandlede, ingen Død). Blandt Arbeiderfamilierne i Tistedalen gik næsten intet Hus frit, og blandt de her Behandlede, hvis Antal ikke er anført, døde 2. For Frederikshald opgiver Stadslæge Zimmer efter Anmeldelse af Byens Læger de behandlede Tilfældes Antal til 462 med 13 Dødsfald, fordelte paa følgende Maaneder:

Mai	3	Behandlede, ingen	Død
Juni . . .	20	—	- —
Juli	57	—	1 —
August . .	226	—	- —
September	50	—	5 —
October . .	51	—	5 —
November	30	—	2 —
December	25	—	- —

228 vare af Mandkjøn, hvoraf 5 døde, og 234 af Kvindekjøn, hvoraf 8 døde. De fleste Angrebne vare Børn under 10 Aar, men enkelte dog ogsaa ældre, undertiden voxne Individer. Tilfældenes Forløb skildres som for det Meste let og godartet, saalænge den mildere Aarstid vedvarede, men i Høstmaanederne, da raat og fugtigt Veirlig, ledsaget af voldsomme Storme, indfandt sig, optraadte ei sjelden Complicationer og da hyppigst Lungebetændelse. Blandt 10 af de Døde angives den secundære Dødsaarsag at have været for 4 Atrophi og Afkræftelse, for 3 Lungebetændelse, for 1 Krampe, for 1 Diarrhoe og for 1 Asphyxi under et Hosteanfald. Tilbagefald ved den ringeste Forkjølelse selv hos dem, der saa godt som ganske havde overstaaet Sygdommen, vare meget almindelige og gjerne forbundne med ligesaa voldsom Hoste som under dens første Optræden. Med Hensyn til Behandlingen angive flere Læger at have forsøgt forskjellige af de mod Kighoste almindelig anbefalede Midler, men uden at have seet nogen iøinefaldende Nytte deraf; den diætetiske og hygiæniske Behandling antages i det Hele at være af væsentligere Betydning end den medicamentøse. En Læge omtaler at have forsøgt Salpetersyre dels alene, dels i Forbindelse med Saltsyre - 1 à 2 Draaber concentreret Syre for hvert Aar, Barnet var gammelt, givet i Sukkervand til Brug i Løbet af Dagen, og med Stigning af 1 eller 2 Draaber hver 5te Dag efter Barnets Alder; - af 12 Tilfælde sporedes i de 7 ingen Virkning (to af de paa denne Maade Behandlede døde under Brugen, den ene af Krampe, den anden af Lungebetændelse), og i de øvrige 5 syntes vel Hosteanfaldenes Heftighed at formindskes, men uden at det spasmodiske Stadiums Varighed forkortedes (Rasch). Morphium i stigende Doser, endog til en svag Grad af Narcose, benyttedes tildels som Hovedmiddel hos noget ældre Børn og syntes i flere Tilfælde at formilde Anfaldenes Heftighed og indskrænke deres Antal.

Diphtheriske Affectioner forekom af og til det hele Aar, overhovedet noget hyppigere end sædvanligt, men for det Meste kun sporadisk. Paa enkelte Steder angrebes dog flere Individer i samme Hus, saaledes paa en Plads i Thrøgstad Præstegjeld i Juli Maaned, hvor af 7 angrebne Børn 1 døde, og i August og September paa tvende af Hvaløerne, hvor af 11 Behandlede ligeledes 1 døde, foruden at et Par Børn her angaves døde af Halsesyge, forinden Lægehjælp blev søgt. Af diphtherisk Svælgbetændelse nævnes i det Hele 114 Tilfælde med 11 Dødsfald og af Strubehoste 44 med 26 Dødsfald, eller naar begge Affectioner slaaes sammen, i Alt 158 Tilfælde med 37 Dødsfald, hvoraf af tre Læger i Thrøgstad og Eidsberg 50 med 6 Dødsfald, af tre Læger i Moss 79 med 8 Dødsfald, af tvende i Frederikstad 10 med 8 Dødsfald, af Distriktslægen i Hvaløernes Distrikt i Forening med tvende privat practiserende Læger i Tistedalen og Ødemark 21 med 6 Dødsfald samt endelig af tre Læger paa Frederikshald tilsammen 58 med 9 Dødsfald. De nævnte Tilfælde i Frederikstad indtraf alle i Forstaden, hvor Strubehoste stadig holdt sig fra September af, medens den ikke bemærkedes i den egentlige By. Tilfældene i Frederikshald vare mere jævnt fordelte over Aaret og angives med Hensyn til Intensitet for en stor Del at have været meget lette; Paralyse i Svælget

med snøvlende Udtale iagttoges enkeltvis bagefter. De Døde synes alle at have tilhørt Børnealderen, og blandt 20, for hvem denne er nøiere angiven, sees 1 at have været under 1 Aar, 9 mellem 1 - 3 Aar, 6 mellem 3—5 Aar, 2 mellem 5—10 Aar og 2 mellem 10—15 Aar.

Kusma vedblev fra den foregaaende Høst at vise sig i Frederikshald i de første Maaneder af heromhandlede Aar; Stadslægen anfører 7 Behandlede i Januar og Februar, en anden Læge 12 i sidstnævnte Maaned. Distriktslægen i Hvaløernes Distrikt behandlede 2 Tilfælde i October, og en Læge i Moss 3 i Januar.

Catarrhalske Affectioner angives fra Sarpsborg at have som sædvanligt været de mest fremherskende Sygdomme i Aarets første Maaneder, hvorefter de aftoge i Sommertiden, men atter vendte tilbage mod Aarets Slutning (Radich). Ogsaa i Frederikshald forekom de samme Affectioner især om Vaaren og Høsten, men hverken med nogen særdeles Heftighed eller i betydelig Mængde (Zimmer).

Lungebetændelse synes at være forekommen med almindelig Hyppighed naar undtages paa Frederikshald, hvor Sygdommen af et Par Læger udtrykkelig fremhæves at have været sjeldnere end sædvanligt (Zimmer, Petersen). 17 Læger opgive tilsammen 246 Behandlede og 26 Døde, nemlig 2 Læger i Eidsberg 60 Behandlede og 5 Døde, 1 Læge i Thrøgstad 14 Behandlede, alle med heldigt Udfald, 3 Læger i Moss 19 B. og 5 D., 1 Læge i Sarpsborg 20 B. og 2 D., 3 Læger i Frederikstad 50 B. og 5 D., 3 Læger i Hvaløernes Distrikt 25 B. og 4 D. samt 4 Læger paa Frederikshald 58 B. og 5 D. Med Hensyn til Tiden paa Aaret sees vel de fleste Tilfælde at være indtrufne i Aarets 4 à 5 første Maaneder, men heller ikke faa om Høsten og især mod Aarets Slutning, til hvilken Tid, og end mere i den paafølgende Januar Maaned, en Læge i Frederikstad vil have fundet Lungebetændelser baade ualmindelig hyppige og voldsomme i deres Optræden (E. Ebbesen). Af de Døde er Alderen opgiven for 17, hvoraf 1 var under 1 Aar, 4 mellem 1—3 Aar, 2 mellem 20—30 Aar, 4 mellem 30—40 Aar, 1 mellem 40—50 Aar, 2 mellem 50—60 Aar, 1 mellem 60—70 Aar og 2 mellem 70—80 Aar. For Pleurit opgive 3 Læger at have behandlet 18 Syge, der alle helbrededes.

Rheumatiske Affectioner, baade acute og chroniske, angives af Amtsphysicus i dette Aar at være forekomne hyppigere inden hans Praxis end i noget af de foregaaende, han havde været Læge inden Distriktet. Nogen tilsvarende Iagttagelse omtales ikke af de andre Læger, men flere af dem betegne Rheumatisme, og da især chronisk, som en hvert Aar almindelig Sygdom.

Den paa Hvaløerne i flere Aar herskende Epidemi af **Koldfeber** maatte ansees ophørt; vedkommende Distriktslæge behandlede alene 7 Individer, hvoraf igjen kun 2 havde primære Tilfælde, medens Sygdommen hos de øvrige optraadte som Recidiv. I Onsø Præstegjeld forekom den derimod noget hyppigere, især, som det synes, i første Halvaar, da en Privatlæge i Frederikstad her for Amtscommunens Regning behandlede 17 Patienter med denne Sygdom, hvoriblandt 6 Børn under 10 Aar. Amtsphysicus, der overtog Behandlingen fra Juli Maaned af, kan derhos sees at have behandlet 7, og blandt 14 af Lægen ved Smaalenenes Amts Sygehus behandlede Koldfebertilfælde angives ligeledes enkelte at tilhøre Onsø, de øvrige derimod Frederikstad og Hvaløerne. Fra Moss nævne 2 Læger 11 Behandlede, hvoraf 7 angrebne i April, uden paaviselige Aarsagsforholde, paa forskjellige Steder i Byen, paa Jeløen og i Rygge; en 81aarig Mand døde. I Frederikshald, hvor der dette Aar iagttoges et Par paa Stedet opstaaede Tilfælde, angives Koldfeber iøvrigt at høre til Sjeldenhederne; nogle Aar forud vare flere af Byens Indvaanere blevne angrebne efter et kort Ophold paa Hvaløerne, og som en Mærkelighed fortælles det i den Anledning, at i en Familie, hvor Konen og Børnene bragte Sygdommen med sig hjem, blev ogsaa Manden, der ikke havde forladt Byen, kort efter angreben af en fuldt udviklet Koldfeber med tertian Typus (Petersen).

Af **Blodgang** forefaldt, foruden sporadiske Tilfælde paa forskjellige Steder i Aarets Løb, endvidere fra Slutningen af August til Udgangen af September en liden Epidemi i Raade Præstegjeld, hvor af 11 Angrebne 1 døde.

Diarrhoe og **Cholerine** vare ifølge flere Lægers Erfaring sjeldnere end sædvanligt, især om Sommeren (Koht, Jebe, Rasch), hvorimod de, i Forening med andre gastriske Sygdomme, udover Høsten paa enkelte Steder viste sig temmelig hyppige, rimeligvis som Følge af at Almuen da begyndte at leve paa heromhandlede Aars raabjergede og slette Korn (Hannestad).

Af **Skjørbug** opgiver Distriktslægen i Hvaløernes Distrikt at have behandlet 1 Tilfælde, i November.

For **Syphilis** indkom paa Amtssygehuset 17 Patienter, hvoraf 2 med primære og 15 med secundære Tilfælde (Aaret forud i Alt 38 Indkomne); 17 Syge laa tilbage fra det foregaaende Aar; af samtlige 34 Behandlede døde 2 og helbrededes 30, medens 2 laa tilbage til det paafølgende Aar; Forpleiningsdagenes Antal udgjorde 3428 eller for hver Udskreven 107,1 Dag. Paa Frederikstads Byes Sygehus ligesom paa Garnisonssygehuset her og i Frederikshald indkom intet Tilfælde, paa Moss Byes Sygehus 5 og paa Frederikshalds Byes 3 secundære, for sidstnævnte Sygehus et ringere Antal end paa mange Aar. Som privat behandlede nævne 8 Læger tilsammen 19 Tilfælde af Syphilis, hvoraf de fleste forekomne hos Søfolk; Sygdommen angives i det Hele at være

sjelden. For **Gonorrhoe** opgive 2 Læger paa Frederikshald at have behandlet tilsammen 24 Personer. Af **Radesyge** nævnes 5 Tilfælde, hvoraf 4 behandlede paa Amtssygehuset; et af dem endte dødlig.

Hudsygdomme vare sjeldne. Paa de sex inden Amtet værende Sygehuse indkom 1 Tilfælde af Psoriasis, 1 af Sycosis, 2 af Herpes, 1 af Favus samt 3 af Scabies, og paa fire Lægers Sygelister findes opførte 15 Tilfælde af Eczem, 2 af Herpes, 3 af Favus, 7 af Scabies, 3 af Prurigo og 1 af Lupus.

Af chroniske Sygdomme fremhæves **Kjertelsyge** som stadig og almindelig udbredt baade blandt Børn og Voxne; Sygdommen antages væsentlig at skyldes en slet Børnepleie, navnlig en uhensigtsmæssig Ernæring af det spæde Barn, endvidere Mangel paa Renlighed og tildels usunde Boliger (Radich). Den oversees derhos altfor ofte, idet den almindelige Mand gjerne først søger Raad derfor, naar betydelige Kjertelhævelser bryde op, eller Børnene angribes af alvorligere Øienaffectioner (Jebe). **Svindsot** var ligeledes almindelig; 15 Læger opgive Dødsaarsagen i samtlige i deres Praxis indtrufne Dødsfald, og herefter skulde af 393 Døde 75 være bortrykkede af denne Sygdom, altsaa i et Forhold af 19,1 pCt. For 60 af ovennævnte 75 Døde er Alderen angiven: 1 var mellem 1—3 Aar, 1 mellem 5—10 Aar, 1 mellem 10—15 Aar, 4 mellem 15—20 Aar, 18 mellem 20—30 Aar, 20 mellem 30—40 Aar, 10 mellem 40—50 Aar, 1 mellem 50—60 Aar og 4 mellem 60—70 Aar.

Af **Drankergalskab** opgives 2 Tilfælde fra Moss og 12 fra Frederikshald, fra hvilken sidste By ogsaa nævnes 1 Tilfælde af Alcoholismus.

Som **mærkeligere Tilfælde** omtales: fra Rakkestads Distrikt Fødselen af et Par sammenvoxede Tvillinger (Koht, se Norsk Magazin for Lægevidenskab XV Bind Side 389) samt fra Frederikshald følgende Tilfælde hos en Barselkone: kort efter Forløsningen indfandt sig stærk Feber med Smerter og stor Ømfindtlighed i høire Regio iliaca, hvilke Phænomener dog, paa nogen frekvent Puls nær, efterhaanden tabte sig, indtil hun 6 Uger senere og efter i nogle faa Dage at have været oppe af Sengen, pludselig under en Evacuation af Urinen anfaldtes af en let Besvimelse, hvorefter fulgte et Frostanfald samt Smerter i Blæreregionen og smertefulde Trængsler til Vandladning. Urinen, der hidtil havde været klar, blev stærkt plumret og afsatte et rigeligt Bundfald, der under Mikroskopet viste sig at bestaa af lutter Pusceller, samt indeholdt en stor Mængde Æggehvide. Ved Undersøgelse gjennem Skeden, der i Sygdommens Begyndelse flere Gange var anstillet af Jordemoderen, men uden at noget Abnormt var iagttaget, fandtes nu strax indenfor Orificium vaginæ paa høire Side en træhaard, noget ømfindtlig Svulst, der strakte sig op i Skedehvælvingen og trykkede Moderhalsen stærkt over til Venstre. Urinen vedblev at beholde den nævnte Beskaffenhed i en otte Dages Tid, men begyndte derpaa at klares og indeholdt tilsidst kun ubetydelige Spor af Pus; men fjorten Dage efter det første kom atter et Frostanfald og samtidig forøgedes Pusmængden i Urinen, hvilket gjentog sig i Løbet af tre Maaneder næsten regelmæssig hver fjortende Dag under stærk Afmagring og Kræftetab for den Syge, men ogsaa under stadig Formindskelse af Svulsten, hvoraf kun en liden, næsten benhaard Knude blev tilbage bag den nedadgaaende Gren af Skambenet. Urinen holdt sig derefter klar, og Smerterne og Trængslerne ved dens Udtømmelse forsvandt, hvorimod istedet udviklede sig alle Tegn paa en Absces i høire Fossa iliaca, hvis Opbrud ogsaa kort efter paafulgte. I de paafølgende Maaneder udtømtes stadig, tildels gjennem flere nye Aabninger, en hel Del Pus, hvis Afsondring i Forening med haardnakkede Diarrhøer i høi Grad medtog den Syges Kræfter, saa at over et Aar hengik, førend nogen stadig Bedring indfandt sig. (Rasch).

Veirliget var, som overalt i den sydlige Del af Riget, næsten det hele Aar igjennem ualmindelig raat og koldt med stadig Regn, hvorfor ogsaa saavel Korn- som Poteteshøsten blev meget mislig. Ifølge Privatlæge Aasen's Beretning var den gjennemsnitlige Barometer- og Thermometerstand i Tistedalen, efter Iagttagelser Kl. 8 Morgen, følgende:

Maaned.	Middel-Barometerstand.	Temperatur.			Klare Dage.
		Middel.	Høiest.	Lavest.	
Januar . .	28″ 5,25‴	÷ 3,6°	+ 3,5°	÷ 17°	9
Februar. .	28″ 3,5‴	÷ 7	+ 2	÷ 19,5	14
Marts . . .	28″ 3,67‴	÷ 4,3	+ 2	÷ 13	12
April . . .	28″ 1,5‴	+ 1,8	+ 4,6	÷ 3,5	13
Mai	28″ 2,2‴	+ 6,5	+ 10,5	+ 1,7	10
Juni. . . .	28″ 3,17‴	+ 11,6	+ 16,7	+ 7,3	9
Juli	28″ 1,79‴	+ 13	+ 17	+ 9	16
August . .	28″ 4,17‴	+ 11,3	+ 13,5	+ 10	7
September	28″ 2,33‴	+ 8	+ 11,3	+ 3	13
October. .	28″ 2,5‴	+ 4	+ 8	÷ 2,5	8
November.	28″ 0,67‴	÷ 0,3	+ 4	÷ 7	8
December.	28″ 1,25‴	÷ 4,8	0	÷ 17,5	6

Paa Grund af den mislige Aarsvæxt vare Fødemidlerne i de sidste Maaneder af Aaret mindre gode og tillige kostbare, og da hertil kom en ringere Arbeidsfortjeneste end sædvanligt, maatte Udsigterne for den arbeidende Classe paa flere Steder siges at være mindre gunstige (Zimmer, Hanne-

stad). Uanseet det enkelte heromhandlede Aar betegnes Almuens Levemaade fra Rakkestads Distrikt som meget ensformig, hovedsagelig bestaaende i Melspiser, saa at selv de mere velstaaende Bønder neppe brugte Kjød mere end en Gang om Ugen (Koht). Brændevinsdrik, og maaske Ølforbruget, antoges her noget formindsket, hvorimod der fra Sarpsborg og Frederikshald fremdeles klages over stærk Misbrug af begge Dele. Som en gavnlig Foranstaltning anføres fra Frederikstad Opførelsen af 2 Arbeiderboliger ved tvende derværende Dampsauge.

Fattigsygepleien besørgedes ligesom tidligere for det Meste af privat practiserende Læger. For **Kvaksalveri** blev en Gaardmand i Onsø idømt Bøder.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde ifølge Embedslægernes Indberetninger

i Rakkestads Distrikt . . .	987
i Amtsphysicatet	678
i Hvaløernes Distrikt . . .	341
i Frederikshald	344
tilsammen . . .	2350.

I Amtsphysicatet havde tvende Hjælpevaccinatører undladt at vaccinere, i hvilken Anledning det blev dem paalagt, for Fremtiden at udføre Vaccinationen hvert Aar. Fra Frederikshald angives Revaccination at være bleven temmelig almindelig benyttet, ligesom ogsaa at have vist sin store Nytte, idet, saavidt Stadslægen bekjendt, kun en eneste af de Revaccinerede var bleven angreben af Varioloides. I Frederikshald, Frederikstad samt ved Sanne- og Soli-Brugene udførtes Vaccinationen af Læger.

Af **rets-medicinske** Forretninger nævnes 1 Obduction over Liget af en Mand, der var død af Peritonæit efter Bristning af Urinblæren, rimeligvis foraarsaget ved Vold af en anden Person, 1 Obduction over Liget af en af en Hest ihjelslaaet Mand, 1 over en af Apoplexi afdød Mand samt 1 over et i Dølgsmaal født Foster; endvidere af Synsforretninger 1 over et aborteret Foster, 1 over en Del paa Marken fundne Ben efter et spædt Foster og 1 Undersøgelse af en Kone, der var mistænkt for Fødsel i Dølgsmaal. 2 Obductioner og 1 Synsforretning ere ikke nærmere omhandlede, ligesom heller ikke de befalede Afskrifter af samme ere indkomne til Departementet.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Distriktslægen i Rakkestad behandlede 1 Sindssyg, der helbrededes; af Distriktets Privatlæger afgav en i Eidsberg Erklæring om enkeltes Forpleining, og en i Moss ligesaa om 2 nytilkomne i Rygge, hvoraf den ene egnede sig til Indlæggelse i Gaustad Asyl; i sidstnævnte Præstegjeld forpleiedes desuden 3 Sindssyge paa Amtets Bekostning. Distriktslægen i Hvaløernes Distrikt undersøgte og afgav Erklæring om 8, hvoraf 4 senere indlagdes i Gaustad Asyl, samt behandlede 1 Tilfælde af Melancholi. Stadslægen i Frederikshald angiver ikke at have havt nogen Sindssyg under Behandling i dette Aar.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes, foruden flere Gange foretagen Exarticulation af Fingre og Tæer ved Forfrysning eller efter Beskadigelser, endvidere 1 Exarticulation af en Haand formedelst Skudsaar; 1 Exstirpation af en indvoxet Stortaanegl; 3 Exstirpationer af Læbekræft, 1 af Blodsvamp, 1 af Teleangiectasi, 4 af Sæksvulste og 1 af en stilket, hasselnødstor Svulst i Halsen paa et tre Uger gammelt Barn; 3 Gange Udrivning af Næsepolyper; 1 Tracheotomi ved Strubehoste med dødlig Udgang nogle Timer efter Operationen; 1 Gang Paracentesis abdominis; 1 Herniotomi, heldigt Udfald (Finne) og 1 Operation for Atresia ani hos et iøvrigt velskabt Barn, der, uagtet tilstrækkelig Aabning tilveiebragtes, dog ikke vilde trives og døde fire Uger senere. Det uheldige Udfald ved den nævnte Tracheotomi antoges at maatte tilskrives den anvendte Canyle, der var forfærdiget efter en af Professor Pitha angiven Model med en afrundet blind Ende og en oval Aabning paa Concaviteten af Røret, - men som, efter hvad der viste sig i dette Tilfælde, ikke kan holdes tilstrækkelig aaben ved at renses paa almindelig Maade ved en paa en Hvalsfin fæstet Svamp, uden først at maatte udtages; i her anførte Tilfælde fandtes nemlig den ovale Aabning overtrukken af en seig Hinde, der forblev urørt, hvor meget end Svampen førtes op og ned i Røret (Rasch).

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Gang Extraction med Hænderne, nemlig af det ovenfor anførte Par sammenvoxede Tvillinger. 5 Vendinger, hvoraf 1 med levende og 4 med dødfødt Foster; en af Mødrene, hos hvem Operationen foretoges paa Grund af faretruende Blødning ved Placenta prævia, døde omtrent et Døgn bagefter under eclamptiske Tilfælde. 23 Tangforretninger, ved 16 af hvilke Fosteret angives at være bragt levende til Verden og ved 5 dødfødt, medens Forholdet for 2 ikke er anført; to af Forretningerne udførtes formedelst Eclampsi hos tvende Førstefødende, af hvilke den ene, hvis Barn levede, døde under 11te Anfald, medens den anden, hvis Barn var dødfødt, kom sig; ogsaa en af de øvrige med Tang forløste Mødre angives at være død, paa niende Døgn og pludselig, uden paaviselig Aarsag. 2 Embryotomier, begge hos Flerfødende, hvoraf den ene i tiende Barselseng, og ved Tværleie med fremfalden Arm, hvor Vending paa Grund af Livmoderens krampeagtige Sammentrækning og Fosterets indkilede Leie uagtet gjentagne Forsøg ikke lod sig udføre; i det ene Tilfælde lykkedes det efter Exvisceration af Brystets og Underlivets Hulheder at fatte den ene Fod og saaledes faa Fosteret vendt og extraheret (Finne), i det andet maatte for-

uden Exvisceration ogsaa den fremfaldne Arm exarticuleres og Rygraden overklippes, forinden Forløsningen kunde fuldendes (Reymert); begge Børn vare døde, før Embryotomi foretoges, og af Mødrene døde den ene omtrent 36 Timer efter under en heftig Blødning fra Livmoderen, og den anden noget senere, uden at den nærmere Dødsaarsag var vedkommende Læge bekjendt. Kunstig Udbringen af Efterbyrden omtales i et Tilfælde.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Rakkestad . . .	1419	764	132	170	6	60
Amtsphysicatet .	1210	579	109	155	5	67
Hvaløerne med Frederikshald . .	768	417	90	103	2	37
Smaalenenes Amt	3397	1760	331	428	13	164

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 52.
Selvmordere . . . . . 10.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1637 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : $51{,}_8$. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : $10{,}_3$ og til Antallet af samtlige Døde = 1 : $5{,}_3$. Antallet af døde Børn i Alderen under 10 Aar forholdt sig til Antallet af samtlige Døde = 1 : $2{,}_3$ eller udgjorde $43{,}_1$ pCt. — Foruden de tvende i Tabellen opførte døde Barselkvinder i Hvaløernes Distrikt med Frederikshald omtales i Medicinalberetningerne endda 2; i det Hele gives efter disse Beretninger Oplysning om 11 Kvinder døde paa Barselseng, hvoraf 5 døde af Barselfeber, 1 af Nervefeber og 5 efter foregaaende Forløsning ved Kunstens Hjælp, af disse igjen to af Eclampsi, en af Metrorrhagi og to af ikke nøiere bekjendt Aarsag.

Om de inden Amtet værende **Sygehuse**, nemlig Amtssygehuset, Garnisonssygehusene i Frederikstad og Frederikshald samt de communale Sygehuse i Moss, Frederikstad og Frederikshald henvises til Sygehuslisten.

Amtets 4 **Apotheker** fandtes ved Visitationen i Orden.

Badeanstalterne ved Moss og Frederikstad antoges paa Grund af den raa og kjølige Sommer at være blevne mindre benyttede end sædvanligt. Ved Frederikshalds Badehus toges i Sommermaanederne 1159 Kar-, Styrt- og Douschbad, hvilket er noget flere end Aaret forud (971).

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Rakkestads Distrikt: 8 Læger, hvoraf tre i Moss, to i Eidsberg, to i Thrøgstad og en i Haabøl. 17 Jordemødre; 18 Hjælpevaccinatører.
2. Smaalenenes Amtsphysicat: 7 Læger, hvoraf en i Skjeberg, en i Sarpsborg og fem i Frederikstad (den ene ikke practiserende). 10 Jordemødre; 10 Hjælpevaccinatører.
3. Hvaløernes Distrikt med Frederikshald: 9 Læger, hvoraf syv i Frederikshald (den ene ikke practiserende), en i Tistedalen og en i Ødemark. 7 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.

IV. Hedemarkens Amt.

Sundhedstilstanden betegnes fra Soløer og Odalens Lægedistrikt som mindre end god, fra de øvrige Distrikter derimod som i det Hele ret tilfredsstillende. Den større Sygelighed paa førstnævnte Sted var især at tilskrive en det hele Aar herskende, temmelig alvorlig Skarlagensfeberepidemi, for hvilken de øvrige Distrikter vare forskaanede, ligesom ogsaa, skjønt i mindre Grad, en i Aarets sidste Maaneder forekommende Epidemi af Blodgang. Foruden disse epidemiske Sygdomme fortjene ogsaa at nævnes Kighoste, der, som det synes, især forekom i søndre Østerdalen, samt endvidere forskjellige gastriske Affectioner, der paa flere Steder optraadte med epidemisk Character. **Dødligheden** svarede omtrent til den i 1857, men var derimod 18 à 20 pCt. større end Dødligheden i de to nærmest foregaaende Aar ligesom omtrent 16 pCt. større end Middeldødligheden (1470) i Femaaret 1851—55. Overvægten falder især paa Soløer og Odalens Distrikt, men gjør sig dog ogsaa gjældende ved de øvrige Distrikter; der døde nemlig

	1858	1859	1860
i Soløer og Odalens Distrikt . .	400	391	558
i Hedemarkens Amtsphysicat . .	549	566	596
i søndre Østerdalens Distrikt . .	253	284	306
(Tryssil medregnet ogsaa for 1860)			
i nordre Østerdalens Distrikt . .	209	199	245
tilsammen i Hedemarkens Amt .	1411	1440	1705.

Sygdomsconstitutionen omtales af de fleste Læger som indifferent, af enkelte i Soløer og Odalen, i Aamot, Vang og paa Ringsaker som til sine Tider mere adynamisk. I sidstnævnte Præstegjeld skal den endog det hele Aar have vist et adynamisk og gastrisk Præg.

Nervefeber forekom i det Hele temmelig sjelden. Fra Soløer og Odalen nævnes i Alt 14 Tilfælde med 3 Dødsfald, alle for sidste Kvartal, og fra søndre Østerdalen og Tryssil tilsammen 3, der helbredes. I nordre Østerdalen herskede Sygdommen om Sommeren og Høsten epidemisk i Aamots Præstegjeld, hvis Privatlæge i denne Tid havde 27 Patienter, hvoraf 3 døde, under Behandling. I de nordligere Præstegjelde af samme Distrikt behandlede Embedslægen til forskjellige Tider enkelte sporadiske Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig, men hvis Antal ikke nøiere angives; Berglægen paa Røros kan derhos sees om Sommeren at have behandlet 8 Nervefebertilfælde paa et Par Gaarde i Dalsbygden af Oos Annexsogn til Tolgen. I Amtsphysicatet viste udtalte Tilfælde af Nervefeber sig ligeledes for det Meste kun sporadisk, men det bemærkes ved Siden deraf, at simple Febre i Regelen medførte en større Afkræftelse end sædvanligt (Blehr). I Alt nævnes herfra 72 Tilfælde med 14 Dødsfald, hvoraf 28 med 7 Dødsfald af en Læge paa Ringsaker og 33 med 5 Dødsfald af en i Vang, blandt hvis Patienter 6 om Høsten hørte hjemme i et Hus i Hamar, hvor 3 døde. Med Hensyn til Sygdommens Character anfører en Læge i Romedal, at Cerebrospinalphænomenerne i dette ligesom i foregaaende Aar ofte vare stærkere udtalte end sædvanligt (Bryhn). For det hele Amt kjendes tilsammen 125 Behandlede og 21 Døde af Nervefeber i dette Aar.

Under Benævnelsen **Meningitis cerebro-spinalis** anføres fra Ringsaker 8 Tilfælde, hvoraf 3 med dødlig Udgang.

Af **Barselfeber** nævnes 4 Tilfælde fra Soløer og Odalen, 5 fra nordre Østerdalen og 11 fra Amtsphysicatet, tilsammen 20, hvoraf 10 medførte Døden.

For **Børnekopper** behandledes 1 Patient i Vang, i Marts Maaned, og 3 paa Ringsaker, i November; af sidstnævnte døde tvende Søstre, paa 6 og 13 Aar, af opstaaede Eftersygdomme.

Vandkopper viste sig enkeltvis paa forskjellige Steder, mest i første Halvaar.

Skarlagensfeber var for Soløer og Odalen Aarets Hovedsygdom. Den var begyndt i December Aaret forud i søndre Odalen, udbredte sig i Januar heromhandlede Aar meget hurtig over det hele Lægedistrikt og aftog først i Aarets anden Halvdel. Udbredningen var paa sine Steder meget betydelig, paa Kongsvinger angives saaledes i Juli Maaned næsten hvert Hus at have været angrebet. Distriktslægen nævner for sin Praxis 150 Tilfælde, hvoraf i Januar 4, Februar 22, Marts 14, April 8, Mai 20, Juni 27, Juli 11, August 25, September 11, October 4, November 1 og December 3. De øvrige Læger opgive tilsammen henved 100 Tilfælde, saa at det hele Antal, der kom under Behandling, kan ansættes til 250, hvoraf 30 endte dødlig. Det antoges derhos rimeligt, at omtrent ligesaa Mange havde havt Sygdommen uden at være blevne behandlede, idet Almuen kun sjelden benytter Lægehjælp for Børnesygdomme, medmindre faretruende Symptomer have indfundet sig, og neppe engang da, naar man har et længere Stykke Vei til vedkommende Tilsynsmand eller Læge (M. Heiberg). Foruden de nævnte 30 Døde angiver Distriktslægen endvidere at have truffet 12 Børn døde forinden Lægens Ankomst, og Epidemiens Character tør i det Hele antages at have været temmelig ondartet*). Foruden besværlige Parotidesvulste, Otorrhoe samt diphtherisk Svælgbetændelse omtales især hydropiske Affectioner som en hyppig Følgesygdom, især vistnok i Tilfælde, hvor der ikke iagttoges den behørige Forsigtighed mod Forkjølelse, men dog ogsaa hos Flere, for hvem der i denne Henseende var udvist al Omhu. De Angrebne vare i det overveiende Flertal Børn, saaledes sees blandt 107, for hvem Alderen er opgiven, 46 at have været under 5 Aar, 44 mellem 5—10 Aar, 14 mellem 10—20 Aar, 2 mellem 20—30 Aar og 1 mellem 30—40 Aar.

Kighoste angives fra søndre Østerdalen at have hersket epidemisk over det hele Distrikt og i hele Aarets Løb, dog mest om Vaaren. Fornemlig til sidstnævnte Tid viste den sig ogsaa, dels sporadisk, dels epidemisk, i flere af de tilstødende Egne, saaledes i Soløer og Odalen, i Aamot - her en Fortsættelse fra det foregaaende Aar - og i Romedal. I Vang angives Sygdommen ikke at være bleven bemærket (Todderud), hvorimod fra Ringsaker anføres, at den der begyndte at udbrede sig om Høsten efter ved Midtsommers at være indbragt ved en Familie fra Østerdalen. Lægehjælp

---

*) Den større Dødlighed i Soløer og Odalens Lægedistrikt i 1860 falder ifølge Præstelisterne især inden Børnealderen og er formentlig for den væsentligste Del at tilskrive Skarlagensfeberen. Af samtlige Døde vare i Alderen under 10 Aar:

i Vingers Præstegjeld	$51,_2$	pCt.
i Grue —	$60,_9$	—
i søndre Odalens —	$58,_1$	—
i nordre Odalens —	$48,_4$	—

blev overalt sjelden søgt og som oftest kun for en enkelt Gang. Distriktslægen i søndre Østerdalen nævner 49 Behandlede, hvoraf 1 døde; en Privatlæge i Aamot 32, hvoraf ligeledes 1 døde, og en Privatlæge paa Kongsvinger 11, der helbrededes.

Diphtherisk Svælgbetændelse iagttoges ikke saa ganske sjelden i Soløer og Odalen, dels som Complication af Skarlagensfeberen, dels som selvstændig optrædende Sygdom; 50 Tilfælde kom til Behandling, deraf 20 med 2 Dødsfald i Odalen. En Læge i Romedal behandlede ligeledes flere Halsbetændelser af exsudativ Natur, men iøvrigt kan Sygdommen kun sees at være forekommen enkeltvis, saaledes nævnes 1 Tilfælde i Aamot og et Par i Stor-Elvedalen, af hvilke det ene endte dødlig. Af Strubehoste anføres 4 Tilfælde fra Odalen (efter foregaaende diphtherisk Svælgbetændelse), 1 fra søndre Østerdalen, 1 fra Romedal, 2 fra Hamar og 4 fra Ringsaker, tilsammen 12, blandt hvilke 8 medførte Døden. De sex Tilfælde i Hamar og paa Ringsaker indtraf i Januar og Februar.

Enkelte Tilfælde af **Kusma** omtales fra Romedal.

Catarrhalske Sygdomme vare temmelig hyppige i Vinter- og Vaarmaanederne, men synes dog ikke at have frembudt noget for dette Aar Særeget. Paa Hedemarken viste de sig i Marts Maaned mest som Influenza.

Lungebetændelse maa efter en Sammenligning mellem de behandlede Tilfældes Antal antages at have været sjeldnere end i de nærmest foregaaende Aar, hvilket ogsaa udtrykkelig bemærkes af Distriktslægen i Soløer og Odalen. 10 Læger opgive tilsammen 156 behandlede Tilfælde, af hvilke 11 endte dødlig; heraf falde 49 paa Soløer og Odalens Distrikt, 23 paa søndre og 64 paa nordre Østerdalens Distrikt samt 20 paa tvende Læger i Amtsphysicatet. Med Hensyn til Tiden paa Aaret angives af 89 Tilfælde, i nordre Østerdalen, Grue og Romedal, 11 at være indtrufne i Januar, 10 i Februar, 11 i Marts, 20 i April, 16 i Mai, 1 i September, 1 i October, 11 i November og 8 i December.

Rheumatiske Sygdomme omtales, ligesom tidligere fra enkelte andre Egne af Amtet, saaledes dette Aar fra Soløer som i det Hele sjeldne. Paa Finskoven skulle de (ligesom Hudsygdomme) før have været næsten ukjendte, rimeligvis som Følge af at Almuen her hver Uge brugte et Slags russiske Dampbad; men samtidig med at denne Skik i de sidste Aar betydelig var aftagen, begyndte man ogsaa af og til at høre Enkelte klage over rheumatiske Smerter (Thesen). Distriktslægen i søndre Østerdalen nævner blandt 530 Syge 3 med rheumatisk Feber og 9 med chronisk Rheumatisme.

Af **Kuldfeber** anføres 3 Tilfælde, hvoraf 2 kunne sees at være indtrufne hos Personer fra Sverige.

Blodgang optraadte i Soløer og Odalen i de sidste Dage af November og vedvarede gjennem hele December og et Par Maaneder af det paafølgende Aar som en udbredt Epidemi. Distriktslægen behandlede 5 Syge i November og 45 i December, tilsammen 50, hvoraf 6 døde, og Distriktets øvrige Læger nævne i Alt 20, af hvilke 5 døde; enkelte af disse Tilfælde vare dog mindre tydelig udtalte. Blandt Distriktslægens Patienter vare 15 under 5 Aar, 12 mellem 5—10 Aar, 6 mellem 10—20 Aar, 9 mellem 20—30 Aar, 3 mellem 50—60 Aar og 1 mellem 70—80 Aar (for 4 mangler Opgave); af samtlige Døde vare 7 Børn og 4 Voxne. Sygdommen begyndte hos de Fleste med Feber med heftig Hovedpine, undertiden Delirier, som hos enkelte vedvarede indtil 36 Timer efterat de dysenteriske Symptomer havde indfundet sig. Foruden denne Epidemi forekom Sygdommen ogsaa i enkelte andre Egne af Amtet, saaledes i Stor-Elvedalen, hvor i November 11, næsten Alle voxne Individer angrebes, som det syntes, de fleste efter Smitte; endvidere i Romedal, 3 Tilfælde i September; i Vang, 2 Tilfælde i October, samt paa Ringsaker, hvor der fra September til November behandledes 11 Tilfælde, alle ligesom de foran nævnte, saavidt det kan sees, med heldigt Udfald.

Samtidig med de rene Tilfælde af Blodgang forekom **Diarrhoe** og **Cholerine** paa flere Steder i ikke ringe Mængde og undertiden af alvorlig Natur og forbundne med blodige Afføringer. Høstmaanederne vare dog ikke den eneste Tid for disse Affectioners Optræden, om de end da opnaaede sin største Almindelighed. Et Par Læger, i Aamot og Vang, omtale saaledes gastriske Tilfælde, tildels af dysenterisk Character, som hyppige allerede i Vaarmaanederne, da de paa enkelte Gaarde skulle være optraadte som fuldstændige Epidemier, der angrebe saa godt som deres samtlige Beboere. Distriktslægen i nordre Østerdalen angiver at have af Diarrhoe og Cholerine behandlet 151 Tilfælde med 3 Dødsfald, deraf det overveiende Flertal i Maanederne Juli—October.

Skjørbug nævnes fra Hedemarken som enkeltvis forekommende.

For **Syphilis** indkom paa Amtssygehuset 1 Patient med primære og 15 med secundære Tilfælde, hvilket er det samme Antal som for Aaret forud; af i Alt 26 Behandlede døde 1 og udskreves 14 helbredede; Forpleiningsdagenes Antal udgjorde 3517 eller for hver Udskreven 234,5 Dag. Af de 16 indkomne Syge havde 3 forhen ligget paa Sygehuset, nemlig 1 for 10 Maaneder siden og 1 for 4 samt 1 for 11 Aar tilbage. Som privat behandlede nævne Lægerne i Soløer og Odalen 3 primære Tilfælde af Syphilis og 8 af Gonorrhoe, Distriktslægen i søndre Østerdalen 3 og en Privatlæge i Romedal 1 af Gonorrhoe.

Fnat betegnes i det Hele som sjelden. Forsaavidt de Behandledes Antal opgives, sees Distriktslægen i Soløer og

Odalen at have behandlet 4 Tilfælde, i en Familie; Distriktslægen i søndre Østerdalen 3, Distriktslægen i Tryssil 10, Distriktslægen i nordre Østerdalen 6, hvoraf 4 hos gjennemvandrende Personer, og en Privatlæge i Stor-Elvedalen 18 paa tvende Gaarde, hvorhen Smitte var overført fra Gudbrandsdalen.

Foruden de i forrige Beretning omtalte trende **Spedalske** i Elverum i søndre Østerdalen opdagedes dette Aar i samme Præstegjeld endda en fjerde, en henved 80aarig Mand, som efter Tilfældets Symptomer i mange Aar maatte have lidt af Sygdommen. Han var ikke i Slægt med nogen Spedalsk, hverken i eller udenfor Bygden, og havde aldrig opholdt sig udenfor denne.

Kjertelsyge synes i det Hele at være temmelig hyppig, dog ere Angivelserne noget forskjellige. Fra Aamot og Stor-Elvedalen betegnes den saaledes som sjeldnere, fra Soløer derimod som meget almindelig, og Grunden til dens Hyppighed her antages væsentlig at maatte søges i, at Børnene fra den tidligste Alder opfødes næsten udelukkende med Potetes, Vandsuppe, Sild og Kaffe (Thesen).

Af **Svindsot** nævne 13 Læger, fra hvem fuldstændigere Mortalitetsopgaver foreligge, tilsammen 31 Døde, hvilket udgjør 12,$_2$ pCt. af samtlige Døde (255) i deres Praxis. Naar undtages 1, for hvem Opgave over Kjøn og Alder mangler, var af de nævnte Døde 12 af Mandkjøn og 18 af Kvindekjøn, 1 var mellem 10—15 Aar, 2 mellem 15—20 Aar, 5 mellem 20—30 Aar, 8 mellem 30—40 Aar, 4 mellem 40—50 Aar, 4 mellem 50—60 Aar, 3 mellem 60—70 Aar og 3 mellem 70—80 Aar. Med Hensyn til Behandlingen anfører en Læge at have seet mest Virkning af Tran, undertiden i Forbindelse med Jern, af udvendige Afledningsmidler, rigelig Nydelse af Melk samt maadeligt Arbeide i fri Luft. Spirituosa vil han derimod have fundet absolut skadelige, navnlig var derved oftere fremkaldt Blodspytning (Bryhn).

Blegsot betegnes, ligesom i tidligere Beretninger, fra enkelte Steder som temmelig almindelig, fra andre igjen som sjeldnere.

Cardialgi var fremdeles overalt den hyppigst forekommende chroniske Sygdom; i enkelte Egne angives endog de fleste voxne Individer i mere og mindre Grad at lide deraf (Munthe).

3 Personer opgives behandlede for **Drankergalskab**, nemlig en i søndre Østerdalen, en i Stor-Elvedalen og en paa Ringsaker.

Øiensygdomme omtales som hyppige i Tryssil; i de sidste Maaneder af Aaret behandledes saaledes 16 Tilfælde af Conjunctivitis, hvoraf flere af trachomatøs Natur og meget haardnakkede. Ogsaa fra Rendalen havde en Læge hørt omtale flere Conjunctiviter, de efter Beskrivelsen viste sig purulente og smitsomme. I Romedal iagttoges Conjunctivitis hyppigere end sædvanligt.

Som **sjeldnere Tilfælde** turde fortjene at nævnes en Intussusceptio uteri, bevirket ved en Ovarialsvulst; en Fractur af Pars petrosa ossis temporis, der var synlig i Høregangen og efterlod Tab af Hørelsen ligesom for en Tid halvsidig Lamhed i Ansigtet (Bryhn); samt 2 Tilfælde af Blødning fra Navlen efter Navlesnorens Løsning, i det ene af hvilke det otte Dage gamle Barn døde forinden Lægens Ankomst (Schiøtz).

Veirliget skildres i sine Hovedtræk meget nær ens fra Amtets forskjellige Egne. Aarets første Maaneder udmærkede sig ved stadig streng Kulde, en usædvanlig Snemængde og hyppige østlige Storme. Thermometret sank enkelte Dage indtil under ÷ 25,° R. Vaaren var ustadig og Sommeren ualmindelig vaad og kold; fra sidste Halvdel af Mai til September herskede, paa en kort Tid nær i Begyndelsen af Juli, næsten uafbrudt Regnveir. Høsten kom tidlig; Nætterne den 10de —12te September bragte stærk Rimfrost, Sne faldt allerede i Begyndelsen af October og efter forskjellige Omvexlinger i Veirliget endte Aaret paa samme Maade, som det havde begyndt, med streng Kulde og Sne. Den store Regnmængde i Forbindelse med Sneløsningen i Fjeldene bevirkede i Juni Maaned en i lange Tider ukjendt Flom; i Mjøsen steg saaledes Vandstanden omkring den 22de s. M. høiere end i Mands Minde, nemlig tre Alen over almindelig høiest Vandstand. Til Belysning af Aarets Temperaturforholde meddeler Privatlæge Langberg paa Ringsaker følgende Iagttagelser for et af Præstegjeldets mildeste Steder:

	Temperatur		
	middel.	høiest.	lavest.
Januar . .	÷ 7,^{5} R.	÷ 2,° R.	÷ 17,^{5} R.
Februar .	÷ 8	+ 2	÷ 18
Marts . .	÷ 8,$_5$	+ 6	÷ 17
April . .	+ 2	+ 11	÷ 7
Mai . . .	+ 5,$_5$	+ 15	÷ 3
Juni . . .	+ 11	+ 19,$_5$	+ 5,$_5$
Juli . . .	+ 13	+ 22	+ 3,$_5$
August . .	+ 10	+ 17	+ 6
September	+ 6	+ 14	÷ 1
October .	+ 2,$_5$	+ 9	÷ 8
November .	÷ 2,$_5$	+ 5	÷ 12
December .	÷ 10	÷ 1	÷ 20

Paa Grund af Sommerens ualmindelige Fugtighed og lave Temperatur i Forbindelse med den tidlig indtrædende Nattefrost faldt Aarsvæxten næsten overalt meget mislig, for en-

kelte Egne indtraadte fuldstændigt Uaar. Især var Kornets Kvalitet meget daarlig, saa det paa flere Steder viste sig ubrugeligt til Brød; ogsaa Poteteshøsten mislykkedes flere Steder aldeles.

Ved den høie Vandstand om Sommeren foranledigedes betydelige Oversvømmelser, især omkring Mjøsen. I Hamar stod saaledes Byens største og mest beboede Gade i omtrent 3 Uger under Vand, hvorved ikke alene alle Kjældere men ogsaa Gulvene i de nederste Etager oversvømmedes. For saavidt muligt at forebygge skadelige Følger heraf for Sundheden, bleve Beboerne gjennem Politiet opfordrede til, naar Vandet faldt, at lade Kjælderne vel udlufte samt bryde Gulvene op og borttage den fugtige Fyld under samme, forinden man atter flyttede ind. Dette sidste blev vel ikke overalt saa nøie iagttaget, men desuagtet viste sig ikke i disse Huse nogen større Sygelighed end i Byens øvrige Huse (C. F. Wejdemann).

Levemaade, hygiæniske Forholde. Ved at omtale Spedalskhedens Optræden i Elverum kaster Distriktslægen i søndre Østerdalen et Blik paa sit Distrikts hygiæniske og physiske Forholde, hvilke han i det Hele anser for gunstige. Climatet er vel noget skarpt, men sundt. Folkets Hovednæringsvei, Tømmerdriften, er i og for sig ikke usund, om end anstrengende og ved Arbeidernes egen Uforsigtighed ofte en Kilde til Sygdom. Kostholdet, Beklædningen, Boligerne maa overhovedet kaldes gode, og Renlighed er en Folkeeiendommelighed for en stor Del af Distriktet. Hvad der nærmest maatte være at ønske, er Jordbrugets og Fædriftens Opkomst, der foruden at medføre Udtapning af Østerdalens store Myrstrækninger ogsaa vilde gjøre Befolkningens Sysselsættelse stadigere samt fremkalde en jævnere Velstand. Ved Siden af denne i det Hele lyse Skildring af Folkets physiske Velvære, giver Distriktslægen derimod en meget mørk Fremstilling af dets Sædelighed, til hvis Undergravelse Nattefrieriets gamle indgroede Skik især antages at have bidraget. Ikke alene at de uægte Fødslers Antal er meget stort*), men den slappe Moral i denne Henseende giver sig ogsaa tilkjende i Stiftelsen af mange ulykkelige Ægteskaber, i en mangelfuld moralsk og physisk Børneopdragelse samt - hvad Distriktslægen holder sig forvisset om - i hyppige Fosterfordrivelser eller ialfald Forsøg derpaa (Munthe). Ogsaa nordre Østerdalen gives med Hensyn til Kosthold, Beklædning, Boliger og Renlighed samme gunstige Skudsmaal som det søndre Distrikt (E. Angell, C. A. Kahrs), hvorimod Forholdet i Soløer og Odalen ligesom i Amtsphysicatet synes at stille sig noget anderledes. Kostholdet paa disse Steder maa saaledes ikke alene antages at være mindre animalsk og mindre nærende i og for sig, men Tilberedningen er derhos ofte slet og ufuldkommen. Fra Odalen angives ovnsbagt Brød at være lidet brugt blandt Husmandsclassen, medens Bakkelse eller Vafler, tillavede af Havremel og Vand og stegte i Vaffeljern, men saa ufuldkomment, at det Indvendige fremdeles danner en raa Deig, træde istedet. Et endnu slettere Erstatningsmiddel for Brød er den saakaldte Lump, der bestaar af Potetes, Mel og Vand, og som i endnu tykkere Stykker steges ovenpaa Kogeovnen i Beboelsesværelset (H. Hartmann). I Romedal antoges den store Masses Levemaade ikke at være meget bedre end tidligere, og hvad Boligerne angik, vare disse, alt eftersom de aabne Skorstene fortrængtes af Kogeovne, snarere blevne usundere end før (Bryhn). Temmelig ens for det hele Amt lyde Beretningerne om et overdrevent Forbrug af Kaffe og bayersk Øl, især af førstnævnte Drik, der paa enkelte Steder skal nydes indtil 5 Gange og derover om Dagen. De senere Tiders forøgede Arbeidsfortjeneste antages derfor ogsaa for en væsentlig Del at opsluges af disse tvende Behov. Misbrug af Brændevin angives derimod i det Hele at være i Aftagende.

Fattigsygepleien besørgedes ligesom tidligere dels af Embedslægerne, dels af privat practiserende Læger og betegnes som god. Distriktslægen i søndre Østerdalen behandlede 70 fattige Syge (med en Udgift for Fattigvæsenet til Beløb 79 Spd. 2 Skill., hvoraf til Medicin 36 Spd. 86 Skill.), Distriktslægen i nordre Østerdalen behandlede 52 (med en samlet Udgift af omtrent 127 Spd.), Amtsphysicus 95, hvoraf 82 i Hjemmet og 13 paa Sygehuset (af disse enkelte tilhørende andre Distrikter) samt en Privatlæge i Vang 98, hvoraf 60 i dette Præstegjeld og 38 i Løiten. Med Hensyn til Benyttelsen af examinerede Jordemødre angives disse mere og mere at fortrænge de uexaminerede, hvis Hjælp søgtes langt sjeldnere end forhen. For **Kvaksalveri** blev den i foregaaende Beretning omtalte Person atter anmeldt og dømt til Tugthus.

Et nyt Lægedistrikt blev dette Aar oprettet, nemlig Tryssil Distrikt, bestaaende af Tryssil Præstegjeld, tidligere henhørende til søndre Østerdalens Distrikt, og af den Del af Rendalens Præstegjeld i nordre Østerdalens Distrikt, som

*) Efter de til Tabelcontoret fra Præsterne indsendte aarlige Fortegnelser over Fødte og Døde kom der for Femaaret 1856—60 i hvert af Amtets 3 Provstier og i efternævnte Præstegjelde af søndre Østerdalens Lægedistrikt 1 uægte Barn paa følgende Antal Fødsler:

i Soløer og Odalens Provsti	. . .	1 : 9,43
i Hedemarkens	— . . .	1 : 8,09
i Østerdalens	— . . .	1 : 6,66
i Elverums Præstegjeld	. . . .	1 : 5,26
i Vaaler	—	1 : 6,86
i Aasnes	—	1 : 5,58
i Hof	—	1 : 8,64

ifølge kongelig Resolution af 26de Juli 1844 er henlagt til Drevsjø Kapel.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde ifølge Embedslægernes Indberetninger

i Soløer og Odalens Distrikt . .	1248
i Amtsphysicatet	1440
i søndre Østerdalens Distrikt . .	517
i nordre Østerdalens — . . .	509
i Tryssil Distrikt	103
tilsammen . .	3817.

For nordre Østerdalens Distrikt mangler Opgave fra 2 Hjælpevaccinatører. Paa Kongsvinger angives i Begyndelsen af Aaret, da Børnekopperne herskede i Christiania, flere Individer at være blevne revaccinerede, en Privatlæge sammesteds nævner saaledes 60.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 6, nemlig 1 Obduction af en Kone, der var dræbt ved Knivstik i Underlivet, 1 af et nyfødt Barn i Anledning af Mistanke om Fødsel i Dølgsmaal; 1 Synsforretning over Liget af en Kone, der var død ude paa Marken rimeligvis af Apoplexi; 1 Undersøgelse af en ved et Slag i Tindingen tilføiet Beskadigelse; 1 Undersøgelse af en Persons Helbredstilstand i Anledning af idømt Vand- og Brødstraf, samt 1 Undersøgelse af en under Tiltale værende Pige, som angav sig frugtsommelig.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Distriktslægen i Soløer og Odalen tilsaa, foruden de forhen anmeldte, endvidere 2 Sindssyge i nordre Odalen, 2 i søndre Odalen, 2 i Vinger og 1 i Grue, tilsammen 7, hvoraf tre led af medfødt Idioti, tre af Dements og en af Melancholi, hvilken sidste tilligemed en Mand, der flere Gange havde lidt af Mani, indlagdes i Gaustad Asyl. Af Distriktets Privatlæger behandlede en i Odalen 3 Tilfælde af Melancholi, der ved Aarets Udgang næsten vare helbredede. I søndre Østerdalen forpleiedes med Bidrag af Amtscommunen 9 Sindssyge, hvoraf 2 paa Gaustad; de bleve alle ligesom ogsaa 9 andre Sindssyge tilseede af Distriktslægen; en døde af Forfrysning. I Tryssil anmeldtes og tilsaaes 2, hvoraf en indsendtes til Gaustad. I nordre Østerdalen bleve de samme 24 Sindssyge, som omtales i foregaaende Beretning, tilseede af Distriktslægen flere og færre Gange; 3 af dem døde, deraf en henliggende paa Gaustad, 2 helbredes, 1 var i stadig Bedring, de øvrige uforandrede. Af Distriktets Privatlæger opgiver en i Stor-Elvedalen at have behandlet et Tilfælde af Mani, der helbredes, og en i Aamot at have indsendt en Sindssyg til Gaustad. I Amtsphysicatet vare 10 Sindssyge udsatte til Forpleining paa Amtscommunens Bekostning, de fleste af dem bleve i Aarets Løb tilseede af Amtsphysicus, for hvem ogsaa et nyt Tilfælde blev anmeldt. I Ringsakers Præstegjeld skal ifølge vedkommende Privatlæges Opgave findes 34 Sindssyge, nemlig 19 af Mandkjøn og 15 af Kvindekjøn; 6 vare fuldkomne Idioter, 4 kun periodisk sindssvage, og 3 henlaa under Behandling i Gaustad Asyl. En Privatlæge i Romedal behandlede 2 og en i Vang 5 Sindssyge, tilsammen 7, hvoraf 5 helbredes.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 2 Amputationer af Skinnebenet, den ene ved et gammelt Epitheliom, den anden ved Koldbrand i Foden, opstaaet efter Tryk af en af en Kvaksalver for fast anlagt Fracturbandage; 8 Gange Exarticulation eller Amputation af Fingre og Tæer; 4 Exstirpationer af Læbekræft, 2 af Kræft paa ikke betegnede Steder af Legemet samt 3 af andre Svulste; hos et Individ Cataractoperation paa begge Øine, 2 Operationer for Strabismus; 1 for Hareskaar; 1 for Vandbrok samt 2 Gange Paracentesis abdominis.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Extraction af Hovedet ved Fodfødsel, Barnet dødfødt. 2 Vendinger, hvoraf den ene med levende, den anden med dødfødt Foster; ved den sidste døde tillige Moderen tretten Dage efter af ubekjendt Aarsag (Bryhn, J. Winsnes. Distriktslægen i nordre Østerdalen foretog derhos flere Vendinger, men angiver ikke Antallet). 21 Tangforretninger, ved 5 af hvilke Fosteret kan sees at have været dødfødt, ved 10 bragtes det levende til Verden og ved 6 er Udfaldet ikke angivet; Indicationerne vare for det Meste langvarigt Fødselsarbeide, Vemangel eller Svaghed hos Moderen, i et Par Tilfælde noget trange Bækkenforholde og i et Krampe hos Moderen. 1 Perforation paa dødt Foster og efter foregaaende forgjæves Forsøg med Tang; Hovedet stod fast indkilet i Bækkenet i et halvt Ansigtsleie; den Fødende befandt sig de første Dage efter Forløsningen vel, men angrebes derpaa, efter allerede paa tredie Dag at være staaet op, af Kuldegysninger og Convulsioner, der efter omtrent fjorten Dages Sygeleie medførte Døden (Munthe).

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Soløer og Odalen	1322	558	103	205	9	52
Amtsphysicatet .	1462	596	114	100	5	63
Søndre Østerdalen	639	260	65	41	2	19
NordreØsterdalen*)	437	237	36	35	8	27
Tryssil	144	54	14	6	2	3
Hedemarkens Amt	4004	1705	332	387	26	164

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 28.

Selvmordere . . . . . 13.

*) Indset Annexsogn til Kvikne Præstegjeld hører til Opdals Lægedistrikt i søndre Throndhjems Amt, men er her medregnet.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 2299 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 42,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 12,1 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,1. — Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsaarsagen for 14, nemlig 10 døde af Barselfeber, 2 af Eclampsi, 1 af Metrorrhagi og 1 efter foregaaende Vending uden at den nærmere Dødsaarsag var bekjendt. Med Hensyn til naar i Barselsengen Døden indtraadte, sees 12, for hvem Opgave i saa Henseende haves, at være døde respective 2 Timer, 1, 2½, 3, 6, 9, 9, 11, 13, 14, 21 og 30 Dage efter Forløsningen. Ved de anførte 63 dødfødte Børns Fødsel i Amtsphysicatet angives Læge eller examineret Jordemoder at have været tilstede i 36 Tilfælde og uexamineret Fødselshjælperske i 26 (1 Par var Tvillinger).

Om Amtets eneste **Sygehus**, nemlig Amtssygehuset i Stange paa Hedemarken, henvises til Sygehuslisten.

Apothekerne, paa Hamar og Kongsvinger, fandtes ved Visitationen i Orden. Personalet bestod, foruden Apothekerne, ved førstnævnte af en Medhjælper og en Discipel, ved sidstnævnte alene af en Discipel.

Af **Badeindretninger** fandtes ved Kongsvinger et Styrtebad til offentlig Afbenyttelse og i nordre Odalen et russisk Dampbad ligeledes til offentlig Brug. Private Styrtebade omtales derhos fra flere Egne som temmelig almindelige, især skulle flere Bøndergaarde paa Ringsaker have hensigtsmæssige Badeindretninger af dette Slags.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Soløer og Odalens Distrikt: 6 Læger, hvoraf fire paa Kongsvinger (den ene ikke practiserende), en i Grue og en i søndre Odalen. 6 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatører.
2. Hedemarkens Amtsphysicat: 5 Læger, hvoraf en i Stange, en i Romedal, en i Vang, en paa Hamar og en paa Ringsaker. 9 ansatte Jordemødre (og en Post ledig); 9 Hjælpevaccinatører.
3. Søndre Østerdalens Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Elverum og en i Aasnes. 3 Jordemødre (og to Poster ledige); 5 Hjælpevaccinatører.
4. Nordre Østerdalens Distrikt: 3 Læger, hvoraf en paa Tønset, en i Stor-Elvedalen og en i Aamot. 8 Jordemødre, hvoraf syv ansatte og en privat practiserende; 13 Hjælpevaccinatører.
5. Tryssil Distrikt: 1 Læge, boende i Tryssil. 1 Jordemoder; 2 Hjælpevaccinatører.

V. Christians Amt.

Sundhedstilstanden betegnes i det Hele som god, især om Sommeren og i Begyndelsen af Høsten, til hvilke Tider Befolkningen paa flere Steder under det da herskende fugtige og vindige Veirlig endog i en før ukjendt Grad skal have været befriet for Sygdomme (Buchholz, Printz, O. Paus). Alene fra Thotens Distrikt angives Sundhedstilstanden dette Aar udtrykkelig at have været mindre god, fornemlig som Følge af en temmelig ondartet Diphtheriepidemi, hvilken Sygdom ogsaa forekom i Faabergs og Lesje Distrikter og i det Hele var Aarets mest fremtrædende epidemiske Sygdom udenfor de hvert Aar sædvanlige. Næst Diphtheritis turde i saa Henseende fortjene at nævnes Kighoste, der dog viste sig meget mild, samt et Par smaa Epidemier af Skarlagensfeber og Børnekopper. **Dødligheden** var ubetydelig større end i de nærmest foregaaende to Aar, nemlig 2,3 pCt. større end i 1859 og 4,7 pCt. større end i 1858. Forholdet var imidlertid, som af nedenstaaende Fremstilling vil sees, temmelig forskjelligt i de enkelte Distrikter. Der døde

	i 1858	i 1859	i 1860
i Hadeland og Lands Distrikt .	317	331	314
i Thotens Distrikt	278	342	369
i søndre Valders Distrikt . . .	153	154	125
i nordre Valders — . . .	140	121	89
i Faabergs — . . .	180	239	234
i Ringebu — . . .	197	151	176
(Hedals Sogn medregnet ogsaa for 1860)			
i Loms Distrikt	141	104	127
i Lesje —	93	92	136
Christians Amt .	1499	1534	1576.

Sygdomsconstitutionen erklæres af de fleste Læger at have været temmelig indifferent i første Halvaar og udover

Sommeren, idet den indtil Høsten alene viste den sædvanlige Vexlen efter Aarstiderne, og det saaledes, at den gastriske Sygdomstilbøielighed om Sommeren endog var svagere udtalt end almindeligt. For Aarets 3 à 4 sidste Maaneder berettes Sygdomsconstitutionen derimod paa flere Steder at have antaget et mere og mere adynamisk Præg, der dog mindre aabenbarede sig ved nogen forøget Hyppighed af de egentlige typhøse Febre, som tvertimod vare meget sjeldne, end ved en forstærket Optræden af Diphtheritis i Forbindelse med den Tilbøielighed, som flere Sygdomsformer, ofte selv simple Forkjølelser, viste til at antage en nervøs Character (Baumann, Buchholz, S. Wolff).

Nervefeber var, som antydet, i det Hele meget sjelden. Ringebu, Lesje og søndre Valders Distrikter synes endog at have været ganske forskaanede derfor. Hyppigst viste Sygdommen sig i Hadeland og Lands Distrikt, hvor den i Slutningen af det foregaaende Aar var udbrudt paa nogle Gaarde i Thorpens Annex til Land og fremdeles vedvarede paa samme Sted i Begyndelsen af heromhandlede Aar til hen i Marts Maaned, da af de angrebne Gaardes 39 Beboere omtrent to Trediedele havde været syge. Hvor mange heraf der falder paa Aaret 1860 kan ikke med Bestemthed sees, men en Privatlæge i Land, der havde Epidemien under Behandling, nævner for første Fjerdingaar 21 Nervefeberpatienter, hvoraf vel de fleste tør antages at have tilhørt denne Epidemi; 1 døde i dette Aar, og 1, den først Angrebne, der var kommen syg hjem fra Christiania, og ved hvis Begravelse Smitten antoges især at have faaet Anledning til Udbredning, var død Aaret forud. Efter Ophøret af denne Epidemi var Distriktet befriet for Nervefeber indtil Høsten, da der fornemlig i Gran viste sig, først enkelte, senere flere Tilfælde, der dannede Begyndelsen til en større Epidemi i det paafølgende Aar. Distriktslægen nævner 12 Tilfælde for 1860 og en anden Læge i Gran 4 med 1 Dødsfald, for hvilke sidste det dog ikke er anført, naar i Aaret de indtraf. Fra Thotens Distrikt er opgivet 17 for det Meste sporadiske Tilfælde med 2 Dødsfald og fra nordre Valders 5 med 1 Dødsfald, disse indtrufne i April Maaned. Fra Faaberg og Lom savnes bestemt Opgave over de Angrebnes Antal; vedkommende Distriktslæger angive at have behandlet i Faaberg flere Tilfælde om Sommeren og Høsten, i Lom enkelte i Mai og Juni; 3 af de Syge døde. For det hele Amt kjendes i Alt 59 Behandlede og 8 Døde af Nervefeber, men som anført mangler Opgave over de første fra 2 Distrikter.

Af **Barselfeber** nævnes 3 Tilfælde fra Hadeland og Land, 4 fra Thoten, 2 fra Faaberg, 1 fra Ringebu og 4 fra Lom, tilsammen 14, hvoraf 3 medførte Døden.

Børnekopper udbrød i Midten af Januar i Brandbu Sogn af Grans Præstegjeld, som det kunde paavises, efter Smitte fra Christiania. I Alt angrebes 29, hvoraf 8 i Januar, 16 i Februar—Marts, 1 i Mai og 4 i Juni; 2 smaa Børn døde.

Vandkopper omtales enkeltvis fra Hadeland og Lands samt Thotens Distrikter.

Af andre exanthematiske Febersygdomme forekom **Skarlagensfeber** af og til i vestre Thoten. Sygdommen, som Distriktslægen anfører ikke en eneste Gang at have faaet under Behandling i det egentlige Feberstadium, oversaaes og forsømtes ganske af Almuen, indtil hydropiske Tilfælde viste sig, og selv da søgtes sjelden Lægehjælp; 5 Børn nævnes døde af samme. **Mæslinger** iagttoges hos nogle Børn i Loms Distrikt.

Af **Ansigtsrosen** opgive 4 Læger i Gran, Thoten, Gjøvik og Valders tilsammen 8 Tilfælde. Distriktslægen i Faaberg gjentager sin i foregaaende Beretning gjorte Bemærkning om denne Sygdoms tiltagende Hyppighed i de senere Aar.

Kighoste forekom i Begyndelsen af Aaret paa Hadeland, senere, fornemlig udover Høsten, paa Thoten og i Faaberg, samt ved Aarets Slutning tillige i Ringebu. Sygdommen var dog intetsteds særdeles udbredt og betegnes derhos som meget mild.

Diphtherisk Svælgbetændelse, der den foregaaende Høst var optraadt i Faaberg og paa Lillehammer, forekom i heromhandlede Aar epidemisk foruden paa nævnte Steder, hvor Sygdommen fremdeles vedblev, endvidere i Thotens og Lesje Distrikter, i førstnævnte af disse allerede fra Aarets Begyndelse, i sidstnævnte fra Juni Maaned af. Den største Udbredning synes Epidemien at have havt i Høstmaanederne, og paa alle 3 Steder vedvarede den endda ved Aarets Udgang. Fra Faabergs Distrikt, hvor Epidemien næsten udelukkende holdt sig til Lillehammer og Faaberg Præstegjelds Landdistrikt, opgives noget over 100 Tilfælde at have været under Behandling, deraf 8 med dødlig Udgang*). Fra Thotens Distrikt, hvor Sygdommen indskrænkede sig væsentlig til begge Thotens Præstegjelde, nævner Distriktslægen 31 Behandlede, hvoraf 9 døde, en Privatlæge i østre Thoten 66 Bhdl., hvoraf 15 døde, og en Privatlæge i Gjøvik 4 Bhdl., hvoraf 1 døde, altsaa nævnte 3 Læger tilsammen 101 Behandlede og 25 Døde i Thotens Distrikt. Distriktslægen i Lesje anfører at have behandlet omtrent 30 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig, og føies til disse endvidere 5 sporadiske Tilfælde med 2 Dødsfald i Ringebu, Loms og nordre Valders Distrikter, kan det hele Antal Tilfælde, hvorom Beretning haves, ansættes til 236, hvoraf 37 havde Døden til Følge. Dødligheden bliver altsaa 1 af $6,_4$ eller $15,_7$ pCt. Epide-

*) Det bemærkes, at en i Lillehammer bosat Privatlæge har været hindret fra at indgive nogen Beretning for dette Aar.

miens Character betegnes iøvrigt fra Lesje som temmelig godartet, og en lignende Dom synes ogsaa at kunne udtales for Faabergs Vedkommende, ialfald forsaavidt angaar de Tilfælde, der nogenlunde tidlig kom under Behandling, i hvilken Anledning Distriktslægen gjør særlig opmærksom paa Behandlingens forskjellige Resultater i By og paa Landet. Anderledes fremstilles derimod Forholdet i Thotens Distrikt, idet Sygdommen her skal have været ikke alene paa enkelte Steder, hvoraf særlig nævnes Balke Annexsogn til østre Thoten, meget udbredt men ogsaa ondartet og haardnakket med Tilbøielighed til i de heftigere Tilfælde at antage en tydelig udtalt typhøs Character. Saavel i disse som i enkelte andre Henseender angives heromhandlede Aars Epidemi væsentlig at have adskilt sig fra en lignende mindre Epidemi paa Thoten i 1846 (omtalt i Norsk Magazin for Lægevidenskab II Bind Side 78). Hurtig Udbredning af Exsudatet, der snart var af en hvidlig, snart af en mere mørk graalig Farve, betydelig Hævelse indvendig som udvendig paa Halsen, stinkende Aande osv. hørte saaledes ikke til Sjeldenhederne, og bagefter sporedes oftere langvarig Svækkelse, undertiden med paralytiske Phænomener, saasom vanskelig Synkning og snøvlende Udtale. De Angrebne vare for det Meste Børn, dog ikke sjelden ogsaa voxne Personer; blandt de ovenfor nævnte 66 af en Privatlæge i østre Thoten Behandlede vare saaledes 15 mellem ½ og 5 Aar, 19 mellem 5—10 Aar, 17 mellem 10—15 Aar, 6 mellem 15—20 Aar, 5 mellem 20—30 Aar og 4 mellem 30—40 Aar. Blandt 33 Døde, for hvem Alderen er anført, vare 12 under 5 Aar, 11 mellem 5—10 Aar, 6 mellem 10—15 Aar, 2 mellem 15—20 Aar og 2 mellem 30—40 Aar.

Om Sygdommens Aarsagsforholde lod sig intet Bestemt paavise; som Leilighedsaarsag angave de Syge oftere Forkjølelse. Under sit Forløb viste Epidemien ofte Pauser og betydelige Sprang, saa at den, efter i nogen Tid at have holdt sig paa et Sted, ofte inden en temmelig snæver Kreds, pludselig kunde optræde paa et andet, der laa langt borte fra hint. Med Hensyn særlig til Smitsomhedens Indflydelse bemærker en Læge, at det ikke var almindeligt, at alle Børn i en Familie angrebes (Rognstad).

Behandlingen bestod hovedsagelig i Ætsning med Nitras argenticus i Substants eller Opløsning, en eller flere Gange daglig, og ved Siden deraf dels i Grønsæbeomslag om Halsen indtil Hudløshed, Brækmidler og - efter Omstændighederne - mere eller mindre kraftig inciterende indvendige Midler (Baumann) dels, som det synes, i en mere fortrinsvis Anvendelse af Brækmidler og senere i Sygdommen efter Feberens Beskaffenhed Chlormixtur, i Forbindelse med Indgnidning af Linimentum resolvens eller hydrargyri og varme Omslag om Halsen (Raabe, Rognstad).

Af primær Strubehoete nævnes 2 Tilfælde fra Thoten, begge med dødlig Udgang.

Af **Kusma** forefaldt om Høsten en liden Epidemi i Faaberg samtidig med Kighoste og Diphtheriepidemien. Et enkelt Tilfælde af samme Sygdom nævnes fra nordre Valders for Mai Maaned.

Catarrhalske Sygdomme tør antages at være forekomne noget sjeldnere end i de nærmest foregaaende Aar. I ingen af Beretningerne tillægges der dem nogen større Hyppighed, hvorimod det i enkelte af dem bemærkes, at de undertiden viste sig tilbøielige til at antage et nervøst Præg af Influenza.

Lungebetændelse angives ogsaa dette Aar fra Thotens Distrikt at have været sjeldnere end sædvanligt (Raabe), og den samme Bemærkning synes ved at dømme efter de behandlede Tilfældes Antal at kunne gjøres gjældende for Amtet i det Hele taget. Medens saaledes 8 Læger for Aaret forud opgave 86 behandlede Tilfælde af denne Sygdom, anfører det samme Antal Læger for dette Aar alene 65 Tilfælde, hvoraf 6 endte dødlig. 2 Læger opgive derhos tilsammen 4 Døde, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Tiden paa Aaret for Sygdommens Optræden er anført for 16 Tilfælde, i Land og nordre Valders, hvoraf 1 var indtruffet i Januar, 2 i Februar, 2 i Marts, 2 i April, 3 i Mai, 2 i Juli, 1 i October og 3 i November. Af de Døde var 1 mellem 3—5 Aar, 1 mellem 15—20 Aar, 2 mellem 40—50 Aar, 1 mellem 50—60 Aar, 2 mellem 60—70, 1 mellem 70—80 og 1 mellem 80—90 Aar (for 1 mangler Aldersopgave). For Pleurit opgive 5 Læger at have havt 13 Syge under Behandling.

Rheumatiske Affectioner vare som sædvanligt meget hyppige, især i Aarets første og sidste Maaneder; Distriktslægen i Lom vil endog have fundet acute Tilfælde af dette Slags hyppigere end i de Par foregaaende Aar. 3 Læger i Gran, Land og østre Thoten, som for Aarene 1857, 58 og 59 opgave at have behandlet respective 44, 58 og 55 acute rheumatiske Tilfælde, nævne for dette Aar tilsammen 45. En Aarsag til disse Affectioners Hyppighed antages det at være, at Almuen kun sjelden bruger Underklædning af Uld (Baumann, W. J. Müller).

Af **Blodgang** nævnes 5 Tilfælde i Land, i Maanederne Juli, August og October, samt 1 i søndre og 1 i nordre Valders, det sidste i Januar; 2 af de Angrebne døde.

Diarrhoe og **Cholerine** vare, som det synes, dette Aar af underordnet Betydning. I de fleste Beretninger berøres ikke disse Sygdommes Forekomst, og af enkelte andre, der indeholde en Opgave over de Behandledes Antal, sees dette at have været i det Hele lidet.

Et Tilfælde af **Skjørbug** omtales fra Land.

Syphilis var sjelden. Paa Amtssygehuset, hvor de af

denne Sygdom Angrebne næsten altid bleve indlagte, indkom dette Aar 21 Personer med secundære syphilitiske Tilfælde og 2 med Radesyge. 9 med secundære Tilfælde laa tilbage fra det foregaaende Aar, saa at de Behandledes Antal tilsammen udgjorde 32, hvoraf vare med Hensyn til Hjemstavn fra Lesje 5, Ringebu 4, Øier 3, Gausdal 1, Birid 2, Land 1, Vang 4, østre Slidre 5, nordre Aurdal 2, søndre Aurdal 2 og Jævnaker 1 (for 2, Amtscommunen uvedkommende, Syge er Hjemstedet ikke anført). Liggedagenes Antal udgjorde 3926, eller for hver af 26 i Aaret Udskrevne 151 Dage*). Med Hensyn til Behandlingen angives 14 at være blevne syphiliserede, de øvrige behandlede med Jod og Mercur. Af de i Aaret Indlagte havde 6 tidligere været behandlede paa Sygehuset for samme Sygdom, deraf 3 med Iod og Mercur, 2 med Syphilisation efter foregaaende frugtesløs Mercurialbehandling og 1, et Taterbarn, alene med Syphilisation. Hos sidstnævnte Patient viste Renlighed og Anvendelsen af blødgjørende Omslag paa de angrebne Dele sig tilstrækkelige til at tjerne ethvert Spor af Sygdommens fornyede Optræden; Syphilisation blev vel tillige anvendt, men den benyttede Materie kunde alene bringes til at slaa an et Par Gange. Indtil Udgangen af 1860 vare i det Hele 62 Personer blevne syphiliserede paa Sygehuset, og af dette Antal vare alene 4 igjen indkomne med Recidiv, nemlig 2, som tidligere ikke havde været underkastede anden Behandling end Syphilisation, og 2, som forinden denne havde gjennemgaaet indgribende Mercurialbehandling. Syphilisationscurens Resultater maatte derfor ansees meget tilfredsstillende, og det saameget mere, som de dermed Behandlede bagefter udviste et særdeles godt Befindende. (Baumann). Udenfor Sygehuset kan intet Tilfælde af Syphilis sees at være taget under Behandling, hvorimod flere Læger anføre at have behandlet Tilfælde af Gonorrhoe.

Hudsygdomme vare temmelig almindelige, især Fnat, der foruden paa de i foregaaende Beretning nævnte Steder, Valders og Lom, efter dette Aars Indberetninger ogsaa skal være meget hyppigt i Gausdal, Ringebu og Øier, i sidstnævnte Præstegjeld endog mere udbredt end før, medens Nabopræstegjeldet Faaberg endda holdt sig frit. Fra søndre Valders angives ved Siden af Fnat ogsaa Skurv og Ringorm som oftere forekommende, og til Bedømmelse af Hudsygdommes Forekomst i Land og Vardal kan mulig tjene, at 2 herværende Læger opgive i 1860 at have behandlet tilsammen 27 Tilfælde af Scabies, 17 af Herpes, 7 af Eczem, 1 af Impetigo, 4 af Ectyma, 2 af Psoriasis, 3 af Porrigo og 1 af Lupus (Printz, O. Paus).

Af **Spedalske** fandtes, ifølge de i Overlæge Høegh's Indberetning om den spedalske Sygdom i 1860 meddelte Tabeller, ved Udgangen af 1859 21. I 1860 iagttoges intet nyt Tilfælde, hvorimod 3 af de tidligere Angrebne døde, og 1 udflyttede, saa at Antallet ved Aarets Udgang udgjorde 17.

Af chroniske Sygdomme iøvrigt regnes **Kjertelsyge, Svindsot, Blegsot** og **Cardialgi** til de hyppigste. Kjertelsyge angives fra Hadeland især at ytre sig ved Øienbetændelser og Øreflod, imod hvilke Affectioner den sædvanlige Behandling med Stibiatsalve til Indgnidning i Nakken eller bag Ørene i Forbindelse med Laudanum til Inddrypning i Øinene og Sprøitning af Ørene anbefales som sikker og tilstrækkelig uden Anvendelse af indvendige Midler (Buchholz). Af Svindsot findes fra 13 Læger, der meddele fuldstændige Mortalitetsopgaver, anført 36 Døde, hvilket i Forhold til samtlige af disse Læger opgivne Døde (234) svarer til 15,4 pCt.; blandt 33 Døde af Svindsot, for hvem Kjønnet er anført, vare 11 af Mandkjøn og 22 af Kvindekjøn, og blandt 31, for hvem Alderen er opgiven, 1 mellem 1—3 Aar, 1 mellem 10—15 Aar, 13 mellem 20—30 Aar, 8 mellem 30—40 Aar, 4 mellem 40—50 Aar, 2 mellem 50—60 Aar, 1 mellem 60—70 Aar og 1 mellem 70—80 Aar. — I Forbindelse med Beretningernes Omtale af den hyppige Forekomst af Cardialgi fortjener maaske at bemærkes, at organiske Underlivssygdomme i enkelte af Amtets Lægedistrikter synes at være en mere end almindelig hyppig Dødsaarsag; 2 Læger i Faaberg og Ringebu nævne saaledes blandt i Alt 55 inden deres Praxis Afdøde ikke mindre end 15 - 9 Mænd og 6 Kvinder - der vare bortrykkede heraf; for 6 af dem havde Sygdommen med Bestemthed kunnet diagnosticeres som Kræft (Baumann, Schønheyder).

Af **Drankersygdomme** omtales fra nordre Valders 1 Tilfælde af Alcoholismus samt fra Gausdal og Thoten 2 Tilfælde af Drankergalskab, begge som Complication af andre Sygdomme med dødlig Udgang.

Som **2 mærkeligere Tilfælde** omtaler Distriktslæge Raabe et penetrerende Knivsaar i Knæleddet, der uagtet de omgivende Dele vare stærkt betændte, og en hectisk Tilstand allerede havde begyndt at indfinde sig hos den Syge, dog fuldstændig helbredtes; - samt en Tilheling af en afhugget Finger, der skjønt den i 4 Dage havde været skilt fra Haanden, forinden Forbinding fandt Sted, desuagtet i faa Dage groede fast, saa at den Syge, en 5½ Aar gammel Gut, kunde bruge samme som før.

*) Sættes de 2 af Radesyge Lidende ud af Betragtning, bliver Liggedagenes Antal 3761 eller for hver af 24 Udskrevne 156,7 Dag.

Veirliget, der af Beretningerne kan sees at have været nogenlunde ens over det hele Amt, udmærkede sig i de 3 første Maaneder ved en jævn, tildels streng Kulde og en usædvanlig Mængde Sne. For Gran og Land, hvorfra Opgaverne ere mest fuldstændige, iagttoges den stærkeste Kulde den 12te Februar, da Thermometret viste paa førstnævnte Sted ÷ 22° R., paa sidstnævnte ÷ 28°. I Grans Præstegjeld var i det Hele den laveste og den høieste Temperatur i Januar ÷ 18° og 0°, i Februar ÷ 22° og ÷ 0,5° og i Marts ÷ 14° og + 6°. De sidste Dage i Marts og de første i April vare milde, men derefter indtraadte igjen nogen Tids koldere Veirlig. Ogsaa Midten af Mai var kold, i Gran iagttoges saaledes den 10de s. M. ÷ 5°. I Slutningen af denne Maaned begyndte det samme ualmindelige Regnveir, som ogsaa er omtalt ved de tidligere gjennemgaaede Amter, og som ved Siden af en lav Middeltemperatur i mere og mindre Grad vedvarede den hele Sommer, dog stærkest i Juni. Den høieste Varme i Aaret indtraf i Gran omkring den 12te Juli, da den steg til + 25°. I Begyndelsen af September var Veirliget mere stadig godt, men blev i Maanedens sidste Halvdel igjen ustadigt; Nætterne til den 11te, 12te og 13de indtraf Nattekulde, hvorved Potetesgræsset og det umodne Korn paa de fleste Steder bortfrøs. Vinteren syntes at ville komme tidlig, idet der allerede i de første Dage af October faldt en ikke ringe Mængde Sne; men denne gik dog igjen hurtig bort, og saavel i October som i en længre Tid af November holdt Veirliget sig afvexlende. I Slutningen af sidstnævnte Maaned indtraadte derimod stadigere Kulde, der vedvarede gjennem hele December og den 21de og 31te s. M. steg til omkring ÷ 20°. (Buchholz, S. Wolff, Printz).

Dels paa Grund af den kolde og fugtige Sommer, dels paa Grund af Nattefrosten i September og ugunstigt Veir i Indhøstningstiden faldt Aarsvæxten overalt meget mislig. Saavel Korn som Potetes viste sig i Almindelighed bedærvede og mindre tjenlige til Fødemidler, uden at dog - efter de fleste Lægers Bemærkninger - endda i dette Aar skadelige Virkninger af sammes Nydelse med Bestemthed kunde paavises. Alene fra Hadeland angives en væsentlig Forandring i Sundhedstilstanden at være sporet, strax Aarets nye Potetes og Kornvarer kom til Brug i Husholdningerne (Buchholz).

Med Hensyn til Almuens **Skikke** og **Levemaade** bemærker Distriktslægen i Hadeland og Land, at de i Beretningen for 1859 omtalte dagelange Gjæstebude ved Brylluper, Gravøl og lignende Anledninger dels som en Følge af hans Udtalelser derom i Sundhedscommissionerne, dels ved en imod samme indgaaet Forenings Virken forsaavidt vare indskrænkede, som de nu i Almindelighed kun varede til den paafølgende Middag. En fristende Anledning for den yngre Slægt til Brændevinsdrik var derved delvis fjernet, og saavel paa Grund heraf som formedelst Aarets mindre heldige Afkastning i Forbindelse med Brænderiernes Standsning antoges Nydelsen af Spirituosa, og tildels bayersk Øl, at være ikke ubetydelig aftagen. Ogsaa fra de andre Distrikter i Amtet, hvorfra dette Forhold berøres, nemlig Faaberg, Lom og søndre Valders, angives Brændevinsdrik at være aftagen, medens Nydelsen af bayersk Øl, Frugtvin og Kaffe her var bleven des almindeligere. Kaffeforbruget var i enkelte Bygder steget endog til en forbausende Grad, hvorpaa Distriktslægen i søndre Valders anfører som Exempel, at han havde truffet flere Husmandsfamilier, der brugte indtil 150 Pund om Aaret.

Med **Fattigsygepleien** forholdt det sig ligesom tidligere, idet den i de Distrikter, hvor der fandtes private Læger, gjerne for en Del var overdragen disse. For Hadeland og Lands Distrikt var saaledes dette Tilfældet i Lands og en Del af Grans Præstegjeld, for Faabergs Distrikt ligesaa i Gausdal. Fra sidstnævnte Distrikt fremhæves Fattigbestyrelsernes store Beredvillighed til at yde enhver fattig Syg den nødvendige Lægehjælp og Medicin, ligesom i det Hele Benyttelsen af Lægehjælp, saavel for privat som offentlig Regning, her skal være meget almindelig.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i Hadeland og Lands Distrikt	. .	872
i Thotens Distrikt	. . . . .	760
i søndre Valders Distrikt	. . . .	491
i nordre Valders —	. . . .	234
i Faabergs —	. . . .	594
i Ringebu —	. . . .	248
i Loms —	. . . .	232
i Lesje —	. . . .	276
tilsammen	. . . . .	3707.

Vaccinationen udførtes i Grans Præstegjeld paa Hadeland af Distriktslægen.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 2 Obductioner af i Dølgsmaal fødte Børn, 3 Obductioner af voxne Personer, der vare fundne døde, den ene i en Brønd, den anden i en Badstue og den tredie ude paa Marken, samt 1 Undersøgelse af en tilføiet Legemsbeskadigelse, Bid i Fingeren.

Af **Sindssyge** forpleiedes i efternævnte Præstegjelde paa offentlig Bekostning: i Gran 6, Jævnaker 3, østre Thoten 7, vestre Thoten 3, Vardal 2, søndre Aurdal 11, nordre Aurdal 6, Vang 3, vestre Slidre 2, østre Slidre ingen, Faaberg 4, Øier 1, Ringebu 2, søndre Fron 5 og nordre Fron ingen. For Lands, Birids og Gausdals Præstegjelde samt for Loms og Lesje Distrikter savnes Oplysning om Antallet; ligesaa bør bemærkes, at det ved enkelte af ovennævnte Opgaver ikke har kunnet sees, hvorvidt der i samme ogsaa er medtaget Sindssyge, som alene nyde Understøttelse af Fattigvæsenet. Distriktslægen i Lom angiver at have tilseet 4

Sindssyge, og en Privatlæge i Gausdal 8. 6 Syge omtales at være indlagte i Gaustad Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes 2 Amputationer af Laarbenet ved Gonarthrocace, den ene med heldigt, den anden med dødligt Udfald; hos 4 Individer Exarticulation af en eller flere Fingre og Tæer; 3 Operationer for Læbekræft, den ene med Borttagelse af hele Underlæben; 1 Exstirpation af Parotis, 2 af Tumores cystici og 1 af et Lipom; 3 Gange Extraction af Næsepolyp; 2 Operationer for Hareskaar; hos 4 Individer Paracentesis abdominis, tildels gjentagen flere Gange, samt hos 1 Punction af Vandbrok.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 6 Vendinger, hvoraf to paa Grund af Placenta prævia; et af Børnene bragtes levende til Verden, tre dødfødte, medens for to Udfaldet i denne Henseende ikke er angivet. 20 Tangforretninger, ved 8 af hvilke Barnet kan sees at have været levende, ved 6 dødfødt, medens Udfaldet i saa Henseende for 6 ikke er oplyst; 2 af Mødrene angives at være døde af Barselfeber, deraf den ene tre Uger efter Forløsningen. Perforation foretoges i 2 Tilfælde, begge hos ældre Førstefødende og paa dødt Foster; den ene af Mødrene, hos hvem Operationen indiceredes af Eclampsi og Bækkensnæverhed, overstod samme heldig (O. Paus), hvorimod den anden, hos hvem Fosterhovedet, der stod fast indkilet i Bækkenet med Ansigtet vendt fortil, selv efter Perforationen ikke lod sig extrahere paa Grund af en tetanisk Sammensnøring af Livmoderen om Fosterets Hals, døde uforløst (Printz).

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Hadeland og Land	914	314	65	53	-	18
Thoten	771	369	45	103	2	26
Søndre Valders .	436	125	20	15	-	14
Nordre Valders .	282	89	22	8	-	9
Faaberg	577	234	31	32	3	25
Ringebu	404	159	33	22	-	23
Lom	350	144	37	16	2	19
Lesje	319	136	36	17	4	11
Christians Amt. .	4053	1570	289	266	11	145

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 38.
Selvmordere . . . . . 8.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 2483 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 38,7. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 14,0 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,4. — Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsaarsagen for 5, nemlig 3 døde af Barselfeber, 1 af Nervefeber og 1 uforløst (jfr. ovenfor under obstetriciske Operationer).

Af **Sygehuse** fandtes alene Amtssygehuset paa Lillehammer, om hvis Belæg henvises til Sygehuslisten.

Amtets 2 **Apotheker**, paa Lillehammer og Gjøvik, bleve om Høsten visiterede og befundne i Orden. Personalet i Lillehammers Apothek bestod, foruden Apothekeren, af en Medhjælper og en Discipel, i Gjøviks af en Provisor og en Discipel.

Smaa private **Badeindretninger** angives fra flere Bygder at blive mere og mere almindelige paa de større Gaarde.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Hadeland og Lands Distrikt: 3 Læger, hvoraf to i Gran og en i Land. 5 Jordemødre; 3 Hjælpevaccinatører.
2. Thotens Distrikt: 3 Læger, hvoraf to i østre Thotens Præstegjeld og en i Gjøvik. 7 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatører.
3. Søndre Valders Distrikt: 1 Læge, boende i nordre Aurdal. 3 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
4. Nordre Valders Distrikt: 1 Læge, boende i vestre Slidre. 3 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
5. Faabergs Distrikt: 3 Læger, hvoraf to paa Lillehammer og en i Gausdal. 4 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
6. Ringebu Distrikt: 2 Læger, begge i søndre Fron. 3 Jordemødre; 3 Hjælpevaccinatører.
7. Loms Distrikt: 1 Læge, boende i Loms Præstegjeld. 4 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
8. Lesje Distrikt: 1 Læge, boende i Dovre Annexsogn. 3 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatører.

VI. Buskeruds Amt.

Sundhedstilstanden fremstilles af de fleste Læger som ualmindelig god; enkelte af dem anføre endog, i sin fleraarige Praxis inden Amtet neppe noget Aar at have havt saa faa Syge under Behandling som i dette (Thaulow, Holter). Smaa Epidemier af forskjellige Sygdomme forefaldt vistnok, saaledes blandt andre af Nervefeber, Børnekopper, Kighoste, Skarlagensfeber og Kusma; men da de dels vare lidet udbredte, dels meget milde, forbleve de ude af Stand til at forrykke Aarets gode Sundhedstilstand i det Hele taget. Diphtheriske Affectioner, der i flere andre Amter af Landet optraadte med ikke ringe Styrke, viste sig vel ogsaa her oftere, men dog uden Character af Epidemi. Med denne Lægernes Skildring af Sundhedstilstanden stemme ogsaa **Dødlighedsforholdene** i det Hele overens; vistnok er Antallet af Døde (1530) i heromhandlede Aar noget - 1,3 pCt. - større end i det nærmest foregaaende, men ved Siden deraf 3—5 pCt. mindre end Antallet i 1858 og i 1857, ligesom saa ubetydelig større end Middeltallet af Døde i Femaaret 1851—55, at ogsaa Sammenligningen med dette, om behørigt Hensyn kunde tages til den stedfundne Forøgelse i Folkemængden, temmelig sikkert vilde falde ud til Fordel for 1860. Forholdet er imidlertid ikke ganske ens i alle Amtets Lægedistrikter, i hvilken Henseende følgende Fremstilling kan tjene til Veiledning for Sammenligningen med de tvende nærmest foregaaende Aar: der døde

	i 1858	i 1859	i 1860
i Buskeruds Landphysicat . .	694	685	699
i Ringerike og Modums Distrikt	339	337	367
i Numedal og Sandsværs —	316	282	244
i Hallingdals —	237	206	220
Buskeruds Amt . . .	1586	1510	1530.

Sygdomsconstitutionen maa, naar sees bort fra den Forskjellighed, samme kan have vist paa et enkelt, mere begrændset Sted eller efter Aarstidernes Vexlen, i det Hele ansees for indifferent. Fra Drammen betegnes den dog som fremherskende catarrhalsk, især i Aarets første Del. Betændelsessygdomme viste sig paa flere Steder sjeldnere end sædvanligt, og uden at nogen tilsvarende Forøgelse i de typhøse Febres Antal samtidig bemærkedes. Ligesaa var den gastriske Sygdomsconstitution om Sommeren svagere udtalt end i de foregaaende Aar.

Nervefeber forekom i Landphysicatet af og til det hele Aar, fornemlig i Drammen og paa Eker. Af 83 fra dette Distrikt anmeldte Tilfælde med 13 Dødsfald indtraf 32 med 5 Dødsfald i Drammen, 47 med 6 Dødsfald paa Eker, 3 med 1 Dødsfald i Hurum og 1, dødligt, i Lier. Sygdommen optraadte overalt meget spredt, naar undtages i Hougsund, hvor 30 af de fra Eker opgivne Syge hørte hjemme. Characteren var i sidstnævnte Præstegjeld dels cerebral, dels abdominel; Smitte kunde hos Flere med Bestemthed paavises. Af de Angrebne vare 24 af Mandkjøn, hvoraf 2 døde, og 23 af Kvindekjøn, hvoraf 4 døde. Fra Ringerike og Modums Distrikt angiver Distriktslægen at have behandlet 9 Tilfælde med 3 Dødsfald og en Privatlæge i Hønefos 6 med 1 Dødsfald; de første indtraf alle i en liden Epidemi paa Modum, de sidste, paa et enkelt nær, om Høsten i Haugs Sogn. I Hallingdal udbrød Nervefeber i Begyndelsen af Januar paa en Gaard i Næs Præstegjeld paa Grændsen af Gol, og udbredte sig i de paafølgende Maaneder indtil Juni ved Smitte omkring til flere Naboplads, hvor den i Regelen angreb de fleste af Beboerne. Af 25 Angrebne døde 4, nemlig blandt 12 af Mandkjøn 1 og blandt 13 af Kvindekjøn 3; ligesom ved Sygdommens Optræden paa Eker viste sig altsaa ogsaa her en større Dødlighed blandt Kvinder end blandt Mænd. I Numedal og Sandsværs Distrikt var Nervefeber meget sjelden; alene 10 Tilfælde anføres, hvoraf 4 indtrufne i Begyndelsen af Juni paa en Gaard i Lyngdal og 6 til forskjellige Tider paa Kongsberg; 1 af dem medførte Døden. For det hele Amt kjendes tilsammen 133 Angrebne og 22 Døde af denne Sygdom.

Af **Barselfeber** nævnes 17 Tilfælde fra Landphysicatet, 1 fra Hallingdal og 9 fra Numedal og Sandsvær, tilsammen 27, hvoraf 9 endte dødlig.

Af **Børnekopper** forefaldt, foruden et enkeltstaaende Tilfælde i Drammen i Januar Maaned, der var opstaaet ved Smitte i Christiania, endvidere senere paa Aaret to smaa Epidemier, i Aadalen i Mai og Juni, samt paa Kongsberg i October og November. Paa førstnævnte Sted, hvor Sygdommen rimeligvis var overført fra Hadeland, angrebes i det Hele 13 Individer, hvoraf et nogle Uger gammelt Barn døde. Paa Kongsberg, hvor Sygdommen alene forekom i en af Byens Udkanter, angrebes 12, nemlig 11 Børn og 1 Voxen, der alle helbrededes.

Vandkopper omtales fra Drammen som enkeltvis forekommende.

Skarlagensfeber behandledes i Februar Maaned hos 3 Børn i Holmsbo. I Mai iagttoges et Par Tilfælde i Drammen, hvor Sygdommen ogsaa senere vedblev at vise sig enkeltvis udover Sommeren og Høsten, indtil den i Aarets sidste Maaneder blev almindeligere. Tilfældene betegnes som meget milde, og intet Dødsfald var Lægerne bekjendt. Sam-

tidig saaes hos Enkelte Hudvatersot med Albuminuri, der maatte antages at være Følger af en overseet Skarlagensfeber. Af andre exanthematiske Febersygdomme angives **Rødlinger** at have vist sig i Begyndelsen af Aaret paa nogle Gaarde i Hedenstads Sogn i Sandsvær.

Rosen omtales at have været temmelig hyppig i Landphysicatet, dels som simpel Rosen, dels som Knuderosen (Erythema nodosum), den sidste undertiden forbunden med rheumatiske Tilfælde. 49 Syge angives i det nævnte Distrikt at være tagne under Behandling for disse Affectioner. En Læge paa Kongsberg behandlede i Aarets Løb 20 for Rosen.

Kighoste var allerede i de tvende sidste Maaneder af det foregaaende Aar iagttaget paa Tangen i Drammen. I de første Maaneder af 1860 blev den meget almindelig overalt i Byen, og vedvarede indtil hen i September. 2 Læger opgive at have behandlet tilsammen 111 Syge, hvoraf 4 døde, og en tredie Læge nævner 1 Død, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Sygdommen angives imidlertid at have været meget mere udbredt, end disse Tal lade formode, da den fattigere Samfundsclasse kun undtagelsesvis søger Lægehjælp for denne Sygdom. Efter Ministerialbøgerne skulle 24 Børn, hvoraf 11 under 1 Aar, 12 mellem 1—5 Aar og 1 mellem 5—10 Aar, være døde af Kighoste i dette Aar, og deraf 14 i Aarets to første Maaneder. Sygdommen maatte dog i det Hele kaldes mild, varede ofte kun 4—6 Uger, men complicerede undertiden med Lungebetændelse og hos ganske smaa Børn med Krampe og havde da gjerne en dødlig Udgang. Smitte kunde i mange Tilfælde tydelig paavises. Af de anvendte Midler syntes, ved Siden af udvendige Irritantia paa Brystet, Moschus hos mindre Børn og Asa foetida hos større at vise gavnligst Virkning. Undertiden sporedes ogsaa Nytte af et Brækmiddel, enten tidligere i Sygdommen eller ved Bronchorrhoe senere hen. (F. Blich). Af Bygderne omkring Drammen omtales Sygdommen fra Lier og Røken, fra sidstnævnte som meget almindelig. Ogsaa paa Modum og Kongsberg iagttoges Tilfælde deraf, men de Angrebnes Antal var, saavidt Lægerne bekjendt, ikke stort.

Diphtheriske Affectioner vare, ligesom Aaret forud, noget hyppigere end sædvanligt. Af Strubehoste nævnes fra Landphysicatet 19 Tilfælde med 10 Dødsfald, fra Numedal og Sandsvær 13 med 7 Dødsfald samt fra Ringerike og Modum 7 med 2 Dødsfald, tilsammen 39 Tilfælde, hvoraf 19 endte dødlig. Diphtherisk Svælgbetændelse forekom ligeledes paa forskjellige Steder, især i Drammen og paa Kongsberg, men var i det Hele meget mild; en Læge i Drammen nævner 10 og en paa Kongsberg 21 Behandlede, hvilke alle helbredes. Fra sidstnævnte Sted anføres dog et Dødsfald inden en anden Læges Praxis, og et er tillige nævnt fra Hurum. Saavel denne Affection som Strubehoste forekom af og til hele Aaret, den sidste især i Begyndelsen af samme.

Kusma var temmelig almindelig i Drammen, især i Maanederne Februar, Marts og December. Landphysicus behandlede for samme 52 Syge, hvoraf 35 i første, 9 i andet, ingen i tredie og 8 i fjerde Kvartal, disse alle i December; en anden af Byens Læger opgiver 20 Behandlede. Characteren var mild, kun enkelte Gange opstod Metastase til Testiklerne. Udenfor Drammen omtales Sygdommen som hyppig i Hurum, især i April og Mai, men kom kun undtagelsesvis til Behandling; et enkelt Tilfælde anføres fra Ringerike, for April, og ligeledes et fra Kongsberg, for September.

Catarrhalske Sygdomme betegnes som fremherskende det hele Aar igjennem i Drammen, dog fornemlig i første Kvartal. Af catarrhalske Febre, Bronchiter, Bronchopneumonier, samt Svælg- og Strubecatarrher ere anmeldte 696 Tilfælde, hvoraf 11 medførte Døden, væsentlig derved at Brystaffectionerne hos Børn oftere antoge en farlig Character. Med Hensyn til Tiden paa Aaret indtraf blandt 387 af Landphysicus behandlede Tilfælde 236 i første, 69 i andet, 29 i tredie og 53 i fjerde Kvartal. Fra Kongsberg angives en i Slutningen af det foregaaende Aar herskende Influenza at være vedbleven i Begyndelsen af heromhandlede Aar og ligesaa paany at have ytret sig i October.

Lungebetændelse fremhæves af flere Læger at have været langt sjeldnere end sædvanligt (Støren, Thr. Bryn, Thaulow, Holter). Af Lægerne i Drammen ere anmeldte 60 Tilfælde med 13 Dødsfald, fra Hurum og Røken 8, der helbredes, fra Modum og Sigdal 8 med 2 Dødsfald, af en Læge i Hønefos 13 med 3 Dødsfald, af tvende Læger paa Kongsberg 21 med 1 Dødsfald og af Distriktslægen i Hallingdal 4, der helbredes - tilsammen for hele Amtet af 9 Læger 114 Tilfælde, hvoraf 19 endte dødlig. Fra Eker ere opgivne 2 Døde, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Med Hensyn til Sygdommens Hyppighed til forskjellige Tider paa Aaret sees af 40 fra Drammen, Hurum, Ringerike, Hallingdal og Kongsberg anførte Tilfælde 2 at være indtrufne i Januar, 5 i Februar, 5 i Marts, 8 i April, 3 i Mai, 2 i Juni, 4 i October, 6 i November og 5 i December. Blandt 15 Døde, for hvem Alderen er anført, vare 2 under 1 Aar, 1 mellem 1—3 Aar, 2 mellem 20—30 Aar, 2 mellem 30—40 Aar, 2 mellem 40—50 Aar, 3 mellem 50—60 Aar, 1 mellem 60—70 Aar og 2 mellem 70—80 Aar. — Af Pleurit nævne 6 Læger tilsammen 15 Tilfælde.

Acut **Ledderheumatisme** omtales fra Drammen som sjelden i dette Aar (Wildhagen); alene 11 Tilfælde ere opførte som behandlede af Byens Læger, hvorimod Aaret forud op-

gaves 43. I Hallingdal, hvor rheumatisk Feber var usædvanlig sjelden i 1859, synes den i dette Aar igjen at have været noget hyppigere, ialfald sees Distriktslægen at have behandlet 9 Tilfælde deraf i 1860, imod 4 Aaret forud.

Koldfeber var mindre hyppig end i 1859. Lægerne i Drammen behandlede tilsammen 99 Tilfælde, hvoraf de fleste i Maanederne Marts, April og Mai. I Lier kan Sygdommen sees at være forekommen, men Tilfældenes Antal er ikke opgivet; fra Hurum nævnes 3 og fra Hønefos 1 Tilfælde.

Gastriske Sygdomme vare lidet fremtrædende. Af Lægerne i Drammen ere anmeldte 206 Tilfælde af Diarrhoe og Cholerine (Aaret forud 669), hvoraf flest for Juli og August; blandt 147 af Landphysicus behandlede forefaldt 31 i første, 21 i andet, 50 i tredie og 45 i fjerde Kvartal. Fra Eker omtales de samme Sygdomme som ikke saa ganske sjeldne om Høsten, undertiden forbundne med blodige Afføringer. Fra Kongsberg betegnes de derimod som sjeldne. — Nogle Tilfælde af **Blodgang** viste sig i Sognedal paa Ringerike, et enkelt er ogsaa anført fra Kongsberg.

For **Skjørbug** opgives at være behandlede 3 Personer paa Kongsberg, i Februar, Marts og Juli, endvidere 1 Mand paa Drammens Sygehus i andet Kvartal og 2 i Hallingdal i Februar. Distriktslægen her bemærker, at Sygdommen undertiden ytrer sig hos Familier, som indflytte til Aal og bruge Brøndvand i Husholdningen, men at den ophører af sig selv ved Forandring af Vandet.

Af **Syphilis** anmeldtes i Landphysicatet 31 Tilfælde eller kun det halve Antal mod Aaret forud (61); paa faa Undtagelser nær vare de Angrebne alle Søfolk. 7 af det nævnte Antal indlagdes paa Drammens Sygehus, hvor der i Alt behandledes 1 primært og 7 secundære Tilfælde, disse i Regelen med Syphilisation, naar Mercur ikke forhen havde været anvendt. Paa Ringerike og Modum angives Syphilis sjelden eller aldrig at træffes; om et enkelt Tilfælde, der kom til Behandling i Hønefos, bemærkes at Smitten var paaført ved et Barn fra Christiania, som igjen skulde være blevet smittet af sin Barnepige. I Hallingdal, hvor Sygdommen, som i foregaaende Beretning anført, havde vundet nogen Udbredning i Hols Sogn, vedblev fremdeles enkelte Tilfælde at vise sig, hvorfor ogsaa Distriktslægen fandt det rigtigst at fortsætte med de tidligere iværksatte Visitationsmøder, hvortil dog ikke fremmødte andre end de, der gjennem Lensmanden anmodedes om at indfinde sig paa Grund af beføiet Mistanke. 3 Mænd indsendtes fra det nævnte Sogn til Amtssygehuset, deraf den ene for Recidiv. Paa Amtssygehuset indkom i det Hele 2 med primære og 12 med secundære Tilfælde (Aaret forud var de Indkomnes Antal 33). 3 laa tilbage fra det foregaaende Aar, saa at der i Alt behandledes 17, hvoraf 2 døde og 15 udskreves helbredede; Liggedagenes Antal udgjorde 1075 eller for hver Udskreven 63,2 Dag. Ingen af de paa Sygehuset Behandlede var fra Numedal og Sandsvær, hvis Distriktslæge udtrykkelig anfører ikke at have havt nogen syphilitisk Patient herfra under Behandling i dette Aar; en anden af Kongsbergs Læger behandlede 2 gamle secundære Tilfælde. Af **Gonorrhoe** nævnes 26 Tilfælde fra Dranmen, 1 fra Hønefos, 1 fra Hallingdal og 5 fra Kongsberg.

Om **Fnat** gjentages, hvad allerede er bemærket i foregaaende Beretning, at Sygdommen var sjelden i Landphysicatet og paa Ringerike og Modum, derimod hyppig i Hallingdal.

Kjertelsyge og **Svindsot** angives fra Drammen at være i Tiltagende (F. Blich, Wildhagen). For sidstnævnte Sygdoms Vedkommende antoges det Samme ogsaa at være Tilfældet paa Modum (Thaulow). For det hele Amt skulle efter 10 Lægers Mortalitetsopgaver blandt 382 Døde 81 være bortrykkede af Svindsot, altsaa et Forhold af 21,2 pCt. Endnu ugunstigere stiller dette sig, naar alene sees hen til Drammen, hvor, ifølge hvad Landphysicus oplyser, blandt i Alt 246 indtrufne Dødsfald 63 - eller 25,6 pCt. - skulle være bevirkede ved denne Sygdom. Med Hensyn til de Dødes Alder er denne i Beretningerne anført for 42, hvoraf 1 var under 1 Aar, 2 mellem 1—3 Aar, 2 mellem 3—5 Aar, 1 mellem 5—10 Aar, 11 mellem 20—30 Aar, 13 mellem 30—40 Aar, 7 mellem 40—50 Aar, 4 mellem 50—60 Aar og 1 mellem 60—70 Aar. Om Sygdommens Aarsagsforholde bemærker Landphysicus, at den undertiden sikkerlig skylder en rent mechanisk virkende Aarsag sin Oprindelse, saaledes hos Kornmaalere, Møllere og Bagere, der efter tydelig udviklede Lungetuberkler kunne gjenvinde sin fulde Helbred, naar de forandre Næringsvei.

Blegsot omtales fra Kongsberg og Modum som sjeldnere end forhen, hvorimod Anæmi, Hysteri og Uterintilfælde paa sidstnævnte Sted maatte henregnes til de hyppigste Sygdomme blandt den fattigere Classe. I Drammen og Omegn var Blegsot meget almindelig og i Tiltagende.

Cardialgi forekom som forhen temmelig hyppig.

For **Drankergalskab** behandlede Landphysicus 2 Mænd, hvoraf den ene under Sygdommen begik Selvmord. 1 Tilfælde sees at være indlagt paa Drammens Sygehus, 1 nævnes fra Hallingdal og 3 af Lægerne paa Kongsberg.

Af **mærkeligere Tilfælde** anføres et Par. Et tre Fjerdingaar gammelt Barn led ved Lægens Ankomst af alle Tegn paa en voldsom Bronchit, som efter en ældre Søsters Forklaring skulde være opstaaet ved at Barnet havde faaet Noget i Halsen. Dette stadfæstede sig ogsaa; thi paa 12te Dag i Sygdommen viste sig under høire Skulderblad en lille rød Flæk af en Sølvtoskillings Størrelse, der to Dage senere

aabnede sig og udtømte foruden Pus og blodigt Slim et 2½ Tomme langt Rugax med Stilkenden foran og enkelte Korn isiddende. Aabningen, hvorigjennem Luften peb ved hvert Aandedrag, tilhelede efter 3—4 Dages Forløb, og Barnet kom sig aldeles. (Thaulow). Det andet Tilfælde indtraf paa Kongsberg. En Kone her havde 8 Aar forud været frugtsommelig, endog saa vidt henne i Svangerskabet at Fosterets Lemmer og Bevægelser kunde føles, men uden at nogen Fødsel paafulgte. Under en Sygdom, som især ytrede sig med heftige Kramper, svandt nemlig efterhaanden Livmoderen saaledes ind, at den tilsidst ikke længer kunde kjendes over Skambenet; Menstruationen viste sig atter, og Konen befandt sig i næsten 8 Aar tilsyneladende vel. I Slutningen af 1859 indfandt sig Smerter i Underlivet med Ømfindtlighed for Tryk, Hævelse i Livmoderen og standset Menstruation, hvilken Tilstand, efter i nogen Tid at være lindret ved en indledet Behandling, igjen forværredes i 1860, da der tillige indfandt sig velignende Smerter og nogen Tid efter begyndte at afgaa Fosterben, kun lidet absorberede. Under heftige Smerter forløstes hun lidt efter lidt med flere saadanne, for hver Gang med nogen Tids Lindring; men samtidig sank Kræfterne, og efter et Par Maaneders Sygeleie døde Konen hectisk. Obduction blev ikke foretagen. (Thr. Bryn).

Den ved de foregaaende Amter givne Skildring af **Veirliget** synes ogsaa at passe for den større Del af dette Amt. En temmelig streng Kulde og en usædvanlig Snemængde i Begyndelsen af Aaret, et, naar undtages Midten af Juli, iøvrigt stadigt Regnveir om Sommeren, en afvexlende Høst og en temmelig tidlig - i November - indtrædende Vinter med ualmindelig streng Kulde i December dannede saaledes ogsaa her Aarets Hovedtræk. Fra Hallingdal fremstilles dog de første Maaneder som forholdsvis milde, og fra Modum Sommeren som temmelig tør. Den store Snemængde i Fjældene i Forbindelse med det stadige Regnveir bevirkede gjennem en længre Tid af Juni Maaned betydelige og ødelæggende Oversvømmelser i Dalførerne, ligesom ogsaa i Drammen, hvor Landfaldøen og en Del af Strømsø stod under Vand. Dels ved Oversvømmelserne, men end mere paa Grund af Aarets slette Veirforholde i det Hele faldt Aarsvæxten overalt meget mislig; i Hallingdal indtraadte endog fuldstændigt Uaar paa Korn, og da Potetesavlingen ogsaa for en stor Del mislykkedes, viste sig her allerede i Slutningen af 1860 i enkelte Bygder en begyndende Mangel paa Fødemidler. Nogen bestemt skadelig Indvirkning af disse Forholde paa Sundhedstilstanden var dog Lægerne endda ikke nogetsteds bekjendt. I Drammen blev efter Foranledning af Landphysicus udstedt Forbud mod at flytte ind i de formedelst Oversvømmelsen forladte Huse, forinden fornøden Udtørring af Kjældere og Gulvfyld havde fundet Sted.

Til det ringe Udbytte for Landmanden og den Indflydelse, samme maatte antages at ville udøve paa Almuens **Levemaade** og Husstel, kom endvidere for Arbeidsclassen, især i Drammen, en ringere Fortjeneste end sædvanligt derved, at Vandflommen hindrede Tømmerflødningen og derigjennem indvirkede forstyrrende paa Saugbrugs- og Trælastforretningerne i det Hele. Saa slemme Følgerne heraf i andre Retninger kunde være for Arbeidsfolk, antoges det paa den anden Side ikke usandsynligt, at Misbrug af spirituøse Drikke af denne Grund var noget sjeldnere end sædvanligt (Wildhagen). I det Hele taget gjøres dog baade fra Drammen og Kongsberg opmærksom paa Arbeidsclassens Mangel paa Ædruelighed; i sidstnævnte By syntes Drukkenskab endog at være i Tiltagende. I Landdistrikterne aftog Brændevinsdrik fremdeles paa Grund af den vanskelige Adgang dertil, saaledes paa Eker, hvor Udskjænkningsstedernes Antal var gaaet ned fra 8 til 2. Imidlertid var bayersk Øl og Vin for en stor Del traadt i Brændevinets Sted, og Misbrug heraf paa mange Steder hyppig. I Hallingdal angives dog Nydelsen af alleslags spirituøse Drikke i det sidste Aar at være undergaaet en betydelig Forandring til det Bedre, og samtidig syntes ogsaa de før saa almindelige blodige Slagsmaal at være blevne mindre hyppige, ialfald hørte Lægen kun yderst sjelden mere til Knivstik, som før saa ofte vare komne til hans Behandling og retslige Bedømmelse. Fra Numedal og Sandsvær klages over den fordærvelige Uskik med Natteløben, der her som andetsteds var saa rodfæstet blandt Almuen, at der neppe paa lange Tider kunde næres Haab om at faa den afskaffet. — Om de hygiæniske Forholde ved Kongsbergs Sølvværk meddeler Berglæge Kloumann enkelte Oplysninger, der ville findes indtagne under Bilag II.

Fattigsygepleien, der fremdeles var ordnet paa samme Maade som i foregaaende Beretning anført, betegnes fra Hallingdal som meget slet i Gol, som bedre i Aal og endog udmærket i Næs. Benyttelsen af examinerede Jordemødre i samme Distrikt syntes at være i Tiltagende, for Gols Vedkommende især efterat man havde faaet ansat en fra selve Bygden, der som vant til Forholdene forstod, hvor det gik an, at lempe sig efter Almuens Skikke. Hvor examinerede Jordemødre benyttedes, nød Barselkoner i Hallingdal ikke Brændevin uden Tilladelse, og Distriktslægen haaber, at Brugen mere og mere vil blive afskaffet. I Aal og Gol brugtes indtil 5 Potter ved en Kones Nedkomst og Barselseng, og heraf nød hun selv Broderparten.

Et nyt Lægedistrikt blev dette Aar oprettet inden Am-

tet, idet nemlig Nore og Rollags Præstegjelde fraskiltes Numedal og Sandsværs Distrikt og overgik til et eget, under Navn af Rollags Lægedistrikt.

Antallet af **Vaccinerede** udgjorde

i Landphysicatet	926
i Ringerike og Modums Distrikt	509
i Numedal og Sandsværs —	650
i Hallingdals — .	387
tilsammen . . .	2472.

Vaccinationen udførtes paa Kongsberg, i Næs Præstegjeld i Hallingdal, i Lier og Eker med Undtagelse af Bakke Annex af Embedslægerne, i Drammen af Stadslægen.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 6 Obductioner, hvoraf to af tvende Piger, der vare fundne døde, den ene i en Vandpyt, den anden i en Elv; en af en 9aarig Gut, hvis Død antoges muligens at være en Følge af foregaaende Mishandling; to af i Dølgsmaal fødte Børn og en af et 7 Dage gammelt ægte Barn til Bestemmelse af Dødsaarsagen; 5 Undersøgelser og Erklæringer i Anledning af tilføiede Legemsbeskadigelser; 1 Erklæring i Anledning af Opsættelse med idømt Tugthusstraf for en Pige, der havde et sex Maaneder gammelt Diebarn; 1 om en frugtsommelig, sygelig Kones Fritagelse for at aflægge Ed; 2 om Personers Sindstilstand, den ene foranlediget ved en urimelig Klage mod en anden Person, den anden i Anledning af Spørgsmaal om Vidnedygtighed; 1 Undersøgelse af en for Fødsel i Dølgsmaal mistænkt Pige; 1 af en Mand i Anledning af Crimen bestialitatis, samt endelig 1 Undersøgelse af en Mola og 1 af nogle Blodpletter.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Landphysicus og Stadslægen i Drammen behandlede i denne By tilsammen 17 Syge (7 Mænd, 10 Kvinder), hvoraf 6 indlagdes i Gaustad Asyl. En tredie af Byens Læger nævner 3 Sindssyge, hvoraf 1 indsendtes til Gaustad. I Røken behandlede Landphysicus 2. Paa Eker vare 11 Tilfælde af Sindssygdom vedkommende Privatlæge bekjendte; 3 henlaa paa Gaustad, og for de øvrige 8 afgaves Erklæring, ifølge hvilken Amtscommunen havde at forsørge 6 og Fattigvæsenet 2. Distriktslægen i Ringerike og Modums Distrikt behandlede 3 Sindssyge, hvoraf 1 fra Sigdal; i Modums Præstegjeld vare 8 saadanne Syge bortsatte for Amtscommunens Regning, og 2 andre opholdt sig paa Gaustad. En Privatlæge i Hønefos tilsaa 6, hvoraf 5 vare uhelbredelige og udsatte i privat Forpleining, medens den sjette, en sindssvag Straffange, efter indtraadt Helbredelse sendtes tilbage til Strafanstalten. Fra Hallingdal opgives at være undersøgt, foruden de i foregaaende Aar anmeldte, endvidere 5, hvoraf 1 døde, 1 indlagdes i Gaustad og 1 udsattes for Amtets Regning; de tvende øvrige, der undersøgtes i Anledning af Spørgsmaal om Umyndiggjørelse, forpleiedes af Familien; 3 Sindssyge døde i det Hele dette Aar i Hallingdal. Fra Numedal og Sandsværs Distrikt anføre 2 Læger at have behandlet tilsammen 6 Tilfælde, hvoraf 5 helbrededes og 1 i Begyndelsen af det paafølgende Aar indlagdes i Gaustad; desuden bleve flere uhelbredelige Sindssyge tilseede i Aarets Løb.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 4 Exarticulationer af Fingre, den ene ved Kræft; 1 Amputation af Brystkjertelen ved Kræft, 4 Exstirpationer af Læbekræft, 2 af Kræft i Ansigtet, den ene med kunstig delvis Dannelse af nederste Øielaag, samt 1 af Kræft i Præputium; 2 Exstirpationer af Teleangiectasi, 2 af Tumores cystici, 1 af Tumor sebaceus; 4 Gange Udrivning af Næsepolyp; 5 Operationer for Harelæbe; 2 Tenotomier ved Pes varus; 1 Gang Paracentese med Iodindsprøitning ved Hydrops ovarii, 4 Gange Punction ved Vandbrok, samt af Øienoperationer 1 Extractio capsulæ lentis, 1 Depressio cataractæ og 3 Iridectomier.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Vending paa Hovedet ved udvendige Haandgreb, med heldigt Udfald for Kone og Barn, 8 Vendinger ved indvendige Haandgreb, ved hvilke Udfaldet alene er angivet for 2 af Børnene, der begge vare dødfødte; en af Mødrene døde et Par Dage efter. 1 Extraction af Hovedet ved Fodfødsel hos en Kone, der to Gange før var forløst ved Mutilation, Barnet dødfødt. 16 Tangforretninger, hvoraf to indicerede af Eclampsi, de øvrige for det Meste af uvirksomme eller manglende Veer; 9 af Børnene kunne sees at have været levende og 2 dødfødte, medens Forholdet for 5 ikke er oplyst; en af Mødrene, til hvem Læge først blev hentet efter flere Dages Fødselsarbeide, døde 12 Timer efter at være forløst med et hydrocephalisk Barn, i hvis lille Fontanelle der forinden Tangens Anlæggelse havde dannet sig en Aabning, hvorigjennem Hjernemasse flød ud. 1 Perforation og Exvisceration paa et raaddent, fuldbaaret Foster, hvis Hoved var født paa Fødselens syvende Døgn og ved sin udspændte Tilstand ikke gav Plads til Armenes Løsning; saavel Brystet som Underlivet maatte dernæst perforeres, forinden Extractionen lykkedes; Konen, en 32aarig Førstefødende, døde otte Dage senere af Barselfeber (J. C. Torgersen). Keisersnit efter Moderens Død for muligens at redde Barnet foretoges i et Tilfælde i Sandsvær, hvor Konen døde just som Lægen ankom; efter Bugbedækningernes Gjennemskjæring, hvorved en Mængde Blod strømmede ud, fandtes Barnet, der allerede var dødt, liggende ude mellem Tarmene, med Hovedet i øverste Bækkenaabning og Halsen omsluttet af den brustne Livmoders Saarrande; Bristningen, fortil og nedad, var efter Jordemoderens Forklaring rimeligvis indtraadt 12 Timer forud (Thr. Bryn). Hos en anden Kone i Sandsvær, der to Gange før havde maattet forløses med Perforation, indlededes fortidlig

Fødsel, 4 Uger før den normale Svangerskabstermin, ved at løsne Hinderne et Par Tommer opad fra Modermunden i hele dens Omkreds; Veer indtraadte paa tredie Døgn, men Fosteret, der kom med Fødderne foran, var dødt; Konen fik Barselfeber, men helbrededes (Thr. Bryn).

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Død-fødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barsel-seng.	
Landphysicatet. .	1388	699	138	147	7	58
Ringerike og Modum	718	367	69	71	1	27
Numedal og Sandsvær	556	244	54	29	5	29
Hallingdal . . .	543	220	42	18	3	29
Buskeruds Amt .	3205	1530	303	265	16	143

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 52.
Selvmordere . . . . . 6.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1675 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 47,7. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 10,6 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,0. — Foruden de trende i Tabellen anførte døde Barselkvinder i Hallingdal kjendes ifølge Medicinalberetningerne endda 2 sammesteds. Af samtlige i Tabellen nævnte Døde paa Barselseng sees ifølge Medicinalberetningerne 9 at være døde af Barselfeber, 1 af Eclampsi, 1 af Lungeemphysem, 2 efter foregaaende Forløsning ved Kunstens Hjælp uden at den nærmere Dødsaarsag var kjendt, og 2 uforløste, af disse den ene i Sandsvær (se ovenfor under obstetriciske Operationer), den anden, der døde forinden Lægen kunde naa frem, i Gol i Hallingdal.

For Drammens Vedkommende meddeler Landphysicus Blich en Del statistiske Undersøgelser om Dødligheden sammesteds i Femaaret 1856—60, der ville findes indtagne i Norsk Magazin for Lægevidenskab XV Bind Side 289.

Om **Sygehusene**, nemlig Amtssygehuset paa Kongsberg og Drammens Byes Sygehus, henvises til Sygehuslisten. Ved Modums Blaafarveværk haves et Sygeværelse paa 5 Senge, bestemt for Værkets Arbeidere i Tilfælde af større Beskadigelser.

Amtets 4 **Apotheker**, hvoraf to i Drammen, et i Hønefos og et paa Kongsberg, fandtes ved Visitationen i Orden; Personalet ved sidstnævnte bestod, foruden Apothekeren, af en examineret Medhjælper og en Discipel.

Af offentlige **Badeindretninger** nævnes de samme som tidligere. Ved St. Olafs Kildes Badeanstalt paa Modum, der dette Aar besøgtes af 90 Curgjæster, vare flere Forbedringer foretagne saavel med Hensyn til Communicationen som ved Badet selv, der blandt Andet var blevet forsynet med et nyt Badehus og et nyt Logihus.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Buskeruds Landphysicat: 7 Læger, hvoraf fem i Drammen, en paa Eker og en i Lier. 14 Jordemødre, hvoraf sex i Drammen; 5 Hjælpevaccinatører.
2. Ringerike og Modums Distrikt: 3 Læger, hvoraf en paa Modum og to i Hønefos. 8 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.
3. Numedal og Sandsværs Distrikt: 3 Læger, alle boende paa Kongsberg. 9 Jordemødre, hvoraf sex ansatte; 9 Hjælpevaccinatører.
4. Hallingdals Distrikt: 1 Læge, boende i Næs. 5 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.

VII. Jarlsberg og Laurvigs Amt.

Sundhedstilstanden skildres fra begge Amtets Lægedistrikter som særdeles god. Den eneste acute Sygdom, som opnaaede nogen videre epidemisk Udbredning, var en fra det foregaaende Aar nedarvet Kighoste, der i Regelen maatte ansees for meget godartet. Skarlagensfeber og diphtheriske Affectioner viste sig paa flere Steder, men for det Meste kun sporadisk. **Dødligheden** svarede omtrent til de tvende foregaaende Aars; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde nemlig 1333, eller 1,6 pCt. færre end i 1859 og 2,2 pCt. flere end i 1858. Sammenlignet, uden Hensyn til den forøgede

Folkemængde, med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 viser heromhandlede Aars Dødlighed en Overvægt af henved 3 pCt. Opstilles hvert Lægedistrikt for sig, giver Sammenligningen med de tvende foregaaende Aar følgende Resultat: der døde

	i 1858	i 1859	i 1860
Jarlsbergs Landphysicat . .	836	881	853
i Laurvigs Distrikt	468	473	480
Jarlsberg og Laurvigs Amt	1304	1354	1333.

Sygdomsconstitutionen havde intet bestemt Præg; selv den sædvanlige Vexlen af samme efter Aarstiderne angives at have været lidet fremtrædende, navnlig hvad den gastriske Sygdomstilbøielighed om Sommeren angik. Catarrhalske Sygdomme vare, som næsten hvert Aar Tilfældet, de overveiende i Antal, men uden at dog Overvægten var større end sædvanligt.

Nervefeber viste sig sporadisk hele Aaret igjennem; kun paa nogle faa Steder antog den en epidemisk Character, saaledes i April og Mai paa en Gaard i Ramnes samt i November paa en Gaard i Hof. I Alt nævnes i Beretningerne 111 Tilfælde med 12 Dødsfald, hvoraf fra Landphysicatet 97 med 8 Dødsfald og fra Laurvigs Distrikt 14 med 4 Dødsfald. Af de Døde var 1 mellem 5—10 Aar, 2 mellem 10—15 Aar, 3 mellem 15—20 Aar, 3 mellem 20—30 Aar og 2 mellem 40—50 Aar (for 1, en Matros, er Alderen ikke anført); 6 vare af Mandkjøn, 6 af Kvindekjøn. Fra Laurvigs Distrikt angives Nervefeber i det Hele kun sjelden at vinde Fodfæste, hvilken Omstændighed Distriktslægen tror at kunne anse som Tegn paa, at man her virker under mere end almindelig gode hygiæniske Betingelser.

Barselfeber maa antages at have været temmelig sjelden; 17 Tilfælde ere anførte, hvoraf 9 af en Læge i Stokke Præstegjeld; 3 endte dødlig.

Børnekopper forekom i Slutningen af Mai og Begyndelsen af Juni hos tvende tilreisende svenske Arbeidsmænd, der rimeligvis havde medbragt Sygdommen fra sin Hjembygd i Sverige. De indlagdes begge i Amtets Sygehus, hvor det ved streng Afspærring lykkedes at hindre Smittens Udbredning.

Af **Vandkopper** iagttoges en Del Tilfælde i Laurvig i sidste Fjerdingaar; enkelte Tilfælde nævnes ogsaa fra forskjellige andre Steder, fra Landphysicatet i Alt 11.

Skarlagensfeber forekom især i Laurvig og Omegn, hvor Sygdommen allerede i Slutningen af det foregaaende Aar havde begyndt at antage en epidemisk Character. Nogen synderlig Udbredning eller Styrke opnaaede den dog ikke. Af Lægerne her nævnes tilsammen 40 Tilfælde med 4 Dødsfald, alle i første Halvaar; fra Frederiksværn ere opgivne 3 Tilfælde i Marts med 1 Dødsfald, og fra Tjømø 6, der helbrededes, alle i et Hus. Omtrent det samme Antal Tilfælde som i Laurvigs Distrikt sees ogsaa at være kommet til Lægernes Kundskab i Landphysicatet, nemlig 50, hvoraf 5 endte dødlig; Sygdommens Optræden her var dog af mere sporadisk Natur og i Regelen meget godartet, ihvorvel Undtagelser i saa Henseende gaves. Paa en afsides Plads i Annebo døde saaledes 4 Børn meget hurtig efter hinanden, de tvende forinden Anmeldelse skedde til Lægen, og de øvrige to i Mellemtiden, inden han kunde naa frem til Stedet. Sygdommen antoges i disse Tilfælde at have været forbunden med diphtherisk Svælgbetændelse, der i det Hele oftere stødte til. Samtidig med Skarlagensfeberen iagttoges undertiden Tilfælde af Vatersot, der med mere og mindre Bestemthed kunde paavises at være Følger af hin, selv om intet Udslag var blevet bemærket.

Af andre **exanthematiske Febersygdomme** nævnes, foruden et Par Tilfælde af Mæslinger, i Sandefjord, og nogle faa af Rødlinger, endvidere en liden Epidemi af Knuderosen (Erythema nodosum) i Svelvig i første Halvaar, der dog kun sjelden blev Gjenstand for Behandling. Ogsaa almindelig **Rosen** forekom oftere, Lægerne paa Horten og i Tønsberg nævne saaledes heraf tilsammen 41 Tilfælde, hvoraf 3 med dødlig Udgang.

Kighoste, der i Slutningen af 1859 var begyndt at vise sig, fornemlig paa Horten, udbredte sig her meget hurtig i Begyndelsen af dette Aar, naaede sin Høide i Februar og aftog derefter, indtil den i Slutningen af Mai var næsten forsvunden paa dette Sted. Fra Juni af blev den derimod almindelig i flere af de søndenfor liggende Byer og Landdistrikter, saaledes i Aasgaardstrand, Tønsberg, Sandefjord og paa Tjømø, medens den kun enkeltvis og først i Aarets sidste Kvartal bemærkedes i Laurvig og aldeles ikke i Frederiksværn. Af Steder nordenfor Horten viste Sygdommen sig, skjønt med liden Styrke, hele Aaret i Holmestrand, hvorimod den ikke kan sees at være forekommen i Svelvig. Størst Udbredning synes Epidemien at have havt paa Horten og paa Tjømø, paa hvilket sidste Sted næsten alle Børn, som ikke tidligere havde gjennemgaaet Sygdommen, skulle være blevne angrebne. Af Tilfælde, der kom under Behandling, nævnes fra Horten 202 med 10 Dødsfald, fra Aasgaardstrand 18, der helbrededes, fra Tønsberg 91 med 6 Dødsfald, fra Stokke 31 med 1 Dødsfald og fra Tjømø 57 med 2 Dødsfald, altsaa fra disse, af Epidemien stærkest hjemsøgte Steder tilsammen 399 Tilfælde med 19 Dødsfald, hvilket giver et Mortalitetsforhold af $4{,}_8$ pCt. eller 1 af 21. Med Hensyn til de Angrebnes Kjøn og Alder oplyse Lægerne Rønne og Bolstad om 143 af dem Behandlede, at 56 vare af Mandkjøn og 87 af Kvindekjøn; 18 under et Aar, 20 i andet Aar, 21 i tredie Aar, 18 i fjerde Aar, 18 i femte Aar, 16 i sjette Aar, 6 i syvende Aar, 16 mellem 7—14 Aar, 4 mellem 14—20 Aar, 4 mel-

lem 20—30 Aar, 1 mellem 30—40 Aar og 1 mellem 40—60 Aar; 7 af de nævnte 143 Patienter døde, hvoraf 4 af capillær Bronchit eller Lungebetændelse og 3 under Krampe og andre Hjernephænomener. Ved Behandlingen angive enkelte Læger at have gjort Forsøg med Acidum nitricum og Aqua regia, hvoraf en Læge vil have seet god Nytte med Hensyn til at afkorte Sygdommens Varighed (J. C. Ebbesen), medens en anden tror ikke at kunne tillægge Midlet nogen paafaldende gunstig Virkning (Hasberg).

Diphtheriske Affectioner viste sig til forskjellige Tider, men uden almindeligere epidemisk Charácter. Af Strubehoste nævnes tilsammen 24 Tilfælde med 13 Dødsfald, hvoraf 18 med 9 Dødsfald fra Landphysicatet og 6 med 4 Dødsfald fra Laurvigs Distrikt. Diphtherisk Svælgbetændelse ledsagede oftere Skarlagensfeberen, men optraadte ogsaa selvstændig; af 44 i Beretningerne opgivne Tilfælde, hvoraf 3 med dødlig Udgang, falde 37 paa Landphysicatet og 7 paa Laurvigs Distrikt. Blandt de af disse Sygdomme Døde vare 7 af Mandkjøn og 9 af Kvindekjøn, samt med Hensyn til Alderen 2 under 1 Aar, 6 mellem 1–3 Aar, 2 mellem 3—5 Aar og 3 mellem 5—10 Aar (for 3 er Alderen ikke anført).

Kusma var almindelig i Svelvig i September og October, men blev sjelden, kun i 10 Tilfælde, Gjenstand for Lægebehandling. Fra Horten nævnes 17 Tilfælde, hvoraf de fleste i Aarets første og sidste Maaneder.

Catarrhalske Sygdomme leverede som sædvanligt det største Antal Patienter. Under Benævnelserne Catarrh, Catarrhalfeber, Angina og Bronchit anføre 9 Læger i Landphysicatet at have tilseet 1024 Tilfælde eller mellem 13 og 14 pCt. af samtlige paa deres Sygelister opførte, 7697 (Aaret forud 8 Læger 1125 Tilfælde eller omtrent 15 pCt. af det hele Antal). Paa Horten, hvorfra i det Hele det største Sygeantal findes opført, nemlig 3991, var Procentforholdet $16{,}_3$, medens det Aaret forud opgik til $18{,}_9$. De catarrhalske Sygdomme synes saaledes baade i Forhold til andre Sygdomme og sammenlignede alene sig imellem at have været noget sjeldnere i 1860 end i 1859. Om deres Hyppighed til forskjellige Tider paa Aaret oplyses for 742 af ovennævnte Tilfælde, at 124 vare indtrufne i Januar, 95 i Februar, 76 i Marts, 63 i April, 55 i Mai, 37 i Juni, 27 i Juli, 23 i August, 48 i September, 48 i October, 78 i November og 68 i December.

Lungebetændelse synes ved at dømme efter de behandlede Tilfældes Antal at have været sjeldnere end almindeligt, hvilket ogsaa særlig fremhæves af en Læge i Sandefjord. For det hele Amt opgive 16 Læger tilsammen 175 Tilfælde med 21 Dødsfald, hvoraf for Landphysicatet 141 med 16 Dødsfald og for Laurvigs Distrikt 34 med 5 Dødsfald; 2 Læger her anføre derhos tilsammen 2 Døde men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. Af 106 Tilfælde, for hvem Tiden paa Aaret er anført, indtraf 21 i Januar, 17 i Februar, 16 i Marts, 7 i April, 7 i Mai, 2 i Juni, 4 i Juli, 2 i August, 2 i September, 9 i October, 10 i November og 9 i December. Blandt 21 Døde, for hvem Kjøn og Alder opgives, vare 15 af Mandkjøn og 6 af Kvindekjøn; 5 vare under 1 Aar, 3 mellem 1—3 Aar, 1 mellem 5—10 Aar, 1 mellem 30—40 Aar, 3 mellem 40—50 Aar, 4 mellem 60—70 Aar og 4 mellem 70—80 Aar. I Henseende til Betændelsens Sæde angive tvende Læger blandt 20 Patienter at have iagttaget den 11 Gange i høire Lunge, 8 Gange i venstre og 1 Gang i begge Lunger (Leegaard, Poulsson). Af **Pleurit** ere fra 8 Læger anmeldte 22 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig.

Rheumatiske Sygdomme angives at have været mindre almindelige, end man kunde ventet efter Aarets kolde og fugtige Veirlig (Lorentzen). Af 9 Læger i Landphysicatet findes opførte under Benævnelserne acut Rheumatisme og Lederheumatisme 52 Tilfælde og under Benævnelserne Rheumatisme og chronisk Rheumatisme 318 Tilfælde, hvoraf respective 9 og 224 fra Horten. Distriktslægen i Laurvig og en Privatlæge paa Tjømø nævne tilsammen 11 Tilfælde af acut Rheumatisme, hvoraf 2 med dødlig Udgang.

Koldfeber var ikke sjelden, om end maaske mindre hyppig end Aaret forud. 15 Læger opgive at have havt under Behandling i Alt 162 Tilfælde, de fleste hos Søfolk, der havde paadraget sig Sygdommen udenlands, fornemlig i Holland. En mere almindelig Undtagelse i saa Henseende maa alene gjøres for en Del Syge paa Tjømø og Nøtterø, der skulle have erhvervet Sygdommen i Hjemmet.

Diarrhoe og **Cholerine** omtales fra flere Steder som mindre hyppige om Sommeren end sædvanligt; et Par Læger betegne endog den almindelige Sommergastricisme som ganske udebleven i dette Aar (Leegaard, D. Wejdemann). I Modsætning hertil synes Diarrhoe igjen i Aarets sidste Maaneder at have været hyppigere end almindeligt, ialfald sees ifølge enkelte Lægers Sygelister det største Antal Tilfælde da at være kommet under Behandling. For hele Aaret opgive 5 Læger paa Horten, i Tønsberg og Holmestrand at have behandlet tilsammen 294 Tilfælde af Diarrhoe og Cholerine, hvilket næsten ganske svarer til det fra de samme Læger opgivne Antal i 1858, men derimod er omtrent 100 færre end i 1857 og 1859. For 213 fra Horten og Tønsberg anførte Tilfælde er den nærmere Fordeling paa Aaret følgende: Januar 19, Februar 8, Marts 9, April 11, Mai 3, Juni 12, Juli 24, August 22, September 30, October 22, November 24 og December 29.

Af **Blodgang** nævne Lægerne paa Horten 2 Tilfælde, en Læge i Holmestrand 3, indtrufne næsten samtidig i September i et Hus i Byens Nærhed, Lægerne i Laurvig 3, hvoraf

et i August og to i December, disse i samme Hus, en Læge i Hof 2, i Februar, og endelig en Læge i Sandefjord 1. De Syge helbrededes alle, uagtet enkelte vare heftig angrebne.

Af **Skjørbug** sees 1 Tilfælde at være blevet behandlet paa Carljohansværns Sygehus i fjerde Kvartal, og 1 nævnes fra Stokke for Januar Maaned.

For **Syphilis** indkom paa Amtssygehuset 21 Individer, alle paa et nær lidende af secundære Tilfælde (Aaret forud indkom 38); 1 laa tilbage fra det foregaaende Aar, saa at de Behandledes Antal udgjorde 22, hvorat 18 udskreves, helbredede; Liggedagenes Antal beløb sig til 1006 eller for hver Udskreven $55,_9$ Dag. Udenfor Sygehus opgive 13 Læger at have behandlet 34 dels primære, dels secundære Tilfælde, hvoraf flest anmeldte af en Læge paa Tjømø (nemlig 7, hvoraf sex, og deriblandt tvende Barnepiger, smittede fra samme Hus). For **Gonorrhoe** sees det samme Antal Læger at have behandlet tilsammen 52 Personer. 1 Tilfælde af **Radesyge**, der laa tilbage fra det foregaaende Aar paa Amtssygehuset, udskreves helbredet, et Dødsfald af samme Sygdom nævnes fra Holmestrand.

Blandt chroniske **Hudsygdomme** anføre Lægerne paa Horten at have behandlet 30 Tilfælde af Eczem, 44 af Impetigo, 1 af Pemphigus, 1 af Acne, 5 af Herpes, 4 af Psoriasis, 1 af Pityriasis, 2 af Favus, 3 af Scabies og 5 af Prurigo. Landphysicus nævner som behandlede dels paa, dels udenfor Amtssygehuset 11 Tilfælde af Eczem, 3 af Herpes, 10 af Favus, 1 af Scabies og 1 af Lupus.

Kjertelsyge og **Svindsot** hørte fremdeles til de hyppig forekommende chroniske Sygdomme. Blandt 401 paa 20 Lægers Mortalitetslister opførte Dødsfald sees 75, altsaa $18,_7$ pCt., at være bevirkede af sidstnævnte. For alle de heraf Døde ere Kjøn og Alder opgivne: 35 vare af Mandkjøn og 40 af Kvindekjøn; 2 vare under 1 Aar, 3 mellem 1—3 Aar, 3 mellem 10—15 Aar, 10 mellem 15—20 Aar, 15 mellem 20—30 Aar, 22 mellem 30—40 Aar, 9 mellem 40—50 Aar, 5 mellem 50—60 Aar, 4 mellem 60—70 Aar og 2 mellem 70—80 Aar.

Af **Blegsot** opgive 9 Læger i Landphysicatet at have behandlet tilsammen 110 Tilfælde, hvoraf en Læge i Stokke 29, en i Tønsberg 25 og en i Aasgaardstrand 21. Fra Frederiksværn nævnes 21 af i Alt 491 Behandlede at have lidt af denne Sygdom, hvorhos tilføies, at da den som oftest forekommer samtidig med Cardialgi, og de fleste af de herunder opførte Syge derfor ogsaa burde medtages under Blegsot, er Antallet i Virkeligheden større, nemlig henved 10 pCt. af det hele Sygeantal.

For **Cardialgi** sees 9 Læger i Landphysicatet at have behandlet 418 Personer, hvilket i Forhold til samtlige af dem Behandlede (7697) svarer til $5,_4$ pCt.

Af **Drankersygdomme** nævne Lægerne paa Horten og i Frederiksværn samt en i Hof tilsammen 10 Tilfælde af Drankergalskab og 2 af Alcoholismus chronicus. Et Par Tilfælde af Drankergalskab kunne ogsaa sees at være behandlede i Laurvig og Stokke, som Complication af Lungebetændelse.

Af **sjeldnere Tilfælde** omtale Lægerne Rønne og Bolstad følgende, i hvilket Diagnosen opgjordes til en Embolia arteriarum. En 58 Aar gammel Graastensmurer blev i August Maaned, idet han under fuldstændigt Velbefindende gik hjemmefra, pludselig angreben af saa voldsomme Smerter i høire Laar, at han besvimede og maatte bæres tilbage i sit Logi. Smerterne standsede vel strax efter, men en formindsket Blodcirculation samt svækket Bevægelses- og Følelsesevne blev tilbage, især i Skinnebenet. Den anden Dag i Sygdommen begyndte derhos Læggen at hovne, og i den øverste Del af samme følte en skarp begrændset Svulst af et Dueægs Størrelse og med Ødem i Partiet nedenfor. Smerterne, der paany havde indfundet sig, forsvandt efter otte Dage, og ligesaa tabte ogsaa Svulsten og de øvrige Tilfælde sig, men kun yderst langsomt, saa at han først efter flere Maaneder kunde gaa et længre Stykke ved Hjælp af Stok. En Undersøgelse af Hjertet blev strax anstillet, men uden at nogen bestemt Abnormitet da kunde opdages, hvorimod Hjerteactionen senere hen i Sygdommen blev meget uregelmæssig og ledsagedes af Kvælningsanfald og Besvimelser, paa samme Tid som der ogsaa i den anden Læg pludselig indfandt sig en lignende Smerte som paa høire Side, tilligemed nogen Hævelse, hvilke begge Dele dog forsvandt den følgende Dag. — Corpslæge Bonnevie anfører 3 Forgiftningstilfælde, hvoraf et ved Sæbelud, et efter Nydelsen af Pultost og et hos en Mand, der havde taget et Par Theskeer Laudanum i den Tro, at det var Infusum rheorum; de forløb alle heldig.

Beretningernes Skildring af Aarets usædvanlige **Veirlig** og sammes skadelige Indflydelse paa Høstens Udfald stemmer saa nøie overens med den ved de hidtil omhandlede Amter givne Fremstilling, at intet Nyt bliver at tilføie. En streng og næsten ukjendt snefuld Vinter, en ualmindelig regnfuld og kold Sommer samt et tidlig vinterligt og koldt Veir i de sidste Maaneder dannede ogsaa her Aarets Characteristik. De enkelte Maaneders Middeltemperatur og Middelbarometerstand vil sees af følgende fra Horten af Lægerne Rønne og Bolstad meddelte Oversigt:

	Middel-temperatur.	Middel-barometerstand.
Januar . .	÷ 2,5° R.	27″ 11‴ Norskt Maal.
Februar . .	÷ 3,0	28″ 3‴
Marts . . .	÷ 1,0	28″ 0‴
April . . .	+ 3,0	28″ 1‴
Mai . . .	+ 7,5	28″ 0‴
Juni . . .	+ 11,3	27″ 10,5‴
Juli . . .	+ 13,3	28″ 0‴
August . .	+ 11,5	27″ 9‴
September .	+ 9,2	27″ 3,5‴
October . .	+ 5,3	27″ 9‴
November .	+ 3,3	28″ 6‴
December .	÷ 4,7	28″ 3‴
Hele Aaret .	+ 4,4° R.	27″ 11,7‴

Med Hensyn til Almuens **Levemaade** og hygiæniske Forholde bemærker Landphysicus, at der i Aarenes Løb var skeet store Fremskridt. Den Kjendsgjerning, at Fnat, som forhen var temmelig almindeligt, nu hørte til Sjeldenhederne, kunde saaledes tjene til Bevis paa, hvorledes Sandsen for Renlighed og Hudcultur efterhaanden havde formaaet at vinde Indpas, og den Maade, hvorpaa nye Bygninger opførtes, i Forbindelse med flere Smaatræk i det daglige Liv røbede tydelig Befolkningens Trang til større Bekvemligheder og større huslig Hygge end før. Ogsaa Klædedragten og forskjellige prophylactiske Leveregler for Helbredens Bevarelse skjænkedes en forøget Opmærksomhed. Til disse mere almindelige Bemærkninger kunne maaske knyttes følgende af en Privatlæge paa Tjømø givne Oplysninger for dette Sogns Vedkommende. Befolkningen, der antages at udgjøre omtrent 2400 Mennesker, ernærer sig, paa nogle faa Haandværkerfamilier nær, næsten udelukkende af Søen; Jorden er for det Meste udstykket i ganske smaa Lodder, hvis Drift i Regelen foregaar ved de hjemmeværende Fruentimmer eller leiede Svensker og som oftest ikke staar høit, da Jorden næsten overalt er vandsyg. Under det forløbne Tiaars for en Del udmærkede Fragtconjuncturer opnaaede Distriktet en høi Grad af Velstand, der gav sig tilkjende i forskjellige Retninger, blandt andre ved en forøget Byggelyst selv hos den simple Mand, der i Almindelighed bor godt og har Sands for at omgive sig med en vis Hygge. Med Hensyn til den egentlige Hygiæne stod dog Adskilligt tilbage at ønske. Badning af det hele Legeme var saaledes for den ældre Generation af Mandfolk og for den hele kvindelige Slægt en ukjendt Ting. Til en Begyndelse havde Lægen formaaet tvende Privatmænd til at opføre hver sit Badehus, og Flere havde lovet at følge det givne Exempel. Beklædningen var god især for Mændene, som næsten alle brugte uldent Undertøi; dette var derimod ikke Tilfældet med Fruentimmerne, som ogsaa, naar de naa en vis Alder, næsten alle skulle lide af rheumatiske Smerter. Fødemidlerne betegnes som for ensformige, hovedsagelig bestaaende af saltet og fersk Fisk med Potetes samt Kaffe til Overmaal. Brændevin var ikke at erholde paa Øen, hvorimod den var vel forsynet med Frugtvin og bayersk Øl. Fattigsygepleien var god. Sognet havde havt Privatlæge i 15 Aar, og for omtrent 6 Aar tilbage var der ved Actietegning tilveiebragt omtrent 1900 Spdlr. til Anskaffelse af Bolig for denne, hvorfor han betalte en moderat Leie til Bygningernes Vedligeholdelse. (Lindseth). Fra Laurvig angives, efter det forøgede Forbrug af bayersk Øl Brændevinsdrik at være bleven sjeldnere, men uden at Beruselser derfor vare mindre hyppige (Leegaard).

Fattigsygepleien erklæres af de tvende Embedslæger for at være i det Hele tilfredsstillende og i enkelte Præstegjelde endog særdeles god; den udførtes i de fleste af disse ved dertil af Communerne privat engagerede Læger, saaledes for Landphysicatets Vedkommende i alle med Undtagelse af Sem, Ramnes og Annebo, hvor den besørgedes af Landphysicus.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i Jarlsbergs Landphysicat . . .	1164
i Laurvigs Distrikt	813
tilsammen . .	1977.

Fra tvende Hjælpevaccinatører i Botne savnes Opgave i ovennævnte Henseende, og fra Hof og Svelvig angives ingen Vaccination at have fundet Sted, paa førstnævnte Sted som Følge af Hjælpevaccinatørens Død, paa sidstnævnte fordi Antallet af uvaccinerede Børn var saa lidet, at det antoges rettest at vente til det paafølgende Aar. Vaccinationen udførtes i Svelvig, Holmestrand, Tønsberg, Sandefjord, Laurvig og Frederiksværn af Læger.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 3 Obductioner, hvoraf en af et i en Udmark fundet nyfødt Barn, en af et Spædbarn, der fandtes død i Sengen hos Moderen, samt en over Liget af en ved Knivstik dræbt Person; 1 Besigtigelse af en Druknet; 3 Undersøgelser angaaende Beskaffenheden af tilføiede Legemsfornærmelser; 9 Undersøgelser af Personers Helbredstilstand med Hensyn til, hvorvidt de kunde udstaa Vand- og Brødstraf; 1 af, hvorvidt et Barn strax kunde afvænnes, og Moderen udholde Fængsel paa sædvanlig Fangekost; 2 angaaende Tilregnelighed, 1 om Tilraadeligheden af en tidligere Sindssygs Fremstilling for Retten samt 1 Undersøgelse af en for Tyveri arresteret Mand for simuleret Sindssygdom.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Distriktslægen i Laurvigs Distrikt tilsaa og afgav Erklæring om 6, hvoraf to helbrededes i Hjemmet, to indlagdes i Gaustad Asyl og to udsattes til Forpleining. Landphysicus tilsaa 9, hvoraf to tilhørende Communer udenfor Amtet; 21 Sindssyge med

Hjemstavnsret inden Jarlsbergs Fogderi forpleiedes i Landphysicatet paa Amtscommunens Regning, deraf 6 indlagte i Asyler og 15 udsatte til privat Forpleining. Udenfor disse Opgaver anføre 10 af Lægerne at have tilseet og tildels behandlet tilsammen 22 Sindssyge, paa faa Undtagelser nær alle lidende af Mani eller Melancholi; 3 af dem indlagdes i Gaustad Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes 1 Amputation af Overarmen og 1 af Underarmen; 1 Resection ved Necrosis tibiæ; flere Exarticulationer af Fingre; 2 Exstirpationer af Læbekræft, 1 af Kræft i Brystkjertelen (ved Causticum), 11 af forskjellige andre Svulste; 1 Tenotomi af M. tibialis anticus og peronæus brevis, 1 Gang voldsom Flexion af et stivt Knæled under Chloroformering; hos 2 Individer Paracentesis abdominis, 1 Punction af Hydrops ovarii, 2 af Hydrocele, den ene Gang med Iodindsprøitning; 1 Operation for medfødt Atresia ani; 3 Herniotomier, hvoraf en heldig og to med dødlig Udgang paa tredie Dag, samt af Øienoperationer 1 for Cataract.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Vending ved Skulderleie med fremfalden Arm, Barnet dødfødt. 18 Tangforretninger, hvoraf de fleste paa Grund af manglende eller uvirksomme Veer i Forbindelse med langvarigt Fødselsarbeide og begyndende Svaghed hos Moderen, en formedelst Eclampsi, en paa Grund af Bækkensnæverhed og en ved Ansigtsfødsel; to af Mødrene døde, nemlig en af Eclampsi et Døgn efter Forløsningen, og en, hos hvem Fødselen havde varet paa fjerde Døgn, 14 Timer efter Forløsningen af Anæmi; af Fostrene kunne 6 sees at have været dødfødte. 1 Perforation hos en 20aarig Førstefødende paa Grund af en betydelig Hydrocephalus hos Barnet; Veer havde været tilstede i næsten to Døgn men uden Virkning paa det endda høitstaaende Hoved, Tang forsøgtes flere Gange forgjæves inden Perforationen, efter denne bragtes saavel Hovedet som Kroppen med Lethed frem (Winsnes).

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Jarlsbergs Landphysicat . . .	1676	853	155	185	5	56
Laurvigs Distrikt	959	480	71	78	7	37
Jarlsberg og Laurvigs Amt . .	2635	1333	226	263	12	93

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 41.

Selvmordere . . . . . 10.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1302 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 50,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 11,7 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,9. — Af de nævnte døde Barselkoner give Beretningerne nærmere Besked alene om 7, hvoraf 3 døde af Barselfeber, 3 af Eclampsi og 1 af Anæmi efter foregaaende Forløsning med Tang. Med Hensyn til Mortaliteten i det Hele taget sees Dødsaarsagen opgiven i 401 Sygdomstilfælde, hvoraf 280 anmeldte fra Landphysicatet og 121 fra Laurvigs Distrikt. Uden Hensyn til de ved Ulykkestilfælde Omkomne, kjendes altsaa Dødsaarsagen for hver 1 af mellem 3 og 4 Døde i dette Amt. De fleste af disse Dødsfald falde paa følgende Sygdomme: Svindsot 75, acut og chronisk Bronchit tilsammen 26, Lungebetændelse, Pleurit og Empyem tilsammen 28, Hjernebetændelse og acut Hjernevatersot tilsammen 28, Kræft 24, Apoplexi 20, organiske Feil i Underlivet 20, Kighoste 19, Strubehoste og diphtherisk Svælgbetændelse tilsammen 16, Skarlagensfeber med Eftersygdomme 12, Nervefeber 12, Alderdomssvækkelse 10, Vatersot 9, Krampe hos Børn 9, organiske Feil ved Hjertet 9.

Om Amtets 2 **Sygehuse**, nemlig Amtssygehuset i Tønsberg og Carljohansværns militære Sygehus, henvises til Sygehustabellen.

Amtets 5 **Apotheker** i Byerne Holmestrand, Horten, Tønsberg, Laurvig og Sandefjord bleve alle visiterede og befundne i Orden. Personalet, der er opgivet for de tvende sidstnævnte, bestod, foruden vedkommende Apothekere, i Laurvig af en Medhjælper og en Discipel, i Sandefjord alene af en Discipel.

Sandefjords **Badeanstalt** angives ogsaa dette Aar at have modtaget flere Udvidelser og Forbedringer, saaledes blandt Andet ved Anlæggelse af 3 nye Svovlvandsbrønde og 2 nye Dampdouche. Curgjæsternes Antal udgjorde efter Inspectørens Opgivende: af abonnerende Gjæster 455, af Gratister 13 og af Ikke-Abonnenter (efter en Sandsynlighedsberegning) 169, tilsammen altsaa 637, eller 27 færre end Aaret forud. 1 var fra Sverige, og 25 fra Danmark. Ifølge ved Badet anstillede meteorologiske Iagttagelser var Middeltemperaturen i Juni + 11,88, i Juli + 14,62 og i August + 12,5. Regnmængden udgjorde pr. □ Fod i Juni 24 Potter, i Juli 7 Potter og i August 25,5 Pot. Vindene vare af Badetidens 107 Dage: S. i 62 Dage, Ø. i 19, samt V. og N. hver i 7; i 12 Dage var der Stille. Lægerne Ebbesen og Winsnes behandlede ved Badet tilsammen 321 Patienter, hvoraf 54 helbrededes, 182 betydelig bedredes, 51 noget bedredes og 34 forbleve uhelbredede. De hyppigste Sygdomme vare: chronisk Rheumatisme (45 af de nævnte 321 Patienter), Kjertelsyge (41), nervøs Svækkelse (32), Sygdomme i Hoften eller Knæet (23), Hæmorrhoider (17), Lamhed (16), Arthritis (15), Forstoppelse (15), Neuralgi (14), Hypertrophi af Leveren (13),

Spinalirritation (9) samt Ischias og chroniske Hudsygdomme (hver 8). — Laurvigs Badeindretning var ikke i Brug dette Aar, og om Holmestrands bemærkes, at den paa Grund af Sommerens daarlige Veirlig blev mindre benyttet end sædvanligt.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Jarlsbergs Landphysicat: 12 Læger, nemlig en i Svelvig, to i Holmestrand, tre paa Horten, to i Tønsberg, en i Aasgaardstrand og en i hvert af Præstegjeldene Stokke, Hof og Sande. 20 Jordemødre, hvoraf 14 fast ansatte; 15 Hjælpevaccinatører.
2. Laurvigs Distrikt: 8 Læger, hvoraf tre i Laurvig, to i Frederiksværn, to i Sandefjord og en paa Tjømø. 13 Jordemødre (to Poster vacante); 7 Hjælpevaccinatører.

VIII. Bratsbergs Amt.

Sundhedstilstanden betegnes næsten enstemmig af Lægerne som meget god, af enkelte endog som bedre end i en lang Række foregaaende Aar. Med Undtagelse af et Par mindre Epidemier af Diphtherit og Kighoste, den første i Kragerø, den anden i nedre Thelemarken, viste de forekommende acute Sygdomme, hvoriblandt ogsaa en Del Tilfælde af Blodgang, der vedblev at ytre sig efter det foregaaende Aars store Epidemi af denne Sygdom, næsten overalt en sporadisk Character. Ogsaa med Hensyn til **Dødligheden** viser Aaret sig gunstigt, idet - med Forbigaaen af det nærmest foregaaende Aar, der paa Grund af den ved Blodgangsepidemien bevirkede store Dødlighed neppe kan benyttes til Sammenligning - Antallet af Døde i 1860, nemlig 1325, er 0,5 pCt. mindre end i 1858, da der døde 1332 Individer, og 10,6 pCt. mindre end i 1857, da de Dødes Antal beløb sig til 1483. Sammenlignet med Middeldødligheden (1299) i Femaaret 1851—55 viser Dødligheden i 1860 sig 2 pCt. større end denne.

Sygdomsconstitutionen antoges for Kragerø Distrikt at maatte betegnes nærmest som sthenisk, idet blandt i Alt 411 behandlede acute Sygdomstilfælde vare 51 Pneumonier og Pleuriter, men kun meget faa typhøse Febre. Fra de øvrige Distrikter fremstilles den som i det Hele indifferent eller catarrhalsk, dog synes det at fremgaa af enkelte Beretninger, at gastriske Tilfælde vare mere jævnt hyppige i hele Aaret end sædvanligt, ligesom det fra Skien bemærkes, at Sygdomsconstitutionen der mod Aarets Slutning antog et noget adynamisk Præg.

Nervefeber forekom i det Hele sjelden. For hele øvre Thelemarken vare alene 2 Tilfælde Lægerne bekjendte, begge med dødlig Udgang, og fra nedre Thelemarkens Lægedistrikt nævnes kun 1 Tilfælde, der ligeledes medførte Døden. I Bratsbergs Landphysicat var Sygdommen vel noget hyppigere, men heller ikke her af synderlig Betydning. Af Lægerne i Skien nævne to tilsammen 63 Tilfælde med 6 Dødsfald, og en tredie, uden Angivelse af de Behandledes Antal, 1 Død. De fleste af disse Syge falde paa Skiens By og, med Hensyn til Tiden, paa andet Halvaar. En Læge i Porsgrund behandlede for Nervefeber 16 Individer, der alle helbrededes, og en i Brevik 11, hvoraf 1 døde; blandt de sidste vare 4 tilførte Byen fra andre Steder. Et lignende Antal Syge kom til Behandling i Kragerø, nemlig 14, hvoraf 1 døde; blandt disse anføres flere Matroser, der vare bragte syge iland fra et forbiseilende Fartøi og bleve behandlede i et af Rederiet bekostet, isoleret Sygelocale. Uagtet denne Forsigtighed angrebes senere en Kone, som boede i Sygelocalets Nærhed og havde været sammen med de Syge, ligesom endvidere tre andre Personer i hendes Hus. I det Hele var Sygdommens Opstaaen ved Smitte paaviselig næsten ved alle de nævnte 14 Tilfælde. For det hele Amt kjendes et Antal af 108 Angrebne og 12 Døde af Nervefeber; blandt de Døde vare lige mange (6) af hvert Kjøn, samt med Hensyn til Alderen 1 mellem 5—10 Aar, 1 mellem 10—15 Aar, 4 mellem 20—30 Aar, 3 mellem 30—40 Aar og 2 mellem 40—50 Aar (for 1 er Alderen ikke anført).

Af **Barselfeber** omtales 16 Tilfælde, hvoraf 9 endte dødlig. Det største Antal er opgivet af Lægerne i Kragerø, nemlig 9 med 4 Dødsfald.

Acute **exanthematiske Sygdomme** vare meget sjeldne. I Beretningerne nævnes: et enkelt Tilfælde af modificerede Børnekopper i Kragerø i Mai Maaned; nogle faa af Vandkopper i Skien, Kragerø og Silgjord Præstegjeld i øvre Thelemarken, fornemlig i Sommer- og Høstmaanederne; 2 Tilfælde af Skarlagensfeber i Kragerø i Januar og af samme

Sygdom ligesaa enkelte i Skien om **Høsten**; **samt** 2 Tilfælde af Mæslinger i Brevik, i **Januar** og Mai. — Rosen viste sig noget hyppigere, 5 Læger nævne tilsammen 32 Tilfælde deraf.

Kighoste angives fra nedre Thelemarkens Distrikt at have hersket hele Aaret, men sjelden eller aldrig at være kommen under Behandling. Mod Aarets Slutning begyndte Sygdommen at vise sig paa enkelte Steder i øvre Thelemarken, saaledes i Hjærtdal, hvor af 9 Behandlede 1 døde, og allerede tidligere om Sommeren vare enkelte sporadiske Tilfælde indtrufne i Skien og Kragerø, deriblandt 3 med dødlig Udgang.

Diphtherisk Svælgbetændelse optraadte i Kragerø i Slutningen af September, udbredte sig dog ikke meget i selve Byen, men derimod til forskjellige Steder i Sandekedal ligesom mod Aarets Slutning ogsaa til et Par i Drangedal. Ved Beretningens Afgivelse i det paafølgende Aar vare i det Hele behandlede 67 Tilfælde med 19 Dødsfald, hvoraf 42 med 13 Dødsfald falde paa heromhandlede Aar, nemlig paa September 4 Bhdl. og 2 Døde, October 13 Bhdl. 5 Døde, November 8 Bhdl. 1 Død og December 17 Bhdl. 5 Døde. De Angrebne vare for det Meste Børn, saaledes var der blandt ovennævnte 67 kun 15 Voxne, af hvilke 2 døde. Sygdommen optraadte med sine sædvanlige Symptomer: graaligt, hvidt Belæg, ofte af betydelig Udbredning lige ned i Luftrørsgrenene; stærk Opsvulmen af Submaxillarkjertlerne, Snue undertiden med blodigt Udflod, besværet Synkning, Hæshed, Dyspnøe og Hoste, ved hvilken sidste undertiden opstødtes længre rørformige Membraner. Som Eftersygdom optraadte hyppig Lamhed, almindeligst i Svælgets Muskler, hos 7 desuden i Øiets Muskler og hos 2 i Extremiteternes; i Alt iagttoges en saadan Tilstand hos 17 blandt 48 Gjenlevende af hine 67, altsaa hos over en Trediepart. Med Hensyn til Epidemiens Aarsagsforholde bemærkes, at Smitteoverføring ved Syge oftere lod sig godtgjøre og enkelte Gange, som det syntes, ogsaa ved Friske; streng Afspærring viste derfor ofte en gavnlig Virkning til at hindre Sygdommens Udbredning. Behandlingen bestod i Pensling med Argentum nitricum, fornemlig i Substants, en à to Gange daglig og indvendig Sol. chloratis kalici; hyppig forsøgtes tillige Brækmidler af Tartarus emeticus eller Sulphas cupricus. Af styrkende Midler anvendtes Chinin og Jern, ved Lamheder sammen med Semina Strychni, hvorefter de paralytiske Tilstande i Almindelighed hurtig svandt. (Homann, Hartvig). — Af Lægerne udenfor Kragerø Distrikt omtaler en i Skien enkelte Gange at have faaet diphtherisk Svælgbetændelse til Behandling, men disse Tilfælde vare alle lette og godartede. For Strubehoste sees at være behandlede i Alt 13 Børn, hvoraf 5 døde.

Catarrhalske Sygdomme betegnes i enkelte Beretninger som temmelig hyppige hele Aaret; Forholdet synes dog i det Hele taget ikke at have afveget fra det gjerne hvert Aar sædvanlige. De fleste Tilfælde indtraf i første og sidste Kvartal.

Lungebetændelse maa ved at sammenligne de Behandledes Antal i dette og de nærmest foregaaende Aar antages at have været sjeldnere end sædvanligt, hvilket ogsaa særlig gjøres opmærksom paa af en Læge i Skien (Søeberg). 8 af Amtets Læger anføre tilsammen 117 Tilfælde med 21 Dødsfald, og fra 2 Læger haves derhos Opgave om 6 Døde men uden Angivelse af det tilsvarende Antal Behandlede. Med Hensyn til Sygdommens Forekomst til forskjellige Tider paa Aaret sees blandt 111 af ovennævnte Tilfælde 14 at være indtrufne i Januar, 24 i Februar, 20 i Marts, 12 i April, 13 i Mai, 7 i Juni, 3 i Juli, 1 i August, 2 i September, 3 i October, 4 i November og 8 i December. Af 25 Døde vare 13 af Mandkjøn og 12 af Kvindekjøn, samt med Hensyn til Alder 2 under 1 Aar, 2 mellem 1—3 Aar, 1 mellem 5—10 Aar, 1 mellem 30—40 Aar, 5 mellem 40—50 Aar, 2 mellem 50—60 Aar, 9 mellem 60—70 Aar og 3 mellem 70—80 Aar. — Af Pleurit sees 2 Læger at have behandlet 11 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig.

Om de **rheumatiske Sygdommes** Forekomst meddele Beretningerne intet for dette Aar Særeget. Under Benævnelserne acut Rheumatisme og rheumatisk Feber anføre 6 Læger tilsammen 25 Tilfælde.

Af **Koldfeber** nævnes 5 Tilfælde fra Skien, 10 fra Brevik og 20 fra Kragerø. Af sidstnævnte forekom 4 hos Individer, der aldrig havde været udenfor Kragerø Distrikt.

Gastriske Sygdomme vare ikke ualmindelige. Dels vedblev nemlig efter den udbredte Blodgangsepidemi Aaret forud fremdeles enkelte Tilfælde heraf at vise sig, dels forekom, paa enkelte Steder gjennem hele Aaret, men især dog om Sommeren en hel Del Diarrhøer og andre gastriske Forstyrrelser, fornemlig hos Personer, der tidligere havde lidt af Blodgang, og hos hvem ofte den mindste Diætfeil eller Forkjølelse var istand til at fremkalde dem. Diarrhøerne vare ikke sjelden ledsagede af blodige Udtømmelser og kunde, efter Beretningerne fra Thelemarken, selv i den sidste Del af Aaret undertiden udarte til virkelig Blodgang. Fra Kragerø Distrikt angives derimod udtalte Tilfælde heraf ikke at være iagttagne efter Udgangen af Marts. Med Hensyn til Antallet af de for Blodgang i dette Aar Behandlede nævne Lægerne i Kragerø 20, hvoraf 2 døde, tvende Læger i Skien 4, der helbrededes, Distriktslægen i nedre Thelemarken 10, hvoraf 1 døde, Distriktslægen i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 25 og Distriktslægen i Tinn 1, hvilke sidste alle kom sig. Fra øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt anføres 1 Død men ikke Antallet af Behandlede. Som en Undtagelse fra ovennævnte Skildring af de gastriske Sygdommes

temmelig hyppige Forekomst i dette Aar tør bemærkes, at en Læge i Porsgrund vil have fundet Diarrhoe og Cholerine mindre almindelige end sædvanligt, og en Læge i Skien Cholerine yderlig sjelden om Sommeren.

Af **Skjørbug** omtales et Tilfælde at være indtruffet i October i Eidangers Præstegjeld.

For **Syphilis** indkom paa Amtssygehuset 3 Individer med secundære Tilfælde; 6 Syge laa tilbage fra det foregaaende Aar, saa at der i Alt for denne Sygdom behandledes 9, hvoraf 8 igjen i Aaret udskreves; Liggedagenes Antal udgjorde 1907 eller for hver Udskreven 238,4 Dag. Ved Behandlingen angives i den senere Tid udelukkende at være anvendt Syphilisation i constitutionelle Tilfælde. Udenfor Sygehus sees Landphysicus at have behandlet 4 Tilfælde af Syphilis, en Læge i Porsgrund 1 primært og Lægerne i Kragerø 4 secundære. I Thelemarken synes Sygdommen ikke at være forekommen, hvilket udtrykkelig bemærkes fra et Par af Lægedistrikterne. For **Radesyge** behandledes paa Amtssygehuset 3 Personer, hvoraf 1 indlagt i dette Aar. Af **Gonorrhoe** nævnes kun ganske faa Tilfælde.

Af **chroniske Hudsygdomme** indkom paa Amtssygehuset 3 Tilfælde af Eczem, 1 af Impetigo, 1 af Psoriasis, 3 af Prurigo, 2 af Lupus, 7 af Scabies og 19 af Favus; af sidstnævnte laa derhos 20 tilbage fra det foregaaende Aar, saa at de Behandledes Antal i det Hele udgjorde 39 med 7743 Forpleiningsdage. Fnat var fremdeles overmaade almindeligt i øvre Thelemarken, saa at i flere Bygder kun Faa vare fri derfor.

En i tidligere Beretninger omtalt **spedalsk** Pige i Hiterdal levede fremdeles.

Kjertelsyge var paa enkelte Steder maaske noget hyppigere end sædvanligt; Distriktslægen i nedre Thelemarken anfører saaledes i intet tidligere Aar at have havt saa mange Tilfælde deraf under Behandling som i dette. I øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt antages denne Sygdom ikke at være særdeles hyppig.

Af **Svindsot** opføre 10 Læger paa sine Mortalitetslister 86 Døde, hvilket i Forhold til samtlige af dem opgivne Døde, 484, svarer til 17,8 pCt. Af de nævnte 86 vare 35 af Mandkjøn og 51 af Kvindekjøn, samt med Hensyn til Alderen 1 under 1 Aar, 4 mellem 5—10 Aar, 1 mellem 10—15 Aar, 9 mellem 15—20 Aar, 25 mellem 20—30 Aar, 23 mellem 30—40 Aar, 13 mellem 40—50 Aar, 1 mellem 50—60 Aar, 7 mellem 60—70 Aar og 2 mellem 70—80 Aar.

Blegsot omtales fra øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt som meget sjelden, fra nedre Thelemarken derimod ligesom af en Læge i Skien som hyppig forekommende.

Cardialgi fremhæves, som i tidligere Beretninger, at være særdeles almindelig.

Af **Drankersygdomme** anføre tvende Læger i Skien tilsammen 8 Tilfælde af Alcoholismus og 2 af Drankergalskab, samt Distriktslægen i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 1 af Drankergalskab hos en Person udenfor hans Distrikt. Fra Porsgrund omtales sidstnævnte Sygdom som meget sjelden; den der bosatte Læge havde i 10 Aar ikke havt noget Tilfælde deraf under Behandling.

Som et **sjeldent Tilfælde** beretter Landphysicus om en ung, 19aarig Person, der i religiøst Sværmeri foretog Castration paa sig selv, idet han igjennem et $1^1/_2$ Tomme langt Snit i Scrotum udtrak begge Testes og overskar Sædstrengene. Blødningen bragtes med Lethed til at standse, og Saaret tilhelede hurtig.

Veirliget udmærkede sig, ligesom næsten overalt i den sydlige Del af Landet, ved en usædvanlig streng og snefuld Vinter, en sen Vaar, en ualmindelig kold og regnfuld Sommer ledsaget af Oversvømmelser og Misvæxt, samt et koldt og raat Efteraar med paafølgende tidlig og streng Vinter. Da ogsaa det foregaaende Aar havde medført Misvæxt for dette Amt, angives Befolkningen i flere Bygder, navnlig mod heromhandlede Aars Slutning, at have været udsat for megen Nød og Elendighed, men uden at dog, hvad særlig fremhæves af flere Læger, nogen forøget Sygelighed deraf kunde paavises. Ligesaa bemærkes fra Skien, hvor mange Huse bleve satte under Vand ved Oversvømmelserne, at denne Omstændighed ingen skadelig Virkning syntes at udøve paa de temmelig hurtig igjen indflyttede Familiers Sundhedstilstand, ialfald naar undtages enkelte Tilfælde af Ophthalmi og mere udviklet Scrophulose hos allerede før kjertelsyge Børn (Bentzen).

Om Befolkningens **Levemaade** meddele Beretningerne kun faa nye Oplysninger. I Skien og Porsgrund angives Brændevinsdrik at være aftagen, i sidstnævnte By fandtes ikke længer noget Detailudsalgssted for samme. Nydelsen af bayersk Øl og Vin var derimod fremdeles almindelig, ihvorvel ogsaa heri fra enkelte Steder omtales en Indskrænkning paa Grund af de trange Tider. I Drangedal angives gjerne hvert Aars Dødelister at vise en stor Mortalitet blandt spæde Børn, hvortil Aarsagen antages at ligge i en daarlig Børnepleie.

Fattigsygepleien udførtes, ligesom tidligere, i Porsgrund og Brevik samt Bamble af private Læger, overalt ellers af Embedslægerne. Landphysicus behandlede, foruden flere, der kun en enkelt Gang søgte Raad for lettere Tilfælde, 70 fattige Syge, hvoraf 44 i Skien og 26 paa Landet; en Læge i Porsgrund ligesaa 61; Distriktslægen i øvre Thelemarkens

østfjeldske Distrikt 94, hvoraf 81 i Silgjord, 10 i Hjærtdal og 3 i Gransherreds Hovedsogn; Distriktslægen i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt 95 og Distriktslægen i Tinn 64 (paa sidstnævnte Sted med en Udgift til Medicin af 30 Spd. 31 Skill.). Med Hensyn til Befolkningens Benyttelse i det Hele taget af Læge- og Jordemoderhjælp var Forholdet forskjelligt; fra Landphysicatet angives saaledes kyndig Hjælp at blive almindelig søgt baade i Byerne og paa Landet, hvorimod i øvre Thelemarken Jordemoderhjælp i Regelen kun sjelden benyttedes, og ligesaa paa enkelte Steder Lægehjælp kun meget lidet.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i Landphysicatet	567
i Kragerø Distrikt	811
i nedre Thelemarkens Distrikt	591
i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt . .	99
i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt .	426
i Tinn's Distrikt	81
tilsammen . . .	2575.

I Gransherreds Hovedsogn, i Tudals Annex til Hjærtdal samt i Mæls og Dals Annexer til Tinn blev ingen Vaccination foretagen, paa de tvende førstnævnte Steder fordi de uvaccinerede Børns Antal var meget lidet. Fra Mjøsstranden var ingen Opgave indkommen til Distriktslægen. I Skien, Porsgrund, Brevik og Kragerø udførtes Vaccinationen ved Læger.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 1 Obduction af et fjorten Dage gammelt Barn for at afgjøre, om samme var død en naturlig Død, 1 Undersøgelse af et Fruentimmer for at bestemme, om Fødsel af et levedygtigt Foster havde fundet Sted, samt 2 Undersøgelser af Sindstilstanden hos tvende for Tyveri anklagede Personer, der befandtes ikke at være sindssyge.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Landphysicus tilsaa, foruden 7 fattige Sindssyge i Solum og Gjerpen, desuden alle Sindssyge inden Distriktet, som vare under Amtets Forpleining; af disse vare 3 i Aarets Løb tilkomne, og 2 døde. En Læge i Porsgrund behandlede 1 Sindssyg, der helbrededes; en Læge i Brevik tilsaa 3 i Bamble, hvoraf en ny tilkommen; i Brevik var 1 død, og 1 hjemkommen uhelbredet fra Gaustad Asyl. I Kragerø Distrikt med Undtagelse af Bamble fandtes i Alt 26 Sindssyge, hvoraf 9 i Kragerø, 11 i Sandekedal og 6 i Drangedal; 1 af nævnte Antal døde, 1 udvandrede til Amerika og 8 henlaa i en kortere eller længre Tid af Aaret paa Gaustad. Fra nedre Thelemarkens Distrikt angives at være tilkomne 3, der alle indlagdes i det nævnte Asyl, hvorfra den ene dog igjen kom tilbage samme Aar som uhelbredelig. I øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt forpleiedes 17 Sindssyge paa Amtscommunens Regning, hvoraf 4 døde, 1 helbrededes og 1 overgik til privat Forpleining, saa at, da ingen tilkom, Antallet ved Aarets Udgang udgjorde 11, hvoraf tre led af medfødt Idiotisme, de øvrige af erhvervet Sindssygdom; 1 var indlagt paa Gaustad; udenfor nævnte Syge raadspurgtes Distriktslægen angaaende 5, hvoraf en senere begik Selvmord. I Tinn's Distrikt toges 2 under Amtscommunens Forpleining. I øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt behandledes 4 ny tilkomne Syge, hvoraf 2 indsendtes til Gaustad og 2 forsørgedes for offentlig Regning, de øvrige Sindssyge inden Distriktet bleve derhos oftere tilseede. Ligeledes fortjener at nævnes for dette Distrikt en epidemisk, med Krampe forbunden sygelig Aandsretning, der, efter først at være opstaaet hos en Pige som Følge af religiøs Paavirkning, senere ved hende udbredtes til Flere, i Alt 14, hvoriblandt 3 Mænd; hos en af disse gik Sygdommen over til fuldkomment Vanvid, hvorfor han maatte indsendes til Gaustad Asyl, hos de øvrige helbrededes den derimod i forholdsvis kort Tid, da det efter megen Modstræben fra de Syges Omgivelser endelig blev tilladt at tage dem under Lægebehandling.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes 1 Exarticulation af Skulderen paa Grund af Aneurisma arteriæ brachialis hos en 58aarig Kone, der heldig overstod Operationen; flere Exarticulationer af Fingre, hvoriblandt en af en overtallig Tommelfinger hos et Barn; 2 Operationer for Læbekræft, 1 for Kræft i Øielaaget, 1 for Ranula; 2 Exstirpationer af Lipomer; 1 Udrivning af Næsepolyp; 1 Operation for Hareskaar, 1 for Sammenvoxning af Fingre efter Forbrænding og 3 for Klumpfod; flere Gange Paracentesis abdominis samt af Øienoperationer 1 Reclination og 1 Extraction af Cataract, begge med gunstigt Udfald.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 3 Gange manuel Extraction ved Fod- eller Sædefødsel, i de tvende Tilfælde af levende, i det ene af dødfødt Foster. 2 Vendinger paa Grund af Tværleie, i det ene Tilfælde forbundet med Placenta prævia; Fosteret ved begge dødfødt. 21 Tangforretninger, af hvilke Fosteret ved 19 bragtes levende, ved 2 dødfødt til Verden, en af Mødrene sees at være død tre Dage efter af Barselfeber; Indicationerne vare ved de fleste langvarigt Fødselsarbeide, Vemangel, Afkræftelse hos Moderen osv., ved et Par nogen Bækkensnæverhed; de fleste af Mødrene synes at have været Førstefødende, blandt 11 af Lægerne i Skien og Porsgrund paa denne Maade Forløste havde saaledes de 9 ikke tidligere født Børn. 1 Gang Kephalotripsi hos en 35aarig Førstefødende, der i Barndommen havde lidt af Rachitis, og hvis Bækken var forsnævret over en Tomme i Conjugata og dertil noget skjævt; Fosterets Krop var forinden vendt og extraheret; Konen døde fire Dage efter af Barselfeber (Homann). Partus præmaturus artificialis

fremkaldtes hos en Kone med Bækkensnæverhed, der ogsaa tidligere var forløst paa denne Maade, Fødselen fremkaldtes i 35te Uge ved Uterindouche, Fosteret, der kom med Fødderne først, extraheredes uden Anvendelse af Tang men var dødt (Homann). Løsning og Udbringen af Efterbyrden omtales i flere Tilfælde, i et af disse døde Barselkonen pludselig, 17 Dage efter Nedkomsten, uden at Dødsaarsagen kunde paavises.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Bratsbergs Landphysicat . . .	748	388	61	69	8	41
Kragerø Distrikt	520	269	46	57	5	17
Nedre Thelemarken	505	248	42	38	4	20
Øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt	234	123	25	11	1	12
Øvre Thelemarkens vestfj. Distrikt	498	260	54	35	3	14
Tinn	104	37	7	1	-	4
Bratsbergs Amt .	2609	1325	235	211	21	108

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 37.

Selvmordere . . . . . 5.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1284 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : $50_{,8}$. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : $11_{,1}$ og til Antallet af samtlige Døde = 1 : $5_{,6}$. — Foruden de i Tabellen anførte 5 døde Barselkvinder i Kragerø Distrikt nævner vedkommende Distriktslæge endda 4 (i Sandekedal). Af samtlige i Tabellen anførte Døde paa Barselseng gives nærmere Oplysning med Hensyn til Dødsaarsagen for 14, nemlig 9 døde af Barselfeber, 2 af Diarrhoe og Cholerine, 1 af Svindsot, 1 pludselig 17 Dage efter Nedkomsten (se ovenfor under obstetriciske Operationer) og 1 uforløst; den sidste hørte hjemme i Drangedal og var ikke tilseet af nogen Læge.

Af **Sygehuse** havdes, ligesom tidligere, alene Amtssygehuset ved Skien, hvorom henvises til Sygehuslisten.

Af Amtets 4 **Apotheker** i Byerne Skien, Porsgrund, Brevik og Kragerø blev det sidstnævnte visiteret i December 1860 og de 3 førstnævnte i Januar det paafølgende Aar; samtlige befandtes i god Orden. Personalet ved samme bestod, foruden Apothekerne selv, i Skien af en examineret og en uexamineret Medhjælper samt en Discipel, i hver af Byerne Porsgrund og Brevik af en Discipel og i Kragerø af en examineret Medhjælper.

Badeindretningerne vare de samme som i foregaaende Beretning nævnt. Enkelte af dem angives paa Grund af den kolde Sommer at være blevne mindre benyttede end sædvanligt.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Bratsbergs Landphysicat: 5 Læger, hvoraf tre i Skien, en i Porsgrund og en i Brevik. 7 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatører.
2. Kragerø Distrikt: 2 Læger, begge i Kragerø. 5 Jordemødre, hvoraf fire ansatte; 7 Hjælpevaccinatører.
3. Nedre Thelemarkens Distrikt: 1 Læge, boende i Holden. 4 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatører.
4. Øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt: 1 Læge, boende i Silgjord. 3 Jordemødre, hvoraf den ene tillige ansat for Hofvin Sogn af Tinn's Distrikt; 5 Hjælpevaccinatører.
5. Øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt: 1 Læge, boende i Laurdal. 4 Jordemødre (en Post ledig); 9 Hjælpevaccinatører.
6. Tinn's Distrikt: 1 Læge, boende i Tinn's Præstegjeld. 2 Jordemødre, hvoraf den ene, ovenfor omhandlede tillige ansat for Gransherreds Sogn af øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt. 4 Hjælpevaccinatører.

IX. Nedenes og Raabygdelagets Amt.

Sundhedstilstanden synes at have været god i den største Del af Distriktet; især betegnes den fra Arendal som meget tilfredsstillende; fra vestre Nedenes Lægedistrikt omtales den som mindre god, men Dødligheden i dette Distrikt var ikke betydelig, og den private Læge i Lillesand og tilliggende Landdistrikt behandlede kun faa acute Sygdomme

udenfor Maanederne Marts og Mai. Kighoste synes at have været den mest udbredte epidemiske Sygdom i Amtet; ogsaa Nervefeber forekom paa forskjellige Steder, og i Øjestad Sogn herskede en liden Børnekoppeepidemi. De **Dødes** Antal var 1276 eller $2_{,97}$ pCt. mindre end det foregaaende Aar, da der døde 1315, og $6_{,5}$ pCt. mere end i 1858, da der døde 1198. Sammenlignet med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 viser Dødligheden i 1860 sig omtrent 18 pCt. større.

Sygdomsconstitutionen var i det Hele lidet udpræget. Den omtales fra Østerrisøer samt fra Aamlids Lægedistrikt som catarrhalsk-inflammatorisk, fra Arendal derimod som adynamisk i Aarets første 7 Maaneder, senere indifferent eller catarrhalsk-rheumatisk. I vestre Nedenes forekom i Begyndelsen af Aaret mest inflammatoriske Sygdomme, dog ogsaa temmelig mange Nervefebre.

Nervefeber var mere udbredt end det foregaaende Aar. Medens der i dette fra Amtets samtlige Læger med Undtagelse af tvende i Arendal, der ikke nøiere angave de Behandledes Antal, i Alt kun anmeldtes 72 Tilfælde med 8 Dødsfald, have i 1860 12 Læger anmeldt tilsammen 218 Tilfælde, af hvilke 29 endte dødlig. Mest udbredt sees Sygdommen at have været i østre og vestre Nedenes. I det førstnævnte Lægedistrikt herskede en Epidemi fra Aarets Begyndelse i de vestre Sogne, Tromø og østre Moland: tilsammen angrebes i disse Sogne 52 Personer, hvoraf 5 døde. De fleste Tilfælde, omtrent 40, indtraf i første Kvartal, og de sidste i August. Ogsaa i og ved Tvedestrand herskede Sygdommen; der indtraf 25 Tilfælde, hvoraf 20 fra Mai til Juli; 8 endte dødlig; hos Flere kunde Smitten forfølges fra Individ til Individ (Fr. Vogt). Foruden disse omtales i østre Nedenes 11 sporadiske Tilfælde, hvoraf 1 – i Østerrisøer – endte dødlig. I Arendal og Omegn have 5 Læger opgivet 54 Tilfælde med 3 Dødsfald; af disse forekom en Del paa Strandstedet Kolbjørnsvig i Hisø Sogn, hvor Sygdommen ophørte i Februar. I vestre Nedenes forekom de fleste Tilfælde i Grimstad og paa nogle Gaarde i de omliggende Sogne, til hvilke sidste Sygdommen forplantedes ved Smitte fra Byen. Den først Angrebne i Grimstad var en Dame, som i Begyndelsen af Aaret siges at have paadraget sig Sygdommen i Christiania. I det Hus, hvor hun laa, blev en Pige syg, og da denne blev forpleiet hos en anden Familie, blev ogsaa der en Pige angreben; en anden syg Tjenestepige blev sendt hjem paa Landet til sin Fader, i hvis Hus derefter samtlige Beboere, 4 i Tallet, angrebes. I et andet Hus paa Landet, hvor et Familiemedlem kom syg hjem, angrebes Tjenestepigen og 3 Børn (Frisak). I Alt angrebes i denne Epidemi 48 Personer, hvoraf 5 døde; den ophørte i Juli Maaned. De abdominelle Phænomener vare mest fremtrædende. Paa en Gaard i Øjestad Sogn angrebes i Januar og Februar Maaned 5 Personer, af hvilke 2 døde. En Læge i Lillesand behandlede 12 Tilfælde, hvoraf 6 i sidste Kvartal; 2 endte dødlig. I Aamlid behandledes i en Familie 6 Tilfælde, af hvilke 1 endte dødlig, og i et Hus i Ivelands Sogn af Evje Lægedistrikt 5 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig. Fra Sætersdalens Lægedistrikt er intet Tilfælde af Nervefeber anmeldt.

Af **Barselfeber** have 7 Læger anmeldt 15 Tilfælde; deraf endte 2 dødlig, det ene hos en Kone, som var forløst ved Vending. I et Tilfælde paa Næs Jernværk, som forløb heldig, kom der exsudativ Svælgbetændelse.

Børnekopper angreb om Vaaren 12 Individer i Øjestad Sogn. Den først Angrebne angaves at have hentet Smitten paa et Sted i Nærheden af Arendal, hvor 2 Personer havde lidt af Sygdommen. Den ene af disse var bleven smittet i Christiansand. Ingen døde.

Vandkopper var temmelig udbredt i en stor Del af vestre Nedenes. I Arendal siges de at have været almindelige først og sidst paa Aaret, og en Læge i Tvedestrand behandlede 12 Tilfælde om Høsten.

Skarlagensfeber omtales kun fra Grimstad, hvor den sidst paa Aaret viste sig i 2 Huse hos 3 Børn, af hvilke 1 døde; i de samme Huse fik 4 Voxne exsudativ Svælgbetændelse.

Af **Mæslinger** iagttog en Læge i Arendal enkelte Tilfælde sidst paa Aaret. 1 Tilfælde omtales fra Næs Jernværk.

Rosen, tildels i Ansigtet, var om Høsten ikke sjelden i Arendal. Fra østre Nedenes nævnes 25 spredte Tilfælde, og Distriktslægen i Aamlid omtaler Sygdommen som hyppig. Fra Sætersdalen omtales 2 Tilfælde, der begge endte dødlig.

Kighoste var temmelig udbredt i Amtet. I Arendal gik Sygdommen almindelig i Begyndelsen af Aaret; senere viste sig kun enkelte Tilfælde; i Alt nævnes fra Arendal 7 Dødsfald af denne Sygdom. I Østerrisøer, hvor Sygdommen ogsaa var almindelig, indtraf de fleste Tilfælde fra Januar til Mai Maaned, samt sidst paa Aaret; i østre Nedenes Landdistrikt, hvor den ogsaa herskede, blev den sjelden Gjenstand for Lægebehandling. 2 Læger i Østerrisøer behandlede tilsammen 69 Tilfælde, af hvilke 9 endte dødlig; kun 1 af de Døde tilhørte Landdistriktet. Lægen i Tvedestrand behandlede kun 1 Tilfælde. Fra vestre Nedenes omtales enkelte Tilfælde i Øjestad; desuden behandlede Lægen i Lillesand fra August til December endel, for det meste milde Tilfælde, af hvilke 1 endte dødlig. Sygdommen herskede desuden i Heigrefos Sogn af Aamlids Lægedistrikt, samt rundt omkring i Evje Lægedistrikt. Distriktslægen kjendte der 68 Tilfælde, hvoraf 7 endte dødlig; af en Opgave over de Angrebnes Alder sees det, at 9 vare under 1 Aar, 28 fra 1—5 Aar, 15

fra 6—10 Aar, 14 fra 11—15 Aar og 2 fra 16—20 Aar. Epidemien begyndte om Sommeren og vedvarede ved Aarets Udgang. Tilsammen kjendes efter det Anførte 24 Døde af Kighoste i Amtet. Om Behandlingen anføres det fra Østerrisøer, at Kongevand en Tid blev forsøgt, men maatte opgives, da det angreb Mavens Slimhinde og voldte Smerter og Brækninger (J. Olsen).

Diphtheriske Sygdomme vare ikke almindelige. Af exsudativ Svælgbetændelse omtales fra Arendal 2 Tilfælde, der helbrededes, og 2 Dødsfald. 2 Læger i Østerrisøer behandlede nogle enkelte Tilfælde, af hvilke 1 i Byen og 1 paa Landet endte dødlig; efterfølgende Lamhed iagttoges hos en Enkelt. I vestre Nedenes forekom 8 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig, og hvoraf 4 ere omtalte under Skarlagensfeber. De fleste af de her anførte Tilfælde kunne sees at være forekomne sidst paa Aaret. Af Strubehoste sees 4 Læger at have behandlet 8 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig.

Catarrhalske Sygdomme siges at være forekomne som almindelig i Arendal, medens de derimod fra østre Nedenes og Aamlid omtales som forholdsvis meget hyppige, i Østerrisøer især i Aarets Begyndelse. Paa Næs Jernværk antoge de sidst paa Aaret Character af Influenza, og denne Sygdom berettes ogsaa i Mai Maaned at have hersket paa flere Gaarde i Evje Sogn.

Lungebetændelser vare forholdsvis sjeldne i Arendal, hyppigere derimod i østre og vestre Nedenes samt Aamlids Lægedistrikter. De fleste Tilfælde forekom i første Kvartal, og Distriktslægen i vestre Nedenes, der behandlede 26 Tilfælde, hvoraf 4 endte dødlig, bemærker, at Sygdommen paa den Tid krævede større Blodudtømmelser end senere paa Aaret. 11 Læger have tilsammen behandlet 137 Tilfælde (heri er dog for 1 Læges Vedkommende nogle Pleuriter medregnede); 20 endte dødlig; desuden er 1 Dødsfald anmeldt uden det tilsvarende Antal Behandlede.

Rheumatiske Lidelser omtales som hyppige i østre og vestre Nedenes samt Evje Lægedistrikter; i Østerrisøer forekom de fleste først paa Aaret og hos Mænd.

Koldfeber herskede ligesom det foregaaende Aar epidemisk i Østerrisøer, hvor 2 Læger tilsammen behandlede 80 Tilfælde; de fleste forekom fra Februar til Juli, og udenfor denne Tid iagttoges kun sporadiske Tilfælde. Ligesom det foregaaende Aar indskrænkede Sygdommen sig hovedsagelig til den Del af Byen, som ligger omkring det i den forrige Aarsberetning omtalte Kjærn. Fra Tvedestrand nævnes 40 Tilfælde, af hvilke 7 vare erhvervede i Hjemmet, medens Resten forekom hos Søfolk. I Arendal behandlede 3 Læger 34 Tilfælde, hvoraf 5 antoges erhvervede i Hjemmet. I Grimstad behandledes 13 Søfolk, og fra Lillesand omtales 9 Tilfælde. Tilsammen haves saaledes i dette Amt Beretning om 176 Tilfælde.

Af **Blodgang** iagttoges dette Aar kun 5 Tilfælde i Gjerestad Sogn hos Mand, Kone og 3 Børn paa en afsidesliggende og yderst fattig Skovplads. Alle helbrededes.

Af **Diarrhoe** og **Cholerine** omtales flere Tilfælde om Sommeren og Høsten i Arendal; ligesaa i Sætersdalen, hvor Udtømmelserne ikke saa sjelden bleve blodige, uden at dog Sygdommen viste sig ondartet. Fra Lillesand omtales gastriske Febre i April og Mai Maaned.

Af **Skjørbug** nævnes kun 1 Tilfælde fra Østerrisøer.

Syphilis siges i Arendal at være meget hyppig hos Søfolk, og undertiden ogsaa at forekomme hos deres Kjærester og Familier. 2 Læger sammesteds have opgivet 32 Tilfælde, af hvilke 25 i den ene Læges Praxis alle vare constitutionelle. Fra Østerrisøer opgives 3 Tilfælde, fra Tvedestrand 3, fra Grimstad 2; Distriktslægen i Aamlid behandlede 1; - ogsaa om de fleste af disse Tilfælde oplyses det, at de forekom hos Søfolk. Fra Arendal anmeldes 14 Gonorrhøer, fra de andre Steder 6.

Fnat omtales som udbredt i Aamlids og Evje Lægedistrikter.

Af **Spedalske** kjendtes 1, nemlig den i foregaaende Aarsberetninger omtalte Mand i Holts Præstegjeld.

Kjertelsyge var ifølge næsten alle Beretninger meget almindelig. 2 Læger i Østerrisøer anmelde 3 Dødsfald deraf. Fra Lillesand nævnes 2 Dødsfald af **Rachitis**.

Svindsot viser sig ligesom de foregaaende Aar særdeles fremtrædende i dette Amt. 14 Læger have givet Oplysning om i Alt 384 dem bekjendte Dødsfald; 94 af disse eller 24,5 pCt. skyldtes Svindsot (i de to nærmest foregaaende Aar respective 22,9 og 23,2 pCt.). Kjønnet er angivet for 78 af de Døde; blandt disse vare 32 Mænd og 46 Kvinder. For 84 af de Døde er Alderen opgiven: 6 vare under 5 Aar, 3 mellem 5—10 Aar, 12 mellem 10—20 Aar, 14 mellem 20—30 Aar, 19 mellem 30—40 Aar, 20 mellem 40—50 Aar, 8 mellem 50—60 Aar og 2 mellem 60—70 Aar. Forholdet viser sig temmelig jævnt i de forskjellige Distrikter. Blandt de Fattige i Arendal havde Stadsphysicus behandlet 24 med Svindsot. En Læge i Arendal bemærker, at den forekommer hyppigst udenfor Byen, og i Almindelighed som Familiesygdom; 2 Gange havde han iagttaget, at Sygdommen overspringer et Led; en Gang havde saaledes en frisk Moder mistet 2 Børn i en yngre Alder af Svindsot; flere af hendes Sødskende, hendes Moder og Bedstemoder vare døde af denne Sygdom (Eger). Distriktslægen i østre Nedenes havde som Aarsagsforhold dels iagttaget Arvelighed, dels Forsømmelse af chroniske Catarrher. Blandt 15, som behandledes for denne Sygdom i Sætersdalen, syntes den arvelig hos 5.

Af andre chroniske Sygdomme nævnes **Blegsot** fra de fleste, **Cardialgi** og **Ormesygdomme** næsten fra alle Lægedistrikter som hyppige. **Menstruationssygdomme** siges at være meget almindelige i Evje Lægedistrikt. Fra Arendal bemærkes det, at de chroniske Sygdomme i det Hele ere langt hyppigere end de acute (Eger).

For chronisk **Alcoholisme** behandledes 1 Person i Sætersdalen og 1 i vestre Nedenes. Den sidste døde.

Værkefingre vare ualmindelig hyppige i Arendal, og Distriktslægen i Aamlid bemærker, at Aaret udmærkede sig ved en Mængde phlegmonøse Betændelser.

Distriktslægen i Sætersdalen behandlede et Stiksaar i Øiet, idet en 14 Aar gammel Dreng ved at falde med en spids og skarp Kniv havde boret denne igjennem Sclerotica noget indad og nedad for Corneas indvendige Rand. Kniven sad fast i Øiehulens Ben, og der maatte lidt Magt til for at tage den ud; der indtraadte ingen Reaction, og Synet led ingen Skade.

En i kort Tid til Halvdelen af 18 Beboere i et fattigt Hus udbredt epileptiform **Chorea** omtales af Distriktslæge Scheen. De Syge, af hvilke 6 vare Børn og 3 voxne Kvinder, helbrededes alle efter omtrent 3 Maaneders Forløb, og efterat 3 af de haardest angrebne Børn vare blevne indlagte paa Sygehus. Om arvelig Forekomst af Chorea i 2 Familier i Sætersdalen har Distriktslæge Lund gjort en Meddelelse, der findes optaget som Bilag III.

Veirliget. Vinteren udmærkede sig ved en ualmindelig Snemængde, der i Fjeldbygderne besværliggjorde al Færdsel og fordyrede Kornvarerne. Aaret i Forveien havde givet ringe Afgrøde, Kvæg og Heste vare udsultede, og mange døde udover Vaaren, som kom sent. Sommer og Høst vare kolde og regnfulde; i Juli og August havde man nogle faa Godveirsdage, men sidst i August fik man saa svære Regnskyl, at der tildels opstod betydelige Oversvømmelser. Temperaturen var hele Aaret igjennem lav. Kornet blev lidet madrigt og øverst i Fjeldbygderne umodent; i Aamlid blev det et fuldstændigt Misvæxtaar, og Nøden blev paa mange Steder temmelig stor. Det udhæves imidlertid fra de fleste Distrikter, at Aarets uheldige Veirforholde ikke syntes at indvirke skadelig paa Sundhedstilstanden.

Hygiæniske Forholde. Misbruget af berusende Drikke skildres fra Arendal og Østerrisøer som ikke ubetydeligt, i Arendal især hos Daglønnere og simplere Haandværkere, samt hos Bønder paa Byreiser. I Grimstad og Omegn siges Brændevinsdrik at være noget i Tiltagende.

Fattigsygepleien besørgedes i Arendal ved Stadsphysicus, der tilsaa 251 fattige Syge med en Medicamentudgift af 459 Spd. 57 Skill. I Østerrisøer var der ansat en særskilt Fattiglæge. Som udført af private Læger nævnes desuden Fattigsygepleien i Tvedestrand og en Del af Dybvaag og Holt Sogne, i Lillesand, vestre Moland, Birkenes og Høvaag Sogne. Fattigsygepleien i Aamlids Lægedistrikt betegnes som ufuldkommen, ligesom i det Hele i dette Distrikt kun faa Syge kom under Lægebehandling. I vestre Nedenes siges Lægehjælp at søges flittig, naar den er at faa i Nærheden. Den private Læge i Lillesand behandlede 1142 Tilfælde.

Antallet af **Vaccinerede** udgjorde

i Arendals Stadsphysicat . . .		59
i østre Nedenes Lægedistrikt . .		648
i vestre Nedenes	— . .	633
i Aamlids	— . .	157
i Evje	— . .	205
i Sætersdalens	— . .	169
tilsammen . . .		1871.

I Østerrisøer samt i og ved Grimstad besørgedes Vaccinationen af Distriktslægerne, i Tromø Sogn af en privat practiserende Læge i Arendal.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes: 1 Synsforretning over Liget af en Mand, som var fundet i Vandet; 1 Undersøgelse af en sindssvag Kone, der var mistænkt for Tyveri og 1 Undersøgelse for at bestemme om en Mand kunde underkastes Vand- og Brødstraf.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Arendals Stadsphysicus omtaler 3, der forpleiedes i Hjemmet, og 3, der forpleiedes paa Gaustad Asyl; 1 var død i Aarets Løb. 2 andre Læger i Arendal havde tilseet 3, af hvilke 2 bleve sendte til Gaustad Asyl. I østre Nedenes behandledes 5, af hvilke 1 blev indsendt til Gaustad Asyl og derfra vendte helbredet tilbage. I vestre Nedenes døde 3; 5 kom til paa Amtets Forpleining, og 3 af disse bleve indsendte til Gaustad Asyl. Desuden havde Distriktslægen 2 Tilfælde af Melancholi under Behandling. I Aamlids Lægedistrikt forpleiedes for Amtets Regning 2, af hvilke 1 døde. Distriktslægen der behandlede 2 Tilfælde af Melancholi, der begge endte med Helbredelse. I Evje Lægedistrikt forpleiedes 7 paa Amtets Regning, og 1 døde; i Sætersdalens Lægedistrikt forpleiedes 3 i Hjemmet og 1 paa Gaustad Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes: 1 Amputation af Forarmen efter en Læsion ved Cirkelsaug og 1 af Læggen; 1 Exarticulation af Pegefingeren; 2 Amputationer af Mamma for Kræft, 2 Gange Bortskjæring af Læbekræft, 3 Gange af hypertrophierte Uvulæ, 6 Gange af Svulste, hvoriblandt 3 Fedtsvulste og 1 fibrøs Svulst, ligesom nogle Gange Bortætsning af Nævi ved Wienerpasta; 1 Gang Udrivning af en Svælgpolyp og 1 Gang af en Næsepolyp; 1 Aabning af en Leverabsces; 1 Underbinding af Arteria radialis; nogle Te-

notomier ved Klumpfod samt 1 Herniotomi, med dødligt Udfald.

Af **obstetriciske Operationer** omtales som udførte ved Læger: 3 Vendinger; ved den ene af disse er Udfaldet ikke omtalt, ved de 2 andre vare begge Mødre og 1 af Børnene forblevne ilive. 1 Extraction af et dødt Foster. 22 Tangforretninger udførte af 10 Læger; samtlige Mødre forbleve ilive; af Børnene sees 17 at være fødte levende, 1 dødt; om de øvrige 4 mangler Oplysning. Perforation af Fosterhovedet foretoges 1 Gang: en Fod fandtes nedtraadt i Bækkenet ved Siden af Hovedet, og formedelst Livmoderens stærke Sammentrækning lod Vending sig ikke foretage; Fosteret var dødt, Konen forblev ilive (P. Blich). Keisersnit udførtes 1 Gang hos en Kone, som 4 Gange forhen var forløst ved Naturens Hjælp; Fødselens Fremgang hindredes ved en Svulst mellem Skeden og Endetarmen, der indtog hele Hulheden af Os sacrum indtil $1^1/_2$ Tomme fra Skambuen. Ved Siden af Hovedet, som stod i Bækkenindgangen, var der fremfalden en Slynge af Navlesnoren, som allerede ved Lægens Ankomst var pulsløs. Der gjordes Indstik i Svulsten uden at Noget flød ud, og Tang forsøgtes forgjæves. Snittet udførtes i Midtlinien uden Blodtab; efterat Fosteret var udtaget, opstod der Brækning, hvorved Saarets Forening blev noget forsinket. Ved Aabningen af Underlivshulheden bemærkedes en Del Serum i samme. Moderkagen var løsnet og fulgte med ved Udtagelsen af Fosteret, der viste Tegn til Forraadnelse. Konen døde 40 Timer efter Operationen. Obduction blev negtet; ved Indsnit i Svulsten gjennem Kjønsdelene viste den sig at være en Fedtsvulst. (Frisak og P. Blich). Kunstig Borttagelse af Moderkagen omtales 5 Gange.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Østre Nedenes med Arendal . . .	820	520	85	105	2	33
Vestre Nedenes. .	633	420	63	86	3	32
Aamlid	172	136	37	16	1	8
Evje	175	108	23	16	2	10
Sætersdalen . . .	175	92	23	16	-	8
Nedenes og Raabygdelagets Amt	1975	1276	231	239	8	91

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 47.
Selvmordere . . . . . 2.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 699 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 64,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 8,6 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,5. — Af de Døde paa Barselseng vides 2 at være døde af Barselfeber, den ene efter forud at være forløst ved Vending. 1 døde efter Keisersnit. I Vegusdal i Evje Lægedistrikt døde en Kone uforløst anden Dag efter Fødselens Begyndelse, under hvilken en Arm var fremfalden, og uden at hverken examineret Jordemoder eller Læge var tilkaldt.

Af **Sygehuse** fandtes kun nogle Værelser i Fattighusene i Arendal og Østerrisøer, hvor endel Syge kunde indlægges. I Østerrisøer behandledes her 13 Syge i 306 Forpleiningsdage.

Amtets 3 **Apotheker**, i Arendal, Østerrisøer og Grimstad, fandtes ved Visitationen i Orden. I Østerrisøer bestod Personalet foruden Apothekeren af en Discipel, for de 2 andre Apothekers Vedkommende er det ikke omtalt.

Af **Badeindretninger** nævnes et større Badehus i Østerrisøer, samt Strømbadeindretninger i Arendal og Grimstad.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Arendals Stadsphysicat: 5 Læger og 2 Jordemødre. Af de sidste var en ansat for Byen og en for østre Moland.
2. Østre Nedenes Distrikt: 3 Læger, hvoraf to i Østerrisøer og en i Tvedestrand. Desuden boede Distriktslægen i Aamlid inden dette Distrikt. 4 Jordemødre, foruden en for østre Moland, der var bosat i Arendal; 9 Hjælpevaccinatører.
3. Vestre Nedenes Distrikt: 3 Læger, hvoraf en i Grimstad, en i Lillesand og en, der var bosat i Øjestad. 4 Jordemødre; 9 Hjælpevaccinatører.
4. Aamlids Distrikt: 1 Læge, boende paa Næs Jernværk. 1 Jordemoder; 3 Hjælpevaccinatører.
5. Evje Distrikt: 1 Læge, boende i Evje. 2 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatører.
6. Sætersdalens Distrikt: 1 Læge, boende i Bygland. 2 Jordemødre; 2 Hjælpevaccinatører.

X. Lister og Mandals Amt.

Sundhedstilstanden betegnes fra samtlige Lægedistrikter som god, tildels som ualmindelig god. I Christiansand indtraadte dog nogen Forandring til det Værre i Aarets sidste Maaneder, da især Kighoste blev mere almindelig. Foruden denne Sygdom, der ogsaa herskede epidemisk i flere af Landdistrikterne, forekom paa forskjellige Steder i Amtet mindre Epidemier af Nervefeber, Børnekopper og Skarlagensfeber. De **Dødes** Antal udgjorde 1234 eller $7,_{98}$ pCt. mindre end i 1859, da Antallet var 1341, og $13,_{1}$ pCt. mere end i 1858, da Antallet var 1091. Sammenlignet med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 viser Dødligheden i 1860 sig for Christiansands Stiftsprovsti samt Mandals og Listers Provstier omtrent $3,_{3}$ pCt. større end hin.

I Christiansand var ifølge Antegnelserne i Lægernes maanedlige Møder Sundhedstilstanden bedst i Mai, Juni, Juli og August; i Januar, April og September betegnes den ogsaa som meget god, i Februar, Marts, October og December som god, i November af et Par Læger som mindre god.

Sygdomsconstitutionen var overalt lidet udpræget; fra Farsund betegnes den ligesom det foregaaende Aar som catarrhalsk-rheumatisk. I Christiansand opstilledes de acute Sygdomme efter deres Hyppighed i saadan Følgerække: 1. Catarrhalske Affectioner. 2. Kighoste. 3. Cholerine og Diarrhoe. 4. Hæmorrhagier. 5. Rheumatisk Feber. 6. Lungebetændelse. 7. Nervefeber. 8. Vandkopper. 9. Rosen. 10. Skarlagensfeber.

Nervefeber forekom sporadisk i Christiansand og i mindre Epidemier rundt omkring i flere af Landdistrikterne. Paa Christiansands Sygehus indkom 14 Syge med Nervefeber, hvoraf 5 døde. Af Lægerne sammesteds sees kun 3 at have behandlet Nervefeber; disse have anmeldt tilsammen 43 Tilfælde, hvoraf 7 endte dødlig, men den ene af disse Læger, som har anmeldt 36 Tilfælde med 5 Dødsfald, kan antages at have behandlet en større Del af de opgivne Tilfælde inden Mandals Lægedistrikt. Distriktslægen i dette Distrikt kjender inden samme i Alt 79 Tilfælde, hvoraf 7 endte dødlig. Sygdommen forekom i smaa Epidemier paa enkelte Gaarde hele Aaret igjennem, og Smitten kunde oftere forfølges fra Gaard til Gaard. Om en Epidemi paa en Gaard i Thvet Sogn, hvor 11 Personer angrebes, bemærkes det, at Sygdommens videre Udbredning forhindredes ved forsigtig Undgaaen af Samkvem med Naboerne, et Moment, der ansees for at have meget mere Indflydelse paa Sygdommens Udbredelse, end den epidemiske Luftconstitution (Lochmann). I Mandals Ladested forekom i Aarets Begyndelse endel Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig; af disse Dødsfald ere 2 ikke medregnede i Distriktslægens ovenfor anførte Opgave. I Lyngdals Lægedistrikt opgives af 2 Læger 42 Tilfælde, hvoraf 6 endte dødlig; ogsaa her var Sygdommen indskrænket til enkelte Gaarde, paa hvilke efterhaanden næsten alle Beboere angrebes i de Huse, hvor den var udbrudt (Buch). Om Sygdommens Form bemærkes det herfra, ligesom fra Mandal, at snart de cerebrale, snart de abdominelle Phænomener vare mest fremtrædende. I Flekkefjords Lægedistrikt omtales 20 Tilfælde med 2 Dødsfald, deraf 12 milde Tilfælde paa en Gaard i Siredalen. Desuden anmeldes fra Flekkefjord By 2 Dødsfald, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. I det hele Amt kjendes saaledes tilsammen 198 Tilfælde med 27 Dødsfald, samt 4 Dødsfald uden det tilsvarende Antal Behandlede.

Barselfeber forekom temmelig ondartet i Januar Maaned i Lyngdals Lægedistrikt, hvor af 5 angrebne Barselkoner 4 døde; 2 af de Døde vare forløste ved kunstig Hjælp. I Alt anmeldtes i Amtet 23 Tilfælde, hvoraf 6 endte dødlig.

Børnekopper viste sig i Christiansand, hvor der fra April til Juni angrebes og optoges paa Koppelazarethet 6 Personer. Den først Angrebne var en Reisende, som havde været i Sogn og Bergen. Det andet Tilfælde, der opstod 15 Dage efter det første, ligesom det fjerde, der opstod 15 Dage efter det andet, vare begge fra det Hus, hvor den først Angrebne havde boet. Senere, i August Maaned, viste Sygdommen sig hos en fransk Skipper, som strax forlod Stedet. I Mandals Lægedistrikt havde man smaa Børnekoppeepidemier paa forskjellige Steder. Først viste der sig i Begyndelsen af Foraaret et Par Tilfælde i Mandals Ladested; herfra antages Smitten at være ført til en Gaard i Øslebø Sogn, hvor 14 Personer angrebes; derfra igjen til Vigmostad Sogn, hvor i Mai 4 Personer angrebes paa 3 Gaarde. Paa to forskjellige Steder i Oddernes Sogn, samt paa en Gaard i Søgne Sogn angrebes ligeledes om Vaaren tilsammen 31 Personer, af hvilke et uvaccineret 19 Uger gammelt Barn døde. Paa det ene Sted i Oddernes antoges den først Angrebne smittet i Christiansand. Tilsammen kjendes saaledes i Mandals Lægedistrikt 51 Tilfælde, hvoraf 1 dødligt, og i det hele Amt tilsammen 58 Tilfælde.

Vandkopper nævnes fra Christiansand og fra Mandals Lægedistrikt. Paa det førstnævnte Sted anmelde 4 Læger 42 Tilfælde.

Rosen siges at have været forholdsvis hyppig i Christiansand, hvor 5 Læger anmelde 41 Tilfælde, de fleste i

Ansigtet; 2 endte dødlig. Fra Lyngdals Distrikt omtales 2 Tilfælde.

Af **Skarlagensfeber** forekom nogle faa spredte Tilfælde i Christiansand; 3 Læger der behandlede tilsammen 18 Tilfælde, og deriblandt 1 dødligt; men endel af disse forekom i Mandals Lægedistrikt, hvor Sygdommen havde hersket epidemisk i 1859, og hvor i Oddernes og Thvet Sogne enkelte Tilfælde endnu viste sig i 1860.

Kighoste ytrede sig i Christiansand af og til i Begyndelsen af Aaret, tiltog senere i Hyppighed og fik i October og November megen Udbredelse; en af Lægerne der behandlede i første Kvartal 2, i andet Kvartal 5, i tredie Kvartal 27 og i fjerde Kvartal 40 Tilfælde; i Alt behandlede 5 Læger 189 Tilfælde, hvoraf 18 endte dødlig. Lochmann antager, at denne Sygdoms Betydning for Børnealderens Morbilitet og Mortalitet ikke i tilstrækkelig Grad vurderes, hvilket desaarsag ogsaa er Tilfældet med dens Prophylaxe. Han udhæver blandt Andet, at Børn med Kighoste ikke bør besøge Skoler. Fra Mandals Lægedistrikt omtales Kighoste ikke. I Farsund saavelsom paa Landet i Lyngdals Lægedistrikt viste Sygdommen sig i October, men Epidemien var godartet, og kun 6 Tilfælde havde været under Behandling. I Flekkefjords Lægedistrikt herskede Sygdommen næsten overalt, sædvanlig dog mildt, undtagen i Fjotland, hvor den kom sent paa Aaret og i Løbet af en Maaned under uforsigtigt Forhold med de syge Børn bevirkede 8 Dødsfald. Antallet af de af Lægerne opgivne Dødsfald i Amtet af denne Sygdom er saaledes 26.

Diphtheriske Sygdomme. Af exsudativ Svælgbetændelse nævnes kun 10 Tilfælde, hvoraf 6 i Christiansand og 4 i Mandal. Af de sidste endte 2 dødlig. Fra Christiansand omtales ogsaa 1 Tilfælde af diphtherisk Øienbetændelse. Af Strubehoste anmeldes 12 Tilfælde fra Christiansand, hvoraf 3 endte dødlig, 2 Dødsfald fra Mandal og 2 fra Lyngdal, samt flere Tilfælde i Flekkefjord.

Catarrhalske Sygdomme synes i dette Aar af alle at have været de hyppigste; Veirligets Beskaffenhed antages at have bevirket dette. I Christiansand, hvor 3 Læger have anmeldt tilsammen 360 Tilfælde af Bronchit og Catarrh, siges de at have været hyppigst Vaar og Høst, men forøvrigt at være forekomne jævnlig hele Aaret.

Lungebetændelser vare forholdsvis sjeldne. 9 Læger have tilsammen anmeldt 72 Tilfælde, hvoraf 7 endte dødlig; desuden opgives 4 Dødsfald uden det tilsvarende Antal Behandlede. Af 22 Tilfælde, der behandledes af en Læge i Christiansand, indtraf 16 i første og fjerde Kvartal.

Af **rheumatiske Lidelser** siges de chroniske at høre til de almindeligste Sygdomme i Flekkefjords Lægedistrikt; ogsaa fra de andre Distrikter betegnes de som hyppige.

Af **Koldfeber** behandledes 13 Tilfælde i Christiansand og 3 i Farsund; om de fleste oplyses det, at de forekom hos hjemkomne Søfolk.

Diarrhoe og **Cholerine** synes ikke at have været hyppigere end sædvanligt; de fleste Tilfælde forekom om Sommeren. I Christiansand ledsagedes Diarrhøerne ikke sjelden af Tenesmus og Blodafgang, men kun 1 Person angives død af Blodgang. 4 Læger der opgive 127 Behandlede for Diarrhoe og Cholerine, hvoraf 1 døde; en Læge sammesteds har anmeldt 6 Dødsfald af Diarrhoe, men ikke det tilsvarende Antal Syge.

Af **Skjørbug** behandledes 1 Tilfælde paa Christiansands Sygehus.

For **Syphilis** indkom paa Christiansands almindelige Sygehus 1 med primære, 7 med secundære og 1 med tertiære Tilfælde. Paa Garnisonssygehuset indkom 3 Personer med Gonorrhoe. Udenfor Sygehusene behandlede 5 Læger sammesteds tilsammen 24 Tilfælde af Syphilis, som oftest constitutionel, 43 Gonorrhøer og 4 Blennorrhagier af Skeden; af disse sidste forekom 1 hos et Barn paa $2^1/_2$ Aar. I Mandals Lægedistrikt behandlede Distriktslægen tilsammen 14 Tilfælde af Syphilis, hvoraf 9 i 2 Familier; 4 Syge bleve herfra indsendte til Amtssygehuset; i Mandal og Farsund behandledes endel Søfolk. Paa Amtssygehuset i Flekkefjord indkom 1 for primær og 5 for secundær Syphilis; ingen af disse Syge tilhørte det flekkefjordske Lægedistrikt.

Fnat var fremdeles meget hyppigt i Fjeldbygderne af Mandals Lægedistrikt. Paa Garnisonssygehuset i Christiansand behandledes 80 Personer for denne Sygdom.

Af **Spedalske** kjendtes ved Udgangen af 1859 kun 3, deraf 2 i Flekkefjords og 1 i Lyngdals Lægedistrikt. I det sidstnævnte Distrikt var 1 tidligere bleven overseet, og ved Udgangen af 1860 kjendte man saaledes 4 Spedalske i dette Amt.

Kjertelsyge siges at være almindelig, saavel i Christiansand som i de tre andre Lægedistrikter. I Christiansand behandlede 3 Læger 49 Tilfælde af Kjertelsyge (og Tuberculose udenfor Lungerne. Lochmann); desuden behandlede en af disse Læger 9 Tilfælde af Rachitis; en Læge i Mandal udhæver den paafaldende Hyppighed af scrophuløs Ophthalmi, og sætter Sygdommens Hyppighed i Forbindelse med Landbefolkningens paafaldende Uvidenhed med Hensyn til hensigtsmæssig Tillavning af Næringsmidlerne, dens Urenlighed og den slette Luft i de med tilspigrede Vinduer forsynede Værelser (Roscher).

Svindsot viser sig ogsaa i 1860 som en forholdsvis meget hyppig Sygdom og Dødsaarsag i dette Amt; blandt 292 Dødsfald, der ere opførte paa 12 Lægers Lister over Dødsaarsager, tilskrives Svindsot 63 eller 21,6 pCt. (i 1859 =

$22,_8$ pCt.); dens Hyppighed udhæves fra samtlige Lægedistrikter. Af de 63 Døde vare 29 Mænd og 34 Kvinder. Af 46 Døde var 1 under 5 Aar, 2 mellem 5—10 Aar, 5 mellem 10—20 Aar, 11 mellem 20—30 Aar, 13 mellem 30—40 Aar, 7 mellem 40—50 Aar, 3 mellem 50—60 Aar og 4 mellem 60—70 Aar. En Læge i Mandal bemærker, at Sygdommen ikke blot er hyppig ved Kysten, men ogsaa forekommer som Familiesygdom langt oppe i Fjeldbygderne (Roscher). Som en vigtig Aarsag til denne Sygdoms Hyppighed i Christiansand nævnes de mange Bronchialaffectioner, som de stadige, ofte umilde Vinde i denne for Vind og Veir aabent liggende By fremkalde, og som ved Forsømmelse ikke sjelden siges at gaa over til Svindsot. Flere Exempler siges forøvrigt at bekræfte, at denne Sygdom, naar den først er indkommen i en Familie, ved længere vedvarende Paavirkning kan overføres fra Individ til Individ (G. Heiberg).

Blegsot omtales ligesom i de nærmest foregaaende Aar fremdeles fra Mandal som sjeldnere end før (Roscher). I Christiansand behandlede 2 Læger tilsammen 22 Tilfælde af Blegsot og Anæmi. I Lyngdals og Flekkefjords Lægedistrikter siges Blegsot at være almindelig.

Menstruationssygdomme omtales som hyppige fra Lyngdals Lægedistrikt.

Cardialgi siges overalt at være almindelig. I Christiansand behandlede 3 Læger 129 Tilfælde deraf. Fra Mandal bemærkes det, at Sygdommen er meget hyppigere paa Landet end i Byen, hvilket tilskrives Bøndernes slette Madstel, samt Misbrug af Kaffe og Tobak (Roscher).

Af **Kræft** anmelder en Læge i Farsund 5 Dødsfald blandt 37.

For **Drankergalskab** og chronisk Alcoholisme behandlede en Læge i Christiansand 12 Personer, af hvilke 1 døde. Foruden disse Tilfælde nævnes af Drankergalskab 3 Tilfælde fra Christiansand og 1 fra Farsund, samt 1 Dødsfald fra Flekkefjord. I Christiansand behandledes 2 Drenge for Alcoholforgiftning.

Fra Flekkefjords Lægedistrikt omtales **Brok** baade hos Mænd og Kvinder som usædvanlig hyppigt; det tilskrives i Almindelighed Anstrengelse ved at bære tunge Byrder i Kleve og uveisomme Egne; som en Mærkelighed i denne Henseende bemærkes det, at der i Hiterø Sogn med henved 2000 Mennesker ikke fandtes en eneste Hest. Ogsaa Fremfald af Skeden og Livmoderen vare, tildels af samme Aarsag, hyppige i dette Distrikt; disse Tilfælde fremkaldes ogsaa derved, at Barselkonerne forlade Sengen og anstrenge sig altfor tidlig efter Forløsningen; til anstrengende Arbeider, som Bæren, Spadning og Roning benyttes ligesaavel Kvinder som Mænd. (Kraft).

I Christiansand havde 3 Læger behandlet 102 **Ophthalmier**, deriblandt 1 gonorrhoisk hos et Barn, hvis Fader led af Gonorrhoe.

Blandt **sporadiske Tilfælde** nævnes 2 af Morbus maculosus hæmorrhagicus fra Christiansand. Hos et Pigebarn paa Lister, som i længere Tid havde lidt af Diarrhoe og Afmagring og jævnlig klagede over stikkende Smerter i Underlivet, bemærkedes strax nedenfor Navlen et langt, haardt Legeme under Huden, som viste sig at være Halvdelen af en stor Haarnaal. Efter dens Bortfjernelse blev Barnet strax fuldkommen raskt (Tobiesen).

Veirliget. De meteorologiske Iagttagelser vise en for disse Egne usædvanlig stærk Kulde fra sidst i Januar til midt i Februar, da den enkelte Dage steg indtil ÷ 14° R.; ogsaa i Marts naaede Kulden flere Dage indtil ÷ 11°. I det Hele var Vinteren streng rundt omkring i Amtet, med megen Sne, især i Fjelddistrikterne. Vaaren kom sent og medførte tildels Oversvømmelser. Sommeren igjennem og indtil sent paa Høsten havde man næsten uafbrudt Regnveir, og Regnmængden anslaaes fra Christiansand til 2 Gange det sædvanlige. Den høieste Varme, + 17°, er i Christiansand noteret den 13de Juli; i Farsund havde man nogle faa Dage i Juli indtil + 18°. Vinterkulden kom tidlig og var usædvanlig vedholdende og stærk lige til Aarets Udgang; sidst i December havde man i Christiansand især mange kolde Dage, hvor Kulden naaede ÷ 10 til ÷ 12°. I Farsund angives Middeltemperaturen for hele Aaret til: Kl. 8 Morgen + $4^3/_{12}$°; Kl. 12 Middag + 6°; Kl. 8 Aften + $3^{10}/_{12}$°. Den høieste Barometerstand iagttoges sammesteds i November, nemlig 29″ 2‴, den laveste, 27″ 4‴, i Januar og Februar; Middelbarometerstanden for Aaret: 28″ 3‴ (Tobiesen). Amtet led allerede fra 1859 under Fodermangel, og den langvarige kolde Vaar skuffede Haabet om snar Hjælp for de udhungrede Kreaturer, af hvilke adskillige maatte slagtes og enkelte døde af Sult. Høsten gav rigeligt, men slet indbjerget Hø, Kornet blev for en stor Del raat og umodent, og man fik faa og slette Potetes (i det flekkefjordske Distrikt kun en Trediedel af det sædvanlige. Kraft). Under disse Omstændigheder blev Nøden i Fjeldbygderne tildels meget betydelig, men ikke desmindre forbleve Sundhedsforholdene i det Hele gunstige. Til at lindre Nøden i flere Egne bidrog det tilfredsstillende Resultat af Vaarsildfisket, hvori fra det flekkefjordske Lægedistrikt henved 1000 Mand i 200 Baade siges at have deltaget. Ogsaa Makrelfiskeriet, som drives om Sommeren flere Mil ude i Havet og medfører meget store Anstrengelser, siges at have givet et rigt Udbytte og at have

forskaffet Almuen en billig Føde. Med Hensyn til Veirligets Indflydelse paa Sundhedstilstanden bemærker Lochmann, at den store Regnmængde synes at have udøvet en heldig Indflydelse; at fugtige Aar i Almindelighed ere sundere end tørre, antager han beror paa Luftens og tildels Jordbundens Udvadskning og Rensning ved Regnen; de egentlig smitsomme Sygdomme, Nervefeber og Skarlagensfeber i Landdistriktet, Kighoste i Christiansand, fandt han ikke at være paavirkede af Fugtigheden.

Med Hensyn til de **hygiæniske Forholde** gjør Stadsphysicus i Christiansand opmærksom paa, at der fra Skibsværfterne undertiden udbreder sig en ubehagelig og skadelig Stank af de Stoffe, hvormed Skibene under Kjølhalingen brændes.

Levemaaden skildres som meget bedre i Sødistrikterne end i Fjeldbygderne; paa Grund af de 2 sidste Aars Misvæxt var den nu bleven misligere end sædvanlig. I Mandals Lægedistrikt siges Brugen af Kaffe og Tobak at tage mere og mere Overhaand. Brændevinsdrik var sjelden i Almuens Hjem; dog udhæves enkelte Sogne i Mandals Lægedistrikt, hvor den var betydelig, f. Ex. Grebstad og Finslands Sogne; paa Bøndernes Byreiser siges det fra Farsund, at den er almindelig til Umaadelighed (Tobiesen).

Fattigsygepleien besørges i Christiansand af Stadsphysicus, der i 1860 ydede Lægehjælp til 316 Fattige i deres Hjem. I Mandals Lægedistrikt siges den at være utilstrækkelig, i nogle Sogne aldeles ingen. Som Bevis paa, hvor ubetydelig den er, oplyser Distriktslægen, at han i 1858 gjorde 6 Reiser for Fattigvæsenet, deraf de 3 kun $^1/_4$ Mil fra Christiansand, hvor han bor, i 1859 1 og i 1860 7; omtrent 10 til 12 fattige Syge havde aarlig indfundet sig i hans Bolig. I de vestlige Sogne skulle dog Forholdene være bedre, og i Mandals Ladested siges de Fattige at ydes tilstrækkelig Lægehjælp.

De **Vaccinerede** Antal udgjorde

i Christiansand	164
i Mandals Lægedistrikt	900
i Lyngdals —	432
i Flekkefjords —	266
tilsammen	1762.

I Christiansand udførtes Vaccinationen af en practiserende Læge, der er ansat som offentlig Vaccinatør og Opsamler af Vaccinematerie, hvoraf han havde udsendt 96 Rør. I Flekkefjord og tildels i Næs og Hiterø Sogne udførtes Vaccinationen af Distriktslægen. Revaccination udførtes i Christiansand paa 176 Militære, af hvilke 60 fik ægte og 103 uægte Pustler; hos 13 viste sig ingen Virkning. I Mandals Lægedistrikt bleve ligeledes endel Personer revaccinerede i de Egne, hvor Børnekopper herskede.

Af **rets-medicinske** Forretninger foretoges: 5 Obductioner, nemlig 1 af en Dreng, som var død ved Vaadeskud, 1 af en Kone, som havde hængt sig, 1 af et 5 Fjerdingaar gammelt Barn, som antoges ihjelligget af en beruset Fader, 1 af et Barn, som fandtes kvalt i Sengen hos Moderen, og 1 af et nyfødt Barn, som blev fundet i Søen; 2 Undersøgelser af Kvinder, som vare mistænkte for Fødsel i Dølgsmaal, og 2 Undersøgelser af tiltalte Personers Sindstilstand og Tilregnelighed.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: I Christiansand forpleiedes 12 Sindssyge af Fattigvæsenet. Lægen ved Sindssygeasylet havde udenfor dette tilseet 22 i tidligere Aarsberetninger omtalte Sindssyge, af hvilke 3 helbrededes; desuden havde han i dette Aar for første Gang tilseet og tildels behandlet 16 Sindssyge; af disse vare 2 sendte til Gaustad Asyl, hvorfra de ved Beretningens Afgivelse vare hjemkomne helbredede; af de øvrige 12 vare 4 helbredede. I Mandals Distrikt kom 3 til paa Amtets Forpleining, og 1 helbrededes. I Alt forpleiedes i dette Distrikt for Amtets Regning 30 Sindssyge, deraf 5 paa Gaustad Asyl og 2 i Christiansands Sindssygeasyl; 3 vare udsatte til privat Forpleining i Christiansand og 20 i Hjemmet; disse sidste bleve alle i Aarets Løb tilseede af Distriktslægen, som desuden undersøgte 4 andre Sindssyge. I Lyngdal kom 3 til paa Amtets Forpleining; 2 sendtes til Gaustad Asyl, 1 døde; i Alt forpleiedes 23 for Amtets Regning; foruden disse havde Distriktslægen tilseet 2 andre, der holdtes indespærrede. En privat Læge i Farsund behandlede 2 Tilfælde af Sindssygdom. For det flekkefjordske Distrikt findes fuldstændige Oplysninger om de Sindssyge, af hvilke 22 forpleiedes for Amtscommunens Regning, optagne som Bilag IV til denne Beretning. Af en af Amtet udgiven „Forklaring om de Sindssyge i Lister og Mandals Amt, som i Tidsrummet fra 1ste Juli 1860 til 31te Marts 1861 have været forsørgede for Amtscommunens og Fattigvæsenets fælles Regning“ sees Antallet at have været 78.

Af **chirurgiske Operationer** foretoges: 1 Amputation af Læggen paa Grund af Kræft (paa Amtssygehuset i Flekkefjord); 1 Underbinding af Arteria radialis; 2 Herniotomier (1 med heldigt og 1 med dødligt Udfald); 1 Operation for Hareskaar, 1 for Taarefistel, 2 for Hydrocele; 4 Bortskjæringer af Læbekræft, 5 af forskjellige Svulste; 2 Paracenteser af Underlivet og 1 af Antrum Highmori; endel Amputationer af Fingre og Tær; 1 Blepharoplastik; 4 Operationer for Cataract (af disse 1 ved Reclination, de andre ikke specificerede. Lochmann, Kraft, Roscher); 1 Operation for Staphylom.

Af **obstetriciske Operationer** anføres som udførte af Læger: 5 Vendinger; kun 1 af Fostrene var levende, og af Mødrene døde 1. 17 Tangforretninger; af Fostrene vare 5

dødfødte, og af Mødrene døde 1. 1 kunstig Fremkaldelse af for tidlig Fødsel hos en Kone, som tidligere findes omtalt i Medicinalberetningerne for 1855, 1856 og 1857: Konen har et deformt Bækken, hvis Conjugata ikke naar $2^1/_2$ Tomme. Hun har tidligere været forløst 7 Gange ved Kunstens Hjælp, de 3 sidste Gange ved kunstig Partus præmaturus, uden at noget af Børnene har kunnet vedligeholde Livet. I 1858 forløstes hun for ottende Gang, og fødte da i 6te Maaned et dødfødt Foster. I November 1860 indlagdes hun igjen frugtsommelig i 34te Uge paa Amtssygehuset i Flekkefjord; hun var da 49 Aar gammel og led af Lungetæring; ikke destomindre lykkedes det denne Gang at faa hende forløst med et levende Pigebarn, der ved Beretningens Afgivelse var 8 Maaneder gammelt, sundt og kraftigt. Ogsaa Konen forblev ilive. Fremgangsmaaden ved Fødselens Fremkaldelse er ikke angiven (Kraft). Kunstig Udtagelse af Moderkagen omtales 3 Gange.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Christiansands Stadsphysicat .	303	194	28	51	2	14
Mandal	939	503	85	70	1	35
Lyngdal . . .	521	289	41	38	9	26
Flekkefjord . .	462	248	53	43	4	19
Lister og Mandals Amt	2225	1234	207	202	16	93

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 30.

Selvmordere . . . . . 7.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 991 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 55,5 (Aaret forud = 100 : 60,8). Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 10,7 (Aaret forud = 1 : 7,9) og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,96 (Aaret forud = 1 : 4,8). Om Dødligheden i Christiansand oplyses det, at den var mindre end sædvanlig i Aarets 9 første Maaneder; den var mindst i August og September (9), størst i November (27). — Af døde Barselkoner kjendes i Mandals Lægedistrikt 1 mere end Præsternes Opgave i ovenstaaende Liste; i dette Distrikt døde 1 Kone uforløst før den tilkaldte Læges Ankomst. Af de øvrige vides 6 at være døde af Barselfeber; 2 af disse vare blevne forløste ved kunstig Hjælp.

Sygehuse. Om Christiansands almindelige Sygehus, Garnisonssygehuset og Sindssygeasylet sammesteds, samt om Amtssygehuset i Flekkefjord henvises til Sygehuslisten. Ved det førstnævnte af disse Sygehuse blev den Forandring indført, at Byens samtlige Læger faa Tilladelse til at behandle Syge der, istedetfor at tidligere Stadsphysicus var eneste Læge der. I Sygestuerne paa Christiansands Tugthus, hvor Sundhedstilstanden i det Hele havde været meget god, behandledes af 177 Fanger 26 i 1349 Døgn, altsaa i Gjennemsnit 3,7 daglig og enhver i 51,9 Døgn. Medicamentforbruget beløb sig til 53 Spd. Kvarantænelazarethet paa Odderøen var ikke blevet benyttet i Aarets Løb.

Af **Apotheker** havdes 5, deraf 2 i Christiansand og 1 i hver af Byerne Mandal, Farsund og Flekkefjord. Apotheket i Farsund angives i nogen Tid at have været holdt i mindre god Orden; efter Apothekerens Død havde imidlertid en Provisor for Enken rettet herpaa; ved Visitationen fandtes det mindre godt forsynet med enkelte Artikler, men denne Mangel blev strax afhjulpen, og det siges senere at være holdt i udmærket Orden og at være vel forsynet med gode Varer og Præparater. De øvrige Apotheker fandtes ved Visitationen i Orden. Ved Christiansands Elephantapothek var foruden Apothekeren 1 examineret Pharmaceut og 2 Disciple; ved Løveapotheket sammesteds foruden Apothekeren 1 Medhjælper og 1 Discipel.

Af **Badehuse** havdes i Christiansand et for de Militære og nogle mindre private; i Mandal og Farsund smaa Søbadehuse og i Flekkefjord et Badehus for koldt og opvarmet Søbad.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Christiansands Stadsphysicat: 6 Læger foruden Distriktslægen i Mandals Distrikt. 3 Jordemødre, hvoraf 2 ansatte.
2. Mandals Distrikt: 3 Læger, deraf en, Distriktslægen, bosat i Christiansand og to i Mandal. 3 Jordemødre; 12 Hjælpevaccinatører.
3. Lyngdals Distrikt: 2 Læger, begge i Farsund. 1 Jordemoder; 8 Hjælpevaccinatører.
4. Flekkefjords Distrikt: 1 Læge, bosat i Flekkefjord. 1 Jordemoder; 7 Hjælpevaccinatører.

C. No. 4.

XI. Stavanger Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele god; i Stavanger By var Sygeligheden dog temmelig stor i sidste Halvaar og især i Aarets sidste Maaneder, da der udbrød en temmelig heftig Mæslingeepidemi. Nervefeber forekom omtrent som sædvanlig; af andre epidemiske Sygdomme fik ingen nogen videre Udbredning. De **Dødes** Antal opgives til 1331, hvilket er $9,_1$ pCt. mindre end det foregaaende Aar, da det var 1465, og $2,_9$ pCt. mere end i 1858, da det udgjorde 1293. Sammenlignet med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 viser Dødligheden i 1860 sig omtrent $3,_5$ pCt. større.

Sygdomsconstitutionen var lidet udpræget; i Beretningerne fra Stavangers og vestre Ryfylkes Lægedistrikter omtales den som mere adynamisk, fra Jæderen og Dalernes samt nordre Ryfylkes Lægedistrikter tildels som inflammatorisk-catarrhalsk, fra søndre Ryfylkes Lægedistrikt som indifferent.

Nervefeber var i det Hele noget hyppigere end Aaret forud, men Dødligheden synes at have været forholdsvis mindre; i 1859 opgaves af 6 Læger samt fra Sygehusene i Stavanger tilsammen 184 behandlede Tilfælde, hvoraf 30 endte dødlig, i 1860 opgives af 8 Læger samt fra Sygehusene i Stavanger 362 behandlede Tilfælde, hvoraf 32 endte dødlig, samt 1 Dødsfald uden det tilsvarende Antal Angrebne. I Jæderen og Dalerne forekom Sygdommen sporadisk hele Aaret igjennem, foruden i nogle mindre og begrændsede Epidemier i Maanederne Januar, November og December. I dette Distrikt behandledes i Alt 75 Syge, hvoraf 4 døde. Distriktslægen i Stavangers Lægedistrikt behandlede udenfor Sygehusene 77 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig. Af 4 privat practiserende Læger i Stavanger opgives tilsammen 42 Syge, hvoraf 3 døde, samt et Dødsfald uden det tilsvarende Antal Angrebne. Paa Byens Sygehus indkom 34 og døde 11; paa Amtssygehuset indkom 10, hvoraf 3 døde; tilsammen indkom saaledes paa begge Sygehuse 44 Syge, hvoraf 18 i første, 9 i andet, 9 i tredie og 8 i fjerde Kvartal. Blandt de Indkomne paa Amtssygehuset vare 4 Vaarsildfiskere, hvoraf 2 døde; ifølge den udgivne Beretning om Vaarsildfisket vare disse 4 de eneste Fiskere, som dette Aar angrebes af Nervefeber under det søndre Fiske; 2 af dem syntes at have faaet Sygdommen ved Smitte og 2 efter længre Sygelighed paa Reisen til Fisket. I Lægedistrikterne i Ryfylke forekom Sygdommen mest i locale Epidemier: i søndre Ryfylke indtraf af 26 behandlede Tilfælde (med 2 Dødsfald) 17 paa 2 Gaarde i Hjelmelands Præstegjeld fra Begyndelsen af Sommeren til ud paa Høsten, og 6 sidst paa Aaret paa en Gaard i Rennesø Præstegjeld. I nordre Ryfylke herskede Sygdommen paa flere Steder i første Halvaar; 10 Tilfælde forekom paa en Gaard i Suledals Præstegjeld, hvor Urenlighed og slet Stel siges som sædvanlig i dette Præstegjeld at have lagt Lægens Virksomhed store Hindringer i Veien. I Alt behandledes i dette Distrikt 31 Tilfælde, som alle paa 3 nær forekom i første Halvaar, og hvoraf 4 endte dødlig. Ogsaa i vestre Ryfylke indskrænkede Sygdommen sig væsentlig til enkelte Gaarde, og kunde paa de fleste Steder skjønnes at være udbredt ved Smitte fra Huse, hvor den herskede i 1859; her behandledes 67 Syge, af hvilke 3 døde. — Om Sygdommens Symptomer bemærkes det fra flere Distrikter, at de cerebrale hyppig vare stærkt fremtrædende; putride Former med Petechier og tildels voldsomme Blødninger vare ikke sjeldne.

Af **Barselfeber** behandlede 3 Læger i Stavanger 10, for det meste lettere Tilfælde, af hvilke 1 endte dødlig. Fra nordre og vestre Ryfylke omtales 2 Dødsfald af denne Sygdom.

Børnekopper førtes til Fæøen i Torvestad Præstegjeld i vestre Ryfylke ved Fartøier, som havde været i Christiansand; i Alt forekom 5 Tilfælde.

Vandkopper viste sig paa flere Steder i nordre og vestre Ryfylke; i Haugesund iagttoges 15 Tilfælde.

Af **Rosen** have 4 Læger tilsammen anmeldt 71 Tilfælde; 45 af disse behandledes af en Læge i Stavanger.

Skarlagensfeber viste sig ogsaa dette Aar enkeltvis og til forskjellige Tider i Stavanger; 4 Læger der have anmeldt 22 Tilfælde.

Rødlinger viste sig om Høsten i nordre Ryfylke, men krævede i Regelen ikke Lægehjælp.

Mæslinger optraadte pludselig i Stavanger i sidste Halvdel af November Maaned, og udbredte sig i December med megen Hurtighed. Dog holdt Sygdommen sig først i flere Uger i Byens vestlige Forstæder; i Huse, hvor den var udbrudt, smittede den hurtig alle dem, som ikke før havde gjennemgaaet den; Feberen var meget heftig og Udbrudet skedde gjerne under en tydelig Ophovnen af hele Legemet. Betændelser i Luftveiene ledsagede den stadig, og hos Flere udviklede der sig meget hurtig Strubehoste; i saadanne Tilfælde havde Udslaget gjerne en eiendommelig blaalig Farve (Lassen). Af 5 Læger anmeldes tilsammen 94 behandlede Tilfælde, hvoraf 25 endte dødlig.

Af **Kighoste** omtales 6 Tilfælde i Stavanger sidst paa Aaret.

Diphtheriske Sygdomme. Distriktslægerne i Stavanger

og vestre Ryfylke behandlede 8 Tilfælde af exsudativ Svælgbetændelse; 2 endte dødlig. Af Strubehoste anmelde 5 Læger i Stavanger tilsammen 32 Tilfælde, hvoraf 16 endte dødlig. Om 7 af disse Dødsfald antages det af den anmeldende Læge, at de beroede paa Mæslinger, som ikke vare komne til Udbrud.

Af **Kusma** behandlede 1 Læge i Stavanger 10 Tilfælde.

Catarrhalske Sygdomme forekom jævnlig en stor Del af Aaret og tildels hyppigere end sædvanlig. Især synes Svælgbetændelser at have været almindelige; 2 Dødsfald anmeldes efter denne Sygdom; det ene indtraf strax før Lægens Ankomst. En af Lægerne i Stavanger anmelder 30 Tilfælde af Influenza. Catarrhalske Øienbetændelser nævnes fra Jæderen og Dalerne.

Af **Lungebetændelse** behandlede 4 Læger i Stavanger tilsammen 75 Tilfælde, hvoraf 5 endte dødlig. Sygdommen viste undertiden Tilbøielighed til at gaa over i en adynamisk Tilstand og krævede ikke megen Blodudtømmelse. I nordre og søndre Ryfylke behandledes tilsammen 8 Tilfælde, de fleste sidst paa Aaret; 2 endte dødlig. I vestre Ryfylke behandledes 18 Tilfælde, som alle helbredes. Tilsammen haves altsaa fra 7 Læger Opgave over 101 behandlede Tilfælde, hvoraf 7 endte dødlig; fra Jæderen og Dalerne nævnes 1 Dødsfald, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede.

Af andre Betændelsessygdomme nævnes **Hjernemeningit** som usædvanlig hyppig i nordre og vestre Ryfylke; fra det førstnævnte Distrikt anmeldes 3 Dødsfald af denne Sygdom, og i Haugesund i vestre Ryfylke behandledes 4 Tilfælde deraf, som alle endte dødlig (2 i Januar, 1 i April og 1 i Mai).

Rheumatiske Lidelser vare i dette Aar i flere Distrikter hyppigere end sædvanlig. Af rheumatiske Febre behandledes i nordre og vestre Ryfylke tilsammen 25 Tilfælde, og 2 Læger i Stavanger have anmeldt 9 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig.

Af **Koldfeber** behandledes 8 Tilfælde i Stavanger. Om 2 af disse bemærkes det, at de vare opstaaede i Hjemmet om Vaaren.

Diarrhoe var hele Aaret igjennem og især om Sommeren hyppig i Stavanger; af Cholerine have 2 Læger der anmeldt 29 Tilfælde, og af Blodgang have 4 Læger sammesteds behandlet 34 Tilfælde. Saavidt det kan sees, have disse sidstnævnte Tilfælde forekommet spredt over det hele Aar, de fleste dog sidst paa Aaret. Fra Landdistrikterne oplyses det, at Diarrhoe og Cholerine optraadte i flere Distrikter om Sommeren og i Begyndelsen af Høsten. I December behandledes 6 Tilfælde af smitsom Blodgang paa Jelsø Strandsted i nordre Ryfylke.

Af **Skjørbug** anmeldes 9 Tilfælde i Stavanger.

For **Syphilis** indkom i Byens Sygehus 20 Syge, hvoraf 8 med primære Tilfælde; paa Amtssygehuset ligeledes 20, og deraf 4 med primære Tilfælde. Udenfor Sygehusene behandledes af 5 Læger i Stavanger 4 Personer for primær og 13 for constitutionel Syphilis, foruden 3 ikke nøiere betegnede Tilfælde. 1 Barn døde af Sygdommen. I nordre Ryfylke forekomme gamle syphilitiske Tilfælde, som oftest tertiære, af og til; sædvanlig have disse Syge tidligere været underkastede Behandling paa Sygehus, som oftest med Mercur. Under Behandling i dette Distrikt kom i Aarets Løb kun 1 primært og 1 secundært Tilfælde. Forøvrigt omtales i Amtet kun 2 Tilfælde, af hvilke det ene indsendtes til Amtssygehuset fra vestre Ryfylke, det andet forekom i Egersund hos en hjemkommen Sømand. Af Gonorrhoe nævnes tilsammen 45 Tilfælde, deraf 36 i Stavanger og 6, alle hos hjemkomne Søfolk, i Egersund.

Fnat var fremdeles i Aftagende i nordre Ryfylke; man fandt Sygdommen besværlig og søgte Raad derfor. En Læge i Stavanger behandlede 25 Tilfælde, og paa Amtssygehuset behandledes 2 Tilfælde af Scabies crustosa.

Af **Spedalske** kjendte man ved Aarets Begyndelse 159. Af nye Tilfælde anmeldtes 7; 11 kom til, som vare overseede ved tidligere Tællinger, og 3 kom hjem fra Stiftelse; 15 døde, 7 bleve indlagte i Stiftelser, og 9 gik fra som feilagtig opførte; ved Aarets Udgang kjendte man saaledes 149.

Kjertelsyge var, som før, hyppig i Strandstederne i nordre Ryfylke, væsentlig som Følge af slette Næringsmidler; i Sands Strandsted døde i Aarets Løb 3 Individer, i Nærstrands 1 af denne Sygdom. I søndre Ryfylke var Sygdommen heller ikke sjelden. I Stavanger have 2 Læger behandlet tilsammen 42 Tilfælde deraf. Af **Rachitis** omtales 2 Tilfælde i Stavanger.

Svindsot viste sig fremdeles som en meget udbredt Lidelse i Stavanger, og det bemærkes i dette Aar ligesom i flere foregaaende, at den er i Tiltagende. Paa Byens Sygehus behandledes 6 Tilfælde, hvoraf 4 endte dødlig; udenfor samme have 4 Læger i Stavanger behandlet 90 Tilfælde, hvoraf 19 endte dødlig. Sammenlignet med Summen af de fra Byens Sygehus og af disse 4 Læger anmeldte Dødsaarsager, i Alt 130, udgjør Dødsfaldene efter Svindsot $17{,}_{7}$ pCt. Iblandt de anmeldte Dødsfald fra Distriktslægerne i Jæderen og Dalerne, nordre og vestre Ryfylke findes 12 af 69 eller $17{,}_{4}$ pCt. efter Svindsot. Paa Strandstederne i nordre Ryfylke forefaldt 3 Dødsfald derefter.

Blegsot forekom ikke sjelden; især udhæves dens Hyppighed i Forbindelse med Menstruationsbesværligheder fra Jæderen og Dalerne. **Cardialgi** nævnes fra alle og **Ormesygdom** fra de fleste Distrikter som almindelige Onder; fra nordre Ryfylke berettes det, at næsten enhver Familie, den være fattig eller rig, er forsynet med Ormemidler.

Af **Drankergalskab** behandlede Distriktslægen i Stavanger 2 Tilfælde; paa Byens Sygehus behandledes 1 Tilfælde af chronisk Alcoholisme, og i Byen indtraf et Dødsfald af Alcoholisme.

Chirurgiske Sygdomme. En Læge i Stavanger behandlede 14 Tilfælde af **Mastitis** og beretter, at Sygdommen syntes at optræde epidemisk (Kaurin). 1 Tilfælde af **Klumpfod** i høi Grad hos et lidet Barn helbredtedes derved, at Benene bleve lagte i udhulede Træklodser af Udseende næsten som almindelige Støvler, bestaaende af et Bagstykke og et som Laag tjenende Forstykke. Et saadant Apparat er senere afgivet til Universitetets Modelsamling (Lassen).

Fra Stavanger berettes om 3 Tilfælde af **Forgiftning** ved Ostegift, der ikke sjelden skal udvikle sig i den der brugelige haarde Fadost. Alle 3 Tilfælde endte heldig (Lassen).

Veirliget beskrives saaledes: efter en usædvanlig kold og klar Vinter (tildels med megen Sne i de første Maaneder af Aaret) og et behageligt Foraarsveir fulgte om Sommeren og Høsten vedvarende Regnveir og tildels heftige Storme. I November og December var Himmelen som oftest klar og Luften kold. Høsten gav meget, men slet Hø og slette Potetes; paa Karmøen slog ogsaa Tørven feil paa Grund af den regnfulde Sommer, og som Følge heraf blev der Mangel paa Brændsel. Distriktslægen i Jæderen og Dalerne, Birch, der bor i Egersund, har leveret følgende Oversigt over den gjennemsnitlige Barometer- og Thermometerstand samt de forherskende Vinde i hver Maaned.

Maaned.	Barometerstand.	Thermometerstand.	Herskende Vinde.	Maaned.	Barometerstand.	Thermometerstand.	Herskende Vinde.
Januar	27″ 9,5‴	+ 0,7°	SO. og N.	Juli	28″ 0,9‴	+ 13,2°	N. og V.
Februar	27″ 11,1‴	÷ 1	N. og NO.	August	27″ 9,6‴	+ 10,9	NV. og S.
Marts	27″ 10,2‴	÷ 0,7	SO. og O.	September . . .	28″ 0,1‴	+ 10,2	N. og SO.
April	28″ 1‴	+ 5	S. og SO.	October	27″ 11,5‴	+ 6,9	N. og SO.
Mai	28″ 0,3‴	+ 8,6	N.	November	28″ 2,2‴	+ 2	O.
Juni	27″ 11,1‴	+ 11,1	S. og V.	December	28″ 0,1‴	÷ 1,9	O.

Om de **hygiæniske Forholde** i Stavanger bemærker Distriktslægen, at man i den efter Branden opbyggede Del af Byen vel har faaet bredere og mere ligeløbende Gader, men at derimod Gaardsrummene i det Hele ere blevne lidet rummelige og kun tillade en høist mangelfuld Luftvexel. I nordre Ryfylke antages Levemaaden neppe at have forbedret sig i de senere Aar, der i økonomisk Henseende have været særdeles uheldige. Uagtet ivrige Bestræbelser inden Sundhedscommissionerne havde Distriktet fremdeles ikke en eneste examineret Jordemoder i alle sex Præstegjelde; som Følge heraf var ogsaa Børnepleien meget slet. Fra vestre Ryfylke roses den brugelige Klædedragt; Uldent nærmest Kroppen var almindeligt; derimod siges Næringsmidlerne fremdeles at være mindre gode. Misbrug af stærke Drikke fandt i dette Distrikt især Sted paa „Prækedage“ og tildels i Fisketiden, i Jæderen og Dalerne ved Gjæstebud og Høitider samt paa Byreiser.

Fattigsygepleien besørges i Stavanger af Distriktslægen og en privat Læge; i hvert af de øvrige Distrikter af Distriktslægen alene. I Jæderen og Dalerne siges Rekvisitionerne at indtræffe oftere end før; ogsaa i nordre Ryfylke var Brugen af Læge tiltagen, hvor Afstandene ikke ere for store; medens Distriktslægen i Sands Sogn, hvor han boede, havde behandlet alle dem, der døde i 1860, paa 3 nær, havde han af samtlige Døde i Skjolds Sogn, der ligger længst borte, kun behandlet 2. Fra vestre Ryfylke udhæves Savnet af et Sygehus under Fisketiden. Selv om ingen større Sygelighed hersker, er man meget forlegen med de enkelte Sygdomstilfælde, især af smitsom Art, da man i Regelen ikke kan faa Nervefebersyge ind noget Sted, og nødes til at sende dem lange Veie hjem eller til Sygehus i Stavanger (Eye).

Af Møder i **Sundhedscommissioner** afholdtes 5 i søndre Ryfylke og 4 i vestre Ryfylke, 1 i hvert Formandskabsdistrikt; for de øvrige Lægedistrikter mangler Opgave herom. I nordre Ryfylke siges Foredragene at følges med stor Interesse, omvendt i vestre Ryfylke. Ogsaa i dette Distrikt have Lægens Bestræbelser inden Commissionerne gaaet ud paa at fremhæve Nytten og Nødvendigheden af examinerede Jordemødre. At Aareladninger nu bruges langt sjeldnere i nordre Ryfylke end før, tilskrives Virkningen af de Foredrag, som gjentagne Gange have været holdte om denne Gjenstand i Sundhedscommissionerne.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i Jæderen og Dalernes	Distrikt	667
i Stavangers	—	588
i søndre Ryfylkes	—	454
i nordre Ryfylkes	—	459
i vestre Ryfylkes	—	540
	tilsammen	2708.

I Bukkens Sogn i vestre Ryfylke var ingen Vaccination foretagen paa Grund af, at Materien havde slaaet feil.

Af **rets-medicinske** Forretninger foretoges: 10 Syns- og Obductionsforretninger; deraf 7 over Lig af Fostre og spæde Børn, af hvilke 5 vare fødte i Dølgsmaal og 1 fundet dødt i Sengen hos Moderen; 3 over Lig af Mænd, af hvilke 1 var død af Kulos i en Kahyt, 1 var funden død i Søen og 1 var død ved Overskjæring af Arteria brachialis. 2 Synsforretninger, 1 over et ihjelligget Barn og 1 over en ihjelfrossen Mand. 2 Undersøgelser for at bestemme, om Kvinder havde født, og 2 Undersøgelser for at bestemme, om Sindssygdom var tilstede eller ikke.

Af **Sindssyge** omtales foruden dem, der behandledes paa Stavangers Sindssygeasyl, en Kvinde, som optoges i Stavanger Byes Sygehus af Frygt for at Uroen i Sindssygeasylet skulde forværre hendes Tilstand; hun udskreves i Bedring. I Jæderen og Dalerne anmeldtes for Distriktslægen 4 Tilfælde af Sindssygdom, af hvilke de 3 kom under Behandling; af disse endte 2 med Helbredelse. I søndre Ryfylke kom 1 til paa Amtscommunens Forpleining, i nordre Ryfylke 4; i det sidstnævnte Distrikt forpleiedes ved Aarets Udgang tilsammen 10 for Amtets Regning; 1 var i Aarets Løb helbredet. I vestre Ryfylke tilsaaes 3.

Af **chirurgiske Operationer** omtales kun: 1 for Hareskaar, 2 Exarticulationer af Fingre, 1 Exstirpation af en Uterinpolyp, 1 af Læbekræft og 4 af forskjellige Svulste.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Vending; Fosteret var dødfødt. 19 Tangforretninger, en Gang ved Eclampsi, i Regelen ved forsinket Fødsel og Vemangel; i 11 Tilfælde, for hvilke Udfaldet findes anført, bleve alle Mødre og 10 Fostre ilive. Tang forsøgtes desuden i et Tilfælde, hvor Moderen døde uforløst, nemlig hos en Pige, til hvem Lægen først blev kaldt efter 6 Dages Fødselsarbeide; Fosteret havde i flere Dage ikke givet Livstegn, og den Fødende ønskede sig Døden. Tang anlagdes med Besvær, men gik itu i Laasen; da Forsøg skulde begyndes med en anden Tang, besvimede hun, og nu forbøde hendes Omgivelser Lægen at røre hende; hun døde 2 Timer efter (J. Dahl). Perforation udførtes 2 Gange: den ene Gang hos en Kone, som havde født 5 Gange før; Vandet var afgaaet efter 2 Timers Fødselsarbeide, men strax derpaa standsede dette, og ved Lægens Ankomst vare henved 2 Døgn forløbne uden Fremgang. Konen var yderst svag med Trækninger i Ansigtet. Paa Underlivet, 3 Fingre nedenfor Navlen, følte en Fremstaaenhed, om hvilken Konen forklarede, at den havde været tilstede under Svangerskabet, og at hun under Veerne havde følt, at Fosteret sad fast paa dette Sted. Fosteret følte koldt og Hovedbenene meget bevægelige. Da oplivende og vedrivende Midler intet frugtede, blev Tang anlagt, men uden Virkning. Derefter udtoges Hjernen, og Hovedbenene og venstre Fod nedhentedes, men nu følte, ved Trækning i denne, Underlivet paa det fremstaaende Sted at følge med. Der aflodes nu fra videre Forløsningsforsøg. Konen døde $1^1/_2$ Time efter Lægens Ankomst. Ved senere at bringe Haanden ind i Livmoderen, opdagede Lægen en Sammenvoxning af Fosterets Ryg til samme. Obduction negtedes (Eye). Den anden Perforation foretoges efter flere forgjæves Tangforsøg paa et Foster, som havde været dødt et Par Døgn; Konen kom sig (J. Dahl). Udtagelse af Efterbyrden foretoges i 2 Tilfælde.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Jæderen og Dalerne	757	309	64	37	5	40
Stavanger . . .	912	389	90	93	3	34
Søndre Ryfylke .	434	155	22	13	6	14
Nordre Ryfylke .	530	209	40	21	5	28
Vestre Ryfylke .	645	269	63	41	5	30
Stavanger Amt .	3278	1331	279	205	24	146

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 48.
Selvmordere . . . . . 4.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1947 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 40,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 11,7 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,8. Af de Døde paa Barselseng vides 3 at være døde af Barselfeber, og 2 uforløste, efter obstetriciske Operationer; foruden de tvende sidstnævnte er 1 død uforløst i Stavangers Distrikt.

Af **Sygehuse** fandtes i Stavanger et Amtssygehus, et Sygehus for Byen og et Sindssygeasyl. Om disse henvises til Sygehustabellen.

Amtet har 3 **Apotheker**, i Egersund, Stavanger og Haugesund. Samtlige fandtes ved Visitationen i Orden. Egersunds Apothek var indrettet ganske fra Nyt af efter Ildebrand Aaret i Forveien. Ved Haugesunds Apothek bestod Personalet af Eieren og en Discipel; Personalet ved de 2 andre Apotheker er ikke angivet.

Badeindretninger fandtes i Egersund og Stavanger, i

Egersund dog kun en Styrtebadindretning, som paa Grund af det slette Veir om Sommeren saa godt som ikke var bleven benyttet.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Jæderen og Dalernes Distrikt: 1 Læge, boende i Egersund. 2 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatører.
2. Stavangers Distrikt: 6 Læger, alle bosatte i Stavanger (den ene ikke practiserende). 6 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatører.
3. Søndre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, boende i Finø Præstegjeld. Ingen Jordemoder; 7 Hjælpevaccinatører.
4. Nordre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, boende i Sands Præstegjeld. Ingen Jordemoder; 7 Hjælpevaccinatører.
5. Vestre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, boende i Haugesund. 2 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatører.

XII. Søndre Bergenhus Amt*).

Sundhedstilstanden var ret god; af epidemiske Sygdomme forekom Nervefeber mindre udbredt end sædvanlig, og desuden i enkelte Distrikter Børnekopper, Skarlagensfeber og Kighoste. De **Dødes** Antal var 1570, hvilket er $7{,}_7$ pCt. mindre end Aaret i Forveien, da det udgjorde 1701, $4{,}_8$ pCt. mere end i 1858, da det udgjorde 1498 og $1{,}_9$ pCt. mindre end Middeldødligheden i Femaaret 1851—55, der var 1594.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra ytre Søndhordlands Lægedistrikt som catarrhalsk-adynamisk i den største Del af Aaret, og mere inflammatorisk i sidste Kvartal. I det Hele vare inflammatoriske Sygdomme hyppigere end de foregaaende Aar, især sidst paa Aaret. I Juli og August vare gastriske Sygdomme de forherskende.

Nervefeber var mindre hyppig end det foregaaende Aar. I ytre Nordhordlands Lægedistrikt var Nervefeber i 1860 hverken saa udbredt eller saa ondartet som Aaret i Forveien; naar undtages en enkelt Gaard, hvor den syntes at have udviklet sig spontant, kunde dens Udbredning ved Smitte overalt forfølges. I Alt behandledes i dette Distrikt paa 15 forskjellige Gaarde 64 Sygdomstilfælde, hvoraf kun 1 endte dødlig; desuden var 1 Person død uden at komme under Behandling. Medens i tidligere Aar de Fleste angrebes om Høsten, indtraf dette Aar de fleste Tilfælde om Vaaren, fra April til Juni. Saavel i Mangers som Lindaas Præstegjeld var man nu bleven villig til at holde de Syge adskilte fra de Friske, saavelsom til at anvende Udluftning, Røgninger og andre desinficerende Midler (Krohn). I indre Nordhordlands Lægedistrikt angrebes dette Aar kun 32 eller lidt over en Trediedel af det Antal, som angrebes Aaret i Forveien; 4 døde. I Midthordlands Lægedistrikt behandledes 78 Tilfælde, hvoraf 6 endte dødlig; de fleste forekom her i første og fjerde Kvartal. Sunds Præstegjeld led mest og dernæst Bergens Omegn. I de søndhordlandske Lægedistrikter forekom Sygdommen hist og her paa forskjellige Gaarde hele Aaret; paa en Gaard, hvortil Sygdommen var bragt ved en fra Kin hjemkommen Fisker, angrebes fra Marts til Mai 11 Personer; i Alt angrebes i ytre Søndhordland 81, hvoraf 4 døde; i indre Søndhordland, hvor Sygdommen ligeledes tildels var hjembragt fra Vaarsildfisket, kjendtes 4 Dødsfald. I ytre Hardangers Lægedistrikt vare de sædvanlige smaa Nervefeberepidemier dette Aar meget sjeldnere end ellers. Tilfældene siges der at have havt en stærk gastrisk Character og forekom mest om Sommeren; af 25 behandlede Tilfælde vare 8 ganske sporadiske; 2 endte dødlig. I indre Hardangers Lægedistrikt herskede Sygdommen fra Januar til Juli paa 4 Gaarde i Eidfjord, hvor 18 angrebes og 2 døde; forøvrigt forekom i dette Distrikt kun 3 Tilfælde paa en Gaard i Graven. I Vos Lægedistrikt forekom kun 4 nye Tilfælde, 2 Syge laa igjen fra det foregaaende Aar, og af disse 6 døde 2. Tilsammen nævnes i dette Aar 306 Tilfælde med 22 Dødsfald samt 4 Dødsfald uden Opgave over det tilsvarende Antal Tilfælde; forrige Aar vare opgivne 519 Tilfælde og 44 Dødsfald.

Af **Barselfeber** behandlede 4 Læger tilsammen 16 Tilfælde, hvoraf 8 endte dødlig; i 4 af disse Tilfælde var der anvendt kunstig Fødselshjælp. Hos en af de Døde fandtes diphtherisk Belæg paa Kjønsdelene. I Midthordland og ytre

*) Distriktslægen i indre Søndhordlands Lægedistrikt, der er afgaaet ved Døden, har ingen Beretning afgivet, og om Sygdomsforholdene i dette Distrikt haves derfor kun Beretning fra Distriktslægen i ytre Søndhordland, som bestyrede Embedet i Aarets 2 sidste Maaneder.

Nordhordland, hvor ifølge Præsternes Opgaver tilsammen 19 Barselkoner ere døde i Aarets Løb, have Lægerne ikke behandlet noget dødligt Tilfælde af Barselfeber.

Børnekopper, som det foregaaende Aar havde vist sig i alle Amtets Lægedistrikter med Undtagelse af Vos, og i Alt angrebet 378 Individer, hvoraf 57 døde, angreb i 1860

i indre Søndhordland . . .	4		
i ytre Hardanger	5		
i indre Hardanger	1		
i Midthordland	45,	hvoraf 2	døde;
i ytre Nordhordland	28,	— 2	—
i indre Nordhordland . . .	54,	— 2	—
tilsammen . .	137 Angr.,	6	Døde.

I Midthordland vedvarede Sygdommen fra det foregaaende Aar og lige til September Maaned; paa en enkelt nær, vare i dette Lægedistrikt alle de Angrebne fra Fjælds Præstegjeld, hvor det oplyses, at man til to forskjellige Tider, for 20—25 og for 10—12 Aar siden, har havt en drikfældig Hjælpevaccinatør. Til ytre og indre Nordhordland samt til ytre Hardanger kom Sygdommen ved Smitte fra Bergen om Sommeren, og det enestaaende Tilfælde i indre Hardanger forekom hos en Soldat, som var bleven smittet under Exercitien paa Lærdalsøren. Af de Angrebne i ytre Nordhordland tilhørte 4 Lindaas, Resten Manger. I det førstnævnte Præstegjeld blev Vaccination og Revaccination strax sat i Gang, i det sidstnævnte derimod var Lægens Ordre til Hjælpevaccinatøren ved Ligegyldighed bleven forsinket temmelig længe. Blandt de 2 Døde her var et uvaccineret Barn. Hvor Incubationstiden med Bestemthed kunde beregnes, viste den sig at have været 14 Dage (Krohn). I indre Nordhordland, hvor Sygdommen forekom i alle Lægedistriktets 3 Præstegjelde, Hammer, Haus og Hosanger, siges den at være standset, alt eftersom Revaccinationen blev foretagen; de sidste Tilfælde forekom i November. Overalt synes Sygdommen i dette Aar mest at være optraadt som Varioloider.

Af **Vandkopper** nævnes enkelte Tilfælde fra Søndhordland og Vos.

Skarlagensfeber, som oftest meget mild, forekom om Vaaren og Sommeren epidemisk i de hardangerske og nordhordlandske Lægedistrikter; ogsaa i Midthordland kom nogle faa Tilfælde under Behandling. Vatersot paafulgte sjelden, og kun 1 dødligt Tilfælde nævnes.

Rosen var om Sommeren temmelig hyppig i Vos; flere Tilfælde deraf omtales ogsaa fra ytre Søndhordland og Midthordland.

Kighoste, der det foregaaende Aar havde hersket i alle Amtets Lægedistrikter, vedblev i Midthordland samt ytre og indre Nordhordland ind i 1860. I Midthordland behandledes 8 Tilfælde, hvoraf 7 i første Kvartal; i ytre Nordhordland kom Sygdommen ikke under Behandling, men krævede dog endel Ofre, hvoraf 4 kjendtes; i indre Nordhordland døde 1 deraf i første Kvartal, og Sygdommen vedblev udover Sommeren, men mere og mere godartet.

Diphtheriske Sygdomme. Exsudativ Svælgbetændelse viste sig paa et Par Steder i ytre Hardanger: først i Kvinhereds Præstegjeld fra Marts til September; senere i Østensø Sogn, hvor en liden heftig Epidemi optraadte i October og November. Under Østenvind og klar Kulde angrebes i November Maaned tilsammen 6 Personer i 2 Huse i Lindaas; af disse døde 3; i Alt vides at være behandlede i Amtet 26 Tilfælde, hvoraf 15 endte dødlig; blandt de Døde vare 13 Børn.

Catarrhalske Sygdomme, især Febre, vare almindelige; i indre Søndhordland siges disse Febre tildels at have antaget en adynamisk Character. I Midthordland behandledes først og sidst paa Aaret 41 Tilfælde af Influenza. Af Svælgbetændelse forekom en mild Epidemi i April Maaned i Stensdalen i ytre Hardanger; i November og December forekom Svælgbetændelser samt **Kusma** hyppig i Lindaas.

Brystbetændelser bleve især sidst paa Aaret hyppigere end i flere foregaaende Aar. 6 Læger have tilsammen anmeldt 50 Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 10 endte dødlig.

Rheumatiske Lidelser forekom ofte; de siges af alle Sygdomme at være de hyppigste i Vos; Distriktslægen der behandlede i Aarets Løb i Alt 41 dels acute, dels chroniske Tilfælde. I indre Hardanger vare rheumatiske Febre almindelige i Vinter- og Vaarmaanederne og i Omegnen af Bergen sidst paa Aaret.

Af **Koldfeber** forekom 3 Tilfælde i ytre Søndhordland; den ene af de Syge var hjemkommen fra en Reise til Østersøen.

Diarrhoe var meget hyppig næsten hele Aaret i ytre Hardanger og Midthordland. I det førstnævnte Distrikt var den ofte forbunden med blodige Udtømmelser, og i Juni og Juli optraadte der tildels ren Blodgang med Feber, dog ikke meget ondartet; 1 Barn døde deraf. I Midthordland ledsagedes den ikke sjelden af choleralignende Phænomener og var tildels dræbende; i første Halvaar behandledes 15 og i andet Halvaar 30 Tilfælde, tilsammen 45, hvoraf 6 endte dødlig. Ogsaa i ytre Nordhordland vare Cholerinetilfælde meget hyppige i Juli og August.

Af **Syphilis** nævnes kun et enkelt Tilfælde hos en Omreisende i Kvinhered. I Vos behandledes 4 Gonorrhoer.

Fnat er fremdeles en almindelig Sygdom i hele Amtets Kyststrækning. I ytre Søndhordland skal Sygdommen være almindeligst om Vaaren strax efter Fisket; man har her i Tysnes og Finnaas Præstegjelde foranstaltet trykt og fordelt

næsten paa hver Gaard Anvisning til dens Helbredelse. I indre Hardanger bliver den sjeldnere; dog undtages enkelte Dele af Distriktet, hvor der endnu hersker liden Renlighed; udenfor disse Egne søge de Smittede gjerne strax Raad derfor.

Af **Spedalske** kjendtes ved Udgangen af 1859 i Alt 285 udenfor Stiftelserne; i 1860 kom 21 til, som vare overseede ved tidligere Tællinger; 1 flyttede ind, 1 kom hjem fra Stiftelse og 19 Tilfælde kom til som nye; 31 døde, 1 flyttede ud, 14 bleve indlagte i Stiftelser og 4 gik fra som feilagtig opførte; ved Udgangen af 1860 var Antallet saaledes 277. I Midthordland antages Sygdommen ikke at være tiltagen i de senere Aar. Distriktslægen i ytre Nordhordland gjør opmærksom paa, at uagtet Lindaas Præstegjeld i hygiænisk Henseende har gunstigere Forholde end Manger, hvis Beboere væsentlig ere Fiskere, er Lindaas omtrent 3 Gange mere hjemsøgt af Spedalskhed end Manger; - af Sognene i Lindaas Præstegjeld have ogsaa netop de, hvor Forholdene ere gunstigst, nemlig Sandnes og Myking, de fleste Spedalske (Krohn).

Kjertelsyge omtales fra ytre Hardanger som især hyppig i Vikør og Jondals Sogne. I ytre Søndhordland behandlede Distriktslægen 16 Tilfælde deraf og i indre Nordhordland iagttoges den ofte.

Svindsot omtales som en af de hyppigste chroniske Sygdomme i Midthordland. Blandt 192 af 7 Læger i ytre Søndhordland, ytre og indre Hardanger, Vos, Midthordland samt ytre og indre Nordhordland opgivne Dødsaarsager (Spedalskheden fraregnet) udgjorde denne Sygdom 17 - eller 8,9 pCt.

Cardialgi forekom jævnlig som før; i Vos er den især almindelig om Sommeren, naar Kjørene ere til Sæters og fersk Melk maa undværes. Fra ytre Hardanger nævnes **Ormesygdomme** og **Menstruationssygdomme** som almindelige. For **Blegsot** behandledes 24 i ytre Søndhordland; den skal være hyppig i Midthordland, mindre hyppig i Vos og Kvinhereds Præstegjeld.

Af **chirurgiske Sygdomme** omtales Abscesser og Værkefingre som paafaldende hyppige i indre og ytre Hardanger; i det sidstnævnte Distrikt forekom i Juli og August flere heftige og udbredte Phlegmoner.

Veirliget skildres temmelig ensartet fra de forskjellige Egne. I Begyndelsen af Aaret var det usædvanlig godt og stadigt, stille og med lidet Regn; i Marts fik man sydvestlige Storme og Regn, og April Maaned var i Regelen kold. Sommer og Høst vare mere end sædvanlig regnfulde og taagede; Høbjergningen blev tildels mislig og Poteterne slette. Paa Sundhedstilstanden bemærkes det fra indre Nordhordland, at den usædvanlig store Regnmængde i andet og tredie Kvartal ikke havde nogen slet Indflydelse, idet samme netop i disse Kvartaler var ualmindelig god. I November og December fik man klar og skarp Luft med østlige Vinde, og dette Veirlig antages af flere Læger at have øvet en mere skadelig Indflydelse paa Sundhedstilstanden.

I **Levemaade** og hygiæniske Forholde nævnes adskillige Forbedringer fra indre Hardanger: man gjør Stuerne lysere, og nye Vinduer forsynes med Hængsler; det kan sættes som Regel, at Gulv, Borde og Bænke, tildels ogsaa Vægge, vadskes hver Lørdag; mindst fremskreden i saa Henseende er man i Eidfjords Sogn. Forbruget af Brændevin i Distriktet er ringe; derimod har man faaet meget slet Vin i Stedet (Christie). I Midthordland gjør Distriktslægen opmærksom paa, at de mislige hygiæniske Forholde ikke ere mindst fremtrædende i den nærmeste Omegn om Bergen; smaa og lave Huse paa fugtig Grund, megen Urenlighed og slette, men desuagtet forholdsvis kostbare Fødemidler bevirke en almindelig Vantrivsel. Adgangen til Brænde er ofte saa utilstrækkelig, at der spares utilbørlig derpaa, baade til Rummenes Opvarmning og til Madlavning. I flere af Præstegjeldene er Kvindernes Dragt meget uhensigtsmæssig, idet de bære Skjørter, hvis Linning ligger ovenfor Brysterne, og som kun lidet beskytte Underlivet; Hovedbedækningen er varm og tung. I Sund, Fjæld og Askøen forvolder Kvindernes Deltagelse i Søbedriften undertiden Sygdomme. (Holmsen). Om Præstegjeldene i ytre Nordhordland bemærker Distriktslægen, at der i Lindaas hersker den ønskeligste Sands for Fremadskriden, idet der viser sig paatagelige Forandringer til det Bedre, baade i Boliger, Klædedragt og Husstel. Ogsaa i Manger bemærkes af og til en større Sands for Orden og Renlighed i Hjemmet, og de senest opførte Huse vise nogen Opmærksomhed baade for Udluftning og Grundens Beskaffenhed. Det antages, at Sundhedscommissionerne i dette Distrikt have været særdeles heldbringende og navnlig i Manger have medført en høist nødvendig Vækkelse. (Krohn). Fra indre Nordhordland bemærkes det, at Kjød, Smør og Melk for det Meste bortsælges til Bergen, hvorfra man i Stedet derfor foruden Korn kjøber mindre god Sild og Kaffe. Den Sidste tillaves med en Mængde Cichorie. Brændevin bruges i Husene kun ved høitidelige Anledninger, derimod ikke ubetydeligt stærkt Øl.

Om **Fattigsygepleien** bemærkes det fra Midthordland, at de Fattige vistnok baade faa for lidet og for sildig Hjælp i Sygdomstilfælde, men at det Samme er Tilfældet med den hele Befolkning, og at Forskjellen i Kaarene hos dem, der yde, og dem, der modtage Fattigunderstøttelse, sædvanlig er meget ringe. I dette Distrikt var i Aarets Løb 230 blevne behandlede for offentlig og 276 for privat Regning. I Fane og Sunds Præstegjelde manglede man fremdeles Jordemoder; i

Forbindelse hermed gjør Distriktslægen opmærksom paa, at i disse sidstnævnte 2 Præstegjelde forekom der blandt 122 Dødsfald i Aarets Løb 7 paa Barselseng, i Fjæld, Oos og Fuse Præstegjelde blandt 202 Dødsfald kun 4 paa Barselseng; i Sund og Fane var der ogsaa mellem 256 Fødte flere Dødfødte og inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn, end i Fjæld, Oos, Fuse og Bergens Landsogn mellem 451 Fødte. I ytre Søndhordland var der efter Foredrag i Sundhedscommissionerne blevet bevilget det Nødvendige til Ansættelse af 4 Jordemødre. I Lindaas Præstegjeld havde man ogsaa nu faaet en Jordemoder. Fra Vos oplyses det, at Distriktslægen havde tilseet 65 Syge for Fattigvæsenets Regning med en Medicinudgift af 112 Spd. 108 Skilling.

Af Møder i **Sundhedscommissioner** var der i ytre Søndhordland afholdt 2 til 4 i hvert Formandskabsdistrikt, i ytre Hardanger tilsammen 11, i ytre Nordhordland tilsammen 7. Fra de øvrige Distrikter er Antallet ikke opgivet. I ytre Søndhordland var der til Medlemmerne bleven uddelt trykt Veiledning overensstemmende med Overlæge Høegh's Forslag til Forholdsregler for Medlemmer af Sundhedscommissioner. Man saa der i flere Henseender Frugter af Sundhedscommissionernes Bestræbelser, men den tiltagende Fattigdom paa Grund af flere mindre gode Aar befrygtedes i den nærmeste Fremtid, ialfald i enkelte Sogne, at ville virke hemmende paa Forbedringernes Fremadskriden.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i ytre Søndhordlands	Distrikt	313
i indre —	—	254
i ytre Hardangers	—	226
i indre —	—	314
i Vos	—	238
i Midthordlands . .	—	498
i ytre Nordhordlands	—	417
i indre —	—	373
tilsammen . .		2633

Fra Fjælds Præstegjeld opgives 45 Revaccinerede. I Midthordland og indre Nordhordland blev Vaccinationen tildels udført af Distriktslægerne.

Af **rets-medicinske** Forretninger foretoges: 7 Syns- og Obductionsforretninger; deriblandt 1 af en Selvmorder ved Hængning, 1 af en Mand, der var død af et Knivstik i Underlivet, 2 af Børn, som formentes ihjelliggede og 2 af Børn, som vare fødte i Dølgsmaal. Desuden 1 Undersøgelse for at afgjøre, om en Pige havde født, og 1 for at afgjøre, hvorvidt en for Amtscommunens Regning forpleiet sindssyg Kvinde, der var bleven besvangret, kunde ansees for vanvittig. Endelig afgaves en Erklæring om Betydningen af et tilføiet Saar.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: I ytre Søndhordland helbrededes en Mand med Melancholi og tilsaaes 2 Idioter samt 4 Kvinder med Dements. Fra indre Søndhordland blev 1 indsendt til Bergens Sindssygeasyl. I ytre Hardanger kom 3 til paa Amtscommunens Forpleining og 1 døde; desuden omtales 2 nye Tilfælde. I Vos behandledes 4 for Mani (deraf 1 Barselmani) og 3 for Melancholi; af de sidste begik en Kone Selvmord ved Hængning og en anden Kone blev indsendt til Bergens Sindssygeasyl, hvorfra hun senere udgik helbredet. I Vos siges Sindssygdomme at forekomme oftere om Vinteren end om Sommeren, og især hos Kvinder, hvis ensformige Beskjæftigelse i indesluttede Rum antages at give Dispositionen dertil (Nesheim). I Midthordland forpleiedes 5 paa Amtscommunens Regning; alle disse lede af Fatuitet eller Dements. I ytre Nordhordland afgik 2 ved Døden; af 3 Kvinder med Mani bleve de 2 indlagte paa Bergens Sindssygeasyl og 1 helbredet i Hjemmet. I indre Nordhordland forpleiedes for Amtscommunens Regning 5 i Hjemmet og 1 paa Bergens Sindssygeasyl; desuden 1 i Hjemmet med almindelig Fattigunderstøttelse. 1 Mand, der led af Melancholi, begik Selvmord ved Hængning.

Af **chirurgiske Operationer** omtales kun 1 Exarticulation af Pegefingeren, 1 Udskjæring af en Nerveknude, 3 Exstirpationer af Læbekræft samt Exstirpation af nogle store Lipomer.

Af **obstetriciske Operationer** foretoges: 1 Perforation hos en nogle og 30 Aar gammel Førstefødende med noget forsnævret Bækken. Lægen tilkaldtes nogle Dage efter Fødselens Begyndelse; Vandet var gaaet og Hovedet laa fastkilet i Bækkenet. Flere forgjæves Tangforsøg bleve anstillede, og da Fosteret i længre Tid havde været dødt, aabnedes Fontanellen og en betydelig Del af Hjernen udtømtes. Tangen blev atter anlagt, men fremdeles uden Virkning, hvorpaa Lægen forlod hende. Hun døde omtrent 1 Døgn efter (Nesheim). Kephalotrib anvendtes hos en Barselkvinde, der ved Lægens Ankomst fandtes næsten døende med kolde Extremiteter og traadformig, udsættende Puls. Der anlagdes først lige og siden krum Tang, men begge glede af Fosterhovedet, hvis Ben føltes abnormt bevægelige. Ved Hjælp af Kephalotriben udbragtes det uden Vanskelighed. Konen døde 7 Timer efter Forløsningen (Krohn). Foruden disse foretoges 13 Tangforretninger; deraf 1, efter hvilken Konen hurtig døde, for Eclampsi; i et andet Tilfælde, hvor Tangen anvendtes paa tilbageliggende Hoved efter foregaaende Vending og Extraction, døde Konen senere af Barselfeber. Af de øvrige Koner fik 1 Ruptura perinæi og 1 Fistula vesico-vaginalis. Om Fostrenes Liv savnes Oplysning for 5; af de øvrige 8 vare 3 dødfødte. Desuden foretoges af Lægerne 4 Vendinger, efter hvilke 3 af Konerne døde; om Børnene mangler Oplysning; endelig 1 Extraction af et dødt Foster i Sædeleie.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Ytre Søndhordland	512	255	49	28	9	16
Indre Søndhordland	345	126	27	7	3	28
Ytre Hardanger .	301	144	27	19	3	15
Indre Hardanger .	253	117	13	5	3	12
Vos	267	133	14	13	2	13
Midthordland*) .	662	324	96	24	11	41
Ytre Nordhordland	439	261	58	37	8	23
Indre Nordhordland	526	210	63	24	3	27
Søndre Bergenhus Amt	3305	1570	347	157	42	175

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 62.

Selvmordere . . . . . 10.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1735 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 47,5. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 9,5 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,5. Den forholdsvis betydelige Dødlighed blandt spæde Børn i indre Nordhordland tilskrives den slette Børnepleie, samt at Mødrene, saavel under Svangerskabet, som under Diegivningen, lide ondt og deltage i altfor tungt Arbeide. Af de Døde paa Barselseng vides 8 at være døde af Barselfeber; af disse havde 4 været underkastede obstetriciske Operationer; efter saadanne døde desuden 2 forløste og 1 uforløst. Foruden denne sidste vides 3 andre at være døde uforløste, den ene i indre Hardanger af Hæmorrhagi, den anden i indre Søndhordland, uden at Læge eller examineret Jordemoder var kommet til, den tredie i Lindaas. 1 døde af Ruptura uteri.

*) Aarstad Sogn, Forstaden Sandvigen samt Korskirkens og Domkirkens Landsogne, der alle henhøre til Bergens Stiftsprovsti, ere her ikke medregnede.

Apotheker, offentlige **Sygehuse** og **Badeindretninger** findes ikke i dette Amt.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Ytre Søndhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Stordøens Præstegjeld. Ingen Jordemoder; 8 Hjælpevaccinatører.
2. Indre Søndhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Fjælberg. Ingen Jordemoder; 5 Hjælpevaccinatører.
3. Ytre Hardangers Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Strandebarm og en i Kvinhered. 3 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
4. Indre Hardangers Distrikt: 1 Læge, boende i Kinservik. 3 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatører.
5. Vos Distrikt: 1 Læge, boende i Vangens Sogn. 2 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatører.
6. Midthordlands Distrikt: 1 Distriktslæge, der bor i Bergen. 4 Jordemødre; 9 Hjælpevaccinatører.
7. Ytre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Lindaas. 1 Jordemoder; 9 Hjælpevaccinatører.
8. Indre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Haus. 1 Jordemoder; 7 Hjælpevaccinatører.

XIII. Bergens By.

Sundhedstilstanden var i det Hele god; dog blev Sygeligheden udover Høsten ikke ubetydelig. Af Sygdomme, der forekom epidemisk, nævnes kun Børnekopper og Skarlagensfeber. De **Dødes** Antal i Stiftsprovstiet udgjorde 734, hvilket er 4,2 pCt. mindre end det foregaaende Aar, da der døde 766, men 11,9 pCt. mere end i 1858, da der døde 656. Ved en Sammenligning med Femaaret 1851—55 maa det erindres, at Pleiestiftelsen for Spedalske, paa hvilken der i 1860 døde 59 Personer, dengang endnu ikke var aabnet: Middeldødligheden i det nævnte Femaar var 594 og de Dødes Antal i 1860 er altsaa 23,6 pCt. større end denne.

Sygdomsconstitutionen siges hele Aaret igjennem at have havt et adynamisk Præg, endskjønt Nervefeber kun forekom sporadisk. Catarrhalske Sygdomme vare forherskende en stor Del af Aaret, og i en af Beretningerne betegnes Sygdomsconstitutionen som catarrhalsk-exanthematisk i Aarets første Del, catarrhalsk-gastrisk udover Høsten og catarrhalsk-rheumatisk i de 3 sidste Maaneder.

Af **Nervefeber** indlagdes i Byens Sygehus 20 Tilfælde, hvoraf 4 i første, 5 i andet, 2 i tredie og 9 i fjerde Kvartal; 6 døde. Udenfor Sygehuset opgive 8 Læger at have behandlet 63 Tilfælde, hvoraf 12 endte dødlig; desuden nævnes 5 Dødsfald, uden at det tilsvarende Antal Angrebne opgives. Det foregaaende Aar havde 5 Læger opgivet 22 Tilfælde, medens der paa Sygehuset var indlagt 32.

Af **Barselfeber** nævne 5 Læger 14 Tilfælde, hvoraf 8 endte dødlig, foruden 2 Tilfælde af Meningit i Barselseng, der begge endte dødlig.

Af **Børnekopper** var i 1859 det sidste Tilfælde anmeldt i November; Sygdommen viste sig igjen strax i Begyndelsen af 1860, og vedvarede, dog lidet udbredt, i de første Maaneder af dette Aar. Endel nye Tilfælde i April og Mai viste sig at være indførte af endel Udvandrere fra Valders, der vare blevne smittede i Sogn. De sidst Angrebne bleve indlagte paa Sygehuset i Juli Maaned. Paa Sygehuset behandledes i Alt 8 for Variolæ og 9 for Varioloides; af de første døde 2. Som behandlede udenfor Sygehuset nævnes af 2 Læger 6 med Variolæ, hvoraf 2 døde, og 9 med Varioloides. Tilsammen kjendes altsaa 32 Tilfælde af Børnekopper. Jo længre Tid der var forløben efter Vaccinationen, desto heftigere og rigeligere siges Eruptionen at have været og desto dødligere Tilfældene (P. Jürgenssen). Dog var der blandt dem, som behandledes paa Sygehuset, 4 uvaccinerede Børn, som kom sig. Af disse vare to 3 Aar, et 6 Aar og et 9 Aar gammelt.

Vandkopper forekom af og til hele Aaret igjennem; 4 Læger have anmeldt 40 Tilfælde.

Rosen blev især mere almindelig udover Høsten. Den var sædvanlig ambulerende og forbunden med gastriske Symptomer. 9 Læger have opgivet 60 Tilfælde, hvoriblandt 3 dødlige. **Erythema nodosum** omtales som usædvanlig hyppig, og **Urticaria**, især chronisk, siges ligeledes at have været hyppigere end sædvanlig.

En exanthematisk Feber, der i 1859 iagttoges mere enkeltvis udover Høsten, og som af Lægerne dels benævnes **Skarlagensfeber**, dels røde Hunde, blev i første Halvaar 1860 og især fra Marts til Mai saa almindelig, at en af de indberettende Læger betegner den som den mest udbredte Epidemi, han har seet næst Influenza. Den ledsagedes som oftest af Halslidelse, og Feberen var af og til temmelig stærk; Udslaget bestod dels i blegrøde Pletter, dels i en sammenhængende, men ikke altid over hele Legemet udbredt rosenagtig Rødme, med nuppet Hud og paafølgende klidagtig Desqvamation. Et Par Steder angreb samme Udslag med nogle Maaneders Mellemtid samme Individ (Lehmann) og hos Nogle indfandt sig Vandkopper nogle Uger bagefter. Forløbet var i det Hele mildt; Vatersot indtraadte aldrig, og blandt 160 anmeldte Tilfælde endte kun 2 dødlig, det ene efter Otit og Meningit; det andet forekom hos en Barselkone. Sygdommen angreb fortrinsvis Børn. Med Hensyn til Smitsomheden oplyses, at af 84 behandlede Tilfælde indtraf 34 i 12 Familier (Lehmann).

Kighoste havde hersket epidemisk og temmelig haardnakket hele det foregaaende Aar; i 1860 nævnes kun 14 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig; det sidste Tilfælde, som nævnes, iagttoges i August.

Diphtheriske Sygdomme. Exsudativ Svælgbetændelse forekom af og til fra Høsten af, da de catarrhalske Sygdomme og blandt disse især Svælgbetændelse blev meget almindelig. I November og December vare Exsudater i Svælget ikke sjeldne, men i Almindelighed dog kun af ubetydeligt Omfang og Intensitet. 4 Læger have anmeldt 7 Dødsfald derefter. Som Strubehoste betegnes en indskrænket Epidemi i den Del af Forstaden Skudevigen, der kaldes Fjæren; fra August til December kom her 9 Tilfælde under Behandling, hvoraf 7, alle hos smaa Børn, endte dødlig, og foruden disse skulle flere Børn være døde uden Lægebehandling. Sygdommen havde en meget hurtig Gang, idet Døden indtraadte efter 12 til 36 Timers Forløb; Tracheotomi vilde Forældrene ikke tillade. 4 andre Dødsfald af Strubehoste anmeldes af 3 Læger; det ene indtraf umiddelbar efterat Tracheotomi var foretagen, idet Røret gled ud, medens Barnet flyttedes fra Operationsbordet til Sengen (D. Martens).

Catarrhalske Sygdomme vare af alle de hyppigste, og fra Februar til April samt i November og December synes der ifølge et Par af Beretningerne at have hersket en Influenzaepidemi.

Brystbetændelser vare ogsaa dette Aar temmelig sjeldne; de fleste siges at være forekomne først og sidst paa Aaret. Paa Sygehuset indkom 13 med Lungebetændelse, hvoraf 2 døde, og udenfor Sygehuset have 7 Læger anmeldt 77 Tilfælde, hvoraf 15 endte dødlig; desuden anføres 3 Dødsfald derefter uden Angivelse af det tilsvarende Antal Behandlede. Af Pleuriter anmeldtes 16 Tilfælde.

Rheumatiske Lidelser vare som sædvanlig almindelige, og især siges der i de sidste 2 Maaneder af Aaret at have været sporet en udtalt Tilbøielighed dertil. For rheumatisk Feber indkom paa Sygehuset 15, deraf 8 i sidste Kvartal og udenfor samme have 4 Læger anmeldt 27 Tilfælde, hvoriblandt 2 dødlige. For chronisk Rheumatisme havde en af Fattiglægerne behandlet 197 Personer.

For **Koldfeber** behandledes 4 paa Sygehuset og 1 udenfor samme.

Diarrhoe og **Cholerine** bleve meget hyppige Sygdomme sidst paa Sommeren; hertil bidrog dels den fugtige og kjølige Luft, dels den ualmindelig slette Frugt, hvoraf Adskilligt maatte confisceres. Diarrhøerne antoge undertiden en dysen-

terisk Character, og enkelte Cholerinetilfælde ledsagedes af stærke Kramper. I et Tilfælde, der indtraf i Mai Maaned og endte dødligt, var der tillige Collaps, Cyanose og profuse vandagtige Udtømmelser. I Alt have 7 Læger anmeldt 13 Dødsfald af Diarrhoe og Cholera eller Cholerine. Ogsaa Colik, Mundbetændelse og gastrisk Feber siges at have været almindelige fra Juli til udover Høsten.

For **Syphilis** indkom paa Sygehuset 25 med primære, 26 med secundære og 1 med tertiært Tilfælde; 6 laa tilbage fra 1859, 51 udgik helbredede og 7 laa igjen ved Aarets Udgang. Liggedagenes Antal udgjorde 2498, eller for hver Udskreven 49 Dage. Paa Lungegaardshospitalet indkom 15, og 11 laa tilbage fra 1859; 23 udgik helbredede, 1 i Bedring og 2 laa igjen ved Aarets Udgang. Udenfor Sygehuset behandlede 5 Læger 15 for Syphilis og 6 for Gonorrhoe. Paa Sygehuset behandledes 3 for Gonorrhoe.

For **Fnat** behandledes paa Sygehuset 25, paa Lungegaardshospitalet 5 og i Tugthuset 17. Denne Sygdom forekom hos flere Familier, som havde paadraget sig den under Sommerophold paa Landet. For andre chroniske Hudsygdomme indkom paa Sygehuset 7 og paa Lungegaardshospitalet 1.

Af **Spedalske** forpleiedes ved Udgangen af 1859 i Pleiestiftelsen No. 1 275 og i St. Jørgens-Hospital 104; paa begge Steder tilsammen altsaa 379. I Pleiestiftelsen indkom i Aarets Løb 66 og i St. Jørgens Hospital 2; 59 døde i Pleiestiftelsen og 8 i St. Jørgens Hospital, og fra Pleiestiftelsen udgik 8. Ved Aarets Udgang henlaa 274 i Pleiestiftelsen og 98 i St. Jørgens Hospital. Paa Lungegaardshospitalet laa 51 Spedalske tilbage fra 1859, 36 kom til; 5 døde, og 14 reiste hjem, deraf 2 i Bedring; tilbageliggende ved Aarets Udgang vare 68. I Bergens By kjendtes forøvrigt ved Udgangen af 1860 ligesom ved Udgangen af 1859 9 Spedalske, og det samlede Antal beløb sig saaledes til 449.

Om **Kjertelsyge** bemærkes det af Overlæge Løberg, at den under en eller anden Form angriber de fleste Børn i Bergen; sjelden viser Sygdommen sig dog efter en nogenlunde tør og varm Sommer med mere fremtrædende Phænomener førend i den sidste Halvdel af den paafølgende Vinter, efterat Sommerens gunstige Indflydelse har tabt sig; men efter den usædvanlig kolde og fugtige Sommer i dette Aar ytrede den sig tidligere end sædvanlig.

Af **Svindsot** have 7 Læger anmeldt 55 Dødsfald, hvilket udgjør 19,4 pCt. af samtlige de af disse Læger opgivne Dødsaarsager. Medregnes 14 Dødsfald af acut Hjernevatersot, bliver Forholdet 24 pCt. Den ene af Fattiglægerne, der tillige er Læge for Arbeiderforeningen, har behandlet 94 Tilfælde af Svindsot og opgivet 29 Dødsfald deraf. Han bemærker, at den især forekommer blandt den fattigere Befolkning og hyppigst udvikler sig fra det 30te Aar, især hos gifte Fruentimmer, formentlig som Følge af utilstrækkelig Næring, usunde Boliger, forlænget Diegivning, Overanstrengelse og nedtrykt Sindsstemning. Med Hensyn til dens Hyppighed i de forskjellige Næringsveie har han fundet Sygdommen oftere hos Skræddere, Skomagere og Bødkere, end hos Rebslagere og andre, der arbeide i fri Luft (P. Jürgenssen).

Af andre chroniske Sygdomme omtales som almindelige især **Cardialgi** (hos Tjenestepiger og Arbeidsfolk), **Chlorose** og forskjellige **Neuralgier**, de sidste især udover Høsten.

For **Drankergalskab** behandledes 1 paa Sygehuset og 5 udenfor samme; 1 døde. Der omtales flere Apoplexier efter Misbrug af stærke Drikke. En 4 Aar gammel Pige omkom ved Alcoholforgiftning, efterat have spist en Underkop fuld af Bær, som i længre Tid havde staaet i Spiritus. Barnet døde under Convulsioner.

Som hyppige **chirurgiske Sygdomme** blandt Almuen nævnes vanrøgtede Ulcera paa Skinnebenene, Værkefingre, der især paadrages under Behandling af Sild, Broktilfælde og Fremfald af Livmoderen.

Veirliget var næsten det hele Aar og især om Sommeren koldt, regnfuldt og tildels stormende.

Med Hensyn til **hygiæniske Forholde**, henledes Opmærksomheden paa den under Navn af Fjæren omtalte nedre Del af Skudevigen, hvor Strubehoste havde hersket epidemisk. Paa det samme Sted siges ogsaa Børnekoppeepidemien i 1858—59 at have havt sin fornemste Arne og at have krævet mange Ofre, medens den øvre Del af Skudevigen saa godt som gik fri. Stedet ligger ikke langt fra Søen, paa en temmelig jævn Flade med mange tætstaaende Smaahuse paa lav Grundmur, adskilte ved smale Gange. Blandt Husene findes ogsaa Slagterboder, som fra fjerne Tider have udgydt det dyriske Affald i den raadne Jordbund. Paa den lange Fjære har Søen opkastet Uhumskheder, der om Sommeren udbrede en afskyelig Stank, og fra den brat ovenfor liggende Del af Skudevigen have ogsaa mange Urenligheder ansamlet sig her. Lignende Steder i andre Dele af Byen (i dens 9de, 10de og 11te Rode) omtales ogsaa som det hovedsagelige Sæde for Epidemier og jævnlig Sygelighed (P. Jürgenssen). Beruselse i bayersk Øl skal være i Tiltagende. Der udtales Haab om, at det af Arbeiderforeningen opførte Forsamlingshus, hvor der vil gives Arbeidsclassen Anledning til at høre Foredrag og Adgang til Læseværelse samt Udlaan af Bøger, vil bidrage til at vænne den af med Kneipelivet.

Fattigsygepleien udføres fra October 1860 af 3 istedet-

for som tidligere af 2 Læger, og disse ere nu tillige ansatte som Bylæger, for at yde Bistand i hygiænisk Retning. Den ene af disse havde for Fattigvæsenet behandlet 255 Personer, hvoraf de 200 vare Kvinder, den anden 169, samt desuden 112 Lemmer i Arbeidsanstalten; for de Sidstnævnte kostede Medicinen 27 Spd. 87 Skilling.

De **Vaccineredes** Antal angives til 520. Den offentlige Vaccination var i Gang hele Aaret til sidst i October; under samme foretoges 32 Revaccinationer.

Af **rets-medicinske** Forretninger foretog Stadsphysicus 2 Obductioner, den ene af en Selvmorder ved Hængning.

Af **Sindssyge**, der behandledes udenfor Sindssygeasylet, omtales 1 efter langvarig Forstoppelse, der helbrededes, 2 Kvinder med Melancholi, hvoraf den ene, paa Tugthuset, udgik i Bedring, den anden druknede sig, og 1 Mand, der led af Epilepsi med Mani, paa Slaveriet.

Af **chirurgiske Operationer** foretoges paa Sygehuset 1 Exarticulation af Overarmen, 1 Amputation af Forarmen og 1 af Læggen, 1 af Mamma og 1 af Penis; 1 Underbinding af Arteria cruralis; 1 Herniotomi; 5 Stæroperationer (1 ved Extraction, 1 ved Discision og 3 ved Depression), og 1 Iridodialysis; desuden endel mindre betydelige. Udenfor Sygehuset foretoges, foruden forskjellige mindre betydelige Operationer, 1 Tracheotomi, 1 Exstirpation af Epithelialkræft i Underlæben, 1 af et Lipom og 1 af en Kjertelhævelse, 1 Operation for Fistula ani, 2 Repositioner af Paraphimosis, 1 Udrivning af en Næsepolyp, 1 subcutan Tenotomi for Varus, samt 2 subcutane Overskjæringer af Aponeuroser i Hænderne.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 2 Perforationer af Hovedet; i det ene Tilfælde efter Extraction ved Sædefødsel paa det tilbagestaaende Hoved hos en 40aarig Førstefødende; Tang var forgjæves forsøgt og Fosteret havde været dødt i 20 Timer; Konen kom sig (Lehmann); i det andet Tilfælde, hos en 21aarig Førstefødende med forsnævret Bækken (Conjugata neppe 3 Tommer) efter flere forgjæves Tangforsøg; Fosteret var dødt og Konen døde (P. Jürgenssen). 13 Tangforretninger foruden de ovenfor anførte; i 8 Tilfælde bleve Børnene ilive, i et var det dødfødt, og i 4 er Udfaldet ikke meddelt. 4 Vendinger, 2 Gange med levende Barn; et af de døde Fostre havde Hareskaar, spaltet Gane og spaltet Underliv. 2 Extractioner, hvoraf den ene ved Hjælp af Hage i Lysken. 2 kunstige Udtagelser af Efterbyrden.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** i Bergens Stiftsprovsti, der tillige omfatter Korskirkens og Domkirkens Landsogne samt Aarstad Sogn, vil sees af følgende Tabel:

	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Bergens Stiftsprovsti	1060	734	193	136	12	49

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 8.
Selvmordere . . . . . 5.

Overskuddet af Fødte over Døde udgjorde altsaa 326 og Forholdet mellem begge var = 100 : $69{,}_2$. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : $5{,}_5$ og til Antallet af samtlige Døde = 1 : $3{,}_8$. — Af de Døde paa Barselseng lede 8 af Barselfeber, og af disse var den ene i Forveien forløst ved Perforation; 2 døde af Puerperalmeningit, 1 af Nervefeber og 1 af Skarlagensfeber. De Spedalske fraregnet, give Medicinalberetningerne Oplysning om 293 Dødsaarsager; følgende Sygdomme sees at have bevirket de fleste Dødsfald: Svindsot 55, Nervefeber 23, Lungebetændelse 20, Apoplexi 16, acut Hjernevatersot 14, Meningit 13, Vatersot 13, Diarrhoe og Cholerine 13, Strubehoste 11, Kræft 9, Barselfeber 8, Bronchit 7, Diphtherit 7, Eclampsia neonatorum 7, Børnekopper 4, Endocardit 4, Peritonæit 4.

Af **Sygehuse** og Pleiestiftelser for Spedalske fandtes Byens almindelige Sygehus og Lungegaardshospitalet, om hvilke Oplysninger findes i Sygehustabellen; endvidere Pleiestiftelsen for Spedalske No. 1 og St. Jørgens Hospital, hvis Belæg ovenfor er angivet, samt Sindssygeasylet, for hvis Vedkommende der ligeledes henvises til Sygehustabellen og vedkommende Læges Aarsberetning, der findes indtagen under Bilag V. Paa Tugthusets Sygeliste opføres som behandlede 77 Syge med 2402 Forpleiningsdage eller for hver Syg gjennemsnitlig $31{,}_2$ Dag. Uden Arbeidsafbrydelse behandledes 78. Udgiften til Medicamenter og Sygerekvisita beløb sig til 119 Spd. 14 Sk. I Bergenhus Fæstnings Strafanstalt behandledes paa Sygestuerne 23 Syge med 833 Forpleiningsdage eller $36{,}_2$ Dag gjennemsnitlig for hver Syg.

Byens 3 **Apotheker** fandtes ved Visitationen i Orden. Personalet bestod foruden Bestyrerne tilsammen af 3 examinerede og 1 uexamineret Medhjælper samt 5 Disciple.

Foruden Sygehusets **Badeindretning** samt et Søbadehus, var i Aarets Løb en liden privat Badeindretning bleven aabnet.

Medicinalpersonalet bestod af 13 Læger foruden Distriktslægen i Midthordland, samt 15 Jordemødre.

C. No. 4.

XIV. Nordre Bergenhus Amt.

Sundhedstilstanden var ret god i Søndfjord og Nordfjord, mindre god derimod i Sogn, navnlig i indre Sogns Lægedistrikt, hvor Børnekopper og Kighoste grebe stærkt om sig. Foruden disse Sygdomme, der ogsaa herskede i flere af de andre Distrikter, forekom af epidemiske Sygdomme som sædvanlig Nervefeber over den største Del af Amtet. De **Dødes** Antal var 1513, hvilket er $18{,}_1$ pCt. mere end det foregaaende Aar, da der døde 1239, $15{,}_2$ pCt. mere end i 1858, da der døde 1283, og $11{,}_5$ pCt. mere end Middeldødligheden i Femaaret 1851—55, der beløb sig til 1339. I indre Sogns Distrikt døde i 1860 mere end dobbelt saamange som i 1859, og i et af Præstegjeldene i dette Distrikt, Hafslo, var Antallet af Døde større end af Fødte. I Nordfjord døde derimod flere i 1859 end i 1860.

Sygdomsconstitutionen, der for det meste var lidet udpræget, betegnes fra flere Lægedistrikter som catarrhalsk-rheumatisk, fra ytre Sogns Lægedistrikt i sidste Halvaar som tydelig gastrisk.

Af **Nervefeber** er anmeldt 421 Tilfælde med 36 Dødsfald. Ligesom forrige Aar anmeldes det største Antal, 99 med 8 Dødsfald, fra indre Søndfjords Lægedistrikt; af disse Tilfælde forekom kun 14 i Jølsters Præstegjeld, Resten i indre Holmedals og Førde Præstegjelde. Næst efter indre Søndfjord forekom de fleste Tilfælde, 84*) med 13 Dødsfald, i ytre Søndfjords Lægedistrikt; i midtre Sogns Lægedistrikt behandledes 70 Tilfælde med 4 Dødsfald, i ytre Sogn 65 med 2 Dødsfald, i indre Nordfjords Lægedistrikt 55 med 5 Dødsfald, i ytre Nordfjords Lægedistrikt 19 med 2 Dødsfald, i indre Sogns og Lærdals Lægedistrikter tilsammen 29 med 2 Dødsfald. Næsten overalt kan det sees, at de fleste Tilfælde forekom i første Halvaar, og dette synes for en stor Del at bero derpaa, at hjemkomne Fiskere fra Sildefisket førte Sygdommen med sig om Vaaren. Fra Lærdal, ytre Sogn, ytre og indre Søndfjord samt indre Nordfjord paavises saaledes denne Oprindelse til et større Antal Localepidemier; som oftest angrebes flere paa hver Gaard, hvor Sygdommen først var udbrudt, og dens Forplantelse fra Gaard til Gaard var derhos gjerne let at eftervise. Det bemærkes fra Førde, at Sygdommen hos de hjemvendende Personer ofte var meget let og undertiden blot ytrede sig som en simpel catarrhalsk Feber, medens de senere i Huset opstaaende Tilfælde bleve af en meget alvorlig Beskaffenhed. Under selve Fisket døde ifølge Opsynslægens Beretning kun 1 af Nervefeber. Som en anden Sygdomsaarsag nævnes fra indre Nordfjord den fugtige Aannetid i September; i dette Distrikt indtraf Tilfældene saaledes i de forskjellige Maaneder: Marts 10, April 7, Mai 5, Juni 3, Juli 2, August 3, September 12, October 8, November 2, December 3. Sygdommens Character har i de fleste Tilfælde været abdominel; i ytre Sogn forekom den hos Yngre ikke sjelden samtidig med Kighoste. Med Hensyn til Behandlingen anbefales fra ytre Nordfjord Chlorkalkvadskninger, navnlig hvor som der Hudculturen er ringe; at Sygdommen i dette Distrikt ikke udbredte sig videre, tilskrives den iværksatte Afsondring af de 3 Gaarde, paa hvilke den var udbrudt (Cappelen). Om Sondring af de Syge inden Huset eller Udflytning af de Friske bemærkes det fra indre Nordfjord, at dette især i den koldere Aarstid aldrig opnaaes, ligesaa lidt som der i Regelen, hverken af Gaardmænd eller Husmænd, tages Hensyn til Lægens Paalæg om Udluftning og Renlighed; man forlanger derimod Draaber, som kunne beskytte mod Smitten. Naar saa Sygdommen gaar rundt mellem alle Husets Beboere, er der sjelden nogen Hjælp at faa udenfra; alt Arbeide maa hvile og den mindst Angrebne, Husfaderen eller Moderen, slæber sig fra Seng til Seng for at række de Andre det Nødvendigste.

Af **Barselfeber** nævnes 8 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig.

Børnekopper, der det foregaaende Aar havde været iagttaget i alle Amtets Lægedistrikter med Undtagelse af Lærdals, kom i 1860 om Vaaren med en Recrut fra Lyster ogsaa til dette Distrikt, hvor 11 angrebes og 2 døde, men indskrænkede sig forresten væsentlig til indre Sogn. Af Præstegjeldene i dette Lægedistrikt greb Sygdommen mest om sig i Hafslo, hvor Almuen med selvklog Uvidenhed længe unddrog sig den anordnede Vaccination og Revaccination; Sogndals Præstegjeld, hvor disse Midler benyttedes med størst Tillid, skaanedes forholdsvis meget. Distriktslægen behandlede 17 Tilfælde, hvoraf 5 endte dødlig, men efter indhentede Oplysninger fra Præsterne døde i dette Lægedistrikt tilsammen 58 Personer af denne Sygdom, deraf i Hafslo Præstegjeld 35, i Lysters Præstegjeld 19, i Sogndal 4. I midtre Sogn angrebes kun 2 Personer om Sommeren i Viks Præstegjeld, hvorefter Vaccination og Revaccination strax blev iværksat; i ytre Sogn viste Sygdommen sig ikke. I ytre Søndfjord optraadte den i Juli Maaned med megen Intensitet paa en eneste Gaard i Askevold, hvorhen den var bleven bragt af 2 Mænd, der kom fra Bergen, og som kort efter Hjemkomsten døde af confluerende sorte Kopper. I Alt angrebes

*) 17 Tilfælde, der af en privat Læge behandledes i Kin og Bremanger Sogne, ere heri medregnede, uagtet Bremanger tilhører ytre Nordfjords Distrikt.

paa denne Gaard 12 Personer, hvoraf 5 døde, deriblandt en 1 Aar gammel, uvaccineret Dreng. Afsondring og Rensel-sesmidler bleve anvendte, Vaccination og Revaccination paa-begyndtes i Omkredsen, et Uddrag af Forordningen af 3die April 1810 blev omsendt med Budstikke og i Sundhedscom-missionerne gjordes opmærksom paa de nødvendige Forholds-regler. Fra indre Søndfjord og fra Nordfjord omtales Syg-dommen dette Aar ikke. I Alt kjendes efter det Anførte 65 Dødsfald.

Af **Vandkopper** nævnes enkeltvis forekommende Tilfælde i midtre Sogn samt 4 i indre Nordfjord, der vare hjemførte fra Bergen.

Af **Rosen** nævnes 3 Tilfælde i Lærdal, samt 9, hvoraf 1 endte dødlig, i Nordfjord.

Kighoste havde sidst i 1859 vist sig i indre Sogn samt begge de søndfjordske Distrikter; Sygdommen blev i 1860 meget almindelig i disse 3 Distrikter, og udbredte sig des-uden strax fra Aarets Begyndelse i midtre og ytre Sogn; i Lærdal begyndte den derimod først i Begyndelsen af andet Halvaar; den gik først fra Hus til Hus paa Lærdalsøren og derfra opover Dalen, hvor den, især i Borgunds Annex, endnu ved Beretningens Afgivelse i 1861 fremdeles var meget almin-delig. I ytre Sogn herskede Sygdommen i den Grad over det hele Distrikt fra Vaaren indtil Aarets Slutning, at, ifølge Distriktslægen, neppe nogen Gaard gik fri og neppe noget Individ, der ikke tidligere havde havt den, blev forskaanet. Der søgtes sjelden Lægehjælp for Sygdommen, men desuagtet var den dog paa mange Steder af en meget alvorlig Beskaf-fenhed, idet den ofte ledsagedes af heftigere Brystaffectioner og i flere Tilfælde af Strubehoste. Baade fra indre og ytre Sogn bemærkes det, at den bevirkede en betydelig Dødlighed blandt Spædbørn. Af behandlede Tilfælde nævnes fra Sogn i Alt 64 Tilfælde med 3 Dødsfald; Distriktslægerne i Sønd-fjord kjendte tilsammen 23 Dødsfald efter samme. Som Ef-tersygdom nævnes nogle Broktilfælde.

Diphtheriske Sygdomme. Strubehoste optraadte i nogle Tilfælde som Ledsager af Kighoste i midtre og ytre Sogn; i Alt nævnes fra det hele Amt af Strubehoste 6 Dødsfald, samt 10 Tilfælde af exsudativ Svælgbetændelse, hvoraf ingen endte dødlig. 3 af de førstnævnte og 7 af de sidstnævnte Tilfælde forekom sidst paa Aaret i ytre Søndfjord under usædvanlig stærk Kulde.

Catarrhalske Sygdomme, især Halsbetændelser, omtales fra flere Distrikter som hyppige. Fra ytre Søndfjord og indre Nordfjord nævnes dette ligesom forrige Aar Influenza, i det førstnævnte Distrikt sidst paa Aaret, i det sidstnævnte 10 Tilfælde, hvoraf 1 dødligt, i April.

Af **Lungebetændelser** og Pleuriter anføre 8 Læger i Alt 38 Tilfælde, hvoraf 5 endte dødlig. De siges at være sjeldne i Lærdal; i ytre Sogn antages ikke faa at have lidt deraf uden at være komne under Behandling. Hos en Kone, der led af Pleuropneumoni, udtømte det purulente Exsudat i Pleura sig gjennem en Bronchie, hvorefter der indtraadte Be-dring (Høst).

Rheumatiske Lidelser forekom, som sædvanlig, hyppig. Fra Nordfjord anmeldes 22 Tilfælde af acut Rheumatisme, fra Søndfjord 2 Dødsfald efter samme. Som Aarsag til Hyp-pigheden af chronisk Rheumatisme nævnes i Forbindelse med Climatets Beskaffenhed og den almindelige Uforsigtighed ogsaa den Uskik, om Natten at staa op af den varme Seng og barbenet og saa godt som nøgen at gaa udenfor paa Naturens Vegne, selv om Vinteren i Kulde og Vind (Hammer).

Acute gastriske Sygdomme vare i ytre Sogn i andet Halvaar hyppigere end alle andre Sygdomme, især som lang-varige, undertiden blodige Diarrhøer. I ytre Søndfjord fore-kom enkelte Tilfælde af Blodgang sporadisk i Februar og Marts; 2 endte dødlig; fra andre Distrikter nævnes tilsam-men 4 Tilfælde af Blodgang, og fra ytre Nordfjord 13 Tilfælde af gastrisk Feber. Paa Grund af uhensigtsmæssige Levnets-midler og hyppige Forkjølelser siges Diarrhoe at være en meget almindelig Sygdom i Kin og endnu mere i Bremanger Sogn.

For **Syphilis** indsendtes til Bergens communale Sygehus samt Lungegaardshospitalet tilsammen 18 Personer, deraf 9 fra indre Sogn og 7 fra midtre Sogn. Disse sidste Tilfælde, der alle vare secundære, tilligemed 2 primære Tilfælde, der behandledes hjemme, vare de eneste syphilitiske Tilfælde, som Distriktslægen i midtre Sogn havde truffet paa i de 8—9 Aar, i hvilke han havde opholdt sig i Distriktet. I Lær-dal forekom 2 Tilfælde af hereditær Syphilis. Af **Gonorrhøer** behandledes 1 i Lærdal, flere, hvoraf 3 for Fattigvæsenets Regning, i midtre Sogn og 32, alle hos forbireisende Sømænd og Handelskarle, i ytre Nordfjord.

Fnat var, uagtet Uddeling af Fnatsalve og trykte An-visninger paa Amtscommunens Bekostning, fremdeles almin-deligt overalt i Sogn. I indre Søndfjord antoges Sygdommen at være aftagen endel, og i ytre Søndfjord siges dens Udryd-delse mere og mere at trænge igjennem, saa at enkelte Sogne nu næsten kunde siges at være befriede for samme. I indre Nordfjord var den mest almindelig i Horningdal og Stryn, og i ytre Nordfjord ikke meget hyppig; de som lede deraf, fik trykte Anvisninger til at behandle den.

Af **Spedalske** kjendte Lægerne ved Udgangen af Aaret 1859 i Alt 439. I 1860 kom 67 til som overseede ved tid-ligere Tællinger, 2 flyttede ind i Amtet og 8 kom tilbage fra Stiftelser. Af nye Tilfælde indtraf 51. Afgangen bestod i 2 Helbredede, 47 Døde, 74, der bleve indlagte i Stiftelser, og 25, der vare feilagtig opførte; ved Udgangen af Aaret kjendte

man saaledes 419. Af disse fandtes 222 i Søndfjord, 140 i Sogn og 57 i Nordfjord.

Kjertelsyge nævnes som hyppig i indre Sogns og indre Søndfjords Distrikter. Paa Lærdalsøren, hvor Solen er borte 7 Maaneder af Aaret og megen Urenlighed hersker, forekommer den stundom; i indre Nordfjord forekommer den især i Horningdal og Stryn. I ytre Nordfjord behandledes i Aarets Løb 22 Personer for Kjertelsyge.

Svindsot. 7 Læger omtale 30 Behandlede, og anmelde tilsammen 21 Døde af Svindsot; de samme Læger have, naar de Spedalske fraregnes, anmeldt 235 Sygdomstilfælde med dødlig Udgang, hvoraf altsaa Svindsot udgjør 8,9 pCt. De fleste Dødsfald, 10, anmeldes fra ytre Søndfjord, medens Distriktslægen i ytre Nordfjord ogsaa dette Aar oplyser, at han ingen Svindsotpatient har havt under Behandling.

Cardialgi og **Ormesygdomme** synes at høre til de Tilfælde, hvorfor Lægernes Raad oftest søges. „Gammelt Kjød, gammel og sur Melk, slet og harskt Smør, Gammelost, saltet og ikke sjelden bedærvet Sild og Fisk er den animalske Kost, som Almuen lever af ved Siden af Havregrød og Potetes. Hensigtsmæssigheden af ferske Spiser have derfor jævnlig været fremhævet i Sundhedscommissionerne" (Landmark).

Menstruationsuordener ere som før hyppige; i ytre Nordfjord, hvor 31 saadanne Tilfælde kom under Behandling, antages den sædvanlige Aarsag at være Forkjølelse i Fisketiden og under Gjetning; fra Nordfjord bemærkes det, at en bedre Underbeklædning nu bliver mere almindelig hos Kvinderne. I indre Sogn behandledes 14 Tilfælde af **Blegsot** og i Lærdal for offentlig Regning 13 Tilfælde af Hysteri.

Af **chirurgiske Tilfælde** omtales fra ytre Nordfjord 50 Panaritier, de fleste i de første Maaneder af Aaret, samt 35 Abscesser.

Veirliget skildres temmelig ens fra de forskjellige Egne: Aarets første Maaneder vare kolde, tildels med usædvanlig klar Luft; i Mai og Juni var Veiret mildt, med afvexlende Regn og Solskin, men fra Juli til September indtraf endog for disse Egne usædvanlig vedholdende Regnskyl, og i Forbindelse dermed en temmelig lav Temperatur. Man fik ualmindelig meget, men for det meste kraftløst Hø og mindre kjernefuldt Korn; Poteteshøsten blev slet og Frugtavlen ringe. Sneen kom tidlig om Høsten, og i Aarets sidste Maaneder fik man usædvanlig streng Kulde med stærke Østenvinde, saa at der ved Juletide fra ytre Sogn omtales Vand- og Melmangel. De to inderste Mile af Lysterfjorden frøs til og kunde kjøres med tunge Læs, Noget som man ikke vidste var hendt i henved 100 Aar. Distriktslæge Cappelen har meddelt de i nedenstaaende Tabel indeholdte Oplysninger om Temperaturforholdene m. m. i Selø Præstegjeld.

Maaned.	Middeltemperatur.	Høieste Temperatur.	Laveste Temperatur.	Klare Dage.	Maaned.	Middeltemperatur.	Høieste Temperatur.	Laveste Temperatur.	Klare Dage.
Januar . .	÷ 0,4° R.	+ 4°	÷ 3°	14	Juli	+ 10° R.	+ 13°	+ 9°	6
Februar . .	÷ 0,6	+ 4	÷ 5	7	August . .	+ 11	+ 13	+ 9	5
Marts . . .	÷ 0,7	+ 6	÷ 4	9	September	+ 8	+ 12	+ 5	6
April . . .	+ 1,2	+ 8	÷ 4	15	October . .	+ 4	+ 9	+ 0,5	11
Mai	+ 6	+ 14	+ 2	9	November.	+ 1,7	+ 7	÷ 3	12
Juni	+ 10,2	+ 18	+ 9	14	December .	÷ 1,8	+ 5	÷ 5	13

I Almuens slette **hygiæniske Forholde** og uhensigtsmæssige **Levemaade** synes det i det Hele, som om Lægerne kun spore liden Forbedring. I enkelte Tilfælde, siges det fra ytre Sogn, opføres dog større og rummeligere Huse, og paa nogle Steder ere Kogeovne ombyttede, dels med Vindovne, dels med Røgstuer; i ytre Nordfjord haaber man, at en Forbedring i Husenes Indretning vil kunne opnaaes, naar Udskiftning af Gaardparterne og deraf følgende Udflytning er kommen i Gang. Sandsen for Jordbrug i dette Distrikt, der allerede har faaet noget Opsving i de indre Sogne, begynder ogsaa at vaagne noget i de ytre, skjønt Fiskeribedriften fremdeles optager formegen Tid fra Jorddyrkningen. Klædedragten i ytre Nordfjord har undergaaet betydelig Forbedring, baade under Sildefisket og i Hjemmet. Gjeterne, der næsten udelukkende ere Børn (fra 8 til 14 Aar), vedblive dog at være slet paaklædte, især lidet beskyttede mod Regn. For at faa gjort en Begyndelse til Forbedring i Madlavningen er der til enkelte Gaardmænd, som ytrede Lyst til at gjøre et Forsøg, bleven uddelt skrevne Veiledninger til Tilberedning af Fiskesuppe, Kjødsuppe med Grønsager, Øllebrød og lignende let tilberedelige Spiser. Endvidere har Distriktslægen indkjøbt 400 Exemplarer af Hanna Vinsnæs's Skrift „For

fattige Husmødre," og igjennem Sundhedscommissionernes Medlemmer uddelt dem gratis til Kvinder. Nogen Forbedring med Hensyn til den, efter Distriktslægens 10aarige Erfaring, Aar for Aar tiltagende Urenlighed i og omkring Fiskernes Logier under Vaarsildfiskeriet antages ikke med Rimelighed at ville indtræde uden gjennemgribende Foranstaltninger fra Lovgivningens Side. (Cappelen). I indre Nordfjord befrygter Distriktslægen, at Sundhedscommissionernes hygiæniske Virksomhed hidtil saa godt som Intet har udrettet, uagtet det, som er forhandlet i samme, baade er blevet hørt og opfattet. Ikke engang i de saakaldte „Tilsynsmænds" eget Stel spores nogen Forbedring, og end mindre have disse med et Ord til Naboer i denne Retning vovet, som det hedder, „at lægge sig sig ud med Nogen". Forbedringen kan kun ventes fra en større Almenoplysning, og navnlig deraf, at Pigebørnene bedre end hidtil opdrages til deres Livskald. Kvindernes Skiddenfærdighed, Uvidenhed og Utilbøielighed til at modtage nogen Tilrettevisning er nemlig altid den værste Hindring. (Grimsgaard). Misbrug af Brændevin siges i en foruroligende Grad at være tiltaget i de ytre Sogne af ytre Nordfjords Distrikt.

Fattigsygepleie. Uagtet som før Amtscommunen i dette Amt udreder de fire Femtedele af Omkostningerne ved samme, oplyses det dog fra ytre Sogn, at Lægen almindelig først bliver kaldet, efterat Sygdommen er bleven chronisk, eller naar stor Fare er forhaanden, undertiden først til Dødsleiet. Dette beror vistnok dels paa locale Vanskeligheder, men for en stor Del ogsaa paa, at man opsætter med at søge den fornødne Uformuenhedsattest fra Præsten til bekvem Leilighed, ofte indtil han kommer til nærmeste Kirke, hvilket i Annexerne indtræffer omtrent hver fjerde Uge. Som Bevis paa den Ligegyldighed, der hersker, naar det gjælder at søge Lægehjælp i rette Tid, anføres, at Rekvisitionen fra Sognepræsten om at tilse en Husmandskone, der døde paa 8de Dag i Barselsengen, var dateret 2 Dage efter Konens Død, og først endnu 2 Dage senere kom i Lægens Hænder. Om Præsternes forskjellige Anskuelser om Nødvendigheden af Lægehjælp for offentlig Regning bemærkes det, at det kan hende, at mødens den ene altfor nødig vil paabyrde det Offentlige Udgifter og stedse anser det unødvendigt, indtil Fordringerne blive høirøstede, er den anden maaske altfor redebon til at udstede Uformuenhedsattester og finder det ubilligt, at velholdne Gaardmænd ifølge Fattiglovens § 3 skulle bekoste sine syge Tjeneres Cur og Pleie i de første 4 Uger. Der søges nu næsten aldrig Lægehjælp for det faste Tjenestetyende, med mindre Tjeneren selv er istand til at udrede Omkostningerne. Efterat Distriktslægen havde søgt at gjøre de Paragrapher i Fattigloven, der omhandle denne Gjenstand, gjældende, fandt man paa, ikke at søge Lægehjælp, førend Tjenerens Sygdom havde varet 4 Uger, hvorpaa man henvendte sig til Fattigcommissionens Ordfører, der attesterede, at Husbonden nu havde opfyldt sine Forpligtelser. Distriktslægen gjorde da Amtet opmærksom paa denne Adfærd og dens mislige Følger, og Amtet fortolkede derpaa Fattigloven saaledes, at Husbondens Forpligtelser bør regnes 4 Uger fra den Dag, da Lægens Hjælp eller Raad første Gang bliver søgt. Dette havde til Følge, at Tjenernes Sygdom slet ikke blev omtalt, og at de bleve liggende ganske hjælpeløse; et saadant Tilfælde, hvor en velstaaende Husbonde, der boede i Lægens Nærhed, ingen Hjælp havde søgt for en Tjenestegut, som døde efter 9 Dages Forløb, var nu blevet anmeldt og retslig undersøgt og den Indstevnede indstillet til Straf. (Hammer). For Fattigvæsenets Regning var i midtre Sogn behandlet 77, i ytre Sogn 51 Tilfælde. Den private Praxis siges i det sidstnævnte Distrikt at være høist ubetydelig, og hovedsagelig at bestaa i Raadspørgelser paa 2den, 3die og 4de Haand. Private Sygebesøg vare kun aflagte hos 5 Personer af Bondestanden, og Indtægterne af den private Praxis havde til denne Tid ikke oversteget 40 Spd. aarlig. Ogsaa fra Lærdal bemærkes det, at Læge søges yderst sjelden uden paa offentlig Bekostning, men at Levninger af udleveret Medicin ofte benyttes af Andre, tildels uden Hensyn til Sygdommens Beskaffenhed. Større Tilbøielighed til at søge Læge omtales fra midtre Sogn, navnlig til Barselkoner, af hvilke før flere døde uforløste; i ytre Nordfjord søgtes Lægen flittig, og ogsaa Jordemoder benyttedes i dette Distrikt temmelig meget. I Kins Præstegjeld havde Communen antaget en Læge med en aarlig Løn af 200 Spd. for at udføre den offentlige Praxis. Med Hensyn til **Kvaksalveri** berettes det fra Sogn, at en Person, der udgav sig for Læge, havde oplæst af sit Pas, at han var udsendt af Regjeringen for at skaffe Folket paa Vestkysten god Medicin og tillige undersøge Distriktslægernes Medicin, om hvilket det var oplyst, at den ikke duede. Det var en Svenske, som tidligere havde været Laborantkarl, der paa denne Maade næsten i hver Gaard havde afsat forskjellige Essentser, „Gratia probatum" m. m. for en halv indtil flere Spd. Han blev greben og straffet. Misbrug af Aareladning skildres som før, og har været Gjenstand for Foredrag i Sundhedscommissionerne.

Af Møder i **Sundhedscommissioner** sees 9 at være afholdte i midtre Sogn, 7 i ytre Sogn, 8 i ytre Nordfjord; fra de øvrige Distrikter er Antallet ikke oplyst. Almuen siges tildels endnu at staa for meget tilbage i Oplysning til at kunne fatte Gavnligheden af denne Institution. Mange søge at unddrage sig fra at være Tilsynsmænd, og mange Tilsynsmænd have ikke engang uddelt de til dem overleverede trykte Anvisninger til Helbredelse af Fnat, ligesom de trykte Instruxer jævnlig bortkastes. I ytre Sogn havde man, for at

vinde Skolelærernes Understøttelse, udbedet sig Skolecommissionernes velvillige Bistand hertil, men Ladviks Skolecommissions Ordfører havde gjentagende negtet Skolelærerne Frihed til at deltage i Møderne udenfor Skolens Ferier, og der var faldt Ytringer om, at Udbredelse af Naturkundskaber vilde tilintetgjøre Almuens fromme, enfoldige Tro (Hammer).

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i Lærdals Lægedistrikt . . .	143
i indre Sogns — . . .	373
i midtre — — . . .	192
i ytre — — . . .	156
i indre Søndfjords — . . .	212
i ytre — — . . .	175
i indre Nordfjords — . . .	125
i ytre — — . . .	97
tilsammen . . .	1473;

(i det foregaaende Aar 3849). I ytre Søndfjord maatte Vaccinationen indskrænkes paa Grund af den samtidig med Heftighed herskende Kighoste. Revaccination foretoges meget almindelig i de af Børnekopper smittede Egne, samt tilgrændsende Steder. I indre Sogn revaccineredes saaledes 1321. I ytre Sogn havde Distriktslægen flere Gange overværet Vaccinationen og Revaccinationen og hjulpet Hjælpevaccinatøren med Indsamling af Vaccinematerie.

Af **rets-medicinske** Forretninger foretoges 2 Obductioner for at undersøge Dødsaarsagen, den ene af et spædt Barnelig, der var fundet i en Elv; 1 Syns- og Skjønsforretning for at afgjøre Dødsaarsagen hos en Mand, som fandtes død i et Fjøs med Ansigtet begravet i Mudder og Vand; 1 for at afgjøre, om en Pige nylig havde født Barn, og 1 for at undersøge en Persons Helbred, der var dømt til Vand og Brød. 1 Erklæring afgaves om den mentale Tilstand hos en Fjante, som havde gjort et Vaadeskud.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: I Lærdal tilsaaes 6, hvoraf 5 i Lærdals og 1 i Aurlands Præstegjeld, og desuden behandledes 2 Tilfælde af Melancholi. I indre Sogn forpleiedes 10 chroniske Sindssyge i Hjemmet, deraf 6 for offentlig og 4 for privat Regning. I midtre Sogn blev 1 underkastet Lægebehandling og 10 fattige Sindssyge forpleiedes i Hjemmet. I ytre Sogn forpleiedes 8 (2 Mænd og 6 Kvinder) i Hjemmet, deraf 4 i Evindviks og 4 i Ladviks Præstegjeld. Af disse led 1 af Dements, 2 af periodisk Melancholi, 2 af periodisk Mani og 3 vare Idioter fra Fødselen. Desuden blev fra dette Distrikt et Fruentimmer med nylig opstaaet Melancholi indlagt paa Bergens Sindssygeasyl og derfra udskrevet i betydelig Bedring mod Aarets Slutning. I indre Søndfjord forpleiedes for Amtscommunens Regning 8 hos Private; en Kvinde var i Aarets Løb død af Mani, og en Person med nylig opstaaet Mani var i Aarets Løb indsendt til Bergens Sindssygeasyl; i dette forpleiedes nu 2 Sindssyge fra Distriktet for Amtscommunens Regning. Fra ytre Søndfjord befandt ogsaa 2 Personer, begge Kvinder, sig paa Bergens Sindssygeasyl, og 2 andre Kvinder, begge med Dements, forpleiedes privat. 1 Kvinde med Melancholi druknede sig. I Kin havde den private Læge behandlet et Tilfælde af Mani med heldigt Udfald. Fra indre Nordfjord oplyses kun, at Distriktslægen havde afgivet endel Erklæringer om Sindssyges Forpleiningsmaade. I ytre Nordfjord forpleiedes en Kvinde med Melancholi privat, og en Kvinde med Dements indlagdes i Aarets Løb paa Bergens Sindssygeasyl. For at sikre de Sindssyge en forsvarlig Behandling og Pleie, havde man i dette Distrikt forsynet alle Fattigcommissioner med et Schema for den Contract, som ifølge Indre-Departementets Circulære af 30te April 1850 bør oprettes med dem, der modtage Sindssyge i privat Forpleining. Dette Schema er optaget som Bilag VI til denne Beretning.

Af **chirurgiske Operationer** foretoges 1 Exarticulation af en Haand og 6 af Fingre og Finger- eller Taaled, 1 Borttagelse af en Teleangiectasi paa Hovedet med Wienerpasta, 2 Operationer for Hareskaar, 1 for Paraphimosis, 2 Radicaloperationer for Vandbrok og flere Paracenteser af Underlivet.

Af **obstetriciske Operationer** foretoges: 2 Perforationer af Hovedet. I det ene Tilfælde, hos en førstefødende Pige, kom Lægen først til efter 8 Dages Fødselsarbeide; Vandet var gaaet for 5 Dage siden, Veerne ophørte for 3 Dage siden og Urinen ikke udtømt paa 2 Døgn; Fosterets Hoved stod lavt, men ubevægeligt, og Fosteret havde efter Moderens Sigende været dødt i 5 Dage. Den Fødende laa næsten puls- og maalløs, med kolde Extremiteter, og Underlivet var meget ømt ved Berørelse. Formedelst betydelig Svulst paa Hovedet kunde høire Tangarm ikke anbringes, førend der var gjort et Hul paa Svulsten. Da flere kraftige Trækninger vare gjorte forgjæves, og Fosteret viste Tegn til Forraadnelse, perforeredes Cranium; senere gjorde ogsaa Skuldrene stærk Modstand. Moderkagen blev strax løst ved Kunst. Forretningen varede omtrent $^3/_4$ Time. Forældrene modsatte sig i Begyndelsen ethvert Forsøg paa at røre hende, „da det var tydeligt, at hun strax maatte dø“. Hun overstod Barselsengen uden senere indtrædende Tilfælde, men Reconvalescentsen var langsom (Hammer). I det andet Tilfælde, hos en førstefødende Kone, vare Veerne ophørte, efterat have vedvaret kraftige i 3 Dage; Fosteret var dødt og Konen meget medtagen; Hovedet syntes stort og Bækkenet noget deformt; Tang anvendtes først forgjæves, hvorpaa Perforationen foretoges. Konen kom sig snart (Cappelen). 1 Mutilation; Tang anvendtes først paa det forliggende Hoved, som derpaa exarticuleredes for at vinde Plads til at udrulle Skuldrene. Fosteret var dødt før Operationen, da Fødselen med fremfalden Navlesnor

allerede havde vedvaret i 2 Døgn. Konen døde 4—5 Dage efter Forløsningen (Engh). Foruden de ovenfor anførte Tangforretninger foretoges 13 andre, hvoraf 9 med levende Barn. Desuden omtales 1 Vending med Extraction af levende Barn og 2 kunstige Udbringelser af Moderkagen.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Lærdal	249	120	23	27	1	15
Indre Sogn . .	421	317	109	64	4	19
Midtre Sogn . .	275	121	32	22	1	14
Ytre Sogn . . .	258	150	37	9	1	19
Indre Søndfjord .	365	187	53	18	3	17
Ytre Søndfjord .	372	254	53	27	6	28
Indre Nordfjord .	325	155	40	7	–	15
Ytre Nordfjord .	352	209	64	11	3	16
Nordre Bergenhus Amt	2617	1513	411	185	19	143

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 64.

Selvmordere . . . . . 2.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1104 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem disse indbyrdes = 100 : 57,8. Antallet af spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 6,4 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 3,7. I Anledning af den forholdsvis store Dødlighed mellem spæde Børn, der af flere Læger væsentlig tilskrives Kighoste, anføres fra ytre Nordfjord som en Aarsag den tidlige Barnedaab, idet ganske spæde Børn ofte føres 1 til 2 Mile til Kirken, uden Hensyn til Veir eller Aarstid. Forældrene føre desuden ofte spæde Børn med sig til Brylluper og Gjæstebud eller tage dem med sig ud paa Marken, medens de forrette Gaardsarbeide. Forældrenes Sløvhed og Ligegyldighed medfører ogsaa, at spæde Børn sjelden komme under Lægebehandling (Cappelen). Ifølge Sognepræsternes Opgaver vare i indre Søndfjord 3 døde paa Barselseng, men Distriktslægen kjendte 5, af hvilke dog ingen havde været under Lægebehandling; deraf døde 2 uforløste og udenat examineret Jordemoder havde været tilkaldt, den ene af Blødning; 1 døde 6 Timer efter Forløsning ved Vending. Forøvrigt kjende Lægerne 3 Døde af Barselfeber, den ene efter forudgaaende operativ Forløsning.

Apotheket paa Lærdalsøren fandtes ved Visitationen i Orden.

Af **Badeindretninger** omtales tilsammen 8, dels Styrtebadsindretninger, dels Badehuse, hvoraf 1 i Lærdal, 2 i ytre Sogn og 5 i Nordfjord.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Lærdals Distrikt: 1 Læge, boende paa Lærdalsøren. 2 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatører.
2. Indre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Sogndal. 4 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.
3. Midtre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Vik. 3 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.
4. Ytre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Ladvik. 1 Jordemoder; 2 Hjælpevaccinatører.
5. Indre Søndfjords Distrikt: 1 Læge, boende i Førde. 4 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.
6. Ytre Søndfjords Distrikt: 2 Læger, boende i ytre Holmedal og i Kin. 3 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.
7. Indre Nordfjords Distrikt: 1 Læge, boende i Indviken. 4 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.
8. Ytre Nordfjords Distrikt: 1 Læge, boende i Vaagsø Sogn i Selø Præstegjeld. 4 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.

XV. Romsdals Amt.

Sundhedstilstanden skildres fra Søndmøre og Romsdalen for det meste som særdeles god, fra Nordmøre derimod som mindre tilfredsstillende. Nervefeber var i det hele Amt og især i Søndmøre og Romsdalen usædvanlig lidet udbredt; i Nordmøre begyndte især mod Aarets Slutning ondartet Halsesyge at blive meget almindelig, og i nordre Nordmøres Lægedistrikt forekom adskillige Tilfælde af Blodgang. De **Dødes** Antal var 1491, hvilket er 14,7 pCt. mere end i 1859, da der døde 1300, 3,3 pCt. mere end i 1858, da der døde 1443, og 4,3 pCt. mere end i Femaaret 1851—55, da Middeldød-

ligheden var 1430. Forøgelsen i de Dødes Antal skriver sig væsentlig fra de nordmørske Distrikter; i vestre Søndmøres Lægedistrikt døde der i 1860 endog lidt færre end i de to foregaaende Aar.

Sygdomsconstitutionen betegnes overalt i de søndmørske og romsdalske Distrikter som indifferent, kun at den i vestre Søndmøre viste sig svagt gastrisk sidst paa Sommeren; i de nordmørske Distrikter siges den tildels at have været catarrhalsk-inflammatorisk, i Christiansund afgjort catarrhalsk; i nordre Nordmøre fra Høsten af væsentlig gastrisk.

Af **Nervefeber** anmeldes dette Aar kun 284 Tilfælde med 16 Dødsfald, medens der i hvert af de 2 foregaaende Aar har været anmeldt omtrent 400 Tilfælde og noget over 30 Dødsfald. Ligesom i begge disse Aar har Sygdommen især hersket i de nordmørske Lægedistrikter; af disse have dog i 1860 det nordre samt Byen Christiansund næsten ganske været forskaanede; fra nordre Nordmøre anmeldes nemlig kun 8 sporadiske og lette Tilfælde, alle i første Kvartal, fra Christiansund 13, ligeledes sporadiske Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig. I søndre Nordmøres Lægedistrikt forekom Sygdommen mere epidemisk i andet, mere sporadisk i første og tredie Kvartal. I Alt behandledes sammesteds 76 Tilfælde, men Distriktslægen gjør opmærksom paa, at dette Tal er det mindste, der har forekommet i noget af de 15 Aar, i hvilke han har opholdt sig i Distriktet. Adskillige vare dog angrebne uden at kalde Læge; kun 2 døde. Sygdommen var meget smitsom, og i de smaa, urene og overfyldte Husrum med indespærret Luft bleve gjerne alle Beboere angrebne, naar Sygdommen først var udbrudt hos En. Det tilskrives det stadige klare og kolde Veir, som herskede istedetfor de sædvanlige fugtige Vestenvinde, at Sygdommen dette Aar ikke angreb Flere (Werring). Det største Antal Syge, 164, omtales fra indre Nordmøres Lægedistrikt; her behandlede den fratrædende Distriktslæge i Aarets første Trediedel 40, hvoraf 2 døde; han oplyser, at Sygdommen paa de Gaarde, hvor den optraadte, gjerne samtidig angreb alle Beboere, og at derved mangehaande Ulemper og stor Nød opstod; den tiltrædende Distriktslæge behandlede fra sidst i September 39, hvoraf 2 døde, de Fleste i Rindalens Præstegjeld. En privat Læge i Stangevik oplyser, at Sygdommen herskede det hele Aar, fornemlig i Stangevik og Rindalen: af 85 Syge under hans Behandling vare 41 i Stangeviks Hovedsogn, 24 i Rindalen, 9 i Thingvold, 7 i Øxendalen og 4 i Sundalen. 7 døde; Sygdommen var meget smitsom. I de romsdalske og søndmørske Lægedistrikter optraadte Sygdommen næsten kun sporadisk; i indre Romsdals Distrikt forekom i andet Kvartal nogle faa Tilfælde af godartet Beskaffenhed paa nogle Gaarde i Næssets Præstegjeld, uden at udbrede sig videre, og fra ytre Romsdals Distrikt omtales 6 Tilfælde paa et Par Gaarde i Kleve og Vestnes Sogne samt 1 i Molde, alle med heldigt Udfald. I nordre Søndmøres Distrikt behandledes 9 Tilfælde, hvoraf 2 i Aalesund og 1 dødligt. I indre Søndmøres Distrikt, hvor Sygdommen var udbrudt paa 4 Gaarde i Volden i November 1859, forekom endnu et Par Tilfælde i Januar samt 2 i Juni. I vestre Søndmøres Distrikt behandledes 3 Tilfælde.

Af **Barselfeber** have 8 Læger tilsammen anmeldt 17 Tilfælde, hvoraf 10 endte dødlig; af disse forekom 5 med 2 Dødsfald i Christiansund. 3 Tilfælde, der omtales fra vestre Søndmøre, og hvoraf 1 endte dødlig, tilskrives Overanstrengelse i Barselsengen med at pleie Barnet, hvilket næsten enhver Barselkone der, ialfald fra anden Dag af, selv udretter (S. Høegh).

Af **exanthematiske Febre** nævnes Vandkopper som enkeltvis forekommende i vestre Søndmøre. Sammesteds var **Erythema nodosum** ikke sjelden i sidste Halvaar; 8 bleve behandlede.

Rosen, som i indre Nordmøre havde været almindelig Aaret i Forveien, vedvarede i dette Distrikt endnu først i 1860, især som bulløs Ansigtsrosen; fra de to andre nordmørske Distrikter anmeldes tilsammen 10 Tilfælde af Ansigtsrosen, deriblandt et dødligt. Furunkler og Værkefingre, hvilke sidste i Almindelighed forsømmes og derfor ofte give Anledning til Exarticulationer, forekom i indre Nordmøre hyppig om Høsten samtidig med

Diphtheriske Sygdomme. Disse vare mest udbredte i indre Nordmøre og i Christiansund. De første Tilfælde af exsudativ Svælgbetændelse viste sig i Surendalen i Juni Maaned, og derfra kom Sygdommen i August til Stangevik, ligesom den ogsaa viste sig i Romfog Annex til Sundalen. Allermest greb den om sig i Surendalen i Maanederne November og December. Distriktslægen behandlede fra sidst i September 178 Tilfælde, hvoraf 20 endte dødlig; af disse 20 vare 12 Børn under 10 Aar og 8 fra 10 til 16 Aar. Den private Læge i Stangevik har anmeldt 8 Dødsfald, af hvilke de to indtraf uden at Lægehjælp var bleven benyttet; hos alle disse havde Sygdommen forplantet sig til Struben. De sædvanlige Lamhedstilfælde iagttoges hos enkelte af de mest Angrebne. Om Sygdommens Optræden i Christiansund berettes det, at den havde vist sig sporadisk i de første 8 Maaneder af Aaret, da den i September blev hyppigere. Af 2 Læger behandledes i Christiansund tilsammen 98 Tilfælde, hvoraf 18 hos Voxne. 16 Børn døde; hos de Fleste af disse udbredte Lidelsen sig til Luftveiene, hos to angreb den Ventriculus (Tønnesen). Reconvalescentsen var hos de Fleste meget langvarig og ledsagedes ofte af de sædvanlige Lamhe-

der. Sygdommen holdt sig hovedsagelig til den Del af Byen, som er beliggende paa Kirkelandsøen, medens kun Faa angrebes i de Dele af Byen, som ligge paa Nordlandsøen og Indlandsøen, der begge ligge i Ly for de nordlige og østlige Vinde, som, tværtimod hvad der ellers er almindeligt i Christiansund, herskede uafbrudt næsten det hele Aar. Forkjølelse siges næsten altid at have været Leilighedsaarsag, men at Sygdommen ogsaa udbredte sig ved Smitte, viste sig deraf, at hvor den Angrebne kunde isoleres, gik de andre Børn i Regelen fri, medens i Huse, hvor dette ikke lod sig gjøre, som hos den fattigere Classe, i Almindelighed flere Børn angrebes (Tønnesen). Af Strubehoste uden diphtherisk Udsvedning i Svælget forekom 4 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig, og af exsudativ Mundbetændelse 6, der med Lethed helbredes. Paa Landet i søndre Nordmøre havde Sygdommen ogsaa vist sig sporadisk i første Halvaar, og tiltog om Høsten og udover Vinteren under et usædvanlig tørt Veirlig. Distriktslægen behandlede af exsudativ Svælgbetændelse og Strubehoste tilsammen dog kun 10 Tilfælde, hvoraf 5 endte dødlig; uden Lægebehandling vidste man at 1 var død. Fra nordre Nordmøre anmeldes kun 1 Tilfælde i Februar og 2 i November. I Molde forekom enkelte Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig, og fra Amtets øvrige Distrikter nævnes kun et eneste Tilfælde i indre Søndmøre i August Maaned. For det hele Amt bliver, naar de ovenfor nævnte Tal samles, Tallet paa anmeldte Syge 294, hvoraf 44 døde, foruden 10 Døde, for hvilke det tilsvarende Antal Angrebne ikke findes opgivet.

Catarrhalske Sygdomme siges især at have forekommet hyppig i Christiansund, hvor Stadslægen behandlede 78 Catarrher og Bronchiter samt 43 simple Halsbetændelser; disse sidste forekom ogsaa ofte i Molde og Landdistriktet deromkring, samt fra Februar til henimod Sommeren i indre Nordmøre.

Af **Lungebetændelse** opgive 9 Læger tilsammen 88 Tilfælde, hvoraf 12 endte dødlig. Ligesom forrige Aar anmeldes det største Antal, 29, af Stadslægen i Christiansund; 15 af disse Tilfælde forekom i første Kvartal, og 6 endte dødlig. Af 13 Tilfælde i nordre Nordmøre indtraf 11 fra Februar til April; i indre Nordmøre begyndte Brystbetændelser at blive hyppigere sidst paa Aaret.

Rheumatiske Lidelser, baade acute, men især chroniske, synes at være almindelige overalt i dette Amt. Af 6 Læger anmeldes tilsammen 19 acute Tilfælde; blandt 6 af disse, som forekom i vestre Søndmøre, ledsagedes 2 af Hjerteaffection. Det bemærkes fra dette Distrikt, at man sjelden vil finde et Menneske over 30 Aar, uden at han plages af rheumatiske Lidelser; Climatet er i høi Grad fugtigt og vindigt, og Almuen iagttager altfor liden Forsigtighed ved at udsætte sig for samme; uldne Underklæder bruges kun af de Færreste, og Skindklæderne, som gjerne haves med i Baadene, tages i Regnveir, sjelden paa, førend Trøie og Skjorte ere gjennemvædede. At sove paa vaad Mark eller i aabne Lader med stærk Gjennemtræk er meget almindeligt (S. Høegh). Ogsaa i indre Søndmøre siges chronisk Rheumatisme af alle Sygdomme at være den almindeligste.

Af acute **gastriske Sygdomme** forekom i nordre Nordmøre en Epidemi af **Blodgang**, der begyndte sidst i August under Sildetilvirkningen i Hevne og derfra udbredte sig til Aure Præstegjeld; i begge Præstegjelde holdt den sig især til Virkepladsene for Silden, og Sammenpakningen af en betydelig Mængde Mennesker i smaa Rum i Forbindelse med den stærke Varme og Uddunstningerne af det forraadnende Sildeaffald antages at have givet Anledning til Epidemien (Conradi). I Alt angrebes 69; deraf 45 i September, da Sygdommen havde størst Intensitet; den aftog i October og November og ophørte ganske i December. Hos Flere afgik en betydelig Mængde Blod, men i det Hele var Forløbet gunstigt; 2 døde, den ene 3, den anden 70 Aar gammel. Af de Angrebne vare 22 Børn under 14 Aar. Fra søndre Nordmøre omtales ogsaa en Blodgangsepidemi i andet Kvartal i Bremsnes Sogn; denne var dog lidet udbredt; kun 6 behandledes og Ingen døde. Ogsaa i indre Søndmøre viste der sig enkelte Tilfælde af Blodgang fra Juli til September, i det Hele siges der dog i dette Distrikt at have forekommet langt færre gastriske Tilfælde end sædvanlig. Fra Søndmøre omtales forøvrigt endel lette Diarrhøer og Choleriner, især fra August til October, men de kom sjelden under Behandling.

For **Syphilis** indkom paa Reknes Hospital 25, deraf 2 med primære og 23 med secundære Tilfælde. 4 laa tilbage fra 1859, 25 udgik helbredede og 4 laa tilbage ved Aarets Udgang. Liggedagenes Antal udgjorde 1470 eller $58{,}_8$ for hver Udskreven. Af Medicinalberetningerne sees det, at 1 indlagdes fra nordre Søndmøre, 17 fra søndre Nordmøre og 3 fra nordre Nordmøre. Udenfor Sygehus behandledes i vestre Søndmøre 1 og i ytre Romsdal 1 (begge disse vare Kvinder, som bleve smittede af omreisende Lægprædikanter); i Christiansund 10 primære og 4 secundære Tilfælde, i søndre Nordmøre 1 og i nordre Nordmøre 35, tilsammen 52 Tilfælde. Af de 35 Patienter i nordre Nordmøre behandledes 26, i Regelen for secundære og tertiære Tilfælde, i Halse Sogn af en privat Læge i Stangevik; et 3 Maaneder gammelt Barn døde af medfødt Syphilis; blandt de øvrige 9 af Distriktslægen Behandlede døde et 9 Maaneder gammelt Barn. Blandt de Smittede i søndre Nordmøre vare 2 Søstre paa respective $10^1/_2$ og 3 Aar, begge med primær Lidelse af Kjønsdelene; en Dreng var i denne Anledning sat under justitiel Tiltale. Af behandlede Gonorrhøer forekom 6 i Aalesund, 2 i nordre Søndmøres Distrikt (hvor der ogsaa behandledes 3 Epidi-

dymiter), 11 i Christiansund og 1 i nordre Nordmøre, tilsammen 20.

Fnat er endnu temmelig almindeligt i Søndmøre, og betragtes tildels med stor Ligegyldighed; dog bemærkes det baade fra det vestre, nordre og indre Distrikt, at Sygdommen er i Aftagende, og dette tilskrives væsentlig Sundhedscommissionerne (S. Høegh). Fra indre Søndmøre omtales andre chroniske Hudsygdomme og især gamle Saar som meget almindelige paa Grund af forsømt Hudpleie, og fra indre Nordmøre, hvor Fnat skal være saa godt som udryddet, idet det ansees for en Skam at være befængt dermed (H. Heyerdahl), nævnes ligeledes gamle vanrøgtede Saar paa Skinnebenene som almindelige.

Af **Spedalske** kjendtes ved dette Aars Begyndelse udenfor Reknes Cur- og Pleieanstalt ifølge Overlæge Høeghs Beretning 206. I 1860 kom 20 til som overseede ved tidligere Tællinger, 1 kom hjem fra Stiftelse og 8 angrebes af Sygdommen. 19 døde, 1 flyttede ud, 17 indlagdes i Stiftelser og 4 gik fra som feilagtig opførte; ved Udgangen af Aaret kjendte man saaledes 194. I Reknes Cur- og Pleieanstalt laa 56 tilbage fra det foregaaende Aar og 15 kom ind i Aarets Løb; 8 døde og 63 laa tilbage ved Aarets Udgang.

Kjertelsyge nævnes som hyppig i Christiansund; i indre Nordmøre behandledes flere scrophuløse Ophthalmier; fra de øvrige Distrikter omtales Sygdommen enten ikke eller som sjelden.

Af **Svindsot** anmelder Distriktslægen i nordre Søndmøre det største Antal Patienter, nemlig 23, hvoraf 3 døde; Stadslægen i Christiansund behandlede 14, hvoraf 10 døde; paa sidstnævnte Sted siges Sygdommen dette Aar at have været hyppigere end sædvanlig; 9 Læger give i det Hele Oplysning om de for dem indtrufne Dødsaarsager og herefter skulde blandt 200 Dødsfald 20, altsaa 10 pCt., have været bevirkede af Svindsot.

Blegsot forekom oftere end før i vestre Søndmøre, skjønt den ikke var almindelig; derimod var Anæmi meget hyppig i dette Distrikt, især hos Koner, som havde født flere Børn, men ikke sjelden ogsaa hos Mænd; dette tilskrives de rigelige Aareladninger, som de fleste voxne Mennesker i Distriktet underkaste sig mindst 1 Gang aarlig, i Forbindelse med det lidet nærende, skjønt voluminøse Kosthold. Ogsaa i dette Forhold sporedes dog Forbedring som Følge af Sundhedscommissionernes Bestræbelser (S. Høegh). Baade i indre og ytre Romsdal var Blegsot hyppig; i Christiansund behandledes 5 for denne Sygdom.

Cardialgi synes overalt at være meget almindelig. I vestre Søndmøre skulle **Ormetilfælde** være saa hyppige, at kun Faa af Almuen ere fri derfor; ogsaa i indre Romsdal siges de at høre til de Sygdomme, hvorfor Lægen oftest raadspørges. De nævnes ogsaa som hyppige i indre Nordmøre og Christiansund, og som enkeltvis forekommende i indre Søndmøre. **Gulsot** omtales som epidemisk i Molde i Aarets Par første Maaneder; 8 Tilfælde behandledes; 1 Tilfælde i October i 7de Svangerskabsmaaned gik efter et Døgns Forløb over i en Hjerneaffection, der efter faa Timers Forløb endte dødlig.

Menstruations- og **Uterinsygdomme** samt **Hysteri** nævnes som meget almindelige i vestre Søndmøre; Menstruationssygdomme ogsaa i indre Romsdal, derimod ere de aftagne i indre Nordmøre, eftersom Brugen af uldne Underbenklæder er bleven mere almindelig (H. Heyerdahl). Ogsaa **Hypochondri** skal være almindelig i vestre Søndmøre: de fleste Bønder over 35 til 40 Aar iagttage enhver Fornemmelse paa det Omhyggeligste. Det tilføies, at Onani ikke synes at være ganske ualmindelig blandt Almuen (S. Høegh).

Fra indre Romsdal og nordre Nordmøre udhæves **Brok-tilfældenes** Hyppighed.

I nordre Søndmøre behandledes 25 **Ophthalmier.**

For **Drankergalskab** behandledes en Mand i nordre Søndmøre, og fra Christiansund anmeldes en Person som død af Alcoholisme.

Som et **sjeldent Tilfælde** berettes fra vestre Søndmøre, at der hos en 2 Aar gammel Gut, som pludselig angrebes af vedholdende Brækninger, fandtes en Trælus (Flot) fastsiddende i Scrotum, der var hoven og blaarød. Da den var bleven bortrykket, ophørte Brækningerne.

Veirliget synes i Aarets første Maaneder i hele Amtet at have været stillere og koldere end under de sædvanlige fugtige Vintre med Storme af Sydvest. Man havde ogsaa mere Sne end almindelig. Sommer og Høst beskrives anderledes fra Søndmøre og Romsdal end fra Nordmøre; i de førstnævnte Egne siges disse Aarstider at have været kolde og regnfulde, medens derimod Veirliget i de nordmørske Distrikter omtales som tørt lige til Høsten; i Christiansund var Veiret i det Hele koldt, men fra nordre Nordmøre betegnes det som gunstigt lige fra Mai til September, med stærk Varme i August og September. I Aarets sidste Maaneder var Veiret igjen som oftest over det hele Amt stadigt og klart, tildels med nordlige og østlige Vinde; fra nordre Søndmøre omtales det som en Sjeldenhed, at man i længre Tid havde Slædeføre. Medens Temperaturen i November og December i de fleste Distrikter var temmelig lav, bemærkes det

fra Stangeviks Præstegjeld, at der i Aarets 3 sidste Maaneder ofte indtraf usædvanlig milde Dage: enkelte Dage i December Maaned steg Varmen under Søndenvind endog til + 12° R. i Skyggen (H. Heyerdahl). Af en meteorologisk Journal, som holdtes paa Gaarden Furland i Vestnes i ytre Romsdals Distrikt, meddeles følgende Uddrag:

Maaned.	Middeltemperatur.	Høieste Temperatur.	Laveste Temperatur.	Skyede Dage.	Taagede Dage.	Klare Dage.	Regn-Dage.	Sne-Dage.
Januar	÷ 2,9°	+ 4,2°	÷ 12°	12,7	-	14,5	1,6	1
Februar	÷ 0,4	+ 6	÷ 13,2	11,7	-	5,7	3	8,6
Marts	÷ 0	+ 6	÷ 9	8,7	0,7	15	2,3	4,3
April	+ 3,6	+ 10	÷ 3,4	13	-	12	1	4
Mai	+ 6,6	+ 20	+ 0,1	13,6	2	4,4	6,6	4
Juni	+ 11,4	+ 18,5	+ 7,2	13,6	3	5,7	7,7	-
Juli	+ 10,8	+ 17	+ 6	13,3	6	2,7	9	-
August	+ 12	+ 19	+ 7	16,3	0,3	11	3,4	-
September	+ 7,6	+ 15	+ 0	14,7	0,7	4,3	10	0,3
October	+ 3,8	+ 13,5	÷ 6,2	9,6	0,3	10,4	9	1,7
November	÷ 0,9	+ 7	÷ 10	12	-	11,4	1,6	5
December	÷ 4,3	+ 2,7	÷ 12	11,6	-	15	1,4	3

Middeltemperaturen for hele Aaret 1860 = + 3,9.

Middeltemperaturen er uddragen af 3 Observationer daglig, nemlig Kl. 7 Formiddag, Kl. 1 og Kl. 9 Eftermiddag.

Om **Levemaaden** og de **hygiæniske Forholde** bemærkes det dette Aar fra vestre Søndmøre, at nogen Forbedring er i Begreb med at indtræde: nye Huse opføres større, bedre og bekvemmere end de gamle; Grundmuren bygges høiere, og der anvendes nogen Omhu paa at opsøge et tørt Sted for samme. I Vanelvens Sogn, hvor Forholdene i det Hele ere gunstigst, er der paa adskillige Bondegaarde bleven opført Priveter. Udflytningen fra de større Gaarde, hvor Husene ligge samlede i en uordentlig Klynge imellem Gjødseldynger og Sølepytter, skrider stadig, om end langsomt, frem; i de bedre Bygdelag af Herø har Sundhedscommissionen drevet igjennem, at Gulvene vadskes hver Lørdag, og medens Fnat før var Regelen, er det nu Undtagelsen. Den almindelige Oplysning er ikke ringe: Alle kunne læse, og Mange, ialfald hele den opvoxende Slægt, skrive og regne; Oplysningen er imidlertid altfor ensidig og udelukkende religiøs; Beboernes Christendom er ofte fanatisk og al Belærelse om Naturen og dens Kræfter betragtes med Mistro. Om Næringsmidlerne bemærkes det som før, at de nydes for gamle; om fersk ukogt Melk tror man, at den frembringer Ormetilfælde. Af Haveväxter dyrkes og spises kun Kaalrabi, samt i yderst sjeldne Tilfælde Gulerødder. Spirituøse Drikke misbruges sjelden uden i Brylluper, hvor næsten utrolige Mængder af Brændevin og Øl kunne opdrikkes; ofte blandes disse to Slags Drik, og Tiden tilbringes, især af de Ældre, som ikke dandse, tit i en næsten uafladelig Rus og bevidstløs Tilstand. (S. Høegh). Misbrug af spirituøse Drikke skal endnu være temmelig almindelig i indre Søndmøre; i ytre Romsdalen siges Brændevinsdrik at aftage og Øldrik at tiltage. Mellem Arbeidsclassen i Christiansund antages Nydelsen af Brændevin ikke at være aftagen; dens Kosthold omtales som daarligt, dens Boliger som urenlige og overfyldte, hvorfor ogsaa Ormesygdomme og Kjertelsyge almindelig forekomme mellem Børnene (Tønnesen). I nordre Nordmøre vare Brylluperne gjerne fra 6 til 8 Dage, og naar Gjæsternes Antal er fra 50 til 80, hører man ofte, at der kjøbes 2 til 3 Tønder Brændevin foruden ligesaa meget Øl. Udenfor Brylluper nydes der derimod ikke meget Brændevin. Den daglige Kost er slet; Sild og Fisk nydes ofte sur og stinkende og Kjød sjelden. Renligheden er bedst i Edø Præstegjeld, hvor de Rum, som daglig bruges, vadskes og skures hver Uge; dette er blot undtagelsesvis Tilfælde i Aure og Halse. De Kar, hvori Maden tilberedes og frembæres, vadskes sjelden, Hænder og Ansigt kun hver Søndag Morgen, Badning af hele Legemet foretages aldrig. (Conradi).

Om **Fattigsygepleien** bemærkes det fra vestre Søndmøre, at den altfor meget optager Distriktslægernes Tid, idet dels enkelte Attestudstedere udstrække Begrebet af „Fattig“ altfor vidt, og dels fattige Syge, hvis Tilstand kunde tillade dem selv at opsøge Lægen, nøde denne til at komme til sig. Herved kommer Lægens Virksomhed som Embedslæge til at lide, og Sagen i sig selv virker demoraliserende paa Almuen (S. Høegh). Ogsaa fra indre Søndmøre gjøres der opmærksom paa, at Lægen søges med Begjærlighed, naar Omkostningerne kunne overføres paa det Offentlige, ellers derimod

sjelden og sædvanlig kun en Gang. I nordre Søndmøre søges Lægehjælp temmelig flittig, men ved Siden deraf benyttes ogsaa Kvaksalvere meget og ofte samtidig. I indre Nordmøre søges ogsaa Lægen flittig, undtagen i Thingvold, hvor Kvaksalveri siges at virke hemmende. I Christiansund er Fattigsygepleien betydelig, da Arbeidsclassen i Regelen ved første indtræffende Sygdomstilfælde maa søge til Fattigvæsenet. Sammesteds udhæves Savnet af et ordentligt Sygehus (Tønnesen). I nordre Nordmøre siges saavel den offentlige som private Lægepraxis aarlig at tiltage, og Brugen af Jordemoder ligesaa; Kvaksalveriet i dette Distrikt indskrænker sig væsentlig til Misbrug af Aareladning. Om Salg af Medicamenter oplyses det fra vestre Søndmøre, at Almuen forbruger en overordentlig Mængde Universalmidler, navnlig „Wunder-Kron-Essents", som faaes i Haandkjøb paa Apotheker og hos Handelsmænd.

Af Møder i **Sundhedscommissioner** sees at være afholdt: i østre Søndmøre 6 (2 i hvert Formandskabsdistrikt); i nordre Søndmøre 4; i søndre Nordmøre 3 i hvert Formandskabsdistrikt; i nordre Nordmøre vare Møder afholdte i Aure, Edø og Halse. Fra flere af Distrikterne bemærkes det, at Sundhedscommissionerne omfattes med Interesse.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i vestre Søndmøre	Lægedistrikt . .	152
i østre Søndmøre	— . .	67
i indre Søndmøre	— . .	119
i nordre Søndmøre	— . .	431
i indre Romsdals	— . .	96
i ytre Romsdals	— . .	262
i indre Nordmøre	— . .	294
i søndre Nordmøre	— . .	185
i nordre Nordmøre	— . .	28
i Christiansund		39
tilsammen		1673.

Fra en Hjælpevaccinatør i Vestnes manglede Beretning. I Aalesund og Molde udførtes Vaccinationen af Distriktslægerne, i Christiansund af Stadslægen.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes: 3 Obductioner, nemlig af en Kone, der var funden død ved en Elvebred, af en Selvmorder ved Hængning og af et uægte Barn, der var født i Dølgsmaal og dræbt af Moderen ved Strubning med Hænderne; 3 Synsforretninger over Personer, hvem der var tilføiet Vold; 1 Undersøgelse af den mentale Tilstand hos en Forbryder.

Af **Sindssyge** omtales i indre Søndmøre 8 i Volden, hvoraf 2 forpleiedes med Tilskud af Amtscommunen, samt 1 i Hjørendfjord. I nordre Søndmøre tilsaa Distriktslægen 2 for at give Attest om Forpleiningsmaaden; i indre Romsdal tilsaaes en Kvinde med Dements i samme Øiemed, og i dette Distrikt omtales desuden en epileptisk Idiot. Fra ytre Romsdal omtales en forholdsvis stor Mængde Sindssyge i Vestnes, og som mulig Aarsag dertil anføres, at Ægteskaber mellem Beslægtede i dette Præstegjeld ere usædvanlig hyppige (J. L. Hoffmann). I indre Nordmøre tilsaaes 1 (med Epilepsi og Fatuitet) og behandledes 1; i søndre Nordmøre bleve 2 ældre undersøgte og 1 ny henvist til Asyl. Mangel paa Adgang til Asylpladse beklages fra vestre Søndmøres Distrikt, om hvis Sindssyge dog ingen Oplysning findes meddelt.

Af **chirurgiske Operationer** foretoges 2 for Hareskaar, 1 for Atresia ani, 6 Exarticulationer af Fingre og Fingerled, 1 Exstirpation af Kræft i Brystet hos en Mand, 2 Exstirpationer af andre Svulste, 3 Paracenteser af Underlivet og 3 Punctioner af Vandbrok med Jodindsprøitning.

Af **obstetriciske Operationer** foretoges: 1 Perforation af Hovedet formedelst Bækkensnæverhed efter forgjæves Anvendelse af Tang; Konen blev ilive (Gjerdrum). 3 Vendinger, hvoraf de 2 fuldendtes med levende Barn; i det ene Tilfælde anvendtes Chloroform. 25 Tangforretninger; om 23 er Udfaldet oplyst: 2 Koner og 5 Børn døde; Chloroform sees at være anvendt i 2 Tilfælde. 2 Udtagelser af Moderkagen.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Vestre Søndmøre .	267	109	18	6	1	15
Østre Søndmøre .	145	75	10	2	1	8
Indre Søndmøre .	184	94	27	4	2	9
Nordre Søndmøre .	489	230	56	20	6	13
Indre Romsdal. .	289	115	22	7	1	10
Ytre Romsdal . .	393	195	29	10	7	21
Indre Nordmøre .	426	231	28	50	4	19
Søndre Nordmøre med Christiansund	418	276	51	45	11	43
Nordre Nordmøre .	232	166	29	23	3	14
Romsdals Amt. . .	2843	1491	270	167	36	152

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 51.
Selvmordere . . . . . 5.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1352 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 52,4. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 10,5, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,5. I indre Nordmøres og søndre Nordmøres Distrikter med Christiansund, hvor den ondartede Halsesyge især herskede, forholdt Antallet af døde Børn mellem 1 og 10 Aar sig til samtlige Døde = 1 : 5,3, medens Forholdet i de andre Distrikter tilsammen var = 1 : 13,7. —

Af de Døde paa Barselseng sees ifølge Medicinalberetningerne 10 at være døde af Barselfeber, deraf 2 efter forudgaaede Tangforretninger; 1 døde af Eclampsi.

Af **Sygehuse** fandtes kun Reknes Hospital ved Molde. Et Amtssygehus var sammesteds under Bygning.

Amtets 3 **Apotheker** — i Aalesund, Molde og Christiansund - fandtes ved Visitationen i Orden.

At **Badeindretninger** omtales kun endel private Badekammere til Søbad paa Søboderne i Molde.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Vestre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Herø Præstegjeld. 6 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
2. Indre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Voldens Præstegjeld. 3 Jordemødre; 3 Hjælpevaccinatører.
3. Østre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Aalesund. 5 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
4. Nordre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Aalesund. 9 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatører.
5. Indre Romsdals Distrikt: 1 Læge, boende i Grytens Præstegjeld. 4 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatører.
6. Ytre Romsdals Distrikt: 2 Læger, begge i Molde. 7 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.
7. Indre Nordmøres Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Surendalen og en i Stangevik. 7 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatører.
8. Søndre Nordmøres Distrikt med Christiansund: 2 Læger, begge i Christiansund. 10 Jordemødre, hvoraf 6 i Christiansund. 5 Hjælpevaccinatører.
9. Nordre Nordmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Aure Præstegjeld. 2 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.

XVI. Søndre Throndhjems Amt.

Sundhedstilstanden betegnes af Lægerne i Landdistrikterne i det Hele taget som god, medens i Throndhjem Sygeligheden siges at have været betydelig, væsentlig paa Grund af den udbredte ondartede Halsesyge. Denne forekom imidlertid ogsaa temmelig udbredt i Landdistrikterne, men kun forholdsvis faa Tilfælde kom under Lægebehandling. Af andre epidemiske Sygdomme forekom saavel i Throndhjem som i Landdistrikterne Nervefeber og Kighoste, den første dog kun lidet udbredt, og begge for det meste med mild Character, samt endel Tilfælde af Cholerine og blodig Diarrhoe. De **Dødes** Antal i Amtet var 2179, hvilket er 23,5 pCt. flere end i 1859, da der døde 1765, 40,5 pCt. flere end i 1858, da der døde 1551, og 38,1 pCt. flere end Middeltallet af de Døde i Femaaret fra 1851—55, der udgjorde 1578. I denne betydelig forøgede Dødlighed deltager saavel Landdistrikterne som Throndhjems By: der døde nemlig

	i Throndhjems Stiftsprovsti.	i Amtets 3 øvrige Provstier.
i Femaaret 1851—55 gjennemsnitlig	318	1260
i 1858	280	1271
i 1859	378	1387
i 1860	442	1737

Sammenlignet med det foregaaende Aar er Forøgelsen i de Dødes Antal endog større for det hele Amts Vedkommende (23,5 pCt.) end for Throndhjems Stiftsprovsti alene (16,9 pCt.).

Sygdomsconstitutionen i Throndhjem siges ogsaa dette Aar at have været catarrhalsk-inflammatorisk; der forekom dog færre Lungebetændelser end i 1859; i Sommermaanederne bleve gastriske Sygdomme de overveiende, men i October fik de catarrhalske atter Overhaand. Omtrent paa lignende Maade beskrives Sygdomsconstitutionen fra Landdistrikterne: mere inflammatorisk om Vaaren, gastrisk om Sommeren, forøvrigt catarrhalsk eller i det Hele temmelig indifferent.

Nervefeber forekom ikke i betydeligere Epidemier. Fra Throndhjem omtales enkelte Tilfælde i August, en liden Epidemi paa Slaveriet med 10 Angrebne, hvoraf 1 døde, i September, samt endel Tilfælde i November og December. Paa Sygehuset behandledes 18 Tilfælde, hvoraf 4 indkom i tredie og 10 i fjerde Kvartal; af disse endte 3 dødlig; desuden blev 1, der var indlagt for Syphilis, angrebet af Nervefeber og døde. I privat Behandling havde 6 Læger i Throndhjem tilsammen 40 Tilfælde, hvoraf 7 forekom i samme Hus; 3 endte dødlig; en anden Læge har anmeldt 29, dels catarrhalske, dels typhøse Febre, hvoraf 2 typhøse endte dødlig.

Sygdommen siges i Almindelighed at have været ledsaget af en vedvarende Diarrhoe. I Landdistrikterne omtales de fleste Tilfælde fra søndre Fosen, hvor Distriktslægen i første Halvaar behandlede 46, i andet 6; kun 1 døde. I nordre Fosen forekom kun en liden Epidemi ved Midtsommer i Ritsen Annex til Stadsbygden; 18 behandledes og 1 døde. En i flere Aar herskende meget udbredt typhøs-rheumatisk Feber i Ørkedalens Lægedistrikt var paa det Nærmeste ophørt; i hele Aaret behandledes i Alt i dette Distrikt 30 Tilfælde af Nervefeber, hvoraf 3 endte dødlig. I Strinde Distrikt, hvor der mellem 24 af Distriktslægen behandlede Tilfælde indtraf 2 Dødsfald, herskede Sygdommen epidemisk, men i liden Udstrækning, paa 3 Steder, og desuden sporadisk hist og her. I Selbo iagttoges kun 6 Tilfælde paa 3 Gaarde; i Guldalens Distrikt behandledes 5 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig, foruden endel i December Maaned i og ved Røros, af hvilke flere forekom paa samme Gaard. Det mindste Antal, 2, af hvilke 1 døde, behandledes i Opdals Lægedistrikt. For det hele Amt haves saaledes Talangivelse om 206 Tilfælde, hvoraf 18 endte dødlig, samt 2 Dødsfald uden Angivelse af det tilsvarende Antal Behandlede. De tilsvarende Tal for forrige Aar vare 450 Tilfælde med 32 Dødsfald samt 10 Dødsfald uden Angivelse af det tilsvarende Antal Behandlede.

Af **Barselfeber** nævnes dette Aar fra Throndhjem og fra Strinde Lægedistrikt 24 Tilfælde med 10 Dødsfald. Af de Døde vare 2 forløste ved Tang og 1 ved Vending; 1 døde paa Sygehuset, hvor hun laa under Behandling for Syphilis. Fra de øvrige Landdistrikter anmeldes 7 Tilfælde med 4 Dødsfald.

Acute **exanthematiske Febre** vare ogsaa dette Aar sjeldne. En Læge i Throndhjem anmelder sporadiske Tilfælde af „røde Hunde", og Vandkopper forekom sammesteds af og til; udenfor Throndhjem omtales de fra Selbo, hvor dog kun 2 Tilfælde iagttoges. **Rosen** vedblev at være temmelig almindelig, især om Vaaren og hyppigst med Sæde i Ansigtet; i Throndhjem nævne 7 Læger 33 Tilfælde. Fra søndre Fosen omtales Sygdommen dette Aar ikke, og i nordre Fosen forekom den sjeldnere end i 1859 og kun først paa Aaret.

Kighoste, der i Throndhjem havde forekommet sporadisk det hele Aar, blev fra October Maaned epidemisk. 3 Læger anmelde 49 behandlede Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig, det ene ved Lungebetændelse; uagtet Epidemien siges at have været af mild Natur, er dog ifølge Ministerialbogen ikke faa Børn døde deraf. I flere Sogne omkring Throndhjem forekom den baade i andet og fjerde Kvartal, men kun faa Tilfælde kom under Behandling; den omtales desuden fra Selbo og Guldalen; i det sidstnævnte Distrikt var den meget udbredt i første Halvaar, men Læge søgtes ikke derfor, og i ingen af disse Distrikter kjendes noget Dødsfald derefter.

Diphtheriske Sygdomme vare efter 12 Aars Forløb, under hvilke de kun havde vist sig sporadisk, i 1859 atter optraadte epidemisk i Throndhjem. Denne Epidemi vedblev ogsaa at herske i Aaret 1860, men holdt sig dog kun i de 3 første Maaneder af dette Aar paa sin Høide, og aftog derpaa efterhaanden, uagtet den det hele Aar vedblev at kræve sine Ofre. 11 Læger i Throndhjem og Omegn have i 1860 leveret Opgave over tilsammen 559 Syge med exsudativ Svælgbetændelse og Strubehoste, af hvilke 61 døde. Denne Opgave er noget større end den, som det samme Antal Læger leverede i 1859 (346, hvoraf 53 døde); men Opgaverne over Angrebne synes i 1860 at være fuldstændigere end i 1859, da enkelte Læger kun havde opgivet de betydeligere af de i deres Praxis indtrufne Tilfælde. Dødligheden i de anmeldte Tilfælde ($10{,}_{9}$ pCt.) er i 1860 betydelig mindre end i 1859 ($15{,}_{3}$ pCt.). Epidemien skildres i det Hele som endnu mere godartet end i 1859, idet Sygdommen baade viste mindre Tilbøielighed til at udbrede sig til Luftveiene og til at antage en adynamisk Character (Bødtker). Stadsphysicus beretter, at ifølge Ministerialbøgerne var i selve Byen en Syvendedel af samtlige Dødsfald eller tilsammen 65 bevirkede ved Halsesyge og Strubehoste, nemlig

i Januar . . .	11	i Juli . . .	3
i Februar . .	13	i August . .	2
i Marts . . .	11	i September .	3
i April . . .	8	i October . .	4
i Mai	5	i November .	2
i Juni	1	i December .	2

i første Halvaar 49, i andet Halvaar 16.

23 Tilfælde vare opførte som Strubehoste, 42 som Halsesyge. 33 vare af Kvindekjøn, 32 af Mandkjøn.

Med Hensyn til Alderen vare

under 1 Aar	3
mellem 1—3 Aar . . .	23
mellem 3—5 — . . .	14
mellem 5—10 — . . .	17
mellem 10—20 — . . .	2
mellem 20—30 — . . .	3
over 40 Aar	3
	65.

32 hørte til Domsognet, 23 til Fruesogn og 10 til Bakkesogn. Paa Sygehuset indlagdes for denne Sygdom 10, hvoraf 2 døde, og foruden disse døde 3, der vare indlagte for andre Sygdomme. Stadsphysicus behandlede 103, hvoraf 71 i Aarets første 5 Maaneder; kun faa af disse vare forholdsvis stærkt angrebne; 3 døde. Nogen synderlig Smitsomhed

troede han ikke at bemærke, ialfald i de mildere Former, og uagtet oftere Flere vare syge i det samme Hus, antoges de øvrige epidemiske Indflydelser at have været langt overveiende over Smitte; Forkjølelse var ofte Leilighedsaarsag. Ingen Alder var fri, og blandt de Angrebne var en Kone paa over 80 Aar. For Udfaldet syntes en tidlig Behandling at være af overveiende Indflydelse (Thm. Bryn). Om Behandlingen tilføies forøvrigt intet videre Nyt til hvad der er meddelt i forrige Medicinalberetning. En Tracheotomi foretoges paa et Barn, som døde 2 Dage efter Operationen. Samtidig, især i de første 3 Maaneder, forekom en Mængde simple Halsbetændelser. Stærk Kulde og tør Luft med sydlige og sydostlige Vinde syntes at begunstige Sygdommens Optræden (Bødtker). Som Eftersygdomme forekom af og til de sædvanlige Lamheder; man kunde være temmelig sikker paa disse, naar Sygdommen var af lang Varighed, saa at der medgik 2 til 3 Uger, forinden Exsudaterne afløstes, og naar den antog en adynamisk Character (Bødtker). Ogsaa Anæsthesi af Tunge, Fingerspidse og Fodsaaler forekom. Roborerende Diæt og frisk Landluft syntes i saadanne Tilfælde at være de bedste Antiparalytica. Ogsaa dette Aar nævnes Skjørbug som Eftersygdom hos Flere (O.G. Høegh). — Om Sygdommens Forekomst i Strinde Lægedistrikt bemærkes det, at den især forekom i Strindens Præstegjeld, sædvanlig sporadisk og under slette hygiæniske Forholde, især i sumpige Boliger, ofte samtidig hos Flere. Distriktslægen behandlede 37, hvoraf 13 døde; af de Døde var 1 Voxen og 10 under 10 Aar. Ogsaa de andre Lægedistrikter i Amtet sees samtlige at have lidt mere eller mindre af Sygdommen, uagtet kun forholdsvis faa Tilfælde ere komne under Lægebehandling. Det største Antal nævnes fra Ørkedalens Distrikt, hvor Sygdommen forekom af og til det hele Aar; Distriktslægen behandlede for Amtscommunens Regning 29, hvoraf 11 Børn døde; af andre Behandlede døde 4 til 5, deraf 1 Voxen. Uden Behandling døde mange Børn: Sognepræsten i Børsen har anmeldt 14 smaa Børn som formentlig døde af Halsesyge og et lignende Antal antages saavel i Meldalens som Ørkedalens Præstegjeld. Distriktslægen i Opdal har fra dette Præstegjeld anmeldt 25 Angrebne, hvoraf 17 døde; kun 1 af de Angrebne var Voxen; foruden disse skulle flere Børn være døde i Inset Sogn om Høsten. Fuldstændig Behandling var kun bleven foretagen hos 9, hvoraf 1 døde. De første Tilfælde omtaltes i Begyndelsen af Juli, da flere Børn døde, især i Fjeldsætrene. Sygdommen havde Tilbøielighed til at udbrede sig til Næsehulheden; de sædvanlige Lamheder med vanskelig Synkning og Tale samt Svækkelse i Underextremiteterne iagttoges hos Flere; 3 fik Amblyopi; disse Tilfælde forsvandt langsomt uden Lægehjælp (Arentz). I Selbo forekom en liden Epidemi i Tydalens Annex i Marts, og fra August til December herskede Sygdommen paa flere Gaarde i Hovedsognet; under Behandling kom 16, hvoraf 2 Børn døde, men baade i Annexet og Hovedsognet døde efter Sigende flere Børn uden at være tilseede af Læge. Distriktslægen i Guldalen anmelder 5 Dødsfald af Strubehoste; under Behandling kom kun 2 Personer, der helbredes. Berglægen paa Røros iagttog endel sporadiske Tilfælde sidst i December. I søndre Fosen behandledes 5 Tilfælde, hvor Lidelsen havde sit Sæde i Struben, og som alle endte dødlig; i nordre Fosen sporedes Sygdommen hele Aaret, men først ud paa Høsten optraadte den mere alvorlig, især i Stadsbygden, hvor en Mængde Børn døde; Lægehjælp benyttedes saa sjelden, at Distriktslægen kun tilsaa 3, de to strax før Døden, den tredie helbredes.

Af **catarrhalske Sygdomme** forekom, som før anført, simpel Halsbetændelse ikke sjelden i Throndhjem samtidig med den exsudative, især fra Januar til April. Ligeledes siges en Mængde Catarrher og Bronchiter at være forekomne der i Aarets første Maaneder, og i October begyndte de igjen at blive hyppigere. Paa Røros vare simple Halsbetændelser hyppige i Januar, og i Opdals Distrikt behandledes 5 Tilfælde af gangrænøs Halsbetændelse.

Af **Brystbetændelser** forekom i Throndhjem temmelig mange om Vaaren, dog ikke saa mange som i 1859. I Alt opgive 10 Læger 242 Tilfælde af Lungebetændelse og Pleurit, hvoraf 19 endte dødlig, men nogle af disse Tilfælde kunne sees at have forekommet udenfor Throndhjem. En Læge har behandlet 96 Lungebetændelser, hvoraf 70 i første og 26 i andet Halvaar; en anden nævner Mai som den Maaned, hvori de fleste Tilfælde indtraadte. Af 23 Lungebetændelser paa Sygehuset indkom 5 i første, 11 i andet, 4 i tredie og 3 i fjerde Kvartal. Distriktslægen i Strinde behandlede 60 Lungebetændelser, hvoraf 2 endte dødlig. I Guldalens Distrikt forekom de fleste Tilfælde paa Røros, hvor Berglægen fra sidst i Februar til ud paa Vaaren behandlede 43 Lungebetændelser, hvoraf 3 endte dødlig; i Distriktet forøvrigt skal Sygdommen ikke have været meget almindelig; 2 opgives døde deraf. I Opdal forekom under østlige og sydostlige Vinde fra Januar til Marts adskillige temmelig voldsomme Lungebetændelser; af 17 behandlede Syge døde 3. I Fosens Lægedistrikter behandledes tilsammen 14 Tilfælde, hvoraf de fleste forekom om Vaaren og 3 endte dødlig.

Rheumatiske Febre indtraf under det usædvanlig tørre Veir oftere end sædvanlig i Throndhjem i fjerde Kvartal 1859 og første Kvartal 1860. 4 Læger anmelde 25 Tilfælde, deraf en Læge 10, som alle forekom i Aarets første Maaneder. Chronisk Rheumatisme siges næst Cardialgi at være den hyppigste chroniske Sygdom i Throndhjem (C. H. Hirsch). I Landdistrikterne, hvor chronisk Rheumatisme overalt er temmelig almindelig, omtales den acute tildels som sjeldnere; Distrikts-

lægen i Guldalen har kun truffet 1 Tilfælde i 6 Aar; fra Røros nævnes dog flere om Vaaren.

Af **Koldfeber** omtales kun 1 Tilfælde, der behandledes paa Throndhjems Sygehus.

Af acute **gastriske Sygdomme** forekom i Throndhjem i Sommermaanederne og især i August en Mængde Diarrhøer og Choleriner og ikke faa Tilfælde af Blodgang. Stadsphysicus Bryn behandlede saaledes 111 Diarrhøer, deraf 42 i August og 26 i September; 18 Choleriner, alle i August, og 23 Tilfælde af Blodgang; af disse sidste forekom 12 i August og 8 i September; 4 døde; paa Slaveriet led i August og September 21 af Cholerine, deraf 1 død, og 2 af Blodgang, hvoraf ogsaa 1 døde; paa Tugthuset forekom respective 4 og 1 Tilfælde. I Alt anmeldes fra Throndhjems By 5 Dødsfald af Diarrhoe, 8 af Cholerine og 11 af Blodgang; blandt disse Sidste vare 2 Patienter paa Sygehuset, som angrebes under Opholdet der. Fra Landdistrikterne anmeldes ingen Dødsfald af disse Sygdomme; Diarrhoe og Cholerine skulle dog have været meget hyppige paa Røros om Sommeren, og Distriktslægen i Guldalen omtaler Diarrhoe, undertiden med Blodafgang, som hyppig i November og December; i Horrig Sogn led saaledes paa engang 5 i samme Familie; en Nabokone, som saa til dem, blev smittet og udbredte senere Smitten til sin Familie. Fra søndre Fosen anmeldes 40 Tilfælde af Cholerine i andet og 4 i fjerde Kvartal. **Stomatit** nævnes af et Par Læger i Throndhjem som oftere forekommende hos Børn, ifølge den ene i Maanederne Februar til Mai.

For **Skjørbug** behandledes 2 Fanger paa Slaveriet i Throndhjem. Den forekom ogsaa, som før omtalt, hos Flere som Eftersygdom efter Diphtheri og iagttoges paa samme Tid o: fra Marts til Mai, hos 6 andre (O. G. Høegh).

Af **Syphilis** forekom i Throndhjem i den nærmeste Tid efter Kroningen, hvortil en Mængde Mennesker fra forskjellige Egne af Landet vare strømmede sammen, usædvanlig mange primære Tilfælde. Paa Sygehuset indkom 37 primære, 44 secundære og 63 tertiære Tilfælde; de primære især fra Byen og i tredie Kvartal, de secundære og tertiære især fra Strinden, Selbo, Ørlandet og Ørkedalen. Tilbageliggende ved Aarets Begyndelse vare 15, ved dets Udgang 25; 4 døde i Aarets Løb (af Nervefeber, Barselfeber, Diphtheri og Blodgang). Som behandlede udenfor Sygehuset nævnes i Throndhjem 9 Tilfælde. For Gonorrhoe indkom paa Sygehuset 19, for Epididymit 5, for Leucorrhoe 38; udenfor Sygehuset nævnes fra Throndhjem og Omegn 10 Gonorrhøer og 1 Epididymit. Omtrent 25 offentlige Fruentimmer vare underkastede regelmæssig ugentlig Visitation. Ifølge Distriktslægernes Beretninger indsendtes fra Strinde Lægedistrikt til Throndhjems Sygehus 16 Syphilitiske, fra Selbo 11, fra Guldalen 4, fra søndre Fosen 9, fra nordre Fosen 3. I det sidstnævnte Distrikt behandledes 5 Gonorrhøer, deraf de 3 med Epididymit, alle 5 Tilfælde erhvervede under Sildefisket. Paa Ørkedalsøren, hvor Syphilis havde været hyppig i 1859, bemærkedes næsten ikke Spor dertil i 1860; i Opdal behandledes 2 Tilfælde.

For **Fnat** indkom paa Throndhjems Sygehus 13, for Eczem 4.

Antallet af **Spedalske** udenfor det saakaldte Throndhjems Curer-Kammer udgjorde, saavidt samme var kjendt, 119. Heraf helbredes 1 og døde 11; 1 flyttede ud, 3 bleve indlagte i Stiftelser og 1 viste sig at være feilagtig opført; derimod kom 16 Tilfælde til, idet 13 viste sig at være overseede ved tidligere Tællinger, 1 flyttede ind og 2 angrebes; ved Aarets Udgang var saaledes Antallet 118, deraf 79 Mænd og 39 Kvinder. Paa Curer-Kammeret indkom 2 og døde 2, saa at Antallet ved Aarets Udgang var, som ved dets Begyndelse, 15. Paa Throndhjems Sygehus laa ved Aarets Begyndelse 2; 8 indkom; 1 udgik i Bedring, 6 uhelbredede og 3 laa tilbage ved Aarets Udgang.

Kjertelsyge skal i Throndhjem forekomme oftere, især hos mindre Bemidlede; en af Lægerne der har anmeldt 17 Behandlede. I nordre Fosen betegnes den som den næst Cardialgi hyppigste af de chroniske Sygdomme; i Guldalen skal især Caries være meget almindelig.

Svindsot siges i Almindelighed at forekomme temmelig hyppig i Throndhjem, især blandt den fattigere Befolkning; og det tørre Veirlig med forherskende østlige Vinde antages i 1860 at have forøget Sygdommens Fremgang (Poulsen). 8 Læger have opgivet 32 Dødsfald af denne Sygdom, hvilket udgjør 13 pCt. af det hele, fra dem opgivne Antal (247). Byens 2 Fattiglæger have tilsammen behandlet 46 med Svindsot, hvoraf 15 ere døde. Paa Slaveriet behandledes 5 og paa Tugthuset 6, men Ingen døde. Med Hensyn til Tugthuset tilbagekalder Lægen sin før ytrede Anskuelse om, at særegne Forholde der begunstigede Udviklingen af denne Sygdom, idet han ved senere Erfaringer har overbevist sig om, at den forekommer ligesaa hyppig udenfor som indenfor denne Anstalt (Poulsen). Paa Sygehuset behandledes 5, hvoraf 2 døde. Blandt Landdistrikterne omtales Guldalen og Ørkedalen som Egne, hvor Sygdommen er meget almindelig; ogsaa paa Røros skal den i senere Tid være bleven hyppigere. I nordre Fosen siges den heller ikke at være sjelden. Af 96 Dødsfald, hvortil Distriktslægerne i Guldalen, Ørkedalen, Opdal og søndre Fosen have opgivet Dødsaarsagen, bevirkedes 13 - eller 13,5 pCt. - ved denne Sygdom.

Blegsot omtales som almindelig i Throndhjem og Guldalen. En af Lægerne i Throndhjem har behandlet 15 Tilfælde; paa Throndhjems Sygehus behandledes 3. — Fra Ørkedalen nævnes **Hysteri** som en hyppig Lidelse.

Cardialgi betegnes af en af Fattiglægerne i Throndhjem som den hyppigste chroniske Lidelse der; det Samme siges i nordre Fosen af Distriktslægen. Dens Hyppighed udhæves ogsaa fra Guldalen og Ørkedalen.

For **Drankergalskab** behandledes 3 Personer paa Throndhjems Sygehus; 1, der tillige led af Lungebetændelse, døde. Udenfor Sygehuset nævnes kun 1 Tilfælde, der ogsaa forekom i Throndhjems By. For chronisk Alcoholisme indlagdes 1 paa Throndhjems Sygehus.

Som **mærkeligere Tilfælde** nævnes en Emboli i venstre Underextremitet med Gangræn i Læggen efter acut Rheumatisme. Saa godt som hele Læggen mortificeredes og blev efter 5 Ugers Forløb afklippet i en stor Haands Tykkelse, efterladende sig et omtrent 10 Tommer langt Ar, saa at Læggen strax nedenfor Knæhasen ligesom er'brat indskaaret. Knæet er ikke stivt, og den Syge gaar godt, men Arret er brudt op et Par Gange (Thm. Bryn). I Selbo beskadigede en Bondeaarelader Arteria temporalis, og i Opdal døde en Mand af Forblødning efter Aareladning. En 6 Aar gammel Dreng i nordre Fosen døde af Lymphangit efter Bid i Arm og Læg af en opirret Kat.

Veirliget i Throndhjems By vedblev i Begyndelsen af 1860 ligesom sidst i 1859 at være usædvanlig klart og tørt, saa at der overalt i Egnene deromkring sporedes Vandmangel. Sommeren var derimod noget regnfuld, tildels med hyppige Temperaturforandringer og især ofte med kolde Nætter; August Maaned var varm, og sidst paa Aaret havde man atter i Regelen tørt Veir. Middeltemperaturen for det hele Aar var + $3{,}_{72}^{0}$ (i 1859 + $4{,}_{67}^{0}$, i 1858 + $5{,}_{26}$). For de enkelte Maaneder stillede den sig saaledes:

Januar	÷ $3{,}_{85}^{0}$	Mai	+ $7{,}_{17}$	September	+ $7{,}_{47}$
Februar	÷ $3{,}_{01}$	Juni	+ $12{,}_{60}$	October	+ $3{,}_{48}$
Marts	÷ $0{,}_{91}$	Juli	+ $11{,}_{61}$	November	÷ $0{,}_{74}$
April	+ $3{,}_{99}$	August	+ $12{,}_{33}$	December	÷ $5{,}_{39}$

(Thm. Bryn.)

Paa lignende Maade som i Byen beskrives Veirliget i Amtet forøvrigt. Den strenge Kulde i Aarets første Maaneder ledsagedes af stærke østlige og sydostlige Vinde; under den varme Høst modnedes Kornet godt og kom uskadt i Hus. Landmanden fik et godt, Fiskeren et middels Aar (J. Angell.)

Om de **hygiæniske Forholde** m. m. bemærkes det blandt Andet fra Strinde Lægedistrikt, at Folkets Levesæt i Almindelighed er godt; Drukkenskab er ikke almindelig; Læseri omtales som tiltagende i Klæbo og Leinstranden, og tildels i Bratsberg Sogn (Fritzner). I Guldalen er Brændevinsdrik ikke almindelig uden ved Høitiderne, især Julen; Øldrik er derimod tiltagen i meget høi Grad ved Udsalg fra de talrige saakaldte Frihandlere. Udsalg af slette Frugtvine omtales fra Ørkedalen som temmelig betydeligt, medens forøvrigt Afholdenhed er i Tiltagende og navnlig Brændevinsforbrug i Bryllupper mindre end før.

Fattigsygepleien besørges i Throndhjem af 2 Fattiglæger, der tilsammen behandlede 731 Sygdomstilfælde, hvoraf 95 gave Anledning til Indlæggelse paa Sygehuset. I Selbo tilsaa Distriktslægen kun 5 nye fattige Syge, og Lægehjælp siges i dette Distrikt væsentlig kun at søges for Ulykkestilfælde. I Strinde, Guldalens og Opdals Lægedistrikter er Omsorgen for de fattige Syge ret tilfredsstillende; i Røros besørges Tilsynet af Værkslægen. I nordre Fosen indlogeres transportable Syge fra fjernere Egne paa et Par Steder i Nærheden af Distriktslægen. Bjørnørs fattige Syge have, forsaavidt de ikke have kunnet forlade Hjemmet, hidtil været aldeles uden Lægehjælp. Stedets Præst har nemlig troet, at Fattigcassen maatte udrede baade Skyds og Diæt, naar Lægens Reise ikke gjaldt en smitsom Sygdom, og det hendte i 1860 for første Gang i denne Præsts femtenaarige Embedstid, at Lægen blev rekvireret fra sit Hjem til nogen af dette Fattigvæsens Syge (J. Angell). For **Kvaksalveri** blev i Throndhjem en Person sat under Tiltale og dømt. En Engelskmand i Ørkedalen, der var dømt for Kvaksalveri, og tidligere havde havt megen Søgning, siges at begynde at tabe Tilliden.

Af Møder i **Sundhedscommissioner** afholdtes 6 i Strinde Lægedistrikt (i Strinden, Leinstranden og Bynæset) og 8 i nordre Fosen, det ene ledet af Overlægen. For de øvrige Distrikter er Mødernes Antal ikke anført.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i Throndhjems Stadsphysicat	124
i Strinde Lægedistrikt . .	155
i Selbo — . .	168
i Guldalens — . .	662
i Ørkedalens — . .	315
i Opdals — . .	62
i søndre Fosens — . .	207
i nordre — — . .	259
tilsammen . .	1952

I Anledning af de faa Vaccinerede d. A. i Throndhjem, hvor Vaccinationen udføres af en som offentlig Vaccinatør ansat Læge, siges Vaccinationen de 2 foregaaende Aar at være foregaaet saameget fuldstændigere.

Af **rets-medicinske** Forretninger nævnes 4 Obductioner af Fosterlig eller spæde Børn og 4 af Mænd; af disse Sidste var den ene død i beskjænket Tilstand i et Bryllup; den anden havde brækket 6te Vertebra dorsi ved et Fald paa Ryggen, idet han i Drukkenskab blev trykket baglænds ud gjennem et Vindue; den tredie var død efter Slag i Hovedet un-

der et Slagsmaal, og den fjerde blev funden død paa Marken. Desuden 1 Synsforretning over en hængt Mand og 1 over et ihjelligget Barn.

Om **Sindssyge**, forpleiede udenfor Sindssygeasylet, oplyses Følgende: Paa Sygehuset indkom 6 for Melancholi, af hvilke 3 helbrededes og 3 laa tilbage ved Aarets Udgang; som behandlede eller forpleiede i Byen nævnes kun 2 med Melancholi, der helbrededes. Fra Strinde Distrikt indlagdes 3 paa Sindssygeasylet, og 1 Kvinde med Mani behandledes privat; udsatte hos Private vare desuden 6 Mænd og 6 Kvinder, der ansaaes for uhelbredelige. I Selbo havde Distriktslægen tilseet 2 Sindssyge for at give Attest angaaende deres Forpleiningsmaade. Om de Sindssyge i Guldalen ere ingen Oplysninger afgivne; i Røros omtaler Berglægen endel Tilfælde af Mani, Melancholi og Fatuitet. Fra Ørkedalens Distrikt indlagdes 4 Piger paa Throndhjems Sindssygeasyl. I Opdals Præstegjeld forsørgedes 5 for Amtscommunens Regning, 1 for Fattigvæsenets og 3 privat; i Inset Sogn 1 privat; desuden lide i Opdals Distrikt Nogle af Sindsforvirring i mindre Grad og Nogle af Fatuitet. Fra søndre Fosen omtales 4 Idioter, 1 med Dements og 1 med Monomani, den Sidste i Bedring; i nordre Fosen tilsaa Distriktslægen 16 Sindssyge.

Af **chirurgiske Operationer** kunne sees at være udførte paa Throndhjems Sygehus: 1 Amputation af Laaret med Ligatur af den øverste Del af Arteria cruralis, for Aneurisma i Arteria cruralis; dødlig Udgang. 1 Amputation af Læggen, for Betændelse i Fodledet; 1 Exstirpation af Bulbus oculi, formedelst Fungus medullaris, den Syge døde senere; 1 Exstirpation af Scirrhus mammæ og 1 af en Tumor fibrosus; 1 Resection af Overkjævebenet formedelst Osteosteatom, den Syge døde af Hectik; 1 Operation for Hareskaar, det opererede Barn fik Strubehoste og døde; 1 radical Operation for Vandbrok; 1 Iridectomi. Sygehusets Overlæge har foruden disse udført: 4 Exarticulationer af Fingre, 1 Tracheotomi for Diphtheri (Barnet døde 2 Dage efter), 1 Exstirpation af Ansigtskræft, 2 Udrivninger af Polyper, 3 Cataractoperationer og 7 Iridectomier, — uden at det ved disse af Beretningen kan sees, hvilke der ere udførte paa og hvilke udenfor Sygehuset. Af andre Læger nævnes kun Paracentese af Underlivet, udført paa 2 Individer, hos den Ene 21, hos den Anden i Alt 50 Gange, 1 Udskjæring af en hypertrophieret Tonsil, 2 Udrivninger af Næsepolyper, 1 Exstirpation af et Taaled og 1 Radicaloperation for Vandbrok.

Af **obstetriciske Operationer** foretoges af Lægerne: 3 Vendinger; i det ene Tilfælde, hvor der var nogen Forsnævring tilstede, forsøgtes først forgjæves Tang; Vendingen foretoges under Chloroformering; Fosteret var dødt, og Konen døde 3 Dage efter Forløsningen; ogsaa ved en anden af de udførte Vendinger var Barnet dødt. 18 Tangforretninger, hvoraf 9 med levende Barn; 2 Mødre døde, den ene 11, den anden 13 Dage efter Forløsningen, af Barselfeber. Desuden døde 2 Koner uforløste: i det ene Tilfælde var Livmoderen rumperet før Lægens Ankomst; Tang forsøgtes forgjæves, idet Hovedet veg tilbage, og Konens Svaghed tiltog saa hurtig, at Vending ikke kunde blive udført; Fosteret antoges dødt (Dahm). I det andet Tilfælde var Fosterhovedet stort og Bækkenet forsnævret; der gjordes først Tangforsøg, siden Perforation; Konen døde 4 Timer, efterat Forløsningsforsøgene paa Grund af hendes Svaghedstilstand vare opgivne; Fosteret antoges dødt 2 Dage før Lægens Ankomst (Seehuus).

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Throndhjems Stadsphysicat . . .	488	442	97	95	11	31
Strinde	403	297	48	77	6	16
Selbo	197	90	13	38	1	17
Guldal	518	317	41	47	2	22
Ørkedal	403	304	38	75	3	9
Opdal	132	101	16	29	-	6
Søndre Fosen . .	317	231	30	33	5	21
Nordre Fosen . .	630	397	65	93	9	17
Søndre Throndhjems Amt . .	3088	2179	348	487	37	139

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 55.
Selvmordere . . . . . 13.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 909 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 70,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 8,9 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 6,3. Af de paa Barselseng Døde sees 14 at være døde af Barselfeber, 1 af Eclampsi og 2 uforløste, den Ene af disse af Ruptura uteri. Om Mortaliteten i Throndhjem bemærkes det, at den var størst i første Kvartal og navnlig i Januar. Anslaaes Indbyggerne, iberegnet det lille Landsogn, til 17000, bliver Dødlighedsforholdet 26 af 1000. Næstefter Halsesyge ere ifølge Ministerialbøgerne de fleste Dødsfald bevirkede ved Brystsvaghed og Svindsot; dernæst nævnes Lungebetændelse, Hjerne- og Mavebetændelse samt Kighoste. 11 Læger i Throndhjem samt Distriktslægen i Strinde Distrikt have anført Dødsaarsagen i 280 af dem behandlede dødlige Sygdomstilfælde; af disse sees følgende at have været de hyppigste Dødsaarsager: Diphtheriske Sygdomme 68; Svindsot 32; Lungebetændelse og acut Bronchit 25; Blodgang, Cholerine og Diarrhoe 24; Hjernebetændelse og acut Hjernevatersot 19; Nervefeber 12; Barselfeber 10; Kræft 9; Vatersot og Hjertesygdomme, hver 5; Kighoste 4. Antallet af Fødsler var i Throndhjem i 1860 usædvanlig lidet, og det

ugunstige Forhold i dette Aar sees af følgende Sammenstilling:

	Døde.	Fødte.	Overskud af Fødte.
1858	280	516	236
1859	378	575	197
1860	442	488	46

(Thm. Bryn).

Sygehuse. Om Throndhjems communale Sygehus samt om Sindssygeasylet ville Oplysninger findes paa Sygehuslisten. Om sidstnævnte henvises tillige til Lægens Aarsberetning, der vil findes indtagen som Bilag VII. I Throndhjem findes desuden det før omtalte Curer-Kammer, samt Sygestuer paa Fæstningens Strafanstalt og Tugthuset. Paa den førstnævnte Strafanstalts Sygestuer behandledes 72 Fanger i 2480 Forpleiningsdage; Medicamentudgiften var 105 Spd. 61 Skilling, der dog ogsaa maa fordeles paa de udenfor Sygestuerne (for tilsammen 207 Sygdomstilfælde) behandlede Fanger; det daglige Middelbelæg paa Sygestuerne var $6{,}_8$, og den gjennemsnitlige Behandlingstid for hver Udskreven $33{,}_5$ Dag. Paa Tugthusets Sygestuer behandledes 76 Fanger i 3543 Forpleiningsdage; Medicamentudgiften var her 205 Spd. 113 Skilling, der ligeledes maa fordeles paa de udenfor Sygestuerne (for tilsammen 297 Sygdomstilfælde) behandlede Fanger. Det daglige Middelbelæg paa Sygestuerne var $9{,}_7$, og den gjennemsnitlige Behandlingstid for hver Udskreven $52{,}_1$ Dag. For Hlade Sogn haves 2 Sygestuer i et Fattighus paa Hlademoen. I Røros benyttes ligeledes et Par Værelser i et Fattighus til Sygehus for Værksarbeiderne. Et Sygehus i Hitteren for dette Præstegjelds Fattigvæsen ophævedes ved Begyndelsen af April Maaned. Belægget var 8 Syge i 541 Forpleiningsdage, og Medicamentudgiften 9 Spd. 89 Skilling.

Amtet havde 3 **Apotheker**, nemlig to i Throndhjem og et i Røros; ved Apothekerne i Throndhjem fandtes 5 Medhjælpere og 3 Disciple, ved Apotheket i Røros 2 Disciple, foruden Bestyrerne. Alle 3 fandtes ved Visitationen i Orden.

Af **Badeindretninger** indrettedes dette Aar et nyt og fuldstændigt Søbad ved Throndhjem. Desuden havde Throndhjem, foruden Sygehusets Badeindretning, en Søbadeanstalt for de Militære samt en Damp-, Dousch- og Karbadindretning, der tilhørte et Interessentskab. Paa Røros fandtes en Damp- og Karbadindretning, som ofte benyttedes. Fra Landdistriktet omtales 2 smaa Søbadehuse ved Ørkedalsøren og nogle private Strømbadeindretninger i Strinde Distrikt.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Throndhjems Stadsphysicat: 13 Læger foruden Distriktslægen i Strinde; en practiserede ikke og en var syg det hele Aar. 7 Jordemødre, hvoraf 2 ansatte.
2. Strinde Distrikt: 1 Læge, bosat i Throndhjem. 4 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatører.
3. Selbo Distrikt: 1 Læge, bosat i Selbo Hovedsogn. 1 Jordemoder; 3 Hjælpevaccinatører.
4. Guldalens Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Støren og en i Røros. 5 Jordemødre; 9 Hjælpevaccinatører.
5. Ørkedalens Distrikt: 1 Læge, bosat i Ørkedalens Præstegjeld. 4 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
6. Opdals Distrikt: 1 Læge, bosat i Opdal. 2 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatører.
7. Søndre Fosens Distrikt: 1 Læge, bosat i Hitterens Præstegjeld. 2 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
8. Nordre Fosens Distrikt: 1 Læge, bosat i Ørlandets Præstegjeld. 3 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatører.

XVII. Nordre Throndhjems Amt*).

Sundhedstilstanden var mindre god end i de nærmest foregaaende Aar, og fra flere Distrikter omtales en temmelig jævn Sygelighed. Foruden Nervefeber, Kighoste og Mæslinger, af hvilke de 2 sidstnævnte Sygdomme kun fik liden Betydning, herskede ondartet Halsesyge epidemisk især mod Slutningen af Aaret og blodige Diarrhøer i flere Egne til forskjellige Tider af Aaret. De **Dødes** Antal var 1285, hvilket er en temmelig betydelig Dødlighed i Forhold til tidligere Aar: i 1859 døde nemlig 1051, i 1858 kun 1014 og Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 var 1048; Dødlig-

*) Den forrige Distriktslæge i ytre Namdalen, som blev forflyttet og forlod Distriktet i September Maaned, har ingen Beretning afgivet for dette Distrikt; den nye ankom først i de sidste Dage af Aaret.

heden var altsaa i 1860 omtrent 22 pCt. større end i 1859 og i Femaaret 1851—55, og 26,6 pCt. større end i 1858.

Sygdomsconstitutionen synes paa de fleste Steder at have været indifferent; fra indre Namdal betegnes den som inflammatorisk, især i Aarets første Halvdel, og fra nordre Indherred om Sommeren og tildels om Høsten som gastrisk-catarrhalsk.

Nervefeber optraadte for det meste sporadisk; de forekommende Epidemier vare smaa og lidet udbredte. Af saadanne optraadte en i Aarets Begyndelse i Lexviken, som dog var temmelig ondartet, idet af 11 Angrebne 4 døde; i Sommermaanederne forekom 19 Tilfælde paa Pladsene under et Par Gaarde i Inderøens Præstegjeld, og i Stod Præstegjeld fortsatte en liden begrændset Epidemi sig fra 1859, under hvilken 7 angrebes i 1860. Det største Antal sporadiske Tilfælde opgives af Distriktslægen i indre Namdal, der i Alt behandlede 49 Syge; nye Tilfælde forekom i alle Aarets Maaneder undtagen Mai, og 3 endte dødlig. I samme Distrikt behandlede Lægen ved Amtssygehuset 9 Tilfælde, hvoraf 2 paa Sygehuset, der begge endte dødlig. Paa Sygehuset i Skogn behandledes 5 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig. I Alt anmeldes af 9 Læger 186 Tilfælde, hvoraf 19 endte dødlig, medens der det foregaaende Aar fra de samme Distrikter anmeldtes 269 Tilfælde og 20 Dødsfald, foruden 1 Dødsfald, hvortil det tilsvarende Antal Behandlede ikke fandtes anført.

Af **Barselfeber** have 7 Læger behandlet 25 Tilfælde, hvoraf 9 endte dødlig; desuden ere 2 Kvinder anmeldte som døde af Barselfeber uden at have faaet Lægebehandling. Fra indre Namdal bemærkes det, at de fleste Barselsenge det Aar ledsagedes af nogen Underlivssmerte og Feber.

Nogle Tilfælde af **Mæslinger** viste sig om Sommeren i søndre Indherred; kun 1 kom under Behandling.

Hud- og **Cellevævsbetændelser** forekom forholdsvis hyppig i nordre Indherred og indre Namdal; i det førstnævnte Distrikt behandlede en Læge 14 betydeligere Tilfælde af Rosen, for det meste i Ansigtet, samt 21 Phlegmoner, hvoraf 2 endte dødlig, og en anden behandlede 15 Tilfælde af Rosen og Phlegmone. Af 3 andre Læger i Amtet nævnes 11 Tilfælde af Ansigtsrosen, hvoraf 1 endte dødlig.

Kighoste herskede om Sommeren i søndre Indherreds Distrikt, og det hele Aar paa forskjellige Steder i midtre Indherreds Distrikt. Fra det førstnævnte Distrikt, hvor 6 kom under Lægebehandling, bemærkes det, at ingen af disse døde, i det sidstnævnte døde, saavidt vides, kun 1 Barn.

Af **diphtheriske Sygdomme** begyndte den exsudative Svælgbetændelse allerede temmelig tidlig paa Aaret at udbrede sig i Lexvikens og Frostens Præstegjelde, medens den i de nordligere liggende Distrikter først greb videre om sig længre ud paa Aaret. I Alt behandledes af Lægerne 292 Individer, hvoraf 50 døde, og desuden have 2 Læger anmeldt 16, der døde uden at komme under Lægebehandling. Fra Stjørdalen omtales kun 2 Tilfælde, der begge helbredes. I Lexviken, hvor Sygdommen begyndte om Vaaren og tiltog udover Aaret, behandledes 70, hvoraf 11 døde; i Frosten 25, hvoraf 4 døde. I Begyndelsen angrebes mest Børn, senere ogsaa meget almindelig Voxne, men ingen af disse døde efter at være kommen under Lægebehandling. Af de ovennævnte 15 Døde i disse 2 Præstegjelde vare 14 under 8 Aar og en 14 Aar gammel. Forøgelse i Tilfældene bemærkedes gjerne under de hyppig forekommende kolde østlige og nordlige Vinde. I Skogn og Levanger Præstegjelde, hvor det bemærkes, at Sygdommen næsten synes at ville blive stationær (P. Dietrichson), optraadte den først mere almindelig i December; fra 16de til 31te December behandledes 12, hvoraf 4 døde. Paa Sygehuset behandledes 1, som helbredes. I midtre Indherreds Distrikt viste Sygdommen sig sidst i November i Saxhaug Sogn, hvor der paa et ikke tæt bebygget Terræn af omtrent $^1/_4$ Mils Omkreds til Aarets Udgang behandledes 23, af hvilke 8 døde. 4 Børn vare allerede døde, forinden Lægen fik Underretning om Sygdommen, og af de øvrige Døde var hos de fleste Croupsymptomer indtraadte før Lægens Ankomst. De fleste Tilfælde forekom i Husmandsstuer, hvor Renlighed og Luftvexel var mislig. Af de Døde vare 8 under 5 Aar, 1 kun 14 Dage. I nordre Indherreds Distrikt havde Sygdommen forekommet enkeltvis hele Aaret; fra Sommeren af begyndte den at blive hyppigere i Snaasen, i hvis saakaldte Vestbygd den udover Høsten herskede epidemisk og bortrev 12 Børn (under 11 Aar) inden den kom under Lægebehandling. Den syntes at udbrede og vedligeholde sig ved Smitte. I Alt behandlede Distriktslægen i Aarets Løb 18 Tilfælde, hvoraf 2 forekom i Februar, 1 i Marts, 1 i April, 4 i Mai, 2 i August, 1 i October og 7 i December; af disse 18 fik kun 2 Croupsymptomer og ingen døde, 7 vare under 10 Aar, 4 mellem 10 og 20 Aar, 6 mellem 20—40 Aar og 1 over 60 Aar. Hos 1 i Snaasen blev senere Udtale og Svælgning vanskelig. Den private Læge i nordre Indherreds Distrikt behandlede ogsaa spredte Tilfælde hele Aaret igjennem, de fleste dog mod Slutningen af Aaret, i Alt 19, hvoraf 7 endte dødlig. I indre Namdal, hvor Sygdommen ogsaa omtales som stationær, tiltog den fra October Maaned. Distriktslægen behandlede i Alt 88 Tilfælde, hvoraf 74 i de 3 sidste Maaneder; 10 døde. Sygehuslægen behandlede udenfor Sygehuset 30 Tilfælde, der alle forekom i de 3 sidste Maaneder, og hvoraf 5 endte dødlig, paa Sygehuset 4, hvoraf 1 døde. Almuen i dette Distrikt siges at være vel kjendt med den almindelige Behandling og paa mange Steder forsynet med Helvedesstensopløsning, uden at den derved afholdes fra

at søge Lægehjælp; til Sødistrikterne bleve Midler og Anvisning til deres Brug udleverede af Distriktslægen. — Af Strubehoste anmeldes i Alt 13 Tilfælde, hvoraf 8 endte dødlig; af disse Dødsfald forekom 2 i Stjørdalen, 2 i søndre og 4 i nordre Indherred.

Catarrhalske Sygdomme omtales som almindelige i midtre og nordre Indherreds Distrikter, i begge saaledes, at Catarrher og Bronchiter vare forherskende om Vaaren, Svælgbetændelser om Høsten.

Lungebetændelser synes at have forekommet hyppigst i Aarets første Halvdel; Distriktslægen i Stjørdalen har saaledes opgivet 32 Tilfælde af Brystbetændelse og Influenza, der alle forekom i Aarets første 6 Maaneder; 3 af disse Tilfælde endte dødlig; en Privatlæge i nordre Indherred behandlede 27 Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 18 forekom i første Halvaar. I Alt opgives 203 Tilfælde af Lungebetændelse med 23 Dødsfald, foruden de ovenfor nævnte Tilfælde fra Stjørdalen. I Frostens Præstegjeld forekom Sygdommen om Vaaren, samt mere haardnakket sidst paa Aaret; den der boende Distriktslæge (i søndre Indherred) behandlede i Alt 48 Tilfælde, hvoraf 4 endte dødlig. Paa Sygehuset i Skogn behandledes 2 Tilfælde; udenfor samme behandlede Sygehuslægen 20 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig. I midtre Indherreds Distrikt forekom Tilfældene jævnt over det hele Aar; 2 Læger der behandlede tilsammen 53, hvoraf 6 døde, og i indre Namdal behandlede 2 Læger 51, hvoraf 7 døde. Af Pleurit omtales 7 Tilfælde.

Active Blødninger nævnes som ikke sjeldne i indre Namdal, hvor en Person døde af Næseblødning.

Acute **gastriske Sygdomme** have været temmelig udbredte i mange af Amtets Egne. Det største Antal Tilfælde forekom i nordre Indherreds Distrikt, hvor fra Begyndelsen af Juli til Midten af September Cholerine og blodig Diarrhoe vare meget almindelige i Stenkjer, samt Sognene Egge, Foss og Solberg. Sygdommen begyndte for det meste temmelig pludselig, med stærke Udtømmelser, og ofte med heftigt Ildebefindende, Øresus og Svindel, saa at de Syge faldt til Jorden; senere bleve Udtømmelserne ofte blodige, med hindeagtige Slintrer. Under en langvarig Hede med tørre Østenvinde led man paa samme Tid af Mangel paa Drikkevand, som mest maatte søges i Pytter. Sygdommen siges ofte tydelig at have udbredt sig ved Smitte, og i Huse, hvor den først var kommen ind, angrebes gjerne alle Beboere, men især Børnene; den var imidlertid ikke videre ondartet og helbrededes i Regelen let. Distriktslægen, der anslaar Tallet paa de Angrebne til flere Hundrede, behandlede 40 med Cholerine eller blodig Diarrhoe, af hvilke kun en gammel Mand døde; Privatlægen i Stenkjer behandlede 40 Diarrhøer og 8 Choleriner; 1 Barn døde; desuden vides 2 Børn at være døde, som ikke havde været under Lægebehandling. I Stjørdalen var Cholerine og Diarrhoe, tildels med Blodgang, meget udbredt fra Sommeren af og udover Høsten; Mange skulle være døde, dog Ingen af dem, der kom under Behandling; disses Antal var i andet Kvartal 1, i tredie Kvartal 23, i fjerde Kvartal 17. I December Maaned optraadte Blodgang i Lexviken, i Levanger Landsogn og i Mære. I det førstnævnte Præstegjeld blev Lægen kaldt til 5 Syge, hvoraf de 4 boede i samme Hus; alle helbrededes. I Levanger Landsogn optraadte Sygdommen paa samme Tid som den ondartede Halsesyge blev almindelig; den holdt sig til en Del af sides liggende Pladse, og angreb 10 Personer, hvoraf 1 døde. I Mære Sogn optraadte Sygdommen paa 4 Gaarde; 15 Personer, hvoraf 7 Børn, angrebes, men alle kom sig; det kunde paavises, at Smitte var hidbragt ved en Gjennemreisende og forplantedes ved en Lægdepige. I indre Namdal har Distriktslægen opgivet som behandlede for Blodgang: i Januar, Februar og Marts 19, i August, September og October 13, i December 6, tilsammen 38, hvoraf 5 døde; Sygehuslægen har behandlet 2 Tilfælde, 1 i Januar og 1 i December; de fleste Tilfælde, i Alt 9, indtraf i September; da herskede Sygdommen epidemisk i Skage Sogn, og bekjæmpedes ved Isolering af de Syge.

Af **Syphilis** behandledes de fleste Tilfælde paa Amtssygehusene i Skogn og Namdal. Paa det førstnævnte laa 10 tilbage fra det foregaaende Aar og 38 indkom; 40 udgik helbredede og 8 laa tilbage ved Aarets Udgang. Liggedagene beløbe sig til 2283 eller 57 for hver Udskreven; flere af de Indkomne lede af primære Tilfælde. Paa Sygehuset i Namdalen, hvor Ingen med denne Sygdom laa tilbage fra det foregaaende Aar, indkom 9 med secundære og 3 med tertiære Tilfælde; 11 udgik helbredede og 1 laa tilbage ved Aarets Udgang. Liggedagenes Antal udgjorde her 519 eller 47 for hver Udskreven. Af privat behandlede Tilfælde nævnes 4 fra indre Namdal. Fra Stjørdalen bemærkes det, at Sygdommen nu er meget sjelden der, og almindeligst secundær. — 2 **Gonorrhoer** behandledes paa Sygehuset i Skogn.

Fnat siges at være meget almindeligt i Stjørdalen, hvor der tillige klages over Urenlighed. Distriktslægen i midtre Indherred har fundet det noget hyppigere i 1860 end sædvanlig; fra Værdalens Præstegjeld omtales det dog som meget sjeldnere nu end før.

Af **Spedalske** kjendtes ved Aarets Begyndelse 122; 6 kom til, som tidligere havde været overseede, 4 angrebes i Aarets Løb, og 1 kom hjem fra en Stiftelse. Af disse, tilsammen 133, helbrededes 1; 12 døde, 1 flyttede ud, 6 indlagdes i Stiftelser og 1 viste sig at være feilagtig opført; ved Aarets Udgang kjendtes saaledes 112. Paa Skogns Sygehus behandledes 8, der alle indkom i Aarets Løb; 5 udgik i

Bedring, 1 døde og 2 laa tilbage. Paa Namdalens Sygehus laa i kortere eller længre Tid af Aaret i Alt 48 Spedalske, af hvilke 23 vare optagne til Curforsøg med Bidrag af Statskassen. Af disse 23 laa 7 tilbage fra det foregaaende Aar og 16 kom til i 1860; 1 udgik helbredet, 3 i Bedring, 11 overflyttedes til Sygehusets midlertidige Pleiestiftelse, 1 døde og 7 laa tilbage ved Aarets Udgang. Ved den midlertidige Pleiestiftelse laa 21 tilbage fra 1859 og 15 kom til i 1860; 2 udgik i Bedring, 4 uhelbredede, 10 døde og 20 laa tilbage. Den medicinske Behandling paa dette Sygehus bestod saa godt som udelukkende i Iodmidler, alkaliske Bad og Svovlbad samt simple Kar- og Dampbad. Der anvendtes især Solutio iodi alcoholica, langsomt stigende fra 1 til 15 Draaber hveranden Time, og Sygehuslægen angiver ikke at have seet Ulemper, men derimod god Nytte af disse høie Doser. Den ene af dem, som udskreves i Bedring, er senere død. Under Opholdet paa Pleiestiftelsen vare enkelte under de gunstige Forholde der saa meget bedrede, at de igjen optoges til Curforsøg, og 2 af disse siges at give det bedste Haab om snar Helbredelse. Om dem, der i Bedring eller uhelbredede afgik til Hjemmet, mener Sygehuslægen, at de ialfald have havt den Nytte af Opholdet, at de have lært at forstaa Vigtigheden af Hudpleie, hensigtsmæssig Føde og Omhu med at beskytte Legemet mod Vind og Veir.

Kjertelsyge omtales fra Stjørdalen som hyppig; i indre Namdal behandledes 14 derfor, fra de andre Distrikter nævnes kun et enkelt Tilfælde.

Af **Svindsot** have 8 Læger anmeldt 22 Dødsfald, hvilket udgjør 7,7 pCt. af samtlige af dem anmeldte Dødsaarsager. Paa Skogns Sygehus behandledes 6 og døde 4, paa Namdalens Sygehus behandledes 4 og døde 2. Af disse sidste led den Ene af Tuberculosis miliaris acuta, den Anden døde pludselig, og ved Sectionen viste det sig, at Væggen af Arteria anonyma var gjennemædt og Blodet udtraadt i en nævestor Caverne.

Af **Blegsot** omtales kun nogle enkelte Tilfælde; paa Sygehusene i Skogn og Namdalen behandledes respective 4 og 1 derfor. **Hysteriske Tilfælde** skulle være hyppige i Værdalen. Sygehuslæge Greve udhæver som før Hyppigheden af **Uterintilfælde** i indre Namdal; han har behandlet 3 paa Sygehuset og 15 udenfor samme; de fleste bestode i betydeligere Deviationer, fremkaldte ved at forlade Barselsengen for tidlig og ved tung Løftning efter samme.

Cardialgi nævnes som sædvanlig blandt Almuens jævnligste Lidelser. I indre Namdal behandledes dette Aar 73 Tilfælde udenfor og 6 paa Sygehuset.

Af **Drankergalskab** forekom 3 Tilfælde i nordre Indherred og 1 i midtre Indherred. Et Tilfælde af chronisk Alcoholisme i det sidstnævnte Distrikt gik over i Sindsforvirring.

Broktilfælde nævnes som meget almindelige i Stjørdalen, og **Betændelser i Øielaagslimhinden** vare hyppige i Værdalen, især i Aarets første Maaneder.

Veirliget skildres i det Hele som godt, men usædvanlig tørt; baade først og sidst paa Aaret vare skarpe Østenvinde forherskende. Vinteren havde været temmelig kold og Vaaren kom sent; Sommeren var varm og tør, saa at man tildels led af Vandmangel; fra midtre Indherred bemærkes det, at ogsaa Efterhøsten var ualmindelig tør, saa at man næsten ikke havde Nedbør fra Slutningen af October til Juledag, da der kom Sne. Aarsvæxten var rig og blev vel indbjerget, og fra indre Namdal, hvor den stadige Vinter med godt Føre lettede Tømmerdriften, og Sildefisket slog godt til om Sommeren, betegnes Aaret som et Kronaar.

Med Hensyn til **Levemaaden** gjentages fra midtre Indherred Klagerne over slet Kost; i nordre Indherred siges derimod Levemaaden at være god og Sandsen for Renlighed og Orden i Husene at være i Tiltagende; derimod skal Brændevinsdrik og Fylderi være almindelig i Stenkjer. Ogsaa fra Stjørdalshalsen klages over Svir, og i Forbindelse dermed Slagsmaal og andre Laster. I indre Namdal er Velstanden i Tiltagende; den har medført adskillig Sands for Luxus, men ved Siden deraf ogsaa Renlighed og godt Stel; Ædruelighedstilstanden er ganske god. Distriktslægen roser Folkets Forstandighed, sunde Sands og Villighed til at følge de i Sundhedscommissionerne givne Anvisninger.

Om **Fattigsygepleien** bemærkes det fra flere Egne, at den er velordnet og god, skjønt ifølge Sagens Natur mere ufuldkommen i Egne som Snaasen, der ligger mere fjernt fra Lægen. I midtre Indherred søgtes Lægen nu flittigere end før. Det siges fra Stjørdalen, at **Kvaksalveri** og Handel med Medicamenter drives ligesom før. Ogsaa i Snaasen finder megen ulovlig medicinsk Praxis Sted, men den ansees paa Grund af Lægens Fjernhed for uundgaaelig; i de andre Dele af nordre Indherreds Distrikt finder ogsaa for en Del det samme Sted; der er det imidlertid lettere at controllere, og Distriktslægen har ingen skadelige Følger seet deraf.

Af Møder i **Sundhedscommissioner** sees 9 at være afholdte i søndre Indherreds Distrikt, deraf 3 i Lexviken, 3 i Frosten, 2 i Skogn og 1 i Levanger; 5 i midtre Indherred og 4 i ytre Namdal; af disse sidste 2 i Nærø, 1 i Kolvereid og 1 i Lekø. Fra de øvrige Distrikter meddeles Intet om Sundhedscommissionerne, med Undtagelse af indre Namdal,

hvorfra det berettes, at den ondartede Halsesyge har været Forhandlingsgjenstand inden samme.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i Stjørdalens Distrikt	292
i søndre Indherreds Distrikt .	266
i midtre Indherreds — . .	242
i nordre Indherreds — . .	206
i indre Namdals — . .	275
i ytre Namdals — . .	128
tilsammen . .	1409.

Forrige Aar vaccineredes 2779.

I midtre Indherred var Vaccinationen kun udført i 2 Distrikter, da den i Regelen udførtes hvert andet Aar i hvert Distrikt. I Stenkjer udførtes den af Distriktslægen selv; i Snaasen havde Materien ikke slaaet an. Indberetning manglede fra 2 Hjælpevaccinatører i ytre Namdal.

Af **rets-medicinske** Forretninger udførtes 1 Obductionsforretning af en Mand, der fandtes myrdet paa Landeveien med knust Hjerneskal, og 5 af spæde Børn; af disse sidste oplyses det om 2, at de vare fødte i Dølgsmaal og det ene aflivet af Moderen, om 1, der var 2 Uger gammelt, at det var ligget ihjel.

Om **Sindssyge** oplyses fra Stjørdalen kun, at deres Antal er stort. Paa Skogns Sygehus indkom 3 med Dements, hvoraf 1 udgik i Bedring og 2 uhelbredede, samt 1 med Melancholi, der udgik i Bedring. I midtre Indherred omtales et Tilfælde af Sindsforvirring, som opstod i Aarets Løb efter Drik; af 17, der i dette Distrikt forpleiedes for Amtscommunens Regning, tilsaa Distriktslægen 15; desuden forpleiedes 3 for Fattigvæsenets Regning. Distriktslægen tilføier, at der foruden disse vistnok findes mange flere Sindssyge, især Børn, men at der over dem ikke haves nogen Fortegnelse. Almuen betragter endnu ikke disse Sygdomme som Gjenstand for Behandling, og kun naar den Syge bliver utaalelig besværlig eller hjemfalden til offentlig Forsørgelse, søges Lægen. Iøvrigt behandles de Sindssyge der i Distriktet i Almindelighed med Venlighed og Omhu, og der findes Ingen, som kræver Tvangsmidler eller Indespærring (Nerdrum). Om det paa Amtssygehuset i Skogn behandlede Tilfælde af Melancholi, der hørte hjemme i Værdalen, oplyses det, at den Syge var en Mand, som allerede før Indsendelsen til Sygehuset havde gjort et Selvmordsforsøg, og at han strax efter Hjemkomsten fandtes dræbt ved et for Rovdyr udlagt Selvskud, som han antoges at have rettet mod sig selv. I samme Præstegjeld forekom 1 Tilfælde af Barselmani, der helbredes. I nordre Indherred behandledes et Tilfælde af Melancholi i Hjemmet, og 2 andre Sindssyge tilsaaes. I indre Namdal behandledes et Tilfælde af Mani og et af Melancholi; det sidste helbredes. En større Del af Amtets Sindssyge tilsaaes om Sommeren af Reservelæge ved Gaustad Sindssygeasyl, Dahl.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes 2 Amputationer under Knæleddet, den ene for et Kræftsaar, den anden efter Phlegmone, begge paa Sygehuset i Skogn; 5 Exarticulationer af Fingre og Led af Fingre eller Tæer, den ene af en sjette Finger; 1 Exstirpation af Underlæben, 6 af forskjellige Svulste, og 1 af en Livmoderpolyp; 2 Operationer for Paraphimosis; 2 Gjennemskjæringer af Sphincter ani og 1 voldsom Dilatation af samme; 1 Paracentese og 4 Punctioner af Hydrocele.

Af **obstetriciske Operationer** foretoges: 1 Perforation af et dødt Foster hos en 44aarig Førstefødende (Fleischer). 11 Tangforretninger, i 4 Tilfælde med levende Barn, i 4 Tilfælde med dødt Barn, og i 3 Tilfælde uden at Udfaldet med Hensyn til Barnets Liv findes angivet; 3 af Mødrene døde nogen Tid efter Operationen: den ene døde den følgende Dag af Blodstyrtning, efterat baade Læge og Jordemoder vare reiste bort (Istad); den anden var en Førstefødende, hos hvem Vandet var afgaaet 5 Dage i Forveien; Veerne vare svage og Hovedet stod høit; Lægen forsøgte forgjæves baade Tang og Vending; da han ikke var vis paa, om Fosteret endnu var ilive, og ikke fandt den Fødendes Tilstand faretruende, udsatte han videre operative Indgreb til den følgende Dag; da blev han imidlertid afvist; 2 Dage efter fødtes et dødfødt Foster, og Moderen døde 6 Dage efter Fødselen (Istad); den tredie var en 39aarig Førstefødende, der led af Eclampsi og døde nogle Timer efter. 1 Vending og Extraction af et dødt Foster ved Placenta prævia; Konen døde pludselig 9 Dage efter Forløsningen under Eclampsi. 2 Udbringelser af Moderkagen, i det ene Tilfælde efter 14 Dages Forløb.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Stjørdalen . . .	408	208	38	33	6	15
Søndre Indherred	476	313	43	96	1	12
Midtre Indherred .	608	299	45	34	4	25
Nordre Indherred .	279	182	22	43	2	4
Indre Namdal . .	375	170	33	32	-	13
Ytre Namdal . .	209	113	24	18	-	11
Nordre Throndhj.s Amt	2355	1285	205	256	13	80

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 26.

Selvmordere . . . . . 7.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1070 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse

= 100 : 54,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 11,5 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 6,3. — Til de paa ovenstaaende Liste efter Præsternes Opgaver anførte Døde paa Barselseng findes i Lægernes Medicinalberetninger desuden omtalt 2 i søndre Indherred, 1 i midtre Indherred og 2 i indre Namdal. Af de Døde paa Barselseng oplyses det om 11, at de lede af Barselfeber; 4 døde efter foregaaende kunstig Forløsning, de 2 af disse af Eclampsi.

Med Hensyn til Amtets to **Sygehuse** i Skogn og Namdalen henvises til Sygehuslisten. Distriktslægen i indre Namdal udhæver det formentlig Uhensigtsmæssige i, at et Sygehus af saamegen Betydning som det i Namdalen ikke har lægekyndig Control eller noget lægekyndigt Medlem af Bestyrelsen, som for Tiden bestaar af en Overtoldbetjent, en Lensmand og en Bonde; han tilføier imidlertid, at han har al Grund til at antage, at det under dets nuværende Læge bestyres med Dygtighed og Nidkjærhed. Dets Belæg har i det forløbne Aar tiltaget betydelig.

Amtets 2 **Apotheker**, i Levanger og Stenkjer, fandtes ved Visitationen i Orden. Ved det første var ansat en Medhjælper og en Lærling, ved det sidste 2 Lærlinge.

Foruden Sygehusenes **Badeindretninger** fandtes af saadanne et Strømbadehus paa Sundnes i Inderøen og et andet privat Badehus i Stenkjer. Ved Badeindretningen paa Sygehuset i Namdalen toges 1357 Karbad, 298 Dampbad, 226 kaustiske Bad, 47 Svovlbad og 28 Styrtebad.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Stjørdalens Distrikt: 1 Læge, bosat i nedre Stjørdalens Præstegjeld. 3 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatører.
2. Søndre Indherreds Distrikt: 3 Læger, hvoraf en i Frosten, en i Skogn og en i Levanger (Sidtsnævnte uden practisk Virksomhed). 7 Jordemødre, hvoraf fem ansatte; 6 Hjælpevaccinatører.
3. Midtre Indherreds Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Inderøen og en i Værdalen. 5 Jordemødre; 13 Hjælpevaccinatører.
4. Nordre Indherreds Distrikt: 2 Læger, bosatte i Stenkjer. 4 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatører.
5. Indre Namdals Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Namsos og en i Overhalvden. 4 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatører.
6. Ytre Namdals Distrikt: 1 Læge, bosat i Nærø. 2 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.

XVIII. Nordlands Amt*).

Sundhedstilstanden synes efter Lægernes Beretninger at have været ret god den første og længste Del af Aaret; udover Høsten tiltog Sygeligheden betydelig, og især blev ondartet Halsesyge mere almindelig mod Slutningen af Aaret. Kun fra Vesteraalens Lægedistrikt betegnes Sundhedstilstanden i Aarets Løb i det Hele som mislig, idet Nervefeber i smaa og afbrudte Epidemier gjennem hele Aaret forekom i alle Distriktets Præstegjelde, og de fleste af Præstegjeldene desuden hjemsøgtes af Mæslinger og Diphtheritis. Nogen meget udbredt eller betydelig Nervefeberepidemi forekom ikke i Amtet. I Brønø Distrikt var Kighoste den mest udbredte Epidemi, og mod Aarets Slutning forekom saavel der som i flere af de andre Lægedistrikter Hud- og Bindevævsbetændelser usædvanlig hyppig. De 3 Læger i Alstahaug, Bodø og Vesteraalen opgive at have behandlet respective 774, 486 og 223 Syge. De **Dødes** Antal var 1345, hvilket er 11,3 pCt. mere end i 1859, da der døde 1208, og uforandret som i 1858, da der ogsaa døde 1345; i 1857 døde 1483 eller 9,3 pCt. mere end i 1860, i Femaaret 1851—55 var Middeldødligheden 1254 eller 7,3 pCt. mindre end i 1860.

Sygdomsconstitutionen synes at have været temmelig ubestemt; fra Bodø omtales den som afgjort inflammatorisk hele Aaret igjennem; fra Brønø og Skjerstad som indifferent eller catarrhalsk den første og længste Del af Aaret, og som mere inflammatorisk mod Slutningen; fra Stegen og Øst- og Vestlofoten som catarrhalsk eller indifferent, og kun fra Vesteraalen som adynamisk.

Nervefeber forekom i det Hele sjeldnere end de fore-

*) Fra Lurø og Ranens Lægedistrikter mangle Medicinalberetninger. Distriktslægen i det førstnævnte Distrikt var afgaaet ved Døden; Distriktslægen i sidstnævnte Distrikt erholdt i Slutningen af Aaret Afsked og har ingen Beretning afgivet.

gaaende Aar; der er i Alt anmeldt 226 Angrebne, hvoraf 25 døde, medens der i 1859 fra de 9 Distrikter, som Beretningen for 1860 omfatter, var anmeldt 369 Angrebne, hvoraf 33 døde. Det største Antal, 71, hvoraf 7 døde, anmeldes fra Vesteraalen; - deraf i første Halvaar 30 Angrebne og 4 Døde, i sidste Halvaar 41 Angrebne og 3 Døde. Fra Brønø Lægedistrikt omtales kun 4 let Angrebne paa en Gaard i Vegø. I Alstahaug Lægedistrikt forekom Sygdommen især i Vefsen i Begyndelsen og Slutningen af Aaret; der anmeldes 22 Angrebne og 2 Døde. I Bodø Lægedistrikt forekom kun sporadiske Tilfælde; 4 kom under Behandling, hvoraf 2 døde paa Sygehuset og 1 udenfor dette. Fra Stegens Distrikt opgives i Alt 46, for det meste milde Tilfælde, hvoraf endel, i Hammerø Præstegjeld, forekom i Aarets første Halvdel, og nogle, i Omkredsen af Stegens Præstegaard, fra Juli til November, 2 døde. I Lødingens Distrikt var Sygdommen udbrudt i Tysfjord om Vaaren 1859, efterat Fiskerne vare komne hjem fra Lofoten, og derfra havde den udbredt sig til forskjellige fjernere liggende Gaarde, tildels i Hammerø; fra October 1859 til Marts 1860 tilsaaes 37 Personer, hvoraf 2 døde; mere spredte Tilfælde forekom hist og her i Distriktet ligetil September Maaned, og i Alt anmeldes sammesteds 29 Angrebne og 3 Døde. I Østlofoten behandledes paa Vaagens Sygehus i Aarets første Kvartal 14, hvoraf 5 døde; mod Slutningen af Aaret forekom en liden Epidemi i Gimsø Annexsogn; i det Hele behandledes i dette Distrikt 28, hvoraf 6 døde. I Vestlofotens Distrikt behandledes i Januar og Februar i Buksnes Præstegjeld 9, hvoraf 1 døde, fra October til Aarets Udgang i Borge Præstegjeld 5 paa en Gaard, hvoraf 1 døde, og paa Buksnes Sygehus 8, tilsammen 22, hvoraf 2 døde. Om Sygdommens Character bemærkes fra Stegen, at den væsentlig optraadte med abdominelle Phænomener.

Af **Barselfeber** nævnes fra Brønø, Alstahaug, Bodø, Skjerstad og Stegen tilsammen 13 Tilfælde, hvoraf 6 endte dødlig.

Vandkopper forekom temmelig ofte i Januar og Februar Maaned i Hadsels Sogn i Vesteraalen.

Mæslinger omtales fra Lurø, Lødingens, Øst- og Vestlofotens samt Vesteraalens Distrikter. I Lødingen forekom dog kun nogle faa, meget milde Tilfælde paa en enkelt Gaard, og i Østlofoten kun 1, der behandledes paa Vaagens Sygehus. I Melø Sogn i Lurø Distrikt viste Sygdommen sig paa de fleste Gaarde i Mai og Juni, men under en meget godartet Form, saa at de fleste Angrebne havde været oppe under hele Sygdommen; kun et 7 Aar gammelt Pigebarn døde. I Vestlofoten gik Epidemien over hele Distriktet med Undtagelse af Værø og Røst, hvor det bemærkes, at Sygdomme sjelden forekomme; den begyndte sidst i Marts i den østlige Del af Distriktet, gik vestover gjennem Buksnes til Flakstad, samt nordover til Borge, og ophørte sidst i October; den viste sig paa de fleste Gaarde og Pladse, angreb mest Børn under 10 Aar, men ogsaa mange Voxne, og var i Almindelighed mild; kun 19 kom under Behandling, og ingen Dødsfald kjendes. I Vesteraalen herskede den fra Aarets Begyndelse til Udgangen af September; 2 Dødsfald kjendes, begge efter Uforsigtighed; ellers var Sygdommen let, og udkrævede ikke Lægehjælp.

Skarlagensfeber ytrede sig i den sidste Halvdel af Aaret i Alstahaug, Tjøtø og Vivelstad Sogne. Der anmeldes 19 Angrebne; i Regelen var Forløbet mildt; diphtherisk Belæg i Svælget forekom dog oftere, og 1 døde deraf.

Rosen omtales som en af de Sygdomme, der forekom hyppigst i Bodø Distrikt og især i Gildeskaals Præstegjeld, hvor den skal have hersket epidemisk i September og October; Lægehjælp blev ikke søgt. I Bodø Præstegjeld behandledes 25, mest for Ansigtsrosen med Blærer; 1 angives død af metastatisk Meningit. Fra Bodø angives tillige et usædvanlig stort Antal Værkefingre og Abscesser, ligesom heftige phlegmonøse Betændelser ikke forekom sjelden. I den sidste Del af Aaret omtales ogsaa fra Brønø og Skjerstad **Hud- og Bindevævsbetændelser** som usædvanlig hyppige. I Brønø Distrikt behandledes 18 for Rosen, hos de 13 i Ansigtet. Sammesteds døde 2 af Carbunkler og 4 af Koldbrand. Disse sidste 4 Dødsfald indtraf alle i October Maaned, 3 hos Mænd i en Alder af over 60 Aar og 1 hos en Pige par 34 Aar, hos Mændene efter 2—4 Dages, hos Pigen efter 8 Dages Sygdom. Hos alle 4 begyndte Sygdommen med Værk i Tommelfingeren, der hurtig udbredte sig opover Armen. 2 af Mændene boede paa samme Gaard og bleve syge med nogle Dages Mellemrum, den tredie en Uge senere; alle 3 havde i længere Tid lidt ondt paa Sildefiske, og om den ene vidste man, at han havde beskadiget sin Tommelfinger under Sildeflekning. Kun en af disse og Pigen, der betegnes som et leukophlegmatisk Individ, kom under Lægetilsyn, Manden dog først nogle Timer før Døden. Ogsaa Eczemer forekom paa samme Tid hyppig i Brønø. Fra andre Distrikter anmeldes 8 Tilfælde af Rosen, hvoraf 1 endte dødlig.

Kighoste herskede den største Del af Aaret i Bindalens Præstegjeld og kom sidst paa Aaret til de 2 andre Præstegjelde i Brønø Distrikt. Saavidt bekjendt døde 6 Børn, hvoraf 4 under 1 Aar. Sidst paa Aaret begyndte ogsaa en Kighosteepidemi i Stegens Distrikt, men i 1860 indtraf endnu ingen Dødsfald.

Af **diphtheriske Sygdomme** omtales exsudativ Svælgbetændelse fra samtlige de Distrikter, hvorfra Beretning haves, med Undtagelse af Vestlofoten. Lægerne i de 8 andre Distrikter have tilsammen anmeldt 86 Angrebne og 34 Døde. Af disse har Distriktslægen i Vesteraalen anmeldt det største Antal

Angrebne, nemlig 24, hvoraf 4 døde, men i samme Distrikt have Sognepræsterne opgivet til Lægen som døde af ondartet Halsesyge:

i Hadsel . . . 16,
i Bø 16,
i Øxnes . . . 11,

tilsammen 43. Af de Døde i Hadsel vare 14 under 6 Aar, en 11 og en 12 Aar gammel. I Bø antog Sognepræsten, at de Angrebnes Tal havde været omtrent 4 Gange saa stort som de Dødes. Hos Voxne havde der vist sig et Par Tilfælde i Marts og Juli, men i Slutningen af September optraadte Sygdommen epidemisk og fornemlig blandt Børn i Malnes Sogn af Bø Præstegjeld, i October i Hadsel og Bø Sogne, og i November i Øxnes Sogn; derimod havde Sygdommen ikke vist sig i Sortlands Sogn og Dvergbergs Præstegjeld. Lægemidler med Anvisning til deres Anvendelse vare blevne nedlagte paa et Par Steder i de fra Lægen fjerneste Egne. Simpel Svælgbetændelse forekom hyppig paa samme Tid. I Østlofoten var Sygdommen udbrudt sidst paa Aaret i Vaagens Sogn; der nævnes 17 Angrebne og 9 Døde; alle de Døde vare Børn, af hvilke 5 ikke vare komne under Lægebehandling. Paa en Gaard i Lødingens Distrikt vare 4 Børn døde om Sommeren, og fra Stegen omtales kun 1 Tilfælde, der helbrededes. I Skjerstad Præstegjeld fortsatte Sygdommen sig fra 1859 til 1860, idet 1 dødligt Tilfælde indtraf i Januar og 3 helbrededes i Februar. Som Bevis paa Sygdommens Smitsomhed anføres herfra, at et af Tilfældene i Februar indtraf hos en Skolelærer, der 3 Uger efter blev indlogeret paa samme Værelse, hvor den Døde havde ligget i Januar. Senere paa Aaret indtraf i Skjerstad 6 Dødsfald. Fra Bodø Distrikt omtales 5 Tilfælde i og ved Bodø i Juni Maaned; 1, der ikke havde været under Lægebehandling, døde; senere, i November, indtraf 9 Tilfælde paa 2 Gaarde i Nærheden af Bodø; alle 9 Angrebne, hvoraf 8 vare Voxne og en 11 Aar gammel, helbrededes. I Distriktets 2 andre Præstegjelde, Gildeskaal og Bejeren, døde i November og December respective 4 og 3 Børn under 10 Aar, uden at Nogen var kommen under Lægebehandling. I Alstahaug Distrikt forekom Sygdommen, som før anført, i Forbindelse med Skarlagensfeber, men forøvrigt ikke epidemisk; paa Alstahaug Sygehus døde 2, hvoraf den ene var indlagt for en anden Sygdom; desuden indkom 1 med diphtherisk Betændelse i Øiets Slimhinde; udenfor Sygehuset behandledes 3 Tilfælde. Fra Brønø Distrikt nævnes kun 2 Tilfælde. Af de Døde omtales 1 paa 27 Aar, 2 paa 16, 3 paa 11—12; Resten var Børn, de fleste under 6 Aar. I Vesteraalen efterlod Sygdommen hos 3 Individer snøvlende Udtale og vanskelig Svælgning; i et Tilfælde, der behandledes paa Bodø Sygehus, var der 3 Uger efter Sygdommens Tilstedeværelse indtraadt Lamhed i Arme og Ben, og hos et Par Andre i Nærheden af Bodø var der paafulgt en Anæsthesi af Hænder og Fødder, der ved Beretningens Afgivelse lod til at ville gaa over uden Behandling. — Som lidende af **Strubehoste** anmeldes fra Bodø 2, der helbrededes, fra Lødingen 3, der døde, og fra Vesteraalen 1.

Catarrhalske Sygdomme nævnes som hyppige i Bodø og de nordenfor samme liggende Lægedistrikter; især bemærkes det fra Bodø, Skjerstad, Vestlofoten og Vesteraalen, at catarrhalske Halsbetændelser forekom meget ofte; i Bodø behandledes 35 saadanne Halsbetændelser.

Af **Lungebetændelse** have 9 Læger opgivet som behandlede i Alt 44 Tilfælde, hvoraf 15 endte dødlig. I Brønø Distrikt, hvor Tilfældene indtraf i Høst- og Vintermaanederne, behandledes 12, hvoraf 6 døde, og desuden opgives 3 andre, som døde uden at have havt Lægetilsyn. 11 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig, forekom i Østlofoten; deraf behandledes 7 i første Kvartal paa Vaagens Sygehus. 4 Læger have anmeldt 16 Tilfælde af Pleurit, hvoraf 1 endte dødlig; 7 forekom i Brønø Distrikt.

Rheumatiske Lidelser, især chroniske, nævnes, som før, blandt de hyppigste. Hos Distriktslægen i Alstahaug havde 42 Mænd og 30 Kvinder søgt Raad for chronisk Rheumatisme. Af acute Tilfælde behandledes i Brønø Distrikt 6 og i Bodø Distrikt 15. Paa Vaagens Sygehus døde 1 Mand af acut Rheumatisme.

Af **Koldfeber** nævnes 1 Tilfælde fra Vaagens Sygehus.

Diarrhoe forekom sidst paa Aaret jævnlig over hele Brønø Distrikt. 49 Tilfælde kom under Behandling, deraf 17 for offentlig Regning, da Sygdommen antog en mere epidemisk Character. Den ledsagedes undertiden af blodige Udtømmelser, og paa Sygelisten findes opførte 2 Tilfælde af Dysenteri. I Alstahaug Distrikt var Diarrhoe i Sommermaanederne hyppig paa flere Steder og især paa Sygehuset, hvor Mange bleve angrebne og 2 døde. Udenfor Sygehuset behandledes 16. Fra de øvrige Distrikter nævnes kun faa Tilfælde: paa Vaagens Sygehus behandledes 2 og paa Buksnes Sygehus 4.

For **Syphilis** behandledes 22 Tilfælde, deraf 18 i Alstahaug Distrikt, hvor Sygdommen var i Tiltagende. Af disse 18 Tilfælde behandledes 3 primære, 8 secundære og 4 tertiære paa Sygehuset, 2 primære og 1 secundært udenfor Sygehuset. En 36 Aar gammel Mand, der havde lidt af Sygdommen siden sit 6te Aar, døde af Afkræftelse. 1 primært Tilfælde behandledes under Fisket i Lofoten, 2 tertiære i Bodø og Vestlofoten, og et 3 Maaneder gammelt Barn døde i Stegen. For **Gonorrhoe** behandledes 6, nemlig 4 i Alstahaug Distrikt, hvoraf 1 paa Sygehuset, 2 i Østlofoten og 1 i Vesteraalen.

Om **Fnat** bemærkes det fra Vestlofoten, at det forekom-

mer temmelig sjelden, og at Almuen selv forstaar at helbrede sig derfor ved Grønsæbe. I Vesteraalen kom 12 under Behandling derfor.

Af **Spedalske** kjendtes ifølge Overlægens Beretning ved Udgangen af 1859 i Alt 161; som overseede ved tidligere Tællinger kom 21 til; 1, der var opført som helbredet, viste paanyt Tegn til Sygdommen, og 6 nye Tilfælde bemærkedes. 1 var feilagtig opført, 1 helbrededes og 7 døde; ved Udgangen af 1860 kjendtes saaledes 180. Paa Sygehuset i Alstahaug behandledes i Alt 4; 1 udgik i Bedring, 2 uhelbredede og 1 laa tilbage ved Aarets Udgang. Distriktslægen i Brønø fortsætter den i Medicinalberetningen for 1858 omtalte Behandling med Brugen af Fol. menyanthis, Tran, varme Bade og Kopsætning i Sygdommens Begyndelse; den synes ham at virke gunstig til at hindre Sygdommens hurtigere Gang og i Almindelighed at frembringe en øiensynlig Bedring i Almenbefindendet (Møller).

Om **Kjertelsyge** bemærkes det dette Aar af Distriktslægen i Skjerstad (ligesom forrige Aar af Distriktslægen i Alstahaug), at den der forekommer sjeldnere end længre syd paa Landet. Fra Østlofoten nævnes 2 Dødsfald af denne Sygdom, men ogsaa derfra bemærkes det, at den ikke er almindelig. I Vestlofoten døde 2 Børn af Kjertelsyge; i Alstahaug behandledes 9 og i Bodø 6 Individer derfor. 1 Tilfælde af **Rachitis** nævnes fra Alstahaug. I Bodø Distrikt behandledes 6 for **Spondylarthrocace**.

Af **Svindsot** opgive 9 Læger 15 Dødsfald, hvilket udgjør 7,4 pCt. af de Dødsfald efter Sygdom, hvorom disse Læger selv have kunnet give Besked. Som iagttagne eller behandlede Tilfælde nævnes 42, deraf 13 fra Alstahaug.

For **Blegsot** behandledes i Brønø Distrikt 9 og i Alstahaug Distrikt 13. I Vestlofoten siges Sygdommen ikke at være almindelig; paa Buksnes Sygehus behandledes dog 3. Fra de øvrige Distrikter nævnes kun et enkelt Tilfælde. Af **Hysteri** behandledes 16 Tilfælde i Alstahaug Distrikt. **Menstruationssygdomme** efter Forkjølelse nævnes som hyppige i Stegens Distrikt; af Distriktslægen i Brønø behandledes 14 for Menostasi, og af Distriktslægen i Alstahaug 11 for forskjellige Menstruationssygdomme.

Neuralgier skulle være hyppige i Skjerstad Præstegjeld.

Cardialgi og chronisk Gastrit høre til de almindeligste Sygdomme i Nordland. Fra Brønø bemærkes det, at de endemiske Cardialgier bleve hyppigere i Aarets sidste 4 Maaneder; blandt 114, der i dette Distrikt behandledes for Cardialgi og chronisk Gastrit, vare kun 25 Mænd, de øvrige Kvinder. I Alstahaug Distrikt behandledes for Cardialgi 55 Mænd og 89 Kvinder.

Af **Drankergalskab** forekom 1 Tilfælde i Alstahaug Distrikt; sammesteds behandledes 3 **Epileptiske**.

For **Brok** behandledes i Brønø Distrikt 10 Mænd og 2 Kvinder.

Øienbetændelser, især chronisk Conjunctivitis, skulle forekomme usædvanlig ofte i Skjerstad Lægedistrikt, og lette catarrhalske Øienbetændelser omtales som temmelig hyppige i Stegen. Ved det medicinske Selskabs Opfordring til Lægerne om at skaffe Oplysninger om de Blinde blev Distriktslæge Stoltenberg i Lødingen opmærksom paa 2 Børn med medfødt Cataract; de bleve sendte til Throndhjems communale Sygehus, hvor de opereredes, og vendte helbredede tilbage.

Om det i forrige Medicinalberetning blandt **mærkeligere Tilfælde** fra Borge Præstegjeld i Vestlofoten omtalte extrauterine Svangerskab tilføies det i Beretningen for 1860, at Konen i sidste Halvdel af den sædvanlige Svangerskabstid havde følt regelmæssige Fosterbevægelser; ifølge modtagne Efterretninger var hun ved Udgangen af 1860 fremdeles taalelig frisk; hun følte af og til velignende Smerter i Ryg og Underliv, som fremdeles var omtrent lige udvidet, og maatte da holde Sengen, men udførte forøvrigt sin huslige Gjerning; ved Juletider havde hun været ordentlig menstrueret.

Veirliget omtales fra samtlige Distrikter som særdeles godt, og fra flere Steder bemærkes det, at det ikke i Mands Minde har været bedre. Vinteren havde været snebar, men usædvanlig fri for Storme, Vaaren kom tidlig, og Sommeren var ualmindelig varm; Høsten var tør og ligeledes uden stærke Storme; i det Hele hørte Stormdage hele Aaret igjennem til store Sjeldenheder. Østlige Vinde vare de forherskende. Fra Bodø berettes om et temmelig stærkt Jordskjælv (det 3die i de sidste 7 Aar) den 27de August under høi Barometerstand (28,3"). Stødene syntes at gaa fra SO. mod NV. — Aarets Afgrøde var rig, saa at det fra flere Egne betegnes som et Kronaar. Lofotfisket var jævnt og skal formedelst høie Priser have givet et godt Udbytte, og Sildefisket om Sommeren omtales som heldigt.

Om **Levemaaden** og de **hygiæniske Forholde** bemærkes det fra Vestlofoten, at som Følge af Sundhedscommissionens Virksomhed de sølede og urenlige Gaardspladse paa nogle Steder i Buksnes Præstegjeld vare blevne forbedrede ved Optagning af Grøfter og tildels ved Brolægning; fra samme Lægedistrikt klages der over Kjødspisernes Sjeldenhed og Boligernes Usundhed paa Grund af Urenlighed og Kogeovne. Medens Brændevinsdrik der, som de fleste andre Steder, mere

og mere ophører, tiltager Forbruget af Kaffe og Øl. Om Forholdene i Stegens Lægedistrikt har Distriktslæge Ekroll givet endel Oplysninger, der ere aftrykte som Bilag VIII.

Fattigsygepleien. I Brønø Distrikt behandledes for Fattigvæsenets Regning 74 Syge, og Medicinudgifterne til fattige Syge beløbe sig til 60 Spd. 118 Skilling. I Nærheden af Lægens Bolig er et Hus, hvor Syge, der tiltrænge stadigere Tilsyn, forpleies; der har i Aarets Løb opholdt sig 20 Syge for privat og 16 for offentlig Regning; for de sidste betales 16 Skilling daglig for Kost, Logi og Pleie. I Bodø Distrikt behandledes 48 fattige Syge, og deraf de 35 i Bodø Præstegjeld. I dette Distrikt bliver det mere og mere almindeligt, at Almuesmanden søger Lægehjælp, selv i ikke farlige Tilfælde. I Lødingens Distrikt udleveredes Medicamenter til fattige Syge for 24 Spd. 102 Skilling, deraf for 6 Spd. 65 Skilling i Lødingens Præstegjeld, for 18 Spd. 37 Skill. i Ofotens Præstegjeld. I Østlofotens Distrikt behandledes 26 fattige Syge. I Vestlofotens Distrikt behandledes udenfor Lofotfisket og Sygehuset omtrent 150 Syge, deraf for de forskjellige Fattigvæseners Regning 61, og for offentlig Regning forøvrigt 33; blot i Buksnes Præstegjeld kunde foruden Præsten ogsaa Fattigforstanderne meddele Fattigdomsattester til Syge; i de øvrige Præstegjelde af dette Distrikt udfordredes Attest fra Præsten.

Af Møder i **Sundhedscommissioner** afholdtes 6 i Brønø Distrikt (2 i hvert Præstegjeld); 3 i Alstahaug Distrikt (deraf 2 i Vefsen); 4 i Bodø Distrikt (deraf 2 i Bodø Præstegjeld og 2 i Gildeskaal); 5 i Stegens Distrikt (deraf 2 i Stegens Præstegjeld, 2 i Hammerø og 1 i Nordfolden); 4 i Lødingens Distrikt (2 i hvert Præstegjeld); 3 i Østlofotens Distrikt; 3 i Vestlofotens Distrikt, og „de lovbefalede" i Vesteraalens Distrikt. I Alstahaug Distrikt vare foruden de sædvanlige Medlemmer 100—150 Mennesker af begge Kjøn tilstede ved Møderne.

Med Hensyn til **Kvaksalveri** bemærkes det fra Brønø, at de renommerede Aareladeres Virksomhed er i stærkt Aftagende. Jordemoderen i Lødingens Distrikt havde det hele Aar ikke været benyttet.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i Brønø Lægedistrikt	65
i Alstahaug —	Ingen
Bodø —	274
i Skjerstad —	133
i Stegens —	114
i Lødingens —	74
i Østlofotens —	179
i Vestlofotens —	143
i Vesteraalens —	355
tilsammen . . .	1337.

Fra Ranen og Lurø haves ingen Opgave. I Brønø Distrikt var en af Hjælpevaccinatørerne forhindret ved Sygdom og en var fraflyttet; i Bindalens Præstegjeld maatte Vaccinationen standse paa Grund af den udbredte Kighosteepidemi, og i Brønø Præstegjeld havde man heller ikke kunnet fremme den videre paa Grund af den stærke Uvillie mod samme, som de mange Sygdomstilfælde efter det foregaaende Aars Vaccination havde fremkaldt. 4 af de Børn, som det foregaaende Aar havde faaet Ulcerationer og Kjertelhævelser, døde i 1860, og endel lede fremdeles ved Beretningens Afgivelse i Marts 1861 af de samme Tilfælde, idet Tilhelingen gik meget langsomt for sig. Hos 2 af disse Børn havde der senere udviklet sig en snigende Spondylitis dorsalis med Fremskydning af Ryghvirvlerne, og hos et tredie, dertil tidligere disponeret Barn, fuldstændig Scoliosis. Som Aarsag til, at i Alstahaug Distrikt slet ingen Vaccination havde fundet Sted i 1860, oplyses, at den i Alstahaug Sogn og Vefsens Præstegjeld havde været udført saa omfattende i 1859; i Herø Sogn var Hjælpevaccinatøren syg; i Tjøtø Sogn blev den hindret ved Storm og Uveir, og i Stamnes Sogn var Hjælpevaccinatøren under Tiltale for misligt Forhold i sin Bestilling, hvilken nu var bleven overdragen til en anden. Distriktslægen gjentager den i forrige Beretning udtalte Beklagelse over Mangel paa Anledning for Lægerne til at udøve den fornødne Control med Hjælpevaccinatørerne. I Lødingens Distrikt var der kun vaccineret 74, uagtet de Fødtes Antal beløb sig til 227. Om Vaccinationen i Vestlofotens Distrikt bemærkes det, at Forældre og Forsørgere gjerne se Børnene vaccinerede, og derfor passe paa at bringe dem frem til bestemte Tider og Steder.

Af **rets-medicinske Forretninger** udførtes 1 Obduction af et Barn, der var født i Dølgsmaal, 1 af et 14 Dage gammelt Barn, som man troede var ihjelligget, 1 Synsforretning over en Mand, der fandtes kvalt under et Hølæs, 1 Undersøgelse af en Mand for at bestemme Graden og Beskaffenheden af en tilføiet Legemsbeskadigelse, 1 Undersøgelse af nogle Saar paa Fingrene hos en Mand, som var mistænkt for Indbrudstyveri, 1 Undersøgelse af nogle Ben, der formentes at tilhøre et i Dølgsmaal født og senere dræbt Barn; desuden i Vesteraalen en Betænkning, hvis Indhold ikke er angivet.

Af **Sindssyge** kjendtes i Brønø Distrikt 8, hvoraf 4 vare Idioter, 1 led af Stupiditas, 2 af Dements og 1 af Melancholi; som behandlede i Aarets Løb omtales 1 Mand med Mani og 4 Mænd med Melancholi; 2 af disse sidste, der lede af religiøs Melancholi, helbrededes, 1, fra et fremmed Distrikt, bedredes noget, og 1, ligeledes fra et fremmed Distrikt, sendtes uhelbredet til sit Hjem, hvor han druknede sig. Paa Alstahaug Sygehus behandledes 2 Mænd og 1 Kvinde for Melancholi og 3 Kvinder for Mani; 2 helbrede-

des, 2 udgik i Bedring, 1 udgik uhelbredet og 1 laa tilbage. Udenfor Sygehuset havde Distriktslægen tilseet 4 Idioter, 2 Kvinder med Melancholi og 1 Mand med Mani. Fra Bodø Distrikt nævnes 6 Sindssyge, nemlig 2 Kvinder og 1 Mand i Gildeskaal, 1 Kvinde i Bejeren, og 2 Idioter fra Fødselen i Bodø; 1 sindssyg Mand var død, 1 Kvinde, der led af Puerperalmani, helbredet, og i Gildeskaal var en Kvinde, der havde været under Behandling for Mani, i Bedring. I Skjerstad Distrikt findes ganske faa Sindssyge i Skjerstad Præstegjeld og Sørfolden, derimod mange i Saltdalens Præstegjeld, hvor 8 nyde offentlig Understøttelse; iberegnet Idioter, Melancholske og saadanne, som af og til have et Anfald af Mani eller Melancholi, men i lange Mellemrum ere tilsyneladende friske, udgjøre de ifølge Distriktslægens Angivelse i det Hele et Antal af omtrent 30 Individer eller 1,8 pCt. af Saltdalens Befolkning. Distriktslægen i Stegen har tilseet en Kone med periodisk Vanvid og en ung Mand, der led af Mani; den sidste helbredes. Distriktslægen i Lødingen oplyser, at han har tilseet 2 Sindssyge for at bestemme Forsørgelsespligten. I Østlofotens Distrikt døde en Kone, der led af Mani. Fra Vestlofotens Distrikt omtales et Tilfælde af Melancholi i Buksnes Præstegjeld, der bedredes. I Vesteraalens Distrikt helbredes i Aarets Løb 2, der lede af Mani, og ved Aarets Udgang fandtes sammesteds 2 Idioter fra Fødselen og 1, der led af Dements og forsørgedes ved Lægd.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes 1 Amputation af Laaret efter Benbrud, den Syge døde 8 Dage efter af Pyæmi; 6 Exarticulationer af Fingre og Fingerled; 1 Exstirpation af Læbekræft, 2 af Næsepolyper, 2 af Enchondromer og flere af Fedt- og Sæksvulste; 1 Radicaloperation for Vandbrok og 7 Punctioner med paafølgende Iodindsprøitning; 1 Underbinding af Arteria peronæa; 1 Paracentesis abdominis; 1 Operation for Endetarmfistel; 4 Iridectomier.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Mutilation af et dødt Foster med fremfalden Arm; efter forgjæves udførte Vendingsforsøg blev Armen amputeret, Bryst og Underliv aabnede og for en Del udtømte og Fosteret fremtrukket med en Hage (Hansen); 1 Perforation af et stort Fosterhoved, efterat Tang forgjæves flere Gange havde været forsøgt og Fosteret var dødt; Moderen blev ilive (F. Hirsch); 6 andre Tangforretninger, 4 Gange med levende Barn; i et af disse Tilfælde havde Konen ligget 7 Dage i Fødselssmerter og faldt i en Sindssygdom, der helbredes paa Alstahaug Sygehus; 1 Extraction ved Foden, hvor Barnet døde 1/4 Time efter Fødselen.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Brønø	274	130	23	17	2	9
Alstahaug . . .	421	205	29	27	1	12
Ranen	308	131	26	22	-	8
Lurø	171	97	17	17	4	14
Bodø	228	133	25	32	2	10
Skjerstad . . .	204	118	31	25	3	12
Stegen	168	77	20	7	3	10
Lødingen . . .	227	106	24	25	-	5
Østlofoten . . .	137	52	15	9	1	8
Vestlofoten . .	254	112	38	8	6	14
Vesteraalen . .	356	184	30	51	1	19
Nordlands Amt .	2748	1345	278	240	23	121

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 134.
Selvmordere . . . . . 5.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1403 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 48,9. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 9,9, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,8, og Antallet af Døde mellem 1 og 10 Aar til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,6; i Vesteraalens Distrikt, hvor Diphtheritis især herskede, døde 51 Børn mellem 1 og 10 Aar, og Forholdet til samtlige Døde bliver der = 1 : 3,6. — Om dem, der døde paa Barselseng, oplyses det, at 6 døde af Barselfeber, 1 af Blodtab og 1, i Buksnes Præstegjeld, uforløst; det berettes, at Barnet kom frem 1 1/2 Døgn efter Moderens Død; Lægen havde ikke været tilkaldt. Om de Øvrige gives ingen videre Oplysning.

Amtet har 3 faste **Sygehuse** - i Alstahaug, Bodø og Buksnes; om disses Belæg m. m. henvises til Sygehuslisten. Amtsformandskabet har i 1860 bevilget Midler til Opførelse af et nyt Sygehus i Alstahaug istedetfor det nærværende paa Skjæggesnes. Ved at benytte Værelser af Lægens og Øconomens Leiligheder har man paa dette Sygehus i Sommermaanederne kunnet indtage indtil 38 Syge om Dagen. I Alt har der i Aarets Løb paa dette Sygehus været behandlet 178 Syge, hvoraf 117 paa Medicinalfondets Regning. Den gjennemsnitlige Forpleiningstid for disse sidste angives til 49,17 Dag, for de øvrige Syge til 14,42 Dag. Paa Bodø Sygehus laa af tilsammen 40 Syge 29 for offentlig, 9 for privat og 2 dels for offentlig, dels for privat Regning. Om Buksnes Sygehus gjør Distriktslægen opmærksom paa, at der under Amtsformandskabets Forhandlinger i Bodø har været Tale om at nedlægge det paa Grund af dets ringe Belæg og betydelige Udgifter ved Sygebehandlingen. Han oplyser imidlertid ved en Sammenstilling af de i Medicinalberetningerne for 1855, 56 og 57 indeholdte Opgaver fra Sygehusene i Alstahaug, Bodø og Buksnes, at Buksnes Sygehus har havt den største Virk-

somhed og et langt større Belæg end de 2 andre, samt at ogsaa Forholdene forøvrigt, saasom Medicinudgifterne og Dødsprocenten, stiller sig gunstigst for dette. Han bemærker, at Sygehuset har gode Indretninger og godt Inventarium, og at det ligger paa et i hygiænisk Henseende ikke ugunstigt Sted i Bunden af en liden Fjord med forholdsvis god nordlandsk Kystvegetation; dog tiltrænge Bygningerne mange Reparationer. Bespisningen siges i det Hele at have været god; der har aldrig været Mangel paa Melk, saa at Øl eller Sirup og Vand have maattet benyttes, og Brugen af saltet Kjød har været ubetydelig. Vaagens Sygehus traadte som sædvanlig i Virksomhed under Lofotfisket; der behandledes tilsammen 66 Syge, alle Mænd, hvoraf 63 indkom i første, 3 i andet Kvartal. 37 udgik helbredede, 19 i Bedring, 10 døde. Forpleiningsdagenes Antal udgjorde 1799 eller 27,3 for hver Syg; paa offentlig Bekostning udleveredes der Medicamenter for 20 Spd. 29 Skilling.

Ved Amtets **Apothek** i Bodø, der ved Visitationen fandtes i forsvarlig Stand, var foruden Apothekeren ansat en examineret Pharmaceut og en Lærling. En Medhjælperprøve blev afholdt.

Badeindretninger havdes ved Sygehusene i Alstahaug og Buksnes. Ved det førstnævnte findes en Kasse, i hvilken Dampbad kan faaes for 6 Skilling, og paa flere Steder i Distriktet har man skaffet sig lignende. I Vaagens Sogn eier Communen et russisk Dampbadehus.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Brønø Distrikt: 1 Læge, boende i Brønø Præstegjeld. 2 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
2. Alstahaug Distrikt: 2 Læger, hvoraf den ene, Distriktslægen, boede i Alstahaug, den anden i Tjøtø Sogn. 2 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatører.
3. Ranens Distrikt: 1 Læge, boende i Nesne Præstegjeld. 3 Jordemødre, hvoraf en uexamineret; 5 Hjælpevaccinatører.
4. Lurø Distrikt: 1 Læge, boende i Rødø Præstegjeld. 2 Jordemødre; 4 Hjælpevaccinatører.
5. Bodø Distrikt: 1 Læge, boende i Bodø. 4 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.
6. Skjerstad Distrikt: 1 Læge, boende i Skjerstad Præstegjeld. 3 Jordemødre; 3 Hjælpevaccinatører.
7. Stegens Distrikt: 1 Læge, boende i Stegens Præstegjeld. 3 Jordemødre; 3 Hjælpevaccinatører.
8. Lødingens Distrikt: 1 Læge, boende i Lødingens Præstegjeld. 1 Jordemoder; 4 Hjælpevaccinatører.
9. Østlofotens Distrikt: 1 Læge, boende i Vaagen. 1 Jordemoder; 3 Hjælpevaccinatører.
10. Vestlofotens Distrikt: 1 Læge, boende i Buksnes. 2 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
11. Vesteraalens Distrikt: 1 Læge, ~~boende i Hadsel;~~ 3 Jordemødre (2 Poster stode derhos ubesatte); 6 Hjælpevaccinatører.

XIX. Finmarkens Amt*).

Sundhedstilstanden var i det Hele ret god, skjønt ikke saa god som Aaret i Forveien. Foruden at der ogsaa i dette Aar herskede enkelte begrændsede Epidemier af Influenza og Nervefeber, udbrød i Aarets sidste Halvdel en temmelig udbredt Epidemi af ondartet Halsesyge i Malangens Lægedistrikt; i Aarets 2 sidste Maaneder begyndte denne Sygdom ogsaa at vise sig i Senjen, hvor forøvrigt Sundhedstilstanden det hele Aar betegnes som meget god. Som mindre god omtales Sundhedstilstanden paa Hammerfest, hvor der først og sidst paa Aaret forefaldt mange catarrhalske og rheumatiske, om Sommeren mange gastriske Tilfælde. I Tromsø forekom de fleste Sygdomstilfælde i første og tredie, de færreste i andet og fjerde Kvartal. De **Dødes** Antal i Amtet var 1118, hvilket er 12,9 pCt. mere end i 1859, da det var 990, omtrent 5 pCt. mere end Middeldødligheden i Femaaret 1851—55, der var 1065, men 21 pCt. mindre end i 1858, da der døde 1414. Antallet af behandlede Syge opgives af Distriktslægen i Malangen til 330, hvoraf 18 døde; af 2 Læger i Tromsø til 1510, hvoraf 55 døde; af Distriktslægen i Hammerfest til 484, hvoraf 14 døde; af Distriktslægen i Varanger til 589, hvoraf 14 døde. Disse Tal ere i Tromsø og Hammerfest større, i Varanger mindre end de tilsvarende i det foregaaende Aar.

*) Det bemærkes, at Underretning om Medicinalforholdene og tildels om Sygdomsforholdene savnes fra Tanens Lægedistrikt, hvis Distriktslæge døde i Januar 1861, forinden Beretning for det foregaaende Aar var afgiven.

Sygdomsconstitutionen viste sig paa de fleste Steder indifferent. I Hammerfest siges den at have været catarrhalsk-rheumatisk, naar undtages Sommermaanederne, da den, ligesom i Tromsø, var gastrisk. Som adynamisk betegnes den fra Alten i Aarets første Maaneder og fra Throndenes i Aarets sidste Halvdel. Kun fra Vardø siges den at have været inflammatorisk først og sidst paa Aaret, forøvrigt catarrhalsk.

Af **Nervefeber** opregnes 262 Tilfælde med 13 Dødsfald, samt desuden 16 Dødsfald fra Egne, hvor Tallet paa de Angrebne ikke angives; disse Egne ere: Alten, hvor Distriktslægen selv blev angreben af Sygdommen, det Inderste af Porsangerfjorden samt Karasjok. Ogsaa dette Aar forekom de fleste Tilfælde i Varanger Lægedistrikt, idet Sygdommen hele Aaret igjennem vedvarede i flere af Fiskeværene om Vadsø, navnlig Tyby, Skalelv, Komagvær og Troldelv. Sygdommen havde den samme intermitterende og langvarige Character som i 1859, men var ikke meget dødlig: af 96 Angrebne døde 4. Paa Vardø behandledes dette Aar 6 Tilfælde, hvoraf intet endte dødlig. I Lebesby herskede Sygdommen om Bunden af Laxefjorden i Aarets 3 første Maaneder (der var 15 Angrebne, hvoraf 2 døde), i Kistrand næsten det hele Aar om Bunden af Porsangerfjorden, hvor den om Sommeren under et Besøg af Distriktslægen i Hammerfest, der saa 6 Syge, mere havde Character af Influenza, medens den senere paa Aaret af Distriktslægen i Tanen blev erklæret for Typhus; 10 døde. I Karasjok begyndte Sygdommen først i October; der var over 20 Angrebne, foruden at ikke Faa laa syge i Fjeldbyerne; 3 døde. Paa Sørøen (Hammerfest Landsogn) var en liden Epidemi, hvorunder 5 bleve syge, men Ingen døde, og i Hammerfest By forekom 5 sporadiske Tilfælde, hvoraf 2, hos Fiskere, endte dødlig. I Alten ophørte Sygdommen udover Vaaren, 3 døde. I Lyngen, som det foregaaende Aar havde været fri for Sygdommen, viste den sig fra Februar til sidst i August paa forskjellige Steder, især i Storfjord, Kaafjord og Normandvik. Den antages hjemført med Fiskere fra det egentlige Finmarken. I Alt angrebes i Lyngen 46, hvoraf 24 vare Børn; 3 Voxne døde. Paa en Gaard i Skjervø udbrød ogsaa Sygdommen i October hos 3 Voxne og 5 Børn; 1 Voxen døde. I Tromsø behandledes 5 Tilfælde paa Sygehuset og 8 udenfor samme. Fra Malangens Distrikt opgives i Alt 6 Tilfælde, hvoraf 4 i Malangens Sogn forekom i Mai Maaned i samme Hus og 2 i Maalselven i December; 1 døde. I Stønnesbotten i Lenvik, nordre Senjens Distrikt, var Sygdommen begyndt sidst i 1859 og vedblev til sidst i Februar; i Alt angrebes 22, men Ingen døde. I søndre Senjen viste det første Tilfælde sig sidst i Mai og siden angrebes lige til Aarets Udgang i Alt 40 Individer, alle paa 1 nær, som var fra Kvædfjord, i Throndenes. Sygdommen var meget mild og Ingen døde.

Af **Barselfeber** anføres fra søndre Senjen 6, fra Malangen 2, fra Tromsø 12, fra Kaafjorden 1, fra Vestfinmarken 4 og fra Varanger 7 Tilfælde, tilsammen 32, hvoraf 8 endte dødlig i 1860 og 1 i 1861.

Af **Børnekopper** angrebes i Vardø 2 Sømænd ombord paa et norsk Fartøi, der kom fra Rusland. Sygdommen udbredte sig ikke videre. **Vandkopper** nævnes fra Tromsø (6 Tilfælde) og Malangen. Af **Skarlagensfeber** omtales 1 tvivlsomt Tilfælde i søndre Senjen. I Tromsø behandledes 16 Tilfælde af **Ansigtsrosen**, og fra et Par andre Steder nævnes enkelte spredte Tilfælde af Rosen.

Diphtheriske Sygdomme. Diphtherit i Svælget bemærkedes første Gang i Juni Maaned paa en Gaard ved Bunden af Malangen; i denne Egn samt ved Bunden af Balsfjorden vedblev Sygdommen med en kort Afbrydelse at herske til Aarets Udgang. I October udbredte Sygdommen sig i Maalselvens Hovedsogn næsten fra Gaard til Gaard. Tallet paa de Angrebne har Distriktslægen ikke kunnet opgive, men ved at henvende sig til Sognepræsterne har han faaet følgende Opgave om Antallet af de anmeldte Dødsfald efter Halsesyge: i Balsfjorden 10, i Malangen 16, i Maalselven 7, i Bardo 1. Af disse 34 Dødsfald indtraf 3 i Juli, 5 i August, 4 i September, 4 i October, 9 i November og 9 i December. Af de Døde vare 8 fra 1 til 3 Aar, 3 fra 3 til 5, 14 fra 5 til 10, 6 fra 10 til 15, 1 fra 15 til 20 og 2 fra 20 til 26 Aar. 18 vare af Mandkjøn, 16 af Kvindekjøn. I Alt døde i 1860 i Malangens Lægedistrikt 111 Mennesker; $30{,}_6$ pCt. af samtlige Dødsfald bevirkedes altsaa ved denne Sygdom. Distriktslægen modtog kun Anmeldelse om 20 Syge, og af disse vides 9 at være døde. Samtidig med Diphtheritis herskede ogsaa simpel Halsbetændelse i Distriktet. Fra nordre Senjen omtales 3 Tilfælde af Diphtherit, 2 i Reisen og 1 i Tranø, der forekom i sidste Fjerdingaar, og hvoraf 1 endte dødlig. I Throndenes i søndre Senjen, hvor ligesom i Malangens Lægedistrikt simpel Halsbetændelse havde været hyppigere end sædvanlig, indtraf mod Slutningen af Aaret 6 hastige Dødsfald efter 2 til 4 Dages Halsesyge hos Børn, som ikke havde været under Lægebehandling. Da Lægen strax efter i de første Dage af Januar fik et større Antal Syge under Behandling for Diphtherit, er det rimeligt, at disse 6 Dødsfald skyldtes denne Sygdom. I Hammerfest forekom 2 Tilfælde af Diphtherit, hvoraf det ene paafulgtes af Lamhed i Underextremiteterne. Sammesteds døde et Barn af Strubehoste, og i Vadsø døde i Februar Maaned 2 Børn af denne Sygdom.

Kusma forekom temmelig almindelig blandt Confirmanderne i Throndenes samt sidst paa Aaret i Dyrø.

Catarrhalske Sygdomme vare i Aarets første og sidste Maaneder meget almindelige; især omtales fra Hammerfest en Mængde saadanne Tilfælde efter koldt og stormende Veir

i de nævnte Maaneder. I nordre Senjen begyndte den der herskende Nervefeber med fremtrædende catarrhalske Phænomener; som før anført var ogsaa under Nervefeberen i Kistrand catarrhalske Phænomener om Sommeren forherskende. I Malangen forekom i første Halvaar mange Bronchiter, tildels med febrilsk Tilstand og Mathed. I Alten optraadte i Marts og April en Influenza, der angreb en Mængde Mennesker, især Børn, uden at dog, saavidt Distriktslægen bekjendt, Nogen døde deraf. Halsbetændelse var, som ovenfor anført, epidemisk i søndre Senjen og Malangen. I det sidste Distrikt siges det, at den i andet Halvaar var udbredt over hele Distriktet, og stadig gik fra Gaard til nærmeste Gaard, idet den tildels samtidig angreb alle Beboere. I Almindelighed hovnede Mandler og Drøvel, og Abscesser vare hyppige. Ved Aarets Udgang standsede Sygdommen i Balsfjorden, medens den i Maalselven vedblev at vise sig enkeltvis til Februar 1861. I Tromsø behandledes tilsammen 125 Catarrher og Bronchiter, hvoraf de fleste i Februar og Marts; 5 døde; endvidere 69 Svælgbetændelser og 10 Strubebetændelser, af hvilken sidste Sygdom 2 døde. I Vardø forekom Bronchit med inflammatorisk Præg hyppig i Sommermaanederne.

Af **Lungebetændelse** opgive 7 Læger at have behandlet 64 Tilfælde, hvoraf 9 endte dødlig; af disse ere 11 Tilfælde med 4 Dødsfald opgivne fra Tromsø, og 15 med 1 Dødsfald fra Vardø, hvor 9 forekom i Marts og April, 6 i October og November. Desuden opgives fra Lyngen 2 Dødsfald efter Lungebetændelse, uden at det tilsvarende Antal Behandlede anføres. I Alten siges fremdeles acute Brystsygdomme, uagtet de stærke Afvexlinger i Temperaturen, at høre til de sjeldneste Sygdomme. Af Pleurit omtales i Alt 7 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig.

Rheumatiske Lidelser, hvoraf især de chroniske hos ældre Folk og Fiskere ere særdeles almindelige næsten overalt i Amtet, omtales fra Hammerfest som forekommende i stor Mængde i Aarets første og sidste Maaneder. Af Lægerne i Tromsø behandledes 75 rheumatiske Tilfælde med og uden Feber.

Af **Koldfeber** omtales 3 Tilfælde, 1 i Tromsø hos en hollandsk Matros, 1 i Hammerfest hos en bergensk Matros og 1 i Vadsø.

Diarrhoe og **Cholerine** forekom forholdsvis hyppig i Tromsø fra Juli til October, og Diarrhøerne vare undertiden forbundne med Blodafgang. I Alt behandledes af 2 Læger 166 Tilfælde, deraf i August Maaned af 1 Læge 41 Tilfælde; 7 døde, deraf 6 Børn. I Hammerfest herskede fra Mai til September en meget udbredt Cholerine. Af Lægen behandledes 33 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig, men det tilføies, at medens Almuesmanden der er meget snar til at søge Lægehjælp for sig selv, undlader han det sædvanlig, naar det gjælder Børnene; det antages, at de fleste Dødsfald mellem smaa Børn i den nævnte Tid ere bevirkede ved denne Sygdom (Graarud). Distriktslægen i Varanger behandlede 15 og Distriktslægen i søndre Senjen 14 for Diarrhoe.

Om **Skjørbug** bemærkes det fra Varanger, at den i de 2 sidste Aar næsten ikke viste sig paa Grund af de varme og tørre Somre og den rigelige Multevæxt. I Vardø, hvor den ellers er meget hyppig om Vaaren, kom kun 1 Tilfælde under Behandling. I Hammerfest behandledes 9 Fiskere og Spitsbergensfarere; naar Multer kan haves, anvendes ingen andre Midler. Paa Altens Sygehus behandledes 1 Tilfælde og i Tromsø et Par.

For **Syphilis** behandledes 21 Syge; deraf paa Sygehuset i Tromsø 1 primært Tilfælde, paa Sygehusene i Tromsø, Alten og Vadsø 8 secundære, og paa de 2 førstnævnte Sygehuse desuden 2 tertiære Tilfælde, samt udenfor i Alt 10 Personer uden Angivelse af Symptomernes Art. Foruden det angivne Antal behandledes endel Russere i Vardø, der lede af secundære og tertiære Former. Af **Gonorrhoe** behandledes af Lægerne i Tromsø 10 Tilfælde (samt 3 Epididymiter), i Hammerfest 9, i Vardø 9, i Vadsø 9, i søndre Senjen 1 Tilfælde, i Alt 38 Tilfælde.

Fnat og andre chroniske Hudsygdomme omtales fremdeles som sjeldne eller sjeldnere end før; i nordre Senjen siges dog baade Fnat og Skurv at være almindeligt. Paa Altens Sygehus behandledes 2 Tilfælde af Lupus.

Af **Spedalske** kjendtes ifølge Overlægens Beretning ved Udgangen af Aaret 1859 44; 6 kom til som overseede ved tidligere Tællinger, 1 kom hjem fra Stiftelse og 7 døde, saa at Tallet forblev uforandret. Efter Distriktslægernes Medicinalberetninger bliver Antallet ved Udgangen af Aaret 1860 45, hvoraf ingen i Østfinmarken og 4 i Vestfinmarken.

Kjertelsyge nævnes fra alle Lægedistrikter med Undtagelse af Senjens og omtales tildels som hyppig. Især skal den være meget hyppig i Værksarbeidernes Familier i Kaafjorden og tilskrives der væsentlig de overfyldte og slet udluftede, med Kogeovne forsynede Boliger. Benaffectioner siges af høre til de almindeligste Sygdomme i Alten.

Af **Svindsot** opgives 16 Dødsfald, hvilket udgjør 8,1 pCt. af de Dødsfald efter Sygdom (197), hvorom Lægerne selv have kunnet give Besked. 8 af disse Dødsfald ere anmeldte fra Tromsø, 2 fra Lyngen, 2 fra Alten og 1 af hver af Lægerne i søndre Senjen, Malangen, Hammerfest og Vadsø. Som sjelden omtales Sygdommen fra søndre Senjen og Vardø, medens den i Hammerfest siges at være mere almindelig i de senere Aar, baade blandt Norske og Kvæner; i 1860 behandledes 7. I Malangen siges Svindsot heller ikke at forekomme sjelden, især efter andre Brystsygdomme.

Af **Blegsot** omtales ogsaa dette Aar de fleste Tilfælde

fra Tromsø. **Hysteri** skal være meget hyppig i Lyngen; fra søndre Senjen nævnes 5 Tilfælde deraf.

Cardialgi er almindelig overalt i Finmarken; fra søndre Senjen angives den at være den Sygdom, hvorfor der oftest søges Lægehjælp: 18 Mænd og 39 Kvinder havde i dette Distrikt været under Behandling derfor. Ogsaa hos Værksarbeiderne i Kaafjorden siges den til enhver Tid at forekomme meget almindelig. Garnisonslægen i Vardø tilskriver dens Hyppighed der paa Stedet umaadelig Brug af Kaffe og salt Fisk. I Tromsø ere **Ormesygdomme** temmelig almindelige. Nogle Tilfælde af Bændelorm omtales fra Kaafjorden - det antages, efter megen Brug af udenlandsk Flesk, - og Distriktslægen i Alten beretter om et Tilfælde af Blæreorm i Skuldermusklerne.

Af **Drankergalskab** omtales kun 1 Tilfælde fra Hammerfest.

Af **chirurgiske Tilfælde** forekomme Værkefingre hyppig mellem Fiskerne, og fra Lyngen omtales mange Broktilfælde, formentlig efter Anstrengelse ved at flytte Baade. Øienbetændelser behandles temmelig ofte i Tromsø; i Varanger behandledes 26 Tilfælde af Conjunctivitis.

Veirliget betegnes fra Alten og sydover som usædvanlig godt næsten hele Aaret igjennem; Vaaren kom tidlig, og Sommeren var varm. Fra søndre Senjen omtales ogsaa Høsten som behagelig: den 27de October ved Middagstid viste Thermometret + 11,5° R.; sidst i November indtraadte skarp og klar Kulde med Landvindsstorm. Aarets Afgrøde var i Almindelighed rig, og Korn og Potetes modnedes godt. I Vestfinmarken vare Aarets første og sidste Maaneder kolde med Storme; Vaar og Sommer havde man derimod godt Veir, og August Maaned var meget varm. Fra Vardø omtales Aaret som meget koldt med tør Luft og kjølige Søndenvinde. I Varanger var Veirliget gunstigt næsten det hele Aar; Sommeren var ikke saa varm som Aaret i Forveien, men man led heller ikke saameget af Myg. Middeltemperaturen i Kaafjorden i hver Maaned angives saaledes:

Januar . .	÷ 13,1	Juli . .	+ 11,1
Februar .	÷ 8,9	August .	+ 11,9
Marts . .	÷ 5,9	September	+ 3,5
April . .	+ 0,9	October	+ 1,4
Mai . .	+ 3,3	November	÷ 1,5
Juni . . .	+ 8,6	December	÷ 10,5

Om Barometer- og Thermometerstand samt Veirforholdene i Hammerfest meddeler Distriktslæge Graarud Følgende:

Barometer- og Thermometerstand i Hammerfest i 1860.

Maaned.	Barometerstand (i fr. Linier).	Thermometer (R.)	Herskende Vinde.	Anmærkninger.
Januar	335,09‴	÷ 5,95°	S. og SO.	Stærke Storme af S. og SO. (Landvind) med Frostrøg, saa at Dampskibet paa sin Tour til Tromsø den 21de ikke kunde anløbe Stoppestederne i Alten. Laveste Thermometerstand den 21de og 23de ÷ 16°.
Februar	332,52‴	÷ 5,61°	SO. og SSV.	Stærke Storme af SSV. i Slutningen af Maaneden. Laveste Thermometerstand den 10de ÷ 12,3°.
Marts	334,26‴	÷ 3,45°	S. og SSV.	Klart, smukt Veir den største Del af Maaneden.
April	336,09‴	÷ 0,08°	Omløbende.	S. og SV. i Begyndelsen og Slutningen af Maaneden, i Midten V. og NV.
Mai	334,7‴	+ 1,5°	Do.	Den 1ste viste Thermometret + 7° i Skyggen Kl. 2 Eftermiddag.
Juni	334,74‴	+ 6,24°	S. og SV.	Megen Vindstille. Den 23de Kl. 8 Form. viste Thermometret + 14° i Skyggen.
Juli	334,58‴	+ 8,45°	V. og SV.	I Begyndelsen af Maaneden Vindstille. Høieste Thermometerstand + 17,7° Kl. 2 Eftermiddag den 24de.
August	334,8‴	+10,30°	S. og SV.	Stille med smukt, klart Veir næsten hele Maaneden. Høieste Therm. + 20° Kl. 2 Eftermiddag den 4de (+ 27,6° i Solen).
September . . .	332,23‴	+ 4,05°	S. og SV.	Høieste Therm. den 1ste Kl. 2 Efterm. + 12°. Laveste den 29de Kl. 2 Efterm. ÷ 0,4°.
October	333,73‴	+ 1,72°	V. og SV.	Vestlige Storme i Begyndelsen af Maaneden. Høieste Therm. + 9,4° den 2den Kl. 2 Efterm., lavest ÷ 3,4° den 15de Kl. 8 Morgen.
November	337,07‴	÷ 1,21°	V. og NV. i Begynd. O. og SO. i Slutn.	Laveste Therm. ÷ 11° den 29de Kl. 8 Aften. Usædvanlig høi Barometerstand især i Slutningen af Maaneden, den 29de obser. 345,5‴.
December	336,65‴	÷ 4,75°	S. og SO.	Laveste Therm. ÷ 13° den 18de og 19de. Naar undtages et Par enkelte Dage med Storm af Landvind, smukt, klart Vinterveir hele Maaneden igjennem.
For hele Aaret . .	334,7‴	+ 0,99°		

Med Hensyn til **Levemaaden** har Distriktslægen i Alten troet at se Fremskridt i den sidste Tid som Følge af gode Aaringer og gunstigere Næringsforholde; Sandsen for Jordbrug er i god Opkomst, forbedrede Fiskeredskaber anskaffes, og Bostederne antage et tækkeligere Udseende; Brændevinsdrikken aftager kjendelig. Fra Varanger omtales forøget Potetesbrug; Drik finder lidet eller ikke Sted mellem Norske, men mere blandt Kvæner, især saadanne, som komme fra Finland til Fiskerierne.

Med Hensyn til **Fattigsygepleien** kan i det Væsentlige henvises til Bemærkningerne i Beretningen for Aaret 1859. Fra Alten siges det, at den er meget tilfredsstillende, idet der vises megen Omhu fra Bestyrelsens Side. Fra Lyngens Distrikt bemærkes det, at ogsaa i Skjervø Brug af Jordemoder nu er bleven almindelig, og at den der ansatte Jordemoder derfor har frasagt sig Vaccinationen. Lægehjælp søgtes flittig i Maalselven, mindre i Balsfjorden.

Om Møder i **Sundhedscommissioner** berettes det, at Distriktslægen i nordre Senjen har afholdt 2, i Tranø og Lenvik Sogne; som Gjenstand for Omtale under disse nævnes Hudens Bygning og Functioner; Distriktslægen i Malangen har afholdt 3. Fra de øvrige Lægedistrikter meddeles Intet herom i Medicinalberetningerne.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde

i søndre Senjens Lægedistrikt	.	343
i nordre Senjens —	.	170
i Malangens —	.	250
i Tromsø —	.	165
i Lyngens —	.	230
i Altens —	.	134
i Vestfinmarkens —	.	126
i Varanger —	.	195
tilsammen	. .	1613

Fra Tanens Lægedistrikt haves ingen Opgave. Fra Maasø manglede Efterretning; i Bardodalen og i Loppen var dette Aar ingen Vaccination udført, paa det første Sted fordi Vaccinationen i 1859 var udført saa fuldstændig, i Loppen paa Grund af at den forrige Hjælpevaccinatør var fratraadt, og den nye først begyndte i 1861. Fra Vaccinationsindretningen i Tromsø udleveredes til 62 Læger og Hjælpevaccinatører - foruden Skorper og Glas - 185 Rør med flydende Lymphe.

Af **rets-medicinske** Forretninger nævnes 1 Obduction af en Mand, der var død efter et Slagsmaal, og 1 af en Kone, der antoges død ved Mishandling af sin Mand, 4 Obductioner af Børn, hvoraf to af nyfødte og en af et halvt Aar gammelt Barn, der formentes ihjelslaaet af Moderen; 2 Undersøgelser af Piger, der vare mistænkte for at have født i Dølgsmaal, 1 Betænkning over Barnefødsel i Dølgsmaal samt 1 Skjøn over en Mand, der blev angivet som sindssyg.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: I søndre Senjen tilsaaes og meddeltes Attest til 2 Sindssyge, og en Kvinde var under Behandling for Melancholi. I Malangens Sogn forpleiedes 2 sindssyge Fruentimmer, og en Pige, der led af Epilepsi med Fatuitet, var under Behandling. I Tromsø Distrikt fandtes efter Distriktslæge Nissens Angivelse 4 Idioter i Byen og 2 i Tromsøsund; desuden havde man 2 Sindssyge i Throndhjem og 2 udsatte til Forpleining i Lyngen; flere havde lidt af Melancholi og periodisk Mani; enkelte Tilfælde af religiøs Oprindelse havde recidiveret. Paa Tromsø Sygehus havde i Aarets Løb 4 Sindssyge været behandlede, alle efter Religionsskrupler; 2 udgik helbredede og 2 uhelbredede. I Lyngen forpleiedes hos Lensmand Oxaas i Aarets Løb 9: 2 Mænd og 7 Kvinder; af disse vare 3 (1 Mand og 2 Kvinder) tilkomne i Aarets Løb, og 1 Kvinde helbredes. Behandlingen siges at bestaa i Tilstedelse af saamegen Frihed som muligt og Arbeide ved Gaardsbrug. I Alten omtales 6 Sindssyge, hvoraf 2 Idioter. Til Hammerfest indbragtes fra Landsognet 2 Kvinder med Mani, af hvilke den ene sendtes til Oxaas. I Varanger behandledes 1 Kvinde for Mani.

Af **chirurgiske Operationer** foretoges: 1 Amputation af Overarmen hos en Soldat i Vardø, der blev beskadiget ved Sprængning af en Kanon, 2 Amputationer af Læggen, den ene paa Altens Sygehus paa Grund af Ulcerationer paa Læggen og i Fodledet, den anden paa Vadsø Sygehus, paa Grund af Caries i Foden, 1 Amputation af Forarmen paa Altens Sygehus paa Grund af et Kræftsaar paa Haanden; 1 Exarticulation af Haanden i Kaafjorden efter Beskadigelse ved Mineskud. Desuden 1 Tenotomi af Tendo Achillis; 2 Exstirpationer af Læbekræft; 1 Aabning af Empyem; Paracentesis abdominis, tildels mange Gange gjentagen, hos 5 i Tromsø, hvoraf 2 døde; samt flere mindre Operationer.

Af **obstetriciske Operationer** forefaldt: 3 Perforationer af Hovedet: 1 Gang med paafølgende Extraction ved Tang, paa Grund af for liden Tværvidde og Mangel paa Veer (Danchertsen); 1 Gang, hvor Konen var dværgagtig med forsnævret og skjævt Bækken, Conjugata $2^3/_4$", blev tillige en Arm aftagen (Garnisonslæge Dahl i Vardø); 1 Gang med paafølgende Extraction ved Tang, paa Grund af betydelig Bækkenforsnævring; Fosteret var dødt; Konen fik senere en Fistula vesico-vaginalis (Graarud). 1 Exvisceration, efterat Vending forgjæves var forsøgt under Chloroformanvendelse; Barnet var forraadnet, Moderen kom sig (Graarud). 7 Tangforretninger; i 1 Tilfælde, hvor Tangen gled af, bemærkedes Ruptura uteri; der blev senere gjort Vending og Extraction, og Konen døde 36 Timer efter Fødselen. Om Barnets Liv

er i dette Tilfælde intet oplyst; ved 4 af de nævnte 7 Tangforretninger fødtes derimod Fosteret levende, ved 3 dødt. 2 Vendinger foretoges ved Tværleie med fremfalden Arm efter 3—4 Dages Fødselsarbeide; begge Fostre vare døde, og begge Konerne døde, den ene et Par Timer, den anden et Par Døgn efter Forløsningen. Af 2 Tilfælde af Løsning af Moderkagen døde i det ene Konen 9 Dage efter af Pyæmi.

Dødligheden og Antallet af **Fødte** vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde				Dødfødte.
		i Alt.	under 1 Aar.	mell. 1—10 Aar.	paa Barselseng.	
Søndre Senjen . .	461	176	51	21	7	15
Nordre Senjen .	266	101	36	10	2	10
Malangen . . .	238	111	21	37	1	7
Tromsø	350	193	47	25	7	15
Lyngen	280	140	41	15	1	19
Alten	183	111	27	11	2	6
Vestfinmarken . .	217	150	45	16	4	15
Tanen	88	53	14	6	-	?
Varanger. . . .	202	83	31	12	1	17
Finmarkens Amt .	2285	1118	313	153	25	104

Omkomne ved ulykkelige Hendelser . . . 111.
Selvmordere . . . . . 1.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1167 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 48,9. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 7,3, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 3,6. Af Børn mellem 1 og 10 Aar døde i det hele Amt 153 eller 13,7 pCt. af samtlige Døde; i Malangens Lægedistrikt, hvor Diphtheritis herskede, døde af Børn mellem 1 og 10 Aar 37 - eller 33,3 pCt. af samtlige Døde i dette Lægedistrikt. — Af de Døde paa Barselseng angives Dødsaarsagen for 11; 8 døde af Barselfeber og 3 efter obstetriciske Operationer.

Om **Sygehusene** i Tromsø, Alten, Hammerfest og Vadsø henvises til Sygehuslisten. Paa Vardø Sygehus behandledes 4 Syge, hvoraf 1 døde; Forpleiningsdagenes Antal udgjorde 42 eller for hver Syg 10,5 Dag; Udgifterne til Medicin beløbe sig til 2 Spd. 54 Skill.

Ved hvert af Amtets 2 **Apotheker**, i Tromsø og Hammerfest, bestod Personalet af Apothekeren og en Lærling; begge vare forsynede med gode Medicamenter og fandtes iøvrigt i Orden.

Af **Badeindretninger** havdes i Tromsø en paa Sygehuset og en privat, hvor der toges Damp- og Karbad. I Tromsødalen fandtes et Dampbad. Paa Sygehuset i Vadsø fandtes Kar- og Dampbad, og desuden bleve flere private Dampbade i Byen temmelig ofte brugte om Vinteren.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Søndre Senjens Distrikt: 1 Læge, boende i Throndenes Præstegjeld. 3 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
2. Nordre Senjens Distrikt: 1 Læge, boende i Tranø Præstegjeld. 1 Jordemoder; 4 Hjælpevaccinatører.
3. Malangens Distrikt: 1 Læge, boende i Maalselvens Præstegjeld. 1 Jordemoder (ogsaa ansat for Tromsø Landsogn og bosat i Tromsø By); 3 Hjælpevaccinatører.
4. Tromsø Distrikt: 2 Læger, nemlig Distriktslægen og en Sygehuslæge, begge i Tromsø. 3 Jordemødre; 3 Hjælpevaccinatører.
5. Lyngens Distrikt: 1 Læge, boende i Lyngens Præstegjeld. 2 Jordemødre; 2 Hjælpevaccinatører.
6. Altens Distrikt: 2 Læger, nemlig Distriktslægen, boende i Bossekop, og en uexamineret, midlertidig autoriseret Værkslæge i Kaafjorden. 2 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.
7. Vestfinmarkens Distrikt: 1 Læge, boende i Hammerfest. 6 Jordemødre, hvoraf 5 ansatte; 12 Hjælpevaccinatører.
8. Tanens Distrikt: 1 Læge, boende i Tanens Sogn. Underretning om Jordemødre og Hjælpevaccinatører mangler. I 1859 var der 1 Jordemoder og 6 Hjælpevaccinatører.
9. Varanger Distrikt: 2 Læger, nemlig Distriktslægen i Vadsø og en Garnisonslæge i Vardø. 5 Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatører.

Uddrag og Sammenstilling

af de ifölge Indre-Departementets Circulaire af 23de April 1858 fra Dyrlægerne indkomne Beretninger om Sundhedstilstanden blandt Husdyrene og om Veterinærvæsenets Tilstand m. m. i 1860*).

Sundhedstilstanden blandt Husdyrene var i flere Henseender mindre god end i de nærmest foregaaende Aar. Aaret 1859 havde i mange Egne været et slet Foderaar, og allerede i de første Maaneder af 1860 sporedes Virkninger af slet Ernæring. Især blev længre udover Vaaren Benskjørhed hos Koen almindelig i temmelig mange Egne søndenfjelds. Den i hele den søndre Del af Landet usædvanlig regnfulde Eftersommer og Høst fremkaldte hos alle Slags Husdyr ualmindelig mange catarrhalske Tilfælde, og hos flere desuden Tilbøielighed til Hudsygdomme; udover Vinteren indtraadte endelig som Følge af det slet indhøstede Foders Beskaffenhed ikke faa Fordøielses- og Underlivssygdomme. Forøvrigt forekom af epizootiske og enzootiske Sygdomme de samme som i de foregaaende Aar.

Følgende Sygdomme udhæves:

Hos Hesten.

Kværke synes i mange Egne at have været mere end almindelig udbredt, som sædvanlig især Vaar og Høst. Kun de færreste Tilfælde komme under Dyrlægernes Behandling; en skjødesløs Pleie, især under Reconvalescentsen, og tildels uhensigtsmæssige og altfor indgribende Midler, som Almuen anvender paa egen Haand, skulle ikke sjelden have bevirket en uheldig Udgang. 31 Dyrlæger have tilsammen opgivet som behandlede 1545 Dyr, hvoraf 47 døde. Brandig Strengel nævnes oftest som Dødsaarsag. Mest udbredt synes Sygdommen at have været i Christiania Stift.

I Smaalenenes Amt siges den at have angrebet saavel unge som ældre Dyr temmelig voldsomt, og i de fleste Tilfælde at have været compliceret med Halsbetændelse, ofte med brandig Strengel. Fra Christians Amt omtales den paa Thoten som mindre almindelig end i 1859, skjønt den ogsaa der var tilstede i betydelig Grad; den var mest udbredt og ondartet om Høsten, da Hestene kom paa Stald. Fra Buskeruds Amt berettes det, at Sygdommen var begyndt paa Ringerike allerede i December 1859; den vedblev at være meget almindelig til Mai Maaned, ikke sjelden under Form af omvankende Kværke. Ved ordentlig Behandling opnaaedes dog næsten altid Helbredelse. I Numedal og Sandsværs Dyrlægedistrikt var Sygdommen meget udbredt.

*) Ifølge den udgivne Fortegnelse over autoriserede Dyrlæger i 1860 var deres Antal i dette Aar 59.
Beretning er indsendt fra 47 Dyrlæger, hvoraf
i Akershus Amt 4, bosatte i Sørum, Ullensaker, Eidsvold og Høland.
i Smaalenenes Amt 6, bosatte i Thrøgstad, Moss (2), Frederikstad (2) og Frederikshald.
i Hedemarkens Amt 10, bosatte i Kongsvinger, Grue, Elverum, Aamot, Tønset, Romedal, Vang, Hamar og Ringsaker (2).
i Christians Amt 6, bosatte i Vaage, Fron, Lillehammer, Vardal, Thoten og Land.
i Buskeruds Amt 3, bosatte i Norderhou, Kongsberg og Drammen.
i Jarlsberg og Laurvigs Amt 3, bosatte i Holmestrand, Tønsberg og Laurvig.
i Bratsbergs Amt 3, bosatte i Porsgrund, Skien og Hvideseid.
i Nedenes og Raabygdelagets Amt 1, bosat i Arendal.
i Stavanger Amt 1, bosat i Stavanger.
i søndre Bergenhus Amt 2, bosatte i Bergen og Vos.
i nordre Bergenhus Amt 2, bosatte i Sogndal og Askevold.
i søndre Throndhjems Amt 3, bosatte i Støren, Strinden og Throndhjem.
i nordre Throndhjems Amt 3, bosatte i Inderøen, Beitstaden og Overhalvden.
Beretning savnes saaledes fra 5 Overøvrighedsdistrikter, nemlig fra Lister og Mandals, Romsdals og Nordlands Amter, i hvilke ingen autoriseret Dyrlæge var bosat, samt fra Christiania og fra Finmarkens Amt.

Endog meget gamle Dyr, som bevislig før havde havt den, angrebes paany, og hos dem var den mest ondartet, sædvanlig compliceret med Lungeaffectioner (Christophersen). Fra Jarlsberg og Laurvigs Amt omtales kun mere enkeltstaaende Tilfælde. I flere Egne af Bratsbergs Amt omtales Sygdommen som hyppig om Foraaret. Blandt uhensigtsmæssige Midler, der anvendes imod samme af Almuen, nævner Dyrlæge Eylertsen store Indgifter (sædvanlig gjennem Næsen) af Sildelage, Saltsyre, Salpetersyre, stærk Kaffe, Brændevin og Tobak, samt anstrengende Bevægelser i Trav og Galop. I Beretningerne fra Nedenes og Raabygdelaget samt Stavanger Amt omtales denne Sygdom ikke. I søndre Bergenhus Amt synes den mest at have været indskrænket til Vos. 2 fra Østlandet ved Handelskarle hjemførte Heste bragte den i Januar til Opheims og Vinje Sogne i Vos, og den udbredte sig derfra ved Smitte videre til andre Dele af Præstegjeldet. Da Dyrene efter det kolde og fugtige Høstbeite vare komne paa Stald, viste Sygdommen en mere ondartet, typhøs Beskaffenhed, men indskrænkede sig da især til Vangens Sogn. I Alt undersøgtes og behandledes 106 syge Dyr, hvoraf 5 døde. Sygdommen varede gjerne i 3—6 Uger (Schmidt). Fra nordre Bergenhus Amt siges det, at Sygdommen ofte optræder i Sogn; i 1860 viste den sig i Lyster samt i Norum Annex til Sogndal. Dyrlæge Hofgaard havde i Alt behandlet 27 Dyr. I Sønd- og Nordfjord meldes den at have været mere sporadisk og af en mildere Character end i de 2 første Aar, den begyndte at udbrede sig der. Fra søndre Throndhjems Amt omtales kun faa og for det meste godartede Tilfælde. I Throndhjem og Omegn udbredte Sygdommen sig hist og her, efterat den først var udbrudt blandt nogle unge Heste, der vare indkjøbte paa Markedet i Levanger. I nordre Throndhjems Amt var Sygdommen mest udbredt i Grong, hvor den begyndte i Januar, tiltog til Midten af April og ophørte i Juni. Den viste sig usædvanlig ondartet og haardnakket: omtrent 160 Dyr angrebes og deraf døde 9. Den var meget smitsom, og streng Afsondring blev iagttagen. (Osc. Saugestad).

Catarrhalske Tilfælde vare om Høsten meget hyppige i de østlandske Amter. Fra Hedemarken berettes det, at der neppe gaves nogen Hestebesætning, uden at et eller flere Dyr havde Hoste og Snue. De færreste kom under Lægebehandling, og de sjeldnere Tilfælde, hvor Lidelsen udbredte sig til Lungerne, vare ikke farlige. (Wold).

Springorm og **Snive**. Fra Nedenes og Raabygdelaget berettes det, at disse 2 Sygdomme, der til forskjellige Tider gjennem en lang Aarrække have vist sig i Distriktets Fjeldbygder og ofte været meget ødelæggende, i 1860 have været udbredte i Gjerestad Sogn. 15 Heste vare angrebne, hvoraf 10, med Springorm, helbrededes, og de øvrige 5 døde eller bleve dræbte som snivede. Samtlige Heste i den Kreds, hvor Sygdommen viste sig, bleve besigtigede, og de angrebne og mistænkte Dyr afsondrede. Enkelte Tilfælde af Springorm nævnes desuden fra nedre Thelemarken og Bamble (1 dræbt, 1 helbredet), øvre Thelemarken (1 helbredet) samt fra Hamar (1 helbredet). Som angrebne af Snive omtaler desuden Dyrlægen paa Kongsvinger 6 Dyr, hvoraf 3 bleve dræbte og 3 ved Beretningens Afgivelse vare i Bedring. Paa en Gaard i Os Annex til Tolgen lede 3 Dyr af Snive; det først angrebne havde været benyttet paa en Reise til Sverige, hvor Sygdommen paa den Tid skal have hersket. Alle 3 Dyr bleve dræbte. Endelig døde 1 Dyr af denne Sygdom paa Thoten.

Af **Typhus** omtales nogle enkeltstaaende Tilfælde fra Hedemarken (1 helbredet) og Vos (1 død). Paa det sidstnævnte Sted antog, som før omtalt, om Høsten Kværke let en typhøs Character. Dyrlæge Osc. Saugestad i Namdalen beretter ligeledes, at en temmelig ondartet Lungesyge, hvoraf ikke faa Dyr døde om Vinteren 1859—60, viste Tilbøielighed til at antage en typhøs Form.

Rygmarvslamhed nævnes fra Smaalenene (hos 3 Dyr, hvoraf 2 døde), Soløer (hos 5, hvoraf 1 døde), Gudbrandsdalen (hos 9, hvoraf 2 døde) og Drammen (1 død).

Stivkrampe er opgiven som Dødsaarsag hos 4 Dyr. Aarsagen var i et Tilfælde Sømstik, i et andet Tilfælde et Stiksaar mellem Bov og Brystkasse.

Lungebetændelse forekommer paa de fleste Lister. 15 Dyrlæger have tilsammen opgivet 82 Tilfælde, hvoraf 13 endte dødlig. Ogsaa dette Aar opgives det forholdsvis største Antal fra nordre Throndhjems Amt, hvor desuden Dyrlæge Saugestad i Namdalen uden at opgive noget Tal oplyser, at Lungesyge, som før omtalt, med Tilbøielighed til typhøs Form, ikke har været sjelden.

Underlivstilfælde omtales fra flere østlandske Egne som hyppigere end sædvanlig, især længre ud paa Aaret, paa Grund af Fugtighed og slet Foder. Fra Tønset siges det saaledes, at Indigestion og Colik næst catarrhalske Sygdomme have været de almindeligste Tilfælde. 23 Dyrlæger have tilsammen opgivet 397 Heste som behandlede for Colik; af disse døde 41. Ved Siden heraf anføres et stort Antal Tilfælde af Forstoppelse og Diarrhoe, hvoraf nogle faa endte dødlig. Af Mave- og Tarmbetændelse er paa Listerne opført 24 Tilfælde, hvoraf 8 endte dødlig, af Tarmslynge 6, der alle endte dødlig. Som hyppigere Aarsag til Underlivstilfælde omtales fra Tønset de lange Reiser i den stærke Vinterkulde, under hvilke Dyrene ofte faa iskoldt Vand, medens de ere varme, og fra Skien Overfodring og Forkjølelse, især blandt Skyds- og Brugshestene. Fra Throndhjem siges det, at Colik er en af de hyppigste

Sygdomme og forholdsvis kræver de fleste Ofre. Den forekommer især hos Vognmandsheste og tilskrives Overanstrengelse, Forkjølelse og pludselige Forandringer i Fodringen. Ormesygdomme omtales ogsaa dette Aar fra Vos som temmelig hyppige, dog ikke som det foregaaende Aar.

Hudsygdomme. Af Skab nævnes mere enkelte Tilfælde fra Ullensaker, Kongsvinger, søndre Østerdalen, Lyster og forskjellige Sogne i søndre Throndhjems Amt. Lus angives som hyppige i Hedemarken samt Sønd- og Nordfjord. Af Rosen opgives fra forskjellige Egne 91 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig.

Blandt **forskjellige andre Sygdomme** mærkes Hjernebetændelse, hvoraf tilsammen 12 Dyr omtales som behandlede, 5 døde; Koller, Asthma, Nyrebetændelse (18 behandlede, 3 døde), Vatersot (7 behandlede, 3 døde), Rheumatisme og forskjellige Lamheder. Fra flere Egne i Akershus, Smaalenenes, Hedemarkens og Buskeruds Amter omtales en **Mundsyge,** der ogsaa af nogle Dyrlæger benævnes Tungekræft. Den blev paa flere Steder meget almindelig udover Høsten. Dyrlæge Mellbye i Throgstad beskriver 2 forskjellige Former: den hyppigste var Sprækker i Tungen og Læberne; de forekom baade paa Over- og Underfladen af Tungen, løbe dels paa langs, dels paa tværs, og trængte ikke blot igjennem Slimhinden, men ofte dybt ind i Muskelfibrene, saa Tungen undertiden næsten var helt gjennemskaaren af dem. Sygdommen var ganske ubekjendt for Almuen, og voldte derfor megen Ængstelse; Dyrene aade og trivedes imidlertid lige godt og helbrededes, saavidt Dyrlægen havde kunnet erfare, uden Undtagelse, idet Sygdommen med Lethed hævedes ved Ætsning med Helvedessten. Dels i Forbindelse med disse Sprækker, dels uden disse, forekom derhos tætstaaende Blegner, der efterlode Ulcerationer, som undertiden vare udbredte næsten over hele Mundhulheden. Disse sidste Tilfælde viste sig ikke alene, medens Dyrene gik paa Havn, men ogsaa af og til udover Vinteren. Heller ikke disse medførte noget betydeligt Ildebefindende, og Helbredelse opnaaedes i faa Dage ved Hjælp af et slimet og sammensnærpende Afkog. Dyrlæge Voigt i Ullensaker antager, at de ovenfor beskrevne Sprækker, der ogsaa i hans Distrikt under Navn af Tungekræft frembragte megen Ængstelse hos Almuen, og foruden hos Hestene tillige forekom hos Kjørene, bevirkedes af det skarpe Stargræs i Myrene. Ifølge Dyrlæge Raffenberg skal i Høland efter Sigende et Føl være død af denne Sygdom. Fra Ringsaker omtales den samme med Blegner begyndende ulcerøse Affection af Mundslimhinden, som i Throgstad, men den optraadte først efter Jul. Fra samme Præstegjeld nævnes som meget almindelig Feil i Tænderne, idet Tændernes Slid foregik uregelmæssig paa Grund af urent, sandet Hø.

Om **Muk** siges det fra Smaalenene, at det forekom saa almindelig udover Høsten og Vinteren efter den betydelige Fugtighed, at næsten de fleste Dyr angrebes deraf. Fra Strinden omtales ogsaa denne Sygdom som almindeligere end sædvanlig og tildels ondartet. **Ydre Beskadigelser** udgjøre som sædvanlig en stor Del af de paa Listerne opførte Tilfælde. Af Øienbetændelser opregnes 66 Tilfælde; i flere af disse opnaaedes kun Bedring; 1 Dyr maatte dræbes.

Hos Koen.

Miltbrand. Paa en Gaard i Eidsberg med en Besætning af 8 Kjør døde 5 af denne Sygdom i October Maaned i Løbet af 4 Dage. Døden indtraadte efter 12 til 48 Timer. En Ko, der blev angreben sidst, behandledes strax med afførende Salte samt oplivende og styrkende Midler, og kom sig. Aarsagen antages at have været muggent Foder (Mellbye). Paa Egenæs ved Stavanger, hvor Sygdommen havde vist sig i 1859, indtraf ogsaa i 1860 3 Tilfælde, der alle endte med hurtig Død. De 2 Tilfælde indtraf - den 6te August samt først i November - paa den samme Eiendom, hvor Sygdommen havde hersket det foregaaende Aar; det tredie Tilfælde indtraf den 2den August paa en anden Eiendom sammesteds. Dyrene bleve nedgravede. Dyrlæge Follum antager den slette Beskaffenhed af Vandet paa dette Sted at være Aarsagen; en Myr, der ofte stod under Vand, har nu faaet Afløb. Fra Vos er anmeldt et Tilfælde med dødlig Udgang. Miltbrandsfeber omtales ligesom det foregaaende Aar fra Sønd- og Nordfjords Dyrlægedistrikt; de fleste Tilfælde indtraf i Gudals Sogn af ytre Holmedals Præstegjeld.

Typhus forekom paa nogle faa Steder i Hedemarkens søndre Distrikt; der nævnes 3 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig (Steen). Typhøs Lungebetændelse siges ogsaa dette Aar at have været enzootisk i Gudals Sogn. Af 8—9 angrebne Dyr døde 3, deraf de 2 ubehandlede. Fra Inderøen opgives 1 Ko som død af Typhus.

Benskjørhed (tildels i Forbindelse med Slikkesyge), der paa enkelte Steder havde begyndt at vise sig i de sidste Maaneder af 1859, blev udover Vaaren meget almindelig i mange Egne søndenfjelds og maa antages at have foraarsaget stor Skade. 13 Dyrlæger have tilsammen opgivet Antallet af behandlede Dyr til 811, hvoraf 186 døde eller slagtedes, for det meste paa Grund af Benbrud. Men kun de færreste Dyr synes at være komne under Dyrlægebehandling: alene i øvre Thelemarken anslaaes Tallet paa de angrebne Dyr til mindst 1000—1200, hvoraf 150—200 døde. Da Melkekjør angrebes fortrinsvis, bliver Tabet saa meget større.

Sygdommen aftog udover Sommeren, eftersom Dyrene kom paa Græs, og det knappe, slet indhøstede Foder efter den foregaaende tørre Sommer antages næsten af alle Berettere som den vigtigste Aarsag til Sygdommen. Blandt de Egne af Christiania Stift, hvorfra Beretninger haves, synes kun Østerdalen at have været fri for Sygdommen; dog synes den heller ikke i Gudbrandsdalen at have været meget udbredt, da den kun omtales af en af Dyrlægerne der, Hansen i Fron, som opgiver 12 behandlede Dyr, hvoraf 8 helbredede. — Fra Smaalenene berettes Følgende: Tidlig paa Vinteren viste der sig i flere Tilfælde stor Kraftløshed før og efter Kalvningen, formentlig som Følge af begyndende Bensyge; senere og lige indtil Dyrene kom paa Havn blev Benskjørhed mere og mere almindelig, saa at neppe noget Fjøs var fri for den; den viste sig værst i de østligere Præstegjelde (langs Rigsgrændsen), hvor Fodringen er knappere; der tabtes mange Dyr, især i Rødenes; medens i andre Præstegjelde, f. Ex. i Thrøgstad, Dødligheden anslaaes til neppe 1 af 120—150, anslaaes den i den nordre Del af Rødenes til 1 af 22—25. Slikkesyge, der paa enkelte Steder siges at være stationær, var ofte, men ikke altid tilstede. Sygdommen behandledes med bitre Midler, lidt Kalkvand, samt Vadskning langs Ryggen og Lemmerne med svagt irriterende Midler, og denne Behandling syntes at gjøre Nytte (Mellbye). Fra Soløer opgiver Dyrlæge Johnsen 207 behandlede og deraf 192 helbredede Dyr. Her synes ifølge Beretningen Slikkesyge at have været stadig Ledsager. Ved Obduction fandtes Huden meget fastsiddende og haard, stor Magerhed, tyndt vandagtigt Blod, Vandansamling i Brystet samt Leverikter. Benene i Rygraden vare blaalige og morkne, og de lange Ben vare opfyldte med megen Marv. De hyppigste Brud vare af Krydset; forøvrigt forefandtes Brud af Ribben og Ryg samt af Benene i Bov og Extremiteter. Behandlingen var i det Væsentlige som den fra Smaalenene omtalte. Paa Hedemarken var Sygdommen mest udbredt i de sydlige Præstegjelde Romedal, Løiten og Stange. Fra Ringsaker omtales ingen Tilfælde, i Næs indskrænkede den sig til enkelte Gaarde, og i Vang forekom kun et Par Tilfælde. Dyrlæge Stenersen mener, at Frygten for denne Sygdom i de nordligere Præstegjelde havde fremkaldt en bedre Røgt, thi uagtet det foregaaende daarlige Foderaar fandt han i 1860 ikke saa afmagrede og daarlige Kvægbesætninger som i 1859. Dyrlæge Wold i Romedal, der behandlede 67 Dyr, hvoraf 33 dræbtes, beretter, at han iagttog de første Tilfælde i Begyndelsen af Februar; fra Marts til Juni havde Sygdommen den største Udbredning; efter denne Tid aftog og helbrededes den gradvis paa Græsgangene. Sygdommen udviklede sig næsten kun hos Melkekjør, yderst sjelden hos Ungkvæg og Oxer. Som medvirkende Aarsager nævnes Forkjølelser, slette Fjøs og Mangel paa Bevægelse i fri Luft. Hos de dræbte Dyr var i Almindelighed Benbrud allerede skeet, naar Hjælpen forlangtes. Paa Thoten siges Sygdommen at være begyndt i November 1859; den var paa sin Høide sidst i April. Fra Ringerike omtales et stort Antal syge Dyr. Fra Numedal og Sandsvær bemærker Dyrlæge Christophersen, at uagtet Benskjørhed har vist sig hist og her paa lidet opdyrkede, mindre Gaarde og Husmandspladse alle de 5 Aar, i hvilke han har været ansat i Distriktet, saa har den dog ikke før, saaledes som i første Halvaar 1860, optraadt som ren Epizooti. Sygdommen viste sig ikke i Kongsberg By, derimod baade i Numedal og Sandsvær. Han behandlede 72 Dyr, hvoraf 11 maatte slagtes. Sygdommen forekom baade med og uden Slikkesyge, og indskrænkede sig for det meste til de Steder, hvor den hvert Aar har vist sig sporadisk, samt ellers, hvor Jordbunden var daarlig og slet dyrket, medens den hverken dette eller de foregaaende Aar forekom paa de større og efter nogenlunde rigtige Grundsætninger opdyrkede Gaarde. Fra den nordre Del af Jarlsberg siges det derimod, at Sygdommen ikke blot forekom hos slet fodret Kvæg, men ogsaa hos bedre fodrede, ja fede Dyr. Dyrenes Ædelyst var ofte god, og deres Kjød viste sig at være sund Menneskeføde. Almindeligst var det Korsbenet og Hoftebenene, som fandtes brækkede, sjeldnere Yderlemmerne (E. D. Kolderup). Ogsaa fra Bratsbergs Amt siges det, at saavel bedre fodrede, som sultefodrede Dyr bleve angrebne. Som de Egne, hvor Sygdommen greb mest om sig i Bamble og nedre Thelemarkens Dyrlægedistrikt, nævnes Bø, Lunde, Næs og Drangedal, dernæst Gjerpen, Holden og Solum. Tilnærmelsesvis antages det, at 30 Procent af Besætningerne lede af Sygdommen i mere eller mindre Grad. Behandlingen (før Benbrud var indtruffet) bestod i kraftigere Næringsmidler, mindre Saltportioner, samt bitre, aromatiske, oplivende og syrebindende Lægemidler, i Forbindelse med Gnidning af Huden og Bevægelse i fri Luft. Endnu ved Udgangen af Juli Maaned var hos flere Dyr fuldstændig Helbredelse ikke opnaaet (Eylertsen). Fra øvre Thelemarkens Dyrlægedistrikt berettes det, at Sygdommen fornemlig udbrød efter Julen 1859 og vedvarede hele Vinteren, paa enkelte Steder lige til St. Hanstid. Den optraadte først i Nissedal, hvor den udbredte sig til en Del af Hovedsognet og den største Del af Annexet Treungen. Den forekom derhos næsten over hele Molands Præstegjeld og tildels i Mo, over en stor Del af Annexet Skafse, samt temmelig udbredt i Annexet Vraadal. Endelig forekom enkelte Tilfælde i Vinje, en Del af Laurdal, fornemlig paa et Par Gaarde i Annexet Høidalsmo, samt i Hvideseid Hovedsogn. Slikkesyge siges i disse Egne at have spillet en underordnet Rolle og aldrig at være iagttagen forud for Benskjørheden. Sygdommen ytrede sig kun hos Melkekvæg, og næsten altid

kun i Bygder og paa Gaarde, hvor Fodringen saa godt som udelukkende bestod i Myrhø og Markfoder, medens den skaanede Gaarde, hvor Fodring og Behandling var bedre. Benværk med Stivhed, Ømhed og mangelfuld Bevægelse har ogsaa før været temmelig almindelig i Distriktet, men uagtet man før som nu havde fodret med Myrhø, og Sultefodringen i det Hele før havde været værre, havde Benskjørhed hidtil altid kun optraadt sporadisk (Bjørnsen). I Nedenes og Raabygdelagets Amt siges Benskjørhed i Forbindelse med Slikkesyge at forekomme stadig, fornemlig i Raabygdelaget. I 1860 var den meget udbredt og ødelæggende. Tallet paa de angrebne Dyr anslaaes til flere hundrede, og deraf antages en Fjerdedel at være død eller dræbt. — Fra den vestlige Del af Landet omtales Sygdommen ikke. I søndre Throndhjems Amt har Dyrlæge Frøshaug behandlet 12 Tilfælde, hvoraf ingen dødlige. I nordre Throndhjems Amt omtales den fra Beitstaden (20 Dyr behandlede, 2 døde), samt fra Namdalen, hvor den siges ikke at have været saa lidet udbredt, især i Fjeldbygderne.

Blodpis synes ingensteds at have været meget almindelig; af spredte Tilfælde omtales fra forskjellige Egne af Landet i Alt 126, hvoraf 16 endte dødlig. Fra Jarlsberg bemærkes det, at Sygdommen var lidt mildere end i de foregaaende Aar og mindre udbredt, formentlig som Følge af, at der vistes Kreaturerne større Omhu (E. D. Kolderup). I øvre Thelemarken siges Sygdommen ikke at have været saa ganske sjelden, mest paa Steder, hvor Kvæget maa søge sin Næring i Stargræs, blandt Naaletræer og Orekrat, samt ved Forkjølelse. I Nedenes forekommer Sygdommen næsten hver Vaar og Sommer, sjeldnere i Raabygdelaget. Oftest angribes Kjør, som flyttes fra de øvre Fjeldbygder til Søkysten. Den samme Bemærkning gjøres fra Hardanger. I Sogn var Sygdommen mindre udbredt end i 1859. I Omegnen af Throndhjem forekom ifølge Dyrlæge Bangs Beretning Sygdommen ikke sjelden dette Aar, især i Maanederne Juni og Juli. Han behandlede 20 Dyr, hvoraf 2 døde.

Brystsygdomme. Dels under denne Benævnelse, dels som Bryst- og Lungebetændelse, opregnes paa Listerne tilsammen 76 Tilfælde, hvoraf 10 endte dødlig. Hertil kommer desuden de under Typhus omtalte Tilfælde, der under Navn af typhøs Lungebetændelse ere anmeldte fra Gudals Sogn i Søndfjord. Endelig ere i det ovennævnte Tal ikke medregnede de Tilfælde af **ondartet Lungesyge**, som mod Aarets Slutning indtraf paa den høiere Landbrugsskole i Aas efter Indførelsen af endel Ayrshiredyr fra Skotland. De første Tilfælde viste sig i November, og i Alt udbrød Sygdommen inden Aarets Udgang hos 24 Dyr. Den fuldstændige Beskrivelse af denne Sygdom og de mod samme tagne Forholdsregler vil blive meddelt i Beretningen for 1861. — **Lungetæring** omtales fra Hedemarkens nordre Distrikt (2 Tilfælde), fra Drammen (6 Dyr, hvoraf 1 død og 4 dræbte) samt fra en Gaard i Lunde Præstegjeld i Stavanger Amt, hvor den forekom hos flere Dyr. — **Catarrhalske Tilfælde** vare om Høsten meget almindelige i den søndre Del af Landet.

Underlivssygdomme. Fordøielsessygdomme med Forstoppelse eller Diarrhoe synes at have været meget almindelige i Aarets Løb. Af saadanne Tilfælde samt Trommesyge, der tildels nævnes sammen med Forstoppelse, ere i Alt anmeldte 627 Tilfælde, hvoraf de fleste have forekommet søndenfjelds. 53 af disse Tilfælde endte dødlig. Den forholdsvis største Dødlighed viser sig i Drammen, hvor af 13 Dyr med Forstoppelse de 9 døde. Fra Hedemarken er anmeldt en stor Mængde Tilfælde af Gulsot, i Alt 216, hvoraf de 210 af Dyrlægerne i Ringsaker. Ingen døde. Af Mave- og Tarmbetændelser omtales 11 Tilfælde, hvoraf 5 endte dødlig. **Blodgang** nævnes fra Høland (3 Tilfælde), fra et Sted i Nærheden af Brevik (6 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig), fra Nissedal, hvor Dyrlæge Bjørnsen i Marts hørte omtale 3—4 dødlige Tilfælde, samt fra Inderøen (4 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig).

Udviklingen af forskjellige **Hudsygdomme** antages ogsaa paa flere Steder at have været begunstiget ved det fugtige Aar. Fra Hedemarkens nordre Distrikt omtales et smitsomt Klidudslet, der især angriber de unge Kalve, at have været ualmindelig udbredt; ogsaa fra andre Steder omtales forskjellige, ikke navngivne Hududslet. Fra søndre Østerdalen, hvor Skab det foregaaende Aar havde været almindeligt, anføres dette Aar kun 10 Tilfælde. Skab nævnes desuden fra Solum Præstegjeld i Bratsbergs Amt; fra søndre Throndhjems Amt, hvor Dyrlæge Frøshaug paa en i den Anledning foretagen Reise i 4 Sogne (Høilandet, Horrig, Støren og Singsaas) fandt Skab hos 594 Kjør; endelig fra det vestre Strøg af Inderøen. Over Utøi klages især fra Hedemarken, Solum og Melum i Bratsbergs Amt, Sogn, samt Sønd- og Nordfjord. Dyrlægen paa Kongsvinger angiver 5 Tilfælde af Mercurialforgiftning, hvoraf 2 endte dødlig (jfr. forrige Aarsberetning om Misbrug af Kviksølv mod Utøi). Under Navn af brandige Kopper omtaler Dyrlæge Osc. Saugestad i Namdalen en Sygdom, som opstod i Fosnes Præstegjeld sidst i August Maaned, og i Løbet af 14 Dage angreb den hele Besætning, tilsammen 40 Dyr, paa endel nærliggende Gaarde. Kun 1 Ko, nemlig den, først angrebne, døde, efterat Sygdommen havde varet i 5 Uger. Kopperne viste sig først paa Patterne, og udbredte sig siden meget tæt udover Yveret noget fremover paa Bugen; den 3die til 4de Dag dannede der sig brandige Skorper og Saar, og efter 8

Dages Forløb vare Dyrene i Regelen helbredede. Kopperne siges Intet at have havt tilfælles med de ægte Kopper.

Klovsyge nævnes fra Ullensaker, Hedemarken og Thoten. I Hedemarkens søndre Distrikt har Dyrlæge Steen behandlet 58 Dyr derfor, hvoraf 57 helbrededes; den forekom der mest paa Brænderierne.

Af **andre Sygdomme** nævnes fra forskjellige Egne: Hjernebetændelse (16 Tilfælde, hvoraf 6 endte dødlig); Vatersot (24 Tilfælde, hvoraf 15 endte dødlig, og desuden endel i Sønd- og Nordfjord); Leversyge, der i Forbindelse med Slikkesyge omtales fra Fron hos 20 Dyr, hvoraf 16 helbredede; Rheumatisme; forskjellige Lamheder; Krampe; nogle Tilfælde af Skjørbug (Dyrlægen i Lillehammer); Parringssyge (17 Tilfælde i Østerdalen); de sædvanlige chirurgiske Tilfælde samt endel Øienbetændelser. Af Yverbetændelser nævnes 99, hvoraf 4 med dødlig Udgang. — Ligesom hos Hestene forekom i nogle Egne af Akershus og Smaalenenes Amter en **Mundsyge**, der i nogle Egne blev kaldt Tungekræft, og voldte Almuen adskillig Frygt. Dyrlæge Raffenberg i Høland, der behandlede 40 Kjør for denne Sygdom, beskriver den som dybe Sprækker i Tungen, der med Lethed helbrededes. Ifølge Dyrlæge Voigt i Ullensaker og Dyrlæge Mellbye i Throgstad forekom den meget sjeldnere hos Kjør end hos Heste. — Dyrlæge Jørstad i Lillehammer beretter, at det i enkelte Fjeldstrækninger omtrent fra Midten af August, altsaa i den sidste Tid, medens Kjørene ere tilfjelds, undertiden hender, at Kjør blive syge og dø temmelig pludselig. Almuen kalder disse Tilfælde Braasyge, og ifølge Dyrlæge Jørstads Erfaring bevirkes de ved Forgiftning med Aconitum.

Fødselshjælp opgives som ydet i 150 Tilfælde, hvoraf 21 endte dødlig. Nogle Kjør døde uforløste, og Sønderlemmelse af Kalven blev oftere udført. Fra Eidsvold bemærkes det, at Dyrlægen sædvanlig kommer for sent, fordi kloge Koner skulle forsøges først. Børens Fremfald eller Krængning omtales i 27 Tilfælde, hvoraf 7 endte dødlig, forsinket Efterbyrd, hyppigst i Forbindelse med Kalvekastning, i 122.

Kalvningsfeber opgives af 23 Dyrlæger med tilsammen 151 Tilfælde, hvoraf 53 endte dødlig. Sygdommen synes især at have været meget dødlig i flere Byer; saaledes opgives af en Dyrlæge i Drammen af 29 behandlede Dyr 25 døde, fra Frederikshald 5 døde af 6 behandlede, fra Kongsberg 4 af 7. Fra Bergen omtales dette Aar kun faa Tilfælde. Dyrlæge Saugestad i Beitstaden har opgivet 37 Tilfælde, hvoraf intet endte dødlig.

Kalvekastning omtales ogsaa dette Aar fra Østerdalen; i Tryssil siges den at have været mindre almindelig end det foregaaende Aar, medens derimod Tilbøieligheden dertil siges at have været hyppig og udbredt i Østerdalens nordre Dyrlægedistrikt. Fra Hedemarkens søndre Distrikt, hvor den forekom hist og her, især i slette Fjøs, bemærkes det, at hvor Tilbøieligheden dertil først er indkommen i et Fjøs, varer det gjerne 2—3 Aar, inden den ophører. I Sønd- og Nordfjord var den ikke saa almindelig som i 1859, antagelig paa Grund af rigeligere Ernæring. I søndre Throndhjems Amt forekom de fleste Tilfælde paa Stald i de 3 sidste Maaneder af Aaret. Dyrlæge Bang, der selv havde været tilkaldt ved 5 Kastninger, beretter, at han af mange Gaardbrugere har hørt, at en Fjerdedel til en Trediedel af deres hele Besætning har kastet. Aarsagen antoges at være mindre vel indhøstet Hø og uhensigtsmæssig Staldindretning.

Hos Faaret.

Skab siges nu i flere Aar at have været stationær i Hedemarkens nordre Dyrlægedistrikt; om Høsten og Vinteren 1860 var Sygdommen udbredt over en stor Del af Distriktet, men i det Hele godartet og lettere at helbrede end det foregaaende Aar, maaske fordi den kom tidligere under Behandling. En almindelig Besigtigelse af Faarene over det hele Distrikt blev iværksat (Stenersen). 2 Dyrlæger i Ringsaker have tilsammen behandlet 172 Dyr derfor. I Fron i Gudbrandsdalen har Dyrlæge Hansen behandlet en Flok paa 12 Dyr; deraf 1 død. Fra Nedenes og Raabygdelaget omtales Skab som meget udbredt; mest ødelæggende angives Sygdommen at have været i Aaseral, hvor Faareavlen er en vigtig Indtægtskilde: den har holdt sig der i mange Aar og mange tusinde Dyr siges at være gaaede tilgrunde. Nyt Smittestof tilføres aarlig ved de af Handelskarle fra de vestlige Amter indkjøbte Faar, som i store Flokker drives gjennem Bygden til de tilstødende Fjeldbeiter i Hekfjeld. I de sidste Aar skal Sygdommen dog være i Aftagende (Olsen). Den i forrige Aars Beretning omtalte Aftagen af Sygdommen i Stavanger Amt siges mere at bero paa en med betydeligt Tab forbunden Nedslagtning af Hjorderne, end paa Helbredelse. Paa Grund af, at der for adskillige Aar siden iværksattes flere Forholdsregler til Sygdommens Helbredelse, som vare uheldig ledede og faldt slet ud, har Almuen fattet stor Mistillid til Helbredelsesforsøg (Follum). Om Sygdommens Udbredning i søndre Bergenhus Amt haves i Beretningerne for dette Aar ingen fuldstændig Oversigt, navnlig formedelst Vacance i Dyrlægeposten i Søndhordland, hvor Sygdommen antages mest udbredt. Om dens Forekomst i Vos og Hardanger bemærker Dyrlæge Schmidt, at han ved en Inspectionsreise i April fandt den temmelig udbredt i Vos, mindre i Bygderne langs den nordre og vestre Side af Hardangerfjorden. Der klages iøvrigt over Utilstrækkeligheden af de i Amtet vedtagne Forholdsregler mod Sygdommen, hvilke

ogsaa agtes forandrede. Fra Sogn opgiver Dyrlæge Hofgaard Tallet paa de behandlede Dyr i Aarets Løb til 2825 Angrebne og 771 Mistænkte, hvoraf 4 døde. I Hoppestad og Hove Sogne, hvor de syge Dyr Aaret i Forveien vare blevne behandlede, fandtes ved en Undersøgelse sidst i 1860 kun Nogle mistænkelige. Af Egne, hvor Behandling er bleven foretagen i 1860, nævnes Evindvik og Kaupang. Sygdommen er altid vanskeligere at faa standset ude ved Kysten. Det berettes, at til en Gaard i Lyster var den kommen ved Faar fra Omegnen af Bergen; ligeledes var en ondartet Form af Sygdommen bleven indført til Arnefjordens Sogn af Viks Præstegjeld ved et Par Faar fra Vos: det skulde ogsaa ofte hende, at Sygdommen tog sig op ved Smitte fra Vos paa Fjeldbeiterne om Sommeren. Fra Sønd- og Nordfjord anslaaes Tallet paa de behandlede Dyr til 1600; det berettes, at Sygdommen fremdeles synes at udbrede sig, og at den i de sidste Aar er naaet til Udgangsfaarene paa Øerne langs Skjærgaarden, derved, at Folk inde fra Fjorddistrikterne om Sommeren have bragt sine Faar derud. Dette beklages saa meget mere, som disse Udgangsfaar vare kraftigere og bedre end de slet behandlede Fjordfaar (Burggraff). I søndre Throndhjems Amt har Dyrlæge Frøshaug foretaget Reiser i Høilandets, Horrigs, Størens og Singsaas Sogne og der fundet 1274 syge Dyr. Afsondring var bleven iværksat og Behandling anvendt, hvorefter den største Del af Dyrene befandt sig i god Bedring. Sygdommen skal her have varet i et Par Aar.

Vatersot og **Blegsot** med Leverikter synes paa Grund af den regnfulde Sommer og Høst at have været mere almindelige end sædvanlig, og at have forekommet i Egne, hvor de ellers ere sjeldne. Saaledes beretter Dyrlæge Voigt i Ullensaker, at en Mængde Faar maatte slagtes, og at undertiden flere hundrede Leverflyndrer fandtes i Leveren. Fra Odalens og Hedemarkens Dyrlægedistrikter opregnes paa Listerne i Alt 545 Tilfælde. Fra Hedemarkens nordre Dyrlægedistrikt siges det, at Sygdommen var udbredt over det hele Distrikt, og at Dødligheden var meget stor. I Ringebu, hvor dens Forekomst paa de fugtige Volde langs Lougen er omtalt i forrige Beretning, har dens Almindelighed bragt Almuen paa den Tro, at den er smitsom. Fra Bratsbergs Amt omtales den paa nogle Gaarde i Moland og enkelte Steder i Vraadal; som Følge af slet Fodring siges Dødligheden at have været stor. I Nedenes og Raabygdelaget har den især vist sig i Fjeldbygderne, og Størsteparten af de Angrebne siges at være døde. Sygdommen forekom endvidere som før i Sogn samt Sønd- og Nordfjord. I Throndhjems Stift omtales den især fra Namdalen, hvor den siges at høre til de mest almindelige Sygdomme.

Klovsyge forekom i Mai og Juni i Hedemarkens søndre Distrikt; hvor den viste sig, gik den over hele Hjorden. Dyrlæge Steen behandlede 23, hvoraf 1 døde. Afsondring blev forordnet. I Vik i Sogn skal den være næsten ophørt.

Dreiesyge siges at forekomme almindelig i Namdalen.

Catarrhalske Sygdomme have ogsaa hos Faarene været temmelig hyppige.

I Eidsberg døde samtidig med endel Kjør 2 Faar af **Miltbrand**.

Hos Gjeden.

I flere af de Egne, hvor Skab, Vatersot og Klovsyge have forekommet hos Faaret, har ogsaa Gjeden lidt af de samme Sygdomme.

Hos Svinet.

Miltbrandsrosen behandledes ogsaa dette Aar hos et større Antal Dyr i Inderøen (38, alle helbredede, Øfstie).

Typhus forekom i Hedemarkens søndre Distrikt. 9 Dyr behandledes, hvoraf 5 døde.

Mæslinger omtales af Dyrlægen i Bamble og nedre Thelemarkens Fogderier som hyppig i April og Mai, især hos indførte danske Svin. Sygdommen forløb i Almindelighed let. 9 Dyr behandledes, hvoraf 1 slagtedes.

Af Hjernebetændelse omtales fra forskjellige Egne 19 Tilfælde, hvoraf 7 endte dødlig, af Lungebetændelse 23 Tilfælde, hvoraf 11 endte dødlig. Underlivstilfælde udgjøre den største Mængde af de opgivne Sygdomme. Desuden omtales Rheumatisme, Krampe og Lamhed, engelsk Syge (5 Tilfælde i Ringsaker, alle dødlige), Tinter (8 Tilfælde i Hedemarkens søndre Distrikt, hvoraf 2 døde), nogle faa Tilfælde af Melkefeber og endel andre jævnlig forekommende Sygdomme.

Hos Hunden.

Hvalpesyge nævnes dette Aar sjeldnere. Af 4 Dyrlæger er opgivet 17 Tilfælde, hvoraf 3 dødlige; 10 af disse Tilfælde ere opgivne af en Dyrlæge i Throndhjem.

Af andre Sygdomme nævnes kun nogle faa Tilfælde af Hjernebetændelse, Krampe og Skab.

Husdyrrøgt og Husdyravl.

Med Hensyn hertil kunne Forandringerne fra det ene Aar til det andet ikke være betydelige, og Beretningerne ere derfor hvert Aar temmelig enslydende. Uagtet de slette Foderaar udhæves det dog fra flere Egne, at Sultefodringen er i Aftagende, idet man mere og mere indser Fordelen ved at holde færre og bedre ernærede Kjør: saaledes fra Ullensaker,

Odalen, Østerdalens søndre Distrikt, hvor Yderkanterne af Tryssil undtages, Hedemarkens nordre Distrikt, hvor Dyrlæge Stenersen mener, at Frygt for Benskjørheden har bevæget Almuen til en i det Hele forbedret Røgt, samt øvre Thelemarken. Ogsaa fra disse Steder tilføies det dog i Almindelighed, at meget staar tilbage at ønske. Klager over Sultefodring fremsættes dette Aar især fra Eidsvold, Aamot, Hedemarkens søndre Distrikt og de øvre Bygder af Nedenes og Raabygdelagets Amt. I Birkrem Sogn af Stavanger Amt skulle omtrent 50 Stykker stort og smaat Kvæg være død af Sult de første Maaneder af Aaret 1860. Paa nogle Steder har slet Røgt givet Anledning til Anmeldelse for Dyrlæger. Fra Jarlsberg bemærkes det, at Bonden vel Aar for Aar bedre erkjender det Mangelfulde ved sin Husdyrrøgt, men at de sidste slette Aar have lammet hans Evne til at forbedre den. Fra nedre Thelemarken og Bamble roses Kreaturstellet i og ved Byerne, medens det i Landdistriktet siges at staa paa et lavt Trin: det omtales som noget bedre i Næs, Bø og Saude end i Solum, Melum, Drangedal og Holden. Faar og Svin leve med i de trange, urene, mørke og kvalme Fjøs. Frisk Luft og Udrensning mangler hele Vinteren (Eylertsen). Røgten i Nedenes roses i Forhold til i Raabygdelaget. Fra nordre Throndhjems Amt roses Røgten i flere af Indbygderne i Forhold til Sødistrikterne der: Fosnes, Nærø og Kolvereid. Urenlighed udhæves fra Hedemarkens søndre Distrikt, Thelemarken, Nedenes og Raabygdelaget samt Bergens Stift.

Med Hensyn til Avlen findes i Beretningerne kun faa Oplysninger, som ikke allerede for de foregaaende Aar ere gjengivne. Fra Nedenes og Raabygdelaget skildres Avlen som slet. Ved Paasætning af Kalve tages der ingen Hensyn til Tyren, og denne benyttes for ung - det siges endog i Alderen fra $^1/_2$ til $^3/_4$ Aar. Gode Melkekjør omtales foruden fra Thelemarken ogsaa fra Eidsvold og Tryssil, paa det sidstnævnte Sted af en liden, korthornet Race, der stammer fra Sverige. Ogsaa i Sogn siges det, at man har en liden, men ganske god Kvægrace, der er godt skikket for Forholdene og navnlig i Betragtning af de ofte daarlige Havnegange antages at burde foretrækkes for fremmede Kvæg, der rimeligvis vilde komme til at lide af flere Sygdomme (Hofgaard). Forbedret Hesteavl omtales fra Hedemarkens nordre Distrikt; fra Thoten siges det, at man nu sædvanlig benytter de i Distriktet værende Stodhingste til Bedækning. Ønske om at erhverve saadanne udtales fra andre Steder. I Nordfjord har Afsætningen af Heste i Aarets Løb været ringe og Priserne meget lave (8—12 Spd.). Svineavl i forholdsvis større Udstrækning omtales alene fra Eidsvold.

Som sædvanlig udhæve ogsaa dette Aar flere af Dyrlægerne Dyrskuernes Betydning baade med Hensyn til Avl og Røgt.

En mere udførlig Beskrivelse af Husdyrrøgt og Husdyravl i Vos og Hardanger af Dyrlæge Schmidt vil findes tilføiet som Bilag IX.

Veterinærvæsenet.

Til de sædvanlige Klager over Ukyndiges Behandling af syge Husdyr komme dette Aar fra Smaalenene Beklagelser i samme Retning over de i den senere Tid oftere brugte „Schweitsere“. Fra Nedenes og Raabygdelaget indrømmes det, at der imellem mange Ukyndige, som bruge besynderlige og overtroiske Midler, dog findes enkelte bosatte og skikkelige Folk, som have erhvervet sig practisk Færdighed i et og andet, og som ikke blot ansees for uskadelige, men tildels ogsaa for nyttige i Egne, hvor Forholdene medføre, at en Dyrlæge ikke kan finde Udkomme. I dette Amt har Dyrlæge Olsen forfattet og i talrige Exemplarer faaet udbredt Anvisninger mod Skab og Vatersot hos Faar, samt mod Benskjørhed. Fra flere Egne indrømmes det, at Brugen af Dyrlæge tiltager med Husdyrrøgtens Forbedring, og at den i Regelen finder Sted, naar han kun bor nær nok. Fra Namdalen bemærkes det blandt Andet, at de før Dyrlægens Ankomst brugte Kvaksalvere paa det nærmeste have trukket sig tilbage. Fra Odalen klages fremdeles over Misbrug af Kviksølvsalve.

Bilag.

I. Afskrifter af 6 rets-medicinske Forretninger, udførte af Universitetslæreren i Retsmedicin, Lector J. Voss.

1860 Januar 8de Kl. 1 foretoges efter Politiets Forlangende af Gaars Dato en legal Syns- og Sections-Forretning over Liget af H. N., „der igaar Eftermiddag blev slaaet ihjel i et Slagsmaal paa Grünerløkken." — Forretningen udførtes paa Anatomikammeret af Lector Voss, i Overvær af Vidnerne J. J. og Stud. med. J. H. samt nogle medicinske Studerende. — Liget blev igaar Aftes kjørt paa en Slæde hen til Anatomikammeret.

I. Udvendig Undersøgelse.

Liget laa paa et Bord, bedækket med et Lagen, og iført Skjorte. — 1. Det er af en kraftig, muskuløs Mand, nogle og tyve Aar gammel, 65 Tommer lang. 2. Stærk Dødstivhed baade i Lemmerne og Kroppen. 3. Blaalig Farve i Ansigtet, paa Bagfladen af Kroppen, Armene og Laarene. 4. Rigelig Haarvæxt. 5. Intet Abnormt ved Øine, Øren og Næse. 6. Paa Kinderne og Hagen nogenlunde kort barberet Skjæg. 7. Nogle smaa indtørrede Hudafskrabninger paa venstre Kind, i venstre Tinding, paa høire Side af Næsen og paa det høire Kind nær Mundvinkelen. 8. Læberne blaalige, Tænderne i Over- og Underkjæven i Berørelse. 9. I høire Albuebøining 2 Aareladningssaar, hvoraf endnu lidt Blod udsintrer. Tilstedeværende Vidne H. angiver, at han igaar kom tilstede, efter Budsendelse, hos den afdøde Person, og foretog Aareladning, hvorefter Saarene ere Mærker. Uagtet Personen var død, udtømtes dog noget Blod.

II. Indvendig Undersøgelse.

A. Hovedet. 10. Hjerneskallens Bedækninger meget blodrige. Efter Benhindens Afskrabning udsintrer Blod igjennem Benets smaa Canaler. 11. En stor Mængde Blod udstrømmer af den haarde Hjernehinde efter Benkalottens Fraskillelse. 12. I den øverste lange Blodleder flydende Blod. 13. Hjernens overfladiske Vener ere fyldte med flydende Blod, mest paa den høire Side. 14. De tynde Hjernehinder ikke særdeles blodrige. 15. Den hvide Substants rødprikket. 16. Lidt klart Serum i Sideventriklerne. Venerne i disses Vægge og i Plexus choroidei samt Vena Galeni blodfyldte. 17. De bagerste Horn smaa. 18. Intet Abnormt ved Hjernens Underflade. 19. Den lille Hjerne i alle Henseender normal. 20. De store Sinus i Hjerneskallens Basis fyldte med flydende Blod. 21. Ingen pathologisk Forandring af Benene i Basis cranii kan iagttages.

B. Halsen. 22. Blodaarerne paa Halsen aldeles fyldte med sort flydende Blod. 23. Glandula thyroidea blaalig, blodrig. 24. Tungen sammentrukken. 25. Slimhinden i Svælget, paa den bagerste Del af Tungen og i den øverste Del af Luftrøret blaalig farvet. 26. En Del skummende Slim i Luftrøret.

C. Brystet. 27. Glandula thymus blaalig, af anselig Størrelse. 28. Lungerne blaalige, blodrige, crepiterende. Henimod den bagre Rand, nær Radix, nogle smaa Blodextravasater i Substantsen. 29. Begge Hjertets Forkamre og det høire Kammer fyldte med sort flydende Blod; det venstre Kammer godt contraheret. Klapperne sunde. Muskelsubstantsen kraftig.

D. Underlivet. 30. De tykke Tarme noget udfyldte af Luft. 31. Den nederste Del af Tyndtarmen noget blaalig venøs. 32. Mavesækken, hvis indvendige Hinde er noget venøs, indeholder endel halvflydende grødet Næringsstof, der lugter lidt syrlig, som af Øl. 33. Leveren meget voluminøs, blaalig, blodrig. 34. Milten noget stor, fast og

blodrig. 35. Nyrerne blodrige, forøvrigt sunde. 36. I Urinblæren indeholdes henimod 1 Pægel klar Urin. 37. Testiklerne store, sunde.

E. Rygraden. 38. Ingen Abnormitet, specielt intet Blodextravasat, forefandtes i Rygmusklerne, paa den haarde Rygmarvshinde og i sammes Hulhed. Baade Hinderne og Rygmarven normale.

J. Voss. J. H. J. J.

Afskriftens Rigtighed bevidnes. J. Voss.

Conclusion.

De i Forretningen beskrevne pathologiske Forandringer, der ere ensartede, vise, at en stærk Blodtilstrømning til Hjernen (Hjerneapoplexi i videre Betydning) og til Lungerne (Lungeapoplexi) har fundet Sted. Det er sandsynligt, at disse sidste Organers Blodoverfyldning har betinget Blodoverfyldningen i Hjernen. Da der ikke fandtes andre pathologiske Forandringer, der kunne sættes i et Causalforhold til Døden, er det sandsynligt, at Angjældendes Død er foraarsaget af den anførte Blodoverfyldning, der har forstyrret disse vigtige Organers Function, med andre Ord, at han er omkommen af Apoplexi. Om Beruselse, Ophidselse eller ydre Vold har været den foranledigende Aarsag til Apoplexien, kan, efter det Forefundne, ikke afgjøres.

D. u. s. J. Voss.

1860 den 8de Februar Kl. 10½ Formiddag foretog Undertegnede „en Undersøgelses-Forretning over Pigebarnet J. M. P. til Oplysning om, hvorvidt det kan antages, at nogen Mandsperson har forsøgt at pleie Samleie med hende", hvilken Forretning er bleven rekvireret af Politiet i Skrivelse af Gaars Dato, som jeg modtog i Formiddag, da ovennævnte Pigebarn af dets Moder blev bragt til mig.

J. M. P. angives at være født den 9de Juli 1856. Hun har et sundt Udseende og er ret fyldig. Kjønsorganernes Slimhinde er rødfarvet, ubetydelig svullen og bedækket med purulent Slim. Bastet og Hymen ere ubeskadigede; den sidste har den hos saa smaa Piger normale Tutform. Ved at føre en Sonde ind igjennem Aabningen i Hymen og trykke nedad, udtømmes Pus fra Skeden, ligesom ogsaa samme Stof sees i Urinrørets Munding.

Moderen giver den Oplysning, at Barnet for omtrent 16 Dage siden havde ligget med en Mandsperson, at det næste Dag skal have klaget over Ondt i Kjønsdelene, men at det ikke blev undersøgt før 4 à 5 Dage senere af Moderen, som fandt, at der afsondredes grønlig Materie fra Kjønsorganerne. Siden den Tid ere forskjellige udvendige Midler blevne anvendte, efter flere Lægers Ordination. Moderen paastaar, at Barnet har taget betydeligt af i Huld, at det har mindre Madlyst, at det nu lider af Diarrhoe, og at dets Nattesøvn er meget urolig. Før det angivne Samleie fandt Sted, har Barnet jævnligen været hudløst i Laarbøiningerne.

For at give nogle Studerende Anledning til at undersøge dette Tilfælde, og for tillige at efterse, om nogen Forandring i Affectionen var indtraadt i de forløbne 2 Døgn, indfandt jeg mig med 3 medicinske Studerende i Barnets Bopæl i Rødfyldgaden No. 33. Undersøgelsen, som foretoges idag Kl. 2, gav samme Resultat, som ovenfor anført.

Med Hensyn til Opholdsstedet maa bemærkes, at det er et lidet, fugtigt Værelse i underste Etage, opfyldt af Mennesker, Bohave og andre Greier. Det tjener til Opholdssted for 2 Mandfolk og 3 Familier, der hver bestaar af Mand, Kone og 1 Barn, altsaa tilsammen 11 Mennesker. Paa dette Sted har Barnet været i 1 Maaned.

Christiania, 10de Februar 1860. J. Voss.

Afskriftens Rigtighed bevidnes. J. Voss.

Conclusion.

Pigebarnet J. M. P. lider af Blennorrhoe i Kjønsorganerne. Der er intet Mærke efter nogen Kjønsorganerne tilføiet Vold. Om Slimflodet er optraadt spontant, eller om det er foraarsaget ved Smitte, er ikke muligt at bestemme. Med Hensyn til det sidste Alternativ maa det ansees tilraadeligt, at den mistænkte Mandspersons Kjønsorganer undersøges.

D. u. s. J. Voss.

1860 den 14de Februar Kl. 2 fremstilledes Murarbeider J. S. til Undersøgelse af hvorvidt han lider af Dryppert. — Undersøgelsen, der er bleven rekvireret af Politiet i Skrivelse af Gaars Dato, foretoges paa Anatomikamneret af Lector Voss i Overvær af 3 medicinske Studerende.

Af Urinrørets Munding, hvis Slimhinde ikke er svullen, ei heller mere end normalt rødfarvet, kan fremtrykkes en ringe Del næsten klar Vædske, der ved mikroskopisk Undersøgelse sees at indeholde Epithelialceller og nogle Puslegemer. Forhuden er fortykket og arret efter tilhelede Saar.

Heraf kan sluttes, at Personen for Nærværende ikke lider af Dryppert, hvorimod det ikke kan afgjøres, om han har havt denne Sygdom for 3 Uger siden. J. Voss.

Afskriftens Rigtighed bevidnes.

D. u. s. J. Voss.

C. No. 4.

1860 Mandag den 13de Februar blev efter Politiets Rekvisition af 11te Februar, modtagen samme Dag, afholdt en Skjøns- og Sections-Forretning over Liget af en Mandsperson, der overstadig beruset blev nedbragt i Raadstuearresten den 11te og kort efter afgik ved Døden sammesteds. — Forretningen udførtes paa Anatomikammeret af Lector Voss i Overvær af Vidnerne J. J. og Stud. med. G. K. og mange medicinske Studerende. — Liget blev igaarmorges paa en Slæde kjørt hen til Anatomikammeret.

I. Udvendig Undersøgelse.

Liget er iført Bluse, islandsk Uldtrøie, Skjorte, fillede Lærredsbuxer, ditto Underbuxer, Strømper og Støvler; om Livet ligger en sort Læderrem, hvorved Buxerne holdes oppe; et Tørklæde er bundet om det venstre Albueled. — 1. Personen er 69 Tommer lang, velbygget, temmelig muskuløs, nogle og tyve Aar gammel. 2. Dødsstivhed er tilstede næsten i hele Legemet, fornemlig i Extremiteterne. 3. Ansigtet, Halsen, Nakken, Skuldrene, den øverste Del af Brystet, hele Rygfladen, Bagfladen af Arme, Laar og Ben ere blaalig decolorerede. 4. Haaret blondt, rigeligt. 5. Ved Øine, Øren, Næse intet Abnormt at iagttage. 6. I Munden noget indtørret, hvidt Skum. 7. I den venstre Albuebøining er et lidet Saar efter en nylig foretagen Aareladning. 8. Paa det venstre Knæled flere skillingstore, rynkede, lidt fordybede Ar; paa den ydre Side af den venstre Læg en Indtørring af Huden med Svulst i Omkredsen, af Udseende som om en Byld havde aabnet sig der. 9. Omkring Analaabningen endel Excrementer. 10. I Urinrørets Aabning noget seigt, tyndt Fluidum, som indeholder Sædtraade.

II. Indvendig Undersøgelse.

A. Hovedet. 11. Hovedhuden er noget blodoverfyldt. 12. Fra Hjerneskallen udsiver lidt sort Blod. 13. Fra den haarde Hjernehinde sker det samme. 14. Sinus longitudinalis superior er fyldt med sort flydende Blod. 15. Venerne i de tynde Hinder stærkt blodfyldte. 16. Hinderne selv meget blodrige og lade sig let afløse. 17. Den hvide Substants er stærkt rødprikket. 18. Hjernehulerne ere ikke forstørrede; de bagerste Horn sammenvoxne. 19. Plexus choroidei par & impar blaalige. 20. De tynde Hinder omkring den lille Hjerne meget blodrige. 21. Overalt i Hjernehulerne (Sideventriklerne, 3die og 4de Ventrikel) sees Venerne i Væggene meget blodoverfyldte. 22. Pons Varoli violet paa Grund af dens Blodmængde. 23. Corpora rhomboidalia stærkt rødpuncterede. 24. De store Sinus paa Basis stærkt blodfyldte. 25. Af Rygradscanalen udflyder blodblandet Serum.

B. Halsen. 26. Venæ jugulares anteriores, externæ & internæ ere fyldte med sort flydende Blod. 27. Corpus thyroideum blaafarvet. 28. Tungen sammentrukken; Slimhinden i Svælget, paa Ganedækket, paa Tungeroden, omkring Luftrørsaabningen blaalig svullen. 29. I den øverste Del af Spiserøret, i Luftrørshovedets Hule sees enkelte smaa Partikler af Fødemidler, der synes at være Potetesstykker eller Fedtklumper. 30. Paa det nederste Stemmebaand sidder et tyndt, noget fast Exsudat af hvid Farve, som lader sig ganske afskrabe. 31. Slimhinden i Luftrørshovedet blaalig noget svullen. 32. I Cavitates Morgagni en ikke ubetydelig Mængde mere consistent Slim. 33. I Luftrøret skummende Slim; Mucosa rødfarvet.

C. Brystet. 34. Den venstre Lunge noget sammenvoxen med Brystkassen; den høire er fri. 35. Bronchialgrenene inde i Lungerne aldeles fyldte med flydende og skummende Slim, hvori kan skjelnes smaa Potetesstykker. 36. Slimhinden i Bronchialgrenene meget blaalig. 37. Lungerne overmaade blodrige. 38. Den høire Halvdel af Hjertet, fornemlig Forkammeret, fyldt med sort, flydende Blod; i den venstre Halvdel en ringe Mængde flydende Blod; Muskelsubstantsen er fast; Klapperne sunde.

D. Underlivet. 39. Organerne her udbrede en egen syrlig Lugt (Drankerlugt). 40. Tarmene ere ubetydelig fyldte med Luft, og have ingen mærkelig Injection. 41. Urinblæren indeholder over 1 Pægel klar Urin. 42. Leveren stor, gulfarvet; dens store Aarer blodfyldte. 43. Milten meget stor, fast, sort og særdeles blodrig; dens øverste Halvdel saa meget blodrig, at det ser ud som interstitielt Blodextravasat. 44. Nyrernes Tubulærsubstants blaalig. 45. I Mavesækken indeholdes lidt surtlugtende Fluidum; Slimhinden er overalt belagt med et tykt Lag seigt, grønligt Slim; Glandulæ gastricæ, især om Cardia, meget stærkt fremtrædende.

J. Voss. G. K. J. J.

Afskriftens Rigtighed bevidnes. J. Voss.

Conclusion.

1. I Liget er fundet: a. Tegn paa Apoplexi (3, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24). b. Tegn paa Suffocation (26, 27, 28, 33, 35, 37, 38, 43, 44). c. Tegn paa Laryngo-Bronchit (30, 31, 32, 33, 35, 36). d. Tegn paa Mavecatarrh (45).
2. Af 39, 42 og 45 tør sluttes, at Personen har været hengiven til stærke Drikke.
3. Af 29 og 35 kan sluttes, at ved Brækning ere Slim og Fødepartikler komne ind i Luftveiene, hvorved Kvælning saa meget snarere er foregaaet, som Personen samtidig paa Grund af Beruselsen har havt stærke Con-

gestioner til Hovedet og tillige været lidende af en ganske alvorlig Luftrørsbetændelse.

Døden maa saaledes antages at være bevirket ved Kvælning af indre Aarsager.

Christiania, 14de Februar 1860. J. Voss.

Aar 1860 den 4de April Kl. 1 blev, efter Politiets Rekvisition af 3die dennes, modtagen Kl. 3 samme Dag, en Syns- og Sections-Forretning afholdt over et „Foster, der igaar Nat fandtes i Privetbingen i S. R.'s Gaard i vestre Elvebakken." — Forretningen udførtes paa Anatomikammeret af Lector Voss i Overvær af Vidnerne Prosector L. og Anatomikarl J. J. samt flere medicinske Studerende. — Liget, der igaar noget over Kl. 1 blev bragt til Anatomikammeret af en Politiconstabel, var bleven taget i Forvaring af Anatomikarl J. J., som fremlagde det, indhyllet i et Linklæde.

I. Udvendig Undersøgelse.

1. Liget er af et mandligt Foster, der er godt udviklet med runde Lemmer, 20½ Tomme langt og 6 Pd. 30 Lod vægtigt; det har brunligt, ¾ Tomme langt Haar, udviklede Øre- og Næsebrusk, blaalig Iris med klare Pupiller; Hovedets Omfang er 13½ Tomme, dets forfra bagtil gaaende Gjennemsnit 5 Tommer; Navlestrengen er fæstet 11½ Tomme fra Issen; Neglene ere faste, rage foran Spidserne af Fingrene; begge Kodder kjendes i Pungen; et stort Ossificationspunct sees i Laarbenets nederste Bruskepiphyse. 2. Ubetydelig Dødsstivhed i Lemmerne. 3. Huden har en blaaligrød Farve paa Hovedets behaarede Del, paa Ørene, venstre Kind, Læberne, Armene, Kroppens Bagflade, Kjønsorganerne og Underextremiteternes Bagflade. 4. Hovedets Ben ligge i Berørelse med hinanden, uden nogen Afstand i Sømmene; Fontanellerne ere smaa som hos fuldbaarne Fostre. 5. Meget smaa punctformige Blodextravasater sees i Øielaagenes Bindehud. 6. I Øregangene bemærkes intet Abnormt. 7. Af det venstre Næsebor udflyder lidt klart Vand. 8. Tungen rager omtrent 2 Linier foran Gummerne. 9. Paa Halsen iagttages intet Usædvanligt. 10. Navlestrengen er 4½ Tomme lang, temmelig fyldig, afreven; udenfor Saarfladens Niveau rage de overrevne Arteriæ og Vena umbilicalis. 11. Omkring Endetarmens Aabning og paa det omgivende Klæde ligger endel grønligt Barnebeg. 12. I Axelhulerne og i Lyskerne er endnu nogen Barneost (Vernix caseosa).

II. Indvendig Undersøgelse.

A. Brystet. 13. Brystkassen er hvælvet. 14. Efter Brystets Aabning sees den høire Lunge at rage saa langt frem, at den bedækker noget Hjertesækken og Briselet; den venstre Lunges nederste Lap prominerer mindre. Paa den høire Lunges indvendige Flade sees flere smaa Luftblærer under Pleura (subpleuritisk Emphysem); paa den venstre Lunges ydre Flade sees flere større Luftblærer, hvoraf 3 saa store som Nødder. Den venstre Lunge har i det Hele en mørk Farve med Undtagelse af enkelte smaa lyserøde Flækker; den føles jævnt compact. Paa den høire Lunge sees flere større lyserøde Flækker, især langs den forreste Rand og paa den indvendige Flade. 15. Briselet bedækker Hjerteposens øverste Del og strækker sig opad indtil ½ Tomme under Glandula thyroidea; udvendig er det af en bleg Farve, indvendig lidt blaaligt. 16. Hjertets høire Halvdel er fyldt med flydende Blod; de finere venøse Kar paa Hjertets Overflade og paa de opstigende Karstammer ere blodfyldte. 17. Efterat de nødvendige Underbindinger vare foretagne, blev den hydrostatiske Lungeprøve udført: begge Lunger med vedhængende Hjerte flød ved Vandets Overflade. Efterat de emphysematøse Luftblærer vare gjennemklippede, vedbleve Lungerne fremdeles at flyde. De bleve skaarne i smaa Stykker og disse stærkt comprimerede, men Stykkerne vedbleve alligevel at flyde i Vandet. Fra Snitfladerne udflød Blod og Luftblærer. 18. Begge Lunger (uden Hjerte) veiede 960 Gran. 19. Ductus arteriosus Botalli var conisk og større af Volum end hver af Arteriæ pulmonales. 20. Valvula foraminis ovalis naaede med sin frie concave Rand hen til Randen af Foramen ovale, mellem hvilke der blev en Aabning, som kunde udvides til et Gjennemsnit af 3 Linier.

B. Halsen. 21. De store Aarer paa Halsen ere fyldte med sort flydende Blod. 22. Paa den udvendige Flade henimod den forreste Rand, omtrent paa Midten er den venstre Musculus sterno-cleido-mastoideus i en Negls Udstrækning mere blaalig-rød af Farve end i den øvrige Del, der er blegrød. 23. Glandula thyroidea er blaalig. 24. Tungen er tyk, fast, bred. 25. Drøvelens Slimhinde er ødematøs, saa at dette Organ desaarsag er betydelig forstørret. 26. Et lidet Blodextravasat sees paa Luftrørshovedets Bagflade tilvenstre under Svælgets Slimhinde. 27. I Luftrørshovedets Hulhed lidt vandig Vædske. 28. I Bindevævet foran Halshvirvelstøtten sees et en Negl stort Blodextravasat. 29. Ved Dissection og Gjennemskjæring af Hvirvelstøtten i Halsregionen sees ingen Beskadigelse af Benene.

C. Hovedet. 30. Hudbedækningerne paa Baghovedet ere i en liden halv Haands Omkreds fortykkede; efter deres Afløsning sees Bindevævet imellem Huden og Hjerneskallens Benhinde infiltreret med coaguleret Blod og vandig Vædske. 31. Den øverste Del af Baghovedbenet, den bagerste og øverste Del af begge Isseben, især det høire, ere blaafarvede formedelst extravaseret, coaguleret Blod under

deres Benhinde. 32. I Panderegionen er i Bindevævet under Huden et Par smaa Blodextravasater af en ½ Tommes Længde, desuden flere Steder paa Sidedelene og paa Issen mange meget smaa Blodextravasater. 33. I de tynde Hjernehinder i Isse- og Baghovedregionerne findes tyndt Blodextravasat, der strækker sig nedad imellem begge Hemisphærer og har farvet Processus falcatus aldeles blaalig. Paa Tentorium cerebelli, der ligeledes er stærkt blaafarvet, ligger noget coaguleret Blod, som ligeledes omgiver Mellemhjernen. 34. De tynde Hinders Aarer ere blodfyldte. 35. Hjernens hvide Substants er ikke særdeles blodprikket. 36. Plexus choroidei blaalige. 37. Tentoriums underste Flade paa høire Side er bedækket med Blodcoagulum, og i den lille Hjernes tynde Hinder paa den øverste Flade af det venstre Hemisphærium indeholdes et jævnt Blodcoagulum. 38. I Basis cranii er intet Usædvanligt at bemærke.

D. Underlivet. 39. Endel af Tyktarmen, nemlig Colon transversum indeholder endel paafaldende gult Barnebeg; Colon descendens, S. romanum og Rectum ere fyldte med grønlig-gult Barnebeg. 40. Urinblæren er stærkt contraheret, uden Urin. 41. Leveren er blaalig, blodrig. 42. Ductus Arantii er af stort Lumen. 43. Milten er blaalig, fast, blodrig. 44. Pancreas blodrig. 45. Nyrerne noget blaalige, uden Urinsyreinfarcter. 46. I Mavesækken indeholdes endel klar Slim; Slimhindens Epithel lader sig let afløse.

J. Voss. J. L. J. J.

Afskriftens Rigtighed bevidnes. J. Voss.

Conclusion.

1. Barnet har været fuldbaaret (1, 4).
2. Dets Hoved har sandsynligvis været længe og stærkt trykket under Fødselen ved dets Passage igjennem Moderens Bækken (30, 31, 33, 34, 37).
3. Det har levet efter Fødselen (13, 14, 17, 18, 19, 40).
4. Det er omkommet paa Grund af hindret eller generet Aandedræt (3, 5, 8, 15, 16, 21, 23, 24, 32, 36, 41, 43, 44, 45).
5. Et Tryk har været anvendt paa Barnets Hals ved Hjælp af Fingre eller lignende (22, 25, 26, 28).
6. I Panden (22) er ogsaa Mærke efter en Vold, som rimeligvis er tilføiet Barnet, efterat det er født, f. Ex. ved Fald.

Om Aarsagen til det hindrede eller generede Aandedræt, hvoraf Døden er resulteret, har været Strubning eller en svækket Innervation (33, 37), tør jeg i dette Tilfælde ikke afgive nogen bestemt Formening. Thi Stud. med. H., som var tilstede ved Obductionen, har forklaret, at han var bleven hentet til Barnet qvæstionis om Morgenen, da det blev fundet, og anstillede Oplivningsforsøg, hvorefter Barnets Lunger bære tydelige Mærker (14). Det er muligt, at de pathologiske Forandringer, som ere optegnede under 22, 25, 26 og 28, ogsaa kunne være Følger af disse Forsøg.

Christiania, 5te April 1860. J. Voss.

Aar 1860 den 25de September Kl. 1 Middag foretoges i Anatomikammerets Dissectionslocale en legal Syns- og Sections-Forretning over Liget af Snedkerarbeider P. H., der igaar fandtes i Gaardsrummet til Huset No. 17 i Smalgangen paa Grønland. — Forretningen, der er rekvireret af Politiet i Skrivelse af Gaars Dato, modtagen igaar Eftermiddag Kl. 1¼, udførtes af Lector Voss i Overvær af Vidnerne J. J. og Prosector L. samt flere medicinske Studerende. — Den afdøde Person blev igaar Formiddag Kl. 8 bragt hid til Anatomikammeret.

I. Udvendig Undersøgelse.

Liget er iført sort Klædes Bonjour, brun Klædes Vest, Løskrave, Skjorte, Halstørklæde, Buxer, Støvler og Hoser. Klæderne ere paa flere Steder, især paa Arme og Ben, tilsmudsede af Søle. — 1. Liget er af en maadelig muskuløs Mand, 63 Tommer lang, nogle og tyve Aar gammel. 2. Stærk Dødsstivhed i Lemmerne. 3. Blaalig Farve af Huden paa Ryggen, paa Brystets Sidedele, i den øverste Del af Ansigtet og paa Ørene. 4. Venstre Ansigtsside og Hænderne ere tilsmudsede af Søle. 5. Haaret er rigeligt, brunligt. 6. I Panden, noget til høire, sees en Afskrabning af Huden i 1 Tommes Længde og ½ Tommes Bredde, af rødbrun Farve og noget indtørret. 7. I Øielaagenes Hud ere mange punctformige røde Pletter (fine Blodextravasater). 8. I Munden og paa det høire Kind ligger Skum, der i Munden er noget blodigt. 9. Tungen noget indeklemt imellem Tænderne. 10. Omkring Anus en stor Mængde tynde Excrementer. 11. I Urinrørets Munding indeholdes et hvidligt Fluidum, der ved mikroskopisk Undersøgelse erkjendes at være Sæd. 12. Paa begge Knæer, som ere temmelig skidne, sees Huden at være blaalig, som efter Stød.

II. Indvendig Undersøgelse.

A. Hovedet. 13. Den gjennemskaarne Hudbedækning paa Hovedet er meget blodrig, og ved at tage Hjerneskallen bort, pibler Blodet frem fra den haarde Hjernehinde. 14. I den lange Blodleder er sort flydende Blod. 15. Ogsaa Blodaarerne i Hjernens tynde Hinder indeholde sort flydende Blod, ligesom Hinderne selv ere blaalige paa Grund af Blodrigdom i deres finere Aarer. 16. De tynde Hinder afløses fra Hjernen med Lethed. 17. Den hvide Substants er

rigelig blodpuncteret; den graa har et blaaligt Skjær. Hjernesubstantsen fast. 18. I Sidehulerne, hvis Vener ere blodrige, og hvis Plexus ligeledes er meget blodfyldt, indeholdes en ubetydelig Mængde Vædske. De bagerste Horn ere smaa. 19. Glandula pinealis blaalig; Sand ligger imellem dens Ben. 20. Commissura mollis mangler. 21. Den underste Flade af Hjernen og den lille Hjerne har ligeledes meget blodrige Hinder. 22. Plexus choroideus i den 4de Ventrikel ogsaa blaaligt. 23. Sinus i Hjerneskallens Grunddel fyldte med sort flydende Blod.

B. Halsen. 24. De store Vener fyldte med sort flydende Blod. 25. Corpus thyroideum ei meget blodrigt. 26. Tungen sammentrukken, fast. 27. Slimhinden i Svælget, paa Ganeseilet, paa Tungens bagerste Del og i Omfanget af Indgangen til Luftrøret blaalig, ødematøs. 28. Slimhinden i Luftrørshovedet og Luftrøret rød, bedækket med finblæret Skum i rigelig Mængde.

C. Brystet. 29. Glandula thymus blaalig, 3 Tommer lang, $1\frac{1}{2}$ Tomme bred og $\frac{1}{4}$ Tomme tyk. 30. Lungerne, tildels sammenvoxne med Brystvæggen, ere meget blodrige, og indeholde hist og her smaa Blodextravasater. 31. Slimhinden i Bronchierne overalt violet-rød, bedækket med seigt skummende Slim; jo længre nede i Bronchierne, jo mørkere blaa er Farven. 32. Hjertets høire Halvdel er fyldt med flydende sort Blod; den venstre Halvdel er ret godt sammentrukken og indeholder derfor en ubetydelig Mængde flydende Blod. Klapperne sunde. 33. Ved den forreste - øverste Rand af Fovea Botalli er imellem Forkamrene en skraatgaaende Communications - Aabning, som kan optage Spidsen af Lillefingeren.

D. Underlivet. 34. Tarmene have et noget blaaligt Udseende og indeholde endel Gas. 35. Urinblæren indeholder omtrent 1 Pægel klar Urin. 36. Milten af normal Størrelse, temmelig blød, ikke meget blodrig. 37. Leveren, ved nogle præternaturelle Adhærentser stærkere bunden til Mellemgulvet paa høire Side, er meget blodrig. 38. Galdeblæren indeholder endel gulbrunlig Galde. 39. Nyrerne meget blodrige; forresten sunde. 40. Pancreas blaalig. 41. I den nederste Hulaare indeholdes sort flydende Blod. 42. Mavesækken indeholder over 1 Pægel brunlig, af Øl lugtende Vædske. 43. Dens Slimhinde blaalig, paa flere Steder stærkt injiceret. Ved Cardia sad et nødstort Fibroid, der ragede noget ind i Mavesækkens Hulhed.

J. Voss. J. L. J. J.

Afskriftens Rigtighed bevidnes. J. Voss.

Conclusion.

Døden maa antages væsentligst at være bevirket ved Apoplexi; thi i Liget er fundet pathologiske Forandringer, characteristiske a. for den saakaldte Hjerneapoplexi (2, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 22, 23 og 24) og b. for Suffocation (27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 37, 39, 40 og 41). — Nogle pathologiske Forandringer (27 og 31) vise tillige, at Individet har lidt af Hoste (Bronchit). Mærket i Panden (6) og paa Knæerne (12) i Forbindelse med de tilsmudsede Hænder (4) og Klæder synes at tale for, at Personen er falden forover, hvilket kan være Følge af beruset Tilstand (42).

Christiania, 26de September 1860. J. Voss.

II. Nogle Bemærkninger om de hygiæniske Forholde blandt Arbeiderne ved Kongsberg Sølvværk, Uddrag af Berglæge P. Klouman's Medicinalberetning for 1860.

Kongsberg By har som bekjendt en Udstrækning af over 2 geographiske □ Mile, hvoraf den større Del er Bjerg og Skovland, hvori Pladser, der for det meste eies af Sølvværks- og Vaabenfabrikarbeidere, ere omspredte. Den egentlige By ligger meget spredt og uregelmæssig paa begge Sider af Laagenelv, der, idet den gaar igjennem Centrum af Byen, danner tre Fossefald. Meget veldyrket Ager- og England og Haver findes inde imellem Husene, og Gjødselen benyttes her saa omhyggelig og betales saa dyrt, som neppe paa noget andet Sted i Landet. Som Følge af alt dette er Luften i Byen god, og Gjødselstank er neppe nogetsteds, hverken i Gade eller Gaardsrum, at spore. Men Fossefaldene gjøre paa den anden Side Luften kjølig, og paa Sommeraftener efter meget varme Dage mærkes dette stærkt. Rheumatismer og andre Forkjølelsessygdomme og deraf følgende Tæringer synes ogsaa her i Byen at være forholdsvis hyppige.

Disse sidste maa ogsaa være betingede af de Potentser, hvorfor Arbeiderne i Arbeidssteder som Vaabenfabrikkerne og Gruberne, ligesom ogsaa for en Del i Sølvværkets øvrige Værksteder ere udsatte. I de snart 14 Aar jeg har været her paa Stedet, er en Forbedring i de phthisiske Forholde ved Sølvværket meget kjendelig, paa Grund af de Forbedringer, som i den Tid ere foretagne med Grubernes Veirvexling; men hvad man saa gjør ved complicerede Gruber, saa bliver der i dem altid en Mængde Arbeidsrum, hvor ingen tilstrækkelig Veirvexling bliver mulig, og da Luften dertil altid blandes i større eller mindre Grad med Krudtrøg og Brandrøg, Vanddampe, Kulsyre af raadnende Træ, Uddunstningen af Folk og deres Excrementer etc. etc., og da dertil kommer, at Arbeiderne ere saa lang Tid af Døgnet, i korte Vinterdage ganske og aldeles, unddragne Dagslyset, og da desuden Grubearbeidet i Følge sin Natur i enkelte Tilfælde gjør overspændte Kraftanstrengelser aldeles uomgjængelige (heraf ogsaa de mange Distorsiones dorsi), saa kan det ikke undgaaes, at Grubearbeidet altid medfører sine Farer for Helbreden. Et stort Antal af Grubearbeiderne have det saakaldte Fyrarbeide, som bestaar i at brænde Canaler (Stoller, Orter), 1 à 2 Lagter høie og $^3/_4$ à 1 Lagter brede, igjennem Fjeldet ved at reise et Baal i Canalens indre Ende, og naar dette er udbrændt, bryde den skjørnede Sten løs og skaffe den ud. Ved dette Arbeide gaa de ud, medens Fyren brænder, men ind igjen for at „klappe af", endnu medens det gløder i Asken, og ere herved to Gange i hvert Døgn (Arbeidstiden er 2 Dage og Fritiden 2 Dage) udsatte for en ganske overordentlig Svedetørn. Men de staa sig dog forholdsvis godt ved dette Arbeide, medens de klage meget over rheumatiske Anfald, naar de maa forflyttes til andre Arbeider. Ved Scheidehusene og Pukværkerne er Luften meget fugtig og i de første for det meste uden Opvarming. Sechenhusene ved Armengrube med Pukværk have tilsammen et Kubikrum af omtrent 29500 Fod og ved Gottes Hülfe in der Noths Grube med Pukværk af omtrent 14800 Fod som Spise- og Soverum ved den første for omtrentligt Maximum 126, ved den sidste for omtrentligt Maximum 94 Mand (da i Regelen ikke over Grubernes halve Mandskab opholder sig der ad Gangen). Altsaa faar gjennemsnitlig hver Mand paa første Sted henved 234, paa sidste henved 138 Kubik-Fod. For Renholdelsen sørges ved dertil ansatte Sechenhusvartere, og i de større og mest overfyldte Sechenhuse er indrettet Ventilationsovne, hvorigjennem den udenfra kommende Luft skulde varmes, førend den kommer ind i Rummet, foruden at der er diverse Trækluger, som efter Omstændighederne kunne aabnes. Mandskaberne ligge paaklædte paa hængende Træsenge, uden Sengklæder. Denne sidste Indretning har nok sine Fordele; ved Brugen af Sengklæder er jeg bange for, at Urenligheden vilde tage Overhaand i saa smaa og stærkt befolkede Rum som anførte. Maaske ogsaa fordi Grubearbeiderne tilbringe 3 à 4 Nætter af Ugen hjemme, synes ingen Vantrivsel at kunne spores af Sechenhusenes indskrænkede Rum, om forøvrigt dette er mere indskrænket, end det som Størsteparten af hele Landets Almue hjælper sig med, og som dog ikke er til Hinder for, at Norges Befolkning naar den høieste Levealder af alle Landes Befolkninger.

Forøvrigt vil der vel, naar om nogle Aar Christiansstoll bliver slaaet igjennem til Gottes Hülfe in der Noths Grube, blive bygget nye Sechenhuse ved Stollmundingen og Grubernes Arbeidsstok faa Hovedkvarter der, og da kunne de forhaabentlig indrettes rummeligere end som nu.

Arbeiderne ved Hytten, Mynten, Kulbunden og Snedkerværkstedet benytte ikke Sechenhuse. Ved Krudtmøllen og Jondalsstoll er der Sechenhusrum nok til at opfylde alle Fordringer for de faa Arbeidere, som der kunne have Nattehold.

Ved Snedkerværkstedet, som kun har 4 faste Arbeidere, og ved Mynten, som i forrige Aar kun en meget kort Tid var i Drift, arbeides i varme Rum og der forekommer intet Særeget Helbreden vedkommende. Ved Hytten derimod er der som nødvendig ved saadanne Indretninger stærk Hede afvexlende med kold Trækvind, foruden at der er meget Støv og idelige Kul- og Metal-Dampe. Vel gjøres, saavidt skjønnes, Alt hvad gjøres kan for at afværge disse Ulemper; men de gjøre sig dog altid mærkbare, in specie Blydampene under Afdrivningen (d. e. Sølvets Adskillelse fra det før tilsatte Bly ved at oxydere dette i en Flammeovn, saaledes at Sølvet som mindre oxydabelt bliver paa Bunden af Diglen, og Blyet i Form af Sølverglød svømmer ovenpaa og afskummes). Enkelte Tilfælde af Blycolik have ogsaa i Aarenes Løb af og til forekommet; men i Almindelighed finde Arbeiderne det tilstrækkeligt, strax de føle sig besværede af Blydampen, at tage 4 à 6 Draaber Hepar sulphuris volatile, som jeg i de sidste halv Snes Aar har ladet Hytten være forsynet med til dette Brug. Ved at antage, at et saa kraftigt og flygtigt Reagents muligens kunde formaa noget imod Metaldampene, er jeg kommen til at anvende dette Modgift, skjønt jeg intet har fundet om dets Anvendelse i lignende Tilfælde i de Pathologier og Toxicologier, der ere komne mig i Hænde; og da Arbeiderne have benyttet det saa længe og fremdeles sætte dets Virkning meget høit, turde det maaske fortjene Anvendelse ogsaa paa andre metalforgiftede Steder, hvis det ikke der allerede er i Brug. De andre Metaldampe ere fornemlig af Arsenik, Kviksølv, Selen, Zink, Kobolt og nogle flere; men kun Blyet synes at gjøre nogen væsentlig Uleilighed.

Ved Hytten og ved Gruberne haves Styrtebadsindretninger, som i Sommertiden benyttes af endel af Arbeiderne;

mange Grubearbeidere bruge ellers at tage sig et ordentligt Karbad, naar de om Fredagene komme til Ro i Hjemmet.

Hele Sølvværksmandskabets Middelalder er for Tiden omtrent 38 Aar; den daglige Sygdomsprocent var i forrige Aar omtrent $1{,}_{75}$, med 1 Dødsfald i Aaret. I Regelen pensioneres Arbeiderne omtrent ved 60 Aars Alderen eller tidligere, naar Sygdom eller Kvæstelse har gjort dem mindre duelige til Arbeidet. Dette gjør Sit til at forholdsvis saa faa Dødsfald indtræffe blandt dem.

Kornet hos Kornhandlerne her i Byen er altid godt, da Sølvværkets og Vaabenfabrikkens Magaziner, hvorfra Arbeiderne tage deres væsentligste Forsyning, altid holde prima Sorter, og saaledes nøde Kornhandlerne til at gjøre det samme. Hvad Tilberedningen angaar, saa vilde det visselig være gavnligt for Helbreden, om den Del af Kornvarerne, som bages til Brød, blev bagt enten til det nu mere af Mode gaaende Fladbrød eller til Tvebakker (Skibsbrød), da disse Sorter kunne holde sig i meget lang Tid og virke godt mod Surheder i Maven, medens det bløde Ovnsbrød surner ved Opbevaring og vistnok bidrager meget til at frembringe det nævnte Onde, saa meget mere som det kun passer lidet i Følge med sur Melk, hvilken ikke kan undgaaes for dem, der - som Grubearbeiderne - maa niste sig ud for flere Dage ad Gangen. Flere af Cardialgi plagede Sølvværksarbeidere har jeg med god Nytte formaaet til at stege deres Brød til Tvebakker og Fladbrød (hvilket sidste dog har den ene Feil, at det for Byfolk bliver noget dyrt paa Grund af Vedforbruget), og med Tiden kunde vel Flere følge efter selv uden allerede at være plagede af Cardialgien. — Kaffedrik er stadig i Brug blandt alle Arbeidsfolk, men nogle af Grubefolkene have sagt mig, at de have lagt den af, fordi den „suede for Brystet." — Da her kun gives ganske ubetydelig Fiskespise, bliver Forholdet af de cerealske Næringsmidler til de animalske overveiende, og heri ligger kanske en Grund til at Ormetilfælde ere saa hyppige.

Brændevin og bayersk Øl drikkes ikke ved Gruberne; men da Arbeiderne i Regelen forlade Gruberne fra Fredag Formiddag til Mandag Morgen, have de adskillig Tid dertil alligevel, og negtes kan det ei, at en god Del af dem, især de som bo i Byen, benytte denne Tid noget drøit; dog blandt saa mange Faar maa der altid være nogle skabbede, og Drikfældigheden staar ialfald ingenlunde paa langt nær paa det Trin blandt Sølvværksarbeiderne, som blandt Kongsbergs øvrige Arbeidsstok, og endnu mindre som blandt Kongsbergs Fattiglemmer. En hel Del Arbeidere have ellers i den sidste Tid indgaaet en Forening mod Drikning af bayersk Øl, hvoraf Ølbryggerne sige sig allerede at spore adskillig Virkning.

III. Chorea Sti Viti i Sætersdalen, Uddrag af Distriktslæge J. C. Lunds Medicinalberetning for 1860.

Som i forrige Beretning anført, synes Chorea Sti Viti at optræde som en arvelig Sygdom i Sætersdalen. Den kaldes almindeligst „Rykka", tildels ogsaa „Arvesygen." Den optræder i Regelen mellem 50—60 Aars Alderen; begynder som oftest med mindre iøinefaldende Phænomener, der undertiden kun langsomt tiltage og ikke blive videre heftige, saa at Vedkommende ikke synderlig hindres i sine almindelige Beskjæftigelser, men oftere naa de efter faa Aars Forløb en ualmindelig Høide, saa at ethvert Arbeide bliver dem en Umulighed, og de endog have megen Vanskelighed med ad mangfoldige Omveie at føre Maden til Munden; hele deres Legeme, dog fornemlig Hoved, Arme og Overkrop er i stadig, heftig rykkende og slengende Bevægelse undtagen under Søvnen, da de almindelig ere rolige. Et Par af de heftig angrebne ere i den sidste Tid af deres Liv blevne fatui. Sygdommen forekommer i 2 Familier, som her nærmere anføres; Oplysningerne ere vistnok ikke saa fuldstændige, som det kunde ønskes, men dog altid Noget at begynde med, saafremt Lægerne i Sætersdalen for Fremtiden ville have sin Opmærksomhed henvendt paa Sygdommen.

C. No. 4.

(Valle Præstegjeld).

Borgaard Torjusen,
stærkt angreben; fik Sygdommen som gammel; havde 4 Børn.

Torjus	Thor	Lars	Ragnhild
stærkt angr.; fik Sygd. omtr. 60 Aar gl.; blev tilsidst fatuus; 9 Børn, hvoraf	stærkt angr.; fik Sygd. omtr. 50 Aar gl.; døde omtr. 60 Aar gl.; ugift.	frisk; 1 Barn og mange Børnebørn, der endnu ere friske og mell. 20—40 Aar gl.	frisk; 5 Børn hvoraf

Torjer	Lidvor	Osmund	Torjer	Tome
stærkt angr.; fik Sygd. 20 Aar gl.; døde omtr. 30 Aar gl.; ugift.	stærkt angr.; fik Sygd. 50 Aar gl.; døde omtr. 70 Aar gl.; havde 3 Børn, som leve og ere friske, ingen over 40 Aar.	stærkt angr.; fik Sygd. omtr. 50 Aar gl.; døde omtr. 56 Aar gl.; af hans 7 Børn (6 Døtre og 1 Søn) de 6 endnu friske, den ældste omtr. 45 Aar, 3 ere gifte og have endnu friske Børn.	stærkt angr.; fik Sygd. omtr. 50 Aar gl.; nu 60 Aar; ugift.	temmelig stærkt angr.; fik Sygd. 50 Aar gl., nu 56 Aar; har 3 Børn, der endnu ere friske, den ældste 30 Aar.

Anne
mindre stærkt angr.; 40 Aar gl.

(Byglands Præstegjeld).

Halvbrødre

Liod Olsen	Sten Thorgrimsen	Torjer Thorgrimsen
mindre stærkt angr.; mange (8—10) Børn, hvoraf	mindre stærkt angr.; ugift.	mindre stærkt angr.; fik Sygd. omtr. 50 Aar gl.; havde flere Børn, hvoraf

Birgit	en Datter
mindre stærkt angr.; fik Sygd. 60 Aar gl.; 5 Børn, hvoraf	der blev stærkt angr. omtr. 40 Aar gl.; hun havde flere Børn, der endnu ere friske, den ældste omtr. 40 Aar.

Torjer	Gunhild	Anne
stærkt angr.; fik Sygd. 46 Aar gl.; døde 51 Aar gl.; havde 2 Børn, der endnu ere friske, omtr. 20 Aar gl.	temmelig stærkt angr.; har 5 Børn, der endnu ere friske, den ældste 40 Aar.	i ringe Grad angr.; 5 Børn, hvoraf

Mari	Birgit
stærkt angr.; fik Sygd. 30 Aar gl., nu 40 Aar gl.; ugift.	i ringe Grad angr.; nu 50 Aar gl.; har 1 Barn, 20 Aar gl., friskt.

IV. Uddrag af en Beretning om Sindssygeforholdene i det flekkefjordske Lægedistrikt, af Distriktslæge J. A. Kraft.

Reservelæge Dahl har i sit Værk om Norges Sindssyge henstillet den vestlige Del af Lister og Mandals Amt til de Egne af Riget, hvori Forholdene stille sig ugunstigst med Hensyn til Mængden af Sindssyge, og at dette forholder sig saaledes, kan ikke benegtes, medens det imidlertid ikke er let paa en nogenlunde tilfredsstillende Maade at angive Aarsagerne.

Dahl antager, at der hos Befolkningen i disse Egne findes en eiendommelig og usædvanlig Modtagelighed for psychiske Indtryk, der bevirker et umiskjendeligt Anlæg til Sindssygdom. Dette synes virkelig at være Tilfældet, naar man henser til, hvor hyppigen Sindsforstyrrelse her opstaar efter saadanne smertelige Sjeleindtryk eller nedtrykkende Sindsbevægelser, der altid blive uadskillelige fra Menneskelivet, til Exempel Sorg over Afdøde, Næringssorger, skuffet Kjærlighed, Formuestab, Skræk og Ærgrelse. Blandt andre Exempler anfører Dahl fra dette Distrikt et fra Rørvig i Feddesogn, hvor 4 Sødskende alle bleve sindssyge efterhaanden som de overtoge Tilsynet med de allerede angrebne Sødskende. Mange andre Exempler kunde anføres, og alene i Løbet af 14 Dage har jeg netop nu havt 4 Tilfælde af ny erhvervet Sindssygdom under Behandling og deraf de 3 fra Flekkefjords Præstegjeld. Aarsagen var hos den ene, at Kjæresten havde slaaet op, - hos den anden et usandfærdigt Rygte om

at hun skulde være frugtsommelig, – hos den tredie var det en Ligprædiken, og hos den fjerde en Bodsprædiken. Ogsaa Arveligheden spiller en vigtig Rolle og paa dennes Indflydelse har Dahl anført et fra mig opgivet Exempel fra en Familie paa Gaarden Midtfjeldsaas i Næs Sogn, hvori der i 2 Generationer af Familien og blandt nogle og tyve Individer forekom 11 Sindssyge. Der er imidlertid mere almindelige Aarsager, vistnok ikke eiendommelige for disse Egne, men som dog her fremtræde i temmelig stærk Grad og dels udvikle Disposition, dels virkelig fremkalde Sindssygdomme. Hertil regner jeg fornemlig Almuens Fattigdom og dens Kamp gjennem hele Livet udelukkende for Livsophold, dens ensformige, glædesløse, ofte isolerede Liv, dens Mangel paa Adspredelse, Sindsopmuntring og Fornøielse, dens tarvelige og mangelfulde Skoleundervisning og Tankens Udvikling ensidigen og saa godt som udelukkende i religiøs Retning, endelig den mørke, bedrøvelige og fanatiske Retning, som Religionsanskuelsen især i den senere Tid har antaget. Aarsagerne til Almuens Fattigdom maa dels søges i Distriktets naturlige Ufrugtbarhed og Mangel paa Næringskilder, dels i Gaardenes overdrevne Udstykning, Gaardeiernes Kamp gjennem hele Livet for at udløse sine Sødskende, Misbrug af Folloug og Mangel paa Veie. Selv den i disse Egne herskende strengere Sædelighed bidrager, saaledes som allerede Dahl har gjort opmærksom paa, til Udvikling af Fattigdom. Kun gjennem Ægteskab kan Kjønsdriften i Almindelighed tilfredsstilles, og Ægteskaber sluttes derfor under de misligste Forholde. Er et Fruentimmer besvangret, er Ægteskab almindelig uundgaaeligt, om der end ikke gives anden Udsigt end Fattigvæsenet til Forsørgelse af Familien. Der reiser sig saaledes usle Hytter med et ubetydeligt Stykke Rydningsjord, hvori snart en stor Børneflok, som oftest med Hjælp af Fattigcassen, paa den usleste Maade opfostres. I saadanne Hytter opvoxe Individer, disponerede lige meget til legemlig og sjelelig Svaghed. Der er derimod een Aarsag til Sindssygdom, baade til den medfødte og til den erhvervede, som i disse Egne af Landet efter min Erfaring har langt ringere Indflydelse end der baade af Dahl og andre Forfattere i Almindelighed tillægges den, og dette er Brændevinsdrik. Det kan vel ikke benegtes, at Landalmuen, naar den kommer til Byen, ikke sjelden beruser sig; men naar undtages fra de nærmeste Egne, kommer den kun til Byen enkelte Gange om Aaret, og daglig Drik finder hverken Sted eller har i Løbet af et langt Tidsrum fundet Sted paa Landet som noget almindeligt. Det er muligt og endog sandsynligt, at Forholdene længre tilbage i Tiden, da fri og ucontrolleret Brændevinsbrænden fandt Sted, have været misligere, men nogen Hovedaarsag til Sindssygdom tror jeg dog aldrig, at Brændevin har været i disse Egne. I de 26 Aar, hvori jeg har været Læge i Distriktet, har jeg kun behandlet et eneste Menneske paa Landet for Delirium tremens, og det var en Udlænding, og hos yderst faa Sindssyge har jeg kunnet anse Drikfældighed som en medvirkende Aarsag til Sindssygdom. Den Uskik, at Barselkoner efter Forløsningen i flere Dage beruse sig med Brændevin, er ogsaa af Dahl efter hans Erfaring fra andre Egne af Landet bleven anseet som en medvirkende Aarsag til Idiotisme. Denne Uskik finder ogsaa Sted i Distriktet, men saa godt som alene i Siredalen. Men netop i Siredalen ere Sindssyge langt sjeldnere og stille Sindssygeforholdene sig gunstigere end i de øvrige Præstegjelde. Hvor skadelig man end forøvrigt maa anse hin Uskik, tror jeg dog derfor neppe, at den kan ansees som nogen almindelig Aarsag til Sindssygdom.

Uagtet Distriktet i det Hele taget viser et ugunstigt Forhold med Hensyn til Sindssygdom, saa ere Forholdene dog meget forskjellige i de forskjellige Præstegjelde. Værst stille de sig i Kvinesdal, fornemlig i Liknes Hovedsogn, gunstigst i Siredalen. Aarsagen hertil maa vel søges i, at Kvinesdal fra de ældste Tider har været et meget fattigt og næringsløst Præstegjeld, medens Forholdene i Siredalen, skjønt vistnok nu ogsaa meget fortrykte, dog have været langt gunstigere, og dette Præstegjelds naturlige Ressourcer ere langt større. Hertil kommer, at i Siredalen er Folkecharacteren, som hos de fleste Fjeldbønder, letlivet eller endog letsindig, og Folkelivet stiller sig endog lystigt i Sammenligning med i andre Egne. Vel arbeider ogsaa Pietisme og Fanatisme der i de senere Aar, men har dog endnu ikke faaet det Indpas som paa andre Steder.

Forinden Sindssygeloven af 17de August 1848 traadte i Kraft, var den sædvanlige Forsørgelse af fattige Sindssyge Omgangslægd, der allerede i det 13de Aarhundrede af Magnus Lagabøtir ved Lov bestemtes som den Maade, hvorpaa Krøblinger, Sindssyge og Fattige skulde forsørges. Senere Tiders Lovgivning har vistnok aabnet Communerne Adgang til ogsaa paa anden Maade at sørge for Sindssyge, og Lov om Fattigvæsenet paa Landet af 20de September 1845 bestemmer i § 34, at de fattige Sindssvage skulle forsørges enten ved Lægd eller paa anden hensigtsmæssig Maade. Det er heller ikke usandsynligt, at Nødvendigheden i enkelte Tilfælde har ført til, at Sindssyge have været udsatte i fast Forsørgelse, ligesom Naturalbidrag ogsaa er anvendt og Sindssyges Indlæggelse paa Amtssygehuset enkelt Gang har været forsøgt. Naar imidlertid Fattigvæsenet havde overtaget en Sindssygs Forsørgelse, da var den sædvanlige Forsørgelse Omgangslægd, og da Sindssygeloven traadte i Kraft, var den ikke alene den sædvanlige, men den eneste Forsørgelsesmaade. Som Exempler paa, hvorvidt denne dreves, og hvor lidet man endog tænkte sig nogen anden Forsørgelsesmaade, vil jeg

kun anføre, at forinden min Ankomst til Distriktet havde et gammelt sindssvagt Fruentimmer af Næs Sogn, contract, paralytiskt og uden Brug af Hænder og Fødder i en lang Række af Aar i den nærmeste Omegn af Flekkefjord været slæbt om fra Gaard til Gaard i en Kurv baaren paa Ryggen, og at hun en Vinterdag døde i Kurven paa Veien mellem Gaarden Dybvig og Loge, og at en voldsom Sindssyg af Gylands Sogn, som nu forsørges af Amtet, førtes fra Gaard til Gaard bunden til en Stige, baaren og escorteret af 8 til 12 Mand. Denne Sindssyge forpleies endnu af Amtet.

Ingen Forsørgelsesmaade har for den Sindssyge været uheldigere end Lægd og mangen, som enten ved at indlægges paa et Asyl eller endog blot ved under gunstige Forholde at udsættes til fast Forsørgelse, rimeligvis vilde have gjenvundet Fornuftens Brug, er ved hin Forsørgelsesmaade tilsidst bleven uhelbredelig. Altid virker den forværrende paa Sygdommens Character. Ved ideligen at forandre Opholdssted, udsættes den Sindssyge ikke alene paa mange Steder for ussel og mislig Behandling, men han paavirkes stedse af nye og vexlende, som oftest ubehagelige Indtryk, og ikke sjelden gjøres han til Gjenstand for Løier og Opirrelse af Børn. Flere Sindssyge, som forinden de kom under Amtets Forsørgelse, derfor vare rasende og voldsomme, ere senere, hovedsageligen fordi de ere komne i Rolighed og under en passende og fornuttig Behandling i fast Forsørgelse, enten helbredede eller blevne roligere, fredelige, arbeidssomme og medgjørlige, saaledes at de nu, da de ere Forsørgerne til Hjælp ved deres Gaardsdrift, forpleies for mindre end det Halve af, hvad de forhen kostede Amtet. Jeg nærer imidlertid ingen Tvivl om, at de paany vilde blive støiende og voldsomme, hvis de atter skulde forpleies ved sædvanlig Fattigforsørgelse. Lægebehandling kunde paa hin Tid, forinden Sindssygeloven traadte i Kraft, yderst sjelden finde Anvendelse ved de fattige Sindssyge. Til Asylbehandling var der ingen Adgang, i deres Hjem kunde ingen ordentlig Behandling finde Sted, paa Amtssygehuset var den Sindssyge for farlig for de øvrige Syges Sikkerhed og forstyrrende for deres Ro, og i privat Logi i Byen var det som oftest umuligt at faa ham anbragt, eller det medførte paa Grund af det nødvendige Vagthold altfor store Udgifter. Af Familien anvendtes da og misbrugtes da i høi Grad Blodudtømmelser, som, om de end i enkelte Tilfælde kunde være passende, dog langt oftere tjente til at forværre Sygdommens Character, medens den skuffende Rolighed, som fremkaldtes af Afkræftelse, antoges som Forbedring. Fra andre Egne af Landet skildrer Dahl denne Misbrug af Aareladning med det dermed forenede Aareladers-Charlataneri nøiagtigen saaledes, som det ogsaa her i Distriktet tidligere har fundet Sted. En paa Gaarden Galdal i Fjotlands Sogn afdød Sindssyg blev paa hin Tid Gjenstand for offentlig Undersøgelse, og hans Liv var unegteligen bleven forkortet ved overdreven Aareladning.

Sindssygeloven traadte i Kraft i 1848, og med Begjærlighed grebe Fattigcommissionerne den Anledning, Lovens § 19 giver til at overføre Udgifterne ved de Sindssyges Forsørgelse fra Sognet paa Amtet. Loven bestemmer, at Omkostningerne for deres fattige Sindssyge, som efter Lægens Erklæring kræve en fra sædvanlige Fattiges Forsørgelse særegen Behandling, skulle udredes af Amtet, og da Communerne naturligvis anstrengte sig for at faa alle deres fattige Sindssyge ind under Amtets Forsørgelse, blev det for Lægen særdeles vanskeligt at kunne træffe det Rigtige med Hensyn til hin Erklæring paa Grund af det Ubestemte i Begrebet om sædvanlig Fattigforsørgelse. Lov om Fattigvæsenet paa Landet af 20de September 1845 bestemmer, at de Fattige skulle forsørges enten ved Lægd eller paa anden hensigtsmæssig Maade, den aabner Fattigcommissionen Adgang baade til at bortsætte Fattige i fast Forsørgelse, til at skaffe dem det nødvendige Tilsyn og endog til at lægge dem ind paa Asyler. At der i Landet findes Egne, hvori dette har været sædvanlig Forsørgelse, er meget muligt, men i disse Egne forsørges den Fattige hovedsageligen ved Omgangslægd, og den fattige Sindssyge forpleiedes, da Sindssygeloven traadte i Kraft, saa godt som udelukkende paa denne Maade, og det kunde ikke undgaaes, at dette ved Lægens Erklæring maatte tages i Betragtning. Ved Circulaire af 30te April 1850 blev Lægen imidlertid befriet fra al Tvivl om, hvorledes hiin Lovbestemmelse burde fortolkes, og da dette Circulaire bestemmer, hvilke Sindssyge der skulle forsørges for Amtscommunens Regning, fuldkommen i Overensstemmelse med et af mig til det Kongelige Departement med min Medicinalberetning for 1849 forinden indsendt Forslag, har jeg Grund til at tro, at min Fortolkning af Loven og de derefter afgivne Erklæringer ikke have været ugrundede. Det kunde imidlertid efter hint Circulaire ikke undgaaes, at Pluraliteten af de fattige Sindssyge overgik til Amtets Forsørgelse, da de allerfleste gik ind under en af de af Departementet opførte 4 Classer. Naar der nemlig kan næres Haab om Helbredelse ved en passende Behandling, naar den Sindssyge er rasende, støiende, farlig eller tilbøielig til Selvmord, eller han er farlig for Ild eller usædelig, eller naar han tiltrænger særegen Pleie formedelst Urenlighed, Dyriskhed eller legemlig Sygdom, skal han forpleies af Amtet. Efter nøieste Overveielse og uden vilkaarlig Fortolkning af Loven har jeg fundet den største Del af de fattige Sindssyge i Distriktet i Overensstemmelse dermed kvalificerede til Forpleining for Amtscommunens Regning. Der bliver naturligvis nogle tilbage, med hvem dette ikke er Tilfældet, navnligen nogle godmodige Fjanter. Erfaring har imidlertid lært

mig, at flere af disse, naar de i længre Tid have profiteret at Fattigvæsenets sædvanlige Forsørgelse, før eller senere blive voldsomme, rasende og farlige, eller med Alderen dyrisk urenlige eller farlige for Ild og komme saaledes til at kvalificere sig til Amtsforsørgelse.

Efterat Sindssygeloven i 1849 var traadt i Virksomhed, blev de fattige Sindssyges Stilling og Forhold strax bedre. Vel havde allerede den mere fremskredne Civilisation og Humanitet raadet Bod paa de værste Misbrug, men da Sindssygeloven traadte i Kraft, ophørte efter faa Aar de fleste fattige Sindssyges Forsørgelse ved Omgangslægd, og uagtet det vel maaske mere var Iver for at vælte Byrderne ved Forsørgelsen saa meget muligt over paa Amtet end egentlig Omhu for de Sindssyge, der ansporede Fattigcommissionerne til at sørge for at faa dem under Amtsforsørgelse, saa udeblev dog ikke de gunstige Resultater af Loven. Disse bestode dog hovedsageligen kun i, at de fattige Sindssyge kom under fast Forsørgelse, og først i 1856 fik Distriktslægerne Anmodning om aarligen at tilse dem; og i Indstilling til Amtsformandskabet af 1ste Juli 1850 havde Amtet lovet at bestræbe sig for saa vidt muligt at undgaa de med de Sindssyges Optagelse i Asyler forbundne Omkostninger. Af de i Løbet af 12 Aar af Amtet i mit Distrikt forsørgede 38 Sindssyge have derfor kun 4 været indlagte i Asyler, 2 i Christiansand og 2 paa Gaustad, alle 4 uden at noget heldigt Resultat hidindtil er opnaaet, medens jeg forgjæves til forskjellige Tider har anbefalet flere Sindssyge til Behandling paa Gaustad. — — —

Allerede ved Slutningen af Aaret 1850 vare 10 Sindssyge fra dette Distrikt under Amtets Forsørgelse; i 1853 var Antallet steget til 20 og i 1855 endog til 26. Senere har de Sindssyges Antal atter aftaget, og har i de senere Aar næsten stadigen holdt sig paa 22, der er det nuværende Antal af Sindssyge under Amtets Forsørgelse i det flekkefjordske Distrikt. Mange af disse ere imidlertid gamle, affældige eller svagelige, og jeg har derfor Grund til at tro, at man snarere maa vente Formindskelse end Forøgelse i det nuværende Antal.

I Løbet af de 12 Aar, som ere forløbne siden Sindssygeloven traadte i Kraft, ere 38 Sindssyge forsørgede af Amtet, og af disse ere 5 udgaaede af Forsørgelsen som helbredede, 1 i Bedring, efterat være behandlet paa Gaustad, 10 ere døde og 22 endnu under Amtets Forsørgelse. 4 have været behandlede paa Asyler.

Med Hensyn til de Anker, der ere førte over de Sindssyges Behandling og Forpleiningsmaade i Lister og Mandals Amt, bemærkes det, at de i Almindelighed ikke kunne finde nogen Anvendelse paa det flekkefjordske Distrikt; de Sindssyge have enten været forsørgede af deres egne Forældre eller været udsatte til respectable, agtede og nogenlunde velstaaende Gaardmænd, hos hvem de have nydt samme Forpleining og Underholdning som deres egen Familie. Lænker eller Fod- og Haandjern have i mange Aar, længe før Sindssygeloven traadte i Virksomhed, ikke været benyttede til nogensomhelst Sindssyg; yderst sjelden er nogen bleven bunden og da aldrig længre end indtil Tvangstrøie kunde anskaffes. — — —

Uagtet de Sindssyges Forsørgelse efter Anbud i Almindelighed efter Forfatterens Mening ikke kan ansees som forkastelig og muligens endog bliver uundgaaelig, har det dog især i den sidste Tid ført til den Misbrug, at de Sindssyge ere blevne bortsatte for en altfor uforholdsmæssig liden Betaling, og da dette fornemlig er Tilfældet med saadanne, som kunne arbeide og gjøre Nytte, og er beregnet derpaa, fører det let til det Resultat, at den Sindssyge, for hvem let og maadeligt Arbeide er gavnligt, lokkes til Overanstrengelse. Dette har jeg dog aldrig erfaret, men det er ogsaa umuligt for Lægen hermed at kunne føre tilbørlig Control.

Forfatteren gjør følgende Forslag til Foranstaltninger, som han paa Grund af Forholdene anser hensigtsmæssige. (At Sindssyge, som give grundet Haab om Helbredelse, saavidt muligt sendes til Gaustad, anser han det unødvendigt at anbefale).

1. Sindssyge, som have Forældre eller Nærpaarørende, der kunne og ville overtage deres Forsørgelse og ere nogenlunde ordentlige Folk, bør tilbydes disse mod en Godtgjørelse, som foreslaaes af Distriktslægen og Fattigcommissionen. Først naar Familien for denne Godtgjørelse ikke er villig til at overtage Forsørgelsen, bør denne ske efter Anbud.
2. Andre Sindssyges Forsørgelse sker, som forhen, efter Anbud; men Fattigcommissionerne skulle ikke være forpligtede til at antage det mindste Bud, naar de ere af den Formening, at større Sikkerhed for paalidelig og human Behandling kan opnaaes ved at antage et andet Bud. Det paalægges derhos Fattigcommissionerne kun at antage til Forsørgere saadanne, der ikke alene ere dem bekjendte som samvittighedsfulde, ordentlige, humane og nogenlunde velstaaende, men hvis Familieforholde ogsaa ere dem bekjendte som gunstige for den Sindssyges Ro og Velvære. Fattigcommissionerne bemyndiges endelig til, naar Omstændighederne fordre det, med Amtets Samtykke at forhøie Betalingen til Forsørgeren, uden at lade det komme til nye Anbud, naar det ansees ønskeligt, at den Sindssyge forbliver hos den gamle Forsørger.
3. Sindssyge bør i Almindelighed ikke bortsættes til Forsørgelse hos Fremmede, naar disse bo paa ensomt- og afsidesliggende Heigaarde. Paa saadanne Steder kan hverken Lægen, Fattigcommissionen eller Naboerne hol-

de den nødvendige Control, og Misligheder kunne paa saadanne Steder foregaa upaaagtede og upaatalte. Hertil kommer, at Adgangen til saadanne Gaarde i lange Tidsrum ofte er aldeles umulig, og den Sindssyge maa da i Sygdomstilfælde mangle Hjælp. Endelig kan en Sindssyg paa et saadant Sted ikke tilsees paa samme Reise eller i Forening med andre, og herved foraarsages Tidsspilde for Lægen og forøgede Udgifter for det Offentlige.

4. De Sindssyges Gangklæder anskaffes, naar saadanne tiltrænges, af Fattigcommissionen, men Forsørgeren forpligtes til at have Opsyn med dem og er ansvarlig for dem efter en ham meddelt Fortegnelse.
5. For enhver til Forpleining for Amtets Regning udsat Sindssyg udnævnes, helst blandt Fattigcommissionens Medlemmer, Rodemesterne eller Tilsynsmændene, en i Nærheden boende paalidelig Mand, som har at føre Control med den Maade, hvorpaa Forsørgelsen sker, anmelde de Misligheder, han maatte komme under Veir med, til Lægen eller Fattigcommissionen, paase, at den Sindssyge ikke anstrenges med overdrevent Arbeide og endelig have Tilsyn med hans Klæder. En saadan Controllør har med god Virkning af vedkommende Fattigcommission et Par Gange været ansat paa Grund af Omstændighederne, og af Amtet blev en lignende Fremgangsmaade længe før Sindssygeloven udkom anvendt paa Oftedal i Bakke Sogn for en sindssyg Follougsmand, over hvis Behandling jeg havde indgivet Klage.

Som ovenfor anført ere ved Udgangen af Aaret 1860 eller Begyndelsen af 1861 i det flekkefjordske Lægedistrikt 22 Sindssyge under Amtets Forsørgelse.

Af disse 22 Sindssyge ere 6 fødte Idioter eller Imbecille og hos 2 har Idiotien udviklet sig som Følge af eller ialfald i Forening med Epilepsi fra de tidligste Barneaar. Af disse 8 Idioter lide de 5 af epileptiske Anfald, 1 af Hydrocephalus, 1 af Misdannelse, 2 af Lamheder, 2 af Contracturer og 1 af Blindhed. Kun 2 af Idioterne kunne frembringe articuleret Lyd.

Hos de øvrige 14 er Sindssygdommen erhvervet og har saa godt som hos alle begyndt med Melancholi, hvortil før eller senere Anfald af Mani har sluttet sig, medens Sygdommen efterhaanden er overgaaet til Dements eller Fatuitet. Hos 2 har Sygdommen havt Character af Monomani og hos 2 har Religionsmani eller Dæmonomani været tilstede.

Hos 2 har der været Familiedisposition til Sindssygdom, hos 3 synes et ubændigt, lidenskabeligt Gemyt at have givet Disposition, hos 3 har Kjærestens Død, ulykkelig Kjærlighed eller skuffet Forventning om Ægteskab fremkaldt Sygdommen, 1 er bleven sindssvag som Følge af haard Behandling i Tjeneste, 1 under Vaabenøvelser, 1 fordi hun skulde aflægge Vidnesbyrd for Retten, 1 rimeligvis af Hjemve, Næringssorger og Drik i Forening. Hos 2 endelig er hverken disponerende eller foranledigende Aarsag bekjendt. Af disse 14 Sindssyge ere 3 blevne angrebne før de vare 20 Aar, 6 mellem 20 og 30 Aar, 4 mellem 30 og 40 Aar og kuns 1 i en høiere Alder.

Fortegnelse over samtlige 22 Sindssyge tilligemed deres Forsørgere, den Sum, hvorfor de forsørges, og den, jeg anser passende, følger hermed.

Fortegnelse over Sindssyge under Amtets Forsørgelse i det flekkefjordske Lægedistrikt ved Slutningen af Aaret 1860.

Sogn.	No.	Den Sindssyges Kjøn.	Alder.	Hvor længe været sindssvag.	Hvor længe forsørget af Amtet.	Slægtskabsforhold til Forsørgeren eller ei.	Forsørgerens aarlige Betaling.	Betaling, som af mig ansees passende.
			Aar.	Aar.	Aar.		Spd. ß.	Spd.
Næs	1	Kvinde.	59	29	11	Intet Slægtskabsforhold.	12	15
	2	Mand.	50	30	10	Forsørges hos Søstersønnen.	11	15
Hiterø	3	Kvinde.	36	36	6	— - Moderen.	24	32
	4	Mand.	22	5	2	— - Faderen.	26	34
Fedde	5	Mand.	58	33	5	Intet Slægtskabsforhold.	15	18
	6	Kvinde.	54	54	5	Forsørges hos Broderen.	34	34
Liknes	7	Mand.	68	36	9	— - Søsterens Mand.	20	34
	8	Mand.	14	14	8	— - Faderen.	19	24
	9	Kvinde.	19	19	9	— - Moderen.	20	32
	10	Kvinde.	63	4	4	Intet Slægtskabsforhold.	15. 90	20
	11	Kvinde.	13	11	5	Forsørges hos Moderen.	19	32
	12	Mand.	25	4	3	— - Morbroderen.	8	8

Sogn.	No.	Den Sindssyges Kjøn.	Alder.	Hvor længe været sindssvag.	Hvor længe forsørget af Amtet.	Slægtskabsforhold til Forsørgeren eller ei.	Forsørgerens aarlige Betaling.	Betaling, som af mig ansees passende.
Liknes	13	Mand.	35	35	9	Forsørges hos Faderen.	20	30
	14	Mand.	45	12	11	Intet Slægtskabsforhold.	6. 96	15
	15	Kvinde.	35	18	11	— —	19	24
	16	Kvinde.	44	30	2	Forsørges hos sin Mand.	14	14
Fjotland	17	Mand.	42	14	12	Christiansands Sindssygeasyl.	121. 80	
	18	Kvinde.	70	30	11	Forsørges hos Broderen.	22	24
	19	Mand.	48	20	9	Intet Slægtskabsforhold.	14	18
Bakke	20	Kvinde.	50	50	7	Forsørges hos Broderen.	14	18
Gyland	21	Mand.	50	20	11	— - Brodersønnen.	73	40
	22	Mand.	41	5	½	Gaustad Sindssygeasyl.	121. 80	

(Herefter følger en særskilt Beretning over hver enkelt Sindssyg, som her er udeladt).

V. Uddrag af Aarsberetning fra Bergens Sindssygeasyl for 1860, afgiven af den ved samme autoriserede Læge F. T. Rosenberg.

Extract af Sindssygeasylets Personalprotocol.

Sygdomsform.	Tilbageliggende fra 1859.		Indkomne.		Tilsammen Behandlede.		Udgaaede.						Døde.		Tilbageliggende til 1861.	
							Helbredede.		I Bedring.		Uhelbredede.					
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
Melancholia	7	4	5	4	12	8	-	1	1	-	4	2	-	-	7	5
Mania	5	10	9	9	14	19	5	3	-	2	2	2	1	-	6	12
Stupiditas (stupidité) .	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Delirium tremens . .	-	-	2	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dementia	8	8	3	1	11	9	-	-	-	-	4	2	1	-	6	7
Idiotismus congenitus .	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
— acquisitus .	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-
Epilepsia	1	-	2	1	3	1	-	-	-	-	2	-	-	1	1	-
Paralysis generalis . . (paralysie générale)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Til Observation . .	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	23	23	22	15	45	38	8	4	1	2	13	7	3	1	20	24

De indkomne Syges Alder, Stand og Stilling, Ægteskabsforhold samt Føde- eller Hjemsted. Rekvirenter. Sygdommens Varighed før Indlæggelsen og dens sandsynlige Aarsag.

Alder.

Mellem	15—20 Aar	1 Md.	1 Kv.
—	20—25 -	4 -	3 -
—	25—30 -	3 -	1 -
—	30—35 -	2 -	1 -
—	35—40 -	1 -	2 -
Mellem	40—45 Aar	6 Md.	2 Kv.
—	45—50 -	2 -	3 -
—	50—55 -	2 -	1 -
—	55—60 -	1 -	1 -
	Tilsammen . .	22 Md.	15 Kv.

Stand og Stilling.

Borgerstanden	4	Md.	3	Kv.
Haandværksstanden	1	-	1	-
Bondestanden	12	-	7	-
Tjenestefolk	1	-	3	-
Arbeidsclassen	2	-	„	-
Fattiglemmer	2	-	1	-
Tilsammen	22	Md.	15	Kv.

Ægteskabsforhold.

Gifte	10	Md.	7	Kv.
Ugifte	12	-	8	-
Tilsammen	22	Md.	15	Kv.

Føde- og Hjemsted.

Bergen	4	Md.	6	Kv.
Vos	„	-	1	-
Søndfjord	4	-	1	-
Nordfjord	„	-	1	-
Sogn	2	-	2	-
Aalesund	3	-	„	-
Lindaas	„	-	1	-
Etne	1	-	1	-
Kvinhered	2	-	„	-
Augvaldsnes	1	-	„	-
Kobbervig	1	-	1	-
Mandal	„	-	1	-
Soløer	1	-	„	-
Kongsberg	1	-	„	-
Throndhjem	1	-	„	-
Nordland	1	-	„	-
Tilsammen	22	Md.	15	Kv.

Rekvirent.

Bergens Fattigvæsen	8	Md.	5	Kv.
Søndre Bergenhus Amt	6	-	4	-
Sunds Fattigvæsen	„	-	1	-
Jølsters Do.	2	-	„	-
Evindviks Do.	„	-	1	-
Lærdals Do.	„	-	1	-
(Ved nordre Bergenhus Amt).				
Eids Fattigvæsen	„	-	1	-
Borgunds Do.	1	-	„	-
Mandals Do.	„	-	1	-
Privat Regning	5	-	1	-
Tilsammen	22	Md.	15	Kv.

Sygdommens Varighed før Indlæggelsen i Asylet.

8 Dage	5	Md.	„	Kv.
2 Maaneder	„	-	1	-
3 —	2	-	1	-
4 —	„	-	1	-
6 Maaneder	„	Md.	2	Kv.
8 —	1	-	1	-
1 Aar	2	-	1	-
2 —	„	-	1	-
4 —	3	-	„	-
5 —	1	-	1	-
8 —	„	-	1	-
10 —	1	-	1	-
Ubekjendt for	7	-	4	-
Tilsammen	22	Md.	15	Kv.

Sygdommens sandsynlige Aarsag.

Uordentligt Levnet	3	Md.	1	Kv.
Næringssorg	„	-	1	-
Onani	2	-	„	-
Aandsanstrengelse	1	-	„	-
Samvittighedsskrupler	1	-	„	-
Bekymring	3	-	„	-
Arvelighed	3	-	4	-
Ulykkelig Kjærlighed	1	-	2	-
Barselseng	„	-	1	-
Standset Menstruation	„	-	1	-
Misbrug af Aareladning	„	-	1	-
Betændelse i Hovedbenet	1	-	„	-
Pneumoni	1	-	„	-
Udvortes Vold	1	-	1	-
Ubekjendt hos	5	-	3	-
Tilsammen	22	Md.	15	Kv.

Asylets Gjennemsnitsbelæg har været 45,6, eller en Brøkdel over det tilladte. I Aarets Løb ere 11 Anmeldelser om Syges Optagelse indløbne, som ikke ere antagne paa Grund af manglende Pladse. Et lignende Antal uhelbredelige Syge ere i samme Tidsrum udskrevne for at afgive Plads for helbredeligere Individer.

De Syges Beskjæftigelser ere de samme som tidligere Aar og indskrænke sig inden snævre Grændser. Syning, Strikning og Hjælp ved Hustjenesten for Fruentimmernes Vedkommende, Brændearbeide, Drevplukning, Skomagerarbeide, Havebeskjæftigelser etc. for Mandfolkenes Vedkommende udgjøre den uforanderlige Slags Sysselsættelse for Asylets Indvaanere. De Forsøg, der ere gjorte for at bringe nogen Forandring ind i disse, have været frugtesløse, hvilket søger sin forklarlige Grund i den Omstændighed, at de Syge i Regelen bestaa af den Classe af Folket, hvis Livsfornødenheder og Beskjæftigelser i Hjemmet ere simple og lidet forskjellige.

De eneste Tvangsmidler, der ere bragte i Anvendelse, ere Cellen, Tvangstrøien og Remmen, hvormed Hænder eller Fødder, eller begge Dele bringes i en for Patienten eller hans Omgivelser uskadelig Tilstand. De have saa godt som ikke, navnlig de to sidstnævnte, været benyttede som Straffemid-

del, til hvilket Øiemed derimod kolde Overgydninger et Par Gange have gjort god Nytte. Der har i det Hele taget hersket en saa god, kjærlig og selskabelig Aand inden Asylet, at den moralske Indflydelse har været tilstrækkelig til at gjennemføre den ønskeligste Orden.

Sundhedstilstanden har været god. Ingen Epidemi har hjemsøgt Asylet. 4 Dødsfald ere indtrufne, nemlig: 1 Mand mellem 70–80 Aar død af Marasmus senilis, 1 Mand mellem 40—50 Aar død af Erysipelas faciei, 1 Fruentimmer 50 Aar død af Epilepsia, og 1 Mand mellem 40—50 Aar død af Apoplexia.

Idet jeg iøvrigt tillader mig at henvise til ovenstaaende tabellariske Oversigt over de indkomne Syges Alder, Stand osv., maa jeg navnlig med Hensyn til de angivne Sygdomsaarsager bemærke, at jeg har fundet disse meget upaalidelige for flere af de Syges Vedkommende, hvem et længre Bekjendtskab og skarpere Iagttagelser have lært mig nøiere at kjende. Saaledes er Onani kun hos to angivet som Sygdomsaarsag, medens flere af de Indkomne ere hengivne til denne Tilbøielighed.

VI. Afskrift af Contract angaaende en fattig Sindssygs Anbringelse i privat Forpleining i nordre Bergenhus Amt, overensstemmende med Indre-Departementets Circulaire derom af 30te April 1850 § 2.

Undertegnede Præst N. N. paa N. N. Præstegjelds Fattigcommissions Vegne og Gaardbruger N. N. i N. N. Præstegjeld, der har modtaget den sindssyge fattige N. N. til Forpleining og Behandling, have i den Anledning afsluttet følgende Contract:

1. Den Sindssyge erholder forsvarlig og tilstrækkelig Mad og Drikke til de daglige bestemte Maaltider, der nydes stedse sammen med den øvrige Familie.
2. Adgang til Bevægelse og Ophold i fri Luft tilstedes 1 eller 2 Gange daglig efter Omstændighederne og Veirligets Beskaffenhed. Den Sindssyge medtages om muligt paa Markarbeide og anstrenges ikke over Evne.
3. Den Sindssyge gives Anledning til at beskjæftige sig med det Slags Arbeide, hvortil Lyst maatte føles. Lyst til Arbeide søges fremkaldt.
4. Der sørges daglig for Renlighed og hver Uge for Ombytning af Gang- og Sengklæder.
5. Den største mulige Orden og Regelmæssighed i alle Forholde iagttages.
6. Den Sindssyge behandles og omgaaes med Alvor, dog med Venlighed. Alslags utidig Spøg og Drillerier, Ophidselse til Vrede saavel af Voxne som af Børn forbydes paa det Strengeste.
7. Som Opmuntring for godt Forhold og Arbeidsomhed gives den Sindssyge enten bedre Kost eller der tillades hende en eller anden uskyldig Fornøielse, og under behørig Opsigt et Besøg hos Naboer, en længre Tour osv.
8. I Tilfælde af voldsom Opførsel eller Anfald af Raseri tillades Indespærring i et passende Værelse eller Anlæggelse af Tvangstrøie. I saa Fald underrettes Distriktslægen snarest muligt om de trufne Forføininger.
9. Medhjælper N. N. vil blive anmodet om saa ofte som muligt at paase, at den Sindssyge behandles i Overensstemmelse med denne Contracts Paabydende.
10. Saa ofte som dertil gives Anledning underrettes Distriktslægen om de Forandringer, der maatte indtræffe i den Syges Tilstand.
11. De specielle Regler for den Sindssyges Behandling og Forpleining, som Distriktslægen maatte finde sig foranlediget at give, befølges nøiagtig.
12. Bemeldte Gaardbruger N. N. erholder for den fattige sindssyge N. N.s Tilsyn, Pleie og Underholdning et aarligt Beløb af . . Spd., der udbetales af Fattigvæsenet. — Gangklæder besørges af Fattigcommissionen, hvorimod Reparation af samme og Sengklæder besørges af undertegnede Gaardbruger N. N.
13. I Tilfælde af mislig Opfyldelse af denne Contract fra Gaardbruger N. N.s Side erlægger han en Mulct af 10 - ti - Spd. til N. N. Præstegjelds Fattigcasse.
14. Denne Contract er bindende for 1 Aar og fremdeles, og skal opsiges med 3 Maaneders Varsel fra begge Sider. Contracten ophører at gjælde ved den sindssyge N. N.s dødlige Afgang eller ved Distriktslægens Erklæring om indtraadt Helbredelse.

N. N. Fattigcommission den 186.

For Fattigcommissionen
N. N.
Præst.

N. N.
Gaardbruger.

Til Vitterlighed:
N. N.
N. N.

VII. Uddrag af Aarsberetning fra Throndhjems Sindssygeasyl for 1860, afgiven af den ved samme autoriserede Læge F. W. Bødtker.

Extract af Sindssygeasylets Personalprotocol.

Sygdomsform.	Tilbageliggende fra 1859.		Indkomne.		Tilsammen Behandlede.		Udgaaede.						Døde.		Tilbageliggende til 1861.	
							Helbredede.		I Bedring.		Uhelbredede.					
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
Melancholia	4	9	2	5	6	14	1	2	-	1	-	3	-	1	5	7
Mania	12	15	3	3	15	18	2	2	1	2	1	1	1	1	10	12
Stupiditas (stupidité) .	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Delirium tremens . .	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dementia	10	4	3	3	13	7	-	-	-	-	2	-	-	-	11	7
Idiotismus congenitus .	2	1	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1
— acquisitus .	2	1	1	1	3	2	-	-	-	-	1	1	-	-	2	1
Epilepsia	1	2	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Paralysis generalis. (paralysie générale)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	31	32	9	12	40	44	3	4	1	3	4	5	1	2	31	30

De i Aaret behandlede 84 Syge ere fordelte paa Byen og Amterne saaledes:

Throndhjems By	14
Søndre Throndhjems Amt . . .	41
Nordre — — . . .	15
Romsdals Amt	11
Nordlands —	1
Tromsø	2
Tilsammen . .	84.

I dette Aar har Asylet havt det største Antal af behandlede Syge. Til Sammenligning anføres nedenfor Antallet af Behandlede i de nærmest forudgaaende 6 Aar.

1854	64	(32	Md. 32	Kv.)
1855	72	(42	- 30	-)
1856	80	(42	- 38	-)
1857	83	(43	- 40	-)
1858	81	(40	- 41	-)
1859	81	(41	- 40	-)

Asylet har i dette Aar nogenlunde formaaet at tilfredsstille Fordringerne med Hensyn til Optagelse, idet kun tre Syge (hvoraf tvende Epileptiske) ere negtede Plads. Imidlertid maa man heraf ingenlunde slutte, at Asylet for Fremtiden vil tilfredsstille Behovet; thi Trangen til at faa Syge anbragte, stiller sig naturligvis yderst forskjellig til de forskjellige Tider. Nogen Udvidelse af det herværende Asyl lader sig, som tidligere paavist, ikke vel realisere uden en altfor betænkelig Indskrænkning af de existerende Tumlepladse. Jeg maa derfor fremdeles henholde mig til Ønskeligheden af en større Anstalts Anbringelse i Nærheden af Byen, hvorved det hele nordlige Norge kan tilfredsstilles.

De som uhelbredede Udskrevne udsendtes for at give Plads for Andre, da deres Tilstand tillod Forpleining i Hjemmet.

Af de ved Døden Afgaaede vare de to Fruentimmer, henimod 70 Aar gamle. Den ene døde af Udmattelse, efter at have lidt i nogle Dage af Diarrhoe; den anden sank pludselig sammen, efterat hun havde lidt af den voldsomste Mani Dag og Nat i omtrent 4 Maaneder. Paralysis generalis endte den maniacalske Mands Liv.

Hvad Behandlingen af Sindssygdommene angaar, har jeg intet Nyt at meddele. Opium er fremdeles et af de vigtigste Midler, men benyttes sjelden i større Dosis end 2 à 3 Gr. Siden Flemming's „Pathologie und Therapie der Psychosen" kom mig ihænde, har jeg mere end tilforn rettet min Opmærksomhed paa Underlivsorganernes Tilstand. Hans Behandlingsmaade forekommer mig flere Gange at have ledet til særdeles tilfredsstillende Resultater. Dog har min Erfaring endnu langtfra været saa omfattende, at jeg formaar at have nogen bestemt Formening om, hvorvidt Opiumsbehandlingen bør staa tilbage.

Med Hensyn til Sindssygdommenes Aarsager maa jeg nævne, at jeg endnu ikke under min syvaarige Virksomhed ved Asylet har havt Anledning til at iagttage nogen Sindssygdom som Følge af Drikfældighed. Misbrug af Spirituosa finder nemlig efter min Erfaring sjelden Sted i det Nordenfjeldske. Hellerikke har jeg nogensinde iagttaget en Sindsforvirring, som har havt sin directe Oprindelse fra religiøse Grublerier. Som

en almindelig Aarsag synes den arvelige Disposition at have stor Betydning. Det har gjentagne Gange hendt mig, at man i Meddelelser angaaende Syge, som indsendtes til Asylet, har opgivet, at Sindssygdomme have været ukjendte i Familien, medens jeg dog - ganske leilighedsvis - senerehen har erfaret det Modsatte. Lidelser i Sexualsphæren spille visseligen hos begge Kjøn en stor Rolle som Aarsagsmoment. Onani tilligemed andre Udskeielser af Kjønsdriften er desværre ikke ualmindelig.

Hvad Arbeidsvirksomheden i Asylet angaar, efterlader denne for Kvindernes Vedkommende efter min Formening Intet at ønske, medens det altid maa blive forbundet med noget Savn, at Asylet eier for lidt Jordvei, til at Mændene kunne sysselsættes saa meget med Markarbeide, som det var ønskeligt. Det er saa naturligt, at Folk fra Landet foretrække denne Beskjæftigelse fremfor enhver anden.

VIII. Om Livsforholdene i Stegens Lægedistrikt i Nordlands Amt, af Distriktslæge P. A. Ekroll's Medicinalberetning for 1860.

Distriktets Beliggenhed og naturlige Beskaffenhed.

Stegens Lægedistrikt, der dannedes i 1854, idet de 2de daværende Distrikter i Saltens Fogderi omreguleredes til 4, bestaar af Hammerø og Stegens Præstegjelde, samt den Del af Rørstad Hovedsogn i Foldens Præstegjeld, som almindelig benævnes Nordfolden. Dets Beliggenhed falder omtrent mellem $67\frac{1}{2}^0$ og nogle faa Minutter over 68^0 n. B. Dets største Udstrækning — 6 à 7 Mile — gaar i Retning fra Sydvest til Nordost, nemlig fra Forbjerget Brænnen i Folden eller nogle i Vest for dette liggende Smaaøer, hvoraf kun en, Husø, er beboet, til Tysnes i Hammerø og begrændses paa den ene Side - den vestlige og nordlige - af den store Vestfjord og paa den anden - den sydvestlige og sydlige - af Foldenfjorden og en Fjeldrække mellem dennes 2de Hovedarme: Sørfolden og Nordfolden. Dets største Bredde, omtrent 5—6 Mile, er ved den østlige Grændse, hvor det støder til Tysfjorden i Lødingens Præstegjeld og vel for en liden Del til den svenske Grændse. Mod Sydvest eller Vestsydvest ender Distriktet i en Spids, der dannes af de omtalte Øer, til hvilke Vestfjorden støder op.

Fra Vestfjorden og for største Delen i lige Retning med den gaar der 3de større Fjorde gjennem Distriktet, nemlig:

1. Foldenfjord og en af dens Hovedarme eller dens egentlige Fortsættelse, Nordfoldenfjord, der gaar omtrent 4 Mile i NO., bøier siden i sydostlig Retning og ender ved Mørkesvik. Dens hele Længde er omtrent 6 Mile.
2. Ledings- eller Leinesfjorden, der gaar fra Vest mod Øst gjennem Ledingens Sogn, Annex til Stegen, og er omtrent $1\frac{1}{2}$ Mil lang.
3. En Fjord, der under forskjellige Navne gaar fra Vest mod Øst først gjennem Stegens Sogn, nemlig dets Fastland paa den ene og Engeløen og Lundøen paa den anden Side, senere gjennem Hammerø, hvor den faar Navn af Sagfjorden og ender ved Sagelven. Den er 4 à 5 Mile lang. I Hammerø Præstegjeld staar denne Fjord ved 8 smale Sund, hvorigjennem der løber stride Strømme, i Forbindelse med et 2 Mile langt Bassin, der ligger i Midten af det nævnte Præstegjeld. Det er omtrent paa Midten indknebet til et Par smale Sund (Strømme) og deles saaledes i 2de Dele, hvoraf den vestlige er besaaet med en Mængde Smaaøer og Holme.

Forøvrigt afgive saavel de 3 nævnte Fjorde som Vestfjorden flere mindre Arme eller Bifjorde.

Stegens Lægedistrikt bestaar fornemlig af Fastland og har kun een Ø, der med Hensyn til Folkemængde er af nogen Betydenhed, nemlig Engeløen, der udgjør over Halvparten af Stegens Hovedsogn. Med Hensyn til Udstrækning er endvidere Lundøen i Stegen, Findø eller Carlsø i Hammerø og Hjertø i Nordfolden ikke ganske ubetydelige. Ligesom største Delen af det øvrige Nordlands Amt er Distriktet bjergigt, idet 2de Fjeldrækker løbe parallelt fra Østgrændsen mod Vest med mere eller mindre betydelige Nedsænkninger. Den ene af disse begynder fra Tysfjorden, gjennemskjærer Hammerøen, fortsætter paa Lundøen og Engeløen, hvor den ender ved Stegberget, et Forbjerg af mindre Høide ude mod Vestfjorden. Den anden begynder omtrent ved den svenske Grændse, gaar vestlig mellem Sagfjorden i Hammerø og Nordfoldenfjord, deler sig senere i 2de Arme, hvoraf den ene gaar mellem den foran under No. 3 omtalte Fjord i Stegens Hovedsogn og Leinesfjorden, samt

ender med Skotstinderne; den anden gaar i samme Retning mellem sidstnævnte Fjord og Foldenfjord; den ender ved Brænaxlen.

Distriktets Størrelse kan jeg end ikke tilnærmelsesvis bestemme, men kun antyde. Hos Kraft (S. 632) er Hammerø Præstegjeld angivet til 23 □ Mile, Stegens til 5 og Foldens til 35. Ansættes nu den Del af Foldens Sogn, som henhører til Stegens Lægedistrikt, til $\frac{1}{3}$ af hele Præstegjeldet — hvilket jeg tror kommer det Virkelige temmelig nær — bliver altsaa Distriktets Fladeindhold omtrent 42 □ Mile.

Hvorom Alting imidlertid er, optages en forholdsvis større Del af Arealet af de ubeboede og vel for det meste ubeboelige Strækninger, som ligge mellem Kysten og den svenske Grændse. Af betydeligere beboede Dalfører gives her kun eet, nemlig „Sagvandene" i Hammerø, der skal have en Længde af omtrent 3 Mile, og hvorigjennem Distriktets betydeligste Vasdrag gaar. Da Dalen imidlertid er trang og indesluttes af høie Fjelde, ligger her kun faa Gaarde. De Fjelde, der gjennemskjære Distriktet, ere i Regelen temmelig steile med smal Fod, hvilket især gjælder om de Sider, der vende mod Nord og Vest, medens der mod Syd og Øst forekommer jævnere Skraaninger, som da udgjøre Distriktets tættere bebyggede Dele. Som saadanne kunne nævnes Sørbygden i Hammerø, Nordfoldstranden i Folden, men fornemligen den søndre Del af Engeløen i Stegen. Da her som sagt ingen betydelige lavtliggende Dalfører gives, og Grændsen for en nogenlunde sikker Kornavling ligger temmelig lavt under denne Breddegrad samt Græsgangene for det meste ere indskrænkede, saa ere Beboerne hovedsagelig henviste til den rigtignok temmelig vidtstrakte Kyststrækning, som de nævnte Fjorde med deres forskjellige Arme afgive og hvoraf vel kun en liden Del er dyrkbar, men en endnu mindre opdyrket.

Veir- og Temperaturforholde.

Disse ere omtrent ens over hele Distriktet og bestemmes væsentligst af dets Beliggenhed ved Vestfjorden og dennes større Aflæggere. Veirforholdene ere nu, som man ved, overalt temmelig forskjellige, men neppe er dette nogetsteds i Norge i høiere Grad Tilfældet end her — jeg vil just ikke sige netop i Stegens Lægedistrikt, men i det Hele taget i Nordland. I de snart 8 Aar, jeg har opholdt mig her, har jeg - tør jeg sige - været en temmelig opmærksom Iagttager, men jeg har saare ondt for at levere noget Totalbillede af mine Iagttagelser. Sandt nok, har jeg kun for en mindre Del af dette Tidsrum (2 à 3 Aar) daglige Optegnelser, men jeg har dog ellers jævnligen noteret Veirforholdene baade af Interesse for Sagen og fordi de jo skulle omhandles i de aarlige Medicinalberetninger. Resultatet af disse Iagttagelser er, at Veirforholdene frembyde en mangfoldig Forskjellighed under de tilsvarende Aarstider i de forskjellige Aar. Et har jeg dog fundet constant, nemlig koldt Veir i den sidste Halvdel af April og første Halvdel af Mai, hvoraf da følger, at man ikke ved af noget egentligt Foraar at sige. Nogen stadig Sommervarme før Sancthanstid hører til Sjeldenheder. De enkelte varme Dage, som i Slutningen af Mai og Begyndelsen af Juni af og til indtræffe, afløses gjerne brat af Regn eller Slud med vestlige Vinde, Taage og kjølig Luft. Dette fortsætter sig i enkelte Aar udover Juli og August, og da har man ikke Sommer uden af Navn. I saadanne Aar er Veirliget gjerne noget bedre inde i de dybe Fjorde, som ved deres Ende bøie mod Syd, da de vestlige Vinde og Taagen, disse føre med sig, tørne mod de høie Fjelde, saa at man her ofte har klare varme Dage, medens der udenfor hersker Væde og Kulde. Høsten kommer i Regelen temmelig tidlig, allerede henimod Slutningen af August. Senere ud paa Høsten pleier Veiret at blive meget afvexlende, idet forholdsvis streng Kulde hyppigen afløses af Tøveir. Saadanne Afvexlinger vare ofte hele Vinteren igjennem. Stadige Vintre høre til Sjeldenheder paa Grund af Distriktets nære Beliggenhed ved Havet. Af de 7 Vintre, jeg har tilbragt heroppe, have de 3 været næsten snebare, idet de enkelte Snelag, som have faldt, strax ere borttagne af Tøveir. Selv i de stadigere Vintre hører varigt Sneføre til Sjeldenheder, da de jævnlig herskende Vinde drive Sneen sammen i Fonder og Skavler.

Forøvrigt henvises til Tabel No. 1, hvor Veir og Middeltemperatur for hver Maaned er angivet for Aarene 1859 og 60 efter Iagttagelser, anstillede 3 Gange hver Dag.

Med Hensyn til den Forskjellighed, som disse 2de Aar sammenholdte med hinanden udvise, bemærkes, at i førstnævnte Aar var Nedbør ualmindelig hyppig indtil September Maaned, medens der siden indtil Aarets Slutning herskede et for disse Egne og den Aarstid ualmindelig tørt og stadigt Veir, ligesom Veirforholdene i hele det sidste Aar vare udmærket gode. Saaledes antager jeg, at for de 3 første Fjerdedele af Aaret udtrykker hvert af de 2de Aar omtrent Yderpuncterne, medens hvert Aars sidste Fjerdedel var meget for gunstig til deraf at kunne uddrage nogen Slutning med Hensyn til Veiret i Almindelighed paa den Aarstid heroppe.

Folkemængde og Mortalitetsforholde.

Ved den sidste Tælling - 1855 - var Folkemængden:

i Hammerø Præstegjeld . . .	2125
i Stegens — . . .	2304
i Nordfolden	832
tilsammen	5261.

Ifølge Præsternes Opgaver udgjør Overskuddet af Fødte i de sidste 5 Aar tilsammen . . . . . 310.
Altsaa skulde Folketallet ved Udgangen af 1860 være 5571,
hvilket sandsynligvis paa det Nærmeste stemmer med det Virkelige, da Ind- og Udflytninger i dette Tidsrum have - saavidt jeg har kunnet erfare - været saa faa, at de kunne sættes ud af Betragtning.

Befolkningen bestaar næsten udelukkende af Norske; i Hammerø og Nordfolden findes kun nogle faa Lapper og i Stegens Præstegjeld ingen.

Mortalitetsforholdene have i de sidste 5 Aar stillet sig saa noget nær ved Yderpuncterne i Stegen og Hammerø, idet de i de 3 første Aar af Terminen vare meget ugunstige, medens det Modsatte har været Tilfældet i de 2de sidste. Da nu dette er den mindre Del af Terminen og Dødligheden i Nordfolden lige indtil det næstsidste Aar har været temmelig stor, er Gjennemsnitsforholdet for det hele Distrikt heller ikke synderlig gunstigt ($1{,}_{87}$ % eller 1 : $53{,}_{52}$).

Forøvrigt henvises med Hensyn til dette Afsnit til Tabel No. 2, hvorom jeg skal tillade mig følgende Bemærkninger:

Da jeg ikke var eller kunde komme i Besiddelse af de fornødne Materialier for Nordfoldens Vedkommende, omfatter Tabellen kun de 2de hele Præstegjelde (Stegen og Hammerø), som henhøre til Lægedistriktet.

Ved Affattelsen af Litr. A. har jeg udelukkende benyttet mig af de som Resultat af sidste Folketælling udgivne trykte Tabeller. Istedetfor de til enhver Aldersclasse henhørende Individers Antal har jeg anført hvormange pCt. af den hele Befolkning dette udgjorde, da dette forekommer mig at give en langt lettere Oversigt over Aldersforholdene. Til Sammenligning har jeg stillet ved Siden nogle Provstier langs Vestkysten, samt endelig hele Landet, forsaavidt Landdistrikterne angaar.

Det var mit Ønske at kunne have medtaget mange flere Provstier, men min knappe Tid nødte mig til at indskrænke mig til disse faa.

Med Hensyn til Litr. B bemærkes, at jeg for de 2de Præstegjeldes Vedkommende, der henhøre til Lægedistriktet, har benyttet de af vedkommende Provst afgivne aarlige Lister, men bragt Aldersclasserne i Lighed med de i de trykte Tabeller opførte.

Til Sammenligning har jeg ogsaa her valgt de samme Provstier som i Litr. A, men da jeg ikke havde andet Materiale end de trykte Tabeller, høre disse Opgaver til et tidligere Tidsrum, nemlig det næstforegaaende Qvinqvennium, hvorfor jeg var i Tvivl om jeg skulde medtage dem. Det samme gjælder ogsaa med Hensyn til de dødfødte Børn.

Ved at beregne Gjennemsnitsprocenten af Dødligheden i Distriktet i de sidste 5 Aar, har jeg lagt Halvdelen af Overskuddet af Fødte i dette Tidsrum til Folketallet i 1855, og ved Beregningen for Provstiernes Vedkommende for de 5 foregaaende Aar har jeg trukket $\frac{1}{4}$ af Tilvæxten fra 1845—55 fra. Aldeles nøiagtig bliver naturligvis det herved udbragte Resultat ikke; men paa den anden Side maa vel Afvigelserne antages at være temmelig ubetydelige.

Boliger.

I Regelen lade disse her som for det meste overalt i Kystdistrikterne meget tilbage at ønske, navnligen i sanitær Henseende; thi det maa siges hidindtil at høre til de temmelig sjeldne Undtagelser at se end en eneste af Hygiænens Fordringer fuldkommen tilfredsstillet, og der hvor det er Tilfældet, er det for det meste alt Andet end Indsigt og Omtanke at tilskrive.

For det Første ere nu Vaaningshusene smaa og fremfor alt lave. Denne Bygningsmaade forsvares nu med økonomiske Grunde, idet der anføres, at saadanne Huse ere billigere baade at bygge og opvarme. I et Distrikt, der for en stor Del er fattigt paa Brændematerialier og for største Delen blottet for Byggevirke - hvilket, hentet langveis fra, belastes med betydelige Transportomkostninger - og hvor de Byggende oftest befinde sig i maadelige Kaar, har vistnok denne Grund til en vis Grad sin Berettigelse; men i Almindelighed tillægges den dog en altfor stor Vægt, idet man udelukkende holder sig til denne Side af Sagen og lader aldeles ude af Betragtning, hvad der endogsaa i økonomisk Henseende taler til Fordel for rummelige Huse, nemlig disses større Varighed.

Der hvor Nedbør er saa hyppig som i disse Egne, maa Grunden i Almindelighed være fugtig, og det kan derfor mangesteds være vanskeligt nok, naar et Hus skal opføres, at finde en tør Tomt; men i Regelen gjør man sig heller ingen Umage for at finde en saadan, endsige at udtørre den ved Afgrøftning; thi saadant forekommer blot som Særsyn. Det nye Hus sættes helst paa det forriges Tomt, hvor daarlig og uhensigtsmæssig end denne er, dels paa Grund af en Slags Vane, dels for ikke at forlænge Veien til Fæhusene. Disse ere nemlig her som overalt i Kystegnene gjerne klinede tæt ind til Vaaningshusene, idet de dermed forbundne Ulemper synes ikke at genere Befolkningen i mindste Maade. Paa de større Gaarde ligge alle Opsidderes Huse i Almindelighed i en Klynge, og paa de største ere de fordelte i flere, noget fjernt fra hverandre liggende Grupper, hvoraf hver tilhørende en 3 à 4 Naboer.

Dette Væsen eller Uvæsen har nu upaatvivlelig sin Op-

rindelse fra Udstykningen af Gaardene med Bibehold af Fællesskab til en vis Grad, der paa enkelte Steder den Dag i Dag gaar saavidt, at Naboerne skifte Høet paa Marken og Kornet paa Ageren. En ordentlig Udskiftning af Jord, der paa en Maade fremtvinger Udflytning, er hidindtil ukjendt i disse Egne.

De fleste Vaaningshuse ere Loftstuer, medens en Del af de mindste ere uden Loft. I Stegen og Hammerø bruges Kakkelovne - mest Bilæggere -, hvorimod man i Folden har en Sort murede Ovne med Ildsted, hvilke have nogen Lighed med de i Gudbrandsdalen og flere Steder brugelige. I den senere Tid har man begyndt med at indføre Kogeovne, der anbefale sig som brændebesparende, men trods denne vistnok nyttige Egenskab, synes de dog ikke at ville vinde almindelig Indgang og fortjene den neppe heller. Thi om de end forsynes med nok saa gode Trækrør - hvad sjeldent sker - saa fyldes dog de smaa Værelser af de Dampe, som udvikles under Madkogningen. Væggene i saadanne Værelser ere ogsaa næsten bestandig vaade. De Huse - især naar de ere smaa -, hvori saadanne Ovne bruges, have ogsaa forekommet mig mere end almindelig usunde.

Vinduerne falde i Almindelighed i det Smaa, og den utilstrækkelige Belysning, de tilstede, bliver end sparsommere derved, at ituslagne Ruder gjerne for længere Tid eller endog bestandig erstattes ved en Træplade. Man ser næsten aldrig Slagvinduer, en Mangel, som dog tildels afhjælpes ved Husenes Utæthed, og saa mislig end den derved opstaaede Ventilation i visse Henseender kan være, tror jeg dog ikke den bør ønskes borte, saalænge den ikke erstattes af nogen hensigtsmæssigere.

Foruden det egentlige Beboelsesværelse er der oftest et Kammer eller ogsaa en mindre Stue, enten under samme Tag eller isoleret. Sjeldent ere disse Værelser forsynede med Opvarmningsapparater. Til ethvert Hus hører - forstaar sig - ogsaa et lidet Kjøkken og tildels et saakaldt Kogehus o: Ildhus en miniature.

Forøvrigt maa bemærkes, hvad ovenfor er antydet, at denne Skildring vel passer i Almindelighed, men at der ogsaa er adskillige Undtagelser. Der gives nemlig ikke saa ganske faa ret velbebyggede Bøndergaarde. At disses Antal, trods Byggematerialiernes Stigen i Pris, hidindtil har været i Tiltagende, synes at spaa om en bedre Fremtid. Det er vistnok saa, at de fleste Huse, som i den senere Tid opføres, lade ogsaa adskilligt tilbage at ønske i sanitær Henseende; men alligevel staa de dog i Almindelighed langt forud for de gamle.

Hvad Renligheden i Husene angaar, saa kan denne i Almindelighed ikke ansættes ret høit, men dog heller ikke saa ganske lavt som t. Ex. i Kystdistrikterne i Bergens Stift. At skure Gulvene engang hver Uge, er - saavidt jeg har kunnet erfare - en temmelig almindelig Skik, som skal være bevirket indført af etslags locale Sundhedscommissioner, som oprettedes i Anledning af Cholerasygdommens befrygtede Indtrængen i Norge i 1831 og siden have vedligeholdt sig. Loft og Vægge skures derimod temmelig sjeldent i de fleste Huse og i nogle vel slet ikke. Overalt staar jo Renligheden som sagt ikke paa noget ret høit Trin, men det maa dog paa den anden Side medgives, at det ikke er nogen ganske let Sag, under de herværende Forholde, at naa op til et saadant. Betænker man, at de omtalte smaa Stuer skulle tjene til Spise- og tildels Soveværelse (hvor Kogeovne ere indførte ogsaa til Kjøkken), at alle indendøres Sysler her skulle udføres, de vaade Klæder tørres, og at de ikke sjeldent maa afgive Beboelsesleilighed for 2de Familier, saa maa man snarere undre sig over, at det er saapas, end over at det ikke er bedre. At der ogsaa af og til og altfor tidt træffes Svineri, som er nogetnær uafhængigt af disse Omstændigheder, og saaledes ikke heri kan finde nogen Undskyldning, er desværre sandt; men saadant finder vel her og der Sted ialfald i en større Del af Landet.

Klædedragt.

Denne kan i det Hele taget for den mandlige Del af Befolkningens Vedkommende characteriseres som ganske upaaklagelig, hvor ikke Forfængelighed, Armod eller et ufornuftigt Kniberi gjør sig gjældende, ihvorvel den ofte ellers kan være knap nok til at yde tilstrækkelig Beskyttelse mod det barske Clima. Det saare lave Trin, hvorpaa Husfliden staar, maa nødvendigvis udøve en uheldig Indflydelse paa Klædedragten; thi det Ubetydelige, som tilvirkes her, er langtfra tilstrækkeligt for Behovet og oftest af en maadelig Kvalitet. Det Øvrige maa kjøbes i dyre Domme. Gjerne er det ogsaa de sletteste Sorter, som her gaa i Handelen, da Nordlændingen just ikke har Ord for at lægge videre Bret paa Varernes Godhed. At man ligesom paa flere Steder, især langs Kysten, kun lidet lemper Dragten efter Aarstiderne, tør jeg neppe ubetinget kalde Feil her, hvor Veiret til enhver Tid er saa foranderligt. Mandfolkene bruge for det meste Vadmel til deres Klæder, tildels ogsaa af de simpleste Sorter Klæde. Trøierne ere temmelig side og have mere eller mindre Lighed med Søtrøier, og forekomme mig forøvrigt at være ganske hensigtsmæssige. Uldne Klæder nærmest Kroppen bæres vel af Enkelte, men synes ikke letteligen at ville komme i almindelig Brug, og vist er det, at saalænge Hudculturen staar paa et saa yderst lavt Standpunct som for Tiden her, medfører deres Brug adskillige Ulemper. I Uveir, paa Søreiser og under Fiskeriet benyttes det langs Kysten og siden umindelige Tider brugelige „Skindhyre“, dog have de store tunge

Skindhatte i den senere Tid, og især hos den yngre Slægt, maattet vige Pladsen for „Sydvester“. Istedetfor Skindklæder bruges ogsaa tildels om Sommeren Olieklæder. Saavel paa Landjorden som under kortere Søreiser træder Nordlændingens bekjendte Forkjærlighed for Huer tilsyne. Vel ere de ildrøde tykke Uldhuer for det meste gaaede af Brug og erstattede af mere moderne af Klæde etc., hvilke ere nok saa lette og bekvemme, men have forresten det tilfælles med hine, at de lade Hals og Nakke ubeskyttede mod Væde.

Fruentimmerne ere i Regelen daarligere klædte, hvortil Forfængelighed i Forbindelse med den føromtalte ringe Husflid væsentligst bidfager. Alt hvad der kan afsees til denne Post og mere til anlægges nemlig i „Stadsklæder“ af slette Stoffe: Sirtser o. desl., der, efter den herskende Smag, ere smukke nok saalænge de ere nye, men denne Herlighed varer kun kort. De gaa snart over til Hverdagsbrug, hvortil de mere end alt Andet ere utjenlige. Sjelden bruges Uldent nærmest Kroppen og vel endnu sjeldnere Benklæder. Derfor træffes ogsaa saadanne Fruentimmersygdomme, som i Almindelighed skrive sig fra Forkjølelse, saa overmaade hyppigt i dette Distrikt.

Saavel Mandfolk som Fruentimmer bruge i det Daglige et Slags Skotøi, som kaldes Klumper - en Sort Tøfler med høihælet tyk Træbund og Overlæder uden Hælstykker. De roses som ganske fortræffelige, og jeg vil gjerne tro, at de ialfald ere bedre end daarlige Sko. Om man end bliver vaad paa Fødderne - hvad naturligvis let kan ske - fryser man ikke saa let som i Lædersko, hvor Vandet ikke har saa let Passage ud igjen som i hine, i hvilke man - som det hedder - gaar sig snart tør igjen. Da de ifølge deres Construction ere overmaade lette at tage af og paa, sættes de almindeligst efter ude i Fordøren, hvorved Gulvene ikke saa lettelig tilsøles som hvor andet Skotøi bruges; men paa den anden Side kan det nu have mindre gode Følger jævnligen at gaa i bare Strømper paa det ofte utætte og kolde og ikke altid tørre eller rene Gulv. For den Uvante er det noget nær en Umulighed at gaa i dette Skotøi uden hvert Øieblik at falde; men hos dem, der fra Barnsben ere indøvede i dets Brug, mærker man lidet eller intet til nogen Ustøhed.

Om Næringsmidlerne

har jeg ikke meget at sige, uagtet jeg har anvendt adskillig Tid og Flid paa at skaffe mig Oplysning herom. Spørges der t. Ex. om det omtrentlige Forbrug om Aaret af de vigtigste Næringsmidler pr. Individ, vil man finde, at dette er saa høist forskjelligt i de forskjellige Aar, at intet Almindeligt desangaaende lader sig fastsætte, — eller vil man erhverve sig Oplysninger om Madskikken, saa kommer man tilsidst til det Resultat, at der egentlig ikke existerer nogen saadan. Vist er det, at det ikke har lykkes for mig at faa Greie enten paa det Ene eller Andet. At det ogsaa maa saa omtrent være, bliver rimeligt nok, naar man ved, at de vigtigste Næringskilder her flyde saa saare uregelmæssig, og at den eneste forholdsvis sikre man har, nemlig Fædriften, vanskjøttes i høi Grad; heraf utvivlsomt det Hang til at leve blot for Dagen, som man beskylder Nordlændingen i Almindelighed for. Hvad jeg angaaende Næringsmidlerne kan meddele, indskrænker sig derfor til nogle almindelige Bemærkninger.

Af Kornvarer er Forbruget forholdsvis ikke ret stort, i enkelte Aar endog temmelig lidet. Distriktets egen Kornavling bestaar mestendels af Byg; thi af Rug avles kun lidet og af Havre slet intet til Menneskeføde, blandt Andet fordi den korte Sommer kun sjelden - om ellers nogensinde - vilde være istand til at bringe den til Modenhed. Heller ikke i Handelen er denne Kornsort eller Melet deraf videre gjængs, og de smaa Partier, som enkelte Handlende eller Fartøiskippere have været forsynede med, have ikke fundet videre Afsætning. Derimod er det Bygget, som ogsaa her spiller Hovedrollen, især i de Aar, Distriktets egen Avling mere eller mindre har slaaet feil. Det er ogsaa i saa Henseende ret betegnende, at naar man taler om Korn, mener man dermed Byg i Modsætning til Rug, hvoraf der imidlertid ogsaa forbruges adskilligt. Dette kjøbes dog mest i formalet Stand. Siden Handelen paa Bergen i de senere Aar har betydelig aftaget, forsyner man sig mest med det saakaldte Russemel, der kommer fra Archangel, da dette gjerne falder lidt billigere end det, der erholdes fra Bergen. Det hjemmeavlede Korn er af en meget forskjellig Kvalitet, alt eftersom Aarveien falder, men selv det gode giver gjerne et maadeligt Mel, da det renses slet og males endnu slettere; Møllebrugene ere nemlig overalt i en daarlig Forfatning. Det er derfor ingen synderlig Tvivl om, at Folk vilde staa sig bedre ved at kjøbe Bygmel istedetfor „Korn“, men dette har man nu vanskeligt for at tro. Saavel af de forskjellige Grynsorter som af Erter er Forbruget meget lidet, ligesom ogsaa af Hvedemel.

Under den sidste Dyrtid, der tildels faldt sammen med Misvæxtaarene heroppe (1856—58), forsøgte man Mais som den da forholdsvis billigste Kornsort. I Førstningen fandt man den særdeles velsmagende, hvad dog ikke varede længe; thi allerede forinden Priserne paa Kornvarerne faldt, var den for det meste gaaet af Brug.

Potetesforbruget er i de gode Aaringer saa stort, at det vel ikke uden Føie kan kaldes Misbrug. Jeg er nemlig temmelig sikker paa, at der i saadanne Aar fortæres 3 à 4 Gange saameget Potetes som Byg og Rug tilsammentaget. De staa altsaa i Rækken af Næringsmidler, idetmindste i

kvantitativ Henseende, langt forud for de øvrige, - en Plads, de kun under extraordinære Omstændigheder, nemlig Mangel paa de mere nærende og en truende Hungersnød, burde indtage, - men da har man netop mindst af dem, eftersom Potetesavlingen da i større eller mindre Grad mislykkes.

Af andre Rodfrugter er det næsten ene og alene lidt Næper, som dyrkes. Kaalrabi er meget sjelden og trives heller ikke videre, medmindre man forskaffer sig Planter fra de sydligere Egne, hvad, saavidt jeg ved, ingen af Bondestanden har indladt sig paa. Bedre trives Guleroden, men dens Dyrkning drives kun af Faa og da ganske i det Smaa.

Med Hensyn til Tilberedelsen af de vegetabilske Næringsmidler bemærkes, at af Brød er det Fladbrød, som spiller Hovedrollen. Dertil benyttes især Bygmel og Potetes, tildels med lidt Tilsætning af Rugmel. Som bekjendt giver Bygmel hverken alene eller blandet med Potetes nogen seig Deig, hvorfor Brødet maa bages temmelig tykt, hvis det skal hænge sammen. Lykkes Stegningen fuldkommen, hvad let kan glippe, bliver det vanskeligt at tygge, i modsat Fald tungt at fordøie. At bedærves ved Mugning er det derimod ikke saa let udsat for, da man pleier bage ofte og saaledes kun lidet ad Gangen. „Ovnsbrød" bruges ikke meget af i det Daglige, men væsentligst kun til Udnistninger, især til Lofotfiskeriet, samt til Høitiderne og høitidelige Leiligheder. Til dette Slags Brød benyttes for det meste Rugmel, tildels med nogen Blanding af Bygmel. Bagerovne ere ikke sjeldne, saa de fleste Huse have idetmindste nogenlunde bekvem Adgang til at afbenytte dem, og Brødbagning er endelig ikke Husmødrenes svageste Side. Istedetfor Ovnsbrød benyttes tildels en Sort simple Vafler, mest til Udnistning paa kortere Reiser.

Til Grød benyttes Bygmel undertiden med Tilsætning af noget Potetes. Den koges temmelig tynd og bliver derfor ikke saa let raa eller kun halvkogt, saadan som, ifølge Beretninger fra Bergens Stift, Tilfældet er derhenne og maaske paa flere Steder. Forøvrigt bruges ikke Grød ret meget; men desto mere Suppe, som man her har stor Forkjærlighed for. Under Strabadser og Ondtlidende er varm Suppe næst Kaffe det ypperligste Forfriskningsmiddel, især for dem, der ikke have videre Tilbøielighed for stærkere Sager, - og herpaa kan naturligvis ikke være videre at sige. Paa nogle Steder og til enkelte Tider skal den nydes indtil 3 Gange om Dagen.

Af animalsk Kost - naar Fiskespiserne undtages - forbruges forholdsvis temmelig lidet. Uagtet Kreaturholdet i det Hele taget er meget for stort - hvorom senere - saa kommer der dog, paa Grund af Gaardenes saa overmaade vidtdrevne Udstykning, ikke mere paa hver, end at der kun bliver saare lidet tilovers til Slagt, hvortil kommer, at den Classe af Indvaanerne, som ingen Jord og følgelig heller ingen Kreaturer har, er temmelig talrig. Kjødet af Storfæ nedsaltes og benyttes kogt, Smaafækjød, der udgjør den største Del, tørres enten røget eller urøget til Spegekjød og bruges enten som saadant eller kogt. Paa Grund af den omtalte Tilbøielighed hos Folket til at leve for Dagen, rækker nok den tarvelige Forsyning ellers ikke langt udover Vinteren.

De Fleste, der have en Smule Jordvei, holde et Svin, Enkelte to; men da disse for en stor Del næres med Fisk og det oftest sparsomt nok, give de lidet og daarligt Flesk. Dette bruges som sædvanligt enten kogt eller speget. Med Hensyn til Varigheden gjælder, hvad der er sagt om Kjødet, i det Hele en fuldstændig Modsætning til de sydligere Egne, hvor man lader Kjød og Flesk blive flere Aar gammelt forinden det bruges.

Som Følge af et overvættes daarligt Kreaturstel, hvorom siden, har man i de fleste Husholdninger den største Del af Aaret enten lidet eller slet intet af Melk og kun en kort Tid nogenlunde tilstrækkeligt, og da benyttes den vel heller ikke paa hensigtsmæssigste Maade. Uagtet der benyttes temmelig lidet Smør hjemme i Husene og Udnistningerne heller ikke synderlig rigeligt udstyres dermed, haves der sjelden noget tilovers til Salg. Productionen deraf maa altsaa være liden, hvilket kommer dels af berørte Forhold, dels deraf, at en god Del af Fløden bruges til Kaffeen. Endel Melk ystes til Ost af det simpleste Slags, som da heller ikke i Almindelighed gjemmes længe paa, hvortil den vel ogsaa for det meste var utjenlig.

Af de forskjellige Fiskespiser er Spegesilden den, som mest og oftest benyttes, dels som saadan, dels som Kogesild. Sild, Potetes og Suppe er ofte Spiseseddelens hele Indhold fra Søndag til Lørdag. For det meste fiske de Silden selv med Garn; den er i Almindelighed af en ret god Sort, men oftest bliver den mere eller mindre udskjæmt, dels ved en uvorren Behandling, dels ved Vansaltning. Vanen gjør imidlertid, at man just da synes bedst om den, medens ordentlig saltet Sild gjerne vrages. Det samme gjælder ogsaa om anden Saltfisk, hvoraf forresten ikke ret meget bruges. Derimod forbruges mere Tørfisk enten som Ludefisk eller simpelthen blødt. Hertil benyttes næsten alene Sei, som fiskes om Sommeren ude i Lofoten og Vesteraalen. Heller ikke denne kan rose sig af nogen omhyggelig Behandling; den er oftest blød forinden den ophænges, og en Del i det mindste hjemføres i sur og markædt Tilstand. Den saaledes bedærvede Fisk er det, som helst tages til Husholdningsbrug, eftersom den gjerne vrages som Handelsvare. Fersk Fisk sætter man i Almindelighed ikke nogen ret høi Pris paa, og den er langtfra overalt og til enhver Aarstid let at faa. Den Fisk, som fanges inden Distriktet, er mest af de almin-

delige Smaafiskearter. Her er imidlertid et Slags Fisk, som vist er temmelig sjelden udenfor Nordland, og selv i dette neppe paa langt nær forekommer i saadan Mængde som paa enkelte Steder paa begge Sider af Vestfjorden. Det er nemlig Sandsilen, der i Slutningen af September kommer op i enkelte Sandbugter for at gyde (hvor den opholder sig den øvrige Tid, er mig ubekjendt), og fanges da i tøndevis med et Slags smaa Synkenøter. Den saltes næsten slet ikke eller ialfald ikke mere end at Forraadnelsen i mildt Veir kan gaa fort for sig, og først naar denne Proces er fuldstændig indledet, tildels temmelig vidt fremskreden, ansees den for at være rigtig god. Den udbreder da en eiendommelig afskyelig Stank, men som forresten ikke i mindste Maade generer Forbrugerne; snarere synes denne Omstændighed at forhøie Nydelsen. Den spises overalt saa godt som daglig udover Høsten, medens en stor Del af den ogsaa benyttes som Kreaturføde.

Forinden jeg forlader dette Afsnit, vil jeg korteligen omtale et Par Artikler, som vel ikke ere egentlige Næringsmidler, og saaledes strengt taget ikke høre herhen; men da jeg ikke vil ganske forbigaa dem, eftersom de udgjøre en Del af de vanlige Nydelser, enten for hele Befolkningen eller en Del af den, og jeg ingen anden Plads har for dem, medtages de her: jeg mener Kaffe og Spirituosa.

Af disse har den første uden Sammenligning den mest udbredte Anvendelse nu for Tiden. Hvor længe det er siden Kaffe kom i Brug hos Almuesmanden heroppe, har jeg ikke kunnet komme efter, da Angivelserne desangaaende lyde noget forskjellige. Alle, jeg har talt med derom, ere enige saavel i, at det er temmelig lang Tid siden, som i, at det først er i de sidste 10—15 Aar, at den er bleven ret almindelig. At Forbruget, trods Varens Stigen i Pris, har tiltaget lige indtil den sidste Tid, tror jeg selv at have iagttaget, og det led neppe nogen betydelig Indskrænkning i de nylig tilbagelagte Trangens Aar. Den nydes nu daglig fast i ethvert Hus, endog i de fattigste Hytter, indtil 2 à 3 Gange, hos Enkelte - har jeg hørt sige - endnu oftere. Det kan derfor med Sandhed siges, at der paa mange Steder er indtraadt en Misbrug, som, ihvorvel den ikke paa langt nær kan sættes ved Siden af Brændevinets paa andre Steder, er slem nok baade for Sundhed og Velfærd. Vistnok er det tidt og ofte ikke bare eller endog slet ikke Kaffe, som nydes under dette Navn, men dette er neppe til nogen synderlig Gevinst for Sundheden, og hvad den økonomiske Side angaar, koste Surrogaterne - især det formentlig bedste af dem - ogsaa Noget; og da der efter Sigende bruges mere Sukker og Melk eller Fløde, om denne haves eller kan faaes, til denne end til den ægte, for at borttage den flaue Smag og saavidt muligt understøtte Indbildningskraften, saa medfører Brugen selv af Pseudokaffe en Udgift, som langt overstiger mange Consumenters Bæreevne, og for hvilken der visseligen var mangfoldig nyttigere og nødvendigere Anvendelse.

Nydelsen af Spirituosa eller egentlig Brændevin har i den senere Tid været i stadigt Aftagende, uden at jeg kan angive nogen bestemt enkelt Aarsag hertil.

Rimeligvis have vel flere virket i Forening, hvorved imidlertid maa bemærkes, at de religiøse Bevægelser, som andetsteds og navnligen i en stor Del af Finmarken have i det mindste midlertidig fremkaldt et totalt Omslag i denne Retning, have lige indtil den allersidste Tid været saa godt som ukjendte her. Egentlig gjængs har - efter hvad jeg har kunnet erfare - Drukkenskabslasten ikke været her, ialfald paa meget lang Tid, nærmest vel fordi den almindelige Brændevinsbrænden, der som bekjendt fandt Sted for en 3—4 Decennier siden, ikke naaede hidop, medens forresten den Tids uhyre Prisbillighed og den almindelige Handel af Berettigede og Uberettigede gjorde Adgangen til at erholde det overalt og naarsomhelst let nok. Det er ogsaa ganske vist, at det baade da og langt senere nødes tidt og ofte til Overmaal af Mange. Efterhaanden og især i den sidste Tid har dog dette som sagt forandret sig betydeligt, saa nutildags gives der saare faa egentlige Drankere, og neppe er der stort Flere, som nyde dagligen Brændevin til Maade, som man pleier kalde det. Noget talrigere er vel den Classe, hvis Individer ved Leilighed nu og da og tildels vel ikke saa sjeldent tage sig en dygtig Rus, altsaa saadanne, som i „Ædruelighedsstatistiken“ ere benævnte „Ikkesikre“; men deres Antal synes at være i Aftagende og Udskeielserne at forekomme sjeldnere. Ifølge egne Iagttagelser og Andres Sigende maa jeg antage, at Hammerø og Nordfolden tæller de færreste Individer i enhver af de oven betegnede Classer - om man saa vil -, eller med andre Ord, at Ædruelighedstilstanden paa disse Steder staar endnu bedre end i Stegen. Denne Forskjel skriver sig rimeligvis væsentligst fra den Omstændighed, at der paa de 2de førstnævnte Steder intet Brændevinsudsalg findes, medens der paa det sidste haves 3de.

Hvorvidt forøvrigt nogen af Almuesclassen har absolut frasagt sig Nydelsen af Brændevin, ved jeg ikke, men mange er det ialfald neppe.

Forbruget af Vin er heller ikke betydeligt, skjønt altid vel noget større i den senere Tid, efterat Brugen af Brændevin er bleven sjeldnere. De Sorter, der bruges, ere for det meste af de simpleste, men tillige letteste, og give saaledes ikke let Anledning til Misbrug, som vistnok heller ikke ofte forekommer.

Øl har for den største Del af Befolkningen været en næsten ukjendt Drik, og det, Enkelte selv brygge, er af den Beskaffenhed, at det nogetnær er en Umulighed at beruse sig

deraf. Da der i de fleste større Rorvær i Lofoten i de sidste Aar har været bayersk Øl tilsalgs, have vel enkelte Fiskere smagt derpaa, hvilket muligens med Tiden kan lede til nærmere Bekjendtskab; men at dette i ethvert Tilfælde ikke paa langt nær vil blive saa intimt som i de sydligere Distrikter, synes mig flere Omstændigheder at borge for.

Næringsveie og Sysler.

Disse tilligemed Befolkningens økonomiske Stilling hænge saa nøie sammen, at jeg helst omhandler dem under Et. Da jeg imidlertid desværre ikke er i Besiddelse af nogen egentlig Sagkyndighed med Hensyn til disse Gjenstande, grunde en Del af de efterfølgende Bemærkninger, dem angaaende, sig paa Udsagn af Andre, hvem jeg har tiltroet en større Indsigt deri.

Næringsveiene ere Agerbrug, Fædrift og Fiskeri samt i Hammerø Skovbrug, hvilket imidlertid indskrænker sig til enkelte Gaarde og er overhovedet af saare liden Betydenhed.

At Fiskerierne, idetmindste i de 2de nordligste Fogderier af Nordlands Amt, maatte ubetinget stilles øverst blandt Næringsveiene, har været en Mening, mod hvis Rigtighed der, saavidt mig bekjendt, ikke har været reist den fjerneste Tvivl, og ligesaalidt har jeg selv næret nogen saadan. Stiller man Fiskerierne mod nogen enkelt af de 2de andre, har vel Sagen ogsaa sin Rigtighed. Slaar man derimod disse - Agerbrug og Fædrift - sammen, saa bliver det ialfald for mig tvivlsomt, om de opveies af Fiskerierne, skjønt dette, efter hvad jeg kan forstaa, har været og er den almindelige Mening. Overalt er dette et Spørgsmaal, som idetmindste er saare vanskeligt med Sikkerhed at besvare. Thi ikke at tale om, at disse Næringskilder flyde meget forskjellig Aar til andet, saa hænge de med deres Benyttelse forbundne Udgifter saa nøie sammen, at det neppe lader sig gjøre nøiagtig at bestemme, hvor stor Del af samme hver Conto skal belastes med.

At de fleste Gaarde i nogenlunde gode Aar give et større, tildels langt større Udbytte end selv temmelig gode Fiskerier er sikkert nok, medens dette neppe er Tilfældet med de daarligste Gaarde, end sige Husmandspladsene, hvortil kommer, at en temmelig talrig Classe, nemlig Husmænd uden Jord, er hovedsageligst henvist til Fiskerierne. Hvorom Alting er, saa er hverken Jordbrug eller Fiskeri istand til hver for sig at ernære Befolkningen, og vil vel ingensinde blive det, hvorfor de herefter som hidindtil maa drives ved Siden af hinanden, om just ikke netop i samme Forhold som nu.

At Agriculturen staar hidindtil i det Hele taget paa et temmelig lavt Trin i Nordlands Amt, og at dette ikke mindst gjælder den Del deraf, hvorom her er Tale, kan vel neppe med Grund modsiges; men om den just skulde staa synderlig lavere end i de sydligere Kystegne i Almindelighed, - Noget, der efter min Erfaring er en temmelig almindelig Mening derhenne -, synes jeg at have Grund til at betvivle. Om jeg ikke husker feil, har Amtmand Blom i sine Reisebemærkninger besvaret Spørgsmaalet benegtende. Vel ligge hans Iagttagelser allerede temmelig langt tilbage i Tiden; men forsaavidt jeg tør driste mig til at have nogen Mening herom, saa tror jeg baade at hans Anskuelse dengang var rigtig, og at Forholdet mellem disse Egne i nævnte Henseende omtrent er det samme nu som da, hvis ikke nogen betydelig Forandring i saa Henseende er indtraadt der syd i den sidste Tid.

Kornavlingen lider under saa væsentlige Naturhindringer, som den omhyggeligste Cultur kun for en Del er istand til at formindske, at der med Grund kan reises Spørgsmaal om, hvorvidt den med Rette hører hjemme her. Saaledes som Forholdene nu ere, kan vel denne Bedrift maaske siges paa en Maade at kunne bære sig, men stort videre bliver det vel heller ikke. Hovedsæden er - som allerede bemærket - Byg. Deraf kan i gode Aar avles omtrent 4 Fold, i enkelte lidt over; men i de daarlige Aar - og saadanne ere ikke sjeldne - synker Foldigheden ned til 2 eller 1, ja naar Talen er om Korn, brugbart til Brød eller Sæd, aldeles til 0. Heraf indsees let, at Gjennemsnitsfoldigheden for flere Aar vil stille sig langt under, hvad den i Tabellerne er ansat til for Nordlands Amt, nemlig $4_{,83}$. Her som andetsteds vexle i Almindelighed en Række af bedre og slettere Aar med hinanden. Disse sidste opsluge da, lig Pharao's Kjør, det meste af den Smule Overskud fra hine. Paa de fleste Gaarde er det Ubetydelige, som avles i mislige Aar, lidet brugbart til Føde og end mindre til Sæd, der altsaa til næste Aar maa kjøbes i dyre Domme, hvis man ikke vil udsætte sig for Misvæxt under enhver Omstændighed. Følgen heraf er da gjerne, at man af Mangel dels paa Evne, dels paa Mod til at vove Noget paa en saa usikker Bedrift, efterhaanden indskrænker Udsæden, saa at den er reduceret til noget ganske Ubetydeligt, naar de gode Aar begynde. Dette var saaledes t. Ex. Tilfældet i 1858, der, uagtet et af de bedste Aar, havde ubetydelig Indflydelse paa Kornavlingen, da der var lidet udsaaet paa Grund af de mislige Aar i Forveien.

De væsentligste naturlige Hindringer, Agerbruget har at kjæmpe mod heroppe, ligge i den korte Sommer og de jævnlig herskende Havvinde med kjølig taaget og regnfuld Luft. Paa Grund af det stadig indtræffende kolde Veir i Slutningen af April og udover Midten af Mai, kan Sæden sjelden blive lagt i Jorden førend i Slutningen af denne Maaned og i Begyndelsen af Juni. Ogsaa i denne sidste Maaned, eller

ialfald i en stor Del deraf, fortsættes ogsaa det kjølige Veir med eller uden Væde. Som tidligere anmærket, indtræder Sommeren - om man ellers faar nogen - i Regelen ikke førend i Slutningen af Juni eller i Begyndelsen af Juli, og varer da i bedste Fald til udover Midten af August. Det er altsaa paa Veirets Beskaffenhed i disse faa Uger, at Høstens og navnligen Kornavlingens Udfald beror. Der kan vel af og til indtræffe godt Veir senere, men dette synes ikke at virke synderligt til Kornets Modning. Det er ligesom om Naturen allerede har udtømt sin Kraft under de kjæmpemæssige Anstrengelser, for at drive Vegetationen hurtig fremad. Ellers forklares vel dette rimeligst deraf, at de forhen lyse Nætter begynde at mørkne og almindelig blive kjølige. Har Kornet altsaa ikke sat Kjerne inden henimod Slutningen af August, naar det sjeldent eller aldrig fuld Modenhed. Indtræffer - som saa ofte er Tilfældet - fugtigt og taaget Veir, naar det begynder at sætte Kjerne, angribes det af Rust. Nattefrosten er ogsaa en farlig Fiende for Kornet, og indtræffer undertiden allerede tidlig. I de sene Aaringer falder gjerne Indbjergningen vanskelig; det bringes da ofte fugtigt i Hus, hvor det er udsat for at mugne, saa meget mere som Tærskningen varer hele Vinteren igjennem. Der tærskes vel næsten daglig, men kun saa meget, at man har den nødvendige Halm til Kreaturerne.

Potetesavlingen er, som allerede bemærket, forholdsvis meget betydelig i de Aar, hvori den slaar til. Af de statistiske Tabeller har jeg seet bekræftet, hvad jeg paa Forhaand formodede, nemlig, at Nordlands Amt staar med Hensyn til Udsæd af Potetes i Forhold til Folkemængden høiest af Landets Amter med Undtagelse af dem, der have Brændevinsbrænderier enten inden deres Grændser eller i Nærheden af samme, og muligens 1 eller 2 andre. Der anvendes ogsaa forholdsvis mere Flid paa Potetesavlingen, der mislykkes langt sjeldnere end Kornhøsten og giver ikke saa faa Fold. Dens slemmeste Fiende er Nattefrosten, der ødelægger „Græsset" og saaledes standser Rodfrugtens Vext. Derimod har den altfor bekjendte Potetessygdom ikke naaet herop. Poteternes udbredte Brug i Husholdningerne er foran omtalt.

At Fædriften og Kreaturstellet staar ikke alene paa et lavt Trin, men endog paa et lavere end ialfald de fleste Steder udenfor Nordlands og Finmarkens Amter, tror jeg, at der ikke skal stor Sagkundskab eller dybtgaaende Undersøgelser til for at overbevise sig om. Thi alle de Feil og Mangler, som klæbe ved denne Bedrift, findes vel omtrent samlede her. Dette er saameget beklageligere, eftersom just denne Næringsvei, nogenlunde skjøttet, vilde give, om maaske ikke altid det rigeste, saa dog ganske vist det sikreste Udbytte. Den Egenskab, man mest synes at sætte Pris paa hos sine Kreaturer - store eller smaa - er, at de ere seiglivede, og denne besidde de vist ogsaa i høi Grad. Jeg tror nok derfor, at her ikke krepere flere af Sult Aar til andet, end paa mange andre Steder; men man skal vel ikke mangesteds se færre Kreaturer, som kunne siges at være nogenlunde forsvarligen fodrede, end paa disse Kanter. Det er ogsaa forbausende at se, med hvorlidet Foder - oftest maadeligt og slet indbjerget - man i Forhold til Besætningen og Vinterens Længde hjælper sig.

Indsætningen sker eller burde ialfald ske strax efter Michaeli, og Kreaturerne kunne neppe friste Livet med, hvad de finde ude, førend i Slutningen af Mai. Det forstaar sig, saalænge eller naar der findes en Lyngtue bar, drives de ud hele Vinteren igjennem i alt Slags Veir. Allerede ud i Februar, altsaa næsten midt paa Vinteren, begynder „Bunøa" - denne velbekjendte aarvisse Gjæst - at indfinde sig, og fra nu af maa der holdes Liv i dem hovedsageligst ved Hjælp af Surrogater, som bestaa af Bark og Kviste, hvor der haves Skov, eller af Tang, som undertiden maa hentes langveis fra. Da de allerfleste arbeidsføre Mandfolk paa denne Tid ere fraværende for at drive Fiskeri, maa disse Ressourcer skaffes tilveie af den svagere Del af Befolkningen, nemlig Fruentimmer, Oldinge og Halvvoxne med den største Resico for Helbred, ja vel tildels ogsaa for Liv. Et tredie Surrogat er Torskehoveder, hvoraf endel Fiskere hjembringe 1 à 2 Baadladninger midt under Fiskeriet, tildels med Afbræk for dette. Paa saadan Maade kan det oftere end man skulde tro lykkes at holde Liv i Besætningen, indtil de første Græsspirer begynde at titte frem. At Vaarbeitning, uden Undtagelse og i største Udstrækning, finder Sted, følger af sig selv.

En anden Mislighed ved Kreaturstellet er, at man indretter det saaledes, at Kreaturerne i Almindelighed ikke kalve førend i Februar og Marts, altsaa naar „Bunøa" staar for Døren eller allerede er tråadt indenfor. Som Følge heraf blive de staaende saa godt som tørre indtil St. Hanstid; thi først da kunne de finde tilstrækkelig Føde i Marken. Endnu gaar der en Stund hen, forinden de, udmagrede som de ere, kunne vinde noget Huld. Allerede hen i August begynder Græsset at visne og Melkeproductionen følgelig at aftage. I October staa de for det meste tørre, saa at det just ikke er nogen ret lang Tid, hvori Folk have synderlig Nytte af deres Kreaturer. Sæterbrug finder ikke Sted, uagtet der vist mangesteds var god Anledning dertil. De Græsgange, der ligge et Stykke borte fra Gaardene, blive sjeldent benyttede, da Kreaturerne drives hjem om Middagen for at melkes (man melker nemlig 3 Gange daglig om Sommeren) og indelukkes i trange transportable Indhegninger - „Grinder." Her blive de staaende til Klokken 4 om Eftermiddagen, da de jages i Marken. Klokken 8 drives de hjem igjen i Grinderne, hvor de da blive staaende til om Morgenen Kl. 4. Grinderne flyttes hver Dag, for at større Strækninger af Hjemmarken

kunne faa godt af den affaldende Gjødsel, altsaa et Slags Engforbedring og vel den eneste, som er kjendt og brugt.

En slem Side ved Fædriften er ogsaa den dermed forbundne Gjetning. Overalt omtales jo denne Syssel som mislig for Helbreden og som Ophav til mange Sygdomme, men neppe nogensteds med større Føie end her i den nordlige Del af Landet, hvor Climatet er strengere, og hvor raat og fugtigt Veir hører til Dagens Orden. Her som paa de fleste andre Steder udføres den i Regelen af Fruentimmer og Halvvoxne; kun undtagelsesvis en enkelt rigtig Stygveirsdag afløses de af voxne Mandfolk. Paa mange Steder gjør Udyr Gjetning nødvendig; men paa andre er dette ikke Tilfældet, og der kunde den vistnok undværes, hvis Hjemmarken var indhegnet, men det er den aldrig, hvad vel for en Del kan undskyldes med Mangel paa Gjerdefang og Hjemmarkernes vidtløftige Udstrækning.

De foranførte Bemærkninger gjælde vel nærmest Kvægavlen, men kunne med de nødvendige Forandringer ogsaa finde Anvendelse paa Faareavlen. Dyrene ere af den simpleste norske Race, vanskjøttes i høi Grad og levere liden og slet Uld. Paa Grund af de gode Græsgange ere de dog i Forhold til Størrelsen ret vægtige og fede om Høsten.

Skovbruget er saa ubetydeligt, at det egentlig ikke kan fortjene Navn af Næringsvei. Det indskrænker sig til, at nogle faa Gaarde i Hammerø hidindtil have en Smule Tømmerskov til Salg, nogle flere lidt Brændeved tilovers, de øvrige enten det fornødne til Husbehov eller ikke engang det. I Nordfolden har man omtrent tilstrækkelig Brændsel, hvorimod dette i Stegens Præstegjeld kun for en mindre Del er Tilfældet.

Endeligen kommer jeg da til at omtale den Næringsvei, som i flere Henseender unegtelig spiller Hovedrollen her, nemlig Fiskerierne. At Søen er Nordlændingens rette Element, og Søbrug eller Fiskeri hans kjæreste Bedrift, er nu saa almindelig bekjendt, at jeg derom vist ikke har noget Nyt at sige. Folk fra de inderste Fjorde og ovenfra Dalene deltage deres hele Liv igjennem heri, og Indflyttere fra det Indre af den sydligere Del af Landet (Østerdalen, Gudbrandsdalen med flere Steder) - Folk, der ofte ikke have seet Søen førend paa Reisen hertil -, ere ikke saasnart komne herop, forinden de i Regelen kaste sig paa Søbrug, hvad ikke eller ialfald ikke i den Grad er Tilfældet i de sydlige Kystdistrikter, hvortil jeg har noget Bekjendtskab. Tildels kan nu dette ligge paa den ene Side i det rigere Udbytte, som Søen her undertiden kan skjænke, og paa den anden i Landjordens formentlige eller virkelige Mangel paa tilstrækkelige Ressourcer; men disse Omstændigheder kunne dog, synes mig, hverken hver for sig eller tilsammentagne tilfulde forklare dette Factum, der forøvrigt existerer, saavidt jeg ved, over hele Amtet, og forsaavidt der skulde gives Undtagelser, hører ikke den Del deraf, hvorom her er Tale, til disse.

Blandt de Fiskerier, som her drives, staar Vinterfiskeriet i Lofoten langt foran de andre, fra hvilketsomhelst Synspunct de betragtes. Det begynder, som bekjendt, omtrent med Februar og varer til Midten af April, altsaa i $2^1/_2$ Maaned. Naar hertil regnes den Tid, som medgaar til de til Driften hørende Forberedelser og til Afsætning af Producterne, er det neppe for høit anslaaet, naar man antager, at Lofotfiskeriet og hvad dertil hører, medtager indtil $^1/_3$ af Aaret. Det drives med faa Undtagelser af alle Mandfolk fra 14 – 15 Aar af indtil henimod de 60, ja ikke sjeldent udover denne Alder. Jeg har baade hørt og seet denne Omstændighed anført som et Bevis for, at det ikke er saa farlig bevendt med det Ondtlidende, som man almindelig har antaget at skulle være forbundet med Lofotfiskeriet. Jeg tilstaar, at det kan synes saa, men nærmere beseet vil nok Slutningen neppe holde ganske Stik. Der kan være og er ganske vist andre Omstændigheder end Velbefindende ved Bedriften, som baade tilskynde at begynde og afholde fra at slutte tidlig. Ved nærmere Bekjendtskab til Fiskeren vil man snart erfare, hvad i sig selv er rimeligt nok, at han omkring 50 Aars Alderen, tildels allerede tidligere, begynder smaat at kvie for Lofoten, og lidt senere hører man ham ymte om, at han „til næste Aar vil slutte af med Bruget“, især kort forud og under Fiskeriet. At det alligevel kan trække flere Aar ud, forinden det bliver Alvor af, kan som sagt hidrøre fra flere Aarsager. Overalt koster det jo at opgive en fra Ungdommen af tilvant Syssel, især naar denne - som Tilfældet unegtelig er med Fiskeri i Almindelighed og Lofotfiskeriet i Særdeleshed - har sine tiltrækkende Sider. Sker det paa Grund af aftagende Kræfter, er det et ubehageligt Memento mori eller minder ialfald om, at „vor Herlighed er forbi.“

Den fiskende Almue fra Stegen og Hammerø driver sit Lofotfiskeri for det meste enten i Fiskeværet Skraaven i Østlofoten eller i de tæt ved hinanden liggende Vær Stamsund og Stene i Vestlofoten. Fiskerne fra Folden ere gjerne derimod temmelig adspredte paa flere Steder. Hvorhen de skulle søge, bestemmes oftest af Fiskeriets Gang i de næstforegaaende Aar, især i det sidste. Undertiden bytte de ogsaa Rorvær midt under Fiskeriet, naar nemlig Udsigterne ere daarlige paa det Sted, hvor de fra først af have slaaet sig ned, og Beretningerne andetstedsfra lyde gunstigere.

Imod Slutningen af Januar ligge de som det hedder lofotfærdige og vente kun paa gunstigt Veir for at begive sig paa Reisen, der under nogenlunde gunstige Omstændigheder kan fuldføres i en eller høist to Dage. Ankomne til Lofoten, ty de til deres Rorboder, hvor de hurtig og tarvelig

nok arrangere sig, for jo før jo heller at kunne begynde Fiskeriet.

Under Fiskeriet have Fiskerne paa de faa nær, som enten logere ombord i Fartøier (Bygdefarjægter) eller hos de i Rorværene boende Husmænd, deres Tilhold i Rorboderne. Disse eies dels af Fiskerne selv, dels af „Værterne“ ɔ: Rorværeierne. De kunne vel tildels være noget forskjellige baade med Hensyn til Rumforholde og Udstyr forøvrigt, men i det Hele taget ere de baade i den ene og den anden Henseende saare tarvelige af Menneskeboliger at være. De ere opførte med Bestemmelse for et vist Antal Baadmandskaber (almindeligst 2) à 6 Mand. De have alle Røgstuformen med Røghul i Taget (Ljore) og et lidet Ildsted, der i Almindelighed er placeret midt paa Gulvet. De ere ikke forsynede med ordentlige Gulv, men kun med nogle mere eller mindre løse Fjæle, lagte ved Siden af hinanden. Saavel disse som de bitte smaa Vinduer, de nuomstunder ere forsynede med, skulle være Indretninger, hvis Indførelse ikke skal ligge saa ret langt tilbage i Tiden. 1 à 1½ Alen høit over Gulvet ere Sengestederne anbragte, oftest en af Fjæle dannet Fladseng paa hver Side, der gaar fra den ene til den anden Ende af Boden. Mellem disse to Fladsenge, hvori Beboerne ere trangt nok stuvede sammen, er et Mellemrum, 1½ à 2½ Alen bredt, og som for en Del optages af Ildstedet og forøvrigt af Kister, tildels ogsaa Fiskeredskaber etc. Naar nu hertil kommer, at de fleste Boder ere endog uforholdsmæssig lave, saa kan man let danne sig et Begreb om Rumforholdene derinde. For Bord eller Bænke er der ingen Plads, og om end saa var, blev der neppe Spørgsmaal om slige Luxusgjenstande. Hvordan det under saadanne Omstændigheder er bevendt med Renligheden i enhver Henseende, siger sig omtrent selv. At Boderne ere daarlig byggede og utætte, maa efter Omstændighederne ansees som et Fortrin ved dem, uden hvilket det vilde blive noget nær en Umulighed, endog for den til slet Luft mest Tilvante i længere Tid at leve derinde. Forøvrigt ere de med Røgstuer forbundne Ulemper, saasom Temperaturvexlinger, Røg etc. her naturligvis i høieste Maade tilstede. Til enhver Rorbod hører en Fordør af Fjæle, hvori opbevares en Del af deres Sager, som ikke kunne faa Plads i Rorboden, medens en anden Del maa ligge under aaben Himmel. Da den Del af Lofotkysten, hvor Rorværene ere beliggende, bestaar for det meste af Klipper og Bjerg, er det temmelig vanskeligt om Tomter til disse Rorboder, saa der, hvor Terrainet er forholdsvis taaleligt, staar der tætte Klynger af dem - en Omstændighed, som naturligvis i flere Henseender forværrer Sanitetsforholdene, og navnligen bidrager til, at det er endnu daarligere bevendt med den udvendige end med den indvendige Renlighed.

Undertiden hender det, at medens Fiskeriet slaar feil for de almindelige Rorvær, kan det falde rigeligt inde i Fjorde og Sund (Østnesfjorden og Raftsundet) hvor Fisken kun i enkelte Aar, tildels med lange Mellemrum, pleier indfinde sig, og hvor desaarsag er faa eller ingen Rorboder. Didhen strømmer da en Mængde Fiskere, hvoraf en stor Del maa i ugevis enten ligge paa Baadene eller paa fri Mark. At mange Mennesker her lide Knæk paa Helbreden, som de aldrig forvinde, og tildels paadrage sig dødlige Sygdomme, er en Selvfølge.

Hvad Kostholdet under Lofotfiskeriet angaar, saa er det, ihvorvel meget tarveligt og ensformigt, i det mindste i visse Henseender bedre end man har det hjemme. Fornemlig af Hensyn til Leiefolk og Tjenestedrenge er der ved Skik og Brug bestemt et vist Minimum af hver Ting, som hører med til en „Lofotkost“ (Udnistning til Lofotfiskeriet pr. Mand). Hermed faar nu Vedkommende holde Hus som de ville og kunne; komme de ikke ud dermed, have de ingen Fordring paa Efterskud, medens hvad der muligens bliver tilovers, er deres Eiendom. Ligesaa lidt her som hjemme finder der nogen videre Forskjel Sted mellem Husbond og Dreng eller Leiekarl.

Ifølge de forskjellige Opgaver, jeg har erhvervet mig, og som kun lidet og uvæsentlig have været afvigende fra hverandre, bestaar den reglementerede „Lofotkost“ af følgende:

6 Bpd. Fladbrød.
2½ à 3 Bpd. ovnstegt Brød, dels haardt, dels mygt.
1¼ Bpd. Bygmel.
½ Bpd. Smør.
4 Pd. Ost.
1 Fleskeskinke, hvorved maa erindres, at Svinene i Almindelighed ikke veie mere end 4—6 Bpd.
1 Faarekrop som Spegekjød.
½ à 2 Fjerdingkar Spegesild.
20 Potter eller ½ Anker Syre til Suppen.

Dette er, hvad de i Almindelighed føre med sig hjemmefra, hvortil kommer et temmelig betydeligt Kvantum Fisk og Lever af Fangsten i Lofoten.

Til „Lofotkosten“ hører nuomstunder ogsaa paa en Maade Kaffe, der kjøbes i Lofoten for hele Baadlaget og bruges fælles. Almindelig regner man 6 à 8 Pund paa et 6 Mands Lag.

I Regelen har man 3 Maaltider om Dagen: Frokost, Middag og Aften. Da man sjelden pleier føre Mad med sig paa Søen og endnu sjeldnere spise den der, sløifes undertiden et af disse Maaltider, naar man nemlig bliver liggende ude paa Søen næsten den hele Dag, idet Middags- og Aftensmaaltidet da slaaes sammen.

Ved Fiskeriets Begyndelse vælges af og blandt Baadlaget en fast Kok, der har at fungere som saadan den hele

Tid. Ingen kan vel undslaa sig for at modtage Valget til denne Post, for hvilken der forøvrigt fastsættes en Godtgjørelse af indtil 3 Ort.

Til Frokost bruges Tørmad: enten Smørrebrød eller Kjød og Flesk med Fladbrød.

Til Middag Suppe og enten Sild eller Fisk og Lever med Fladbrød.

Til Aftens omtrent samme Retter; istedetfor Lever bruges da ofte Mølje ɔ: opblødt Fladbrød paaheldt Fedtet af kogt Lever.

Dette er Spiseseddelen for alle Ugens Dage til og med Søndagene.

I den senere Tid, da der i de større Rorvær er anlagt Bagerier, og der overalt og af Mange holdes Udskjænkning af Kaffe - tildels ogsaa Øl og Vin, er der altid Anledning til at forsyne sig lidt extra, hvad ogsaa Mange gjøre; men dette bliver Enhvers egen Sag og Udrederne uvedkommende.

Paa samme Maade forholder det sig med Brændevin, der for ikke lang Tid tilbage hørte med til den reglementerede Kost.

De øvrige Fiskerier ere i Sammenligning med Lofotfiskeriet af en meget underordnet Betydning. For Nærværende er der blot 2de, som jeg finder, der er Anledning til her kortelig at omtale, nemlig Seifiskeriet og Sildefiskeriet.

Seifiskeriet drives om Sommeren omtrent fra Midten af Juni og til Slutningen af Juli. De deri Deltagende fra Hammerø og Stegens Hovedsogn søge for det meste ud til Vesteraalens yderste Øer og Lofotens Vestkyst, - fra Nordfolden og Ledingen derimod til den i dette Sogn liggende Ø Husøen. I enkelte Aar kan det slaa godt, endog rigeligt til; men i de fleste giver det et lidet, tildels endog saa godt som intet Udbytte, medens det medtager en god Del Arbeidskraft, som ellers ialfald kunde have fundet en bedre Anvendelse.

Om en Del af Productets Benyttelse til Husholdningsbrug er ovenfor talt.

Sildefiskeriet har af den Almue, hvorom her er Tale, hidindtil saa godt som udelukkende været drevet med Garn. Uagtet den fangede Sild sjeldent virkes til Handelsvare, er dog dette Fiskeri af ikke ringe Betydenhed for Distriktet; thi der forbruges en betydelig Del Sild, som med Rette ansees for en saare vigtig og fast uundværlig Husholdningsartikkel. Der forefalder sjeldnere noget Sildefiskeri inden Distriktet med Undtagelse af i Nordfolden, hvorfor man i de fleste Aar maa reise langveis til forskjellige Kanter efter den. Da dette Fiskeri almindeligst indtræffer senhøstes og ikke sjeldent paa Steder, hvor ikke Husly er at faa, lide Fiskerne ofte meget ondt paa disse Toure. Sildens daarlige Tilvirkning har jeg forhen omtalt.

Af Bisysler ved jeg ikke nogen af Betydenhed at nævne, undtagen Klipfisktørring. Heri deltager den største Del af Befolkningen i Stegen og Hammerø fra 10 à 12 Aars Alderen af. Den er unegtelig af stor Vigtighed for Distriktet, men især paa Grund af sine mørke Sider, og jeg maa bekjende, at for mine Øine frembyder den ikke stort andet end saadanne. Det er naturligvis langtfra, at denne Anskuelse er almindelig blandt Almuen; tværtimod, „ikke at faa Fartøi“ - som det hedder - ansees jævngodt med et Uaar. Enkelte - og i den senere Tid ikke saa ret Faa - synes imidlertid at have faaet Øinene op for den Skade i flere Henseender, denne Trafik afstedkommer, medens jeg paa den anden Side maa give disse Ret i, at det vilde møde altfor store Vanskeligheder at faa afskaffet en Bedrift, som er saa almindelig, og som udøver en saa betydelig Indflydelse paa forskjellige Forholde som denne, til at derom kan paa lang Tid om ellers nogensinde blive Tale.

I min Medicinalberetning for 1855 har jeg i Korthed omtalt den uheldige Indflydelse, som denne Beskjæftigelse efter min Formening udøver paa Befolkningens Velvære. Da min Anskuelse herom er uforandret, og jeg intet Væsentligt har at tilføie, hvad jeg dengang ytrede, saa skal jeg tillade mig her at afskrive istedetfor at omskrive disse Ytringer.

„Foruden de her antydede og noksom bekjendte almindelige Aarsager hertil (Landbrugets mislige Tilstand) er der ogsaa en speciel for Hammerø og Stegens Vedkommende, nemlig den Sysselsættelse, som den største Del af Beboerne finde som Dagarbeidere under Klipfisktørringen om Foraaret og Forsommeren, idet indtil 50 Fartøier fra Byerne i Throndhjems og Bergens Stifter søge hertil. Det kan jo sagtens synes saa, at den Smule Fortjeneste, som dette Arbeide kaster af sig, maatte komme den fattige Almuesmand vel tilpas, og ialfald tror han dette selv, men alt vel overveiet, trækker han nok det korteste Straa, endogsaa i økonomisk Henseende. Hvorledes det nu end hermed forholder sig, saa virker udentvivl denne Bedrift skadeligt paa Befolkningens physiske og moralske Velvære, og at den navnligen har en uheldig Indflydelse paa Sundhedstilstanden, er klart nok, naar man ved, at den i Almindelighed tager sin Begyndelse imod Slutningen af April Maaned, da her endnu er fuld Vinter, og at selv Fruentimmer og Børn - som oftest daarlig klædte - deltage deri.“

At faa Foranstaltninger sigtende til at formindske de Onder, denne Syssel medfører for Arbeiderne, istand, er heller ingen let Sag. Hvad jeg troede, at der kunde og burde gjøres i dette Øiemed, har jeg for et Par Aar siden omhand-

let i de respective Sundhedscommissioner, uden at noget Resultat hidindtil er opnaaet.

Med Husfliden er det - som allerede bemærket - daarlig bevendt, og anderledes kan det ikke være under de nærværende Forholde, da Fruentimmernes Tid optages for største Delen af udvendige Sysler, og hvad dermed staar i Forbindelse.

Hele Høsten og en Del af Vinteren tænkes og arbeides der ikke paa stort andet end, hvad som hører til Fiskebruget, navnligen Lofotfiskeriet. Vel er der heri indtraadt nogen Forandring i den senere Tid, da man nu tildels kjøber maskinspunden Traad til sine Fiskegarn, istedetfor at den før spandtes i Huset, men jeg tror dog ikke, at den Tid, som herved er indvunden, har hidindtil kommet den egentlige Husflid synderlig til Nytte. Naar Mandfolkene ere reiste til Lofoten, begynder almindelig „Bunøa", som giver de Hjemmeværende mere end nok at bestille. Senere kommer Klipfisktørringen, hvori rigtignok Konerne ikke i Regelen deltage, men Tjenestepigerne desmere, saa disses Gjerning hjemme maa overtages af hine. Den øvrige Del af Sommeren optages saavidt af Aannerne, at der ikke bliver stort tilovers af Tid for Husarbeide, om end Sandsen derfor var større end som er Tilfældet.

Almuens økonomiske Stilling er i det Hele taget ikke god. Nogen almindelig og solid Velstand har nok ikke havt hjemme her - i det mindste ikke paa lang Tid. I Stegens Præstegjeld har dog Forfatningen ligetil den sidste Tid været noget bedre end i Hammerø og Nordfolden, og endnu er der maaske flere efter de herværende Forholde velstaaende Folk end paa de sidstnævnte Steder, uagtet deres Antal skal have betydelig aftaget i de senere Aar. For en 15 à 20 Aar siden og længre tilbage i Tiden skal der have hersket almindelig Armod i Hammerø; men de rige Fiskerier i Vestlofoten, som indtraf omtrent mellem Aarene 1845 og 55, og som især den yngre Slægt drev med Kraft og Held, bragte i Forbindelse med ret gode Aaringer en Del saa taalelig paa Fode. Denne heldige Periode afløstes imidlertid af en Række mislige Aaringer og tildels mislykkede Fiskerier, der tilsammen bevirkede en Declination, som det sidste Aars tilfredsstillende Udbytte baade af Sø og Land ikke paa langt nær er istand til at opveie. I Stegen var man mindre heldig i de gode Fiskeaar i Vestlofoten, hvorfor der efter Sigende fandt en Formindskelse i Velstanden Sted allerede forinden den sidste uheldige Periode indtraf, og hvoraf naturligvis ogsaa dette Præstegjeld fik sin Del.

Overalt vil neppe nogen jævn og varig Velstand trives her under de nærværende Forholde. Foruden hvad der i saa Henseende er anført, maa jeg endnu nævne det fordærvelige Creditsystem eller den store Letsindighed og Sorgløshed, hvormed man stifter Gjæld, og det især hos de Handlende, baade hjemme og borte, fordi disse ikke nævne, men blot tage Renter og vel de høieste af alle. Istedetfor at indlade mig nærmere paa denne Gjenstand, vil jeg til en Smule Belysning af den blot bemærke, at det er temmelig sjeldent at træffe en gjældfri Mand, endog blandt dem, som her kaldes Formuende. Saadant kan vel muligens være Tilfældet ogsaa paa mange andre Steder nuomstunder; men jeg tror dog, at det ialfald er et Særsyn udenfor Nordland, hvad her ofte hender, nemlig at en Mand ved sin Død kan efterlade sig en heftelsesfri Gaard, men som tilligemed Indboet neppe eller endog slet ikke strækker til at dække hans efterladte løse Gjæld.

Tabel I.

Temperatur og Veirforholde efter Observationer paa Gaarden Lervig i Stegens Præstegjeld og Lægedistrikt for Aarene 1859 og 60.

Maaned.	Thermometerstand. 1859.		Thermometerstand. 1860.		Veiret. 1859. Antal Dage. Klart og letskyet.	Blandet.	Nedbør.	Veiret. 1860. Antal Dage. Klart og letskyet.	Blandet.	Nedbør.
Januar		÷ 0,5R.		÷ 2,45	7	7	17	14	8	9
Februar		÷ 1,15		÷ 3,52	5	7	16	16	4	9
Marts		÷ 2,8		÷ 0,77	8	12	11	17	11	3
April		÷ 0,3	+ 1,27		11	10	9	9	11	10
Mai	+ 5,13R.		+ 4,67		6	12	13	11	9	11
Juni	+ 8,39		+10,69		8	11	11	13	12	5
Juli	+ 8,64		+10,89		3	11	17	9	15	7
August	+ 9,91		+12,04		6	13	12	20	8	3
September	+ 8,18		+ 5,98		10	12	8	3	10	17
October	+ 1,94		+ 3,13		12	12	7	12	13	6
November	+ 1,38		+ 0,07		6	13	11	7	14	9
December		÷ 2,36		÷ 3,72	12	10	9	17	10	4
Hele Aaret	+ 3,038	.....	+ 3,188		94	130	141	148	125	93

Anm. Ved „blandet" forstaaes enten overskyet Luft hele Dagen eller klar og letskyet, afvexlende med Nedbør.

Tabel II.

A. Befolkningen i Stegens og Hammerø Præstegjelde inddelt i Aldersclasser fra Tællingen i 1855, sammenstillet med enkelte Provstier langs Vestkysten og hele Rigets Landdistrikter.

	Stegen og Hammerø.	Nordre Saltens Provsti.	Fosens Provsti.	Søndre Søndmøres Provsti.	Ytre Sogns Provsti.	Jæderens Provsti.	Hele Rigets Landdistrikter.
Folkemængde . .	4429	10506	27210	13942	15635	14180	1292232
Under 5 Aar . .	12,28 %	13,69 %	12,54 %	12,82 %	12,32 %	13,71 %	13,52 %
5—10	10,32 -	10,89 -	10,59 -	10,54 -	10,91 -	11,90 -	11,47 -
10—15	8,90 -	9,42 -	11,04 -	9,49 -	10,61 -	10,38 -	10,19 -
15—20	9,35 -	8,87 -	8,81 -	8,27 -	8,74 -	8,98 -	8,51 -
20—25	10,63 -	9,97 -	9,45 -	8,99 -	9,23 -	9,13 -	8,69 -
25—30	10,39 -	10,18 -	8,16 -	8,51 -	7,81 -	8,39 -	8,25 -
30—40	13,39 -	13,34 -	13,12 -	13,75 -	12,87 -	11,86 -	13,27 -
40—50	8,53 -	7,98 -	8,75 -	9,34 -	9,38 -	8,56 -	8,72 -
50—55	4,15 -	4,15 -	4,47 -	4,22 -	4,5 -	3,82 -	4,24 -
55—60	4,06 -	3,59 -	3,98 -	3,66 -	3,68 -	3,24 -	3,75 -
60—65	3,32 -	3,12 -	3,44 -	3,68 -	3,59 -	3,07 -	3,36 -
65—70	2,26 -	2,36 -	2,43 -	2,88 -	2,98 -	2,46 -	2,57 -
70—80	1,67 -	1,88 -	2,40 -	2,78 -	2,74 -	3,24 -	2,58 -
80—90	0,63 -	0,45 -	0,71 -	1,0 -	0,58 -	1,12 -	0,78 -
90-100	0,09 -	0,10 -	0,10 -	0,07 -	0,06 -	0,13 -	0,10 -
over 100	0,02 -	0,01 -				0,01 -	0,002 -

B. Mortalitetsforholdene i Stegens og Hammerø Præstegjelde for Aarene 1856—60 incl., sammenstillede med de samme Provstier som i Litr. A for de 5 næstforegaaende Aar (1851—55 incl.).

	1856—60.	1851—55.				
	Stegens og Hammerø Præstegjelde.	Nordre Saltens Provsti.	Fosens Provsti.	Søndre Søndmøres Provsti.	Ytre Sogns Provsti.	Jæderens Provsti.
Antagen Middelfolkemængde i Femaaret	4562	10203	26478	13706	15530	13745
Antal Dødsfald pr. Aar	82,4	176,6	438,8	238,4	266,4	196
Mortaliteten pro cento	1,81	1,73	1,66	1,74	1,71	1,43
Af 100 Døde vare under 5 Aar . .	21,83	25,04	27,17	25,28	32,88	29,69
mellem 5—10 Aar	1,46	2,49	3,46	2,58	2,78	1,73
— 10—20 -	4,37	5,78	5,84	3,86	3,38	5,82
— 20—30 -	14,32	14,16	9,45	8,45	6,15	7,45
— 30—40 -	9,71	7,46	6,56	6,28	6,08	5,92
— 40—50 -	8,98	7,02	5,65	7,49	5,49	5,10
— 50—60 -	10,92	11,55	9,44	9,90	9,38	6,73
— 60—70 -	13,59	10,76	10,12	11,84	11,26	9,49
— 70—80 -	8,98	9,51	12,35	12,72	14,19	15,82
— 80—90 -	4,13	5,10	7,61	8,62	6,83	9,59
— 90-100 -	1,70	1,13	1,91	2,90	1,58	2,66
over 100 Aar			0,14	0,08		
Dødfødte: Antal	36	57	143	128	152	104
Forhold til levende Fødte	1 : 18,55	1 : 28,37	1 : 23,14	1 : 16,10	1 : 15,72	1 : 21,36

IX. Om Husdyrrøgt og Husdyravl i Vos og Hardanger, Uddrag af Dyrlæge C. Schmidt's Beretning for 1860.

Hesten staar paa Stald fra Slutningen af October til Midten af Mai; de unge Heste slippes paa Hjembøen i Begyndelsen af Mai. Den fodres sædvanlig 3, 4 à 5 Gange daglig, idet Nogle give meget Foder og sjeldnere, medens Andre modsat. Saavel hjemme som paa Reiser er Høet dens næsten eneste Foder om Vinteren, og om Sommeren udelukkende Græsgang. Føllet fødes almindelig i April Maaned, ogsaa i Mai og Juni, og følger da Moderen til Høsten, hvorpaa det med engang tages saavel fra Melken som Græsgangen og sættes i Stald paa Høfoder; det kommer meget sjelden ud om Vinteren, og bliver aldrig renset og motioneret. Følgen er da ogsaa, at det sædvanlig bliver overfyldt af Parasiter og faar Indigestions-Ulemper. Korn eller Mel faar det aldrig, da man ikke tror det velgjørende for dem, ligesom det er en fast Overbevisning, at saadanne Sager til den drægtige Hoppe frembringer Abort. Fra Føllet er aarsgammelt, nyder det den samme Behandling som den voxne Hest, og tages i Brug i det 3die Aar. Hestens meste Arbeide falder, naar undtages enkelte Reiser dels til Sæteren om Sommeren, dels til Skydsning og Transport af Producterne til nærmeste Søsted, samt paa enkelte Gaarde ved Høbjergningen, i den Tid, der ligger mellem, at Føret er blevet godt om Vinteren, og Vaaraannens Slutning, i hvilken Tid den benyttes nogenlunde stadig. Der kan for dette Distrikts Vedkommende nu næsten ikke være Tale om Racer, da der ved Hesteavlen i de sidste Tider foregaar en aldeles hensynsløs Krydsning i alle mulige Retninger. Den vestlandske Fjordrace, der her har været den oprindelige, maa ved sin Tarvelighed, Haardførhed, sit velbyggede Bryst og stærke Constitution, sin passende Størrelse (8 à 9 Kvarter) unegtelig erkjendes som den for disse bjergige Egne mest passende Hesterace, da den forener Kraft saavel til at bære som trække med en Lethed og Sikkerhed paa sin Fod, der vanskelig vil kunne overgaaes af nogen anden norsk Hesterace. Men det viser sig desværre, at den høiere Pris, som store Heste opnaa i Byerne og de mindre couperede Distrikter paa Østlandet, har ledet den almene Hesteopdrætter her paa den feilagtige Anskuelse, at Hestens Størrelse er det Væsentligste. Følgen heraf er, at Anvendelsen af store østlandske Hingster er bleven almindelig til Bedækning af disse Egnes Hopper. Denne Krydsnings Resultat er, som det baade er tænkeligt og som Erfaring viser, at Afkommet opnaar Faderens Høide, men paa Brystkassens Bekostning, og saaledes mangler eller er kun i liden Grad i Besiddelse af den for en Hest, og det især i disse Egne, fornødne Kraft, Udholdenhed og Nøisomhed. En saadan ægte Fjordhest kan, bærende Kløv af 180 til 216 Punds Vægt, reise 2 à 3 Mil paa en Dag og fortsætte dette i flere Dage ad de mest uveisomme Fjeldstier, og hvor et Menneske vilde være udsat for Livsfare ved at gaa, stiger denne med sin Byrde sikkert fremad. I Vos Præstegjeld er en Race, der kun synes at adskille sig fra den sidstnævnte ved sin Farve, idet den er broget eller blaa-, brun- og blakskimlet i Bunden med udbredte hvide Feldt. Disse Heste ere, saavidt min Erfaring strækker, de bedste i disse Egne, og ere indenbygds i temmelig høi Pris, uden dog paa Grund af sin Farve at finde videre Afsætning udenbygds. De Gaardbrugere, der mere avle Heste til eget Brug end til Salg, holde meget paa denne Race. Jeg skal her ikke undlade at nævne den af Hr. Statsagronom Lindeqvist indkjøbte Hingst, der er stationeret i Vikør Præstegjeld, der i sit Slags er et særdeles skjønt og velbygget Dyr. Det vilde være glædeligt, om de i næste Aar faldende Føl efter denne maatte være bedre udrustede med naturlig gode Anlæg end de, deslige Krydsninger hidtil have resulteret. I Vos og for en Del i Hardanger opavles ikke faa Heste til Salg, hvilket foregaar i alle Aldre. Fra Vos sælges et ikke lidet Antal ½ Aar gamle Føl til Vikør Præstegjeld, der atter afhænder disse til Hestehandlerne i 2, 3 til 4 Aars Alderen. Det største Antal af de solgte Dyr gaar for det meste om Høsten til Østlandet ved Hestehandlere, der kjøbe dem her om Vaaren, fede dem i Fjeldbeiterne og drive dem derefter til Østlandets Hestemarkeder. Det er vanskeligt at sige, hvor stort Antal der saaledes udføres fra dette Distrikt, men for Vos Præstegjelds Vedkommende kan det ansættes til omtrent 150 Stykker aarlig.

Kvæget staar lidt længre paa Fjøs end Hesten, sædvanlig til henimod Midten af Juni. Der gives om Vinteren 3-4 à 5 Gange daglig saakaldte Vandler eller Knipper, der ere afpassede (dog uden Vægt) Portioner Hø omvundne med Halm. Til Ungfæ og saadanne, der ikke melke, gives mest Halm og mindre Hø, og modsat til de melkende Kreaturer, hvorhos disse gjerne faa en Klyp Mel og Salt paa Drikke, der bydes 2 Gange daglig. Den første Halvdel af Vinteren faa de desuden saakaldet Beit, der er Løv eller de yderste fine Toppe af Birken, hvilke afhugges af den hjemkjørte Brændeved. Den sidste Halvdel af Vinteren faa de skavet Aspe-, Aske-, Alme-, Silje-, Rogne- og Hæggebark efter Omstændighederne. Om Sommeren udelukkende Græsgang med Undtagelse af, at Melkekjørene tildels kunne faa lidt sammenblandet Mel og Salt, naar de melkes. Hakkelse og dampet Foder ere i disse Egne to ukjendte Ting. Kjørene bedækkes i Almindelighed uden nogetsomhelst Hensyn med den

første den bedste Oxe, der er at faa fat paa, dog tillægges denne gjerne efter de bedste Melkekjør. Kalvene, der ligeledes tillægges efter de bedste Kjør, tillades aldrig at patte Moderen, men faa i de første 14 Dage 1 Pot sød Melk 3 Gange daglig. Efter denne Tid blandes Melken tildels med Kjødsuppe eller sur Melk, eller Loug af Høfrø eller Potetesgræs o. s. v. 3 Uger efter Fødselen begyndes ved Siden af Drikken med Høfoder, der gives mellem Drikketiderne. 6 Uger gammel bestaar dens Drikke af Høloug med en Haandfuld Mel paa. For en Koes Rygt og Fodring om Vinteren betales i Almindelighed 8 à 10 Spd. efter de mere eller mindre haarde Vintre. Kreaturerne gaa overalt paa den saakaldte (lavere liggende) Vaarstøl 14 Dage fra Udslipningen, drives derpaa til Sæteren eller Fjeldstølen, hvor de forblive til Lørdagen før 14de September, drives derpaa tilbage til Vaarstølen, hvor de blive fra 8 til 14 Dage, og fra 26de September til de indbindes gaa de paa det saakaldte Haabeite paa Hjembøen. Sætertiden er almindelig 11 à 12 Uger. Kvægracen er i det Hele taget god og vilde ved en rationel Avl samt Hold kunne afgive et særdeles fordelagtigt Melkekvæg. Det maa derfor ansees beklageligt, at Kundskab i denne Retning for største Delen mangler hos Almuen. Især i Hardanger, men ogsaa i Vos maa det siges, at Fædriften gaar, om end næsten umærkeligt, fremad, og Interessen for bedre Kreaturer og bedre Hold er hos Mange vakt og har hos Enkelte ledet til Iværksættelse af Forbedringer. Som et Bevis paa Kvægavlens Vigtighed kan det efter de Oplysninger, jeg har kunnet erholde, anføres, at der alene fra Vos Præstegjeld udføres Smør, Gammelost, Talg (dog mindre) og Slagtekvæg til et omtrentligt Beløb af 20 til 22000 Spd. aarlig.

Faarene fodres i Almindelighed ligeledes med Hø, men dette er gjerne det saakaldte Blomfoder eller Skovhø, 3 Gange, og en Gang om Dagen Aske-, Birke-, Aspe-, Silje-, Rogne- eller Hæggeløv samt 2 Gange daglig Vand. Lammene fødes gjerne i Februar og Mai Maaned, og følge Moderen i Almindelighed hele Sommeren. I den sidste Del af denne, naar Faarene komme hjem paa Høstbeite, adskille Nogle Lammene fra Mødrene en Del af Dagen, for at kunne melke disse, men dette er dog sjeldnere. Faarene ere med Hensyn til Ulden meget forskjellige, men dog er denne i Almindelighed af en for Bondens Behov ganske god Kvalitet. Den slette Behandling af Faarene om Vinteren bevirker ikke alene Tab af Uld, men ogsaa, at det efter Sommergræsningen ikke opnaar den Slagtevægt, som under andre Omstændigheder vilde være Tilfældet. Dets Uld er næsten aldeles ikke Gjenstand for Handel, men tilvirkes til Klæder for Familien. Noget overblevet Vadmel, dog vistnok ubetydeligt, kan være Gjenstand for Salg. Derimod sælges ikke saa ubetydeligt Faarekjød, medens Skindene, hvoraf den herværende Bondes Hverdagsdragt bestaar, forbruges inden Bygderne.

Svinenes sædvanlige Foder er om Vinteren 3 à 4 Gange daglig en Blanding af Høfrø (der opsamles fra Laden) og Mel med Vand paa, samt fra Høsten smaa Potetes tilligemed saadanne, hvori Tørraaddenhed er begyndt. Det er kun undtagelsesvis at her avles Svin, da disse for det meste kjøbes 1 til 3 Uger gamle og fødes da i den første Tid med sød Melk, der senere blandes med sur, og tildels med Grød, kogte Potetes o. l. indtil den Størrelse er opnaaet, hvor disse Dyr kan tage imod den almindelige for dem tjenlige Føde. Svinene ere med enkelte Undtagelser den lille Race, der fra Etne, Skonevik og Ølen føres videnom til Salg i disse Bygder. De ere nøisomme, men opnaa kun ubetydelig Størrelse og Slagtevægt (fra 12—18 Bpd.)

Da dette Dyr saa at sige udelukkende fødes for at afgive det fornødne Flesk til Husholdningen, er her ikke Tale om Flesk som Handelsvare, da det, paa Grund af at Svinet maa tilbringe Sommeren paa Sæteren og ved Hjemkomsten om Høsten kun faar liden Fedning, ikke er i de fleste Tilfælde af den Kvalitet, at det vilde due hertil.

Da Hunden og Fjederkræet i disse Egne ikke spille nogen Rolle i Landøconomien, skulle disse Arter af Husdyr ikke omtales, ihvorvel det visselig var ønskeligt, at Hønsavlen var noget mere anvendt.

Med Hensyn til Staldene maa det bekjendes, at de i Almindelighed mangle tilstrækkeligt Lys og frisk Luft, da de ere lave, skidne og for tætte, hvorved de hovedsagelig bidrage til den udbredte Ulempe med Parasiter paa Kreaturerne. Den mest afsættelige Artikkel i Dyrlægens Apothek er Mercurialsalve. Er der Aabninger paa Staldene nogetsteds, afstedkomme disse Træk. I Almindelighed ere de ogsaa altfor lidet rummelige til deres Indhold af Kreaturer, ligesom de mangle tilstrækkelig Grunddigning. Er der sørget herfor, da er dette gjerne paa en saadan Maade, at der sker Tab af Gjødning. Der mangler desuden overalt Indretninger til at lægge Foder i, saa at dette, naar der skulde fodres tilstrækkeligt, vilde spildes ved Oversmudsning, Oversagling og Nedtrædning. Heller ikke er der Vandrender, hvorfor Drikken maa bringes paa den nøisommelige Maade med Bøtter og Stampe til Kreaturerne.

Rettelser.

Pag. 70 og 115. Antallet af Omkomne ved ulykkelige Hendelser er for Nedenes og Raabygdelagets Amt feilagtig angivet til 47 istedetfor til 49, og for Nordlands Amt til 134 istedetfor til 121.

Pag. 109. Antallet af Selvmordere i nordre Throndhjems Amt er feilagtig angivet til 7 istedetfor til 6.

Fortegnelse

Tabel I. over de i Norges almindelige Sygehuse behandlede Syge i 1860.

	Tilbageliggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Udgaaede.									Døde.			Tilbageliggende.			Mortalitets-forhold.	Det samlede Antal Forpleiningsdage.	Dagligt Middelbelæg.	Forpleiningsdage for hver Udskreven	Udgift til Medicin*).	
										Helbredede.			I Bedring.			Uhelbredede.													For hver Syg i det Hele.	For hver Syg i Døgnet.
	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.					Spd.	Skill.	Skill.
Rigshospitalets medicinske Afdeling	82	74	156	597	431	1028	679	505	1184	478	327	805	60	46	106	14	14	28	68	39	107	59	79	138	1 : $9,_{8}$	38402	$104,_{9}$	$36,_{7}$	1	$93,_{8}$	$5,_{82}$
— chirurgiske —	45	16	61	372	192	564	417	208	625	289	129	418	43	35	78	17	13	30	30	10	40	38	21	59	1 : $14,_{2}$	23777	$65,_{0}$	$42,_{0}$	1	$85,_{6}$	$4,_{89}$
— Hudsyge —	37	39	76	244	257	501	281	296	577	221	229	450	8	7	15	10	11	21	3	7	10	39	42	81	1 : $49,_{6}$	31563	$86,_{2}$	$63,_{6}$	2	$59,_{4}$	$4,_{70}$
De nævnte 3 Afdelinger af Rigshospitalet	164	129	293	1213	880	2093	1377	1009	2386	988	685	1673	111	88	199	41	38	79	101	56	157	136	142	278	1 : $13,_{4}$	93742	$256,_{1}$	$44,_{5}$	1	$111,_{2}$	$5,_{21}$
Rigshospitalets Afdeling for Børn**)	4	9	13	23	29	52	27	38	65	11	24	35	2	3	5	-	1	1	6	3	9	8	7	15	1 : $5,_{5}$	4239	$11,_{6}$	$84,_{8}$	2	$31,_{7}$	$3,_{30}$
Christiania Byes Sygehus	54	52	106	165	170	335	219	222	441	49	61	110	34	27	61	14	19	33	69	55	124	53	60	113	1 : $2,_{6}$	37349	$102,_{0}$	$113,_{9}$	1	$111,_{2}$	$2,_{03}$
Smaalenenes Amts —	10	15	25	31	18	49	41	33	74	29	24	53	5	2	7	-	-	-	2	1	3	5	6	11	1 : 21	6614	$18,_{1}$	$104,_{98}$	3	$48,_{9}$	$3,_{89}$
Moss Byes —	4	2	6	25	10	35	29	12	41	17	7	24	5	1	6	-	-	-	2	3	5	5	1	6	1 : 7	1814	$4,_{96}$	$51,_{8}$	1	$53,_{6}$	$3,_{35}$
Frederikshalds Byes —	10	4	14	74	45	119	84	49	133	69	39	108	1	2	3	-	-	-	4	6	10	10	2	12	1 : $12,_{1}$	5001	$13,_{7}$	$41,_{3}$	1	$8,_{99}$	$3,_{12}$
Frederikstens Garnisons Sygehus	5	-	5	57	-	57	62	-	62	57	-	57	-	-	-	1	-	1	2	-	2	2	-	2	1 : 30	1024	$2,_{8}$	$17,_{1}$	-	$44,_{6}$	$2,_{61}$
Frederikstads Byes —	5	2	7	27	4	31	32	6	38	27	1	28	-	1	1	-	1	1	-	1	1	5	2	7	1 : 31	1681	$4,_{6}$	$54,_{2}$	1	$28,_{9}$	$2,_{75}$
— Garnisons —	4	-	4	67	-	67	71	-	71	67	-	67	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	4	0 : 67	947	$2,_{6}$	$14,_{1}$	-	$41,_{8}$	$2,_{96}$
Hedemarkens Amts —	3	8	11	16	13	29	19	21	40	9	9	18	1	2	3	-	-	-	1	1	2	8	9	17	1 : $11,_{5}$	4304	$11,_{8}$	$187,_{1}$	5	$14,_{4}$	$2,_{62}$ ***)
Christians Amts —	2	9	11	11	23	34	13	32	45	8	22	30	2	1	3	-	1	1	1	2	3	2	6	8	1 : $12,_{3}$	4590	$12,_{5}$	$124,_{1}$	2	$9,_{6}$	$2,_{01}$
Buskeruds Amts —	4	3	7	53	20	73	57	23	80	38	15	53	5	3	8	2	3	5	4	1	5	8	1	9	1 : $14,_{2}$	3742	$10,_{2}$	$52,_{7}$	4	$10,_{2}$	$9,_{30}$
Drammens Byes —	6	6	12	34	22	56	40	28	68	20	13	33	3	4	7	2	5	7	8	3	11	7	3	10	1 : $5,_{3}$	4398	$12,_{0}$	$75,_{8}$	1	$83,_{2}$	$2,_{68}$
Jarlsberg og Laurvigs Amts Sygehus	7	2	9	38	32	70	45	34	79	35	21	56	1	2	3	-	1	1	-	1	1	9	9	18	1 : 61	4922	$13,_{4}$	$80,_{7}$	2	$41,_{4}$	$2,_{94}$ †)
Carljohansværns Sygehus	8	-	8	354	1	355	362	1	363	333	-	333	11	1	12	-	-	-	7	-	7	11	-	11	1 : $50,_{3}$	4464	$12,_{2}$	$12,_{7}$	-	$41,_{5}$	$3,_{27}$
Bratsbergs Amts —	29	32	61	82	66	148	111	98	209	56	50	106	11	12	23	4	3	7	10	9	19	30	24	54	1 : $8,_{2}$	24114	$65,_{9}$	$155,_{6}$			?)
Christiansands Byes Sygehus	6	2	8	56	12	68	62	14	76	38	11	49	-	-	-	1	-	1	9	1	10	14	2	16	1 : 6	2626	$7,_{2}$	$43,_{8}$	1	37	$3,_{59}$
— Garnisons Sygehus	1	-	1	295	-	295	296	-	296	283	-	283	2	-	2	2	-	2	-	-	-	9	-	9	0 : 287	2626	$7,_{2}$	$9,_{1}$	-	$16,_{2}$	$1,_{77}$
Lister og Mandals Amts —	2	6	8	21	15	36	23	21	44	16	12	28	-	2	2	1	-	1	2	2	4	4	5	9	1 : $8,_{75}$	4495	$12,_{3}$	$128,_{4}$	6	$18,_{9}$	$5,_{75}$
Stavanger Amts —	-	6	6	42	37	79	42	43	85	25	29	54	2	1	3	3	2	5	4	4	8	8	7	15	1 : $8,_{75}$	3739	$10,_{2}$	$53,_{4}$	1	$60,_{8}$	$3,_{39}$
Stavanger Byes —	11	6	17	76	46	122	87	52	139	52	33	85	6	2	8	3	1	4	11	9	20	15	7	22	1 : $5,_{9}$	4632	$12,_{7}$	$39,_{6}$	1	$17,_{9}$	$3,_{48}$
Bergens Byes Sygehus	20	9	29	204	166	370	224	175	399	171	134	305	5	1	6	5	5	10	24	10	34	19	25	44	1 : $10,_{5}$	13694	$37,_{4}$	$38,_{5}$	-	$106,_{5}$	$2,_{76}$
Lungegaardshospitalet	35	27	62	16	23	39	51	50	101	12	19	31	2	1	3	7	3	10	4	1	5	26	26	52	1 : $9,_{8}$	24106	$65,_{9}$	$491,_{9}$	7	$82,_{2}$	$1,_{87}$
Reknes Hospital (Cur- og Pleieanstalt)	26	33	59	17	28	45	43	61	104	8	18	26	-	-	-	-	1	1	4	4	8	31	38	69	1 : $4,_{4}$	23576	$64,_{4}$	$673,_{6}$			?)
Throndhjems Byes Sygehus	34	26	60	316	278	594	350	304	654	260	221	481	15	9	24	17	20	37	14	19	33	44	35	79	1 : $17,_{4}$	24677	$67,_{4}$	$42,_{9}$	2	$6,_{1}$	$5,_{73}$
Nordre Throndhjems Amts Sygehus i Skogn	18	15	33	140	105	245	158	120	278	102	85	187	15	13	28	3	1	4	14	5	19	24	16	40	1 : $12,_{5}$	13115	$35,_{8}$	$55,_{1}$			?)
— — — — i Namdal	19	21	40	100	50	150	119	71	190	58	31	89	15	6	21	12	7	19	7	10	17	27	17	44	1 : $8,_{6}$	15771	$43,_{1}$	$108,_{0}$	3	$76,_{4}$	$4,_{04}$
Nordlands Amts Sygehus i Alstahaug	3	7	10	77	91	168	80	98	178	50	61	111	13	23	36	4	6	10	5	4	9	8	4	12	1 : $18,_{4}$	6636	$18,_{1}$	$39,_{98}$			$5,_{76}$ ††)
— — — i Bodø	6	1	7	21	12	33	27	13	40	11	6	17	3	2	5	3	3	6	6	-	6	4	2	6	1 : $5,_{7}$	2851	$7,_{8}$	$83,_{6}$	3	$119,_{4}$	$5,_{72}$
— — — i Buksnes	1	2	3	46	27	73	47	29	76	29	18	47	9	5	14	4	2	6	3	2	5	2	2	4	1 : $14,_{4}$	2336	$6,_{4}$	$32,_{4}$	1	$35,_{2}$	$4,_{78}$
Finmarkens Amts Sygehus i Tromsø	1	4	5	22	26	48	23	30	53	16	12	28	-	3	3	1	6	7	3	5	8	3	4	7	1 : $5,_{8}$	2751	$7,_{5}$	$58,_{8}$	3	$89,_{3}$	$7,_{51}$
— — — i Alten	2	-	2	25	17	42	27	17	44	13	10	23	5	4	9	4	1	5	3	2	5	2	-	2	1 : $8,_{4}$	1476	$4,_{0}$	$35,_{1}$	1	$17,_{6}$	$3,_{91}$
— — — i Hammerfest	1	1	2	28	4	32	29	5	34	17	2	19	5	2	7	2	1	3	5	-	5	-	-	-	1 : $6,_{8}$	930	$2,_{5}$	$27,_{4}$	2	$40,_{5}$	$10,_{26}$ †††)
— — — i Vadsø	-	2	2	9	9	18	9	11	20	6	10	16	-	1	1	-	-	-	2	-	2	1	-	1	1 : $9,_{5}$	737	$2,_{0}$	$38,_{8}$	2	$11,_{5}$	$6,_{48}$
Ovennævnte 33 Sygehuse tilsammen	505	441	946	3781	2279	6060	4286	2720	7006	2980	1683	4663	289	224	513	136	131	267	337	220	557	544	462	1006	1 : $10,_{8}$	353719	$966,_{4}$	$58,_{95}$			

*) Hvor det er oplyst, at Apothekerne have givet Rabat, er denne tillagt; ligeledes ere de Lægerne - forsaavidt Medicinen leveres af dem - tilkommende 25 Procent fradragne, naar det har været oplyst, at de ere tagne med i Opgaverne. I begge Henseender savnes dog for de fleste Sygehuses Vedkommende den fornødne Oplysning, hvorfor ogsaa Sammenligningen mellem de enkelte Sygehuses Medicamentforbrug kun kan blive tilnærmelsesvis.
**) I Børnehospitalets Belæg ere de med Børnene indlagte Mødre medregnede.
***) Udgiften til Medicin angaar alene de for Amtscommunens Regning Behandlede, i Alt 26 - hvoraf 15 udskrevne - med 3517 Forpleiningsdage.
†) Udgiften til Medicin angaar alene de for Amtscommunens Regning Behandlede, i Alt 66 - hvoraf 48 udskrevne - med 4588 Forpleiningsdage.
††) Udgiften til Medicin angaar alene de for Medicinalfondets Regning Behandlede, i Alt 117 med 5754 Forpleiningsdage.
†††) Udgift til Bad er heri medregnet.
?) Over Udgifterne til Medicin for disse tre Sygehuse er ingen Opgave meddelt.

Fortegnelse

Tabel II. over de i Norges Sindssygeasyler behandlede Syge i 1860.

	Tilbageliggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Udgaaede.									Døde.			Tilbageliggende.			Mortalitets-forhold.	Det samlede Antal Forpleiningsdage.	Dagligt Middelbelæg.	Forpleiningsdage for hver Udskreven.	Samlede Udgifter for hver Syg i Døgnet.	Udgift til Medicin for hver Syg i Døgnet.
										Helbredede.			I Bedring.			Uhelbredede.														
	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.					Skill.	Skill.
Gaustad Sindssygeasyl	145	103	248	115	77	192	260	180	440	37	23	60	17	7	24	38	29	67*)	9	5	14	158	116	274	1 : $11,_{9}$	93313	$254,_{95}$	$562,_{1}$	$51,_{48}$	$0,_{85}$
Christiania —	30	29	59	16	12	28	46	41	87	2	6	8	7	1	8	1	-	1	6	-	6	30	34	64	1 : $3,_{8}$	22661	$61,_{9}$	$985,_{3}$	$34,_{38}$	$1,_{11}$
Oslo —	-	26	26	-	4	4	-	30	30	-	-	-	-	1	1	-	2	2	-	-	-	-	27	27	0 : 3	9603	$26,_{2}$	3201	$39,_{81}$	$0,_{42}$
Christiansands —	7	10	17	2	5	7	9	15	24	1	2	3	-	2	2	-	-	-	-	1	1	8	10	18	1 : 6	6512	$17,_{8}$	1085,3	$29,_{2}$	**)
Stavangers —	3	1	4	3	1	4	6	2	8	1	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	5	1	6	0 : 2	1349	$3,_{7}$	$674,_{5}$	$40,_{12}$	$0,_{69}$
Bergens —	23	23	46	22	15	37	45	38	83	8	4	12	1	2	3	13	7	20	3	1	4	20	24	44	1 : $9,_{75}$	16689	$45,_{6}$	$427,_{9}$	$37,_{49}$	**)
Throndhjems —	31	32	63	9	12	21	40	44	84	3	4	7	1	3	4	4	5	9	1	2	3	31	30	61	1 : $7,_{7}$	22982	$62,_{8}$	$999,_{2}$	33.26	$0,_{35}$
De nævnte 7 Asyler tilsammen	239	224	463	167	126	293	406	350	756	52	39	91	26	16	42	56	44	100	19	9	28	252	242	494	1 : $9,_{4}$	173109	$472,_{98}$	$660,_{7}$		

*) En Mand, der var indlagt til Observation, udgik ligeledes. **) Særskilt Opgave over Udgiften til Medicin savnes for disse to Asyler.

Fortegnelse

Tabel III. over de af Læger (og fra Sygehusene) anmeldte Dödsaarsager i Aaret 1860.

Dødsaarsag.	Mand-kjøn.	Kvinde-kjøn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.
Abscessus	6	-	1	7
Alcoholismus	2	1	-	3
Aneurisma	3	1	-	4
Angina membranacea	86	73	52	211
— tonsillaris	4	-	-	4
Anus præternaturalis	1	-	-	1
Aphthæ	2	1	-	3
Apoplexia cerebri	71	77	21	169
— pulmonum	4	4	3	11
Arthritis	4	3	-	7
Arthrocace	1	-	-	1
Asthma	5	4	2	11
Atelectasis pulmonum	2	5	-	7
Atresia ani	2	-	-	2
Atrophia infantum	22	14	7	43
Bronchitis acuta et capillaris	34	56	20	110
— chronica, Bronchiectasia	22	30	2	54
Cancer et Fungus	76	100	16	192
Carbunculus	4	4	-	8
Caries et Necrosis	7	6	3	16
Cellulitis pelvis	-	1	-	1
Chlorosis	-	1	-	1
Cholelithiasis	1	-	-	1
Cholerine et Cholera nostras	13	15	8	36
Colica	1	1	3	5
Combustio	10	6	-	16
Commotio cerebri	6	1	-	7
Compressio cerebri	-	-	1	1
Contusio	1	2	1	4
Coxarthrocace	4	6	-	10
Cyanosis	-	1	2	3
Cystitis	10	2	-	12
Debilitas neonatorum	13	14	-	27
— senilis	117	156	17	290
Delirium tremens	12	-	1	13
Dementia	1	1	-	2
Diabetes mellitus	7	2	3	12
Diarrhoea	42	43	17	102
Diphtheritis	151	167	169	487
Dysenteria	20	23	24	67
Dysuria	8	-	-	8
Eclampsia infantum	53	34	12	99
— gravidarum et parturientium	-	15	-	15
Elephantiasis Græcorum	131	111	-	242
Emollitio cerebri	2	3	2	7
Emphysema pulmonum	-	3	-	3
Empyema	3	2	-	5
Encephalitis	17	15	5	37
Endocarditis	5	1	-	6
Enteritis, Gastro-enteritis	31	29	11	71
Epilepsia	9	5	1	15
Erysipelas	11	7	4	22
Febris gastrica	1	2	3	6
— hectica	-	4	1	5
— puerperalis et operationes obstetricæ	-	153	-	153
— typhosa	201	167	124	492
Fractura cranii	3	-	1	4
Fracturæ aliæ	4	5	1	10
Gangræna	15	14	5	34
Gastritis	33	16	5	54
Gastromalacia	1	-	1	2
Gonarthrocace	4	5	3	12
Hæmatemesis	5	3	3	11
Hæmaturia	1	-	1	2
Hæmoptysis	1	2	1	4
Hæmorrhagia	2	1	1	4
Helminthiasis	2	-	-	2
Hepatitis	13	4	3	20
Hernia	13	12	9	34
Herpes Zoster	-	-	1	1
Hydrocephalus acutus	22	18	8	48
— chronicus	2	2	2	6
Hydrops	79	99	38	216
— ovarii	-	2	-	2
Hydrothorax	4	4	6	14
Icterus	3	1	3	7
Idiotismus	1	-	-	1
Ileus, Intussusceptio et Volvulus	14	2	1	17
Influenza	1	2	-	3
Insania	7	12	-	19
Irritatio spinalis	-	1	-	1
Ischias	1	-	-	1
Laryngitis	5	13	7	25
Leukæmia	-	-	1	1
Lithiasis	3	-	-	3
Lymphangitis	1	-	-	1
Mania	1	4	-	5
Marasmus senilis	8	10	1	19
Melancholia	4	-	-	4
Meningitis cerebralis	107	91	47	245
— cerebro-spinalis	3	3	1	7
— spinalis	4	1	-	5
— tuberculosa	14	12	8	34
Metritis	-	1	-	1
Metrorrhagia	-	8	-	8
Morbilli	1	3	25	29
Morbus Brighti	22	16	4	42
— prostatæ	1	-	-	1
Morsus serpentis	-	-	1	1
Nephritis	4	2	1	7
Noma	4	2	-	6
Obstructio alvi	3	2	2	7
Oedema pulmonum	4	3	2	9
Otitis	-	-	1	1
Paralysis	24	11	1	36
— generalis	4	1	-	5
Parotitis	1	-	-	1
Pemphigus	-	2	-	2
Pericarditis	4	7	3	14
Peritonæitis	57	28	13	98
Pernio	1	-	-	1
Phlebitis	1	1	-	2
Phlegmone	16	9	4	29
Phthisis et Tuberculosis pulmonum	398	413	153	964
Pleuritis	9	11	3	23
Pneumonia	175	151	66	392
Polypus nasi	-	-	1	1
Prolapsus intestini recti	1	-	-	1
Psoitis	2	2	-	4
Purpura hæmorrhagica	2	3	-	5
Pyæmia	20	6	4	30
Rachitis	2	2	2	6
Rheumatismus acutus	14	7	5	26
— chronicus	2	-	-	2
Ruptura intestinorum	-	1	-	1
— uteri	-	3	-	3
Scarlatina	25	28	22	75
Sclerema	3	1	-	4
Scrophulosis	23	10	4	37
Spina bifida	4	-	1	5
Spondylarthrocace	6	1	-	7
Stomatitis	1	-	-	1
Strictura oesophagi	3	2	-	5
Struma	-	1	1	2
Syphilis	10	12	2	24
Tabes dorsualis	1	-	-	1
— meseraica	6	7	-	13
Theria	1	1	-	2
Thrombosis, Embolia	3	1	-	4
Trismus et Tetanus	7	2	3	12
Tuberculosis acuta	1	5	2	8
Tussis convulsiva	65	67	20	152
Typhlitis	1	-	-	1
Ulcera	-	2	-	2
— oesophagi	1	-	-	1
— ventriculi	1	2	1	4
Uræmia	3	-	-	3
Variolæ	30	30	12	72
Vitia organica	5	3	6	14
— — abdominis	90	73	20	183
— — cerebri	13	6	1	20
— — cordis	45	44	14	103
Vulnera	5	1	1	7
Upaaviselig Aarsag	1	-	1	2
Tilsammen	2746	2705	1096	6547
Ifølge til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Opgaver var Antallet af:				
1. Omkomne ved ulykkelige Hendelser	782	155	-	937
2. Ihjelliggede Børn	-	-	48	48
3. Selvmordere	92	35	-	127
4. Dræbte eller Myrdede	12	12	-	24
Tilsammen	886	202	48	1136